

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Марина Т. Костић

**КОНЦЕПЦИЈЕ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА У
ПОЛИТИКАМА БЕЗБЕДНОСТИ СЈЕДИЊЕНИХ
АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА, РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ
И ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ НА ПОЧЕТКУ ХХІ ВЕКА**

докторска дисертација

Београд, 2019

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

Marina T. Kostić

**CONCEPTIONS OF WORLD ORDER IN THE
SECURITY POLICIES OF THE UNITED STATES OF
AMERICA, THE RUSSIAN FEDERATION AND
THE EUROPEAN UNION AT THE BEGINNING OF
THE XXI CENTURY**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2019

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ, ЧЛАНОВИМА КОМИСИЈЕ И ДАТУМУ ОДБРАНЕ

Ментор:

проф. др **Драган Р. Симић**, редовни професор, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Чланови комисије за оцену и одбрану докторске дисертације:

проф. др **Драган Р. Симић**, редовни професор
Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

проф. др **Радмила Накарада**, редовни професор
Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

проф. др **Дејан Јовић**, редовни професор
Универзитет у Загребу, Факултет политичких наука

Датум одбране:

ПОДАЦИ О ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Наслов:

„Концепције светског поретка у политикама безбедности Сједињених Америчких Држава, Руске Федерације и Европске уније на почетку XXI века“

Резиме:

Велике силе су одувек тежиле да обликују свет у складу са својим замислима. Самим тим, полазна претпоставка ове дисертације је да је светски поредак на почетку XXI века нестабилан због конфликтних концепција светског поретка великих сила попут Сједињених Амерички Држава, Руске Федерације и Европске уније. Оваква претпоставка одређује и циљеве дисертације да најпре утврди шта су то концепције светског поретка у политикама безбедности, да их моделује и упореди а затим и утврди важење полазне претпоставке кроз индикаторе на глобалном, регионалном и подрегионалном нивоу.

У складу са социјално-конструктивистичком парадигмом којом се користимо у дисертацији концепције светског поретка у политикама безбедности представљају субјективне интересе међународних актера тј. уверења о томе у каквом светском поретку они најбоље остварују своје потребе идентитета и потребе безбедности. Концепције светског поретка су самим тим и начини на које се један актер суочава са питањима *Другог* и претњи и тежи да их превазиђе. При том, сам светски поредак и замисли о њему се у дисертацији односе на врсту кључних актера који делују у њему, распоред њихове моћи и начин управљања или владавине, укључујући основно начело управљања или владавине поретком уз одговарајућу институционалну архитектуру. У односу на ове елементе концепцију светског поретка коју заступају САД одређујемо као модел глобалне доминације, ону коју заступа Русија као модел мултиполарности засноване на равнотежи моћи и ЕУ као модел глобалног управљања.

Историјском анализом смо утврдили како су се ове концепције током завршетка Хладног рата и непосредно након њега током 1990их година формирале да би коначан облик добиле до 2007. године када почиње њихово интензивније супротстављање. Ове коначне облике концепција светског поретка у политикама

безбедности смо затим упоредили кроз упоређивање основних елемената концепције светског поретка сваког од три предметна актера – потреба идентитета (типског, идентитета улоге и колективног), потреба безбедности (објекат безбедности, претње и субјекат безбедности) и жељени модел светског поретка (број актера, жељени распоред снага и начин управљања) које сваки од актера заговара. На крају, проверили смо деловање утврђених разлика концепција светског поретка у политикама безбедности САД, Русије и ЕУ на стабилност светског поретка тј. функционисање уређивачких механизма поретка – механизма сарадње и постизања договора кључних међународних актера о прихватљивом понашању и начину решавања конфликта - на примерима употребе силе у међународним односима, контроле наоружања, европске безбедносне архитектуре и безбедносне архитектуре на Западном Балкану чиме смо и потврдили нашу основну претпоставку.

Кључне речи:

Идентитет, политика безбедности, концепција светског поретка у политици безбедности, односи САД-Русија-ЕУ, глобална доминација, равнотежа моћи, глобално управљање, стабилност светског поретка, Западни Балкан.

Научна област:

Политичке науке

Ужа научна област:

Међународни односи

УДК:

327::355.02(73+470+4-672EU)(043.3)

327.7/.8(73+470+4-672EU)(043.3)

INFORMATION ON THE DOCTORAL DISSERTATION

Title:

“The conceptions of world order in the security policies of the United States of America, the Russian Federation and the European Union at the beginning of the XXI century”

Abstract:

Great powers have always sought to shape the world according to their ideas. Accordingly, the main premise of this thesis is that the world order at the beginning of XXI century is unstable due to the conflicting conceptions of world order of big powers such as the United States of America, the Russian Federation and the European Union. This assumption determines the aims of the dissertation so that it first had to determine the notion of the conceptions of the world order in security policies of the actors, then to model them and compare and finally to determine the validity of the initial assumptions through indicators at the global, regional and subregional levels.

According to the social-constructivist paradigm that is used in the dissertation conceptions of world order in the security policies are the subjective interests of international actors ie. beliefs about what kind of world order best serves their identity and security needs. Conception of world order are therefore the ways in which one subject faces the issues of *Other* and threats and strives to overcome them. At the same time, the very notion of world order and the idea of it is in this dissertation related to the type of key actors in it, balance of their power and governance or rule of world order, including the basic principles of the governance or rule and the appropriate institutional architecture. In relation to these elements the concept of world order represented by the US is described as the model of global dominance, one that represents Russia as the model of multipolarity based on the balance of power and the one represented by the EU as the model of global governance.

By using the historical analysis we determined that these conceptions were formulated during the Cold War and its aftermath in the 1990s and achieved the contemporary final form in 2007 - when their more intense conflicting at all levels started. We then compared these final forms of conceptions of world order in the security policies

of the USA, Russia and the EU by comparing their basic elements - the identity needs (type identity, role identity and the collective identity), the security needs (what is perceived as the main objects or values of security, main security threats and subjects or providers of security) and the wishful model of world order (number of actors, the desired balance of power and governance or rule – principle and institutions) that each of the actors advocates. Finally, we verified the impact of the previously defined differences of the conceptions of world order of the security policies of the USA, Russia and the EU on the stability of the world order ie. functioning of the ruling mechanisms of the order – which are mechanisms for cooperation and making agreements of key international stakeholders about acceptable behavior and the acceptable ways of resolving conflicts – by analyzing their impacts in the cases of the use of force in the international relations, arms control regimes and negotiations, European security architecture and security architecture in the Western Balkans. This analysis at the global, regional and subregional level confirmed our basic assumption.

Key words:

Identity, security policy, conception of world order in the security policy, US-Russia-EU relations, global domination, balance of power, global governance, stability of world order, Western Balkans

Scientific field:

Political science

Scientific subfield:

International Relations

UDC:

327::355.02(73+470+4-672EU)(043.3)

327.7/.8(73+470+4-672EU)(043.3)

САДРЖАЈ

1. УВОД	1
1.1. Разлози избора теме дисертације и истраживачка питања	1
1.2. Предмет и циљ докторске дисертације	4
1.3. Просторни и временски оквир истраживања	9
1.4. Основне хипотезе	10
1.5.Опис садржаја (структуре) по поглављима дисертације	14
1.6. Методолошки оквир истраживања	16
1.7. Очекивани резултати и научни допринос	18
2. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА	21
2.1. Социјални конструктивизам у међународним односима	21
2.2. Концепције светског поретка у политикама безбедности	30
2.2.1. Друштвена теорија Александра Вента - концепти идентитета и интереса и друштвене структуре	30
2.2.2. Појам политике безбедности - концепт безбедности	37
2.2.3. Друштвена теорија Николаса Онуфа и појам владавине у међународним односима	42
2.2.4. Одређење појма „концепције светског поретка у политикама безбедности“	49
2.3. Теоријски модели светског поретка у политикама безбедности	54
2.3.1. Глобална доминација и теорија демократског мира	55
2.3.2. Мултиполарност заснована на равнотежи моћи	63
2.3.3. Глобално управљање и теорија солидаризма и функционализма	72
2.4. Концептуализација стабилности светског поретка у дисертацији	78
3. КРАЈ ХЛАДНОГ РАТА И НОВИ СВЕТСКИ ПОРЕДАК.....	83
3.1. Нови светски поредак 1989-1991. година: Ново партнерство САД и СССР	88
3.1.1. Три Горбачовљева питања	94

3.1.2. Превазилажење поделе у Европи као „први плод“ новог светског поретка	101
3.1.2.1. Поновно уједињење Немачке и превазилажење поделе у Европи 1989-1990. год	101
3.1.2.2. Услови поновног немачког уједињења	107
3.1.2.3. Споразум о конвенционалним снагама у Европи	115
3.1.3. Заливски рат и други „плод“ новог светског поретка	117
3.1.4. Контрола стратешког наоружања и противракетна одбрана	122
3.1.5. Повлачење совјетских/руских трупа из Централне и Источне Европе и распад Варшавског пакта	130
3.2. Стратешка трансформација и нови „нови светски поредак“ – Свет без СССР	137
3.2.1. Распад СССР и настанак ЗНД	137
3.2.1.1. Унутрашње промене СССР	139
3.2.1.2. Парада суверенитета и независност република – увод у формирање ЗНД и распад СССР	141
3.2.1.3. Уместо потписивања споразума о новој федерацији - покушај пуча и проглашења независности	148
3.2.1.4. Формирање ЗНД и крај СССР	151
3.2.1.5. Закључна разматрања	155
3.2.2. Русија након распада СССР 1991-1993	158
3.2.3. Формирање Европске уније и започињање процеса проширења	162
4. ФОРМИРАЊЕ КОНЦЕПЦИЈА СВЕТСКОГ ПОРЕТКА У ПОЛИТИКАМА БЕЗБЕДНОСТИ САД, РУСИЈЕ И ЕУ НАКОН ХЛАДНОГ РАТА	169
4.1. Доба демократског мира и стратегија ангажовања и вођства/проширења САД (1993-1996)	169
4.1.1. Доба демократског мира кроз америчку доминацију	172
4.1.2. Руски одговор на стратегију ангажовања и проширења САД ...	177
4.1.3. Партнерство за мир и проширење НАТО: Ставови старих и будућих савезника	180

4.1.4. Вапај Русије за очувањем равнотеже и НАТО политика отворених врата	184
4.2. Формулисање руско-кинеске концепције мултиполарног света и новог међународног поретка (1997-2003)	188
4.2.1. Унутрашње политички предуслови формулисања руске концепције светског поретка услед неодустајања НАТО од проширења	188
4.2.2. Стратегије САД за нови век и проширење НАТО	193
4.2.3. Почети и правци руског уравнотежавања САД	196
4.2.3.1. Уравнотежавање САД у Азији	196
4.2.3.2. Уравнотежавање на европском простору	200
4.2.4. Нови председник за нови век: Борба за равнотежу се наставља	204
4.3. Формулисање концепције делотворног мултилатерализма ЕУ.....	207
4.3.1. Промоција демократије и борба против тероризма САД као кључна одредница европске концепције светског поретка	207
4.3.2. Ново проширење ЕУ - Успостављање европског поретка до граница са Русијом	212
4.3.3. Лисабонски уговор и Заједничка безбедносна и одбрамбена политика	217
5. УПОРЕДНА АНАЛИЗА КОНЦЕПЦИЈА СВЕТскоГ ПОРЕТКА У ПОЛИТИКАМА БЕЗБЕДНОСТИ САД, РУСИЈЕ И ЕУ НА ПОЧЕТКУ XXI ВЕКА	220
5.1. Концепција светског поретка у политици безбедности САД	221
5.1.1. Потребe идентитета САД	221
5.1.1.1. Типски идентитет САД: либерална-демократија	221
5.1.1.2. Идентитет улоге: Суперсила - спасилац заробљених нација и успостављач демократије и слободе	224
5.1.1.3. Колективни идентитет: Слободне и демократске државе и подупирачи америчке глобалне доминације	229
5.1.2. Потребe безбедности САД	231

5.1.2.1.Објекат безбедности: Људска права, слобода, демократија, глобална и регионална равнотежа снага која фаворизује слободу	231
5.1.2.2. Претње безбедности: Тирани(је), асиметричне претње и изазивачи глобалној доминацији	233
5.1.2.3. Субјекат безбедности: САД као лидер остваривања безбедности у свету	236
5.1.3. Очекивани светски поредак: Либерално-демократски мир кроз америчку доминацију	238
5.2. Концепција светског поретка у политици безбедности Руске Федерације	249
5.2.1. Потребe идентитета Руске Федерације	249
5.2.1.1. Типски идентитет: Централизована конзервативна држава ..	249
5.2.1.2. Идентитет улоге: „Учинити Русију великом поново“	253
5.2.1.3. Колективни идентитет: Противхегемонија и антиимперијализам	258
5.2.2. Потребe безбедности Руске Федерације	261
5.2.2.1. Објекат безбедности: Вредносни плурализам, утицај у постсовјетском простору и глобална равноправност/равнотежа као истакнуте вредности заштите	261
5.2.2.2. Претње безбедности: Тежња за глобалном доминацијом САД	263
5.2.2.3. Субјекат безбедности: Концерт великих сила уз поштовање сфера „привилегованих интереса“	268
5.2.3. Очекивани светски поредак: Мултиполарни поредак заснован на равнотежи моћи	271
5.3. Концепција светског поретка у заједничкој политици безбедности Европске уније	285
5.3.1. Потребe идентитета ЕУ	285
5.3.1.1. Типски идентитет: Унија демократских држава	285
5.3.1.2. Идентитет улоге: Унија као глобални стратешки актер	289

5.3.1.3. Колективни идентитет: Ни Запад, ни Исток или и Запад и Исток?	291
5.3.2. Потребе безбедности Европске уније	294
5.3.2.1. Објекат безбедности: заједничке (либерално-демократске) вредности, добра управа и функционисање Уније.....	294
5.3.2.2. Претње безбедности: Асиметричне претње, национализам, протекционизам и сукоб САД и Русије	296
5.3.2.3. Субјекат безбедности: Од стратешке зависности ка стратешкој аутономији	298
5.3.3. Очекивани светски поредак: Глобално управљање засновано на владавини права и делотворном мултилатерализму либерално-демократских држава	302
6. ДЕЛОВАЊЕ РАЗЛИКА У КОНЦЕПЦИЈАМА СВЕТСКОГ ПОРЕТКА НА ГЛОБАЛНОМ, ЕВРОПСКОМ И ЗАПАДНО-БАЛКАНСКОМ НИВОУ	309
6.1. Разлике у концепцијама светског поретка у политикама безбедности САД, Руске Федерације и Европске уније на глобалном нивоу	312
6.1.1. Разлике у концепцијама светског поретка у политикама безбедности САД, Руске Федерације и Европске уније и употреба силе у међународним односима	312
6.1.2. Контрола наоружања	317
6.2. Европска безбедносна архитектура између „Европе целе, слободне и у миру“, „Европе као заједничког дома“ и „Шире Европе“	333
6.3. Западни Балкан у преклапајућим концепцијама светског поретка у политикама безбедности САД, Руске Федерације и Европске уније	351
7. ЗАКЉУЧАК	373
ЛИТЕРАТУРА	390

1. УВОД

1.1. Разлози избора теме дисертације и истраживачка питања

Приликом избора теме докторске дисертације: „Концепције светског поретка у политикама безбедности Сједињених Америчких Држава, Руске Федерације и Европске уније на почетку XXI века“ руководили смо се општим правилима избора теме истраживања – научним значајем теме, могућношћу да она буде истражена у оквиру датог теоријског оквира (у овом случају социјалног конструктивизма) и да се у датим друштвеним околностима истраживање на задату тему може спровести.¹

Конкретни разлози избора теме су троструки. Први разлог се налази у америчким стратегијама националне безбедности, посебно онима усвојеним 2010. и 2015. године у којима се говори о свету какав јесте и свету какав Америка тежи да обликује. Дубљи увид у документа која се односе на америчку националну безбедност показао је да ово разликовање, као ни америчка тежња да створи одређену врсту светског поретка кроз своје вођство, нису ни нови ни случајни. Нису нови зато што се могу наћи у америчкој спољној и безбедносној политици посебно након Другог светског рата, а затим и Хладног рата чији су крај САД виделе као најбољу шансу за обликовање новог светског поретка. Из тог разлога било је нужно да се вратимо на овај период и сагледамо које су биле околности краја Хладног рата и како су САД у тим новим околностима дефинисале светски поредак – најпре у условима покушаја реформе СССР-а који је и даље био суперсила, а затим у условима стратешке трансформације – распада Варшавског пакта и СССР-а - када не само да је однос моћи измењен, већ је настала огромна нестабилност у Централној и Источној Европи која више није била под совјетском нити желела да буде под новом руском контролом и утицајем. Државе овог региона желеле су да буду део Западне интеграције и успоставе најближе могуће односе са САД као, како су оне то виделе, јединим правим гарантом своје независности и очувања територијалног интегритета. Решење овог проблема САД су нашле у

---

¹ Др Славомир Милосављевић, др Иван Радосављевић, *Основи методологије политичких наука*, Службени гласник, друго измењено и допуњено издање, Београд, 2003, стр. 403.

стратегiji ангажовања и проширења, која се базира на већ формулисаном начину управљања након Другог светског рата – америчком вођству. Америчко вођство чини део шире концепције светског поретка САД - глобалне доминације, која се поред вођства остварује и кроз употребу силе. Сви стратешки документи САД из периода након Хладног рата садрже одредбе о томе каквом свету САД теже, иако ове тежње нису биле груписане на начин како је то учињено у стратегијама националне безбедности из 2010. и 2015. године. Као што смо навели, поред тога што није нова, америчка тежња да створи одређену врсту светског поретка кроз своје вођство, и уопштено доминацију, није ни случајна јер има своју сврху - она је директно повезана са америчком безбедношћу и идентитетом и заснована на уверењу да само у либерално-демократском светском поретку у коме је Америка предводник (вођа) она задовољава своје потребе (интересе) и остварује своје вредности. Ова америчка тежња, дефинисана на начин на који је дефинисана почевши од Стратегије националне безбедности САД из јануара 1993. године – као пут ка стварању доба демократског мира - заснована је на америчком вођству, ангажовању и проширењу, а само вођство засновано је на америчкој надмоћи (релативној моћи) - војној, економској и идеолошкој.

Овакво решење САД за постхладноратовско обликовање света водило је и друге важне актере међународног система, пре свега Русију, Кину и Европску унију, да се запитају да ли овакав свет – заснован на америчком вођству, ангажовању и проширењу – одговара њиховим потребама идентитета и безбедности и какав је то светски поредак који би боље одговарао тј. више допринео остваривању ових потреба. Уверење Русије након распада СССР било је да САД настављају да воде хладноратовску компетитивну политику, која тежи да оствари безбедност Запада на уштрб безбедности Русије, због опстанка и проширења Западног војног блока (Северноатланског савеза – НАТО) и америчког лидерства уз све чешће ослањање на силу. Русија ће се томе прво супротстављати покушајима да створи нову врсту интеграције на постсовјетском простору, уз одржавање високог нивоа сарадње са Западом, надајући се да ће бити поштована и уважена као сила на равноправним основама са САД и као прва и најважнија новонастала држава у Источној Европи. Ангажовање (посебно војно) САД и НАТО на Балкану, као и проширење НАТО на Исток, укључујући и Балтичке земље чиме је овај Савез

дошао на границе Русије, убедило је Русију да је САД не доживљава ни као равноправну силу ни као прву и најзначајнију новонасталу државу са постсовјетског простора. То је навело Русију да ове актере почне поново да посматра и именује као претњу не само по њен опстанак – како идентитетски, тако и безбедносно – већ и по глобалну безбедност, и да тражи успостављање изгубљене равнотеже тј. нови светски поредак који би био испреговаран и заснован на мултиполарности или полицентричности, а не наметнут услед промене стратешке равнотеже. Тај нови испреговарани поредак би требало да обезбеди једнаку и недељиву безбедност за све а не безбедност једне државе или групе држава на уштрб друге. Тај захтев је најбоље изражен у теми једног од скупова руског клуба Валдај: „Нова правила или игра без правила“². Овај нови однос Русије према САД и Западним интеграцијама, као и према распаду СССР који почиње да се види као „највећа геополитичка катастрофа века“ и грешка коју би да може да врати време руски председник Владимир Путин (Владимир Пу́тин) прву спречио, други је разлог за писање ове дисертације.³ Долази до све већих захтева руског руководства за успостављањем нових правила игре у свету у којима би се више поштовали руски интереси и вредности. То нас је водило ка истраживању ових руских ставова кроз анализу докумената и ставова совјетског и руског руководства о томе какав светски поредак након Хладног рата треба да се формира и шта су главне препреке његовом формирању.

На крају, све чешће истицање термина „међународни поредак заснован на правилима“ од стране САД и ЕУ посебно у контексту његовог кршења након интервенције Русије у Грузији 2008. године и припајања Крима Русији 2014. године подсетило нас је на америчке стратегије националне безбедности из 2010. и 2015. године које управо тај термин користе, али и на то да се оваква терминологија користила и у Стратегији безбедности ЕУ – „Безбедна Европа у бољем свету“ из 2003. године и да је у њој „бољи свет“ представљен као „међународни поредак заснован на делотворном мултилатерализму“⁴. То нас је упутило на истраживање

---

² “Meeting of the Valdai International Discussion Club”, *President of Russia*, October 24, 2014, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/46860>, 25/12/2017.

³ „Putin, da može da vrati vreme, sprečio bi raspad SSSR“, *NI*, 02.03.2018, <http://rs.n1info.com/Svet/a368775/Putin-da-moze-da-vrati-vreme-sprecio-bi-raspad-SSSR.html>, 25/12/2017.

⁴ “A Secure Europe in a Better World”, *European Security Strategy*, Brussels, 12 December, 2003, https://www.files.ethz.ch/isn/10155/doc_10184_290_en.pdf, 28/10/2018, p. 10.

да ли су ове концепције светског поретка САД и ЕУ исте или се ради о различитим замислима. Доћи ћемо до закључка да се ради о различитим концепцијама јер америчка концепција почива пре свега на америчкој доминацији и релативној моћи, док Европљани инсистирају на глобалним правилима и делотворним институцијама.

Из наведеног се може уочити да ова три актера различито конципирају светски поредак чијем стварању теже и да то има утицај на стабилност светског поретка, као главне области која нас интересује у овој дисертацији, због чега смо као основна истраживачка питања поставили:

- Шта су концепције светског поретка у политикама безбедности?
- Зашто САД, Русија и ЕУ различито конципирају светски поредак данас?
- Како су се ове концепције историјски развијале након Хладног рата?
- У чему се огледају ове разлике?
- Да ли су ове концепције светског поретка компатибилне имајући у виду сличности и разлике између њихових елемената, што ћемо проверити кроз три индикатора на глобалном, регионалном (европском) и подрегионалном (западнобалканском) нивоу) и да ли је у таквим условима могућа стабилност светског поретка?

1.2. Предмет и циљ докторске дисертације

Почетак 21. века је период који многи називају глобалним непоретком или хаосом. У томе се он у потпуности разликује од првих година последње декаде XX века коју је обележила синтагма „нови светски поредак“ и „ново партнерство нација“⁵. Председници САД и СССР заједнички су најављивали улазак света у нову еру – стварањем „новог светског поретка“ заснованог на новим Источно-Западним односима и интегрисању СССР-а „у међународни систем, након 70 година покушаја да га подрије“⁶. Нови односи потврђени су приликом решавања кризе у Персијском заливу крајем 1990. и почетком 1991. године, узајамним договарањем

---

⁵ George H.W. Bush, “Toward a New World Order”, Address Before a Joint Session of the Congress on the Persian Gulf Crisis and the Federal Budget Deficit, September 11, 1990, <http://www.cryan.com/war/speech/>, 14/3/2017.

⁶ “National Security Strategy of the United States”, The White House, March 1, 1990, <http://nssarchive.us/NSSR/1990.pdf>, 14/3/2017. године, р. 9.

и деловањем кроз Уједињене нације. Наступање нове епохе виђено је као могућност за стварање „новог светског поретка“, чије се поимање, са америчке стране, најбоље може ишчитати из стратегија националне безбедности САД доношених у периоду 1990-1993. године и обраћања председника Џорџа Х. В. Буша (George H.W. Bush) на заједничкој седници Конгреса поводом рата у Персијском заливу 11. септембра 1990. године под називом „Ка новом светском поретку“⁷.

Ово поимање полази од промењених околности у односима са СССР-ом, које су углавном проистекле из потребе СССР-а да се реформише, и повлачења његових војних капацитета из Источне Европе, чиме је он престао да буде главна претња безбедности САД. Због тога се трагало за формулисањем стратегије која би дошла на место дотадашње стратегије „обуздавања“. Такође, тиме се створио простор за америчко вођство у обликовању „новог света“ заснованог на „заједничкој моралној визији“ Америке и њених савезника, која је дефинисана као први трајни елемент националних стратегија безбедности САД.⁸ Концепција новог светског поретка САД тј. света који је Америка својим вођством требало да створи у новим јединственим околностима, а који би представљао испуњење петог Америчког циља⁹ описан је на неколико начина:

- Као „нова ера слободнија од претњи терором, јача у тражењу правде и безбеднија у потрази за миром, ера у којој нације света, на Истоку и Западу, Северу и Југу, могу да напредују и живе у хармонији.“¹⁰,
- Као „историјски период сарадње - ново партнерство Истока и Запада - у коме „тирани“ више не могу да рачунају на блокаду Уједињених нација како би спроводили своје насилне акције“¹¹,
- Као стабилан и сигуран свет у којем се поштују политичке слободе, људска права и демократске институције, успоставља уравнотеженији однос и већа подела одговорности за глобално вођство са савезницима и где су међународне

---

⁷ George H.W. Bush, “Toward a New World Order”, op. cit.

⁸ “National Security Strategy of the United States”, The White House, March 1, 1990, op. cit., p. 1.

⁹ Претходна четири су: да се Ирак мора у потпуности повући из Кувајта, одмах и без услова, да се легитмна влада Кувајта мора поново успоставити, безбедност и стабилност Персијског залива мора бити осигурана и да амерички грађани у иностранству морају бити заштићени.

¹⁰ George H.W. Bush, “Toward a New World Order”, op. cit.

¹¹ Ibid.

установе ефикасније у промовисању мира, светског поретка и економског и друштвеног развоја,¹²

- “Не као чињеница, већ као „тежња – и могућност... да изградимо нови међународни систем у складу са нашим сопственим вредностима и идеалима...”¹³,
- Као „свет сарадње и напретка, не сукобљавања; свет који више није подељен, већ представља заједницу независних и међузависних нација удружених заједно заједничким вредностима; свет у коме је улога САД дефинисана оним за шта се залаже – слободом, људским правима економским просперитетом, владавином права, миром – пре него оним против чега се залаже. То је свет који САД води у 21. век – у 'Доба демократског мира'¹⁴.

Тежња САД да се боре против диктатора, тиранија, агресије и ширења оружја за масовно уништење најављено је након напада Ирака на Кувајт у августу 1990. године и у Бушовом говору од 11. септембра 1990. године (обраћање Конгресу поводом кризе у Персијском заливу). Борба против „зла“ - тероризма и тиранија - и стварање демократских држава остао је јасан стратешки циљ безбедносне политике и преобликовања света након терористичких напада од 11. септембра 2001. године, уз битан „корак напред“ у односу на претходне стратегије – свргавање означених тиранина, а не само борба против њихових аката ка окружењу. „Крај тиранија у нашем свету“ је коначан циљ америчке политике коме се тежи кроз налажење и подршку демократским покретима и институцијама, будући да у свету данас „суштински карактер режима значи исто колико и дистрибуција моћи међу њима. Циљ нашег државништва је да помогне у стварању света демократских држава којима се добро управља и које могу испунити потребе својих грађана и које се понашају одговорно у међународном систему. Ово је најбољи начин да се оствари трајна безбедност за Америку“¹⁵. Стратегијом националне безбедности из 2006. године тиранија је дефинисана као комбинација

---

¹² “National Security Strategy of the United States”, The White House, August 1, 1991, *National Security Archive*, <http://nssarchive.us/NSSR/1991.pdf>, 15/3/2017, pp. 3-4.

¹³ Ibid, Preface.

¹⁴ “National Security Strategy of the United States”, The White House, January 1, 1993, *National Security Archive*, <http://nssarchive.us/NSSR/1993.pdf>, 15/3/2017. p. 21.

¹⁵ “The National Security Strategy of the United States”, The White House, March 16, 2006, <http://nssarchive.us/NSSR/2006.pdf>, 15/3/2017, p. 1.

бруталности, сиромаштва, нестабилности, корупције и патње која се одвија под владавином деспота и деспотских система. Као такве државе наведене су Северна Кореја, Иран, Сирија, Куба, Белорусија, Бурма и Зимбабве.¹⁶ Свака тиранска влада представља претњу за међународни систем у целини. Са друге стране, демократије су дефинисане као „најодговорнији чланови међународног система“, а промовисање демократије је најделотворније дугорочно средство за јачање међународне стабилности.¹⁷

Реформистичка политика САД усмерена на промену режима допринела је низу револуција и у земљама Заједнице независних држава (ЗНД) у Европи и Централној Азији, због чега је она постала једна од главних претњи за Русију, која је и сама препознала опасност да буде проглашена за „тиранију“ и дестабилизована изнутра подршком „демократским покретима“ и револуцијама. Због тога је кључни задатак за Москву постао очување и обнова свог утицаја и тржишта кроз одржавање постојећих режима или помоћ доласку на власт проруских режима у свом суседству, а пре свега на простору ЗНД у Европи и Централној Азији. У том смислу стратегија коју је она почела да спроводи је довођење у питање постојећег светског поретка и сагласности око уређења света на „демократским основама“ тј. процеса „либерализације“ и „демократизације“ схваћеног као успостављање режима блиских Западу. Читав поредак заснован на америчкој доминацији постао је претња. Русија је започела вођење противхегемонистичке политике која као највећу претњу безбедности види унилатерализам САД и мешање у унутрашња питања других држава. Такође, ову политику пратило је и успостављање оних међународних установа које нису биле базиране на начелима условљавања, већ начелима равноправности и немешања, чиме је Русија желела да потврди свој статус и идентитет независне велике силе. Ова политика требало би да води у успостављање светског поретка заснованог на равнотежи моћи, који би по руској концепцији, подразумевао и узимање у обзир руских интереса. У свету у коме нема равнотеже руски идентитет и безбедност тј. руски интереси не могу се остварити, док равнотежа моћи приморава актере да узму у обзир узајамне интересе.

---

¹⁶ Ibid, p. 3.

¹⁷ Ibid.

Позиција Европске уније је у таквим новонастајућим глобалним околностима на почетку XXI века била да промовише себе као глобалног актера који је у стању да самостално формулише своју безбедносну политику и има сопствено виђење будућег уређења међународних односа. Свет који ЕУ жели и у којем се осећа најбезбеднијом је онај у коме она може играти глобалну улогу и у коме се односи заснивају на правилима и мултилатерализму. „Ово није време за светског полицајца и усамљене ратнике“¹⁸, наводи се у Глобалној стратегији ЕУ из 2016. године. Ова Стратегија истиче потребу за реформом глобалног управљања, како би одговорило на претње XXI века, док је ЕУ посвећена стварању светског поретка који би био заснован на међународном праву, које осигурава људска права, одрживи развој и трајни приступ заједничким добрима. У овом приступу „делотворног мултилатерализма“ централну улогу имају Уједињене нације.¹⁹

Из претходно дефинисаног се као предмет истраживања одређује однос разлика концепција светског поретка у политикама безбедности САД, Руске Федерације и ЕУ на почетку XXI века тј. у периоду од 2001 – 2016. године и стабилности светског поретка. У складу са социјално конструктивистичком парадигмом концепције светског поретка у политикама безбедности представљају субјективне интересе међународних актера тј. уверења о томе у каквом се светском поретку (врста актера, распоред моћи, начин управљања или владавине) најбоље остварују своје потребе идентитета и потребе безбедности. Концепције светског поретка су самим тим и начини на које се један актер суочава са питањима *Другог* и претњи и тежи да их превазиђе. Основна теза ове дисертације је да ове концепције нису компатибилне, већ конфликтне, и да значајно доприносе нестабилности светског поретка на почетку XXI века. У руском документарном филму „Светски поредак“, на пример, наводи се да Русија и НАТО иду ка конфликту управо због некомпатибилних погледа на међународни поредак.²⁰

Научни циљ дисертације је да помоћу теорије социјалног конструктивизма и, пре свега, метода моделовања и упоредног метода, опише концепције светског

---

¹⁸ “Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe”, A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy, EEAS, Brussels, June, 2016, https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf, 18/3/2017, p. 4.

¹⁹ Ibid, p. 10.

²⁰ “Soloviev’s Exclusive Interview With President Putin - The New World Order and Russia’s Place in It”, *Vesti News*, Published on March 30, 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=bWoIE1CWYbQ>, 28/6/2018.

поретка САД, Русије и ЕУ, објасни зашто се оне различито конципирају и какав је њихов однос (компатибилан или не) и на основу тог налаза објасни нестабилност светског поретка на почетку 21. века (посебно након 2007. године). У истраживању се, дакле, стабилност светског поретка посматра као зависна, а разлике у конципирању светског поретка у безбедносним политикама САД, Русије и ЕУ као независна варијабла. Полазна претпоставка дисертације је да су у периоду од 2001. до 2016. године разлике у овим концепцијама и њихова некомпатибилност значајан извор нестабилности.

Теоријски циљ дисертације је да допринесе развоју социјално конструктивистичке теорије међународних односа даљим разматрањем примера о томе како међународни актери руковођени својим друштвено конструисаним потребама идентитета и безбедности и уверењима о томе у каквом се светском поретку ове потребе најбоље остварују, обликују светски поредак. Друштвени циљ дисертације је допринос бољем разумевању савремених међународних односа, природе њихове нестабилности и улоге коју концепције светског поретка имају у обликовању структуре ових односа тј. светског поретка. Она има за циљ да буде корисно средство свима онима који се теоријски а посебно практично баве међународним односима и спољном политиком, јер се кроз ову дисертацију може боље разумети однос великих сила и актера међународних односа као што су САД, Русија и Европска унија и на најбољи начин сагледати позитивне и негативне стране приклањања једној од ових концепција и деловања у оквиру њих. Ово је посебно важно за креаторе спољне политике Републике Србије који место Србије одређују у односу на политике и САД, Русије и Европске уније.

1.3. Просторни и временски оквир истраживања

У просторном смислу, предметом истраживања ћемо се бавити на три нивоа – глобалном, европском и нивоу Западног Балкана. Наведени регионални и подрегионални ниво истраживања обухваћени су дисертацијом зато што су од посебног значаја за Републику Србију и омогућавају разумевање њеног унутрашњег развоја, безбедносног окружења и деловања кључних актера светског поретка на овим просторима. Хипотезе дисертације ће се проверавати на глобалном

нивоу кроз анализу ставова о употреби силе и контроли наоружања, на регионалном нивоу кроз европску безбедносну архитектуру и стабилност и на нивоу Западног Балкана кроз правце намераваног обликовања безбедносног поретка. У погледу временског одређења предмета истраживања он обухвата период од 2000. године када се америчка тежња за успостављањем своје концепције светског поретка почиње видети као претња и изазов за руске интересе, а посебно након терористичких напада на Њујорк и Вашингтон 2001. године, када САД себи приписују додатна права на унилатералну употребу силе, излазе из Уговора о противракетној одбрани (Anti-Ballistic Missile Treaty - АВМ уговор), долази до интервенције на Ирак, обојених револуција у Грузији и Украјини 2003. односно 2004. године, а на евроазијском простору започиње формирање међународних организација предвођених Русијом и Кином. Такође, посебно након 2003. године и интервенције у Ираку у ЕУ се формализује отпор унилатералној глобално вођеној безбедносној политици САД и формулисања стратегије безбедности 2003. године и коначно Глобалне стратегије 2016. године у којој се наводи да Европска унија „тежи трансформацији пре него простом одржавању постојећег система“²¹. Дисертација обухвата период до 2016. године јер се до тада Русија први пут војно-интервенционистички ангажовала на простору ван бившег Совјетског Савеза како би спречила промену режима и америчко преобликовање света (остваривању америчке концепције светског поретка) и јер су до тада у потпуности испољене разлике три концепције светског поретка које су актери спремни да спроводе свим средствима.

1.4. Основне хипотезе

У складу са претходно дефинисаним предметом, циљевима и структуром дисертације полазимо од следећих хипотеза:

Општа хипотеза дисертације гласи: Разлике у концепцијама светског поретка у политикама безбедности Сједињених Америчких Држава, Руске Федерације и Европске уније, као уверења о томе како да на најбољи начин остваре своје потребе

---

²¹ “Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe”, A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy, op. cit., p. 39.

идентитета и безбедности, а које су формулисане на почетку XXI века, су у значајној мери допринеле нестабилности светског поретка успостављеног непосредно након Хладног рата.

Из ове опште хипотезе поставићемо четири посебне хипотезе и девет појединачних хипотеза које се односе на потребе идентитета, потребе безбедности и очекивани или жељени светски поредак, као и на начин на који ове разлике утичу на нестабилност светског поретка на почетку XXI века.

1. Посебна хипотеза 1: САД, Русија и ЕУ различито дефинишу своје идентитете што се огледа у њиховом различитом типском идентитету, разумевању улога у савременим међународним односима тј. идентитету улога, као и различитом виђењу тога са ким се предметни актери поистовећују.

1.1. Појединачна хипотеза 1: Типски идентитети САД, Русије и ЕУ су различити и могу се одредити као децентрализована либерално-демократска држава (САД), централизована конзервативна држава (Русија) и као наднационална унија демократских држава (ЕУ).

1.2. Појединачна хипотеза 2: Идентитети улоге САД, Русије и ЕУ су различити и могу се одредити као доминантна сила или суперсила чија је улога ширење слободе и демократије и ослобађање „заробљених“ народа (САД), као велика сила чија је улога спречавање настанка глобалне доминације тј. уравнотежавање (Русија) и као глобални стратешки актер чија је улога очување глобалног мултилатерализма (ЕУ).

1.3. Појединачна хипотеза 3: Колективни идентитети САД, Русије и ЕУ се разликују тако да САД дели свој идентитет са осталим слободним и демократским земљама и онима који подупиру њену глобалну доминацију, Русија га дели са државама које такође теже уравнотеживању глобалне моћи САД тј. противхегемонији и ЕУ идентитет се дели такође са либерално-демократским државама и то онима који теже стварању делотворног глобалног управљања.

- 2. Посебна хипотеза 2:** САД, Русија и ЕУ различито дефинишу своје потребе безбедности што се огледа у њиховом различитом одређивању тога ко је или шта је објекат безбедности, шта су претње и ко је субјекат безбедности.
- 2.1. Појединачна хипотеза 4:** Сједињене Америчке Државе су као објекат безбедности (зарад очувања територије, становништва и начина живота САД) у предметном периоду виделе либерално-демократске вредности и очување глобалне и регионалне равнотеже снага која фаворизује слободу. Руска Федерација је у оквиру своје политике безбедности у предметном периоду (зарад очувања територије, становништва и уставног поретка) као објекат безбедности одредила глобални вредносни плурализам, утицај у постовјетском простору и глобалну равнотежу. Европска унија је у својој безбедносној политици као објекат безбедности у предметном периоду (зарад очувања свог јединства и функционалности) одредила очување либерално-демократских вредности, успостављање држава са „добром управом“ у свом суседству и мултилатерализам.
- 2.2. Појединачна хипотеза 5:** САД, Русија и ЕУ у временском оквиру истраживања су различито дефинисале примарне претње. За САД то су тираније и друге асиметричне претње, као и изазивачи њеној глобалној доминацији, за Русију то је сама тежња САД да доминира светом кроз унилатералну употребу силе и „обојене револуције“, за ЕУ то су асиметричне претње и погоршање односа САД и Русије.
- 2.3. Појединачна хипотеза 6:** У погледу тога ко се стара о међународној безбедности тј. ко је субјекат безбедности САД, Русија и ЕУ претежно практикују различите приступе. САД формално подржавају одлучивање о употреби силе кроз СБ УН, али су на почетку новог века претежно користиле унилатералну силу и коалиције вољних које она предводи у случајевима када није било сагласности у овом телу, Русија формално заговара одлучивање о употреби силе кроз Савет безбедности УН и по позиву државе у којој интервенише али је практиковала и унилатералну употребу силе и деловање са коалиционим евроазијским и азијским партнерима, ЕУ заговара и практикује мултилатерални приступ и употребу силе под мандатом УН.

- 3. Посебна хипотеза 3:** САД, Русија и ЕУ различито дефинишу своје услове остваривања потреба идентитета и безбедности што се огледа у њиховом различитом одређивању очекиваног или жељеног светског поретка који теже да остваре кроз одређени начин управљања (начела и средства).
- 3.1. Појединачна хипотеза 7:** Сједињене Америчке Државе су начин остваривања потреба идентитета и безбедности у истраживаном периоду виделе у стварању светског поретка либерално демократског мира заснованог на глобалној доминацији САД.
- 3.2. Појединачна хипотеза 8:** Руска Федерација је начин остваривања сопствене безбедности у истраживаном периоду видела у стварању мултиполарног поретка равнотеже моћи односно противхегемонистичког блока заснованог на новим међународним безбедносним и економским установама, имитирању наратива САД приликом интервенција, самом интервенционизму у приоритетним зонама или сферама интереса и спречавању такозваних обојених револуција, као и инсистирању на културолошком и информационом суверенитету.
- 3.3. Појединачна хипотеза 9:** Европска унија је коначан начин остваривања сопствених потреба идентитета и безбедности у истраживаном периоду видела у стварању поретка глобалног управљања у чијем се седишту налазе Уједињене нације и друге мултилатералне институције.
- 4. Посебна хипотеза 4:** Механизми одржавања стабилности светског поретка попут постојећих међународних формалних и неформалних установа нису имали способност да у истраживаном периоду омогуће постизање сагласности о јединственој концепцији стабилности светског поретка, због чега се светски поредак у периоду од 2001. до 2016. године може сматрати нестабилним што се најбоље види на примерима употребе силе у међународним односима, контроле наоружања и европске безбедносне архитектуре. Такође, ова нестабилност одразиће се и на западно-балкански регион на којем се преклапају предметне три концепције светског поретка које доприносе онемогућавању постизања решења за постојеће спорове.

1.5. Опис садржаја (структуре) по поглављима дисертације

У *Уводу* докторске дисертације прецизираће се разлози избора теме истраживања, предмет, циљ, просторни и временски оквир истраживања основне хипотезе, као и методолошки оквир истраживања. Такође, *Увод* садржи осврт на литературу која се односи на истраживачки предмет и кратки опис садржаја дисертације по поглављима.

Други део дисертације односи се на *Теоријски оквир* истраживања и дефинисање кључних појмова којима се у овом истраживању бавимо. Најпре се уопштено разматра теоријски оквир социјалног конструктивизма а затим и посебно у односу на основне теоријске концепте идентитета, безбедности и владавине које дају главни представници конструктивистичке школе Александар Вент и Николас Онуф, а који се користе у конструкцији појма концепције светског поретка у политикама безбедности. Затим се приступа одређењу појма концепције светског поретка у политикама безбедности и у складу са тиме разматрају се његови саставни делови попут потреба идентитета и потреба безбедности, као и самог начина управљања или владања и главног начела на којима се заснива очекивани облик светског поретка. У складу са тиме у теоријском делу дисертације се даље разматрају теоријски модели ових очекиваних или жељених типова светског поретка кроз теорије демократског мира, неореализма и грамшијанизма и неограмшијанизма, теорије солидаризма и функционализма. Будући да се дисертација бави деловањем разлика у концепцијама светског поретка у безбедносним политикама разматраће се и концептуализација стабилности светског поретка како би се прецизирао начин на који се овај појам користи у дисертацији.

У трећем делу истраживања *Крај Хладног рата и нови светски поредак* размотриће се историјски контекст који је претходио стварању различитих концепција светског поретка и значење „новог светског поретка“ и његове стабилности. Размотриће се питања која су довела до успостављања новог контекста деловања предметних актера који и данас траје – питања будућности војних блокова, уједињење Немачке, споразуми о контроли наоружања, заједнички одговор на ирачку кризу и повлачење совјетских трупа из земаља Централне и

Источне Европе. Затим ће уследити стратешка трансформација која ће бити одлучујућа за формирање садашњих концепција светског поретка предметних актера и њихове разлике – распад Варшавског пакта и СССР-а и настанак Европске уније.

Четврти део дисертације *Формирање концепција светског поретка у политикама безбедности САД, Русије и ЕУ након Хладног рата* бави се развојем и изоштравањем елемената концепција светског поретка предметних актера и пратиће њихово заокруживање све до 2007-2008. године када све три постају потпуно формиране, а разлике дефинисане. Он укључује намеру ка стварању доба демократског мира као крајњег очекиваног или жељеног стања светског поретка, усвајање стратегија САД о ангажовању и проширењу, стратегије и студије о проширењу НАТО, руски одговор на усвајање ових стратегија као и њено укључивање у Партнерство за мир и прве позиве за чланство бившим чланицама Варшавског пакта. Затим се разматра детаљније и формирање руске концепције светског поретка као одговара на америчку и то посебно унутрашњи услови који су погодовали том развоју, почеци руског одговора на политику вођства, ангажовања и проширења у виду тежњи ка уравнотежавању САД у Азији и на европском простору. У односу на концепцију светског поретка ЕУ разматра се процес њеног формирања кроз политику проширења и суседства, однос према америчкој и руској стратегији и коначно формулисање европске стратегије безбедности и Европске а затим и Заједничке безбедносне и одбрамбене политике ЕУ.

Пети део рада *Упоредна анализа концепција светског поретка у политикама безбедности САД, Руске Федерације и Европске уније на почетку XXI века* представља централни део дисертације и бави се упоредном анализом претходно формираних концепција светског поретка кроз упоређивање његових саставних елемената: потреба идентитета (типски идентитет, идентитет улоге, колективни идентитет), потреба безбедности (објекта безбедности, претњи и субјекта безбедности) и очекиваног или жељеног облика светског поретка.

Упоређивања наведених концепција даће нам основу за објашњење различитих понашања ових држава на глобалном, европском и западно-балканском простору, као и нестабилности које оно проузрокује на сва три нивоа. Тиме се бави шести део рада под називом *Некомпатибилност концепција светског поретка у*

политикама безбедности САД, Руске Федерације и Европске уније на почетку XXI века – Хладни мир (2008-2016). Овде се разматра деловање различитих концепција светског поретка на глобалном нивоу кроз различите приступе употреби силе у међународним односима и контроли наоружања, посебно питању размештања америчког/НАТО противракетног система у Европи. На европском нивоу разматра се како су разлике у концепцијама светског поретка деловале на непостојање договора о европској безбедносној архитектури, о којој несагласност потиче још из времена формирања НАТО, као и током окончања Хладног рата и након њега. На западно-балканском простору, као и на постсовјетском, ове разлике су посебно уочљиве и имају значајан утицај на његову стабилност.

Дисертацију завршавамо *Закључком* у којем дајемо основне налазе у погледу истраживачких питања и постављених хипотеза, као и закључна разматрања поводом предмета, циља, резултата и доприноса истраживања.

1.6. Методолошки оквир истраживања

Сви конструктивисти се слажу да су и друштвена реалност и наше знање о њој друштвено конструисани, те се самим тим студије које примењују социјално-конструктивистичку теорију баве значењима које актери дају свету, а методе које се користе како би се „ухватила ова субјективна значења“ су индуктивне, интерпретативне и историјске.²² Самим избором теорије и њој својствених метода у овом истраживању се фокусирамо на актере, интерпретацију виђења светског поретка у њиховим званичним безбедносним политикама (кроз анализу садржаја докумената и изјава и говора званичника), али и историјску анализу која пружа увид у ток интеракције актера у оквиру које су интерпретације и значења формулисани. „Историзацијом контекстуализованих значења, конструктивистичке студије их лоцирају у ширем историјском контексту, која им дозвољава да прате како је одређено схватање друштвене стварности постало могуће у одређеним историјским околностима“²³, наводи Фекљунина.

---

²² Valentina Feklyunina, “International norms and identity”, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018, p. 15.

²³ Ibid.

Предмет ове дисертације представља деловање концепција светског поретка три актера на стање светског поретка и да би се оно утврдило неопходно је разумевање тога шта концепције значе, њихово обликовање и упоређивање. Основна опште-научна метода којом се том приликом користимо је компаративна метода. Предмет сваке компаративне методе је утврђивање сличности и разлика појава и процеса, што чинимо кроз компарацију претходно формулисаних модела. Самим тим опште-научна метода коју користимо је и метода моделовања. Моделовањем настојимо да адекватно представимо битне одредбе (чиниоце, својства) концепција светског поретка у политикама безбедности САД, Русије и ЕУ на почетку XXI века. Модели које развијамо су модели замисли, идеализованог типа (у њему су садржани пракса и норма) који је по усмерености модел оправдавања стварности и активан модел (конструктивни и деструктивни), по предмету најближи стандардном политиколошком моделу политичких идеологија и оријентационих вредности а по циљу и сврси их користимо као научно-истраживачки (дефиницијски) и динамички модел. Овако одређени модели су затим погодни за међусобно упоређивање, утврђивање разлика, што је од значаја за предмет истраживања докторске дисертације.

У дисертацији настојимо да упоредимо претходно формулисане моделе светског поретка у безбедносним политикама три предметна актера како би утврдила њихове сличности и разлике на основу упоређивања њихових потреба идентитета и безбедности, као и начина управљања тј. концепција светског поретка у ширем смислу, и проверимо их на конкретним питањима глобалне, регионалне и подрегионалне безбедности. Све то из разлога како би се утврдила веза утврђених чинилаца модела и понашања односно предузетих активности и одлука сваког од три актера у односу на одређена питања глобалне, регионалне и подрегионалне стабилности у истраживаном периоду. Како Хурел наводи „сви регионални договори морају се разумевати у односу на системске или „споља-унутра“ факторе, чак и ако је најважнији услов за регионализам у неком посебном случају релативна слабост таквих фактора.“²⁴

Осим општенаучних метода користе се и неколико основних метода и то: дедукција, када из основних постулата социјалног конструктивизма настојимо да

---

²⁴ Andrew Hurrell, *On Global Order*, Oxford University Press, Oxford, 2007, p. 244.

изведемо закључке о начинима на које идеје, уверења и замисли појединачних актера о светском поретку усмеравају правце обликовања, конструкцију и деструкцију, постојећег поретка; анализа, када из политика безбедности САД, Русије и ЕУ издвајамо део који се односи на замисли светског поретка и формулишемо моделе светског поретка; апстракција и конкретизација приликом израде модела светског поретка; типологија и класификација приликом дефинисања модела; синтеза када из утврђивања подударности модела светског поретка настојимо да сазнамо о условима под којима је један светски поредак стабилан или нестабилан; генерализација приликом груписања међународних актера у одређени тип (модел) светског поретка и индукција помоћу које о општим карактеристикама светског поретка настојимо да сазнамо кроз појединачне моделе садржане у безбедносним политикама три актера.

Прикупљање података је условљено индикаторима који ће се користити у истраживању за проверу хипотетичког става, па се као најадекватнија метода одређује метода анализе документа којом ће се обрађивати сви извори. Циљ анализе садржаја докумената јесте да се аналитички идентификују и изведу емпиријски подаци и вредности којима ће се потврдити аргументи хипотезе. У анализи докумената пажња ће се усмерити на анализу званичних предлога и стратегија безбедности усвојених у институцијама актера чија гледишта истражујемо, на свим нивоима, говора шефова држава и влада држава носиоца идентификованих концепција, као и представника институција Европске уније попут Европске комисије и Високог представника за спољне послове и безбедносну политику, у медијима и на билатералним и мултилатералним састанцима и седницама, њихове монографије и научне чланке о актуелним политикама, као и секундарне литературе која се бави савременим међународним односима, светским поретком, европском и западно-балканском безбедношћу.

1.7. Очекивани резултати и научни допринос

Својеврсно ширење литературе која се бави питањима светског поретка указује на то да је дошло до кризе владајуће парадигме и пораста релевантности истраживања алтернативних поимања светског поретка и тога како и у ком правцу

она усмеравају понашање држава. Идентификовањем и компаративним истраживањем три концепције светског поретка сагледаће се сличности и разлике међу њима у односу на кључна питања која су од значаја за глобалну стабилност и објаснити понашање и жељени коначни исход три предметна актера – стварање либерално-демократског поретка заснованог на америчкој доминацији, мултиполарног заснованог на равнотежи снага²⁵ и поретка заснованог на глобалном управљању (делотворном мултилатерализму).²⁶

Тежња овог истраживања је да пружи допринос актуелним дебатама о томе како се светски поредак обликује, на којим основама и руковођен којим начелима. Допринос се такође огледа у указивању на то да поред доминантног поимања светског поретка након краја Хладног рата, а које је обликовано око водеће улоге САД у остваривању поретка „демократског мира“, постоје и друга све релевантнија поимања за која је значајно утврдити како усмеравају понашање њених носилаца на глобалном, европском и подрегионалном нивоу. На тај начин моћи ћемо да објаснимо зашто се поједине државе понашају на један, а не неки други, очекивани начин.

Литература која се бави истраживањем односа безбедносних политика и светског поретка углавном разматра појединачна становишта (становишта појединих актера), док је у данашњем периоду изузетно важно сагледати на који начин та појединачна становишта делују једна ка другима обликујући тиме основе

---

²⁵ Поједини аутори овај поредак називају и „мултиполарни без мултилатерализма“, имајући у виду настанак БРИКС и тежње ка стварању мултиполарног света заснованог на равнотежи снага. Андреј Циганков, на пример, наводи да се након хладног рата визија новог, западно заснованог, мултилатерализма показала неодрживом будући да је појачала утисак у Русији да се ради о тежњи Запада за хегемонском контролом, а не мултилатералним институцијама. Као одговор на ову перципирану мањкавост постхладноратовског мултилатерализма руско руководство је почело да заговара повратак на принципе мултиполарности засноване на равнотежи снага. Andrei P. Tsygankov “Russia in Global Governance: Multipolarity or Multilateralism?” in: Dries Lesage and Pierre Vercauteren (eds.), *Contemporary Global Governance: Multipolarity vs New Discourses on Global Governance*, Peter Lang Publishing Group, Frankfurt/Brussels, 2009, p. 59.

²⁶ Институт међународних студија из Барселоне је, на пример, спроводио пројекат под називом: „ЕУ у неуспостављеном (unsettled) међународном систему: криза, поларност и мултилатерализам“ (2013-2015)“, у чијем се опису наводи да је глобално управљање кроз мултилатералне институционалне форме централни део спољне политике и визије ЕУ који она настоји да промовише на међународној сцени. Ову међународну сцену наводно карактерише „мултиполарност без мултилатерализма“ која је самим тим проблематична за Европљане и њихову визију глобалног управљања, „The EU in an Unsettled International System: Crisis, Polarity and Multilateralism (EU-IANUS)“, Institut Barcelona Estudis Internacionals, http://www.ibe.org/index.php?option=com_content&task=view&id=447&Itemid=120, 10/2/2017.

новог светског поретка. Допринос компаративног истраживања је тиме већи, што може да објасни разлог због којих се актери понашају на одређени начин уважавајући значај идеационих елемената. Системска и структуралистичка истраживања безбедности и светског поретка су бројна (нпр. Мортон Каплан (Morton Kaplan), Рејмон Арон (Raymond Aron), Хенри Кисинџер (Henry Kissinger)). Бројна су и разврставања ових поредака у односу на критеријуме попут поларности, стабилности, типа актера и слично. Од истраживања светског поретка која у први план стављају идеационе елементе највише је оних која се баве утицајем процеса попут демократизације и глобализације на унутрашње стање у државама (нпр. теорије демократског мира), а затим ту су и истраживања која у први план стављају економске чиниоце попут светског тржишта као кључне за обликовање светског поретка (нпр. неомарксистичке теорије). Ова дисертација се, за разлику од наведеног, бави утицајем концепција светског поретка у безбедносним политикама, као идеационих елемената на деловање кључних актера светског система, које будући да су различите усмеравају њихове носиоце ка различитим циљевима чиме поредак запада у стање нестабилности на свим нивоима анализе.

Очекивани резултати дисертације односе се најпре на идентификовање кључних носиоца концепција светског поретка који имају способност и намеру да своја гледишта представе као универзална и да делују у правцу њиховог усвајања. Очекује се јасно објашњење доприноса разлика у овим концепцијама дестабилизацији светског поретка успостављеног непосредно након Хладног рата. Такође, сматрамо да је за будућност Србије најважнији резултат истраживања који се односи на то како ће се сукоб идентификоване три концепције испољити у односу на европску и западнобалканску стабилност и безбедносни поредак.

2. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

“Обликовање света какав познајемо увек почиње од светова који већ постоје, обликовање је преобликовање.”²⁷

Промишљање концепција светског поретка у политикама безбедности у конструктивистичкој парадигми омогућује сагледавање начина на који актери у анархичном свету теже да организују свет у складу са својим уверењима о томе како да остваре своје потребе идентитета и безбедности (интересе).²⁸ Паралелно постојање три концепција светског поретка предметних актера данас представља значајан извор сукобљавања и стратегија које усмеравају њихово деловање.

2.1. Социјални конструктивизам у међународним односима

Конструктивистичка теорија има своје упориште у социологији и филозофији и представља „друштвену теорију међународних односа“, како су то означили њени најистакнутији представници Николас Онуф (Nicholas Onuf) и Александар Вент. Њено порекло везује се за критичку теорију и Франкфуртску школу и њена истакнуте теоретичаре Макса Хоркхајмера (Max Horkheimer) и Јиргена Хабермаса (Jürgen Habermas). Како Деветак (Richard Devetak), Бурк (Anthony Burke) и Џорџ (Jim George) наводе „Критичке теорије су конструктивистичке у мери у којој оне узимају преовлађујуће структуре светског поретка као људске творевине које се одржавају путем уобличених друштвених пракси. Уколико су оне конструисане онда могу бити и трансформисане у мање насилне и праведније структуре светског поретка.“²⁹ Такође, још је Рејмон Арон у свом чувеном делу „Мир и рат: теорија међународних односа“ из 1966. године писао о социологији као једном од нивоа концептуализације међународних односа – поред теорије и историје - која трага за околностима које утичу на интересе избијања конфликта међу државама, изборе циљева учесника и њихове резултате

---

²⁷ Nelson Goodman, *Ways of Worldmaking*, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1978, p.6.

²⁸ Lat. *conceptio* – поимање, схватање, разумевање, замисао, Milan Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, treće izdanje, Prosveta, Beograd, 1980, str. 465.

²⁹ Richard Devetak, Anthony Burke, Jim George, *An Introduction to International Relations*, 2nd Edition, Cambridge University Press, New York, 2012, p. 13.

и показује како се детерминанте и субјекти међународних односа мењају.³⁰ Због значаја који придаје друштву, деловању норми и међународних установа корени социјалног конструктивизма се могу наћи и Енглеској школи међународних односа 1970их година, посебно са објављивањем најпознатијег дела ове школе „Анархично друштво“ Хедлија Була (Hedley Bull) и упознавања са концептом међународног друштва.³¹ Постојање међународног друштва битан је услов за развој социјалног конструктивизма као теорије међународних односа. Због тога што тежи разумевању друштвеног делања и значају које идеје, вредности и уверења имају за друштвене промене, ова теорија се везује и за радове Макса Вебера (Max Weber).

Ипак, сматра се да је највећи подстицај развоју социјалног конструктивизма у међународним односима дало објављивање утицајног дела Кенета Волца (Kenneth Waltz) „Теорија међународне политике“ из 1979. године.³² То је капитално дело структуралног реализма на који су конструктивисти настојали да одговоре и дају своје објашњење анархичне структуре међународних односа – схваћене као непостојање врховног ауторитета – и последица које она производи. Њихова настојања са једне стране кретала су се у правцу негирања постојања анархије због постојања друштвено конструисане владавине која постоји у свим политичким друштвима (као код Онуфа) или у правцу прихватања анархичности структуре међународних односа али негирања постојања „логике“ која из ње проистиче а која државе приморава на политику моћи и самопомоћ, како је то Волц тврдио.

Први је примену социјалног конструктивизма у форми нове „друштвене теорије међународних односа“ која је требало да одговори на Волцов структурални реализам понудио Николас Онуф, амерички професор међународних односа, у свом делу „Свет нашег стваралаштва – правила и владавина у друштвеној теорији и међународним односима“ из 1989. године.³³ Оно представља први покушај да се на рушевинама дебате која се тада тичала епистемолошких питања у међународним односима, створи једна нова парадигма која омогућава примену друштвене теорије на међународне односе, будући да међународни односи нису ништа друго до

---

³⁰ Raymond Aron, *Peace and War: A Theory of International Relations*, Transaction Publishers, New Brunswick (USA) and London (UK), 2003, p. 17.

³¹ Hedley Bull, *The Anarchical Society*, Palgrave Macmillan, third edition, Basingstoke, 2002.

³² Kenneth Waltz, *Theory of international politics*, Reading, Mass: Addison-Wesley Pub. Co., 1979.

³³ Nicholas G. Onuf, *World of Our Making – Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, University of South Carolina Press, South Carolina, 1989.

друштвени политички односи. Ипак, ни Онуф и Вент не деле исту епистемологију будући да Вент примењује тзв. научни реализам и сматра да се друштво може посматрати као и природа тј. да она објективно постоји и да се треба истраживати научним методама које користе и природне науке у том смислу је позитивиста, док се Онуф сврстава у постпозитивисте и сматра да се друштвене науке морају другачије изучавати. Николас Онуф наводи да је укључивање норми и идеја у појам света значајно за разумевање понашања држава и недржавних актера и тога како они виде своју улогу у њему.³⁴

Један од најзначајнијих представника ове теорије је Александар Вент. У својим првим анализама попут оне о односу агената и структуре из 1987. године, Вент примењује теорију структурације претходно разрађену у делу америчког социолога Ентонија Гиденса (Anthony Giddens).³⁵ Ипак, у међународним односима његов значај везује се за мишљења изнета у чланку „Анархија је оно што државе од ње направе“³⁶ и делу „Друштвена теорија међународне политике“³⁷ из 1999. године. Вентова друштвена теорија – теорија међународних односа као друштвене структуре - је базирана на филозофском и социолошком приступу политици и међународним односима и он је назива врстом идеализма „тачније структуралног идеализма, иако је означавам као конструктивистички приступ међународној политици.“³⁸ У његовим радовима наводи се да самопомоћ и политика силе нису логична последица структуре, већ процеса, и да су друштвено конструисани. Такође, аутор наводи и да нам дефиниција структуре коју даје утемељитељ структуралног реализма Кенет Волц може мало рећи о томе како ће се државе понашати, да ли ће бити пријатељи или непријатељи, признати узајамно статусе, тежити промени или одржавању постојећег стања. Ови фактори, који су суштински интерсубјективни, утичу на безбедносне интересе држава и карактер њихових односа под анархијом. Вент наводи да су и саме претње друштвено конструисане и

---

³⁴ Наведено према: Michael Barnett, “Social Constructivism”, in: John Baylis et al. (eds.), *The Globalization of World Politics*, sixth edition, Oxford University Press, Oxford, 2013, p. 157.

³⁵ Anthony Giddens, *The Constitution of Society*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1984.

³⁶ Alexander Wendt, “Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, Vol. 46, No. 2, Spring, 1992, pp. 391-425.

³⁷ Aleksandar Vent, *Društvena teorija međunarodne politike*, Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa, Beograd, 2014.

³⁸ Ibid, p. XV.

да колективна значења одређују идентитете који конституишу интересе и структуру.³⁹

Бавећи се односом агената и структуре, Вент наводи две кључне разлике између природних и друштвених структура: 1. друштвене структуре, за разлику од природних, не постоје независно од активности којима руководе, 2. друштвене структуре, за разлику од природних, не постоје независно од агентових концепција о томе шта ове структуре раде у њиховим активностима. То значи да су постојање и функционисање друштвених структура зависни од разумевања и праксе агената. Са друге стране њихови интереси су конституисани и објашњени деловањем структуре које могу бити спољне или друштвене структуре и унутрашње или организационе структуре.⁴⁰ По њему, агенти поседују три способности: да дају смисао својим активностима, преиспитују и адаптирају своје понашање и одлучују. Унутрашње организационе структуре су значајне и за објашњавање субјективно перципираних интереса агената. Ове унутрашње организационе структуре су зависне (и самим тим могу се објаснити) од спољног или друштвеног контекста у који су уграђени. То значи да способности агената и њихови интереси могу да се објасне једино у одређеном контексту – међународном систему попут, на пример, равнотеже снага. По Венту „уравнотеживач у систему равнотеже снага или централна држава у капиталистичкој светској економији, има одређене моћи, одговорности и интересе, које она поседује једино због своје позиције у друштвеној структури.“⁴¹ Он, такође, наводи да друштвене структуре онда конституишу услове постојања држава и њихове акције тј. међународне и унутрашње структуре генеришу „правила игре“ у којима државе ступају у интеракцију.⁴² Вент разликује три главне струје конструктивистичке теорије међународних односа: модернистичке (Џон Раги (John Ruggie), Фридрих Кратоквил (Friedrich Kratochwil), постмодернистичке (Ричард Ешли (Richard Ashley), Роб Вокер (Rob Walker), и феминистичка струја (Спајк Питерсон (Spike Peterson), Ен Тикнер (Ann Tickner)).⁴³

---

³⁹ Ibid, pp. 396-397.

⁴⁰ Alexander E. Wendt, “The Agent-Structure Problem in International Relations Theory”, *International Organization*, Vol. 41, No. 3, Summer, 1987, The MIT Press, p. 359.

⁴¹ Ibid, p. 360.

⁴² Ibid.

⁴³ Aleksandar Vent, *Društvena teorija međunarodne politike*, op. cit., str. 4

Табела 1. Разлике у садржају основних појмова структуралног реализма и социјалног конструктивизма

КОНЦЕПТИ	КЕНЕТ ВОЛЦ	АЛЕКСАНДАР ВЕНТ
ДЕЛО	Теорија међународне политике, 1979	Друштвена теорија међународне политике, 1999
АНАРХИЈА	Уређујуће начело међународног система (за разлику од хијерархије у унутрашњем поретку држава) - одсуство агената са ауторитетом у систему (одсуство владе, поретка и организације тј. неред и хаос уз појаву насиља). Анархија се може превазићи једино стварањем светске владе.	Анархија је оно што државе од ње направе – љуштура која се треба испунити одређеним садржајем кроз интеракцију актера и стварање друштвених структура, институција, идентитета и интереса.
САМОПОМОЋ	Битна одлика система, везана за опстанак као главни циљ државе (опстанак је основа сваке акције држава зато што у међународном систему безбедност није осигурана).	Произилази из процеса (праксе, интеракције), не структуре (анархије). То је друштвено конструисана институција, једна од мноштва варијанти структура идентитета и интереса које могу постојати под анархијом.
ИДЕНТИТЕТ И ИНТЕРЕСИ	Све државе личе једна на другу у анархичном систему, оне су суверене и аутономне политичке јединице чији је главни циљ опстанак због чега се ослањају на самопомоћ. Њихова компарација је могућа једино по критеријуму способности а не функција.	Релативно стабилна разумевања и очекивања о себи (сопству) засновано на специфичној улози – конституишу их колективна значења. Идентитет је увек идентитет унутар специфичног друштвено конструисаног света. Интереси су засновани на идентитетима (и улогама).
САРАДЊА	Зато што безбедност није осигурана и државе морају да брину саме о себи и расподеле добитака сарадња је ограничена – постоји константна опасност да ће сила бити употребљена.	Кооперативни безбедносни системи су могућа и њихова настанак може бити резултат еволуције интеракције између држава или намеравана последица деловања у том правцу
МЕЂ. СИСТЕМ	Дистрибуција способности	Дистрибуција идеја
ПРОМЕНА	Промена организујућег начела или промена дистрибуције способности јединица	Промене су могуће кроз ненамеравану еволуцију – кроз интеракцију – или намераваном променом кроз праксу

Социјални конструктивизам је још један од покушаја да се превазиђу суморна предвиђања реализма и геополитике, који су се везивали за стари свет и поредак (Европу), пре свега два светска рата и Хладни рат, и пружи вера у

могућност конструисања новог светског поретка на другачијим – идеалистичким - основама. Будући да настаје као одговор на материјалистичку и индивидуалистичку аргументацију садржану у теоријама неореализма и неолиберализма, као рационалистичких теорија, социјални конструктивизам се сврстава у такозване рефлективистичке теорије које се базирају на значају процеса, установа и актера и узајамно конституишуће односе актера и структуре. За разлику од објашњења међународних односа заснованих на деловању материјалне структуре, као споља дате у односу на актере, социјални конструктивизам истиче значај идеја и процеса, без којих материјалне способности не би имале значење, као и праксе којом се ствара сама структура која није одвојена од њих. Њена основна идеја је у томе да друштвену стварност не треба узимати као дату, „здро за готово“, већ да је она конструисана кроз интеракције актера и процес, пре него што је постала друштвена чињеница. У том смислу створена стварност је само једна од могућих исхода интеракције и процеса. Теорије које наглашавају улогу агената у односу на структуру објашњавају понашање у терминима намера и склоности актера. Барнет (Michael Barnett) наводи да су се САД након Хладног рата нашле у униполарном моменту, али да „дистрибуција моћи не може да одреди да ли ће оне тежити да постану глобални хегемон или радити кроз међународне установе.“⁴⁴

Развој теорије социјалног конструктивизма не би био могућ без поимања међународних односа не само као система, већ као друштва и поретка, скупова правила (режима) и сложене интеракције или међузависности. Тек са поимањем међународних односа као друштвених односа, прихватањем да постоји међународно друштво а не само систем, створили су се услови и за свеобухватни развој социјалног конструктивизма, као теорије међународних односа.

У овој дисертацији полазимо и од тога да је „...моћ (је) само средство за постизање циља а проучавање међународног друштва мора се бавити тиме шта ови циљеви заправо јесу, неизбежним мноштвом таквих циљева и конфликтима који из њих произилазе“⁴⁵ и да постоји „континуирана важност сукоба вредности – и у суштини вредности и различитих погледа на свет као критичних детерминанти

---

⁴⁴ Michael Barnett, “Social Constructivism”, op. cit., str. 157.

⁴⁵ Наведено према: Andrew Hurrell, *On Global Order*, op. cit., pp. 44-45.

међународне политике.⁴⁶ Такође, у дисертацији се указује на то да субјекти који деле иста заједничка уверења о светском поретку усмеравају своје акције слично једни другима и различито од других актера (оних који имају другачија уверења). Уколико се упореде политике појединих држава које полазе са становишта да је највећа претња по њих хегемон који тежи глобалној доминацији и његово унилатерално деловање базирано и на војном интервенционизму, видљиво је да оне следе стратегију успостављања противхегемонистичког блока која укључује како употребу силе (у Грузији, Украјини и Сирији), тако и успостављање глобалног алтернативног политичког, економског и евентуално војног блока (стварање мултилатералног форума Бразил-Русија-Индија-Кина-Јужноафричка Република (BRICS/БРИКС), Евроазијске уније (EAEU), Шангајске организације за сарадњу (SOC/ШОС) и Организације договора о колективној безбедности (CSTO/ОДКБ)). Са друге стране, актери чија безбедносна политика подразумева успостављање глобалне демократије кроз глобалну доминацију САД настоје да остале државе привуку под свој „кишобран“ и да под њиховим вођством учествују у успостављању правила светског поретка. Коначно, сама ЕУ инсистира на јачању улоге међународних организација и мултилатерализма и види себе као предводника обнове мултилатералног поретка тј. развоја јачег међународног друштва, функционалнијих међународних установа и међународног поретка заснованог на правилима успостављеним око УН и других глобалних и регионалних међународних организација, чиме би се на најбољи начин очувао светски мир.⁴⁷

Уобличавање концепција светског поретка у политикама безбедности, као идеациони елемент, делује на понашање држава дефинисањем онога што држава поима да треба да ради под одређеним условима да би испунила своје потребе идентитета и безбедности. На тај начин њене акције се према себи приказују као легитимне или нелегитимне. Оне се не могу објаснити без сагледавања партикуларног гледишта из којег поједина држава поима свет у којем делује.

У суштини све категорије међународних односа – моћ, интерес, поредак, међународне установе, норме, и сл.- друштвено су конструисане и утичу на понашање актера вршећи њихову „социјализацију“. За социјалне конструктивисте

---

⁴⁶ Andrew Hurrell, “‘There are no rules’ (George W. Bush): International Order after September 11”, *International Relations*, Volume 16, Issue 2, August 2002, p. 202.

⁴⁷ “A Secure Europe in a Better World”, *European Security Strategy*, op. cit., p. 10.

међународни односи су друштвени политички односи, а самим тим и међународне установе, па и сам светски поредак је друштвено конструисан.

Социјални конструктивизам нам омогућава да разумемо како веровање у одређење теорије обликује понашање држава тј. њихово деловање у одређеном правцу. Он указује на то да наше поимање света, али и тога какав он треба да буде, није неутрално или објективно дато, већ да увек зависи од одређених идеационих елемената - вредности, ставова, знања и перцепција и као такво усмерава наше понашање у правцу конструисања одређене стварности. По Гиденсу вредности су апстрактне идеје које одређују шта се сматра важним, вредним и пожељним у једном друштву, а норме правила понашања која одражавају те вредности. Вредности дају значење и служе као водич људима у њиховој интеракцији, а заједно са нормама оне обликују понашање чланова једне културе.⁴⁸ Хурел (Andrew Hurrell) наводи да су вредности „основне за разумевање и природе конфликта и могућности за сарадњу.“⁴⁹ Значај перцепција или „слика“ истичу Кегли (Charles W. Kegley) и Блантон (Shannon L. Blanton) када наводе да је виђење утемељивача Сједињених Америчких Држава европске политике моћи и понављајућих ратова у 18. веку као изопачености или искварености довело до две контрадикторне тенденције у америчкој спољној политици: једној изолационистичкој, која тежи да се САД повуче из глобалних послова као што је то био случај са одбијањем чланства у Лиги народа након Првог светског рата и другој интервенционистичкој, у којој САД покушавају да „реформишу свет по сопственој слици“ и која је вођена посебно након Другог светског рата и учинила Америку ангажованом у свим деловима света по готово сваком питању.⁵⁰ По њима, конфликтне стране себе виде као мирољубиве и конструктивне, а другу страну доживљавају у негативном светлу као агресивну и непријатељску, којој се не може веровати и којом управља лоша влада. Овај ефекат се назива „одраз у огледалу“.⁵¹ Термином „одраз у огледалу“ можемо, међутим, означити не само одржавање у животу негативних представа страна једних о другима, већ и предузимање сличних акција, употреба сличних метода и средстава, уз коришћење сличне аргументације за правдање одређеног

---

⁴⁸ Entoni Gidens, *Sociologija*, четврто издање, Ekonomski fakultet, Beograd, 2006, str. 25.

⁴⁹ Andrew Hurrell, *On Global Order*, op. cit., p. 45.

⁵⁰ Charles W. Kegley, Shannon L. Blanton, *World Politics: Trend and Transformation*, 2014 – 2015 edition, Cengage Learning, Wadsworth, USA, p. 8.

⁵¹ Ibid, p. 9.

деловања спроведеног у циљу заштите сопствених интереса. Ово се, пре свега односи на период након 2000. године - развој алтернативних међународних економских и одбрамбених организација чије је оснивање подупрено од стране Русије и Кине; предузимање војних интервенција Русије у Грузији и Украјини, које се правдају поступањем Запада у случају интервенције на СР Југославију и признавања једнострано проглашене независности Косова; мешање у унутрашње ствари појединих држава попут Црне Горе или Македоније, а које се правда истим таквим поступањем Запада приликом подршке „обојеним револуцијама“. На крају, у савременом добу информационих технологија, медија и друштвених мрежа посебно се истиче значај знања о некој ситуацији или актерима за предузимање одређене акције, будући да се кроз ове медијуме могу пласирати лажне и искривљене вести и формирати жељене представе о циљаним догађајима и актерима.

Основне категорије дисертације представљају појмови „концепција светског поретка у политикама безбедности“ (који се формира око појмова интереса (потреба идентитета и безбедности), начина владавине и коначног стања које се жели постићи) и „стабилност светског поретка“ (који се формира око појма могућности постизања споразума између главних актера међународног система), због чега ће се оне посебно обрадити како би се јасно одредило шта се истражује и упоређује. Разматрању ових појмова и односа приступамо са становишта социјалног конструктивизма. Након разматрања ове теорије уопштено, размотриће се поимање идентитета, безбедности и владавине у светском систему у оквиру социјалног конструктивизма, одредити садржај појма „концепције светског поретка у политикама безбедности“ и утврдити значење стабилности светског поретка које се користи у овој дисертацији. Након тога размотриће се концепције светског поретка САД, Русије и ЕУ и формирати теоријски модели сваке од концепција светског поретка у политикама безбедности предметних актера.

2.2. Концепције светског поретка у политикама безбедности

2.2.1. Друштвена теорија Александра Вента - концепти идентитета и интереса и друштвене структуре

Концепти идентитета, интереса и друштвене структуре Александра Вента користе нам за конструисање појма концепција светског поретка у политици безбедности. Нагласак на друштвеној пракси и интеракцији као битним факторима обликовања идентитета и интереса посебно је важно будући да у четвртом делу дисертације показујемо како је процес интеракције САД, Русије и ЕУ допринео развоју њихових концепција светског поретка у новим постхладноратовским околностима. Такође, битан је нагласак на интересубјективним разумевањима и значењима, јер се на основу тога одређује квалитет поретка (стабилан или нестабилан, кооперативан или конфликтан).

У својим делима Вент примењује аналогију између индивидуа и држава.⁵² У том смислу, основну конструктивистичку претпоставку да људи делују ка објектима и другим актерима на основу значења које они имају за њих, он примењује и на државе. Из тог разлога, анархија и дистрибуција моћи (који заједно са начелом диференцијације чине три димензије Волцове дефиниције политичке структуре) нам не могу рећи много о садржини анархије тј. значењима која актери придају једни другима и структури – да ли се виде као пријатељи или непријатељи, какве су претње и слично, већ интересубјективна разумевања и очекивања.⁵³

Моћ и интереси не постоје независно од идеја, већ су они узајамно конституисани. Расподела ових идеја у систему битан је део његове природе. Такође, делатник (или актер) и структура у којој делује не постоје независно једно од другог, већ се узајамно конституишу. По Венту, друштвене структуре имају три елемента: заједничко знање (разумевања и очекивања), материјалне ресурсе и праксе. Он наводи примере безбедносне дилеме и безбедносне заједнице као друштвених структура сачињених од интересубјективних значења у којима су државе у првом случају толико неповерљиве да рачунају на најгоре могуће намере

---

⁵² Alexander Wendt, „Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics“, *op. cit.*, p. 397.

⁵³ *Ibid.*

друге стране и дефинишу интересе у терминима самопомоћи, док у другом, државе које имају заједничке вредности и институције верују једна другој да могу решити сукобе без рата. У том смислу друштвене структуре зависе од идеја и због тога конструктивизам има „идеалистички (или „идеациони“) поглед на структуру.“⁵⁴ За разлику од конструктивизма, структурални реализам на пример у први план истиче расподелу моћи као способности (тврде моћи). Структура подразумева дељено знање, јер само у оквиру њега се могу одвијати одређене акције, у којима актери деле знања о томе шта та акција значи и која је чија улога.⁵⁵ Не постојање дељеног знања или интересубјективних значења и очекивања од светског поретка данас, између кључних актера, битна је препрека за стабилност светског поретка. По Венту, структуре имају конститутивне учинке на понашање и на идентитете и интересе. У том смислу у зависности од ове структуре тј. дељених значења и контекста зависиће и „услови истинитости“ (Вент) односно да ли нека акције државе представља „хуманитарну интервенцију“ или „агресију“, као у случају интервенције на СРЈ 1999. године, „самоопредељење народа“ или „анексију“ као у случају референдума на Криму 2014. године о припајању Русији и сл. Ова одређења зависе од интересубјективних контекста. Такође, тамо где актери имају иста одређења себе и своје улоге у систему, нпр. као велике силе, у случају где се она види као легитимна друге државе ће је оснаживати у обављању ове улоге (нпр. интервенција на Авганистан 2001. године) док ће је у супротном случају друге државе окарактерисати као „империјалистичке“ или „агресивне“ и неће сарађивати са њом добровољно (нпр. интервенција САД на Ирак 2003. године). Вент наводи да „Поопштено друго“ одлучује да ли су САД хегемон, а не саме САД, и у том смислу културално конституисање идентитета (или субјективности) јесте облик моћи... Сједињене Државе могу можда бити у стању да социјализују друге државе како би прихватиле њихов самоприписани хегемонски идентитет, али док се то не догоди, САД ће бити само једна материјално доминантна држава.“⁵⁶

Вент врши „концептуалну реорганизацију“ прво схватања онога од чега је структура сачињена тј. она је друштвена а не материјална појава тј. друштвена

---

⁵⁴ Alexander Wendt, „Constructing International Politics“, *International Security*, Vol. 20, Issue 1, Summer, 1995, 71-81, p. 73.

⁵⁵ Aleksandar Vent, *Društvena teorija međunarodne politike*, op. cit., str. 222.

⁵⁶ Ibid, str. 155.

структура је заједничко, дељено знање, „идеје од почетка до краја.“⁵⁷ Даља „концептуална реорганизација“ односи се на начин конструисања државних идентитета и интереса, не само понашања. Они се конструишу углавном на унутрашњем нивоу, иако су идентитети део контекста система у коме се стварају.⁵⁸ У том смислу крај хладног рата омогућио је конструисање идентитета САД као лидера слободног света и борца за демократију на глобалном нивоу. Иако овај идентитет има дубоке унутрашње и историјске корене, он се могао реализовати тек са крајем хладног рата, исто као и конституисање Европске уније као јединственог актера у спољној и безбедносној политици (бар на нормативном нивоу). Трећи корак „реорганизације“ је тврдња да анархија нема логику изван процеса и да је међуделовање структурирано (мада не на макронивоу). Уз помоћ овог корака тј. увођења интеракције и процеса у анализу, могуће је објаснити промене у логици анархије. Кроз интеракције се граде и идентитети и управља њиховом променом, а његова етичка димензија је питање „како би ми требало да третирамо Другог.“⁵⁹ Вент наводи да културне творевине на системском нивоу – заједничке идеје које сачињавају норме, институције и сл. – конституишу значење о расподели моћи било тако што конституишу опажање држава о таквој расподели или преко конституисања њихових идентитета и интереса.⁶⁰

Друштвене структуре, такође, укључују материјалне ресурсе попут економских и војних, који добијају значење за акцију само у оквиру структуре заједничког знања у коју су уклопљени (у зависности од тога да ли су односи пријатељски или непријатељски зависеће и виђење претње и начина употребе ових ресурса). Овим се показује да материјалне способности важе, али се њима значење, тј. разлози њихове употребе налазе у идејама због којих се користе, а које се не могу одвојити од вредности. Вент предлаже Росенбергово (Alexander Rosenberg) одређење односа између идеја и интереса: „интереси су уверења о томе како задовољити потребе“, при чему наводи да постоје две врсте потреба: потребе идентитета и материјалне потребе.⁶¹ „У оба случаја, ове потребе одражавају унутрашње и спољашње структуре које конституишу ове актере као друштвене

---

⁵⁷ Ibid, str. 18.

⁵⁸ Ibid, str. 18-19.

⁵⁹ Ibid, str. 19.

⁶⁰ Ibid, str. 92.

⁶¹ Наведено према, Ibid, str. 115.

врсте. Нема гаранција да ће потребе идентитета бити преведене у одговарајућа уверења о томе како да их испунимо, у (субјективне) интересе, али ако нису преведене онда делатници које они конституишу неће опстати.⁶² Са једне стране, Вент дефинише идентитет као релативно стабилна, од улоге зависна, *разумевања и очекивања о/од сопству/а*, који је конституисан од стране колективних значења⁶³, а са друге као *својство* хотимичног актера, укореењено у актеровом саморазумевању, које ствара склоности мотивације и понашања.⁶⁴ Вент разликује четири врсте идентитета: лични или корпоративни (који актера чини посебном врстом, нпр. државом, и који увек има материјалну основу – територију или тело и свест о себи за разлику од других), типски (подела по категоријама – категоризација по неком заједничком својству – формална правила чланства, нпр. демократске државе, капиталистичке државе и сл.), идентитет улоге⁶⁵ (није утемељен у суштинским својствима и постоји само у односу на Друге – зависи од положаја у друштвеној структури, други поседују релевантне против-идентитете, институционализују се и стварају заједничка очекивања) и колективни (идентификација Сопства и Другог).⁶⁶

Табела 2. Врсте идентитета по Александру Венту

Врста идентитета	Опис
1. корпоративни идентитет	Онај који одређује врсте и чини актера оним што јесте (у физичком и психолошком смислу), нпр. човек, држава, империја и сл.
2. типски идентитет	Друштвена категорија – више јединица деле неку карактеристику која је суштинска (мора да задовољи друштвена правила) – то су типови режима или облици државе - капиталистичка држава, а не само држава, или демократска држава
3. идентитет улоге (укључујући и друштвени идентитет ⁶⁷)	Постоји само у односу према другом - зависи од положаја у друштвеној структури, други поседују релевантне против-идентитете, заједничка очекивања.

⁶² Ibid.

⁶³ Alexander Wendt, „Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics“, op. cit., p. 397.

⁶⁴ Александар Вент, *Друштвена теорија међународне политике*, op. cit., str. 195.

⁶⁵ Улоге представљају друштвено одређена очекивања којих се придржава нека особа (или држава), у складу са својим статусом или друштвеним положајем; Antoni Gidens, *Sociologija*, op. cit., str. 102.

⁶⁶ Александар Вент, *Друштвена теорија међународне политике*, op. cit., pp. 195 – 199.

⁶⁷ Друштвени идентитет се односи на особине које други актери придају сопству и може се разликовати од тога како сопство види себе, Наведено према: Antoni Gidens, *Sociologija*, op. cit., str. 32.

	Како сопство види другог и како други види сопство.
4. колективни идентитет	Идентификација Сопства и Другог

По Венту, идентитети се односе на то ко или шта актери *јесу*, а интереси на оно што актери *желе*. Он наводи да „без интереса, идентитети немају мотивациону снагу, без идентитета интереси немају правац.“⁶⁸ Вент разликује објективне и субјективне интересе. Објективни интереси су императивни и морају бити испуњени ако актер жели да задржи идентитет, а субјективни се односе на она уверења када актери знају како да испуне потребе својих идентитета.⁶⁹ Основне потребе које национални интерес сваке државе обухвата су: физички опстанак, аутономија, економско благостање и колективно самопоштовање.⁷⁰ Иако Вент наводи да су материјалне потребе⁷¹ везане за потребе појединца, а не групе (јер групе немају тела у биолошком смислу) сматрамо овакво становиште неоправданим и у истраживању ове потребе – материјалне потребе – третирамо као потребе опстанка или безбедности државе. У том смислу, концепције светског поретка држава представљају субјективне интересе држава тј. уверења о томе како задовољити потребе – потребе идентитета и материјалне потребе (потребе безбедности). Важно је и Вентово запажање да када су ове потребе задовољене појединац осећа задовољство, али када нису он осећа узнемиреност, страх или фрустрацију које их, у зависности од околности, мотивишу да удвоструче напоре, промене интересе или буду агресивни. Ми ћемо овде додати и тежњу да промени систем у онај који ће по његовом уверењу бити наклоњенији његовим потребама. У том смислу, истраживање интереса тј. уверења о томе како задовољити потребе идентитета и материјалне потребе је неопходно за разумевање квалитета структуре тј. стабилности светског поретка. У погледу задовољења потреба и фрустрације у случају негативног исхода Вент, користећи се Швелеровим терминима, наводи да би анархија *status quo* држава била значајно другачија од анархије ревизионистичких држава, тако да у *status quo* систему државе међусобно поштују своја права и не траже борбу, док у ревизионистичким системима државе ће

⁶⁸ Aleksandar Vent, *Društvena teorija međunarodne politike*, op. cit., str. 201.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Ibid, str. 203.

⁷¹ Вент наводи пет материјалних потреба појединца, по опадајућем редоследу важности: физичка безбедност, онтолошка безбедност, удруживање, самопоштовање и трансценденција, Ibid, str. 116.

покушавати да покоре једна другу, права неће бити призната ни поштована а слабе државе ће платити велику цену, па и својим опстанком.⁷²

На крају, друштвене структуре постоје само кроз процес – у пракси. Објективност и реалност друштвених структура зависи од знања (разумевања) које сви поседују и деле и у том смислу идеје су увек важне јер „моћ и интерес немају ефекте независно од заједничког знања које их конституише као такве.“⁷³ Хладни рат по њему представља друштвену структуру – у том смислу увиђање Горбачова како су совјетске акције репродуковале ову структуру навеле су га да предузме мере осигуравања поверења у сопствене намере и да преиспита намере Запада, након чега је структура од конфликтне постала кооперативна. По Венту, „Анализирати друштвену конструкцију међународне политике је анализирати како процес интеракције производи и репродукује друштвене структуре – кооперативне или конфликтне – који обликују идентитете и интересе актера и значај њиховог материјалног контекста.“⁷⁴

Будући да конструктивизам полази од тога да идентитети и интереси нису дати, али ни промењиви само под утицајем материјалне структуре, они истичу значај праксе и интеракције у процесу формирања и мењања идентитета и интереса. Интереси и идентитет нису споља дате одлике субјекта који ступа у интеракцију, већ су они део субјекта и саме интеракције који се том приликом могу мењати и самим тим представљају зависне варијабле.⁷⁵ Вент наводи да „не постоји „логика“ анархије независно од пракси које стварају и представљају једну структуру идентитета и интереса, пре него неку другу; структура не постоји и нема узрочних моћи изван процеса. Самопомоћ и политика моћи су институције, не суштинске одлике анархије. Анархија је оно што државе од ње направе.“⁷⁶ По њему ниједна посебна „структура идентитета и интереса“ (концепт који он развија) не произилази логично или нужно из анархије.

Релативно стабилни сет или структура идентитета и интереса, који су обично кодификовани у формалним правилима и нормама, је институција. Вент

---

⁷² Ibid, str. 93.

⁷³ Alexander Wendt, „Constructing International Politics“, op. cit., p. 74.

⁷⁴ Ibid, p. 81.

⁷⁵ Alexander Wendt, „Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics“, op. cit., p. 395.

⁷⁶ Ibid, pp. 393-394.

наводи да „институције су фундаментално когнитивни ентитети који не постоје независно од актерових идеја о томе како свет функционише.“⁷⁷ Институције као „друштвене чињенице“ и идентитети се узајамно конституишу. У том смислу, институционализација наводи актера да усвоји нови идентитет и интересе. Самопомоћ је институција – једна од различитих структура идентитета и интереса која може да постоји под анархијом. Оне су дате једино у оквиру хобсовске културе анархије. Процес формирања идентитета под анархијом се пре свега односи на сопствени опстанак односно безбедност.

Култура је по Венту облик „макро“ друштвене структуре (микро структуре су сви облици интеракције). Она обухвата дељена значења (уверења) о најзначајнијим појавама у свету. Вент их описује као „колективе представе знања.“⁷⁸ Он, иначе, разликује три културе анархије које базира на улогама – непријатељ, ривал, пријатељ. Око улоге непријатеља формира се хобсовска култура, око улоге ривала локовска, а око улоге пријатеља кантовска култура. Ова подела се базира на подели теорија Мартина Вајта на реалистичку, рационалистичку и револуционарну или макијавелистичку, гроцијску и кантовску.⁷⁹ У том смислу, по њему, светски поредак је одређен уверењима и очекивањима које државе имају једна од друге и карактера културе која преовлађује у систему (хобсовска, локовска или кантовска), а промене светског поретка односе се на промене у овим културама, као што је то био случај 1989. године – прелазак из једне у другу и обрнуто – а не промене у „материјалној поларности“ као што је то би случај 1991. године када се СССР распао.⁸⁰ Међутим, треба имати у виду да „понекад међународна политика нема културу“ што значи да не постоје заједничке представе о идентитетима и улогама које актери треба да врше и актери бивају „изненађени“ понашањем друге стране јер очекивања нису испуњена.⁸¹

---

⁷⁷ Ibid, p. 399.

⁷⁸ Aleksandar Vent, *Društvena teorija međunarodne politike*, op. cit., str. 141.

⁷⁹ Ibid, str. 222. Поменимо овде и да Хедли Бул прави разлику између Хобсовске, Гроцијске и Кантовске традиције мишљења, ослањајући се на Вајтову.

⁸⁰ Ibid, str. 18.

⁸¹ Ibid., str. 138, str. 162.

2.2.2. Појам политике безбедности - концепт безбедности

Појмовно разјашњење концепта безбедности омогућује нам да одговоримо на други део наше конструкције појма концепције светског поретка у политикама безбедности. Будући да смо у претходном делу размотрили да интереси представљају уверења о томе како задовољити потребе идентитета и безбедности и да смо се појмом идентитета бавили у претходном делу дисертације, овде ћемо размотрити део који се односи на потребе безбедности.

Једна од дебата која је обележила период након Хладног рата је да ли је дошло до промене концепта или замисли безбедности и како се он у том новонасталом моменту може одредити. Најчешћи закључак је да је концепт безбедности, у условима глобализације и међузависности, проширен и продубљен тако да обухвата и друге сфере осим војне – економску, еколошку, социјеталну и др, као и друге актере осим државе – међународне организације, транснационалне актере, па и појединце. Данас се, међутим, поново говори о промени концепта безбедности у смислу да се он поново формира око војне димензије тј. употребе војних средстава у одбрани од симетричних претњи али међудржавног сукоба.⁸² Највећа последица, а и индикатор тога, је значајно увећање војних буџета великих сила у периоду након 2001. године. У овој дисертацији, приступ замисли безбедности је такође конструктивистички и самим тим на становишту да је концепт безбедности друштвено конструисан и да зависи од интеракције актера као и друштвене структуре која се том приликом ствара. То значи да она не представља материјалну датост већ је плод друштвене конструкције, на који утичу идеје, идентитети и вредности делатника у друштву.⁸³ У Стратегији националне одбране САД из 2018. године наводи се да се данас суочавамо са растућим „глобалним непоретком“ у коме је „међудржавно стратешко такмичење, не тероризам, сада кључна брига америчке националне безбедности.“⁸⁴ Тиме је практично заокружен један период у коме међудржавно ривалство није било главна тема безбедности (јер

---

⁸² Filip Ejdus, *Međunarodna bezbednost: Teorije, sektori i nivoi*, Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2013, str. 32.

⁸³ Ibid, str. 30.

⁸⁴ “Summary of the 2018 National Defense Strategy of The United States of America”, <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>, 20/10/2018, p. 1.

није ни било стратешких ривала) – од стратешког ривалитета током Хладног рата до новог стратешког ривалитета који америчка администрација признаје са доласком Трампа. Амерички стратешки ривали су означени као ревизионистичке силе које желе да обликују свет у складу са својим „ауторитарним моделом“ и ту се убрајају Кина и Русија, док су Северна Кореја и Иран препознате као отпадничке државе.⁸⁵ У том контексту је и Џејмс Матис (James Mattis), тадашњи секретар за одбрану САД навео да ће САД наставити борбу против терориста али да је веће ривалство сила – „међудржавно стратешко супарништво“ примарни фокус националне безбедности САД.⁸⁶ Ни у једном тренутку САД неће крити да ће водити политику са позиције силе као и да ће отворити могућности за сарадњу са конкурентима и противницима али „са позиције силе и засновано на нашим националним интересима.“⁸⁷ Овај рад ће пружити увид и у то како је међудржавно ривалство поново постало највеће безбедносно питање.

Појам безбедности представља „тежњу ка одсуству претњи“ (Базан) и увек је у односу на неког другог тј. представља облик политичког односа. Према Арнолду Волферсу претње се односе на усвојене вредности и могу бити објективне и субјективне (одсуство страха да ће дате вредности бити угрожене).⁸⁸ Конструктивистички приступ подразумева да су претње интерсубјективно дате тј. да безбедности није ни објективна ни субјективна, већ интерсубјективна конструкција. Кемпбел наводи да је перцепција ризика као опасности ствар интерпретације.⁸⁹ Такође, „анализа материјалних способности никада није довољна за разумевање због чега се нешто доживљава као претња“⁹⁰, због чега је неопходно удубити се у анализу намера – интереса и идентитета актера и њихове међусобне односе. Она ће свакако зависити од расположивих материјалних средстава и вредности или објекта који се штити. Оно што угрожава или опасност може имати облик безбедносног изазова, ризика или претње у зависности од непосредности опасности коју представља.

---

⁸⁵ Ibid, p. 2.

⁸⁶ „Нова стратегија САД: Конкуренти Русија, Кина, Иран и С. Кореја“, *NI*, 19/1/2018, <http://rs.n1info.com/a358018/Svet/Svet/Vojna-strategija-SAD.html>, 21/1/2018.

⁸⁷ “Summary of the 2018 National Defense Strategy of The United States of America”, op. cit., p. 5.

⁸⁸ Наведено према: Filip Ejdus, *Međunarodna bezbednost: Teorije, sektori i nivoi*, op.cit., str. 34.

⁸⁹ David Campbell, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1992, p. 2.

⁹⁰ Ibid, p. 39.

Рапопорт (David Rapoport) разликује четири приступа безбедности разврстаних по критеријумима извора несигурности, типа светског политичког система, стратегија наоружавања, основних начина чувања мира и стандарда. Ови приступи су: неограничена самоодбрана, ограничена самоодбрана, међународна безбедност и укидање рата.⁹¹ Приступи промишљању или замисли безбедности се, поред тога, могу вршити кроз одређен скуп питања – различито утврђен у зависности од аутора. Тери Териф (Terry Terriff) је концепт или замисао безбедности анализирао кроз питања: 1. Ко или шта се штити?, 2. Ко или шта прети односно угрожава безбедност?, 3. Ко пружа безбедност?, 4. Која средства могу бити коришћена у пружању безбедности?⁹² Дејвид Болдвин наводи седам питања кроз која је могуће анализирати безбедносну политику неког актера: 1. Безбедност за кога?, 2. Безбедност за које вредности?, 3. Колико безбедности?, 4. Од којих претњи?, 5. Којим средствима?, 6. По коју цену?, 7. За који временски период?⁹³ Бери Базан (Barry Buzan) и Лене Хенсен (Lene Hansen) наводе следећа питања: 1. Шта или кога можемо сматрати референтним објектом безбедности, 2. Да ли укључити и унутрашње и спољне претње, 3. Да ли безбедност проширити изван војног сектора и примене силе, 4. Да ли безбедност представљати само кроз нераскидиву везу са динамиком претњи, опасностима и ургентности.⁹⁴ Адријан Хајд Прајс (Adrian Hyde-Price) наводи четири питања која су обележила дебату у студијама безбедности: 1. Шта је референтни објекат безбедности, 2. Која је природа претњи, 3. Ко пружа безбедност, 4. Којим инструментима.⁹⁵ Приступ истраживању потреба безбедности, као саставног дела концепције светског поретка у политици безбедности, следи овај наум и кроз три питања - Шта су вредности заштите, које су претње и ко штити - сагледава како актери дефинишу своје потребе и безбедности.

---

⁹¹ Наведено према: Dragan R. Simić, *Nauka o bezbednosti*, JP Službeni glasnik i Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002, str. 18.

⁹² Terry Terriff et al., *Security Studies Today*, Blackwell Publishers Inc., Malden, 1999, p. 3.

⁹³ David Baldwin, "The Concept of Security", *Review of International Studies*, Vol. 23, No. 1, British International Studies Association, Birmingham, 1997, pp. 13-17.

⁹⁴ Barry Buzan and Lene Hansen, *The evolution of international security studies*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, pp. 10-13.

⁹⁵ Adrian Hyde-Price, "Beware the Jabberwock!": Security Studies in the Twenty-First Century", in Heinz Gärtner, et al (eds.), *Europe's New Security Challenges*, Lynne Rienner Publishers, USA, 2001, p. 34.

Најчешће се као објекти или вредности које се штите набрајају опстанак државе, физичко самоодржање, територијални интегритет, политичка самосталност, квалитет живота, грађани и њихова својина, национални интерес, демократија сл.⁹⁶ Природа претњи је често узимана као тачка разликовања традиционалних и савремених замисли безбедности. Традиционалне замисли безбедности су се концентрисале око војне претње и могуће агресије друге државе или групе држава, то значи око симетричних претњи. Тамо где су се главне претње конципирале у војним категоријама, одговор је био увећање војне моћи државе или укључивање у војне (или одбрамбене) савезе, а кључни субјекти безбедности су биле државе. Постхладноратовске замисли безбедности као главне претње одређују асиметричне или не-војне претње (тероризам, климатске промене, све већа неједнакост...) које захтевају одговоре који не могу бити само војног карактера (тј. бити у категоријама победе или пораза у рату), јер нису одрживи ни делотворни, већ комбинују различите методе војног и не-војног карактера у циљу преображавања извора претње или њеног смањивања. Овде главни субјекти безбедности могу бити државе али и подржавни, трансдржавни или наддржавни актери, док се у центар безбедности, као референтни објекат стављају појединци и њихова права, друштвене групе. Такође, моћ државе се више не исказује само у традиционалним категоријама (тзв. тврда моћ) – величина територије, број становника, бруто друштвени производ, војни буџет, природна богатства, нуклеарно оружје – већ и као тзв. мека моћ (Џозеф Нај (Joseph Nye)) односно моћ утицаја, угледа, вештине преговарања, идеологије, привлачности начина живота у једној држави. У том смислу моћ не мора да буде приморавање других да следе, већ они то могу радити добровољно, привучени економским, технолошким, медијским или друштвеним (демократским) одликама неке државе и друштва. Моћ се према Нају разлила на нове изворе и димензије.⁹⁷ Данашњи период се међутим карактерише паралелним постојањем традиционалне и постхладноратовске замисли безбедности – дакле постојањем и симетричних и асиметричних претњи и подједнаком давању пажње овим претњама као и методама борбе против њих. Због тога безбедносни апарати, укључујући и војне, у свим великим силама добијају на

---

⁹⁶ Dragan R. Simić, *Nauka o bezbednosti*, op. cit., str. 30.

⁹⁷ Joseph S. Nye, Jr., "Soft Power", *Foreign Policy*, No. 80, Twentieth Anniversary, Autumn, 1990, p. 154.

бројности и величини буџета и погодности. Захтева се све веће повећање војних буџета, модернизација наоружања и војне опреме, као и ширење безбедности у све сфере друштвеног живота. То исто тако значи и један микс кооперативног и конфликтног безбедносног система где се државе у исто време сукобљавају, такмиче и сарађују.

На системском нивоу, концепти безбедности се разликују у мери у којој и на начин на који се сопствена безбедност идентификује са безбедношћу других. У зависности од ове „когнитивне варијације“ формулише се значење анархије и дистрибуције моћи.⁹⁸ У складу са наведеним, у „конкурентским“ безбедносним системима државе негативно узајамно идентификују своју безбедност, тако да је добитак једног виђен као губитак другог (релативни добици), што конституише „реалистичку“ слику политике моћи. У „индивидуалистичким системима“ државе су индиферентне према безбедности друге тј. заинтересоване су за апсолутне добитке. И један и други систем су, по Венту, системи „самопомоћи“ јер су државе приморане да брину о сопственој безбедности тј. њихови концепти безбедности се не подударују, иако је у другом моделу сарадња изгледнија. Једино се у „кооперативним“ системима државе позитивно идентификују једна са другом и безбедност једне постаје обавеза свих. У овом случају „сопство“ је заједница – „национални интереси су међународни интереси.“⁹⁹ Овакви безбедносни системи под анархијом одговарају ономе што је касније Вент назвао културама анархије, при чему први безбедносни систем баштини хобсовску културу (реализам), други локовску (либерални институционализам) а трећи кантовску (идеализам). Свака од ових култура анархије има своју „логику“, а самопомоћ је само једна од могућих институција у условима анархије а не и њена нужност. Карл Дојч (Karl Deutsch) овакве кооперативне безбедносне системе назива „безбедносна заједница“ и одређује као достизање „духа заједништва“ – веровање да се заједнички друштвени проблеми решавају на мирољубив начин, без физичке борбе - и успостављање институција и делатности које осигуравају мирољубиву сарадњу.¹⁰⁰ Симић наводи да када је реч о замисли сарадње у безбедности у виду тзв. кооперативне

---

⁹⁸ Alexander Wendt, „Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics“, *op. cit.*, p. 400.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Karl Deutsch, *Political Community and North Atlantic Area*, Princeton University Press, Princeton, 1957, p. 5.

безбедности онда је оправдано говорити о концептуалним сличностима са моделом „безбедносне заједнице“. По Симићу „тек тај концепт, наиме, представља корак напред и покушај суштинског раскида са традиционалним схватањем безбедности, као и мишљењем и понашањем у кључу „безбедносне дилеме“ и политике силе.“¹⁰¹ Он наводи став америчких стратега Картера, Штајнбрунера и Перија да је сарадња у безбедности одговарајуће начело међународне безбедности у послехладноратовском времену.¹⁰² Ово је као што смо видели само део савременог безбедносног поретка.

2.2.3. Друштвена теорија Николаса Онуфа и појам владавине у међународним односима

Разматрање концепта владавине чини последњи неопходни део за конструисање појма „концепције светског поретка у политикама безбедности“ и његово је средишње место. Сам концепт владавине у међународним односима представља концепцију светског поретка у ужем смислу, јер се односи на начин на који државе верују да могу да остваре своје потребе идентитета и безбедности. Као вид праксе владавина је неопходни елемент жељеног светског поретка – њиме се он успоставља и репродукује.

У најопштијем смислу владавина означава институционализовани облик моћи и окупљање актера око механизма за реализацију својих циљева и контролу међусобних односа, док у ужем смислу она означава институције политичке власти, деловање свих грана и полуга власти и руковођење државним пословима.¹⁰³ Она се може одредити и као „склоп односа друштвених снага који омогућује одлучујући утицај на усмеравање кретања у друштвеној заједници или у некој области друштвеног живота.“¹⁰⁴ Свака владавина је комбинација материјалног и идеационог – владавина кроз материјалну премоћ и владавина кроз идеје. Једно без другог не могу, јер онда владавина престаје да буде делотворна. Владавина на

---

¹⁰¹ Dragan R. Simić, *Nauka o bezbednosti*, op. cit., str. 84.

¹⁰² Ibid, str. 86.

¹⁰³ Наведено према: Милан Матић, Милан Подунавац, *Политички систем – теорије и принципи*, друго издање, Факултет политичких наука, Београд, 1997. година, стр. 135.

¹⁰⁴ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009. године, стр. 101.

глобалном нивоу се односи на начин доношења одлука великих актера о питањима која се тичу задовољења њихових потреба и узајамних односа, као и начинима превазилажења криза у њиховим односима и одговора на кризе које надилазе њихове границе. По Хурелу, на пример, два таква централна „уређујућа механизма“ (ordering mechanisms), утврђена у терминима дистрибуције материјалне снаге, су равнотежа снага и хегемонија.¹⁰⁵ Поред ова два механизма, Хурел описује и нови систем кога назива „сложено управљање изван државе“ и кога чини тржиште, мреже саморегулација, управљање неједнакостима, налажење заједничког интереса и вредности, политика идентитета и борба за признање, социјализација моћи и захтеви за правдом.¹⁰⁶ Ово је слично нашем одређењу концепција светског поретка заснована на механизмима доминације, равнотеже снага или мултилатералног глобалног управљања.

Владавина подразумева постојање више актера и главног организујућег или уређујућег начела око којег се организују њихови односи и руковођење односно управљање. Ово главно организујуће начело надаље се конкретизује кроз правила и процедуре одлучивања, а потврђује (репродукује) кроз праксу актера. У том смислу она представља одређену структуру, која, једном створена, усмерава и ограничава деловање других актера. Као што циљ одређује средства, тако и пожељно коначно стање светског поретка одређује начин владавине. У том смислу, владавина је не само институционални поредак, већ „посебно и усмерено циљно делање.“¹⁰⁷ По Брунеру се владавина у ширем смислу дефинише као „поредак који се означаје као политички и у коме заједница утемељује своје јавно деловање.“¹⁰⁸ У вези са тим може се рећи да се и појам светски поредак односи на владавину или управљање актера на глобалном нивоу, њему својствену институционалну архитектуру и коначно стање које се жели постићи. Владавина укључује материјалне и идеационе елементе (материјалне способности и нормативне и идеолошке елементе), институционална архитектура међународне установе и правила и процедуре њиховог деловања (унутрашњег и ка актерима чије понашање воде), а коначно стање и идентитете актера. Поједностављено речено дисертација

---

¹⁰⁵ Andrew Hurrell, “‘There are no rules’ (George W. Bush): International Order after September 11”, *op. cit.*, p. 199.

¹⁰⁶ Andrew Hurrell, *On Global Order, op. cit.*, p. 95.

¹⁰⁷ Наведено према: Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, *op. cit.*, стр. 101.

¹⁰⁸ *Ibid*, стр. 136.

се тиче тога ко влада, како влада и са којим циљем (коначно стање) у светском систему.

Овде ћемо се ипак детаљније позабавити схватањем владавине код Николаса Онуфа као једног од утемељивача социјалног конструктивизма у међународним односима. Онуф наводи да свако политичко друштво има два општа својства у свим његовим манифестацијама: прво су правила - која воде, не детерминишу, људско понашање и дају му друштвено значење, друго је владавина (као доминација или контрола) - која се користи правилима како би била остварива и делотворна.¹⁰⁹ Само постојање овог другог својства негира постојање анархије схваћене као стања „без владара“, јер у сваком политичком друштву, па и међународним односима, владавина постоји.¹¹⁰ Питање је чија и како се остварује. Онуф ипак наводи да он не мисли да су међународни односи никад нису анархични. Они то често јесу, али та појава не значи да је анархија *услов* међународног система.¹¹¹

У разматрању ових питања Онуф се користи категоризацијама у виду тријада и започиње са традицијама мишљења о политичком друштву. Онуф наводи да су „...међународни односи (су) увек конституисали политичко друштво, под чиме мислим на било који друштвени договор/уређење који ограничава понашање и распоређује привилегије.“¹¹²

Речи „врлина“ (do no harm), „права“ (keep promises) и „манири“ (tell the truth) означавају три различите традиције мишљења о политичком друштву. Врлина се везује за ратнике и војску и генерално друштво у коме се сваки чин предузима према команди – хијерархијско друштво. Права се везују за својину и друштвени уговор. Основно начело у традицији „права“ је да се обећања држе и оно се везује за права и дужности. На крају, манири су ништа друго до обичаји и ова традиција се налази између врлине и права, чије је начело да се говори истина и етички је засновано.¹¹³ У складу са овом поделом, Онуф је направио тријаду говорних аката и категорија правила.¹¹⁴ Тријада говорних аката је: 1. потврдан говор (assertive speech) – „Ја тврдим да...“, 2. наредбодавни говор (directive speech) – „Захтевам

---

¹⁰⁹ Nicholas Onuf, *World of Our Making – Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, op. cit., pp. 21-22.

¹¹⁰ Ibid, p. 31

¹¹¹ Ibid, p. 167.

¹¹² Ibid, p. 167.

¹¹³ Ibid, p. 181.

¹¹⁴ Ibid, pp. 183-184.

да...“, 3. говор привржености/обећања (commissive speech) - „Обећавам да ...“. Паралелне категорије правила су: 1. правила инструкције, 2. правила директиве, 3. правила привржености. Свако од њих има одређену форму санкције – прва сваљивање кривице или срамоћење, друга страх и присилу, а трећа реципроцитет.

Из говорних аката проистичу правила из правила политичка друштва, и она нису хијерархијски или историјски поређана. Све три категорије говорних аката и правила могу се наћи у свим политичким друштвима у различитим пропорцијама с тим да неки од њих доминирају што онда чини могућом идентификацију одређеног друштва.¹¹⁵

Пре него што одреди тип владавине, Онуф наводи да превласт одређеног типа правила у друштву дефинише културу тог друштва тако да превласт правила-инструкција одговара „култури срамоћења“ (shame culture), превласт правила-привржености чини „културу кривице“ (guilt culture), док се културу у којој преладавају правила-директиве овај аутор карактерише као „културу страха и ужаса“ (culture of fear and dread). Стабилност се остварује тако што правила у све три категорије омогућају привилеговање одређених људи у односу на друге,¹¹⁶ па се тако у „култури срамоћења“ привилегују старији људи, свештеници и они којима су додељене почести односно основне особине су покорност, послушност, владање и стручност или меродавност; у „култури кривице“, која поред правила-привржености обухвата и осећај одговорности, обавезе и бригу о неуспесима обављања посла, привилегују се трговци и власници имовине док су у „култури страха и ужаса“, која поред директива-правила обухвата и прорачунато понашање и страх од грешака, привилеговани ратници или они који су безобразни и лукави („лавови и лисице“ по Макијавелију).¹¹⁷ Срамоћење-кривица-страх су уједно три различите методе којима се остварује друштвена контрола и владавина. Промена културе је могућа онда када се промени мешавина три категорије правила и када превлада нека друга категорија у односу на до тада преовлађујућу.

Сва правила да би била ефикасна морају бити интернализована и споља подржана формализацијом и институционализацијом.¹¹⁸ Правила увек распоређују

---

¹¹⁵ Ibid, p. 184

¹¹⁶ Ibid, p. 122.

¹¹⁷ Ibid, p. 122-123.

¹¹⁸ Ibid, p. 127.

привилегије кроз конституисање услова владавине.¹¹⁹ Он разматра концепт друштвеног уговора и наводи примере Хобса и Лока по којима је друштвени уговор средство „владара“ за остваривање поретка – у првом случају владавина је Левијатана а у другом закона. Онуф у разматрању поретка придаје велики значај међународним режимима, као кохерентном скупу правила (од којих су многа правна правила), која се могу наћи у одређеним областима међународних односа. У стварању међународног режима, по Онуфу, улоге су почетна тачка, зато што су режими уређене конструкције. Међутим, сама правила не потичу само од носилаца улога у режиму, већ и од активности, али и многих других појединаца и група који су повезани са институцијом на коју се примењује режим. Сваки међународни режим је мешавина све три категорије правила – директива, инструкција и обавеза – у којем нека од њих може да превладава. Режими у којима превладавају правила-инструкције Онуф назива „режими надзора“ (monitory regimes). Они се концентришу око малог броја начела која су формализована а као пример наводи начела деколонизације и осуде Апартхејда. Онуф наводи да уопштено можемо очекивати мало режима заснованих на правилима-директивама, као основи свог идентитета, будући да они „прете фикцији да су само државе суверени правни пореци.“¹²⁰ Данас се овакав тип режима може наћи у Европској унији. Међународни монетарни фонд је такође режим заснован на институционализованим правилима-директивама који омогућио САД-у средства за остваривање контроле над светском трговином кроз контролу кретања кредита, и чак и након опадања моћи САД овај режим је чувао привилегије САД и наставио да функционише по истим правилима¹²¹ (о овоме је више писао Киохејн у свом чувеном делу „Након хегемоније“). Као пример режима заснованих на правилима-привржености, које Онуф назива „административним режимима“, наводе се мултилатерални споразуми који садрже начела, на основу којих се сачињавају детаљне инструкције, око којих се формирају међународни режими. У овим режимима одржавају се периодични форуми на којима се преиспитује постигнуто и остварене обавезе. Као примере наводи специјализоване агенције УН, и везује их за постојање бирократије тј. међународне администрације и постојање седишта организације. Њихова улога

---

¹¹⁹ Ibid, p. 128

¹²⁰ Ibid, p. 148.

¹²¹ Ibid, p. 153.

је да пружи административну подршку за испуњавање преузетих обавеза мултилатералним споразумом.

На крају, Онуф прави разлику на три типа владавине – хегемонију, хијерархију и хетерономију – која се остварује преко три категорије правила – инструкције, директиве и правила привржености. У свакој владавини постоје све ове категорије правила али се разлика прави у односу на то која од њих превладавају.

Онуф се у својој типологији владавине ослања на Веберова три идеал-типа владавине. „Идеал типови владавине представљају стална практична решења за проблем како људи користе правила и владавину да уреде своје послове, призната као таква од стране самих људи који их користе...Вебер је представио три типа владавине у терминима веровања (beliefs) која их одржавају. То су „основе“ за владавину. Сваки тип везује карактеристику тог типа са различитим основама под којима се прихвата“¹²² – рационалним (владавине од стране административног особља), традиционалним (од стране традиционалних ауторитета) или харизматским (владавина неког са изузетним моћима личности) основама. Онуфове три „парадигме владавине“ (решења за уређење друштвених односа) су: хегемонија (у Веберовој типологији – владавина кроз харизму или изузетност), хијерархија и хетерономија (која представља опозит од „аутономија“ - прерушену у либералну претпоставку да су агенти аутономни, а њихова права и дужности симетрични). „Хетерономни односи карактеришу ситуацију размене између привидно једнаких...“¹²³, наводи Онуф, и они су позадински услов владавине против кога се повремено појаве епизоде хегемоније и хијерархије. Хегемонија се односи на монополизацију значења од стране оних који владају, и његово пасивно прихватање од стране оних над којима се влада (они нису свесни своје подређене улоге). По Веберу, хегемонски владари теже да буду харизматични а њихова правила „откровења“.¹²⁴ Највише заслуга за развој концепта хегемоније има италијански револуционар Антонио Грамши. По Грамшију, владајућа класа заузима и осигурава своју позицију успешним приказивањем својих класних интереса као интереса читавог друштва. „Услови владавине су стабилни зато што владајућа класа у ствари

---

¹²² Ibid, p. 206.

¹²³ Ibid, p. 197.

¹²⁴ Ibid, p. 210.

конституише друштвену стварност кроз своју идеологију, при томе ограничавајући способност подређене класе да замисли алтернативе које би могле да представљају претњу владајућој позицији владајуће класе. Уместо тога они којима се управља прихватају своју подређену позицију као природну или неизбежну.¹²⁵ Хијерархија се односи на правне поретке, тј. правила директиве која су потпомогнута апаратом силе како би се остварила. Њих одликује „ланац командовања“ и карактеристична су на пример за бирое (канцеларије, организације) или војску. Хетерономија и хегемонија (по Каплану „поречи лидерства засновани на уређујућем начелу или ауторитету“¹²⁶) могу бити међузависне (по Онуфу обе описују капиталистички систем експлоатационих односа производње као заједничко добро) али се аналитички разликују будући да се у хетерономији владавина одржава кроз правила-привржености, а у хегемонији кроз правила-инструкције. Највећи број аутора у међународним односима користи термин хегемонија да означи најјачу државу у међународном систему, док Кокс као хегемонију наводи „преовлађујућу колективну слику светског поретка.“¹²⁷

Табела 3. Категоризација владавине код Николаса Онуфа

Чин говора	Категорија правила	Међ. режим	Култура	Начело пол. друштва	Тип владавине
Потврдни говор „Тврдим да...“	Правила инструкције	Режими надзора	Срамоћење	Добро владање манири „причај истину“	хегемонија
Наредбодавни говор „Захтевам да...“	Правила директиве	Режим директива	Култура страха	Врлина „не повређуј“	Хијерархија
Говор привржености „Обећавам да...“	Правила привржености	Административни режими	Кривица	Правила „држи обећања“	Хетерономија

По Онуфу поредак представља стабилно друштвено уређење или договор који се може упоредити са стабилним уређењем физичког света или природом.

¹²⁵ Ibid, p. 211.

¹²⁶ Наведено према: Ibid, p. 221.

¹²⁷ Наведено према: Nicholas G. Onuf, *World of Our Making – Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, op. cit., p. 220.

Онуф сматра да је погрешно стабилност друштвених договора/уређења изједначавати са њиховом прихватљивошћу за све стране.¹²⁸ Поредак је стабилан зато што доприноси неким - онима који су те договоре и направили. Да би се открило зашто је одређени поредак стабилан неопходно је зато открити ко има добит од неког скупа договора или уређења. Проблем поретка тиме постаје проблем привилегије.¹²⁹

2.2.4. Одређење појма „концепције светског поретка у политикама безбедности“

Након што смо размотрили концепте идентитета и интереса, безбедности и владавине у учењима Вента и Онуфа, и генерално конструктивистичкој парадигми, можемо се посветити одређењу тога шта су то концепције светског поретка у политикама безбедности.

Истраживачка питања дисертације су како Сједињене Америчке Државе, Руска Федерација и Европска Унија конципирају светски поредак у 21. веку у оквиру својих политика безбедности, у каквом су односу наведене концепције (комплементарном, неутралном или супротстављеном) и како он утиче на стање светског поретка на почетку 21. века. Основна хипотеза је да су ове концепције не само различите, већ и супротстављене, те да стога доприносе у значајној мери нестабилности светског поретка на почетку 21. века на сва три нивоа анализе.

Из претходно наведених одређења појмова идентитета, интереса, безбедности и владавине Концепције светског поретка у политикама безбедности дефинишемо као субјективне интересе међународних актера тј. уверења о томе у каквом светском поретку најбоље остварују своје потребе идентитета и безбедности. Такав светски поредак се остварује и почива на одређеном распореду снага, начину управљања или владавине и институционалној архитектури. Он има своју логику, представља друштвену структуру која усмерава понашање актера и

---

¹²⁸ Ibid, p. 196.

¹²⁹ Ibid, p. 158.

утиче на репродукцију идентитета и схватања безбедности. У том смислу, сваки међународни поредак је прво „идеациони и нормативни пројекат.“¹³⁰

У складу са наведеним, задатак овог истраживања је да утврди потребе идентитета и потребе безбедности САД, Русије и ЕУ у периоду од 2001. године до 2016. године, утврди уверења ових актера о томе кроз који облик светског поретка се могу задовољити ове потребе (концепције светског поретка) и упореди утврђене концепције, и њихово поклапање или одступање, како би закључила о квалитету „макро“ структуре или поретка (стабилности или нестабилности). Индикатори овог квалитета ће бити постојање или не постојање споразума три актера о употреби силе у међународним односима, контроли наоружања, европској безбедносној архитектури и западнобалканској безбедносној архитектури.

Концепције светског поретка, као уверења о томе да се потребе идентитета и безбедности најбоље остварују у одређеном типу светског поретка и саме су друштвено конструисане имајући у виду да су и њени саставни делови (идентитет и безбедност) друштвено конструисани. Спона између идентитета и безбедности је изузетно битна јер се идентитети заснивају на вредностима, које је због свог суштинског значаја за постојање актера као таквог, неопходно штитити тј. оне постају објекат безбедности. Имајући у виду уграђеност вредности у идентитете и поимање безбедности, разликоваће се и начини на који они могу бити остварени. Већ је наведено да када су потребе задовољене актер осећа задовољство, али када нису он осећа узнемиреност, страх или фрустрацију које их, у зависности од околности, мотивишу да удвоструче напоре, промене интересе, буду агресивни или промене поредак у онај који ће по његовом уверењу бити наклоњенији његовим потребама. Суштинско питање за актера тада јесте да ли постојећи поредак дозвољава задовољење мојих потреба, а ако не, какав је то поредак у мом интересу? Уколико хегемонски светски поредак предвођен Сједињеним Америчким Државама буде опажен као да онемогућава реализацију или негира потребе (идентитета или постане безбедносна претња) Руске Федерације, Руска Федерација ће настојати да формулише такав поредак који ће у суштини бити противхегемонски – базиран на подривању „стубова“ хегемоније (демократије,

---

¹³⁰ Riccardo Alcaro, “The Liberal Order and its Contestations. A Conceptual Framework”, *The International Spectator*, Vol. 53, No 1, March 2018, p. 2.

људских права, промене режима и сл.) и њиховом уравнотеживању. Ово ствара поредак који у истраживању називамо „мултиполарни поредак заснован на равнотежи моћи“ који има своју логику и начела деловања (значање које се придаје материјалним средствима, војним и економским, идеолошка и војна безбедносна дилема, значај дипломатије мирног решавања спорова, однос према међународним организацијама и др.).

У дисертацији ће се, дакле, најпре утврдити потребе идентитета (типског, улоге и колективног) и потребе безбедности (субјекат и објекат безбедности, опасности безбедности и средства која се користе против опасности), а затим и концепције светског поретка кроз који би се на најбољи начин по уверењу актера оствариле њихове потребе.

Концепције светског поретка којима се у дисертацији бавимо нису све могућа или замислива, већ оне које опажамо као постојеће у истраживаном периоду. За разлику од Вента који своје идеал типове формира око улога (положаја) које државе имају у структури – пријатељ, ривал или непријатељ – ми их, у коначној инстанци, формирамо на основу облика управљања/владања светским пословима које актери сматрају пожељним: хегемонија (квалитет: либерално демократски мир), равнотежа моћи, реалполитика (квалитет: материјално и идеолошко балансирање и узајамна равноправност) или глобално управљање (квалитет: функционална интеграција), повезујемо са носиоцима у чијим безбедносним политикама проналазимо уграђене ове концепције и повезујемо са теоријама либерално-демократског мира и хегемонске стабилности, неореализма и грамшијанизма (у делу који се односи на равнотежу моћи и стварање материјалне али и идеолошке против-хегемоније) и теоријом глобалног управљања („управљање без владе“). Носиоци ових облика су они који у неком од њих имају свој субјективни интерес.

Табела 4. Концепције светског поретка у политикама безбедности

Конечно стање	Бр. управљача (распоред снага)	Начин управљања (rule)	Носиоци	Одговарајући теоријски модели
Либерално-демократски мир	Један	Доминантне државе (владавина на основу лидерства, харизме –	САД	Теорија либерално-демократског

		хегемоније и присиле)		мира, грамшијанизам
Равнотежа материјалних способности и идеја	Неколико	Равнотежа моћи (хетерономија – заснована на једнакости и равнотежи, у складу са договором, национално има примат)	Руска Федерација	Неореализам и грамшијанизам
Функционална интеграција – супранационална структура	Мноштво или сви	Глобално управљање (хијерархија, заснована на превласти међународних норми над националним – приближава се државном уређењу)	Европска унија	Теорија глобалног управљања („Управљање без владе“)

Примена теорије социјалног конструктивизма, за разлику од осталих водећих теорија међународних односа, у центар изучавања ставља делање и процес, заједничко конституисање актера и структуре. Њоме покушавамо да спознамо како концепције (уверења, замисли) појединих међународних актера обликују глобално окружење и утичу на услове стабилности или нестабилности светског система. Самим тим наш истраживачки задатак је захтевао да одредимо којим ћемо се то актерима бавити, имајући у виду обим и циљ дисертације. Како Вент наводи, пре него што постанемо конструктивисти морамо изабрати „јединице“ и „нивое“ анализе, или „делатнике“ и „структуре“ чији су они део.¹³¹

Као што смо у претходном делу дисертације напоменули актери који се одређују као предметни актери су они који имају формулисане безбедносне политике, који се међу гомилом других различитих актера, својим политикама и деловањем доказују као главни актери који утичу на реконструкцију старог и обликовање новог светског поретка у терминима концепција које развијају и усвајају као своје јавне политике и у односу на критеријум препознатог деловања и последица тог деловања на европску безбедност и Р. Србију. То су међународни актери чија кооперативна или компетитивна интеракција има највећи потенцијал да обликује системску динамику.¹³² Као овакви актери на глобалној међународној

¹³¹ Aleksandar Vent, *Društvena teorija međunarodne politike*, op. cit., str. 7.

¹³² Riccardo Alcaro, “The Liberal Order and its Contestations. A Conceptual Framework”, op. cit., p. 9.

сцени виђени су Сједињене Америчке Државе, Руска Федерација и Европска унија. Како Хурел наводи, језик „међународног поретка“ или „глобалног управљања“ никад није политички неутралан. „У суштини капацитет да се створе и пројектују предлози, концепције и теорије поретка је централни део праксе моћи.“¹³³ У том смислу, велике силе са глобалним стратегијама су актери којима се бавимо. Иако ће многи одмах дати примедбу да се Европска унија не може наћи у овом друштву јер није држава одговор је да у савременом светском поретку државе нису једини актери са глобалном идејом, већ је она јасно нормативно формулисана и у документима и политикама Европске уније као јединственог актера на глобалној сцени. Грифитс, на пример, о ЕУ говори као о великој сили.¹³⁴ Такође, одређивање наведена три актера као предметних актера мотивисано је аналитичким разлозима, будући да се у њиховим политикама (националне) безбедности јасно могу сагледати различите концепције светског поретка које су упоредиве. Што се тиче Кине, што такође представља једно од најчешћих питања везано за избор предметних актера, њено деловање сврстава се у другу концепцију тј. ону блиску концепцији Руске Федерације. Имајући у виду да је Кина и даље највећа комунистичка земља на свету, уколико би њена концепција светог поретка била револуционарног карактера у односу на друге тј. уколико би тежила измени постојећег стања ствари оличеног у капиталистичком поретку и тежила ономе чему је некад тежио СССР њена концепција би свакако била укључена у ово истраживање. Међутим, Кина учествује у постојећим међународним установама, креира нове заједно са Русијом и води политику ка иностранству засновану на начелима тржишне економије (иако јој овакво поступање оспоравају и ЕУ и САД¹³⁵). То је чини делом политике „одраза у огледалу“ или стварања противтеже (противхегемоније) старим капиталистичким земљама. Такође, кинеско и руско заједничко формулисање концепције светског поретка дефинисано је још у априлу 1997. године у заједничкој руско-кинеској декларацији о мултиполарном свету и успостављању новог међународног поретка. Што се тиче нивоа анализе на коме се

---

¹³³ Andrew Hurrell, *On Global Order*, op. cit., p. 20.

¹³⁴ Martin Griffiths and Terry O'Callaghan, *International Relations: The key concepts*, Routledge, London and New York, 2002, p. 132.

¹³⁵ Douglas Bulloch, „China Is Not A Market Economy, And The WTO Won't Survive Recognizing It As Such“, Published on December 8, 2017, <https://www.forbes.com/sites/douglasbulloch/2017/12/08/china-is-not-a-market-economy-and-the-wto-wont-survive-recognising-it-as-such/#529dd4d137fc>, 10/12/2017. године.

разматра деловање предметних актера он је глобални, европски и западнобалкански.

Значење моћи и садржај интереса углавном су функција идеја, а као најосновнији чинилац у међународној политици разоткрива се „расподела идеја“ (не моћи одвојених од идеја, већ конституисане њима) унутар система.¹³⁶ Три предметна актера у дисертацији се препознају као „три пола“ у светском систему у којима су три различите идеје о светском поретку сконцентрисане. Актери кроз њих теже ка остваривању сопствених потреба идентитета и безбедности позиционирајући своје концепције једна у односу на другу – као комплементарне или супротстављене. У овој дисертацији се концепције САД и Руске Федерације виде као супротстављене једна према другој – хегемонска и противхегемонска – док се трећа концепција – концепција ЕУ у овим условима формирала као „средње решење“ које нуђењем свог модела глобалног управљања настоји да помири концепције две супротстављене стране и омогући сарадњу или неутралише последице ове поделе.

Концепције светског поретка садрже коначни циљ деловања у одређеном правцу, одређују како превазићи безбедносне претње, као и какви су односи претњи и средстава тј. концепција светског поретка је та која претње и начине њиховог превазилажења ставља у смислен однос одређујући коначан циљ или стање у којем се остварује максимум безбедности за одређеног актера. „Зато што смо одређени тип људи, који формира одређени тип заједнице и има одређене вредности и идеале, можемо и треба да се ангажујемо у неким правцима деловања, а другима не.“¹³⁷ Исто тако, виђење туђих акција зависи од тога како видимо њихове идентитете и улоге које имају у одређеном контексту.

2.3. Теоријски модели светског поретка у политикама безбедности

Као што смо већ утврдили концепције светског поретка у политикама безбедности представљају субјективне интересе актера тј. уверења о томе како да задовоље потребе идентитета и безбедности кроз стварање одређеног типа светског

---

¹³⁶ Aleksandar Vent, *Društvena teorija međunarodne politike*, op. cit., str. 85-86.

¹³⁷ Richard Devetak et al, *An Introduction to International Relations*, op. cit., 105.

поретка. Из наведеног произилази да су основни елементи који чине модел концепције светског поретка у ширем смислу:

1. идентитет актера (типски, идентитет улоге и колективни идентитет),
2. безбедност актера (која је примарна опасност (шта угрожава), ко је објекат безбедности (шта се штити), ко је субјекат безбедности (ко штити),
3. жељени облик светског поретка (начело управљања, средства, укључујући и институционалне аранжмане, број управљача и коначно стање)

У ужем смислу концепција светског поретка се односи само на трећи елемент ширег појма тј. жељени облик светског поретка чијим остварењем је држава уверена да испуњава своје потребе.

Будући да смо се до сада осврнули на објашњење ових елемената појединачно у наставку ћемо се бавити теоријама које ове елементе повезују формирајући различите моделе замисли тј. концепција светског поретка. У зависности од одговора на наведене елементе могу се утврдити три теоријска модела светског поретка везаних за предмет дисертације:

1. Глобална доминација, теорија демократског мира и грамшијанизам
2. Мултиполарност и неореализам
3. Глобално управљање и неофункционализам

2.3.1. Глобална доминација и теорија демократског мира

Структура овог поглавља прати елементе шире концепције светског поретка – потребе идентитета и безбедности, као и жељеног облика светског поретка – и указује на однос ових елемената који се базира на теорији демократског мира, посебно у погледу коначног циља и неограмшијанизма, посебно у погледу начела и средстава управљања/владања, који формира одређену концепцију светског поретка - глобалне доминације.

Према стратегијама националне безбедности САД, САД је након Другог светског рата преузела одговорност да води, штити слободне нације и пружи оквир за развој демократије. Међутим, вођство САД након Другог светског рата

спроводило се у условима економске надмоћи, помагањем и савезницима и пораженима да се економски обнове и формирањем великог броја међународних установа, уз политику обуздавања СССР-а и ширења комунизма. У новој ери, која је наступила након Хладног рата, било је неопходно формулисати нову врсту вођства зарад стварања новог светског поретка која ће очувати постигнуто након Другог светског рата. Овог пута САД су то морале да чине у условима смањене економске надмоћи и веће економске развијености партнера, посебно Немачке и Јапана, уз престанак совјетске претње. Да би остварила своју концепцију светског поретка Америка је кренула пут ширења свог модела организације друштва и међународних установа и на земље бившег Варшавског пакта и Совјетског Савеза, укључујући и Русију.¹³⁸ Америка ниједном након Другог светског рата, у читавом периоду од 1945. до 2018. године, није одустала од виђења своје улоге у свету као вођства, и увек је тражила начин да ову своју улогу задржи у околностима које се мењају – најпре у околностима потпуне економске доминације након Другог светског рата и постојања совјетске претње када је САД настојала да пружи штит за опоравак савезника и развој њихових политичких и економских институција, затим у условима смањене економске предности након Хладног рата када је затражено уравнотеженије партнерство и већа подела одговорности са савезницима, у условима непостојања совјетске претње али постојања бројних асиметричних претњи, пре свега етничких конфликта и глобалног тероризма, а затим у условима додатно ослабљене америчке економске снаге након светске економске кризе 2008. године и још већег раста других сила попут Кине. То је условило формулисање новог типа америчког вођства под новим америчким председником Доналдом Трампом – трећи пут од 1945. године. Овај трећи тип вођства огледа се у још оштријим захтевима савезницима за равномернијом поделом терета и преиспитивању свих постојећих међународних споразума о слободној трговини, контроли наоружања и климатских промена како би се утврдио њихов ефекат на америчку економију и безбедност. За САД је увек главно

---

¹³⁸ Предлог Стратегије САД за НАТО експанзију и трансформацију од 7. септембра 1993. године, предвиђао је фазно проширење НАТО по групама држава у кључним регионима тако да су последњу групу која би ушла у састав НАТО до 2005. године чиниле Украјина, Белорусија и Русија. "Strategy for NATO's Expansion and Transformation", United States Department of State, September 7, 1993, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4390816-Document-02-Strategy-for-NATO-s-Expansion-and>, 1/7/2018, p. 6.

питање било како очувати и ostvariti američko vođstvo u novim okolnostima. U Strategiji nacionalne bezbednosti SAD iz 1990. godine navodi se: „Kao najmoñnija demokracija u svetu, mi smo neizbežni lider, spajajuća veza u globalnom savezu demokracija.“¹³⁹ Ovo je ključni subjektivni interes SAD – onaј koji zadovoljava potrebe identiteta i potrebe bezbednosti.

Treći element koncepcije globalne dominacije (željeni svetski poradak) SAD ima tri dimenzije: geostrategijsku, ekonomsku, političku. U sve tri dimenzije mora se ostvarivati američko vođstvo, koje je uslov i za globalnu bezbednost, a one подразумевају глобализовано и међузависно друштво у којем не постоји разлика између спољне и унутрашње политике и безbedности, те је стога интервенционизам или мешање у унутрашње ствари недемократских држава дозвољен и одговоран чин демократских земаља.

Ovi uslovi su uјedno i trajni elementi američkih strategija nacionalne bezbednosti. Geostrategijski uslov значи очување способности да се моћ пројектује изван američkog kontinenta, како би се одржала globalna i regionalna ravnoteža снага која погодује američkim interesima. То значи спречавање да било која сила или група сила која би била непријатељска према САД задоминира Евроазијским копном. Ово би се постигло не само обуздавањем, већ пре свега оснаживањем држава са тог простора, из Европе и Азије, да буду независни центри моћи. У овом контексту може се објаснити политика САД према Источној Европи и совјетским републикама, као и положај Британије и Централно и Источно Европских земаља, посебно Вишеградске четворке, у проширеној Европској унији, чији се независност и суверенитет посебно подстичу у односу на европски центар – Брисел, Берлин и Париз.

Економски uslov значи да је за мир на globalном нивоу потребно постојање отвореног (слободног) тржишта, а политички да унутрашње уређење држава система треба да буде демократско (људска права, подела власти и представничка демократија). Извори ових теза налазе су делима Адама Смита „Богатство народа“ из 1776. године и Имануела Канта “Вечни мир“ из 1795. године. Овај концепт имао је значајну улогу након Првог светског рата у замисли новог светског поретка američkog председника Вудро Вилсона који је, слично као и након Хладног рата,

---

¹³⁹ “National Security Strategy of the United States”, White House, March 1, 1990, op. cit., p. 2.

требао да почива на индивидуалној слободи и владавини права, капиталистичкој слободној трговини, научном напретку и успостављању либералних установа попут Лиге народа или Међународног суда правде.¹⁴⁰ По речима енглеског правника сер Хенрија Маина (Henry Maine): „Чини се да је рат стар колико и човечанство, али мир је модерни изум.“¹⁴¹

Такође, на крају 20. века, 1980их година, ове идеје се формулишу у оквиру либералног институционализма и такозване теорије демократског мира чији су најзначајнији представници Мајкл Дојл (Michael Doyle) и Брус Расет (Bruce Russett). Основна теза ове теорије је да државе са демократским (по Канту, републиканским) политичким уређењем не ратују међу собом, односно да су мирољубивије од тиранија због институционалних и вредносно-нормативних разлога. Институционални разлози се налазе у компликованијој процедури доношења одлуке о уласку у рат тј. демократским установама, већем броју одлучиоца, страха од губитка подршке на изборима и транспарентности намера услед оваквог процеса одлучивања. Друга врста разлога се налази на нормативном и вредносном нивоу – на пример у мирољубивом начину решавања спорова, али и виђењу тога ко је пријатељ – остале демократске земље - а ко непријатељ – недемократски режими (или тираније).¹⁴² Извештај Програма за развој УН из 2002. године, на пример, наводи као лажни избор између успостављања деспотског мира или нестабилности, јер „хумани развој у свом пуном смислу захтева демократско управљање – у коме сви људи имају могућност да учествују у институцијама и одлукама које обликују њихове животе а сви они који имају моћ сматрају се одговорним за своје поступке. Постизање хуманог развоја такође зависи од мира и личне безбедности.“¹⁴³ У том смислу, наводи се да се сам трајнији мир у земљама у развоју никада неће успоставити док се не успоставе демократска начела владавине и да недавни докази показују да успостављене демократије нису склоне грађанским ратовима а да су мање укорене демократије ипак више у стању да се суоче са политичким немирима него ауторитарни режими, јер демократије радије прибегавају ненасилним начинима решавања политичких сукоба и постоји

---

¹⁴⁰ Richard Devetak et al, *An Introduction to International Relations*, op. cit., p. 26.

¹⁴¹ Ibid, p. 10.

¹⁴² Наведено према: Filip Ejdus, *Međunarodna bezbednost: Teorije, sektori i nivoi*, op. cit., str. 83-84.

¹⁴³ “Human Development Report 2002: Deepening democracy in a fragmented world”, UNDP, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/263/hdr_2002_en_complete.pdf, 25/3/2018, p. 85.

очекивање промењивости власти.¹⁴⁴ У Извештају се закључује да „то да демократске земље чини се уживају стални мир међу собом доводи у питање широко распрострањено становиште да су националне државе осуђене да постоје у стању рата.“¹⁴⁵ Демократски мир на тај начин представља негирање услова анархије у међународним односима. У концепцији глобалне доминације, међутим, овај мир је могућ једино под вођством доминантне државе, у овом случају САД.

Уверење заступника оваквог становишта састоји се у томе да је демократија предуслов мира и да једино успостављање демократског светског поретка (усвајање демократског политичког уређења од стране свих или велике већине држава у свету) омогућава избегавање рата и насилних сукоба у друштвима и међу државама. Веровања либерално-демократског мира се понекад допуњују моралним и религијским поимањем пријатеља и непријатеља, те се они означавају у категоријама добра и зла или божанског и ђаволског. Ова поимања су посебно изражена у конзервативним друштвеним групама и код конзервативних лидера. На тај начин се либерално-демократски мир представља као божији мир а деловање у том правцу као испуњавање божије воље и стварање божијег поретка.

Што се тиче безбедности у овом теоријском оквиру као референтни објекат безбедности дефинише се „појединачна“ или „људска безбедност“, која се сажима око заштите и унапређења људских права и основних слобода појединаца и треба да буде основа сваког система међународне безбедности који се гради на либерално-демократским начелима. Из овог језгра међународне безбедности формирају се други „прстенови кооперативне безбедности“ – колективна безбедност, колективна одбрана и унапређење и ширење стабилности.¹⁴⁶ Угрожавање појединачне безбедности у једној земљи види се као последично умањење безбедности других земаља, у условима високог степена међузависности. То је све довело до утемељења става да је у глобализованом и међузависном свету безбедност недељива.¹⁴⁷ Начело људских права у овом периоду има примат над начелом суверенитета и немешања у унутрашње ствари држава – што је показано у војним интервенцијама на територији бивше СФР Југославије током 1990их

---

¹⁴⁴ Ibid.

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ Појам кооперативне безбедности и њених прстенова разрадио је Карл Дојч. Наведено према: Dragan R. Simić, *Nauka o bezbednosti*, op. cit., str. 87-93.

¹⁴⁷ Ibid.

година. Модел демократског мира тј. хегемоније се не зауставља на превенцији, управљању конфликтима или изградњи мира, већ укључује и активно деловање на унутрашњем плану – кроз подршку деловању одређеним друштвеним групама, организација и евентуалну употребу оружане интервенције - одређених недемократских држава чиме настоји да промени сам режим владања тако да он постане демократски. Дакле, то није само унапређење безбедности или ширење стабилности изван језгра безбедносне заједнице, већ промена њихових идентитета и интереса, тако да се постигне довољан степен сличности у вредносно-идеолошком и институционалном смислу (практиковање хегемоније). Ово из разлога што једино либерално-демократске државе могу да гарантују људска права и слободе својих и грађана савезника. Као референтни субјекат безбедности овде се полази од либерално-демократских држава, које појединачно или кроз формалне и/или неформалне установе или „коалиције вољних“ делују у правцу заштите појединачне безбедности и вредности либерално-демократског поретка. Као главне опасности виде се недемократски режими или „тираније“, како се то најчешће именује у стратешким документима и асиметричне претње попут тероризма, ширења оружја за масовно уништење, илегалних.

Начин на који ће се у овом случају задовољити потребе идентитета либерално-демократске државе и виђење тога ко је пријатељ а ко непријатељ, као и коначно стање и стабилност, је изражен кроз доминацију као начин владавине тј. комбинацију присиле (према недемократским, непријатељским државама) и сагласности (према пријатељским, демократским државама). Извор оваквог концепта доминације као начина владавине налази се у делима Антонија Грамшија, италијанског политичког мислиоца, чије је идеје Роберт Кокс (Robert Cox) применио на међународном плану и означио као хегемонски светски поредак. У грамшијевој терминологији, реч хегемонија (*egemonia*) везује се за глагол “*dirigere*” (усмеравати, водити, владати) или “*direzione*” (лидерство, усмеравање) и директиве као начин управљања (где видимо одакле Онуфова веза правила-директива са хегемонским начином владања). По Грамшију, постоји концептуална разлика између моћи засноване на „доминацији“ и практиковања „усмеравања“ или

„хегемоније“, које су такође један вид моћи.¹⁴⁸ Хегемонија је дакле допуна владавини схваћеној као сила (диктатура) и подразумева онај део владавине који се обавља мимо апарата силе државе, кроз институције, грађанско друштво и деловање интелектуалаца који представљају „депутате/изасланике“ владајуће класе, а чија је сврха у достизању и одржавању сагласности субординисаних класа. Ова концепција подразумева превласт једне групе у односу на друге. Међутим, када међународне организације више не врше своју хегемонску улогу, доминантна држава ће своју владавину практиковати све више кроз присилу – унилатерално, будући да се „доминација врши према непријатељима“, позивајући се на моралне разлоге, што ће коначно нарушити њену позицију, угрозити опстанак постојећих установа и ојачати противхегемонију, будући да се хегемонски поредак конституише представама других о томе да је тај поредак пожељан и да је држава хегемон добронамерна тј. да је њено деловање легитимно и за опште добро.¹⁴⁹ Институције омогућавају опстанак доминације и након пада моћи доминантне државе јер су њену моћ претворили у право и јер је тешко укинути једном успостављене међународне установе.

Средства деловања обухватају како невојна – економска, политичка, комуникацијска – тако и војна – војне интервенције које захватају ширу територију или убиства политичких лидера држава означених као опасност. Најбољи пример овог модела су деловање САД и међународних економских и војних организација насталих након Другог светског рата под њеним руководством попут Бретонвудских организација (ММФ и Светска банка) и Северноатлантског савеза (НАТО) у периоду након Хладног рата. То је рађено кроз комбинацију политике условљавања ових организација поводом пружања финансијске помоћи односно чланства у организацији и војног интервенционизма у случајевима када је оцењено да постоје масовна кршења људских права (БиХ, Косово...) или подршка недемократским и терористичким актерима од стране појединих држава (Авганистан, Ирак, Либија...). Такође, склапање споразума о слободној трговини широм света (Осашка декларација, НАФТА, ЦЕФТА, ЕФТА...) и јединственог

---

¹⁴⁸ Quentin Hoare and Geoffrey Nowell Smith, *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, ElecBook, London, 1999, p. 20.

¹⁴⁹ Nicholas Onuf, *World of Our Making – Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, op. cit., pp. 219-220.

европског тржишта, али и на простору Балкана, допринело је стварању светског поретка доминантне државе, будући да је највећи број компанија-инвеститора на новим тржиштима некадашњег СССР долазио из САД, Јапана и ЕУ. Јапан и Немачка (заједно са ЕЗ) су у новом светском поретку, према америчкој концепцији, представљале силе са новим улогама у дељењу одговорности за вођство у Источној Европи и економској помоћи коју је Јапан требао да пружи. Дифузија економске моћи део је америчке стратегије промовисања економског просперитета кроз либерализацију и демократизацију и стварања независних центара моћи у Европи и Азији којом би се спречио успон сила непријатељских према САД, оснажили савезници али и очувала стожерна улога САД. То значи да водећа улога подразумева очување регионалних равнотежа снага тако да ниједна непријатељска сила не постане хегемон. Америчко вођство у новој ери такође укључује шири концепт међународне заједнице и међународне дипломатије.¹⁵⁰

Доминантна држава ће изгубити свој положај када више не буде могла да одржи свој кредибилитет, изгуби интегритет и буде принуђена да реконструише свој идентитет и интерес.

Доминанту државу карактерише премоћ у економском, технолошком и политичко-војном смислу и опадање способности у једној од ове три димензије моћи довело би до нестабилности система и тежње других да преузму улогу хегемона. У случају када не постоји јасна премоћ једне државе, већ је моћ уравнотеженије распоређена, државе ће бити мање склоне да подрже отворени трговински систем, већ ће тежити протекционизму и релативним добицима.¹⁵¹ Поред наведене три димензије премоћи хегемона која омогућава стабилност, додаћемо и идеолошку димензију која ојачава позицију хегемона.

Из наведеног се може формирати теоријски модел концепције светског поретка доминантне државе на почетку 21. века:

---

¹⁵⁰ “National Security Strategy of the United States”, White House, August 1, 1991, op. cit., p. 13.

¹⁵¹ Martin Griffiths and Terry O’Callaghan, *International Relations: The key concepts*, op. cit., p. 136.

Табела 5. Концепција светског поретка глобалне доминације

КОНЦЕПЦИЈА СВЕТскоГ ПОРЕТКА ГЛОБАЛНЕ ДОМИНАЦИЈЕ		
ИДЕНТИТЕТ	Типски идентитет	Либерална демократија
	Идентитет улоге (и друштвени идентитет)	Доминантна држава – суперсила, лидер, друге види као субординисане актере или непријатеље; њу други виде као хегемона (кога следе) или као империју (против које се треба борити)
	Колективни идентитет	Запад, трансатлантска заједница
БЕЗБЕДНОСТ	Објекат безбедности	Појединац, људска права, основне слободе, премоћ
	Опасност	Недемократски режими и асиметричне претње (етнички конфликти, ширење оружја за масовно уништење, тероризам) и губитак премоћи
	Субјекат безбедности	Доминантна држава сама или у савезу у коме је она лидер
ЖЕЉЕНИ ПОРЕДАК	Начин управљања	Глобална доминација: Присила према непријатељима (војни интервенционизам) и хегемонија (кроз међународне организације и организације цивилног друштва широм света), војна и невојна средства
	Број управљача	Један, будући да актери нису равноправни ни једнаки. САД као стожер светског поретка
	Коначно стање (квалитет) поретка	Либерално-демократски мир

2.3.2. Мултиполарност заснована на равнотежи моћи

Структурални реализам развијен је од стране Кенета Волца, у његовом делу „Теорија међународне политике“ и његово основно тежиште је на значају структуре међународног система која условљава изборе и понашање актера. Он дефинише међународни систем кроз три елемента: уређујуће начело система (на унутрашњем нивоу то је хијерархија јер постоји централни ауторитет – влада, на међународном нивоу то је анархија јер не постоји такав централни ауторитет), карактер јединица, при чему њих карактерише сувереност и оне су аутономне политичке јединице које се не могу разликовати по функцијама, и расподела способности, што је једино што одређује позицију државе у систему, за шта је она изузетно заинтересована.¹⁵² Имајући у виду ове елементе међународни системи се, по Волцу, мењају само у

¹⁵² Kenet N. Volc, *Teorija međunarodne politike*, Centar za civilno-vojne i Alexandria Press, Beograd, 2008, str. 90-114.

односу на први и трећи елемент, будући да је систем сачињен од сличних јединица – уколико се промени основно начело уређивања система тако да се он из анархичног помери ка хијерархијском или уколико се промени расподела способности између јединица система.¹⁵³ За разлику од песимистичког погледа на људску природу, узроке за неминовност сукоба и такмичења међу државама, које су основне јединице система, он види у међународном систему који је по својој природи анархичан. Анархичност међународног система тј. не постојање врховног ауторитета коме би државе полагале рачуне ограничава понашање држава и приморава их да се ослањају само на своје снаге или савезе, при чему је механизам равнотеже снага основна полуга одржавања безбедности држава и стабилности међународног система. Поредак равнотеже снага превладава увек када постоји анархичан поредак састављен од јединица које желе да опстану.¹⁵⁴

Волц наводи да уколико постоји препознатљива политичка теорија међународне политике онда је то теорија равнотеже снага.¹⁵⁵ Ипак, проблем је у томе, како наводи овај аутор, што не постоји опште прихваћена дефиниција равнотеже снага већ „једни равнотежу снага сматрају сличном закону природе, док је други једноставно сматрају насиљем. Једни је доживљавају као упутство намењено државницима, а други као изговор који прикрива империјалистичку политику. Једни верују да равнотежа снага представља најбољу гаранцију безбедности држава и мира у свету. Други пак мисле да је она разорила државе и да је проузроковала већину ратова које су оне водиле.“¹⁵⁶

Ипак, од онога што Волц износи поводом теорије равнотеже снага два су битна елемента за нашу дисертацију. Прво, то је да је равнотежа снага производ некоординисаних акција држава која се периодично јавља при чему државе имитирају политике супарничких држава тј. опонашају њихове успешне политике.¹⁵⁷ И друго, да у зависности од структуре међународног ситема остали актери бирају између уравнотежавања и придруживања јачем, што су две супротстављене могућности.¹⁵⁸ Што се тиче првог елемента, основна претпоставка

---

¹⁵³ Ibid, str. 113.

¹⁵⁴ Ibid, str. 134.

¹⁵⁵ Ibid, str. 130.

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ Ibid, str. 135 и 137.

¹⁵⁸ Ibid, str. 139.

теорије равнотеже снага је да су државе унитарни актери који у најгорем случају теже да се заштите, а у најбољем да остваре универзалну доминацију.¹⁵⁹

Како Волц наводи: „...равнотежа снага тежи томе да се формира без обзира на то што неке од држава, или све државе, теже остваривању универзалне доминације“¹⁶⁰, што значи да она не мора бити намеравани циљ политике држава. Наравно, као и читава Волцова тероја међународне политике, упориште за овакве закључке он налази у економској теорији слободне трговине по којој свако тежи остваривању максималне добити чиме се ствара одређена структура која ограничава актере – тржиште. У нашем случају, ово би значило да уколико Русија и Кина као пожељан поредак виде равнотежу снага оне треба да следе своје политике универзалне доминације која би у крајњем исходу створила равнотежу са САД и ограничила њену доминацију. То би значило да ове државе имитирањем или опонашањем политика супарничких држава остварују одређену структуру равнотеже снага. Пример овога видећемо приликом разматрања руске концепције светског поретка. У погледу другог елемента, у међународном систему ниједна велика сила не жели да нека друга сила постане лидер.¹⁶¹ Будући да су по овој теорији све државе примарно заинтересоване за свој опстанак и безбедност, „другоразредне државе“ ће се радије опредељивати за уравнотежавање, јер је победничка страна та која их угрожава.¹⁶² Равнотежа снага ствара ограничења за државе, те у условима када она не постоји нестају и ограничења за оног ко је задобио позицију јачег или победника због чега он може владати самовољно и деструктивно, а не у корист свих.¹⁶³ „Међународни систем у коме друга држава или скуп држава не могу да држе у равнотежи моћ најмоћније државе сличан је политичком систему без кочница и равнотежа“¹⁶⁴, наводи Волц. Због тога је равнотежа снага систем који на најбољи начин осигурава безбедност актера.

Навешћемо сад и нека друга виђења овог концепта. Како Диез (Thomas Diez) наводи концепт равнотеже снага „је у суштини о идеји да ће хегемонска сила увек бити уравнотежена стратешком алијансом ривала у циљу заштите сопственог

---

¹⁵⁹ Ibid, str. 130-131.

¹⁶⁰ Ibid, str. 132.

¹⁶¹ Ibid, str. 139.

¹⁶² Ibid, str. 140.

¹⁶³ Ibid, str. 7.

¹⁶⁴ Ibid.

опстанка и суверенитета.¹⁶⁵ Будући да свака доминантна држава тежи да обухвати читав простор, њени капацитети ће се неминовно смањивати и доћи ће до опадања њене моћи када силе у успону више не следе њено вођство већ грабе моменат за уравнотежавање и заштиту и ширење својих угрожених сфера утицаја и интереса. За неореалисте сарадња ће се завршити, јер моћ хегемона опада и он не може више да спроводи своја правила.¹⁶⁶ На тај начин се ситуација у Сирији и руско укључивање у сукоб у овој држави, може посматрати као знак да доминантна држава више није у стању да спроводи своју концепцију светског поретка и намеће решења, као што је то био случај у читавом периоду након Хладног рата, будући да није срушила режим председника Асада, што ће неминовно довести до слабљења лидерске позиције САД међу савезницима и њихове међусобне сарадње, као и јачања и консолидације ривалских снага попут Русије и Кине.

Поред тога, равнотежа снага се може одредити као „стварно стање ствари у којем је моћ распоређена између неколико држава са приближном једнакошћу.“¹⁶⁷ По Хедли Булу равнотежа снага представља једну од институција које чине анархично друштво и које одржавају стабилност међународног поретка (поред међународног права, дипломатије, рата и великих сила). То је такво стање ствари у коме „ниједна сила није у позицији у којој је надмоћна и може да успоставља законе над другима.“¹⁶⁸ Смисао у ком у овој дисертацији користимо концепт равнотеже снага, и због чега преферирамо употребу термина „равнотежа моћи“, односи се како на равнотежу материјалних способности, тако и на идеолошку или идејну равнотежу (равнотежу „тврде“ и „меке“ моћи). Ово је важно из разлога што сама промена материјалних способности и њене дистрибуције у систему не може произвести промену светског поретка, у смислу начина управљања или владања и коначног стања.

У погледу промене стања међународних односа, поред промене параметара тврде моћи неопходна је и промена „расподеле идеја“. По Грамшију, на пример, промена друштвено-економских околности не производи сама по себи политичке промене, већ оне само успостављају услове у којима промене постају могуће, а да

---

¹⁶⁵ Наведено према: Thomas Diez, Ingvild Bode and Aleksandra Fernandes da Costa, *Key Concepts in International Relations*, SAGE, 2011, p. 6.

¹⁶⁶ Ibid, p. 86.

¹⁶⁷ Ibid, p. 6.

¹⁶⁸ Hedley Bull, *The Anarchical Society*, op. cit., p. 101.

ли ће се оне и десити зависити од „односа снага“ на политичком нивоу, степена политичке организације и борбености опозиционих снага, јачине политичких савеза и степена политичке свести, припреме борбе на идеолошком терену.¹⁶⁹ У том контексту, јављају се концепти хегемоније и против-хегемоније, као и историјског блока у Грамшијевој политичкој мисли.¹⁷⁰ Грамши је сматрао да се револуција не може десити у Западноевропским државама на начин на који се десила у Русији (ратом покрета – *war of movement*), због снаге које цивилно друштво има у подупирању политичких структура тј. хегемоније буржоазије. Због тога је он предлагао стратегију „рата позиције“ (*war of position*) – стварање алтернативне државе од стране подређених група – изградњом снаге њених друштвених потпора и победом у сфери цивилног друштва, пре „напада“ на државу.¹⁷¹ „Изградити базу алтернативне државе и друштва засновану на лидерству радничке класе значи стварање алтернативних установа и алтернативних интелектуалних ресурса унутар постојећег друштва и изградњу мостова између радника и других субординисаних класа. То значи активно изграђивати противхегемонију унутар успостављене хегемоније...“¹⁷² Једино кад имамо овакву концепцију промене политике у виду, можемо разумети и промене које се дешавају у међународним односима на почетку 21. века – посебно окупљање око нове концепције светског поретка чији је идејни носилац Русија (у чему је следи Кина), а који представља део стварања равнотеже моћи и промовисање начела владавине које произилазе из ње, које се концентришу око изградње алтернативних међународних установа, медија и интелектуалаца. Политичка борба се, у складу са овом мисли, води на идеолошком плану и има за циљ разоткривање владавине хегемона у којој се либерално-демократска парадигма приказује као инструмент владавине САД који треба да доведе до стварања идеолошке независности оних који су подржавали хегемонију (дистанцирање земаља Западне Европе од америчке концепције светског поретка), при чему им се она приказује као инструментална.

---

¹⁶⁹ David Forgacs (ed.), *The Gramsci reader: selected writings, 1916-1935*, New York University Press, New York, 2000, p. 190.

¹⁷⁰ Ibid.

¹⁷¹ Robert W. Cox, “Gramsci, Hegemony and International Relations”, in: Robert W. Cox and Timothy J. Sinclair (eds.), *Approaches to World Order*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1996, p. 128.

¹⁷² Ibid.

У погледу идентитета актера у овом теоријском оквиру он се тиче односа према глобализацији и демократизацији, суверености, независности и неповредивости граница (територијалног интегритета) држава, без обзира на тип државног уређења. Актери су антиглобализацијски, антилиберално и анти-демократски настројени будући да глобализацију и демократизацију након Хладног рата виде као ширење „западних вредности“, американизацију или вестернизацију и детериторијализацију. Демократизација се види као савремени облик империјализма будући да државе које предузимају интервенције не само да стационарају трупе на тим територијама, већ и ангажују своја предузећа како би користили природне ресурсе и извличили добит. Оваква ситуација посебно се наводи у случају Блиског Истока и северне Африке. Због тога ови актери нуде алтернативне идентитете попут централизованих „јаких“ држава и заснованих на „традиционалним вредностима“ или посебним националним карактеристикама.

Према улози коју имају ови актери се означавају као велике силе, које су равноправне у међусобним односима и имају одговорност да управљају светом. Будући да је дистрибуција способности битно диференцирајуће начело, нису све јединице тј. државе исте већ се разликују по својој величини и „тежини“. У том смислу „велике и тешке“ јединце имају посебан значај будући да оне могу утицати на „ток игре“. У међународним односима ове јединице су велике силе које имају одређена својства и карактеристике у материјалном и идеационом смислу. Припадање одређеној категорији „силе“ битно је својство идентитета улоге актера у овом моделу. Хедли Бул наводи да када причамо о великим силама подразумевамо неколико ствари.¹⁷³ Прво, не може постојати једна велика сила, већ две или више њих упоредивих по статусу при чему постоје „правила чланства“ у овом „клубу“. На сам статус може указати то у којој мери политика једног субјекта утиче на дефинисање и усмеравање општих спољних политика других. Уколико већина других субјеката своју спољну и безбедносну политику дефинише у односу на политику ЕУ, САД или Русије то значи да су ова три актера велике силе. Друго, претпоставља се да ове силе предњаче у војној моћи у односу на друге и да су међусобно упоредиве (и у категоријама стратешког наоружања). И треће, велике силе су силе којима други (народи, лидери) приписују одређена посебна прва и

---

¹⁷³ Навођење које следи је из: Hedley Bull, *The Anarchical Society*, op. cit, pp. 194-197.

дужности, посебно она која се тичу мира и безбедности међународног система као целине. У том смислу важна одлика земаља у успону је стални захтев за признањем статуса велике силе – као легитимне велике силе и представника одређеног скупа вредности¹⁷⁴, што им даје право да управљају међусобним односима и међународним системом као целином. Уз овакво виђење улоге, оне имају одговорност да воде и томе прилагођавају своју спољну политику. О значају великих сила говори и Хурелова тврдња да су „изазови легитимности међународног поретка (су) ретко произишавали из протеста слабих. Они су чешће долазили од оних држава или народа са капацитетом и политичком организацијом да захтевају ревизију успостављеног поретка и његових доминантних норми на начин који одражава њихове сопствене интересе, бриге и вредности.“¹⁷⁵ Колективни идентитет ових земаља представља тежњу ка балансирању постојећег хегемона и може се назвати противхегемонским блоком.

Као субјекти безбедности у овом теоријском оквиру одређене су велике силе, које се управљањем, усмеравањем и уређивањем међусобних односа и међународног друштва у целини старају о стабилности светског поретка. По Булу, улога великих сила у односу на поредак је двострука. Уређивањем међусобних односа кроз очување опште равнотеже снага, избегавање или контролу криза и ограничавање или обуздавање ратова између њих доприноси се очувању поретка. Такође, велике силе чувају поредак кроз унилатерално коришћење своје локалне премоћи (која може имати форму доминације, примата или хегемоније), договор о узајамном поштовању сфера утицаја (интереса или одговорности, које могу бити признате као чињеница или право, призната поједина права или дате „одрешене руке“ и бити позитиван или негативан) и заједничко деловање у појединим случајевима (кроз међународни систем као целину, слично „Концерту Европе“).¹⁷⁶ Као објекат безбедности одређена је моћ државе, њена позиција као велике силе (признање и поштовање) и равнотежа великих сила. Опасности се налазе у покушајима да се ова равнотежа и успостављена начела наруше односно у настајању доминантне државе (или империје), светске владе (као облика наднационалне управе) и рачвању и растакању моћи државне структуре (као облика

---

¹⁷⁴ Andrew Hurrell, *On Global Order*, op. cit., p. 214.

¹⁷⁵ Ibid, p. 45.

¹⁷⁶ Hedley Bull, *The Anarchical Society*, op. cit, p. 200.

транснационалног управљања), као и мешању у унутрашње ствари од стране друге велике силе. Средства деловања могу бити војна – употребљена у циљу очувања или успостављања равнотеже - и невојна – економска, политичка, комуникацијска – која се користе за уравнотежавање моћи великих сила.

Светски поредак се у овом теоријском оквиру везује за појмове стабилност, равнотежа снага, равноправност у формалним и неформалним установама, сфере утицаја, интереса или одговорности, велике силе, коегзистенција и опстанак. Геополитика и подела територија има значајну улогу. Као коначно стање ове концепције одређује се постојање равнотеже моћи између великих сила – војне и политичко-идеолошке равнотеже, уз очување и признавање истог степена слободе у деловању за сваког актера тј. велику силу која учествује у управљању, посебно у својим сферама утицаја, интереса или одговорности, које се узајамно сматрају легитимним.¹⁷⁷ То је мултиполарни свет, подељен на половине – равноправне велике силе - и њихове сфере утицаја у којима се не одобрава мешање било кроз помоћ опозиционим групама било кроз размештање офанзивног или дефанзивног наоружања и ширење идеја или међународних установа (попут ширења НАТО-а на Исток). При томе, везе које су очуване између велике силе и мањих држава унутар сфере утицаја друге велике силе су битан услов задржавања слободе маневрисања.¹⁷⁸ Уређење зависи од формалних или неформалних договора великих сила који представљају управљаче светског поретка. Не постоје универзални глобални модели вредности, институција и праксе, већ они варирају од субјекта до субјекта – различите заједнице постоје као „више светова у свету“, што више подсећа на период до почетка XX века.¹⁷⁹ Општа равнотежа моћи се постиже кроз војно-економско и политичко-идеолошко уравнотежавање (против-хегемонију), која се може остваривати и унилатералним акцијама. Војно-економско уравнотежавање подразумева стварање јаког конкурентског тржишта и валуте, предузимање паралелних војних акција и интервенција у кризним подручјима, одговор на размештање стратешког и другог офанзивног наоружања и стварање паралелних војних и економских организација, док се политичко и идеолошко

---

¹⁷⁷ Хедли Бул прави разлику између сфера утицаја као чињенице и сфера утицаја као права. Признавање чињенице да је једна држава надмоћна на неком простору не значи да она има одређена права на том простору и да су она легитимна, Hedley Bull, *The Anarchical Society*, op. cit., p. 212.

¹⁷⁸ Ibid, p. 217.

¹⁷⁹ Herfried Minkler, *Imperije*, Albatros Plus i Službeni glasnik, Beograd 2009, str. 24-25

уравнотежавање огледа у дестабилизацији хегемонских идеја и модела (попут демократског) и организација, оснивању и деловању медијских и дигиталних компанија и мрежа, политичко-економских међународних организација, заштити постојећих режима у оним деловима који се сматрају сопственом сфером деловања, помагање опозиционих покрета и других друштвених група тамо где је потребно поново успоставити режим и мешање у изборне процесе.

Разлика између првог и другог модела је у томе ко одлучује о предузимању интервенције (поједина држава, глобална међународна или регионална организација), у каквом се циљу оне предузимају - промена режима или његово очување. Док се у првом случају интервенције предузимају ради заштите становништва, по цену промене режима, и у великом броју случају се у 21. веку огледају у такозваним „обојеним револуцијама“, у другом случају ради се о интервенцијама које би за циљ имале очување суверенитета тј. постојећег режима попут режима Башара ал Асада у Сирији. Страх Русије од револуције није нов. Још је у 19. веку, када је постојао „Концерт Европе“, Русија заједно са Аустријом (две водеће династичке државе) желела да „Концерт“ добије и формално право да интервенише у било којој револуцији, што је тада било мотивисано страхом од француске револуције¹⁸⁰, у 20. веку страхом од бољшевичке револуције, а у 21. веку страхом од „обојене револуције“, које су се већ догађале у низу њој суседних земаља.

Табела 6. Концепција светског поретка равнотеже моћи

КОНЦЕПЦИЈА СВЕТСКОГ ПОРЕТКА РАВНОТЕЖЕ МОЋИ		
ИДЕНТИТЕТ	Типски идентитет	Анти-либерално (глобализацијски) и анти-демократски орјентисани
	Идентитет улоге (и друштвени идентитет)	Велика сила – равноправна са другим великим силама у управљању светом и лидер у својој сфери утицаја
	Колективни идентитет	Противхегемонија и антиимперијализам
БЕЗБЕДНОСТ	Објекат безбедности	Држава (сувереност), позиција велике силе, равнотежа интереса
	Опасност	Либерално-демократске државе склоне мешању у унутрашње ствари и променама режима у државама које саме прогласе недемократски и нелибералним. Поремећај

¹⁸⁰ David Armstrong, “The evolution of international society”, in: John Baylis, Steve Smith, Patricia Owens (eds.), *The globalization of world politics*, 5th edition, Oxford University Press, Oxford, 2011, p. 44.

		равнотеже – велике силе које желе да постану доминантне силе.
	Субјекат безбедности	Велике силе
ЖЕЉЕНИ ПОРЕДАК	Начин управљања	Равнотежа моћи/противхегемонија. Кроз обуздавање и уравниотежавање, поштовање сфера утицаја и интереса и заједничко деловање у појединим питањима о којима се постигне сагласност
	Број управљача	Неколико, будући да су актери равноправни и једнаки. Равнотежа снага као стожер међународног поретка
	Коначно стање (квалитет) поретка	Равнотежа војне и политичко-идеолошке моћи, подједнака слобода деловања за све актере - велике силе у својим сферама утицаја које једне другима признају као легитимне.

2.3.3. Глобално управљање и теорија солидаризма и функционализма

Светски поредак у оквиру теорије либерално-демократског солидаризма и глобалног управљања везује се за појмове интеграције, заједница, солидарност, установе и легитимитет. Описујући либерално солидаристичко друштво држава, Хурел наводи да „грубо говорећи, то је систем држава који... тежи да смањи јаз између права и моћи са једне стране и права и морала са друге стране.“¹⁸¹ Агенти овог поретка, међутим, нису само државе, већ су то и бројни наднационални и поднационални актери, док домени поретка обухватају више области – од економије до одбране. Глобално управљање означава „систем владавине на глобалном нивоу, састављен од формалних глобалних владиних установа као и неформалних невладиних механизма.“¹⁸² Оно се разликује од појма светске владе, који се везује за појам светске државе и постојање јединственог централизованог политичког система на глобалном нивоу и конципира се као облик мрежног повезивања без врховног ауторитета или полова. Ипак, иако се најчешће узима као супротност од поретка хијерархије (као облика наметања правила) једном усаглашене норме на глобалном нивоу, у виду међународних установа (споразума, режима и организација), добијају примат у односу на домаћа законодавства и у том смислу стварају хијерархију правила, поделу улога (права и обавеза) и

¹⁸¹ Andrew Hurrell, *On Global Order*, op. cit., p. 5.

¹⁸² Thomas Diez et al, *Key Concepts in International Relations*, op. cit., p. 73.

надлежности. По Грифитсу „државе које су прихватиле услове успостављене режимом су у обавези да се понашају у складу са његовим начелима.“¹⁸³

Значај ове концепције се налази у поштовању успостављених правила и развоју разноврсних мирољубивих и пре свега институционалних механизма решавања конфликта. Његови предуслови односе се на висок степен међузависности и дељених норми и установа, чиме се превазилазе ограничења анархичног система. Мултилатерализам је кључно обележје ове концепције. Његове карактеристике су: а) недискриминација – што значи да међународни актери треба да испуњавају своје уговорне обавезе без обзира на обавезе или очекивања од савезништава, карактера ситуације у којој се налазе или степена националног интереса који је у питању, б) недељивост – за чланице система колективне безбедности мир је недељив и свака од њих треба да испуни своје обавезе према другим међународним актерима које су преузете споразумом о колективној безбедности, в) реципроцитет – континуитет у примени начела недискриминације и недељивости је суштински елемент мултилатералних уговора јер омогућава трајност и извесност у понашању и очекивањима актера и помаже у промени њиховог поимања интереса.¹⁸⁴

Ричард Хас (Richard Haass) овај „нови светски поредак“ описује као поредак настао под утицајем глобализације, у коме постоји већи број центара/актера, који нису само државе, са значајном моћи различитог типа. По њему, у мултиполарном систему постоји равнотежа моћи како ниједна сила не би доминирала и он може бити кооперативан када неколико држава, могуће и у концерту, делују како би утврђивала правила игре и кажњавале оне које их не поштују, компетитиван када је заснован на равнотежи снага или конфликтан када се систем равнотеже уруши. За разлику од мултиполарног, овај неполарни светски систем карактеришу бројни актери који имају утицаја на утврђивање правила игре и њихово спровођење.¹⁸⁵

У концепцији светског поретка заснованој на овом теоријском моделу идентитет актера одређује пре свега његов глобалистички (либерално-демократски) и солидаристички карактер креиран кроз мултилатерализам, као и

---

¹⁸³ Martin Griffiths and Terry O'Callaghan, *International Relations: The key concepts*, op. cit., p. 272.

¹⁸⁴ Ibid, pp. 197-198.

¹⁸⁵ Richard N. Haass, "The Age of Nonpolarity: What Will Follow U.S. Dominance", *Foreign Affairs*, Vol. 87, No. 3 (May - Jun., 2008), p. 44.

несводивост на његове саставне делове попут држава. Хурел наводи да унутар солидаристичког поретка државе више не делују у своје име као суверена, већ у име појединаца, група и националних заједница које би требало да представљају и као агенти или интерпретатори неког појма или скупа правила у односу на које се процењује њено понашање. „Густина и наметљивост“ многих регулативних правила глобалне економије утичу на то шта значи бити легитимна држава и обликује способност државе да делује на међународном плану.¹⁸⁶ Идентитет улоге је функционалистички, у смислу да се актер посматра само као један функционални део целине – део који учествује у раду целине и обавља своју, додељену му функцију тј. надлежност – али и да се области интеграције и сарадње шире из једног центра тако да обухвате све области сарадње. То на крају ствара колективни идентитет у коме се један актер поистовећује са судбином свих других актера система и системом као целином.

У односу на потребе безбедности, главне вредности које се штите су појединац и његова права, владавина права, слободно тржиште и политичка демократија. Главне опасности произлазе из асиметричних претњи и повратка надлежности на националне нивое, односно национализма и протекционизма, будући да то спречава развој и сарадњу. Субјекти безбедности су различити државни и недржавни актери, пре свега међународне организације и коалиције држава формиране под окриљем неке међународне организације, након што актери усвоје заједничке позиције и политике, а средства којима се служе су, као и у претходним случајевима, војна – мултилатералне војне интервенције - и невојна, пре свега судови, као вид решавања спорова (у том смислу не изненађује захтев ЕУ да се билатерална питања која балканске земље не могу решити саме упуте на међународни суд или арбитражу), али и кроз политику условљавања (као услова чланства и економске помоћи).

У овом теоријском оквиру светски поредак се описује као систем глобалног управљања који институционализује сарадњу и у довољној мери сузбија конфликт тако да све нације и њихови народи могу постићи већи мир и напредак, унапредити старање о планети и достићи минималне стандарде људског достојанства.¹⁸⁷ Хурел

---

¹⁸⁶ Andrew Hurrell, *On Global Order, op. cit.*, p. 66.

¹⁸⁷ Anne-Marie Slaughter, *A New World Order*, Princeton University Press, Princeton, 2004, p. 15.

наводи начин размишљања о глобалном политичком поретку који се формира око идеје „комплексног управљања око и изван државе“ и у коме државе више нису једини значајни актери, већ само једни од мноштва актера и учесника у ширем политичком и друштвеном процесу, у коме се губи разлика између унутрашњег и међународног, јавног и приватног међународног права, и уопштено јавне и приватне сфере деловања.¹⁸⁸ Коначно стање поретка је стабилност кроз ширење међународних установа и владавину међународних норми чиме се ствара светско друштво, које би требало да буде засновано на либерално-демократским начелима. У том смислу владавина се врши кроз успостављање једног облика кодификованих начела и норми у једном уставу, уговору или повељи; постојање јасног облика правне хијерархије уз премоћ међународног над националним законодавством; могућност решавања спорова судским путем, чак и за приватна лица и стабилно и утврђено право које се може мењати само посебним процедурама.¹⁸⁹ Процедуре и правила, демократско учешће, репрезентативност, транспарентност и одговорност, делотворност (успешно решавање заједничких проблема кроз међународне организације, регулаторна тела или приватне системе, због чега је и неопходна хијерархија у примени права) и специјализација знања су оно што су посебна питања ове концепције светског поретка.

Функционализам наглашава значај сарадње и пре свега економског повезивања држава. Развој је линеаран и прати универзалне фазе (чиме се може разумети политика ЕУ да је циљ да свака наредна генерација живи боље од претходне), док појачани контакти између држава воде ка појачаној међузависности и сарадњи.¹⁹⁰ Кегли и Блантон наводе да се доктрина да несметана трговина помаже у превенцији прерастања спорова у ратове почива на неколико претпоставки: економска размена ствара материјалне подстицаје за решавање спорова на мирољубив начин, космополитска пословна елита која највише профитира од економске размене чини моћну транснационалну интересну групацију којој је у интересу промовисање мирољубивих решења за огорчене

---

¹⁸⁸ Andrew Hurrell, *On Global Order*, op. cit., p. 6-7.

¹⁸⁹ Ibid, p. 81.

¹⁹⁰ „Радити боље него у прошлости“ је важније него „радити боље од других земаља“ (Киохејн и Нај), наведено према: John C. Hulsman, *A Paradigm for the New World Order*, Palgrave Macmillan, 1997, p. 59.

неспоразуме, мрежа трговине између земаља повећава комуникацију, разграђује националну себичност, и охрабрује обе стране да избегавају разарајуће сукобе.¹⁹¹

То значи да се интеграције не односе само на успостављање међу-државних односа већ и на повезивање читавих друштава кроз економију, при чему се области сарадње даље шире –на политичку, просветну, културну и сваку другу област. На тај начин ствара се „сложена међузависност“ (како то називају Киохејн и Нај) у којој државе нису једини важни актери светске политике и система, већ су то и наднационални и поднационални актери попут међународних, транснационалних и невладиних организација. У овом систему, који се разликује од анархичног система у коме самоодржање и војна сила представљају кључне елементе опстанка држава, повезивање актера и њихова узајамна зависност од интереса и потреба сваког од њих стварају једну мрежну структуру у којој је рецимо прикључак на мрежу главни услов опстанка актера. У том смислу, успех државе, њен опстанак и напредак, неће зависти примарно од њене тврде моћи, већ од успешности да се повеже са другим актерима и кроз институције, политике и саме заједничке организације презентује и заговара (лобира) своје интересе и циљеве.

Неки аутори попут Кеглија и Бенона разматрајући либералну теорију међународних односа наводе да неки либерални теоретичари додатно дефинишу сам концепт анархије тврдећи да се он данас тачније може конципирати као „уређена анархија“, јер већина држава самостално следи заједнички признате нормативне стандарде организоване као међународне режиме или специфични скуп правила и процедура којима се регулише понашање и деловање у одређеној области (нпр. контрола наоружања или правила међународне трговине). Док се у реалистичкој парадигми стабилност остварује кроз равнотежу снага, у овој парадигми се она постиже кроз међународне формалне и неформалне установе, мултилатерализам и међународне норме и стандарде. У том смислу, може се говорити о оваквом поретку као хијерархијском, будући да међународне норме имају примат над националним. „Уређена анархија“ је такође други назив за оно што је још Хедли Бул назвао „анархично друштво“ и по коме еволуцијом међународног система може настати међународно друштво које постоји онда када „група држава, свесна одређених заједничких интереса и вредности ствара друштво

---

¹⁹¹ Charles W. Kegley, Shannon L. Blanton, *World Politics: Trend and Transformation*, op. cit., p. 31.

у коме су његови чланови - субјекти обавезани заједничким скупом правила у међусобним односима и деле установљавање заједничких установа.”¹⁹² Заједнички интереси и вредности, скуп правила и заједничке установе су битна нова квалитативна обележја односа између актера система чиме он прераста у један сложенији однос – друштво. Грифитс наводи да се интеграције могу најбоље схватити као вишефазни процес који се може одвијати на системском (глобалном) или регионалном нивоу и који укључује кретање ка појачаној сарадњи између држава, постепени пренос ауторитета на наднационалне институције, постепену хомогенизацију вредности и настанак глобалног цивилног друштва и са њим стварање нових форми политичке заједнице.¹⁹³

Овај теоријски оквир даје примарни значај међународним установама (међународном праву, организацијама, формалним и неформалним режимима) у одржавању поретка, функционисању светске политике и система, а институционалним променама највећи значај за његово трајање. Деловање овог модела најбоље се може видети кроз деловање политике проширења Европске уније на државе које су желеле да приступе њеном чланству, као и кроз продубљивање интеграција тако да обухвати све већи број области сарадње, закључно са најосетљивијом попут одбране. Овај модел, такође, може се применити и на политику реструктурирања и условљавања коју спроводе друге међународне организације попут Међународног монетарног фонда или Светске трговинске организације, при чему се акценат ставља не на утицај појединих држава попут САД у овим организацијама, већ на међународне стандарде и значај струке. Из тог разлога, посебно је занимљив значај који у оквиру теорија интеграција има међународна бирократија односно особље од којих сваки њен члан или групација чланства има неки свој интерес који превазилази националне интересе појединачних држава. Друга страна овог питања односи се на легитимитет ове бирократије или елите и њихову одговорност и оно је постало посебно очигледно у кампањи за излазак Уједињеног Краљевства из Европске уније.

У овој концепцији се тежиште ауторитета помера од држава ка међународним и транснационалним актерима, невладиним организацијама и

---

¹⁹² Hedley Bull, *The Anarchical Society*, op. cit., p. 13.

¹⁹³ Martin Griffiths and Terry O’Callaghan, *International Relations: The key concepts*, op. cit., p. 155.

приватним агенцијама.¹⁹⁴ Овакав концепт управљања и политике подразумева промењену улогу државе. Од затвореног система територије, становништва и власти заговара се „отворено друштво“ и транспарентнија и кооперативнија држава, управо због ефекта „мреже“ о којој смо раније писали.

Табела 7. Концепција светског поретка глобалног управљања

КОНЦЕПЦИЈА СВЕТСКОГ ПОРЕТКА ГЛОБАЛНОГ УПРАВЉАЊА		
ИДЕНТИТЕТ	Типски идентитет	Либерално-демократски и солидаристички
	Идентитет улоге (и друштвени идентитет)	Глобални либерално-демократски актер – један од мноштва актера који обавља додељену функцију у систему
	Колективни идентитет	Глобални-читав свет
БЕЗБЕДНОСТ	Објекат безбедности	Појединац, људска права и успостављене норме, слободна трговина, политичка демократија
	Опасност	Национализам, протекционизам, поларизација, асиметричне претње
	Субјекат безбедности	Међународне организације, коалиције вољних
ЖЕЉЕНИ ПОРЕДАК	Начин управљања	Глобално управљање - Стварање мултилатералних и глобалне формалних и неформалних међународних установа и норми - хијерархијско
	Број управљача	Мноштво – државних, под, транс и над државних. Глобалне институције као стожер светског поретка.
	Коначно стање (квалитет) поретка	Светско друштво, владавина права, глобална демократија

2.4. Концептуализација стабилности светског поретка у дисертацији

Питање светског поретка се не може одвојити од питања ко и како влада или управља. Због тога су његови најважнији елементи природа актера, распоред моћи и начин управљања међународним пословима и односима, који обухвата основно начело управљања и средства међу којима су и она присилна и институције.¹⁹⁵ Поредак подразумева неки степен институционализације или успостављене

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ Најбољи преглед свих аспеката одређења појма “поредак” – његово појмовно-језичко одређење, религијско-филозофско промишљање и научнотеоријско одређење – даје професор Драган Р. Симић у делу “Расправа о поретку”. Такође, овде се може наћи и значајна анализа разврставања међународних/светских система, укључујући и према томе који пореци се сматрају најстабилнијим. Dragan. R. Simić, *Rasprava o poretku*, Zavod za udžbenike, drugo izdanje, Beograd, 2012.

структуре која се успоставља кроз уређујуће механизме који руководе односима и понашањем актера у систему.¹⁹⁶ Ђовани Греви (Giovanni Grevi) наводи да су главне варијабле које одређују природу једног поретка распоред моћи између држава, стратегије којима највеће силе теже да постигну своје циљеве и степен до кога су норме и вредности дељене или доведене у питање. По њему у исто време могу постојати различити типови поретка а њихов однос може бити кооперативан, компетитиван и конфронтанан што утиче на домет и квалитет сарадње на глобалном нивоу.¹⁹⁷ Самим тим светски поредак се не може одвојити од актера који учествују у успостављању ових међународних установа и заслужни су за његово делотворно функционисање (стабилност), трансформацију или разградњу (нестабилност). Значај актера за утврђивање природе светског поретка истиче и Симић када каже да је природа поретка садржана у одговору на питање: чији поредак?¹⁹⁸ Он такође наводи да је ово питање посебно комплексно ако се има у виду „ураћање“ поретка држава у ширу мрежу глобалног друштва чиме упоредо постоје и поредак заснован на државама као главним јединицама и њиховом распореду моћи и поредак заснован на појединцима као главним јединицама утемељен у идејама, правилима, вредностима и институцијама тј. глобалном управљању.¹⁹⁹

Слично овој одредници, светски поредак се у дисертацији односи на структуру или уређење међународних односа и садржи три елемента: врсту актера и њихове потребе идентитета и безбедности, распоред моћи и начин управљања међународним пословима (начело управљања, средства – институције и присила) ради успостављања жељеног стања.

Концептуализација стабилности светског поретка, у новом веку је посебно важна за ову дисертацију, јер се она узима као зависна варијабла на коју утиче независна варијабла разлика концепција светског поретка у политикама безбедности САД, Русије и ЕУ. Стабилност светског поретка се односи на делотворно функционисање уређивачких механизма - механизма сарадње и

---

¹⁹⁶ Michael J. Mazarr et al., *Understanding the Current International Order*, RAND Corporation, Santa Monica, California, 2016, p. 8.

¹⁹⁷ Giovanni Grevi, "Diversity Management: Regionalism and the Future of the International Order", *The International Spectator*, Vol. 53, No 1, March 2018, p. 13 (pp. 11-27).

¹⁹⁸ Dragan R. Simić, *Svetska politika*, Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa, Beograd, 2009, str. 147.

¹⁹⁹ Ibid.

постизања договора кључних актера о прихватљивом понашању и начину решавања конфликта. Сузбијање међународне анархије се постиже кроз утврђивање главних вредности из којих државе црпе смисао својих акција, норми које треба да примене, правила складу са којима треба да се понашају, институција у којима треба да учествују и пракси које треба да следе.²⁰⁰ Нестабилност светског поретка на почетку XXI века, што значи пораст конфликтности у међународним односима и слабљење механизма сарадње последица је несагласности концепција светског поретка у политикама безбедности тј. уверења актера о томе у каквом се светском поретку на најбољи начин испуњавају своје потребе идентитета и безбедности и активног предузимања мера у правцу реализације ових својих концепција (коначни циљеви и дељене идеје). Како то и Кисинџер наводи „уједињене нације могле су да испуне дужност која им је поверена једино ако стални чланови на исти начин схватају појам светског поретка.“²⁰¹ А то данас није случај. У том смислу, ако стални чланови не схватају појам светског поретка на исти начин и не слажу се око тога какав он треба да буде да би се задовољили њихови интереси, Уједињене нације као један од примарних механизма сарадње и постизања договора кључних актера о прихватљивом понашању и решавању конфликта, не могу да испуне своју дужност. Управо је ово наш аргумент када тврдимо да је савремени светски поредак нестабилан због разлика у концепцијама светског поретка САД, Русије и ЕУ (у којој се налазе једна стална чланица СБ Француска и до 2016. године и Уједињено Краљевство).

Стабилност светског поретка у смислу делотворног функционисања механизма сарадње и постизања договора кључних актера о прихватљивом понашању и начину решавања конфликта у међународним односима постојала је у периоду процеса завршетка Хладног рата, и непосредно након њега, када су постигнути важни договори око стратешке стабилности САД и СССР, контроли наоружања, уједињењу Немачке, одговора на агресију Ирака на Кувајт, као и заснивања унутрашњег уређења држава и природе међународног поретка на либерално-демократским основама (тржишна економија, партијски плуралитет, подела власти). Она је била заснована на уважавању идентитета и безбедности две

---

²⁰⁰ Riccardo Alcaro, “The Liberal Order and its Contestations. A Conceptual Framework”, *op. cit.*, p. 2.

²⁰¹ Henri Kissindžer, *Svetski poredak*, CID Podgorica, 2015, str. 214.

стране, неприхватљивости одређених акција и начину решавања конфликта – Америка је водила у формирању коалиције, СССР је био испоштован као партнер и суперсила и постојала је сагласност СБ УН. Са друге стране, стратешка трансформација тј. распад ВП и СССР 1991. године довела је до тежње САД за успостављањем глобалног либерално-демократског поретка кроз ангажовање (па и војно) и проширење (укључујући војни савез) на такав начин да Русија у њему није заузимала равноправно место, нити прво међу новонасталим државама. То се најбоље видело у бројним војним операцијама НАТО током сукоба у Југославији деведесетих година прошлог века. Овакав начин стварања, као и сама америчка идеја изгледа новог светског поретка, постале су кључна тачка разилажења са Русијом. За Русију је од почетка било неприхватљиво остваривање јединства, безбедности и слободе у Европи кроз ширење НАТО-а као хладноратовског војног савеза, док је за САД и државе ЦИЕ то био начин да либерално-демократске промене учине неповратним и очувају своје границе и суверенитет у случају ревизионистичке политике Русије (повратка комунизма или неке друге власти која би имала поновне претензије за контролом држава ЦИЕ). По Кисндеру, ширење НАТО до самих граница Русије је предлагано „не првенствено из разлога безбедности већ као разуман метод „закључавања“ демократских достигнућа.“²⁰² Симић наводи да на почетку друге деценије XXI века видљиво продубљивање разлика у приступима кључним међународним проблемима „најјачих субјеката светске политике“, за разлику од прве половине деведесетих година XX века када је постојала „једногласност чак и у раду Савета безбедности што је, иначе, био неостварени сан архитектата послератног међународног система током дугих година Хладног рата.“²⁰³

Ендру Хурел је дефинисао три суштинска изазова за стабилан и легитиман вид глобалног политичког поретка држава – неједнакост у моћи, проблеме функционисања институција и постојања заједничких интереса, као и не постојање консензуса и дељених вредности у међународном и глобалном друштву.²⁰⁴ Користећи се овом поделом, може се рећи да се ова дисертација бави препрекама стабилности светског поретка које се односе на непостојање дељених идеја о томе

---

²⁰² Ibid, str. 80.

²⁰³ Dragan R. Simić, *Rasprava o poretku*, op. cit., str. 316.

²⁰⁴ Andrew Hurrell, *On Global Order*, op. cit., p. 2.

каква је природа актера, распоред моћи и начин управљања потребан свету. Како посредовати између супротстављених моралних, друштвених и политичких вредности остаје једно од највећих и најтежих изазова са којима се светски поредак суочава и средишњи елемент питања колико је широко и дубоко међународно друштво односно колико је јак консензус о природи жељеног светског поретка и средствима којима он може бити остварен.²⁰⁵ Како Хурел наводи “политички изазов је да је свет пун људи који имају превише изражен поглед на оно шта универзално морални поредак треба да буде; који су превише сигурни да је њихова морална визија заснивана на неком потпуно сигурном основу; и који верују да њихова визија света треба бити продужена и наметнута другима, ако је потребно и силом оружја.”²⁰⁶ Насупрот томе, како Кисинџер наводи најстабилнији светски пореци имали су „предност једнообразних спознаја“ а консензус на коме почива стабилност поретка одражава морална убеђења заједничког погледа на свет.²⁰⁷ Као што смо видели из претходног дела дисертације стабилност светског поретка се у наведене три концепције остварује на три различита начина: глобалну доминацију, равнотежу моћи или глобална правила и управљања.

Самим тим, да би се стабилност остварила неопходно је да се постигне „разумевање о идентитетима и интересима и да се репродукују установе и норме.“²⁰⁸ Ово је из разлога што су значења интерсубјективна и остварују се не само на нивоу једног актера већ у односу на друге актере и структуре. У ситуацијама када тог разумевања нема, и главни актери једни другима не признају потребе идентитета и безбедности и на основу њих засноване концепте светског поретка, не може постојати ни стабилности светског поретка.

---

²⁰⁵ Ibid, p. 48.

²⁰⁶ Ibid, p. 291.

²⁰⁷ Henri Kissindžer, *Svetski poredak*, op. cit, p. 42.

²⁰⁸ Jil Steans et al., *An Introduction to International Relations Theory*, 3rd edition, Pearson Education Limited, Edinburgh, England, 2010, p. 188.

3. КРАЈ ХЛАДНОГ РАТА И НОВИ СВЕТСКИ ПОРЕДАК

„Оно што се дешава у будућности зависи од тога шта актери раде са структурама које су направили у прошлости.“²⁰⁹

Данашња нестабилност светског поретка производ је односа САД, Русије и ЕУ према нерешеним питањима завршетка Хладног рата. Ричард Саква (Richard Sakwa) наводи да је много пре него што је Владимир Путин дошао на власт у Русији постављена сцена за садашњу руску конфронтацију са Западом неуспехом да се створи трансформисани и инклузивни мировни поредак након распада СССР-а. Запад ништа није морало да се мења јер је он показао супериорност у односу на источни систем због чега је Русија само требала да се придружи западној заједници (проширена Атлантска заједница), док је Русија тежила да се придружи трансформисаном Западу и Европи у чијем би стварању они били једнаки оснивачи, што је циљ којем и данас тежи (већа Европа од Лисабона до Владивостока).²¹⁰ То би значило стварање једног механизма који би надгорњавао постојећи НАТО а у којем би Русија била укључена као равноправни партнер који може да утиче на доношење одлука. Јаз између америчког захтева за проширењем западног поретка и руског захтева за његовом трансформацијом дефинишу данашњу конфронтацију, сматра Саква.²¹¹ Овоме можемо додати и захтеве Европске уније за трансформацијом поретка након 2003. године, посебно у погледу реформе Савета безбедности УН. Званичне интернет странице међународних организација попут ЕУ и НАТО, као и говори њихових званичника и званичника Руске Федерације концентрисани су данас око питања проширења НАТО, обећања која су дата након Хладног рата тим поводом, очувања територијалног интегритета и суверенитета бивших совјетских република и чланица Варшавског пакта, посебно Украјине и Грузије, новог заокруживања Русије (нео-изолационизма или нео-обуздавања), противракетног штита, безбедносних гаранција. Ниједно од ових питања се не

---

²⁰⁹ Alexander Wendt, „Constructing International Politics“, op. cit., p. 80 (фуснота 28).

²¹⁰ Richard Sakwa, „Russia’s 1989 plea for a new world order was rejected, and so Putinism was born“, *The Guardian*, March 31, 2017, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/mar/31/putinism-russia-1989-world-order-rejected>, 1/12/2018.

²¹¹ Richard Sakwa, „Russia’s 1989 plea for a new world order was rejected, and so Putinism was born“, op. cit.

може разумети без увида у дешавања и разговоре који су вођени између кључних актера тог – постхладноратовског - доба због чега је неопходно да се осврнемо детаљније на истраживање ових питања. Једино тако можемо сагледати изворе неразумевања између страна, њихове идентитетске и безбедносне циљеве и објаснити савремену нестабилност светског поретка.

Још у децембру 1988. године Михаил Горбачов је у говору одржаном у Генералној скупштини УН изјавио да је „даљи напредак у свету сада могућ само ако се човечанство потруди да успостави консензус, ако крене у сусрет новом светском поретку“²¹², чија је велика покретачка снага идеја демократизације читавог светског поретка. На том трагу, период завршетка Хладног рата је обележио и интензитет консултација и дијалога, као и постигнутих споразума између САД и СССР. Што су ситуације биле сложеније, а проблеми већи и тежи, дијалог је бивао све јачи и активнији, за разлику од претходног периода у коме би се две стране када се појави проблем пре удаљавале него интензивније састајале.²¹³ Такође, кооперативност поретка током завршетка Хладног рата састојала се и у виђењу безбедности и стабилности другог као сопствене безбедности и стабилности, што најбоље потврђује Горбачовљева изјава да је „Једна од централних тачака нашег узајамног разумевања (је) да би свако од нас волео да види другу страну као јаку и сигурну у своју безбедност – не само војну сигурност, већ и економску и националну у целини. Ми смо заинтересовани за јаке, самоуверене САД, а ви сте заинтересовани за јак, самоуверен Совјетски Савез.“²¹⁴ У појединим моментима, овакви ставови СССР-а изгледали су као захтеви за задржавањем постојећег стања и односа снага тј. биполарног светског система, чиме би се успорило или онемогућило ново прегруписавање снага. То је изазивало страх пре свега европских, али и других држава, да може доћи до „нове Јалте“ и нове поделе сфера утицаја. Ипак, нови светски поредак је значио нешто друго. Његов почетак у дисертацији везујемо за самит у Малти из децембра 1989. године када су Џорџ Х. В. Буш и Михаил Горбачов прогласили крај Хладног рата и улазак

---

²¹² Наведено према: Ijan Bremer, *Supersila – tri moguće uloge Amerike u svetu*, CIRSD, Beograd, 2015, str. 30.

²¹³ “Record of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow”, May 18, 1990, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4325695-Document-18-Record-of-conversation-between>, 9/4/2018, p. 1

²¹⁴ Ibid, p. 2.

света у нову епоху. На конференцији за новинаре Горбачов је изјавио: „Констатовали смо обојица да свет напушта једну епоху хладног рата и улази у другу епоху. На почетку смо дугог пута ка трајној, мирољубивој ери. Претња силом, неповерење, психолошка и идеолошка борба требају у целости бити ствар прошлости.“²¹⁵ Нови светски поредак за Америку је значио и осмишљавање стратегије САД изван стратегије обуздавања, која је, по њој, остварила свој циљ са отапањем совјетске моћи. Ова нова стратегија била је стратегија интеграције, која је у постојеће међународне безбедносне и економске институције требала да укључи и СССР, касније Русију и европске земље бившег Совјетског Савеза. Нови светски поредак био је транзициони период, шанса, могућност, за Америку да оствари своју концепцију – либерално демократски мир. На том путу главна претња јој више није био експанзионистички комунизам, већ сама нестабилност – вишеструке и различите претње стабилности, како је то наведено у Стратегији националне безбедности САД из 1991. године. То је свет међузависности народа која ће, са кретањем ка 21. веку, расти и наставити да захтева одговорно америчко вођство, наводи се у Стратегији.²¹⁶

У документима и говорима два лидера, као и у стратешким документима две државе, нови светски поредак је описиван на неколико начина (поменућемо неке од њих), као:

- нови однос САД и СССР – „померање САД изван политике обуздавања ка ери трајне сарадње.“²¹⁷,
- „нова ера слободнија од претњи терором, јача у тражењу правде и безбеднија у потрази за миром, ера у којој нације света, на Истоку и Западу, Северу и Југу, могу да напредују и живе у хармонији.“²¹⁸,

---

²¹⁵ Andrew Rosenthal, “The Malta Summit: Bush And Gorbachev Proclaim A New Era For U.S.-Soviet Ties; Agree On Arms And Trade Aims”, *The New York Times*, <http://www.nytimes.com/1989/12/04/world/malta-summit-bush-gorbachev-proclaim-new-era-for-us-soviet-ties-agree-arms-trade.html?pagewanted=all>, 25/3/2018.

²¹⁶ “National Security Strategy of the United States”, White House, August 1, 1991, op. cit., p. 33.

²¹⁷ U.S. State Department, "Washington Summit Briefing Points", June 4, 1990, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=3402679-Document-17-U-S-State-Department-Washington>, 26/3/2018, p. 3.

²¹⁸ “Toward a New World Order”, A transcript of former President George Herbert Walker Bush's address to a joint session of Congress and the nation, op. cit.

- период у коме су речи (праћене и делима) „отвореност“, „сарадња“ и „партнерство“ замениле језик Хладног рата и речи попут „тајновитост“, „конфликт“ и „конфронтација“²¹⁹,
- „историјски период сарадње“ - ново партнерство Истока и Запада - у коме „тирани“ више не могу да рачунају на блокаду Уједињених нација како би спроводили своје насилне акције²²⁰,
- стабилан и сигуран свет у којем се поштују политичке слободе, људска права и демократске институције, успоставља уравнотеженији однос и већа подела одговорности за глобално вођство са савезницима и где су међународне установе ефикасније у промовисању мира, светског поретка и економског и друштвеног развоја²²¹,
- не као чињеница, већ као тежња и могућност да се изгради нови међународни систем у складу са вредностима и идеалима САД и њених савезника...као период транзиције у коме је старо збрисано а ново још није успостављено²²²,
- свет сарадње и напретка, не сукобљавања; свет који више није подељен, већ представља заједницу независних и међузависних нација удружених заједно заједничким вредностима; свет у коме је улога САД дефинисана оним за шта се залаже – слободом, људским правима економским просперитетом, владавином права, миром – пре него оним против чега се залаже. То је свет који САД води у 21. век – у „Доба демократског мира.“²²³

Нова епоха, касније названа нови светски поредак, означила је фазу стварања нових односа САД и СССР који су требали да реше постојеће недоумице и несагласности и отклоне страх од војних претњи, нуклеарног наоружања и рата и агресије диктаторских режима пре свега, као и поделе у Европи. Осамнаестог децембра 1984. године Михаил Горбачов је у говору посланицима британског парламента изјавио „Ма шта да нас дели – имамо само једну планету. Европа је наш заједнички дом. Дом, а не позорница ратних дејстава.“²²⁴ А у свом говору у Мајнцу

²¹⁹ “September 12 Two-Plus-Four Ministerial in Moscow: Detailed account”, September 12, 1990, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325703-Document-25>, 6/4/2018, p. 8.

²²⁰ “Toward a New World Order”, A transcript of former President George Herbert Walker Bush's address to a joint session of Congress and the nation, op. cit.

²²¹ “National Security Strategy of the United States”, White House, August 1, 1991, op. cit., pp. 3-4.

²²² Ibid, Preface.

²²³ Ibid, p. 21.

²²⁴ Mihail Gorbačov, *Sam sa sobom*, Laguna, Beograd, 2014, str. 342.

у мају 1989. године Буш је изјавио „Хладни рат је почео са поделом Европе. Он се једино може завршити када је Европа целовита.“²²⁵ Такође, у овом говору, који се одржао након самита НАТО у Бриселу, Буш је предложио Немачкој да буду партнери у лидерству и представио стварање „Европе целе и слободне“ као „нову мисију“ Атлантског савеза.²²⁶ Превазилажење поделе Европе је тако постао циљ и америчке и совјетске администрације. Тај циљ је и дефинитивно дефинисан у децембру 1989. године и крајем јануара 1990. године, када је Горбачов сазвао састанак својих саветника за међународне односе Черњајева, Фалина и Шевернадзеа након којег је прихватио уједињење Немачке као неизбежно.²²⁷ Међутим, услови овог уједињења остали су предмет преговарања и у наредном периоду. САД је био ближи Коловом (Helmut Kohl, председник СР Немачке у том периоду) плану уједињења, док је Горбачов у јануару 1990. године прихватио Модров план (Hans Modrow, председник ДР Немачке у то време), још увек се надајући победи социјалдемократа на мартовским изборима у ДРН. Након тих избора, међутим, победила је ЦДУ и Колова опција што је условило да се процес унификације Немачке креће брже од очекиваног, иако је совјетско руководство покушало да процесе врати у контролисан ток. Ова брзина дешавања утицала је и на слободу и простор који су Совјети имали да делују и могућност да обликују ток дешавања, али и на процес проглашења независности Балтичких република, пре свега Литваније у истом месецу када су одржани и избори у ДР Немачкој (11. марта је донета Декларација о независности Литваније а 17. марта одржани су избори у ДР Немачкој). За СССР од 1986. године нови свет је требао да значи и свет слободан од нуклеарног оружја до 2000. године.

По британском министру спољних послова Дагласу Харду (Douglas Hurd), његов први „плод“, било је уједињење Немачке²²⁸ на основама самоопредељења република. Уједињењу је претходило стварање повољних услова за то који су се огледали у постизању Споразума о ракетама средњег и малог домета (INF Уговор), смањењу па повлачењу совјетских трупа из Централне и Источне Европе,

---

²²⁵ Наведено према: Michael Cox and Steven Hurst, “‘His Finest Hour?’ George Bush and the Diplomacy of German Unification”, *Journal Diplomacy & Statecraft*, Volume 13, 2002 - Issue 4, p. 132.

²²⁶ Frédéric Bozo, *Mitterrand, the End of the Cold War, and German Unification*, Berghahn Books, New York, 2010, p. 48.

²²⁷ Ibid, p. 171.

²²⁸ “September 12 Two-Plus-Four Ministerial in Moscow: Detailed account”, September 12, 1990, op. cit., p. 10.

трансформација НАТО-а, крај Варшавског пакта и СССР-а, као и настанак Европске уније која је требало уједињену Немачку још више да усидри у западне европске структуре, након што је она усидрена у НАТО. Други “плод” је Резолуција СБ УН о употреби силе против Ирака у складу са главом VII Повеље УН, а трећи постизање Споразума о конвенционалним снагама у Европи (CFE Уговор).

3.1. Нови светски поредак 1989-1991. година: Ново партнерство САД и СССР

Почетком 1980их година Хладни рат је деловао интензивније него икад. САД је посматрала и представљала СССР као империју зла и сва средства су била дозвољена да се она уруши, а најновије од њих је било Стратешка одбрамбена иницијатива (SDI) – стратегија америчког председника Роналда Регана (Ronald Reagan) да уместо јачања офанзивних нуклеарних способности формира национални противракетни систем, иако је на снази био Уговор о противракетној одбрани (ABM Уговор) из 1972. године. Уследио је процес реформе у СССР од 1985. године, након доласка Михаила Горбачова на власт, на унутрашњем плану познат као „перестројка“ или реструктурирање и „гласност“ или већа отвореност власти према јавности, а на међународном као „ново мишљење“. „Ново мишљење“, усвојено на 19. партијској Конференцији 1988. године, иако најављено 4 године раније у говору Горбачова пред британским парламентарцима, требало је да створи повољне међународне услове за спровођење перестројке и гласности - пре свега да заустави трку у наоружању и прекине ангажовање СССР у сукобима у свету који су га додатно економски црпели.²²⁹ Отопљавање односа са САД које је укључивало и постизање Уговора о ограничавању ракета средњег домета (INF) из 1987. године требале су да омогуће лакшу трансформацију унутар СССР. Из совјетског угла гледано са „новим мишљењем“ СССР је свесно и намерно одузео САД-у непријатеља због чега не постоји победник у Хладном рату, док је са друге стране, из америчког угла гледано, топљење совјетске моћи било резултат 40 година дуге америчке политике обуздавања, што је самим тим значило победу једног актера над

---

²²⁹ Mihail Gorbačov, *Sam sa sobom*, op. cit., str. 423.

другим.²³⁰ Такође, према Стратегији САД из 1990. године размештања нуклеарних снага средњег домета у Европи, наступања постиндустријске ере са развојем суперкомпјутера, микрочипова и телекомуникација коју комунистичке економски ослабљене земље нису могле да прате, информациона револуција која је „пробијала“ тоталитарне режиме, увиђање новог совјетског руководства да је систем у кризи и предузимање опсежних реформи на спољном и унутрашњем плану довеле су до промене СССР.²³¹ Ова криза комунистичког света и слабљење совјетске моћи виђени су као најзначајнији стратешки развој на почетку 1990их који води „стратешкој трансформацији“ света. Ова политика подразумевала је не само обуздавање СССР, већ и јачање независних центара моћи широм Европе и Азије, пре свега Европске заједнице и Немачке у Европи и Јапана у Азији, са којима би САД делиле одговорност глобалног вођства. Свет биполарности уступио је место свету међузависности и мултиполарности, како је то наведено у овој Стратегији, у коме је САД требала да дефинише нову улогу свог континуираног вођства и осигура међународну стабилност.²³² Ова нова улога и начин остваривања стабилности светског поретка нађени су у замени политике обуздавања политиком интеграција, јачањем улоге НАТО и ЕЗ и активним ангажовањем САД у решавању криза широм света.

Суштина перестројке, како наводи Горбачов, састојала се у „превазилажењу тоталитарног система, у преласку на слободу и демократију. Борба против режима и лечење друштва зараженог његовим пороцима -управо то је био задатак перестројке.“²³³ Гласност је за совјетско руководство значила „почетак говорења истине свом народу о стању у држави и свету који нас окружује.“²³⁴ Ипак, на почетку, перестројка није значила прелазак на либерално-демократски модел управљања, иако је донекле раскидала са прошлошћу у методама управљања, већ је настојала да се задржи у оквирима социјалистичког модела, у том смислу она је

---

²³⁰ Михаил Горбачов је 1990. године у разговору са тадашњим америчким председником Бушем изјавио: „Надам се да нико овде не верује у бесмислицу да је једна од страна однела победу у Хладном рату“, “Excerpt from the second conversation between M. S. Gorbachev and G. Bush, Washington”, The White House, May 31, 1990, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325698-Document-21-Record-of-conversation-between>, 26/3/2018, p. 8.

²³¹ “National Security Strategy of the United States”, White House, March 1, 1990, p. 5.

²³² Ibid, p. 7.

²³³ Mihail Gorbačov, *Sam sa sobom*, op. cit., str. 379.

²³⁴ Ibid, str. 403.

више била реформска и постепена него револуционарна. Може се рећи да је сам Горбачов себе видео као настављача касније Лењинове (Vladimir Ilyich Ulyanov-Lenin) мисли из 1921-1922. године,²³⁵ посебно у погледу борбе против метода владавине заснованих на страху, насиљу и партијској бирократији, прихватања начела нове економске политике коју је Стаљин (Joseph Vissarionovich Jugashvili – Stalin) по доласку на власт одбацио и потребе за „новим схватањем социјализма“ у чијој се основи налазило „одрицање од вере у свемоћ насилних метода, реформски курс.“²³⁶ Горбачов је тај нови социјализам називао „хуманим демократским социјализмом“. Поред тога, на настанак перестројке и гласности, посебно у погледу реформе комунистичке партије, највише су утицале ситуација у Комунистичкој партији Совјетског савеза, посебно искуство са Брежњевим (Leonid Ilyich Brezhnev) и избор његових наследника, пре свега, Черњенка (Konstantin Ustinovich Chernenko) на место генералног секретара.

Са друге стране, ново мишљење представљало је „јединствену концепцију преласка са конфронтације на сарадњу у неподељеном свету, са свим његовим новим могућностима и опасностима.“²³⁷ Горбачов наводи да је средином 1980-их година свет запао у „најнапетији период Хладног рата“, у ситуацију да претња нуклеарног рата постане реалност, да се међународна заједница нашла у ћорсокаку и да је паклена трка у наоружању добила невероватну брзину коју је било тешко обуздати, због чега је било потребно осмислити нову политику, нови начин мишљења.²³⁸ Један од повода за овакво заоштравање међународне ситуације је био улазак совјетских трупа у Авганистан 1979. године. Први сусрет након тога између лидера СССР и САД био је у Женеви 1985. године и тицао се контроле наоружања. Следили су сусрети у Рејкјавику и Москви. Поред контроле наоружања главна питања два лидера тицала су се и људских права у СССР, „извоза револуције“ тј. мешања у унутрашње ствари посебно латиноамеричких држава, али и са друге стране, наметања од стране САД својих стандарда уређивања друштва, посебно земљама ЦИЕ. Посебан резултат ових састанака била је размена ратификацијских

---

²³⁵ За ово је доказ и то да је Горбачовљев извештај поводом 70. годишњице Октобарске револуције носио назив „Октобар и перестројка: револуција се наставља“. На једном месту Горбачов наводи да „захваљујући реформама, социјализам избегава деформације и враћа се својим изворима, а у исто време ступа на нове историјске границе“, Ibid, str. 471.

²³⁶ Ibid, str. 458.

²³⁷ Ibid, str. 490.

²³⁸ Ibid, str. 426, 424.

докумената о ступању на снагу совјетско-америчког споразума о смањењу ракета средњег и малог домета између Регана и Горбачова, у јуну те године, чиме је „ударен темељ политике која је довела до окончања Хладног рата.“²³⁹ У фебруару 1988. године најављено је повлачење трупа СССР из Авганистана, а 7. децембра те године смањивање броја трупа у ЦИЕ.

„Ново мишљење“ је омогућило и боље односе СССР-а са САД, Индијом, Кином, СР Немачком, Француском, Социјалистичком интернационалом. Оно је почивало на начелима денуклеаризације до 2000. године²⁴⁰, спречавања нове трке у наоружању и њеног преношења у космос, демилитаризације међународних односа и новог концепта безбедности који не би био базиран само на војним претњама и одбрани, већ и уважавао значај економских, еколошких и социјеталних аспеката безбедности, свеобухватне и недељиве безбедности, узајамној међузависности, слободном избору и поверењу. На настанак „новог мишљења“ или нове спољне политике СССР-а Горбачова највише су утицали страх од нуклеарног оружја, посебно средњег и малог домета, додатно подстакнут инцидентом у Чернобилу у априлу 1986. године, тешка економска ситуација у СССР-у, степен научно-технолошког напретка Запада, као и процеси демократизације и глобализације.²⁴¹

Да би одржао кредибилитет и могућност остваривања перестројке и гласности унутар СССР, које су прокламоване у име учвршћивања демократских принципа у друштву и слободe народа, Горбачов није могао другачије да поступа према другим државама Варшавског пакта тј. то је довело до одбацивања Брежњевљеве доктрине и признавања права источно-европским суседима да самостално развијају свој друштвени и економски пут. „Ново мишљење“ је

---

²³⁹, Ibid., str. 443.

²⁴⁰ Концепт денуклеаризације СССР-а представљен је 15. јануара 1986. године и подразумевао је „ослобађање земље нуклеарног наоружања током наредних 15. година, до краја овог века“. Овај процес би се дешавао у три етапе. У првој етапи, до 1990. године, СССР и САД би смањиле на пола нуклеарно наоружање на својој територији и постигле споразум о потпуној ликвидацији балистичких и крстарећих ракета средњег домета. У другој етапи, нуклеарном разоружању би се придружиле и друге нуклеарне силе које би све заједно ликвидирале тактичко нуклеарно наоружање (оружје досега до 1000км). Тестирање нуклеарног оружја би престало и донела би се забрана стварања нуклеарног оружја и других средстава масовног уништења. У трећој етапи (од 1995. године) завршила би се ликвидација свог преосталог нуклеарног наоружања и „крајем 1999. године на Земљи више не би било нуклеарног наоружања“, Реферат М. С. Горбачова о питањима спољне политике, поднет 15. јануара 1986. године, Ibid., str.561-569.

²⁴¹ Ibid. str. 342.

означило и промене у војној доктрини тако да је нова доктрина била фокусирана на одбрану и начело довољности. На тај начин желело се показати Регану да СССР не жели рат и да ће се фокусирати на одбрамбене системе и „разоружање ради развоја“ а не „наоружање уместо развоја“²⁴², како би САД одустале од стварања глобалне заштите од ракетних удара – „стратешке одбрамбене иницијативе“. Реган је тада покушавао да убеди Горбачова како СССР не треба да се боји SDI, пошто је то изванредни одбрамбени систем, док је Горбачов био уверен да се у ствари ради о покушају да се трка у наоружавању пренесе у космос.²⁴³ Ове дилеме видимо и данас. Поред кредибилитета за остваривање политике перестројке, економски моменат био је исто тако пресудан за одлуку да се број трупа у ЦИЕ смањи.²⁴⁴ Све у свему, у другој половини 1980-их Горбачовљева нова политика, што из унутрашњих што из међународних разлога, довела је до унилатералног смањивања трупа и признања права на самоопредељење земљама Источне Европе, објављеног 7. децембра 1988. године на седници УН од стране Горбачова.

Гласност и перестројка, заједно са смањењем војног присуства СССР, омогућиле су промене у Централној и Источној Европи које су наступиле кроз низ револуција и кулминирале падом Берлинског зида 9. новембра 1989. године, у којима СССР није интервенисао. Овај процес можемо означити као (неповратни) процес урушавања тоталитарних система, ослобађања, либерализације и демократизације. За подршку демократији у Пољској и Мађарској 1990. године САД је издвојила 938 милина долара, уз додатних 300 милиона за 1991. годину.²⁴⁵ Такође, значајну улогу у подршци процесима демократизације и либерализације имала је изразито развијена јавна дипломатија и јавно информисање од стране САД широм света – посебно кроз „Глас Америке“, „Радио Слободу“ и „Радио Слободна Европа“. Процес завршетка Хладног рата, који је до краја 1988. године виђен као нови детант, коначно је окончан нешто мање од месец дана након пада Берлинског зида, 2-3. децембра 1989. године на самиту у Малти, када су две стране објавиле да

---

²⁴² Ibid, str. 569.

²⁴³ Ibid, str. 428.

²⁴⁴ Горбачов наводи да је 1988. године СССР трошио 2,5 пута више за одржавање трупа од САД, Ibid, str. 489.

²⁴⁵ “National Security Strategy of the United States”, White House, March 1, 1990, op. cit., p. 11.

престају да виде једна другу као непријатеља и започињу заједничку сарадњу на изградњи нове епохе и кооперативног безбедносног система.

На овом самиту, посебно су значајна била питања безбедности у Европи и окончања њене поделе, ситуације на Блиском истоку, контроле наоружања и економских односа. Сједињене Државе су тада најавиле подршку за давање посматрачког статуса совјетској страни у Општем споразуму о трговини и тарифама (ГАТТ), који су до тада одбијали, његовом придруживању другим међународним економским организацијама, као и укидање амандмана који су ограничавали амерички Конгрес да одобри кредите и статус најповлашћеније нације Совјетском Савезу. Ово је означавало омогућавање Савезу да се „упозна са функционисањем светске трговине“ при чему се водило рачуна о томе да се овакав план не назива „спашавањем“ или „помагањем“ СССР-а, већ да се ради о „сарадњи“ две стране.²⁴⁶ „Не може бити стабилних односа између СССР-а и САД-а ако они нису подржани економским везама“²⁴⁷, навео је Горбачов у разговору са америчким државним секретаром Џејмсом Бејкером у мају 1990. године, очекујући да ће америчке компаније више улагати у индустрију и приватизацију у СССР-у. Сличне теме биће актуелне посебно у периоду такозваног „ресетовања“ између 2009. и 2012. године. У том смислу, радило се о промени перцепција две стране. Не мале заслуге у тој промени, која је водила завршетку Хладног рата, припадале су и америчком председнику Бушу и државном секретару Бејкеру (James Baker). Они су упркос почетној сумњичавости, посебно у оквиру Савета за националну безбедност, у погледу правих циљева Горбачовљеве политике²⁴⁸ и страха од његове

---

²⁴⁶ “Soviet Transcript of the Malta Summit”, December 2-3, 1989, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB298/Document%2010.pdf>, 26/3/2018, p. 3.

²⁴⁷ “Record of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow”, May 18, 1990, *op. cit.*, p. 14.

²⁴⁸ Бушов саветник за националну безбедност Брент Скоукрофт (Brent Scowcroft) је у почетку веровао да Горбачовљев циљ није толико био да оконча Хладни рат колико да тражи период детанта како би обновио динамизам социјалистичког економског и политичког система и ревитализовао Совјетски Савез на унутрашњем и међународном нивоу и био у могућности да се поново такмичи са Западом. Ово виђење Горбачовљевих намера делили су и секретар за одбрану Ричард Чејни (Richard Cheney) и Скоукрофтов заменик Роберт Гејтс (Robert Gates). Гејтс је био става да САД не требају бити заведене Горбачовљевом политиком и да не требају спуштати гард, будући да би, уколико његова политика успе, СССР постао компетитивнији и јачи противник у наредним годинама, Michael Cox and Steven Hurst, “‘His Finest Hour?’ George Bush and the Diplomacy of German Unification”, *op. cit.*, pp. 128-129. Чејни је био става да треба ускратити подршку Горбачову и подржати Јелцина, јер ће то довести до распада СССР-а и увођења слободног тржишта у Русији. Навођење ових ставова је посебно важно за дисертацију будући да ће Гејтс и Чејни играти важну

популарности у Западној Немачкој, која је претила да подрије јединство НАТО у погледу модернизације стратешког наоружања, а уз велику помоћ европских савезника посебно Западне Немачке, Француске и Уједињеног Краљевства, ипак позитивно одговорили на Горбачовљеве захтеве, нову политику и трансформацију света.²⁴⁹ Такође, и са руске стране нису сви крај Хладног рата посматрали као крај конфронтације са Западом или САД-ом. Примаков наводи да са завршетком Хладног рата није нестала конфронтација на међудржавном нивоу, већ да су се суштина, облици и правци те конфронтације изменили, те да се уместо једне, идеолошке барикаде која је порушена, појавило мноштво барикада заснованих на разликама државних интереса.²⁵⁰ Једна од ових промена десила се у погледу схватања појма „противника“ који је замењен појмом „противник-партнер“, наводи Примаков.²⁵¹ Ови актери који су изражавали сумњу у крај Хладног рата имаће важне полуге власти и утицаја на одлучивање у новом веку.

Ради што бољег разумевања краја Хладног рата и успостављања нових односа тј. поретка, кључног за разумевање нашег предмета истраживања, осврнућемо се на низ питања која је на самиту на Малти поставио Горбачов, а која представљају основ даљег формулисања светског поретка, окосницу услова за остваривање горе поменутог циља, и каснију потребу Русије да тада успостављена начела доведе у питање и покуша поново да их испреговара у 21. веку.

3.1.1. Три Горбачовљева питања

Постоји неколико питања која је Горбачов на самиту у Малти и током 1990. године поставио у разговорима са Западним званичницима, а која имају суштинске импликације за карактерисање светског поретка као стабилног или нестабилног и разумевање разлика концепција светског поретка и данас. У том смислу, позиција Русије данас је таква да тежи да изнова одговори на ова питања и преговара о

улогу у формулисању америчке политике борбе против тероризма након 11. септембра 2001. године, Гејтс чак и под администрацијом Барака Обаме.

²⁴⁹ Бушова и Скоукрофтова књига из 1998. године носи назив “A World Transformed”. George H. W. Bush, Brent Scowcroft, *A World Transformed*, Knopf Doubleday Publishing Group, 2011.

²⁵⁰ Јевгениј Примаков, *Године у високој политици*, Издавачки граfiчки ателје „М“, Београд, 2002, стр. 133.

²⁵¹ Ibid, стр. 136.

начелима светског поретка, као да она нису већ успостављена непосредно након Хладног рата.

Прво, Горбачов је изразио уверење да долази до прегруписавања снага и да свет из биполарног прелази у мултиполаран (јединствена Европа, Јапан, Кина и Индија). Имајући у виду ове промене Горбачов је поставио питање коју улогу САД и СССР треба да заузму у том новом свету, уважавајући интересе једна друге и не штетећи својим позицијама у свету? Његов закључак је био да су САД и СССР у суочавању са овим променама и изазовима „једноставно осуђени на дијалог, заједничку акцију и сарадњу.“²⁵² Такође, он је изразио спремност СССР-а да престане да сматра САД као непријатеља, као и отвореност за сарадњу, чак и у војној сфери.²⁵³ То је значило промену виђења другог као непријатеља, што је једна од карактеристика стабилног кооперативног система, иако није у потпуности изменило концепцију светског поретка САД. САД је остала привржена свом лидерству (пре свега у НАТО-у), борби против комунизма (и извоза револуције), заштити својих грађана у иностранству и преузетих трговинских обавеза, борби против ауторитарних режима и тиранија (посебно оних који развијају нуклеарно и друго оружје за масовно уништење или су умешани у трговину дрогом на америчком континенту), где је СССР до тада био један од њих. Борба са осталима је настављена у виду хуманитарног интервенционизма, борбе против тероризма и ширења оружја за масовно уништење. Та политика је након распада СССР-а била описана као „ангажовање и проширење“, а касније и као „рат против терора“. Највећи страх осталих тицао се могућег „кондоминијума“ САД и СССР и неке „нове Јалте“ која би поново поделила свет, а СССР је од стране земаља у развоју оптуживан за издају и „бацање под аутобус империјализма.“²⁵⁴ Останак САД при својој концепцији и непоштовање руских интереса довеле су Русију до развоја своје, базиране на равнотежи снага и противхегемонији, и то управо кроз реафирмацију своје позиције међу земљама у развоју, пре свега Латинске Америке и арапског света, уз поновно указивање на границе које се не могу прећи.

---

²⁵² “Soviet Transcript of the Malta Summit”, December 2-3, 1989, op. cit., p. 8-9.

²⁵³ Ibid, p. 22.

²⁵⁴ “Record of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow”, May 18, 1990, op. cit., p. 15.

У вези са тиме, друго најважније питање које је Горбачов тада поставио, а које има суштинске импликације за стабилност светског поретка и данас, посебно у односу на Украјину и Сирију је: шта би било када би СССР била позвана да интервенише у циљу заштите исто тако легитимно изабраних режима који се руше у Источној Европи; да ли би требало да поступи као САД у Латинској Америци и на Филипинима и интервенишу у циљу помоћи својим савезницима у Источној Европи? Русија ће након 2008. године применити исту стратегију као и САД у заштити себи наклоњених режима, па и војним средствима. Оно што је Горбачов тада упитао било је: „У Совјетском Савезу људи питају: чињеница да су ово суверене државе – зар то није баријера за Сједињене Државе? Зашто САД организује суђење, доноси пресуду и спроводи је сама?“²⁵⁵ САД је већ у марту 1990. године у својој Стратегији националне безбедности навела да се превазилажење поделе у Европи може остваривати само на основама самоопредељења и независности, и да неће прихватити било какве договоре са Московом којом би се ова права ограничила.²⁵⁶ Горбачов је био против интервенисања у сувереним државама, док је Буш бранио право Америке да интервенише онда када их демократски изабране власти те земље позову да интервенишу против покушаја насилних свргавања или услед немогућности да се са неким безбедносним проблемом саме суоче (Горбачов је навео да неки у СССР-у почињу да говоре о „Бушовој доктрини“ која замењује „Брежњевљеву доктрину“).²⁵⁷ Ипак, Горбачов је поздравио стварање нових демократија у Латинској Америци и долазак на власт нових демократских руководстава, иако одбијајући да прихвати да процес превазилажења подела у Европи треба да се заснива на „западним вредностима“. Овај проблем „чије вредности?“ остаће у суштини даљих спорења и распламсати нове идеолошке поделе и противмере (противхегемонију). Наиме, по Јаковљеву (Alexander Yakovlev), инсистирање на ширењу „западних вредности“ рађа питања о „источним вредностима“, „јужним вредностима“ и другим, што поново распламсава идеолошки сукоб, због чега треба омогућити народу Источне Европе да сам изабере. У децембру 1989. године Горбачов је навео: „Чини се да смо раније ми били окривљени за „извоз револуције“, а сада причају о извозу америчких

---

²⁵⁵ “Soviet Transcript of the Malta Summit”, December 2-3, 1989, op. cit., p. 16.

²⁵⁶ “National Security Strategy of the United States”, White House, March 1, 1990, p. 11.

²⁵⁷ “Soviet Transcript of the Malta Summit”, December 2-3, 1989, op. cit., p. 16

вредности.²⁵⁸ Компромисно решење је тада било да се дешавања у Источној Европи означе као процес који се дешава на основама „демократских вредности“.²⁵⁹ Највећа захвалност Горбачову ишла је због тога што СССР није спречавао промене које су се дешавале у Источној Европи и што су се те промене дешавале на миран начин. Ипак, од маја 1990. године, Горбачов је све више отворено говорио о томе да је политика САД да одвоји источно-европске земље од Совјетског Савеза, што ће пољуљати веру у то у којој мери политика СССР-а, по којој престају да виде САД као непријатеља, доноси исту такву промену и на другој страни.²⁶⁰ По Горбачову, чланство Немачке у НАТО би изазвало озбиљно померање равнотеже у односу снага и пореметило стратегијску равнотежу, што би довело до промене у дотадашњој политици СССР и позиција по питању разоружања, контроле наоружања и смањивања војних трупа.²⁶¹

Треће важно, и релевантно питање и за читав наредни период, тичало се будућности „институција створених у другом добу“, пре свега НАТО и Варшавског пакта. Горбачов је у разговору са француским председником Митераном 25. маја 1990. године формулисао питање будућности НАТО на следећи начин: „Да ли Американци размишљају да употребе НАТО да створе неки тип механизма, институције, врсту директоријума за управљање светским пословима?“²⁶² Недељу дана касније, на самиту у Вашингтону, Горбачов је ово питање формулисао нешто другачије, али такође у покушају да спозна америчко виђење будуће улоге НАТО: „Ако НАТО не планира да се бори са нама, онда са киме? Не са Немачком?“. Одговор председника Буша је био „...са нестабилношћу.“²⁶³

---

²⁵⁸ Ibid, p. 18.

²⁵⁹ Ibid, p. 33.

²⁶⁰ “Record of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow”, May 18, 1990, op. cit., p. 3.

²⁶¹ Ibid, p. 5, 12.

²⁶² “Record of conversation between Mikhail Gorbachev and Francois Mitterrand (excerpts)”, May 25, 1990, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325696-Document-19-Record-of-conversation-between>, 12/4/2018, pp. 3-4.

²⁶³ “Excerpt from the second conversation between M. S. Gorbachev and G. Bush”, Washington, White House, May 31, 1990, op. cit., p. 5; Одговор Маргарет Тачер током разговора са Горбачовим у јуну 1990 године на ово питање је био „*никад не знате где или када се нови тиранин може уздићи*“. За разлику од ње која је и даље веровала у успешност стратегије одвраћања и пре свега значај нуклеарних снага, Горбачов је предлагао нови безбедносни систем Европе који би се базирао на начелу заједничке акције, а не одвраћања, и да не може бити безбедности ако није једнака за све, “Letter from Mr. Powell (N. 10) to Mr. Wall: Thatcher-Gorbachev memorandum of conversation”, June 8, 1990, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325699-Document-22-Letter-from-Mr-Powell-N-10-to-Mr>, 26/3/2018, p. 3.

И у односу на ово питање – будућности институција - тражио се начин како да се превазиђе подела Немачке и Европе – у концепцији СССР на основу очувања равнотеже интереса у Европи, а у концепцији САД на основу очувања Немачке у заједници демократских народа. У овом погледу, нова руска концепција више личи на ону Горбачовљевоу него Јељцинову.

Совјетска концепција за решавање овог питања поделе је имала више облика. Она је полазила од три тезе: прво да је америчко присуство у Европи неопходно за стабилност Европе, друго да НАТО није једини форум који омогућава америчко присуство на континенту и да чак иако излазак СР Немачке из НАТО и означи почетак краја ове организације то не значи и крај америчког присуства у Европи, и треће да коначни облик превазилажења поделе у Европи мора укључивати и САД и СССР равномерно тј. да се мора очувати њихова равнотежа. Са друге стране, став Америке о очувању НАТО, поред тога што је био повезан са очувањем стабилности у тим турбулентним временима, и те како је био производ страха од тога да се не понове грешке прошлости као у случају Лиге народа и да САД не буду истиснуте из европских послова и са Европског континента. У том смислу је постојао и страх Американаца од савезништва Француске (која је тада била ван војне структуре НАТО) и СССР-а и претеране унификације Европске заједнице, која би могла да истисне Американце из Европе.²⁶⁴

Први облик предлога СССР-а је био разградња оба савеза. То је исказано на самиту у Малти, али и касније поменуто као једна од опција на самиту у Вашингтону. У првом случају транзициони период ка разградњи је обухватао неутралну Немачку, а у другом Немачка би у том прелазном периоду била придружена чланица обе организације. У обе варијанте НАТО и Варшавски пакт би у том периоду постале у већој мери политичке, не само војне организације, и променила би се њихова конфронтирајућа природа тј. једна другу не би виделе више као непријатељске.²⁶⁵ У случају неутралне Немачке, би затим две војне организације могле потписати одређену врсту споразума на основу кога би били створени заједнички органи за јачање поверења и превенцију кризних ситуација у Европи, а да се у коначној фази два војна блока разграде како би Конференција о

---

²⁶⁴ Ове тезе су сачињене на основу разговора Горбачова са Бејкером, Митераном и Бушом у мају 1990. године чије смо изворе претходно навели.

²⁶⁵ "Soviet Transcript of the Malta Summit", December 2-3, 1989, op. cit., p. 29.

безбедности и сарадњи у Европи (КЕБС) постала институционализована и преузела безбедносне функције ових организација.²⁶⁶ Разматрајући будућност уједињене Немачке Горбачов је у фебруару 1990. године рекао Колу: „Не би било озбиљно ако би један део земље био у НАТО, а други у ВТО. Негде на једној страни реке имате један скуп трупа, а преко реке, други скуп трупа.“²⁶⁷ На истом састанку он је изразио виђење да ако СССР повуче трупе из ДРН, НАТО треба да учини исто из СРН, што би могло означити крах обе организације.²⁶⁸ Будући да неутрална и демилитаризована Немачка није била прихватљива ни за Немачку ни за САД, јер је „одвајање Немачке од заједнице демократских држава и покушај да јој се наметне некакав специјални статус... управо оно што може довести до оживљавања немачког милитаризма и реваншизма.“²⁶⁹ Горбачов је предложио други облик равнотеже у прелазном периоду²⁷⁰ - а то је био прелазни период који би резултирао тиме да две организације постану део веће пан-европске безбедносне структуре. То је био приступ „два сидра“ тако да Савезна Република Немачка постане придружена чланица и НАТО и Варшавског пакта, медијатор између два савеза – што би омогућило њихово зближавање, испуњавање обавеза и СРН и ДРН према савезима чије су чланице, останак совјетских трупа у овом транзиционом периоду и стварање основа за формирање нових структура пан-европског безбедносног система, од Атлантика до Урала.²⁷¹ На самиту у Вашингтону 31. маја 1990. године Горбачов је предложио стварање „нових структура односа у Европи, укључујући односе у области безбедности.“²⁷² Њему би претходио један период транзиције у коме би дошло до промене природе два војна блока, претварајући их у првенствено политичке организације, чији би однос био потврђен неком врстом споразума између НАТО и Варшавског пакта. У једном моменту Геншер је јавно подржавао

---

²⁶⁶ Ibid.

²⁶⁷ “Memorandum of conversation between Mikhail Gorbachev and Helmut Kohl”, February 10, 1990, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325683-Document-09-Memorandum-of-conversation-between>, 4/4/2018, p. 3.

²⁶⁸ Ibid.

²⁶⁹ “Excerpt from the second conversation between M. S. Gorbachev and G. Bush”, Washington, White House, May 31, 1990, op. cit., p. 2.

²⁷⁰ Тачер и Митеран су подржавали овај предлог. Тачер јавно, Митеран уз став да ће коначан исход зависити од воље Немачке и САД, “Letter from Mr. Powell (N. 10) to Mr. Wall: Thatcher-Gorbachev memorandum of conversation”, June 8, 1990, op. cit., p. 5.

²⁷¹ Ibid, p. 4-5.

²⁷² “Excerpt from the second conversation between M. S. Gorbachev and G. Bush, Washington, White House”, May 31, 1990, op. cit., p. 1

ову идеју о транзиционом периоду, као и идеју о разоружању Европе, због чега је био скрајнут и критикован од стране Буша и Кола.²⁷³ Горбачов је тада по први пут прихватио да ће уједињена Немачка моћи сама да одлучи у ком ће савезу бити и како.

Сумирано, по тадашњем схватању САД, Немачке али и Пољске неутралност Немачке би значила њену изолацију и несигурност што би довело до додатног јачања њених одбрамбених капацитета – милитаризације и национализације, па и могућег развијања нуклеарног оружја, док предлог о прелазном периоду и испуњавању обавеза једне исте земље према оба савеза има призив „шизофреније“ (Бејкер), јер би то биле контрадикторне обавезе. Због тога се НАТО приказао као једина одржива опција. У том смислу, Американци су уверавали Горбачова да циљ чланства јединствене Немачке у НАТО није усмерен против СССР-а, већ ка стабилизацији Немачке и спречавања понављања историје, попут Лиге народа. НАТО би био оквир пружања нуклеарне заштите Немачкој.²⁷⁴ Будући да ниједан од ова два предлога очувања равнотеже снага није био прихваћен од стране САД-а, Горбачов је тада навео да ће онда предложити Бушу и објавити јавно да и СССР, такође, жели да се прикључи НАТО-у, што је уједно и трећи предлог будућности хладноратовских организација.²⁷⁵

Горбачовљева питања исказана у овом периоду на самитима САД и СССР и у разговорима са осталим Западним лидерима остају и данас релевантна и одговори на њих у битној мери обликују савремене светске односе и светски поредак. Она данас гласе: коју улогу САД и Русија треба да заузму у новом веку - уважавање интереса, потреба идентитета и безбедности једна друге или у односу једна на другу где задовољавање интереса једне стране значи угрожавање интереса друге? Шта би било када би Русија била позвана да интервенише у циљу помоћи својим савезницима у Источној Европи и на Блиском Истоку и спречи „обојене револуције“ у којима се мењају режими наклоњени Русији; да ли би требало да поступи исто као САД и пружи подршку својим „пуленима“ у освајању власти и

---

²⁷³ “Valentin Falin Memorandum to Mikhail Gorbachev (Excerpts)”, April 18, 1990, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325693-Documents-16-Valentin-Falin-Memorandum-to-Mikhail>, 7/4/2018.

²⁷⁴ “Record of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow”, May 18, 1990, *op. cit.*, p. 20.

²⁷⁵ *Ibid*, p. 26.

очувању на њој? Ово питање је директно повезано са питањем употребе силе у међународним односима. И треће, ако НАТО не планира да се бори са Русијом, онда са киме тј. у чему је сврха даљег опстанка НАТО и каква је будућност европске безбедносне архитектуре?

3.1.2. Превазилажење поделе у Европи као „први плод“ новог светског поретка

3.1.2.1. Поновно уједињење Немачке и превазилажење поделе у Европи 1989-1990. год

За разлику од Буша и Горбачова, за министра спољних послова СР Немачке Геншера (Hans-Dietrich Genscher) и председника Кола је највећи проблем са којим се Западна Немачка суочавала била економска ситуација у Источној Немачкој и велики прилив миграната, посебно након септембра 1989. године када је Мађарска отворила своју границу према Аустрији за Источне Немце који су затим прешли у СР Немачку. Мера стабилности две Немачке је у том моменту био број оних који су желели да напусте ДР Немачку.²⁷⁶ Кол је ситуацију у овој земљи описао на следећи начин: „њихов телефонски систем не ради, железнице су катастрофа и животна средина је хаос – укључујући два опасна нуклеарна реактора – гора него изглед оног у Чернобиљу... У Источном Берлину 32.000 људи је запослено у Државној безбедности... Не постоји средња класа. Не постоје богати људи. Друштвена структура је изопачена. То је држава сељака и радника.“²⁷⁷ Будући да нова влада, након избора, није могла да понуди брзо побољшање квалитета живота, нити успостави поверење, једино што је могло да задржи грађане на тој територији је било стављање у изглед брзог уједињења и економске помоћи СР Немачке. Геншер је сматрао да ће нова влада ДРН желети уједињење како би решила своје

---

²⁷⁶ Хелмут Кол је навео да је 350.000 Источних Немаца дошло у СРН, од чега је 200.000 млађих од 35 година. За седам недеља (јануар и фебруар 1990. године) пристигло је преко 100.000 Источних Немаца од којих велики број медицинских и других стручњака. Корупција је била на изузетно високом нивоу, а 10 од 15 лидера ДРН је било у затвору због корупције. “Memorandum of Conversation between Helmut Kohl and George Bush at Camp David”, February 24, 1990, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325690-Document-13-Memorandum-of-Conversation-between>, 6/4/2018, p. 3

²⁷⁷ Ibid, p. 3, 10.

унутрашње проблеме и спречила хаос.²⁷⁸ Из тог разлога, иако је и амерички почетни план уједињења Немачке предвиђао да се оно одвија постепено, брзо урушавање Источне Немачке и њени економски проблеми условили су предузимање хитних акција.²⁷⁹

Договори и разговори вођени поводом уједињења Немачке током 1990. године и само уједињење 3. октобра те године представљају још један у низу показатеља кооперативног система који се развијао у склопу завршетка Хладног рата. Предлози СССР и САД за решавање питања Немачке су се разликовали у методу, иако не у коначном циљу успостављеном у јануару 1990. године, када је свима било јасно да је уједињење Немачке неизбежно – превазилажење поделе Немачке и Европе на миран и демократски начин. Међутим, овај циљ је још неко време био проблематичан за њихове европске савезнике посебно Пољску, Француску, Данску, Норвешку, Холандију и Уједињено Краљевство. Они су се плашили понављања прошлости. Ови страхови су се јавили и раније, али никада као 1982. године када су се Французи, заједно са другим западним европским лидерима много више плашили довођења у питање Западне оријентације Немачке кроз њену неутралност и евентуалног одбијања допремања америчких нуклеарних ракета средњег домета, услед ракетне кризе у Европи и јаког пацифистичког покрета у том периоду. Француски историчар Бозо (Frédéric Bozo) написао је да је током 1980их година за западноевропске земље питање уједињења Немачке било више ствар европског и евроатлантског „усидрења“ СР Немачке него ствар уједињења.²⁸⁰ Из тог разлога совјетски предлог о неутралности Немачке осам година касније није имао шанси да буде прихваћен. Са друге стране, у складу са реалистичком концепцијом поретка Горбачовљево виђење је било да је за европске савезнике УК и Француску уједињење Немачке било значајно са становишта тога „ко ће бити највећи играч у Европи.“²⁸¹ Како би одагнао овај угао посматрања и

---

²⁷⁸ “Mr. Hurd to Sir C. Mallaby (Bonn). Telegraphic N. 85: Secretary of State’s Call on Herr Genscher: German Unification”, 6 February 1990, *National Security Archive*, <http://nsarchive.gwu.edu/dc.html?doc=4325676-Document-02-Mr-Hurd-to-Sir-C-Mallaby-Bonn>, 3/4/2018, pp. 1-2.

²⁷⁹ Michael Cox and Steven Hurst, “‘His Finest Hour?’ George Bush and the Diplomacy of German Unification”, op. cit., p. 136

²⁸⁰ Frédéric Bozo, *Mitterrand, the End of the Cold War, and German Unification*, op. cit., p. 5.

²⁸¹ “Memorandum of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow”, February 9, 1990, op. cit, p. 6.

могућег противљења уједињењу, Хелмут Кол је стално истицао да Француска и УК имају оно што Немачка нема – нуклеарно оружје, што им омогућава да задрже своју позицију у европском односу снага. Са друге стране САД је била уверења да ако уједињена Немачка буде „чврсто усидрена“ у оквиру НАТО, она никада неће желети да има сопствене нуклеарне способности или независну војну команду.²⁸² За САД је чланство уједињене Немачке у НАТО било ствар воље Немачке и начела самосталног избора савеза, док је за СССР то била ствар очувања тј. ремећења постојеће стратешке равнотеже у Европи и читавом свету као и тога да би јавно мњење то чланство уједињене Немачке у НАТО протумачило као да је СССР завршила Хладни рат као губитник, а не победник.²⁸³

САД су од почетка као механизам за решавање овог питања предложиле консултативни механизам „два плус четири“ (две Немачке и четири силе потписнице Потсдамског уговора 1945. године), док је један од предлога који је долазио из Совјетског Савеза био да уједињење Немачке има облик мировног споразума.

Совјетска формула из фебруара 1990. године је била да претња ратом не би требало да долази са немачке земље, да границе успостављене након Другог светског рата требају бити неповредиве и да Немачка територија не би требало да буде употребљена од стране спољних сила. По совјетским плановима Немачка би могла бити демилитаризована, несврстана и неутрална попут Индије и Кине тј. изван војних формација, па и НАТО, да буде чланица оба савеза у оквиру прелазног периода до коначног уједињења под окриљем КЕБС, да буде чланица само политичког дела НАТО, не и војног (попут тадашње Француске) или да и СССР постане чланица НАТО, како би се одржала равнотежа снага.²⁸⁴ Они су желели да се говори пре свега о зближавању (*rapprochement*) две Немачке, не о уједињењу (*unification*),²⁸⁵ као и да се ово питање треба решити кроз мировни споразум, а не саветодавни или консултативни механизам какав би био „два плус четири“.

---

²⁸² “Record of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow”, May 18, 1990, *op. cit.*, p. 23.

²⁸³ *Ibid*, pp. 26-30.

²⁸⁴ Memorandum of conversation between Mikhail Gorbachev and Helmut Kohl, February 10, 1990, *op. cit.*, p. 3, и “Record of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow”, May 18, 1990, *op. cit.*, p. 26.

²⁸⁵ “Teimuraz Stepanov-Mamaladze notes from Conference on Open Skies”, Ottawa, Canada, February 13, 1990, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325684-Document-10-01-Teimuraz-Stepanov-Mamaladze-notes>, 5/4/2018, p. 1.

Коначни циљ СССР поводом ситуације у Европи је био стварање новог паневропског безбедносног система, чији би јединствена Немачка била део, а не останак хладноратовског система тј. Немачка у НАТО.

Током разговора вођених између западних и совјетског лидера, укључујући и самите у Малти и Вашингтону и њихове телефонске разговоре, везаних за будућност Немачке и европски безбедносни систем 1990. године, као и свих претходних година од када је Горбачов био на власти, истакнута је подршка САД процесу перестројке и гласности и то да САД ни на који начин неће тежити да једнострано искористе ситуацију како би оствариле своју предност.²⁸⁶ Оно што је био њихов циљ то је останак у Европи кроз механизам којим им то већ омогућава – НАТО. Будући да је СССР географски у Европи, што му, како су Американци то тада видели, гарантује укљученост у европску безбедност и послове, Американци су своје присуство морали да осигурају кроз опстанак НАТО-а, без кога би САД изгубиле главни оквир деловања у Европи и биле одгурнуте ван ње. Чланство у НАТО уједињене Немачке би се, међутим одвијало уз пристанак тј. суверени избор Немачке. Буш је тада веровао да сви Европљани, и на Истоку и на Западу, виде америчке трупе као снагу стабилности и желе њихов останак. Због тога, оног момента када Европљани више не буду желели америчке трупе у Европи оне ће се повући.²⁸⁷ За САД, најважније је било убедити Горбачова да њихово присуство у Европи не представља претњу за СССР, већ стабилизирајућу снагу и да циљ политике САД није одвајање Источне Европе од СССР-а, већ борба против нестабилности. То су покушали да остваре кроз Бејкерова уверавања Горбачова да ако САД задрже своје присуство у Немачкој, која је чланица НАТО, неће бити проширења НАТО јурисдикције „ни за инч“ (Бејкер) источно, да уједињење Немачке неће представљати увод у ширење НАТО трупа и војне инфраструктуре на Исток, као и да допуштање уједињења Немачке значи за узврат неширење НАТО на исток (Бејкер).²⁸⁸ Такође, у америчком убеђивању Горбачова да прихвати

---

²⁸⁶ “Malta First Expanded Bilateral with George Bush” December 2, 1989, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=2755711-Document-11>; “Memorandum of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow”, February 9, 1990, *op. cit.*, и други.

²⁸⁷ “Excerpt from the second conversation between M. S. Gorbachev and G. Bush”, Washington, White House, May 31, 1990, *op. cit.*, p. 3, и други.

²⁸⁸ “Record of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow. (Excerpts)”, *op. cit.*, p. 5. Ипак у споразуму о коначном решењу оваква одредница није укључена, што ће имати огромне последице за развој руске концепције у XXI веку.

уједињење Немачке и њено чланство у НАТО истакнуто је да ће НАТО наставити да постоји, али са новом политичком улогом – трансформисаће се у више политичку него војну организацију, а уједно ће се јачати и процес КЕБС као оквир за постизање споразума о контроли конвенционалних снага и заштите настанка „правих демократија“ у Европи.²⁸⁹ По америчком председнику Бушу НАТО је представљао окосницу стабилности у Европи, јер КЕБС не може да га замени као језгро стратегије одвраћања, нити да буде оквир останка америчких трупа у Европи.²⁹⁰ Такође, КЕБС може бити важан стуб нове безбедносне архитектуре у Европи под условом да он не представља сличан модел колективне безбедности који је неизбежно неуспешан, попут Лиге народа, због чега је останак САД кроз НАТО неопходан ради одржавања мира и стабилности у Европи.

По Бејкеру, неутралност и демилитаризација не могу бити наметнуте Немачкој уколико она то не жели, нити то може бити услов за окончање мандата четири силе, што би представљало и кршење Хелсиншког завршног акта који даје право државама да учествују у савезима и семе будуће нестабилности, будући да би уједињену Немачку сврстао у посебну категорију. Због тога САД нису желеле да прихватите совјетски предлог о неутралној и демилитаризованој Немачкој, нити њено чланство у обе војне организације, као ни постепено, фазно уједињење Немачке под окриљем КЕБС.²⁹¹ По САД-у, најстабилнији пут је био онај који чини уједињену Немачку делом Западних институција, делом НАТО-а, уз присуство америчких трупа у њој (осим привремено на територији Источне Немачке).²⁹² Предвиђено је да се уједињење одвија најпре кроз изборе у ДРН, након самоопредељења, затим договор две Немачке о унутрашњем уједињењу, па тек онда спољним условима уједињења, како уједињење не би изгледало као договорено споља, што би подстакло немачки национализам.²⁹³ Коначни циљ САД

---

²⁸⁹ “Memorandum of Conversation between Helmut Kohl and George Bush at Camp David”, February 24, 1990, p. 9.

²⁹⁰ Ibid.

²⁹¹ “Record of conversation between Mikhail Gorbachev and George Bush. White House”, Washington D.C., May 31, 1990, op. cit., p. 9.

²⁹² “Memorandum of Conversation between James Baker and Eduard Shevardnadze in Moscow”, February 9, 1990, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325678-Document-04-Memorandum-of-conversation-between>, 3/4/2018, p. 8.

²⁹³ “Record of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow. (Excerpts)”, February 9, 1990, op. cit., p. 7.

је да види стабилну Европу „целовиту и слободну“ како је то истакао амерички председник Буш у разговору са тадашњим чехословачким председником.²⁹⁴

Предлог Совјета да се питање Немачке реши путем мировног споразума је било неприхватљиво и за Немачку због могућих репарација које би захтевала Пољска. Кол се плашио да ће Пољаци, поред захтева за сигурношћу постојеће границе дуж река Одре и Нисе, тражити и огромне репарације што је за Немачку било неприхватљиво 50 година након рата и поготово зато што је ДРН признала ту границу 1950. године у замену за пољско одрицање од захтева за репарацијама. Због овог питања немачко-пољске границе Пољаци су претили да ће захтевати остатак совјетских трупа, на шта је Бушов одговор био да САД не може дозволити да „пољски премијер диктира колико Совјета остаје.“²⁹⁵ Такође, у решавању питања Немачке, Кол је био изричито против ширења формата „2 + 4“, тако да укључи и Пољску („два плус пет“) и предлагао је само консултације са њом, као најзаинтересованијим суседом.

Такође, Кол је био изричито против неутралности и за чланство уједињене Немачке у НАТО, с тим да НАТО јединице, као ни јединице Бундесвера додељене НАТО-у не могу бити стационаране на тлу Источне Немачке. Кол је тада нагласио „ми морамо остати у НАТО, а снаге САД морају остати у Европи.“²⁹⁶ Такође, Немачка је желела да два савеза постану саставни део „све-европских“ структура, није желела ширење НАТО ван уједињене Немачке, већ да промовише интеграцију Европске заједнице и паралелно развој процеса КЕБС, који је требао да „спаси образ“ Совјетског Савеза како би пристао на услове распада Варшавског пакта.²⁹⁷ Геншер је 13. фебруара 1990. године поновио речи Томаса Мана „Следили смо задатак стварања европске Немачке, не немачке Европе“ и навео „врло је тешко замислити уједињену Европу са подељеном Немачком, као што је врло тешко

---

²⁹⁴ “Memorandum of conversation between Vaclav Havel and George Bush in Washington”, February 20, 1990, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325688-Document-12-1-Memorandum-of-conversation-between>, 6/4/2018, p. 4.

²⁹⁵ “Memorandum of Conversation between Helmut Kohl and George Bush at Camp David”, February 24, 1990, *op. cit.*, p. 9.

²⁹⁶ *Ibid*, p. 3.

²⁹⁷ “Mr. Hurd to Sir C. Mallaby (Bonn). Telegraphic N. 85: Secretary of State’s Call on Herr Genscher: German Unification”, 6 February 1990”, *National Security Archive*, <http://nsarchive.gwu.edu/dc.html?doc=4325676-Document-02-Mr-Hurd-to-Sir-C-Mallaby-Bonn>, 3/4/2018, p. 2.

замислити подељену Европу са уједињеном Немачком.²⁹⁸ Унификација две Немачке ће бити, по Колу, кључни замајац унификације Европе тих година, онога што је француски председник звао „конфедерализација Европе.“²⁹⁹

И САД и СССР видели су уједињење Немачке као унутрашњу и неизбежну ствар (уз једину разлику у брзини процеса), и једино што је било битно је договор о спољним аспектима овог уједињења. Иако је Кол желео да се споразум о коначном решењу потпише у Немачкој, могуће од стране уједињене Немачке, он је потписан у Москви 12. септембра 1990. године од стране СРН и ДРН посебно и четири силе – САД, УК, Француске и СССР-а.

3.1.2.2. Услови поновног немачког уједињења

Услови немачког уједињења односили су се на самоопредељење две немачке републике, договор о статусу уједињене Немачке у постојећим војним савезима, уз договор о будућности самих савеза и панервопских безбедносних структура, као и повлачење совјетских трупа из Источне Немачке. Не треба заборавити да је у време уједињења Немачке и одлучивања о њеном чланству у НАТО, генерални секретар Алијансе био Немац Манфред Ворнер (Manfred Wörner), у периоду од 1. јула 1988. године до 13. августа 1994. године.

Да би се остварило поновно уједињење Немачке било је потребно да најпре САД и СССР признају право немачким републикама на самоопредељење, што је и наговештено Горбачовљевим говором у децембру 1988. године на седници УН и Бушовим говором у Мајнцу у мају 1989. године, које смо већ помињали. Након пада берлинског зида у новембру 1989. године, и западнемачки канцелар Хелмут Кол тражио је у Берлину право на самоопредељење за „све Немце“ и јединство Немачке.³⁰⁰ Свој план уједињења Немачке у 10 тачака представио је у Бундестагу 28. новембра 1989. године. Суштински први корак је био унутрашње уједињење, што је био неопходан услов да Немци прихвате разговоре о спољним условима уједињења и механизам „2 плус 4“ које се реализовало након избора у ДРН у марту

---

²⁹⁸ “Teimuraz Stepanov-Mamaladze diary”, February 13, 1990, op. cit., p. 1.

²⁹⁹ “Memorandum of Conversation between Helmut Kohl and George Bush at Camp David”, February 24, 1990, op. cit., p. 2.

³⁰⁰ Michael Cox and Steven Hurst, “‘His Finest Hour?’ George Bush and the Diplomacy of German Unification”, op. cit., pp. 132-133.

1990. године и након чега се приступило организацији конференција о спољним условима уједињења. Као што смо већ поменули, нису сви у Европи, па ни западни европски савезници, са одушевљењем прихватили ову идеју. Међутим, САД су биле заслужне за отклањање њихових страхова од уједињене Немачке, па и њеним чланством у НАТО и Европској заједници. Стратегија националне безбедности САД од марта 1990. године садржала је јасно очекивање САД да ће уједињена Немачка остати чланица и НАТО и ЕЗ.³⁰¹

Разлике у Немачкој и СССР визији процеса уједињења разликовали су се у томе што је Немачка, не толико плански колико због брзог тока догађаја, тежила што бржем уједињењу тако да се након одржавања мартовских избора у ДРН у марту 1990. године, уједињење креће на „два колосека“ (Кол) унутрашњем и спољном. То значи да би се најпре постигао споразум између две Немачке о њиховом уједињењу а на крају споразум о спољним условима немачког уједињења. То би био једини стабилни пут – усидрити Немачку у Западне институције, одржати њено присуство у НАТО-у и оставити америчке трупе у њој.³⁰² СССР је са друге стране желео да се процеси спорије одвијају, у фазама, као што је предвиђено планом Ханса Модрова, комунистичког лидера Источне Немачке објављеним 1. фебруара 1990. године – почевши са економском интеграцијом (стварањем заједничке валуте), затим споразумном заједницом, федерацијом, па тек онда уједињењем – због чега је преферирао терминологију зближавања (*rapprochement*) и јединство (*unity*), пре него уједињење (*unification*). Такође, формула преговора око питања Немачке за СССР је пре била „четири плус два“ него обрнуто, што указује на то да су Совјети желели да успоре поновно уједињење Немачке и претворе га у постепени процес (са другачијом врстом фаза од америчке и немачке формуле „два плус четири“) називајући га процесом „изградње Немачког јединства.“³⁰³ Совјетима је требало више времена. СССР је желео несврстану и демилитаризовану Немачку (чему се Запад изузетно противио плашећи се огромне копнене моћи СССР-а и могућих претензија ка Немачкој).³⁰⁴ Такође, неке

---

³⁰¹ “National Security Strategy of the United States”, White House, March 1, 1990, op. cit., p. 11.

³⁰² “Memorandum of Conversation between James Baker and Eduard Shevardnadze in Moscow”, February 9, 1990, op. cit. p. 8.

³⁰³ “Teimuraz Stepanov-Mamaladze diary”, February 13, 1990, op. cit., p. 2.

³⁰⁴ “Memorandum of Conversation between James Baker and Eduard Shevardnadze in Moscow”, February 9, 1990, op. cit., p. 6.

источноевропске земље попут Чехословачке преферирале су механизам КЕБС-а, чији би се самит, који би био претворен у мировну конференцију на којој би се постигло последње послератно мировно решење – за Немачку, а што за Кола није долазило у обзир, могао одржати пре 1992. године, као и стварање новог паневропског безбедносног система, различитог од постојећег, у коме би се НАТО трансформисао у један његов саставни део.³⁰⁵ По Хавелу сама промена имена НАТО је важна, због тога што би се на тај начин очувао престиж и понос СССР-а. „Ако НАТО преузме Немачку то ће изгледати као пораз, једна суперсила покорава другу. Али ако би НАТО могао да трансформише себе – можда у складу са хелсиншким процесом – то би изгледало као мирни процес промене, а не пораз.“³⁰⁶ Наравно за Американце и Немце све је морало бити завршено пре тог самита КЕБС, како се на њему не би расправљало о Немачкој или покушало подрити пуноправно чланство Немачке у НАТО.³⁰⁷ Поред тога, за Буша КЕБС није могао да замени НАТО као језгро стратегије одвраћања, нити да буде „фундаментално оправдање“ за останак америчких трупа у Европи, већ је током 1990. године био оквир за постизање Споразума о конвенционалним снагама у Европи и смерница за спровођење слободних избора, који би им помогао (САД-у) да заштите појаву праве демократије у Источној Европи.³⁰⁸

Западној концепцији уједињења Немачке је на руку ишла мартовска победа Хришћанско демократске уније (CDU) у ДРН, што је и омогућило овакав развој догађаја и брзо уједињење Немачке. На тај начин начело самоопредељења је испуњено и приступило се економском уједињењу Немачке, а паралелно и преговорима око „спољних аспеката уједињења Немачке“ који су укључивали питање њеног чланства у постојећим војним савезима и гаранције постојећих граница са суседима, одрицања од рата и атомског, биолошког и хемијског оружја и повлачења совјетских трупа из Источне Немачке.

Механизам којим би јединствена Немачка требало да буде потврђена као суверена држава, без совјетских трупа и са америчким трупама на западу и

---

³⁰⁵ “Memorandum of conversation between Vaclav Havel and George Bush in Washington”, February 20, 1990, *op. cit.*, pp. 2-4.

³⁰⁶ *Ibid*, p. 4.

³⁰⁷ “Memorandum of Conversation between Helmut Kohl and George Bush at Camp David”, February 24, 1990, *op. cit.*, p. 9.

³⁰⁸ *Ibid*, p. 9.

чланством у НАТО био је „два плус четири“. О њему су Совјети размишљали као о телу које ће одлучивати о спољним условима уједињења Немачке и функционисати паралелно са КЕБС и постизањем споразума о конвенционалним снагама у Европи, док је за Американце, који су га и предложили, он представљао најпре „консултативни процес“ који је осигуравао „америчко вођство“ у окупљању других око решавања проблема и јачање савеза ради постизања јединствене позиције, чиме се потврђује „јединствена улога САД у историји“ (Буш) и којим се избегава могућност совјетског вета.³⁰⁹ Пар месеци касније Бејкер ће овај процес назвати „надзорном групом“, која има више саветодавну улогу у процесу уједињења Немачке, и путем које се утврђују границе и врши разлагање овлашћења четворке.

Што се договора о статусу уједињене Немачке у војним савезима тиче, баш као што је стварање новог војног савеза Западно-европске уније, уз учешће ремилиитаризоване Западне Немачке и њена интеграција у НАТО 1955. године виђено као да „увећава опасност од још једног рата и представља претњу националној безбедности мирољубивих земаља“³¹⁰, чланство јединствене Немачке у НАТО 1990. године биће виђено на исти начин од стране СССР-а. Совјети, међутим, нису добро нити успешно дефинисали и остварили своје услове за чланство јединствене Немачке у НАТО-у, и пропустили из тог периода настојање да надокнаде након 2004. године, када је дошло до масовног ширења чланства НАТО у Централној и Источној Европи све до граница Русије.

Нема дилеме да је у овом периоду НАТО представљао изговор и разлог заостанак америчких трупа на територији СР Немачке, будући да је уједињена Немачка преузела само обавезе СР Немачке тј. ДРН је постала њен саставни део, чиме је СССР изгубио разлог и основ свог останка тамо. Споразумом о коначном решењу договорено је повлачење совјетских трупа са територије ДР Немачке до 1994. године и, до тада, њено попуњавање само немачким трупама које нису

---

³⁰⁹ “U.S. State Department, ‘Two Plus Four: Advantages, Possible Concerns and Rebuttal Points’”, February 21, 1990, *National Security Archive*, 3/4/2018, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325687-Document-11-U-S-State-Department-Two-Plus-Four>, p. 1.

³¹⁰ “Treaty of Friendship, Cooperation and Mutual Assistance Between the People's Republic of Albania, the People's Republic of Bulgaria, the Hungarian People's Republic, the German Democratic Republic, the Polish People's Republic, the Rumanian People's Republic, the Union of Soviet Socialist Republics and the Czechoslovak Republic”, May 14, 1955, http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/coll_pcc/wapa_treaty.html, 3/4/2018.

интегрисане у НАТО. Али је исто тако тачно и то да је Колова иницијатива за уједињење Немачке, али и Бејкерова позиција, подразумевала то да ће уједињена Немачка постати део НАТО уз гаранције да неће бити ширења зоне НАТО источно од територије на којој су већ биле. Амерички државни секретар Бејкер је тада навео да је НАТО механизам за останак Американаца у Европи и да ако се он угаси таквог механизма више неће бити – „ми разумемо да је не само за Совјетски Савез, већ и за друге европске земље такође, важно да имају гаранције да ако Сједињене Државе задрже своје присуство у Немачкој кроз оквир НАТО-а, НАТО-ова садашња војна јурисдикција се нити инч неће проширити на исток.“³¹¹ Такође, Немачка је желела да два савеза постану саставни део „све-европских“ структура, није желела ширење НАТО ван уједињене Немачке, већ да промовише интеграцију Европске заједнице и паралелно развој процеса КЕБС, који је требао да „спаси образ“ Совјетског Савеза како би пристао на услове распада Варшавског пакта.³¹² Геншер је у фебруару 1990. године сматрао да „*Руси морају имати неке гаранције да се, ако на пример пољска Влада напусти Варшавски пакт једног дана, она неће придружити НАТО-у наредног.*“³¹³ Такође, генерални секретар НАТО Ворнер је у свом говору у Бриселу у мају 1990. године изјавио да је чињеница да је НАТО спреман да не размешта снаге изван територије Немачке, даје Совјетском Савезу чврсту безбедносну гаранцију.³¹⁴ Разговори у оквиру процеса „два плус четири“ могли су да пруже те гаранције да уједињење Немачке неће водити ширењу НАТО-ове војне организације на исток.³¹⁵ Ипак, у Споразуму о коначном решењу за Немачку из септембра 1990. године оваквих гаранција нема, нити се помиње могуће проширење НАТО на исток. Ширење НАТО зоне на исток није било прихватљиво за Горбачова, али је останак америчких трупа у Немачкој могао да делује као фактор обуздавања Немачке.³¹⁶ У мају 1990. године за Горбачова је америчко војно

---

³¹¹ “Record of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow. (Excerpts)”, February 9, 1990, op. cit., p. 5.

³¹² “Mr. Hurd to Sir C. Mallaby (Bonn). Telegraphic N. 85: Secretary of State’s Call on Herr Genscher: German Unification, 6 February 1990, op. cit., p. 2.

³¹³ Ibid.

³¹⁴ Наведено из: “Putin’s Prepared Remarks at 43rd Munich Conference on Security Policy”, February 12, 2007, *Washington Post*, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/02/12/AR2007021200555.html?noredirect=on>, 26/11/2018.

³¹⁵ “Record of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow. (Excerpts)”, February 9, 1990, op. cit., p. 5.

³¹⁶ Ibid, p. 9.

присуство у Европи постало неопходно „бар још седам до десет година, вероватно дуже.“³¹⁷

Процес „два плус четири“ одвијао се кроз неколико конференција – 5. маја у Бону, 22. јуна у Источном Берлину и 17. јула у Паризу.³¹⁸ Занимљиво је да је на састанку од 22. јуна министар Шеварнадзе изнео совјетску позицију да решење постигнуто у оквиру механизма „два плус четири“ треба да буде само прелазни споразум у коме би остварила практично надгледана независност Немачке, након чега би се сазвала нова конференција механизма да одлучи о немачком понашању у том међу-периоду и евентуалном суспендовању права четири силе. Додатно, међународне обавезе ДРН, укључујући и чланство у Варшавском пакту, би се одржавале још пет година након уједињења. Шеварнадзе је објаснио Бејкеру да је ова позиција била мотивисана искључиво домаћим разлозима и да ће за њену промену бити потребна најавна трансформације НАТО-а на наредном самиту НАТО лидера, како би совјети онда могли за узврат да објаве како НАТО више није претња и тиме олакшали позицију услед прихватања чланства уједињене Немачке у овом војном савезу.³¹⁹ НАТО самит из јула 1990. године резултирао је Лондонском декларацијом о трансформисаном Атлантском савезу, чиме је овај захтев Совјета испуњен и тиме отворен пут ка даљем процесу немачког уједињења. На састанку са Колом у Москви 14. јула 1990. године Горбачов је прихватио да ће уједињена Немачка бити слободна да бира савезе и да пристаје на одрицање права четири силе потписнице Потсдамског споразума 1945. године, након што је добио сагласност Кола да ће пристати на останак совјетских трупа у транзиционом периоду и да неће бити ширења НАТО војне структуре на територију источне Немачке.³²⁰ Састанак политичких директора, се затим, одржао у Берлину у периоду од 4-7. септембра 1990. године и у Москви 11. септембра, а министарски састанак на коме је и

---

³¹⁷ “James A. Baker III, Memorandum for the President, ‘My meeting with Shevardnadze.’”, May 4, 1990, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325694-Document-17-James-A-Baker-III-Memorandum-for-the>, 9/4/2018, p. 5.

³¹⁸ “François Mitterrand, Of Germany and France”, https://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/6e9ce6bf-2fe8-422b-9a95-9c0d9d22e2c3/Resources#2d60e5b7-ce65-49e1-9bbb-1eca80125915_en&overlay, 20/4/2018, p. 2.

³¹⁹ Наведено према: Michael Cox and Steven Hurst, “‘His Finest Hour?’ George Bush and the Diplomacy of German Unification”, *op. cit.*, p. 143.

³²⁰ Record of Conversation between Mikhail Gorbachev and Helmut Kohl, Moscow (Excerpts), July 15, 1990, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325700-Document-23-Record-of-Conversation-between>, 2/4/2018, p. 5.

потписан Споразум одржао се 12. септембра те године у Москви. Немачка је постала у потпуности јединствена суверена држава 3. октобра 1990. године. Споразумом се Немачка обавезала да ће само мир произилазити са њене територије, одрекла се АБХ оружја и одредила лимит немачких трупа на 370.000, као и на неповредивост граница суседа. Посебан споразум са Пољском је накнадно потписан – 14. новембра 1990. године. Јединствена Немачка је остала чланица НАТО, уз жељу да јача институционалну структуру и улогу КЕБС, као и ЕЗ и европско јединство.

Споразумом о коначном решењу за Немачку је јасно предвиђено да стране оружане снаге и нуклеарно оружје или њихови носачи неће бити стационирани у источном делу Немачке или размештени на тој територији, али и да право уједињене Немачке да припада савезима, са свим правима и обавезама које из тога проистичу, неће бити доведено у питање тим споразумом.³²¹ То право није оспорено касније ни ЦИЕ земљама, али им је ипак стављено до знања да Русија преферира другачији тип осигуравања безбедности од чланства у НАТО, као и да трансформација НАТО треба да се креће у правцу стварања политичке организације уместо војног блока а не кроз њено бројчано ширење на Исток. Из Јељциновог писма Клинтону од 15. септембра 1993. године нема дилеме да су Руси разумели дух споразума о уједињењу Немачке, посебно део који се односи на забрану размештања страних трупа унутар источних земаља СР Немачке, као искључивање могућности ширења НАТО-а на Исток, иако он није негирао суверено право Пољске, Чешке и Словачке да изаберу начин на који ће остварити своју безбедност. Јељцинов модел, као и Горбачовљев пре њега, и Медведовљев после њега, био је стварање паневропског безбедносног система, пре него бројчано ширење НАТО на Исток.³²²

За Немачку су Европска заједница, НАТО и КЕБС били кључни ослободитељи будућег уређења новог европског, па и светског, поретка. САД је наставила да буде укључена у европску безбедност кроз НАТО и Завршни акт КЕБС, а СССР је географски део Европе, те се њено учешће у европском безбедносном поретку

---

³²¹ “Treaty on the Final Settlement with Respect to Germany”, September 12, 1990, http://chnm.gmu.edu/1989/archive/files/germany-final-settlement_e0189c0884.pdf, 1/4/2018.

³²² “Retranslation of Yeltsin letter on NATO expansion”, October 9, 1993, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4390818-Document-04-Retranslation-of-Yeltsin-letter-on-9/7/2018>.

морало урачунати. Међутим, након распада СССР-а кључно питање је било на који начин ће сада Русија остати укључена у европске послове и имати утицаја у њима. Тада формирану институционални модели руског учешћа у безбедности Европе, као и непостојање чврстих формалних гаранција да друге државе Варшавског пакта попут Пољске или Балтичких земаља неће постати чланице НАТО-а, показаће се недовољним и несврхисходним услед њеног даљег потискивања на Исток ширењем НАТО-а, што ће битно утицати на развој њене концепције светског поретка у 21. веку.

Занимљиво је питање зашто се преговори око уједињења Немачке нису дешавали у оквиру УН, где је Русија имала право вета, већ су као алтернативе предложени модели „4 плус 2“ и „35орке“ тј. КЕБС (САД је осмислио механизам 2+4 а Совјети су покушавали да оснаже КЕБС, али зашто не УН)? Можда је одговор у оном што је Буш рекао Колу, што је један од ретких показатеља виђења СССР-а не као партнера, већ пораженог супарника: „Совјети нису у позицији да диктирају немачке односе са НАТО...ми смо превладали, а они нису. Не можемо пустити Совјете да дохвате победу из чељусту пораза.“³²³ Виђење Совјета као противника или ривала изговорано је пред Колом и Хавелом како би они били потпуно уверени у неопходност америчког останка у Европи, док су са друге стране они који су претили останком совјетских трупа попут Пољака омаловажавани као неко ко нема право да о томе одлучује.

Ипак, не може се рећи да су решења за Немачку била радикална. Она су била само логичан след процеса који је већ био у току – процеса демократизације и либерализације Централне и Источне Европе и смањивања совјетских трупа на читавом овом подручју. Овај процес је довео до захтева за потпуним повлачењем совјетских трупа из ових земаља, потпуној афирмацији начела самоопредељења република и коначно распада Варшавског пакта и СССР-а.

---

³²³ “Memorandum of Conversation between Helmut Kohl and George Bush at Camp David, February 24, 1990”, op. cit., p. 9.

3.1.2.3. Споразум о конвенционалним снагама у Европи

На НАТО самиту у Бриселу у мају 1989. године, савезници су се сложили да подрже америчку иницијативу о Конвенционалним снагама у Европи (CFE), док се Немачка сагласила да се преговори о Стратешким нуклеарним снагама (SNF), који би искључивали могућност денуклеаризације Немачке, одложе до након потписивања CFE-а.³²⁴ На тај начин су разговори у Бечу под окриљем КЕБС-а о конвенционалном наоружању добили замаха и постали битан фактор разговора око превазилажења поделе у Европи. Споразум о конвенционалним снагама у Европи је потписан 19. новембра 1990. године у Паризу, када је потписан и Декларација о не-агресији – 16 НАТО земаља и 6 земаља Варшавског пакта.

У овој Декларацији наводи се да у новој ери европских односа која почиње, оне више нису непријатељи, да ће градити нова партнерства и пружити једна другој руку пријатељства. Такође, стране се обавезују да ће се уздржати од претње или употребе силе против територијалног интегритета или политичке независности било које државе, од захтева да промени постојеће границе путем претње или употребе силе, или од поступања на било који начин који није у складу са начелима и сврхама Повеље УН или Хелсиншког завршног акта. Безбедност је означена као недељива, тако да је безбедност сваке од чланица неизоставно везана за безбедност свих других држава које учествују у Конференцији о безбедности и сарадњи у Европи. Државама чланицама је, са друге стране, потврђено право да буду или не буду чланица споразума о савезништву.³²⁵

Споразум о конвенционалним снагама у Европи успоставио је нумерички паритет у конвенционалним снагама НАТО и Варшавског пакта на европском континенту, значајно смањио конвенционално наоружање у Европи и спречио могућност изненадног напада гомилањем трупа на одређеном подручју (имао је ограничења на савезничком, регионалном и националном нивоу)

У тадашњим преговорима о контроли наоружања САД није прихватила совјетски предлог да се преговара и о ограничењу поморских снага, јер је заштита

---

³²⁴ Frédéric Bozo, *Mitterrand, the End of the Cold War, and German Unification*, op. cit., p. 47.

³²⁵ “Text of NATO-Warsaw Pact declaration”, November, 19, 1990, <https://www.upi.com/Archives/1990/11/19/Text-of-NATO-Warsaw-Pact-declaration/9721658990800/>, 9/4/2018.

слободе мора и поморских комуникација кључни национални интерес САД, за разлику од СССР-а која је телуократска сила и своје комуникације има претежно на копну. Ипак, према америчкој Стратегији националне безбедности из марта 1990. године поморске снаге се не могу поредити са копненим снагама и стављати у исти „кош“ са смањивањем трупа на европском континенту, јер ове снаге не могу представљати такву офанзивну претњу.³²⁶

У погледу конвенционалних снага, након распада Варшавског пакта, а имајући у виду тенденцију ширења НАТО на нове државе чланице које су раније биле део Варшавског пакта и потпадале под његову зону у Споразуму о конвенционалним снагама у Европи, захтевана је његова адаптација. Како се наводи у прегледу Сталне мисије Руске Федерације при НАТО до краја 1990их година оригинални СФЕ Уговор који је био базиран на равнотежи снага између Организације Варшавског пакта и НАТО постао у великој мери превазиђен као последица војних и политичких промена великих размера (колапс СССР и Варшавског пакта, повлачење совјетских/руских трупа из Централне и Источне Европе, Балтика и земаља ЗНД, појава неколико епицентара конфликта и посебно ширење НАТО на исток).³²⁷ Због ових промена оригинални СФЕ Уговор је адаптиран више пута – Споразумом из Ташкента из 1992. године одговорност за војну опрему СССР-а подељена између држава сукцесора, Споразумом о крилним снагама из 1996. године дозвољено је Русији веће размештање опрема на Кавказу и коначно Споразум о адаптацији потписан је у Истанбулу 1999. године. Адаптација СФЕ Уговора је представљала прилику за Американце да превазиђе блоковске односа и ограничења а за Русе покушај да ограниче укупне конвенционалне снаге проширеног НАТО и размештање нуклеарног наоружања и забране стационирање америчких или западноевропских НАТО трупа у источноевропским земљама и изградњу нове војне инфраструктуре.³²⁸ Будући да руски предлози нису прихваћени, предлог Споразума је био конципиран на НАТО предлогу тако да је успостављен територијални систем националних и територијалних ограничења

---

³²⁶ “National Security Strategy of the United States”, White House, March 1, 1990, op. cit., pp. 17-18.

³²⁷ “Russia-NATO: Facts and Myths, Conventional arms control in Europe”, *Permanent Mission of the Russian Federation to NATO*, <https://missiontonato.mid.ru/web/nato-en/russia-nato-facts-and-myths/>, 21/7/2018.

³²⁸ “Arms Control and Nonproliferation Activities: A Catalog of Recent Events, CRS Report for Congress”, *Congressional Research Service*, Updated January 19, 2006, <https://fas.org/sgp/crs/nuke/RL30033.pdf>, 21/9/2018, p. 32.

конвенционалног наоружања. Такође, узимајући у обзир страх Русије од окруживања наведено је да НАТО нема намеру да размести нуклеарне снаге и додатне борбене трупе у Источној Европи, на територији нових држава чланица. Међутим, јавио се проблем његове ратификације будући да ју је НАТО условио решавањем међуетничких конфликта и повлачењем руске војске из Молдавије и Грузије. Став Клинтонове администрације био је да ће овај адаптирани Споразум послати Сенату на одобрење тек по смањењу руских снага на крилима у складу са одредбама Споразума.³²⁹ Русија је ово схватила као да интерес НАТО није био успостављање прикладне контроле наоружања, већ „војно-политичко обуздавање Русије и елиминација њеног војног присуства у подручјима конфликта у Молдавији и Грузији.“³³⁰ Ипак, Русија, Белорусија, Казахстан и Украјина су ратификовале овај документ 2004. године, али НАТО земље нису. Због тога је Русија суспендовала учешће у овом Споразуму у децембру 2007. године. У периоду 2007-2010. година покушало се са преговорима о успостављању новог оквира за Споразум, али је он поново био везан за решавање међуетничких конфликта, уз захтевање овог пута повлачења руског признања Јужне Осетије и Абхазије, због чега је овај предлог заустављен средином 2011. године. У марту 2015. године Русија одлучила да суспендује своје учешће у Заједничкој консултативној групи ЦФЕ и преговори до данас нису настављени.³³¹

3.1.3. Заливски рат и други „плод“ новог светског поретка

Само што је нови светски поредак изнедрио свој први плод (Хард) – Споразум о коначном решењу за Немачку – дошло је до првог постхладноратовског сукоба и молбе америчког председника Буша у новембру 1990. године за помоћ и сагласност Горбачова за усвајање резолуције Савета безбедности УН којом би се дозволила употреба силе против ирачког председника Садама Хусеина (Saddam Hussein). За Брента Скоукрофта, тадашњег саветника за националну безбедност САД, дан када су Бејкер и Шевернадзе заједнички одбацили напад Ирака на Кувајт

---

³²⁹ “A National Security Strategy for a New Century”, White House, December 1, 1999, National Security Archive, <http://nssarchive.us/NSSR/2000.pdf>, 21/9/2018, p. 10.

³³⁰ “Russia-NATO: Facts and Myths, Conventional arms control in Europe”, *Permanent Mission of the Russian Federation to NATO*, op. cit.

³³¹ Ibid.

био је дан који је означио промену светског поретка и истински крај Хладног рата.³³²

Ирак је три месеца раније извршио агресију на Кувајт и прогласио га својом 19. покрајином 28. августа 1990. године, иако га је више деценија признавао у постојећим границама у којима је био примљен и у УН и ослањао се на њега током рата са Ираном. То је био тест и изазов за тек успостављен нови светски поредак. Због тог чина, али пре свега блокаде америчке амбасаде у Бејруту, Буш је Хусеина упоредио са Хитлером, изазивајући негативне реакције јавности, пре свега јеврејске.³³³ Међутим, све док се ирачке трупе нису помериле на југ, ка америчком највећем савезнику у региону Саудијској Арабији, Буш није донео одлуку да војно интервенише³³⁴, већ је покушавао да кроз УН и Арапску лигу, мултилатералне форуме, дипломатским средствима натера Хусеина да се повуче и обнови кувајтски суверенитет. За разлику од 2001. године, када је сила употребљена против Авганистана, а након терористичких напада на Њујорк и Вашингтон, позивањем на члан 51. Повеље УН (право на самоодбрану), те 1990. године Горбачов и Шеварнадзе су успели да убеди Буша и Бејкера да одустану од позивања на члан 51. и примене силу, већ да се нађе заједничко решење у оквиру УН – у духу успостављања новог партнерства САД и СССР – новог светског поретка.

Током ирачке кризе истакнута је сагласност да се у новом светском поретку агресија неће толерисати, да су међународни механизми, пре свега СБ УН, обновљени и да функционишу тако да нико више не може да рачуна на сукоб САД и СССР и блокаду рада СБ УН. Кувајт је још 1987. године усред „Танкерског рата“ Ирана и Ирака позивао две силе да интервенишу и заштите слободан проток нафте. Кувајт је најпре тражио заштиту од напада Ирана на њене танкере (којима је превожена и ирачка нафта), да би крајем 1990. године био жртва ирачког напада. Русија је подржала резолуције УН којима се осуђују поступци Хусеина и подржала економске санкције против Ирака.

---

³³² Zbigniew Brzezinski and Brent Scowcroft, *America and the World*, Basic Books, New York, 2008, p. 6-7.

³³³ “Gorbachev-Bush memcon, November 19, 1990, Paris”, November 19, 1990, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=3402680-Document-18-Gorbachev-Bush-memcon-November-19>, 9/4/2018, p. 3.

³³⁴ “‘Toward a New World Order’ A transcript of former President George Herbert Walker Bush's address to a joint session of Congress and the nation”, op. cit.

Поводом кризе у Персијском Заливу Буш је 11. септембра 1990. године одржао чувени говор пред Конгресом који се назива „Ка новом светском поретку“. У њему, он је навео да је ова криза тест за нови светски поредак, показатељ да он постоји и да тирани више не могу рачунати на сукоб између Истока и Запада и блокаду СБ УН у доношењу одлуке о предузимању акције. То доказује и то да је до тог момента усвојено чак пет резолуција СБ УН које осуђују агресију Ирака, позивају на обнову кувајтске владе и суверенитета, ослобађање свих талаца, којима се уводе економске санкције Ираку и дозвољава употреба свих средстава неопходних за примену ових санкција, попут патролирања америчких бродова блискоисточним водама. Такође, у говору је наведено да се у таквим ретким ситуацијама и кризама може створити могућност за остваривање „петог америчког циља“³³⁵ – стварања новог светског поретка, „нове ере - слободније од претњи терором, јаче у тражењу правде и сигурније у потрази за миром. Ера у којој нације света, на Истоку и Западу, Северу и Југу, могу да напредују и живе у хармонији.“³³⁶ По Бушу, ова криза показала је да не постоји замена за америчко вођство у свету. Будући да би са припајањем Кувајта Ираку, влада Садама Хусина контролисала око 20% светских резерви нафте (цео Блиски Исток располаже са 65% светских резерви нафте), Америка је морала да интервенише како би очувала свој економски интерес, навео је Буш у говору. Већ је тада најављено да ће америчке улога на Блиском истоку постојати и након повратка америчких трупа. Та улога се огледа у помоћи земљама Персијског залива у самоодбрани, одвраћању од неке будуће агресије и спречавању ширења оружја за масовно уништење, балистичких ракета и нуклеарне технологије. Позиција Совјетског Савеза је у почетку била да покуша да ирачку кризу реши кроз међународну конференцију о Блиском истоку и већу посредничку улогу, јер проблем је као и сада био у употреби силе као начину решавања међународних проблема. Као и у случају Ирана данас, сагласност око увођења санкција је постојала, али око употребе силе у случају да санкције не дају резултат није. Речи ирачког лидера Хусеина су тада биле да „постоје сумње у свету поводом места Совјетског Савеза као суперсиле“ и да САД кроз размештање војних снага у

---

³³⁵ Претходна четири наведена у говору су: да се Ирак мора у потпуности повући из Кувајта, одмах и без услова, да се легитмна влада Кувајта мора поново успоставити, безбедност и стабилност Персијског залива мора бити осигурана и да амерички грађани у иностранству морају бити заштићени, Ibid.

³³⁶ Ibid.

Заливу тежи да постаје „једина сила“.³³⁷ Ово ћемо много пута касније, након 2000. године, чути од руских председника и званичника. Поред бриге око употребе силе, совјетско учешће заједно са Американцима у овом питању тичало се америчког одустајања од тадашњих планова противракетне одбране и одржавања стратешке равнотеже (START је потписан у 31. јула 1991. године. почетком 1991. године, Буш је донео одлуке да се Стратешка одбрамбена иницијатива преоријентише на развој антиракетног одбрамбеног система ограничених размера.) управо исто тако као што се пристајање Русије на оштрије санкције Ирану 9. јуна 2010. године кроз усвајање Резолуције СБ УН 1929 везивало за Обаино одустајање од Бушових планова противракетне одбране у Европи (Нови START је потписан 8. априла 2010. године). У оба случају, међутим, ови планови су настављени уз позивање на трајање претње од балистичких ракета из региона Блиског истока. У оба случаја такође, као и у случају Сирије у питању ће бити и онемогућавање наставка совјетске/руске војне сарадње са овим државама (останак руских експерата у Ираку, продаја С-300 Ирану, останак руских база у Сирији и сл.).

Како би потврдио све што је до тада речено и урађено у вези са стварањем новог светског поретка, Горбачов је прихватио да подржи Резолуцију УН 678 од 29. новембра 1990. године, која је предвиђала могућност примене главе VII Повеље УН, након што Садам не испуни ултиматум да до 15. јануара 1991. године примени све до тада донете Резолуције УН (њих преко десет) и безусловно се повуче из Кувајта.³³⁸ Нема дилеме, да чак и да СССР није пристао на употребу силе против Ирака, како су захтевали неки традиционалистички и војни кругови у СССР, укључујући и Примакова који је био именован за Горбачовљевог специјалног изасланика за Ирак, САД би са својим савезницима то урадиле самостално (баш као 1998. и 2003. године), јер осигуравање слободног протока нафте, слобода мореуза (уз могућност негирања тог приступа другима у случају рата), заштита Израела и арапских савезника остају витални национални интереси САД. Из тог разлога останак поморских снага САД у источном Медитерану, Персијском заливу и

---

³³⁷ “Bush, Gorbachev arrive in Helsinki for summit”, By Dan Balz and Michael Dobbs, September 9, 1990, *The Washington Post*, https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1990/09/09/bush-gorbachev-arrive-in-helsinki-for-summit/fb3fed97-31d2-4f93-9cf1-3ee441d1321f/?utm_term=.56b0cbf80bc6, 12/10/2018.

³³⁸ “Gorbachev-Bush memcon, November 19, 1990, Paris”, November 19, 1990, op. cit., p. 5. Кина је била уздржана приликом гласања за ову Резолуцију у СБ УН, док су од несталних чланица Куба и Јемен биле против.

Индијском океану остају приоритет, а совјетски предлог о смањењу поморских снага никада није прихваћен. Ипак, на састанку Горбачова и Буша у Хелсинкију 9. септембра 1990. године поводом ирачке кризе, али и у Стратегији националне безбедности САД из 1991. године, јасно је наглашено да САД неће задржати стално присуство на терену и да ће се америчке трупе повући из региона након завршетка кризе, што се међутим није десило, већ је напротив дошло до још већег гомилања америчких трупа и формирања база у околним земљама региона.

Буш млађи је ушао у нови рат са Ираком 2003. године, а Светска економска криза је наступила 2007/2008. године остављајући Америку економски слабију него икад. Да је нови светски поредак од стране САД схваћен као поредак америчког вођства у регулисању спорних ситуација широм света у складу са својим интересима, било је видљиво већ тада. Рањивост САД на могуће поремећаје снабдевања нафтом и пораст цене нафте због тог поремећаја остаје једна од битних тачака слабости и зависности САД, због чега се ни данас не може очекивати њено мање ангажовање на подручју Блиског Истока.

Крајем фебруара 1991. године Заливски рат је завршен повлачењем ирачких трупа из Кувајта и обновом кувајтског суверенитета, уз успостављање посматрачке мисије УН са обе стране границе, формирање посебних комисија задужених за демаркацију границе, инспекцију ирачких биолошких, хемијских и ракетних способности и оружја и посебне комисије за инспекцију ирачких нуклеарних способности. Савет безбедности је тада тражио да се Ирак обавезе да „неће починити или подржати било који чин међународног тероризма или дозволити било којој организацији усмереној на чињење таквих дела да делује унутар његове територије и да ће безусловно осудити и одрећи се свих дела, метода и пракси тероризма.“³³⁹ Економске санкције су остале на снази. У октобру 1994. године Ирак је поново гомилао снаге на својим јужним границама што је послужило као разлог формирања додатних америчких база у околним земљама, пре свега Саудијској Арабији, и трупа које би биле спремне да брзо реагују у случају новог ирачког напада на суседе. Све до тада Русија је подржавала америчке акције, па и војне, попут ваздушних напада 1993. године у сврху одговора на покушај атентата на

---

³³⁹ “United Nations Security Council Resolution 687”, par. H, *UN SC*, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/687>, 8/6/2018, p. 32.

председника Буша. САД је тада резервисала право да, докле год терористи настављају да циљају америчке грађане и интересе, она може употребити силу против база и добара оних који их подржавају.³⁴⁰ Гомилање америчких трупа на Блиском Истоку и стварање база које су биле у потпуности војно опремљене крајем 1994. године водиле су оштријем разилажењу Русије са америчким новим партнерима и формирању њене независније политике према Ираку. Москва је убедила Хусеина да демобилизује снаге и призна новоутврђену границу са Кувајтом, а за узврат позвала на укидање економских санкција Ираку.³⁴¹ Од овог момента размештање америчких снага на Блиском Истоку почиње да буде перципирано као могућа претња и по Русију. Слична опасност виђена је касније и у ширењу НАТО као фасаде за ширење присуства америчких трупа у Источној Европи.

Односи са Ираном и Либијом, као главним изворима претњи од тероризма и ширења оружја за масовно уништење, остали су да се реше.

3.1.4. Контрола стратешког наоружања и противракетна одбрана

Реган је у марту 1983. године изнео предлог да се уместо стратегије нуклеарне одмазде усвоји стратегија одбране земље технологијом која би омогућила пресретање и уништење балистичких ракета пре него што доспеју до тла САД-а.³⁴² Будући да је равнотежа до тада била осигурана узајамним уништењем и одсуством тежње једне од страна да избегне одмазду, ова иницијатива би променила равнотежу снага и ослободила САД обавезе на опрезност, „гарантујући себи могућност првог некажњивог удара.“³⁴³ Проблем постојања балистичких ракета средњег домета, које су тада биле највећа претња по Европу, решен је постизањем Споразума о ограничавању ракета средњег домета (INF Treaty) 1987. године.

Тридесет првог јула 1991. године, у условима распада СССР, потписан је први Споразум о смањењу стратешког наоружања (START) између САД и СССР,

---

³⁴⁰ “A National Security Strategy for a New Century”, The White House, May 1, 1997, <http://nssarchive.us/NSSR/1997.pdf>, 9/6/2018.

³⁴¹ Mike Bowker, *Russia, America and the Islamic World*, Ashgate, Hampshire, 2007, p. 96.

³⁴² Serđo Romano, *Pad američke moći*, Albatros Plus, Beograd, 2014, str. 28.

³⁴³ Ibid, str. 29.

који је ступио на снагу у децембру 1994. године. С обзиром на распад СССР-а почетком 1992. године потписан је Протокол којим су Русија, Казахстан, Белорусија и Украјина, бивше совјетске републике које су на својој територији имале нуклеарно наоружање, постале сукцесори START-а. Украјина, Белорусија и Казахстан су се тада сложиле и да елиминишу сво нуклеарно оружје на њиховој територији и да приступе NPT-у. Иако су све четири републике биле сукцесори за потребе Уговора, команда и контрола над совјетским нуклеарним наоружањем остала је у рукама руског председника. САД је желео да односи по овом питању остану непромењени тј. да постоји само једна страна која ће имати контролу над совјетским нуклеарним арсеналом. Страх је постојао у погледу украјинског и казахстанског става по овом питању. САД није желео настанак неколико нових нуклеарних сила, већ очување режима непролиферације нуклеарног наоружања у свету. САД је јасно ставила до знања да се питање контроле нуклеарног наоружања не може третирати на исти начин као распад СССР и да се мора јасно одвојити од њега.³⁴⁴ Од три држава са нуклеарним арсеналом које су исто требале да пребаце у Русију ради уништавања, једино је проблем представљала Украјина. Ова земља није желела тако лако да се одрекне нуклеарног наоружања на својој територији, већ је тражила гаранције безбедности од стране САД и економску помоћ, посматрајући Руску Федерацију као могућу безбедносну претњу. Украјина је једна од 5 држава чланица ЗНД, једина од држава са нуклеарним оружјем, и једна од две које су потписале Споразум о ЗНД која у мају 1992. године није потписала Споразум о колективној безбедности због руске доминације у њему (Белорусија ће га потписати 1994. године, Украјина не ни до данас). Ово је било окретање леђа Јељцину и одбијање украјинског и белоруског руководства да прихвате нову доминацију Русије кроз такав споразум, већ да одрже своју независност и сувереност у одлучивању на једнаким основама. Посебан проблем у односу на Украјину представљале су изјаве Јељцина да Русија има обавезу да заштити етничке Русе у другим пост-совјетским републикама, због чега су се од Запада тражиле компензацију и додатне безбедносне гаранције. До средине 1993. године совјетско нуклеарно наоружање је било под контролом заједничке војне команде

---

³⁴⁴ “Memorandum of Conversation between A. N. Yakovlev and Ambassador Reginald Bartholomew”, October 8, 1991, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=3117106-Document-10-Memorandum-of-Conversation-between-A>, 12/6/2018, p. 1.

ЗНД, како је то било предвиђено Протоколом о јединственој команди из Алма-Ате, а која се у јуну 1993. године званично распустила. Украјина је 1994. године коначно ратификовала START и приступила NPT-у., након што је добила све тражене безбедносне гаранције од других нуклеарних сила – САД, Русије и Велике Британије.³⁴⁵ Ђукић наводи да је до јуна 1996. године завршено повлачење нуклеарних пуњења са територије Украјине, а ликвидација подземних силоса и система за лансирање извршена је 2001. године. До 1994. године завршен је извоз нуклеарних бојевих пуњења из Казахстана у Русију и ликвидирани су подземни силоси и лансирни системи, док је из Белорусије повлачење последњих ракетних система „Топољ“ завршено у новембру 1996. године, а пребацивање свих нуклеарних пуњења из Белорусије у Русију завршено је до краја те године.³⁴⁶ Каснији страх САД тицао се физичке сигурности нуклеарног материјала и технологије потребних за нуклеарно наоружања из бивших совјетских република. САД је развијао низ иницијатива и програма чији је циљ био јачање мера обезбеђења локација и установа у којима су постојали овакви материјали и технологије, али и генерално спречавање ширења оружја за масовно уништење.

Примена Споразума је завршена до 2001. године, али су ограничења и инспекције остале на снази до 2009. године, што је помогло закључивању Уговора о смањењу стратешког офанзивно наоружања (SORT или Московски уговор) у мају 2002. године, након чега ће, 2010. године бити закључен Нови START (будући да START II никада није ступио на снагу, а START III никада потписан). Нови START који истиче 2021. године.

Између потписивања START и његовог ступања на снагу, у септембру 1991. године амерички председник Буш је покренуо иницијативу смањења нуклеарног наоружања, на шта је совјетски шеф државе Горбачов почетком октобра одговорио још свеобухватнијом. У разговорима совјетске и америчке стране по питању ове Бушове иницијативе наведено је неколико ствари: да су се по завршетку Хладног рата САД изјасниле да неће користити своје оружане снаге – нуклеарне или конвенционалне – у било којој ситуацији, осим за одбрамбене сврхе, да иако је престала опасност од глобалног стратешког сукоба са СССР-ом појавиле су се нове

---

³⁴⁵ “Arms Control and Nonproliferation Activities: A Catalog of Recent Events”, op. cit., p. 8.

³⁴⁶ Срећко Ђукић, *Крај СССР-а и Русија – ново руско окружење*, ЈП Службени гласник, Београд, 2011. године, стр. 154-155.

претње у виду регионалних претњи миру и других земаља које развијају стратешко-офанзивно оружје, а које у условима политичке нестабилности може бити употребљено против САД и њених оружаних снага широм света. Ови нови трендови и природа претњи САД навеле су их да усвоје нову војну доктрину која више није била фокусирана на глобални совјетско-амерички конфликт, већ регионалне претње миру.³⁴⁷ Процењено је да је у то време бар 15 влада поседовало балистичке ракете, а и да ће их до 2000. године вероватно бити бар 20. Поред тога, и даље је постојао страх од промене режима у СССР-у (у правцу новог комунистичког режима). Балистичке ракете су виђене као „највреднија“ врста оружја за земље трећег света, које су коришћене више пута у сукобима на Блиском Истоку.³⁴⁸ У том смислу, почетком 1991. године, Буш је донео одлуке да се Стратешка одбрамбена иницијатива (која је прво била замишљена као одбрамбени противракетни систем великих размера) преоријентише на развој антиракетног одбрамбеног система ограничених размера. Према речима Грахама (Douglas Graham) тада из канцеларије секретара за одбрану САД: „Према новом SDI концепту, антиракетни одбрамбени систем мора осигурати заштиту од ограничених удара, бранити америчке снаге у различитим регионима света, територију САД, њене пријатеље и савезнике. У исто време, такав систем не би требало да осигура заштиту од масивног нуклеарног напада и самим тим не би подрио делотворност совјетских одвраћајућих способности.“³⁴⁹ Однос између офанзивних и дефанзивних способности биће од изузетног значаја за постизање Новог START-а 2010. године и одредница о томе ће се наћи у Преамбули тог Уговора.

Према америчкој страни, пролиферација балистичких ракета представља глобалну опасност која прети и САД и СССР. Постојало је њихово уверење да су у том моменту америчке снаге биле под претњом ракетног напада и да ће у будућности таква претња појачано утицати на територију САД, будући да су у неколико наврата лидери трећих земаља које их поседују изразили спремност да их употребе (као што и јесу биле употребљене и Ирачко-Иранском рату, Авганистану,

---

³⁴⁷ “Record of the Main Content of Consultations between A.A. Obukhov and R. Bartholomew”, October 7, 1991, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=3117105-Document-09-Record-of-the-Main-Content-of>, 12/6/2018, p. 4.

³⁴⁸ Ibid, p. 5.

³⁴⁹ Ibid.

1986. године у Либији и рату у Персијском заливу 1991. године од стране Ирака).³⁵⁰ Посебан страх постојао је у вези са тим да ове ракете могу носити оружје за масовно уништење (које је употребљавано у овим регионалним конфликтима). У овом периоду видљиво је да главна претња САД постаје нестабилност унутар држава, као и регионалне тираније, и то посебно оне са балистичким ракетама и оружјем за масовно уништење, због чега је био планиран наставак развоја противракетне одбране у правцу заштите од ограниченог напада балистичким ракетама, а не свеобухватног нуклеарног напада. Овај систем би имао своје земаљске, свемирске и покретне базе. Ови тактички антиракетни системи, попут система Патриот, били би постављени ради заштите америчких савезника и трупа на терену, а томе би претходило повлачење обе стране из АВМ уговора.³⁵¹ Разговарало би се о постављању не-нуклеарних АВМ система, за шта је Горбачов тада изражавао спремност.

Неповерење СССР-а у односу на овакав сценарио произишло је из тога што они нису могли бити сигурни тада, а нису ни сада, да се ови тактички АВМ системи „неће претворити у нешто друго“, како је то генерал Рогов (Seregy Rogov) из совјетског Министарства спољних послова формулисао, и да су они стварно намењени „ограниченим“ нападима. Посебан проблем је био тај што Американци нису желели да ову технологију размене са Совјетима, већ само некласификоване информације. Због тога су Совјети предложили да се уместо оваквог система размишља у правцу блокирања трећим земљама да дођу у посед оваквог наоружања, што би било и јефтиније, али су Американци ипак остали при комбинованом моделу - и спречавање ширења ракетне технологије и наоружања и размештање ограничених АВМ система.³⁵² Са друге стране, предлог СССР је био да се успостави заједнички систем за рано упозоравање од ракетног напада (предлог који ће се задржати до данашњих дана). Ипак, Горбачов је прихватио да разговара о предлогу Буша и постављању ограничених АВМ система, на несрећу Француске и Британије које су сматрале да ће се тиме умањити њихови стратешки

---

³⁵⁰ Ibid.

³⁵¹ Ibid, p. 6.

³⁵² Ibid, p. 7.

капацитети.³⁵³ САД је остала посвећена развоју система за пружање Глобалне заштите против ограничених удара (GPALS), али су на јунском самиту 1992. године Буш и Јељцин договорили заједнички рад на развоју концепта за Глобални систем заштите (GPS). На истом самиту Буш и Јељцин су потписали споразум о даљем смањивању стратешког наоружања.

У јануару 1993. године председник Буш старији и Јељцин потписали су нови Споразум о стратешком наоружању (START II), иако први још није ни ступио на снагу, према коме би две земље ограничиле своје нуклеарне капацитете на 3000-3500 нуклеарних бојевних глава. Буш је одмах овај Споразум упутио у Конгрес на одобрење, док је председник Јељцин то учинио око две и по године касније. Амерички Конгрес је овај Споразум ратификовао већ у јануару 1996. године, док је његово одобравање у руској Думи наилазило на одуговлачења. Јељцин је у марту 1997. године на самиту у Хелсинкију са Клинтоном подржао овај Споразум а договорене су и смернице за наредни START III споразум који би додатно умањио нуклеарно наоружање и олакшао Русији ратификацију START II. Тада су договорени и нови рокови за испуњење START II и начелна сагласност са демаркацијом система против стратешких балистичких ракета од оних против тактичких балистичких ракета домета између 300 и 3.500км. Њихов договор је конкретизован на састанку Примакова и Медлин Олбрајт у септембру 1997. године када је потписан и Меморандум о разумевању по коме су Русија, Казахстан, Украјина и Белорусија сукцесори СССР-а за потребе АВМ Споразума тако да ниједна од ових држава не може самостално да размести АВМ систем, већ оне заједно чине јединствену територију на којој се може разместити 100 пресретача и ракета и не могу разместити АВМ систем на читавој територији. Тада је извршена и демаркација стратешке и тактичке ракетне одбране - у односу на оне системе које Споразум обухвата и оне које не обухвата. Клинтонова администрација је навела да ће ове споразуме доставити Сенату на ратификацију у форми амандмана на АВМ Уговор након што руски парламент ратификује START II.³⁵⁴ Овај Уговор (са

---

³⁵³ "Record of Dinner Conversation between Gorbachev, Bush, Gonzalez and King Juan Carlos of Spain", Madrid. October 29, 1991, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=3247154-2-Record-of-Dinner-Conversation-between>, 8/7/2018, p. 19.

³⁵⁴ "Anti-Ballistic Missile Treaty Demarcation and Succession Agreements: Background and Issues", *Congressional Research Service*, Report for Congress, Updated April 27, 2000, <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a478219.pdf>, 27/9/2018, Summary.

протоколом о продужетку рокова) је, међутим, у руској Државној Думи ратификован тек у априлу 2000. године, будући да је претходно долазило до одлагања гласања и да овај Споразум није ни стављен у оригиналној форми на гласање најпре због НАТО проширења на Исток, а затим и бомбардовања Ирака у децембру 1998. године и СР Југославије у марту 1999. године. Тек ће подршка новог руског председника Путина и промена састава руског парламента омогућити ратификацију START II, правећи нову везу са АВМ Уговором тако да је Резолуцијом о ратификацији овог Споразума предвиђено да ће се инструмента о ратификацији разменити тек када амерички Сенат одобри све договоре из 1997 године – Протокол о продужетку рокова, али и договоре о АВМ Споразуму. Веза је била таква да у случају да САД ипак одлучи да се повуче из АВМ Споразума и размести ракетну одбрану на читавој територији, Русија неће омогућити ступање на снагу START II споразума. Првог септембра 2000. године Клинтон је изјавио да док је технологија ограниченог Националног противракетног система обећавајућа, сам систем није још увек потврђен због чега он неће ићи на његово размештање, већ додатни развој и тестирање.³⁵⁵ За разлику од Клинтонове администрација која је желела наставак разговора су Русијом у правцу постизања измена АВМ споразума и одржавање стратешке стабилности, нова Бушова администрација се одлучила на повлачење САД из АВМ Споразума у децембру 2001. године, чему је у значајној мери допринео терористички напад од 11. септембра 2001. године. Путин ће, након ступања на снагу ове америчке одлуке у јуну 2002. године, објавити да потпис на START II више не обавезује Русију.

Од 1998. године, и тестирања нових ракета Северне Кореје САД Клинтонова администрација је размишљала о размештању Националног система противракетне одбране (који још од почетка Клинтоновог мандата развијан) и ушла је у преговоре са Русијом како би се постигле модификације АВМ споразума, али су Руси били против будући да би овај систем лако могао да се прошири тако да пресретне руске стратешке снаге и наводећи да је САД преценила опасност од отпадничких држава. Ипак, након 11. септембра 2001. године у САД су победили заговорници оног става по коме САД треба да размести какав год одбрамбени систем захтевају њене

---

³⁵⁵ “A National Security Strategy for Global Age”, White House, December 2000, <http://nssarchive.us/NSSR/2001.pdf>, 27/9/2018, National Missile Defense.

безбедносне потребе и да у томе не може бити ограничена Уговором. Бушова администрација ће предложити да две стране заједнички ставе ван снаге овај Уговор, али је Русија инсистирала на модификацији Уговора а не одбацавању што ће довести до изласка САД из овог Уговора и покретања процеса размештање националне противракетне одбране, која је укључивала и простор у Европи. Овај систем би укључивао копнене, поморске и свемирске делове. Обамина администрација је 2009. године одустала од овог програма и усвојила фазни приступ размештања регионалног противракетног система у Европи и Азији. Копнени делови размештени су на Аљасци, Калифорнији, Пољској и Румунији што је значајно урушило односе три предметна актера у 21. веку.

У мају 2001. године ће бити потписан Уговор о смањењу стратешког офанзивног наоружања (SORT) који је омогућавао даље смањење нуклеарног наоружања на ниво између 1700 и 2200 стратешких нуклеарних бојевих глава, али без договореног механизма верификације што је ублажено тиме што је постојећи механизам контроле START остао на снази до 2009. године, што ће омогућити тек Нови START потписан 2010. године. Нови START је наследио START (који је истекао у децембру 2009. године) и заменио SORT који је тада престао да важи. Свет очекује потписивање новог споразума о ограничавању нуклеарног наоружања, будући да Нови START важи 10 година од ступања на снагу тј. до фебруара 2021. године (до предвиђеног рока – фебруара 2018. године - стране су испуниле своје обавезе). Проблем се поново јавља у погледу размештања америчке противракетне одбране која би била у стању да брани читаву територију САД или буде таква да се накнадно може оспособити за одбрану од стратешких балистичких ракета, што нужно за собом повлачи развој новог руског офанзивног наоружања који би могао да пробије ову одбрану.³⁵⁶ За стабилност и равнотежу је потребно да обе стране буду довољно рањиве. Међузависност стратешког офанзивног и стратешког дефанзивног наоружања наведена је у преамбули Новог СТАРТ-а тако да она постаје значајнија са смањивањем офанзивног наоружања и да постојеће

---

³⁵⁶ Руски председник Путин је током 2018. године говорио о новим суперсоничним и хиперсоничним и интерконтиненталним ракетама (авангард, кинцал и сармат) које се не могу зауставити било каквом постојећом противракетном одбраном, „Putin prisustvovao testiranju hipersonične rakete“, *Politika*, 26.12.2018, <http://www.politika.rs/sr/clanak/419026/Putin-prisustvovao-testiranju-hipersonicne-rakete-VIDEO>, 28/12/2018.

стратешко одбрамбено наоружање не подрива делотворност стратешког офанзивног наоружања САД и Русије.

Ограничени противракетни систем САД биће размештен у Европи до 2020. године, а Русија се још није повукла из Новог START-а. Ниједан од предлога за заједничку руско-америчку сарадњу по питању ракетне одбране није заживео а питања Ирака, Ирана и Северне Кореје наводне употребе оружја за масовно уништење и балистичких ракета, због чега је неопходно изградити противракетни штит - остаће кључна питања које ће обликовати светски поредак у новом миленијуму и јасније одсликати разлике између концепција светског поретка. Ако ништа друго, амерички предлог о повлачењу из АВМ споразума се остварио – САД су се из њега повукле у јуну 2002. године уз исти аргумент као и 11 година пре повлачења. Колин Паул је у децембру 2001. године, када је најављено повлачење шест месеци раније, у складу са Споразумом навео „Бушова администрација верује да ће ракетни одбрамбени систем бранити и Америку и Русију против претњи нуклеарним нападом од стране „отпадничких“ држава.“³⁵⁷

3.1.5. Повлачење совјетских/руских трупа из Централне и Источне Европе и распад Варшавског пакта

Нови „нови светски поредак“ је свет, не само без комунистичке претње, већ и без Варшавског пакта и СССР-а. Совјетски савез је у периоду након Другог светског рата па до 1949. године потписао билатералне Уговоре о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи са појединим државама Источне Европе. Настанак Варшавског пакта (Споразум о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи између осам комунистичких земаља Централне и Источне Европе потписан на 20 година, узостанак на снази још 10 година ако ниједна страна не поднесе изјаву о отказу уговора), као и његов нестанак, везани су за судбину Немачке, страх или отклањање страха немачких суседа и постизање општег споразума о колективној безбедности у Европи (најпре под тим именом, а затим као КЕБС).

---

³⁵⁷ Toby Harnden, “Secret US deal with Putin over ABM treaty”, Washington, 14 December 2001, *The Telegraph*, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/1365326/Secret-US-deal-with-Putin-over-ABM-treaty.html>, 12/6/2018. Једино што је те 1991. године у разговорима са совјетском страном употребљаван термин „нестабилни политички режими“ за оно што ће касније бити познато као „отпадничка“ држава (rough state).

Варшавски пакт је настао након конференција о статусу Западне Немачке и нестао након конференција о статусу уједињене Немачке. Настао је као реакција на чланство СР Немачке у НАТО 1954. године, а нестао као једна од последица уједињења Немачке, њеног избора да остане у НАТО и повлачења совјетских трупа из Источне Немачке. Настао из страха Чехословачке и Пољске од поновне милитаризације Немачке кроз НАТО, нестаће услед пријема Источне Немачке у НАТО кроз спајање са СР Немачком и гаранција о очувању постојећих граница, пре свега са Пољском, кроз процес „два плус четири“, Споразум о коначном решењу за Немачку и Немачко-пољски гранични споразум из 1990. године.

Совјетски савез је у марту 1954. године након пријема СР Немачке у НАТО, исто као и у првој половини 1990. године, као меру очувања мира у Европи, равнотеже снага и отклањања страха од поновне милитаризације Немачке, предложио најпре стварање општег европског договора о колективној безбедности (слично паневропској безбедносној архитектури након Хладног рата) а затим и чланство СССР-а у НАТО. И тада, као и 46 година касније СССР ће, како би предупредила чланство Западне Немачке у НАТО, предложити облик уједињења Немачке уз повлачење армија четири силе и неутралност Немачке. Тај предлог није прошао тада, неће ни 1990. године, као што смо видели. Уједињење Немачке је било могуће само уз њено чланство у НАТО тј. контролу западних сила (будући да је стварање Европске одбрамбене заједнице почетком 1954. године и коначно пропало), не уз статус неутралности (што је одбијено 1952. године, 1954. године и 1990. године).

Неутрални статус Немачке је током 1950их година био неприхватљив јер је могао да значи совјетизацију, а 1990. године јер је СССР био превише близу (само 600 км удаљен) и представљао је лак плен за СССР, али и основ за могућ пораст национализма и милитаризације Немачке. Плашећи се стварања Европске одбрамбене заједнице, а након њеног пропадања и НАТО-а, Совјети су тада предлагали постизање Општег европског споразума о колективној безбедности у Европи, као што ће 1990. године инсистирати на значају КЕБС и растакању два војна блока након одређеног транзиционог периода у коме би уједињена Немачка била у оба. У оба случаја након што то није прихваћено СССР је предложио своје чланство у НАТО. Уместо Европске одбрамбене заједнице створена је Западно-

европска унија, као европски стуб НАТО-а (судбина која би очекивала и ЕОЗ да је била формирана).

За Американце је тада највећа препрека ка војном оснаживању Немачке била Француска. Она је одбацила ЕОЗ, као што је и 1990. године стално навођено да САД не жели нову Француску у НАТО тј. не жели уједињену Немачку изван војне команде НАТО, што је био један од предлога Горбачова. Одлука о пријему СР Немачке у НАТО је донета 23. октобра 1954. године, а до њеног формалног укључивања је дошло 9. маја 1955. године. У новембру 1954. године СССР је безуспешно тражио постизање Европског споразума о колективној безбедности, којим би се спречио пријем СРН у НАТО, баш исто као што је и Горбачов безуспешно покушавао да кроз јачање КЕБС-а спречи чланство уједињене Немачке у НАТО током 1990. године. У првом случају одговор је био стварање Варшавског пакта, док се у другом он распао заједно са СССР-ом, а кључна улога припадала је ставовима немачких суседа, пре свега Пољске и Чехословачке, и снази њихових комунистичких партија. Због тога што је тада и даље превладавао страх од Немачке у овим државама, од њене милитаризације и поновног наоружања и чланства у НАТО, као и због јачих комунистичких партија, Варшавски пакт је формиран 14. маја 1955. године, 5 дана након формалног пријема СРН у НАТО. Западној Немачкој је дозвољено да се поново наоружа. Тада, као и 1990. године, као и 2017. године, превладавао је страх СССР/Русије од ширења НАТО-а на Исток, као облика ширења америчке контроле над европском територијом, све до граница СССР/Русије. Са проширењем НАТО 2004. године, руски страх, мотивисан геополитичком концепцијом светског поретка - страхом од окруживања НАТО-ом се остварио, што изазива низ руских одбрамбених мера и акција.

За разлику од гушења револуција током Хладног рата, Варшавски пакт, као ни СССР, нису војно реаговали када су револуције почеле да избијају 1989. године широм Централне и Источне Европе и када је дошло до пада берлинског зида. „Не можеш се вратити на Стаљина. Неће бити Тјанмена у Европи...не у Дрездену, Будимпешти или Варшави.“³⁵⁸, рекао је Кол Горбачову у фебруару 1990. године. То је била велика разлика у односу на акцију овог пакта у Чехословачкој 1968. године,

---

³⁵⁸ “Memorandum of Conversation between Helmut Kohl and George Bush at Camp David”, February 24, 1990, op. cit. p. 2.

када су совјетске трупе и остале на овој територији (претходно је СССР војно реаговао у Мађарској 1956. године).

„Комунизам у Демократској Републици Немачкој се срушио као кула од карата. Изгледао је као цин, али је био шупаљ“³⁵⁹, рекао је Кол Бушу у својој очараношћу догађајима у Немачкој који ће омогућити Немачкој да географски буде у срцу Европе, са највећим бројем становника, најразвијенијом индустријом и економијом. По Колу, масовне комуникације су биле значајан узрок ових промена, као и јачање и већа активност католичке цркве и папе у Централној Европи. Такође, западни лидери исказивали су посебну захвалност Горбачову што је омогућио мирне промене у Европи и дозволио демократизацију и либерализацију ЦИЕ земаља.³⁶⁰

Совјетске трупе биле су распоређене у Источној Европи према групама снага. Западна група снага је била стационирана у Источној Немачкој, Северна група снага у Пољској, Централна у Чехословачкој а Јужна у Мађарској и до краја 1958. године у Румунији. До 1994. године све ове групе биле су распуштене.³⁶¹ Њихово смањивање започето је од децембра 1988. године, након што је Горбачов то објавио на седници УН 7. децембра. Он је тада изјавио: „Данас могу да вам саопштим следеће: Совјетски Савез донео је одлуку о смањењу својих оружаних снага. У следеће две године њихов бројни састав смањиће се за 500 хиљада људи, а суштински ће се тиме смањити и обим редовног наоружања. Ово смањење спровешће се унилатерално, изван преговора за које мандат даје Бечки сусрет.“³⁶² Ипак у те две године не само да је дошло до смањења већ и захтева за потпуним повлачењем совјетских трупа, што је свакако био нежељени исход по СССР. Међутим, проблеми са повлачењем совјетских трупа из Источне Европе су били бројни. Најкрупнији од њих су били недостатак адекватног смештаја, катастрофални економски услови, неповољни ставови о војној служби и политички

---

³⁵⁹ Ibid.

³⁶⁰ Memorandum of Conversation between Helmut Kohl and George Bush at Camp David”, February 24, 1990, op. cit., pp. 1-2.

³⁶¹ Подаци о броју војног особља СССР/Русија које се повукло у периоду 1991.-1994. година из Источне Европе преузети су са сајта Сталне мисије РФ при НАТО, “Russia-NATO: Facts and Myths, Conventional arms control in Europe”, Permanent Mission of the Russian Federation to NATO, op. cit., Point 1.

³⁶² „Izlaganje M. S. Gorbačova u Organizaciji ujedinjenih nacija 7. decembra 1988. godine“, u: Mihail Gorbačov, *Sam sa sobom*, op. cit, p. 579.

сукоби унутар владе.³⁶³ Дејна Квист (Dana F. Kwist) наводи да су ови проблеми били и проблеми Совјетске армије у којој је значајно порастао број дезертера, степен криминала и број убистава и самоубистава, да су поједине републике организовано одвраћале регруте од служења у Совјетској армији желећи да од њих формирају своје националне снаге или паравојне снаге, да су војне касарне и објекти били нападани, заједно са совјетским официрима. Совјетска армија је, наводи Квист, виђена као центар конзервативног мишљења и главни кочничар економских реформи, јер је апсорбовала огромне суме државног новца и због тога што су војници на активној служби учествовали, као бесплатна радна снага, у жетвама и на градилиштима, а моторизоване бригаде су коришћене за исте те потребе. Са друге стране, и сами војници су осећали да не обављају онај позив због кога су у војној служби, док је менталитет народа постао такав да препушта војсци да уради такве послове.³⁶⁴ Доказ за ове проблеме је и Хавелово мишљење да је тешкоћа са повлачењем 73.000 совјетских војника из Чехословачке то што се СССР плашио њихове побуне у војсци по повратку у Савез, јер је њихов статус и стандард био бољи у Чехословачкој, док у СССР-у не би имали ни смештај ни храну. Са друге стране, нико их у Чехословачкој није видео као силу која одржава равнотежу снага у Европи, већ као окупаторску силу, будући да су дошли да сузбију ослободилачку борбу.³⁶⁵

Споразум о повлачењу совјетских трупа из Чехословачке (њих 72.000), које су биле стациониране ту од 1968. године – њих око 85.000 у виду Централне групе снага - потписан је већ 26. фебруара 1990. године и подразумевао је повлачење једног војника истог дана, а последњег до краја јуна 1991. године. Повлачење совјетских трупа из Мађарске – где су били распоређени као Јужна група снага - (њих око 100.000) регулисано је совјетско-мађарским споразумом од 11. марта 1990. године и подразумевало је да се повлачење заврши до 30. јуна 1991. године.³⁶⁶ У Пољској је статус совјетских трупа био регулисан Споразумом о правном статусу

---

³⁶³ Dana F. Kwist, LTC, U.S. Army, *The Soviet withdrawal From Eastern Europe: A Move In Crisis*, Individual Study Project, 28 February 1990, <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a233878.pdf>, 6/4/2018, p. 2.

³⁶⁴ Ibid, p. 34.

³⁶⁵ Memorandum of conversation between Vaclav Havel and George Bush in Washington, February 21, 1990, op. cit., p. 2.

³⁶⁶ "Soviets and Hungary Agree on Troop Pullout", March 11, 1990, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/1990/03/11/world/soviets-and-hungary-agree-on-troop-pullout.html>, 14/4/2018.

совјетских трупа привремено стационираних у Пољској из 1956. године (по споразуму 66.000 трупа), иако су оне сво време биле ту након Другог светског рата у виду Северне групе снага. У погледу повлачења преосталих 56.000 трупа из Пољске ситуација је током 1990. година била другачија од других источно-европских земаља, будући да их је она користила као адут у преговорима о потврђивању пољско-немачке границе, након уједињења Немачке. Јарузелски (Wojciech Jaruzelski), пољски председник, је у фебруару 1990. године, прихватио Модров план за уједињење Немачке, по којој је она требало да буде неутрална и изјавио да до повлачења Совјета из Пољске не може доћи док се питање немачког уједињења не реши на такав начин да не нарушава постојећи паритет снага у Централној Европи.³⁶⁷ У септембру и до краја 1990. године потписан је Споразум о коначном решењу за Немачку и Немачко-Пољски споразум о граници, чиме су ублажени страхови и потреба останка совјетских трупа на овој територији. У октобру 1991. године СССР и Пољска су парафирале споразум о уклањању борбених снага до 15. новембра 1992. године, уз остатак 6.000 чланова особља који би помагали у повлачењу совјетских трупа из Источне Немачке до почетка 1993. године. Потписивање је одложено због неслагања око компензација, тако да је коначни споразум потписан између Пољске и Русије у мају 1992. године.³⁶⁸ Северно-западна група снага у Балтичким земљама распуштена је и повучено је око 250.000 војног особља СССР до краја 1994. године. Повлачење Западне групе снага СССР из Источне Немачке – њих око 330.000 - је регулисано кроз Споразум о коначном решењу за Немачку 12. септембра 1990. године, тако да се заврши 1994. године. Последње трупе Заједнице независних држава (некадашњег СССР-а) напустиле су Берлин 31. августа 1994. године. Нешто више од недељу дана касније Берлин су напустиле и Западне трупе стациониране у Берлину.

Зграде и базе које су Совјети напуштали широм Централне и Источне Европе биле су у катастрофалном стању, многе од њих употребљаване десетинама година и без адекватног одржавања, тако да су захтевала или озбиљна реновирања

---

³⁶⁷ Jim Hoagl, „Jaruzelski rules out rapid withdrawal of Soviet troops in Poland“, February 5, 1990, *The Washington Post*, https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1990/02/05/jaruzelski-rules-out-rapid-withdrawal-of-soviet-troops-in-poland/25caa740-0da5-4c2a-888c-a1be4d55f48b/?utm_term=.e178d0b365c8, 14/4/2018.

³⁶⁸ “Soviet Union and Russia”, in: Glenn E. Curtis (ed.), *Poland: A Country Study*, U.S. Library of Congress, Washington, 1992, <http://countrystudies.us/poland/89.htm>, 14/4/2018.

или рушење. У том, смислу значајну ставку у узајамним односима представљало је и то ко је коме колико дужан за боравак совјетских трупа.³⁶⁹

Промене комунистичких влада и повлачење совјетских трупа није требало да доведе у питање останак Источно-европских земаља у Варшавском пакту. Равнотежа између блокова, који би овог пута били у кооперативним односима под заједничким европским кровом, била је приоритет СССР. Уједињена Немачка у НАТО била је питање одржавања или поремећаја те равнотеже. СССР је након најаве слободних избора уверавао јавност да се неће противити успостављању некомунистичке власти у Источном Берлину „под условом да ДР Немачка остане у Варшавском пакту.“³⁷⁰ Државе ЦИЕ су остале у Варшавском пакту све до уједињења Немачке, али су до краја године све изразиле жељу да га напусте тако да је крај Варшавског пакта означен 25. фебруара 1991. године на састанку министара одбране и спољних послова шест преосталих држава чланица који се одржао у Мађарској. Значајну улогу у овом процесу, као и касније у процесу проширења НАТО одиграла је одредба Хелсиншког завршног акта КЕБС о праву држава да изаберу своја савезништва. Првог јула 1991. године у Прагу чехословачки председник Вацлав Хавел је и формално означио крај Организације варшавског договора. СССР је покушао да отклони претњу од чланства некадашњих чланица Варшавског пакта у НАТО тиме што би оне потписале билатералне споразуме са СССР-ом којима би дале право Москви да стави вето на њихово чланство у савезима који су непријатељски или штетни по совјетске интересе. Само Румунија је пристала на овакав споразум, док је за друге он представљао ограничавање суверенитета и независности, као и могућности да у наредних 10 година постану чланице ЕЗ и НАТО.³⁷¹ Ипак, након неуспелог државног удара у августу 1991. године, Москва је одустала од ових захтева.³⁷² Још и пре формалног окончања Варшавског пакта САД и њени НАТО партнери су

---

³⁶⁹ Celestine Bohlen, “Evolution in Europe; As Soviets Leave Hungary, Dispute Arises Over the Bill”, July 4, 1990, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/1990/07/04/world/evolution-in-europe-as-soviets-leave-hungary-dispute-arises-over-the-bill.html>, 14/4/2018.

³⁷⁰ Наведено према: Žak Levesk, „O hladnom ratu i perestrojki: Uspon i pad evropske politike Mihaila Gorbačova“, 11.11.2017, *Nedeljnik*, <http://www.nedeljnik.rs/lmd/portalnews/o-hladnom-ratu-i-perestrojki-uspon-i-pad-evropske-politike-mihaila-gorbacova/>, 14/4/2018.

³⁷¹ “Paul Wolfowitz Memoranda of Conversation with Vaclav Havel and Lubos Dobrovsky in Prague”, April 27, 1991, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325707-Document-29-Paul-Wolfowitz-Memoranda-of>, 8/6/2018.

³⁷² “Soviet Union and Russia”, op. cit.

успоставили програм контаката са војскама ових земаља како би подржали војна руководства која су требала да одрже ново успостављене демократске власти, док је САД проширио свој билатерални програм за Међународно војно образовање и обуку како би у њима ојачао војни професионализам и промовисао начело цивилног надзора над оружаним снагама.³⁷³

СССР се распао 26. децембра те године, када је Горбачов сишао са власти, након што је 8. децембра потписан Споразум о успостављању Заједнице независних држава. Договор о колективној безбедности потписан је 15. маја 1992. године, из чега ће се 2002. године развити Организација договора о колективној безбедности (ОДКБ). Са друге стране, америчке трупе повучене из Западне Европе, њих око 40.000 готово су истовремено упућене у Заливски рат и Саудијску Арабију.

3.2. Стратешка трансформација и нови „нови светски поредак“ – Свет без СССР

3.2.1. Распад СССР и настанак ЗНД

С обзиром на значај који има за дисертацију, формирање руског постхладноратовског идентитета и потреба безбедности у 21. веку тј. концепцију светског поретка, тематиком распада СССР и настанка ЗНД ћемо се нешто детаљније бавити.

Током 1980-их година, у складу са перестројком и новим мишљењем СССР у међународним односима, дошло је до реформе политичких система земаља Централне и Источне Европе, тако да више није постојао примат комунистичких партија, будући да су из њихових Устава избачене одредбе о њиховој водећој улози, уведен вишепартизам и спроведени слободни избори. Први слободни избори у ЦИЕ одржани су у Пољској у јуну 1989. године.

Распад СССР био је једна од ненамераваних последица краја Хладног рата и нужности реформе идеолошке, војне и економске основе Источног блока – СССР-а, Савета за узајамну помоћ (основан 1949. године) и Варшавског пакта (основан 1955. године). Реформе, међутим, нису ишле очекиваним темпом, што је довело до

---

³⁷³ “National Security Strategy of the United States”, White House, August 1, 1991, op. cit., p. 7.

тога да је сваки од ових стубова у финалној фази током 1991. године разрушен. Један од разлога је и такозвана „парада суверенитета“, када је у распону од 33 месеци, 41 бивша јединица Совјетског Савеза прогласила себе сувереном државом, што је у просеку једна декларација свака 23 дана.³⁷⁴ Кан (Jeff Kahn) наводи да су томе нарочито допринеле нове владајуће елите и лидери изабрани на директним изборима који су стали на чело врховних совјета и пратили вођство и пример Русије која је 12. јуна 1990. године на Првом конгресу тек изабраних народних депутата донела Декларацију о суверенитету РСФСР и посебно Јељцинових говора из августа те године у којима он позива аутономне области да „узму онолико независности колико могу да издрже“ (у Казану) и „онолики део моћи колики ћете моћи да прогутате“ (у Уфи).³⁷⁵ Декларација суверенитета РСФСР је по Кану била модел за друге, катализатор, покретач „домино ефекта“ који је утро пут „паради суверенитета“.³⁷⁶ То је вероватно био још један од покушаја да се што више отежа позиција Горбачова да очува обновљени Савез и да се локални лидери из номенклатуре придобију за Јељцинов правац нове руске федерације. Кан наводи: „Руска декларација суверенитета (као део Јељциновог тактичког маневрисања против Горбачова) служила је да помери фокус федералне дебате од центра ка регионима.“³⁷⁷ Путин ће овај проблем лојалности и духа ослобођеног током ове параде покушати да реши 2004. године укидањем директних избора гувернера и њиховим постављањем председничким декретима. У случајевима совјетских република Декларације о суверености нису значиле аутоматски независност и излазак из Савеза, али су у већем броју случајева (осам од петнаест) републике у врло кратком року организовале референдуме о независности и проглашавале је. Највећи временски период између два проглашења био је у случају Естоније, која је била прва која је донела Декларацију о суверености 16. новембра 1988. године, и последња балтичка република која је прогласила независност скоро три године касније, 20. августа 1991. године. У случајевима аутономних области Русије, осим Чеченије која је стремилa стварној независности, суверенитети су проглашавани ради достизања статуса република и преговарања са централним властима о

---

³⁷⁴ Jeff Kahn, “The Parade of Sovereignities: Establishing the Vocabulary of the New Russian Federalism”, *Post-Soviet Affairs*, No. 16, Vol. 1, 2000, p. 58.

³⁷⁵ Наведено према: *Ibid*, p. 64.

³⁷⁶ *Ibid*, pp. 60-61.

³⁷⁷ *Ibid*, p. 80.

условима нове руске федерације и до 1. децембра 1991. године ниједан референдум о суверенитету или независности није одржан.

3.2.1.1. Унутрашње промене СССР

Прави изазови и за сам Совјетски Савез налазили су се на унутрашњем нивоу, пре свега у питањима „хлеба и одбране“,³⁷⁸ као и реформе комунистичке партије. Комунизам се у СССР-у подривао не само од стране страних (спољних) сила, већ и од стране унутрашњих кроз деловање „унутарсистемских дисидената“ који су указивали на одступања стаљинизма од Лењинових начела и комунистичких догми од стварности.³⁷⁹ Брежњев (Leonid Brezhnev) је стабилност комунистичког блока одржавао кроз политику која је представљала вид неостаљинизма - „конзервативну реакцију на Хрушчовљев покушај (Nikita Khrushchev, прим. аут.) да се реформишу ауторитарни модели који су тада постојали у држави“ тј. „свевлашће партијске и државне бирократије.“³⁸⁰ Андропов (Yuri Andropov) је ову праксу покушао да измени и реформише рад КПСС, пре свега кроз значајну промену руководећег кадра – чланова Политбироа. Черњенко (Konstantin Chernenko) је руководио државом свега 13 месеци, а нови генерални секретар затим је постао Михаил Горбачов 1985. године. На 19. конференцији Комунистичке партије Совјетског Савеза крајем јуна 1988. године дошло је до консолидације новог руководства, краја превласти КП у држави, увођења парламентарних институција и начела вишеструких кандидатура, конзервативно руководство је отерано у пензију, а прилику су добили реформисти попут Јаковљева.³⁸¹ На овој конференцији се, међутим, консолидовала и опозиција перестројци са „конзервативно-номенклатурног“ и „леворадикалног“ становишта, дошло је до поделе функција између Партије и совјета, смањења броја чланова Политбироа и партијског апарата, укидања Секретаријата (место са кога је Горбачов успео да дође на власт) и секторских одељења ЦК КПСС, изражавања потребе за правосудном и економском реформом и омогућена је појава независних

---

³⁷⁸ Само у последњој петолетки војни расходи расли су два и по пута брже од националног дохотка СССР, Mihail Gorbačov, *Sam sa sobom*, op. cit., str. 271.

³⁷⁹ Jevgenij Primakov, *Godine u visokoj politici*, op. cit., p. 14.

³⁸⁰ Mihail Gorbačov, *Sam sa sobom*, op. cit., str. 290.

³⁸¹ Frédéric Bozo, *Mitterrand, the End of the Cold War, and German Unification*, op. cit., p. 31.

опозиционих партија и удружења.³⁸² Црква је враћена у друштвени живот и призната је њена улога у друштву. Поред тога, 16. новембра 1988. године Естонија је била прва совјетска република која је донела Декларацију о суверенитету, којом је прогласила примат естонских закона над совјетским и положила право на природна богатства и инфраструктуру која се налазила на њеној територији.

У одсуству разумевања у погледу циља које ове промене воде и присуству стереотипа и носталгије за претходним временима „чврсте власти“, домаћим републичким и локалним лидерима било је лакше да уруше центар и ослободе се притиска Центра како би задржали своје позиције него да спроведу одређене политичке промене које би могле водити губитку тих позиција. Незадовољство партијских руководилаца је посебно избило на видело након што су на изборима за делегате за Конгрес народних депутата (који је Горбачов први пут установио на 19. конференцији Партије) у марту 1989. године у великом броју случајева изгубили од до тада обичних чланова партије (то су уједно и једини избори одржани за ово тело). Како би осигурали своја места те године је републичка партијска номенклатура донела низ декларација о суверенитету – Литванија (18. маја), Летонија (29. јула), Азербејџан (23. септембра), Грузија (12. октобра) и Белорусија (7. децембра) – чиме су оснажили своје позиције у односу на центар и новоизабране органе. Наредне, 1990. године Декларације о суверенитету су донеле и све друге совјетске републике РСФСР (12. јуна), Узбекистан (20. јуна), Молдавија (23. јуна), Украјина (16. јула), Туркменистан (22. августа), Јерменија (23. августа), Таџикистан (25. августа), Казахстан (26. октобра), Киргистан (28. октобра).

Након штрајкова и протеста предвођених од стране Јељцина и његове Међурегионалне депутатске групе (која је практично деловала као опозиција КПСС-у и Горбачову и из које се касније формирала Јељцинова странка Демократска Русија) у марту 1990. године одржан је ванредни Трећи конгрес народних депутата на коме је учвршћена државна, председничка власт и изабран Горбачов за председника СССР, успостављено савезно Председништво и промењен члан 6. Устава СССР који је фактички КПСС-у давао монопол власти тако да је уставно легализована могућност успостављања вишепартијског система.³⁸³

---

³⁸² Mihail Gorbačov, *Sam sa sobom*, op. cit., str. 481-483.

³⁸³ Ibid, str. 500.

Комунистичка партија више није имала монопол који јој је давао Устав, већ је морала да победи на изборима између више партија и друштвених организација. Међутим, заједно са увођењем институције савезног Председништва на Трећем конгресу депутата уведен је и положај председника република (што није био део Горбачовљевог плана), чиме је оно знатно ослабљено од замишљеног и у коме се налазе основи будућег распада СССР.³⁸⁴

Савезне институције су се урушавале брже него што су нове настајале да их замене, међуетничке тензије су нарасле, економски систем је био неодржив, посебно систем цена и конверзија огромних количина неликвидних средстава у новац произвео је огромну стопу инфлације, дошло је до пораста организованог криминала у условима демократизације, политика гласности довела је до појаве различитих групација, које су имале слаб или непостојећи осећај одговорности за изговорено. Перестројка и гласност омогућили су ослобађање одређених социјалних, политичких и националних снага које су до тада биле под контролом, а Горбачов није успео да спроведе постепени ток перестројке у периоду од 25-30 година, чији би продужетак био стварање тржишних односа, иако је тако планирао и замишљао, као што није успео да успори ни токове везане за самоопредељење совјетских република, промене у ЦИЕ, уједињење Немачке и њено чланство у НАТО и распад Варшавског пакта. У томе се види и његов највећи неуспех – токови су измицали ван његове контроле.

3.2.1.2. Парада суверенитета и независност република – увод у формирање ЗНД и распад СССР

Прихватање од стране СССР-а уједињења Немачке на основу начела самоопредељења република током 1990. године и као коначно окончање Другог светског рата, имало је далекосежне последице по будућност федерација које су постојале у Централној и Источној Европи. Начело, самоопредељење република тј. федералних јединица и конститутивних држава (не народа), постало је и окосница решавања међуетничких тензија и кулминације национализма у овим државама током деведесете године. Етнички и економски проблеми, у комбинацији са

---

³⁸⁴ Ibid.

нарастајућим национализмом и личним сујетама, били су у средишту унутрашње димензије распада СССР-а. Томе је суштински допринела структура Совјетског Савеза, заснована на другачијем основном начелу од САД-а, а то је да је он „Савез петнаест суверених држава“, које су по Уставу из 1977. године, усвојеном од стране свих република на референдумима, имале право на сецесију (одвајање).³⁸⁵ Са друге стране, уједињење Немачке виђено као коначно окончање Другог светског рата дало је додатни подстицај и аргументацију Балтичким државама које су управо због тог рата постале саставни део СССР и изгубиле своју независност. Подвлачење линије на Други светски рат значило је и њихову независност.³⁸⁶

Током 1990-е године на унутрашњем економском плану Горбачов је сматрао да је реформа економског система, а посебно система цена, била неопходна што је захтевало јачање механизма за примену одлука донетих на нивоу Савеза. Он је захтевао хитно доношење закона којима би се извршила федерализација земље, по формули „јак центар-јак републике“. Априла 1990. године донет је закон „О основама економских односа СССР, Уније и аутономних република“. У јулу 1990. године он је напоменуо председнику Бушу да је СССР кренуо пут великих економских реформи и стварања нове федерације између република засноване на новим односима између република у економским и другим питањима.³⁸⁷ Први овакав споразум Горбачов је упутио Врховном совјету 19. октобра 1990. године, 24. децембра Конгрес народних депутата усваја Општу концепцију Договора. Већ тада, у децембру 1990. године Јељцин, Кравчук, Шушкевич и Назарбајев договорили су четворострани меморандум према којем ове четири републике образују Савез Суверених Држава, признају Горбачова за свог председника и позивају све остале да се придруже, што је Горбачов одлучно одбацио.³⁸⁸

На међународном плану такође су постојале одређене тензије са САД иако је Хладни рат окончан. САД је у том периоду почео да пружа техничку помоћ

---

³⁸⁵ “Memorandum of conversation between George Bush and Eduard Shevardnadze in Washington”, April 6, 1990, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325691-Document-14-Memorandum-of-conversation-between>, 7/4/2018, p. 5.

³⁸⁶ “Ambassador Rodric Braithwaite diary”, 5 March, 1991, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325706-Document-28-Ambassador-Rodric-Braithwaite-diary>, 8/6/2018, p. 1.

³⁸⁷ “Memorandum of Telephone Conversation between Mikhail Gorbachev and George Bush”, July 17, 1990, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325701-Document-24-Memorandum-of-Telephone-Conversation>, 6/4/2018, p. 3.

³⁸⁸ Срећко Ђукић, *Крај СССР-а и Русија – ново руско окружење*, op. cit., стр. 87.

СССР-у ради реструктурирања, и правних, економских и трговинских питања, која би допринела формирању новог демократског и тржишног система. Горбачов је тражио да САД учествује директно у приватизацијама и реструктурирању совјетске економије, као и да му даје позајмице и кредите било билатерално или мултилатерално кроз финансијске институције попут ЕБРД, што је за Американце био унутрашње-политички проблем.³⁸⁹ За Буша, проблем са финансијском подршком је био тај како објаснити америчком народу да се њихов новац за порез користи за подршку СССР-у, који није у довољној мери увео принципе тржишне економије и даље наставља да издваја огромне суме новца за свој војни буџет, као и око 14-15 милијарди долара годишње (плус испорука МИГова-29 Куби) за подршку режимима у земљама као што је Куба, које спроводе субверзивне активности против других земља или спроводи економске санкције према балтичким земљама. У разговорима око економске помоћи СССР-у у том периоду испољила се још једна дуготрајна карактеристика америчке концепције светског поретка – унилатерално деловање онда када не постоји пуна сагласност са (свим) савезницима. Наиме током самита Г7 који се одржао 10. јула 1990. године амерички председник Буш је изнео претходно поменуте препреке тј. условљавања за давање финансијске помоћи СССР-у и захтевао од савезника јединствен „Западни“ став о томе. Међутим, пре овог састанка ЕЗ је већ била донела одлуку да пружи тражену помоћ Горбачову, тако да на самом састанку Буш није добио пуну подршку савезника из Европе – Француске, Немачке и Италије – нити Канаде. Његов одговор на то је био да ће „САД бити спремне да стоје саме, уколико је то потребно, по питању помоћи СССР-у.“³⁹⁰ САД је била забринута због Латинске Америке, посебно Никарагве и Кубе, и још је на самиту у Малти указано на проблем наставка „извоза револуције“ у земље Латинске Америке, Јапан због својих „северних територија“, а европски савезници да економске реформе у Источној Европи и повлачење совјетских трупа не пропадну.

У таквим међународним и унутрашњим околностима стекли су се услови да 11. марта 1990. године, само 10 месеци од доношења Декларације о суверенитету,

---

³⁸⁹ Record of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow, May 18, 1990, *op. cit.*, p.12.

³⁹⁰ “First Main Plenary of the G-7 Summit in Houston”, July 10, 1990, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=2755712-Document-12>, 9/4/2018, p. 7.

и седам дана пре избора у ДР Немачкој, Литванија буде прва совјетска република која је прогласила независност. Започет је процес проглашавања независности, а да још није завршен процес проглашавања суверенитета. Став САД је био да би било какво гушење ове воље или употреба силе против Литваније био проблем за њих, будући да САД никада нису признала укључивање балтичких република у СССР, због чега су били у позицији да морају да подрже проглашење независности најпре Литваније у марту 1990. године, а затим и осталих балтичких република 1991. године. САД су се овде нашле у ситуацији да уверавају своје нове партнере у то да подршка независности балтичким републикама не значи осујећивање Горбачовљеве политике реструктурирања, већ да је она историјски условљена, као и да узимају у обзир правну разлику између положаја балтичких земаља и других совјетских република, али и изражавају забринутост да ови случајеви не постану преседан за друге у Савезу.³⁹¹ Такође, како би уверили СССР у своје намере, САД су од Литваније захтевале да суспендује проглашење независности, оде у Москву и отвори дијалог.³⁹² Посебан проблем представљало је питање да ако се Литванији призна право на самоопредељење, онда би и око пола милиона Руса и Белоруса који живе у Литванији желели да наставе да живе у СССР-у тј. заједничкој држави са Русијом. Од Горбачова се, у његовим круговима, захтевало да предузме одлучније акције у заштити права овог становништва имајући у виду политику САД-а да заштите сваког свог грађана где год на свету да се налази. Овде се још увек не признаје да је важеће начело самоопредељење република а не народа. Друго питање тичало се територије, будући да је Белорусија изнела захтев да у случају независности Литваније она жели назад неколико региона које је Стаљин 1940. године дао Литванији (на пример, Виљнус није био део Литваније 1940. године).³⁹³ СССР је увео економске санкције Литванији, док је Конгрес народних депутата усвојио резолуцију којом је одлуке Врховног совјета Литваније прогласио неважећим. Договор се кретао у правцу да литванска премијерка замрзне примену Декларације о независности, а Горбачов је предлагао да се уместо ње, а како би се заиста испитала воља народа и испоштовало начело самоопредељења спроведе

---

³⁹¹ "Record of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow", May 18, 1990, *op. cit.*, p. 11.

³⁹² *Ibid*, p. 54.

³⁹³ *Ibid*, p. 57.

референдум како у Литванији, тако и у „Центру“ тј. остатку СССР-а. Он је био уверен да се народ Литваније не би већински изјаснио за независност, и због чињенице да је само 40 посто становништва гласало за тадашњи Врховни Совјет. Оно што су нудили Литванији била је економска и политичка аутономија – неки вид специјалног, конфедералног статуса.³⁹⁴ Али након јануарских догађаја 1991. године и погибије 14 људи у Виљнусу никакви преговори више нису били могући, а на референдуму од 9. фебруара 1991. године 90% гласача се изјаснило за пуну независност Литваније. Поред тога, током тих догађаја Борис Јељцин је отпутовао у Талин и потписао споразум о сарадњи са балтичким државама, што је додатно отежало очување Совјетског Савеза.

Руска совјетска република је прогласила свој држави суверенитет усвајањем Декларације о суверенитету на Првом Конгресу депутата 12. јуна 1990. године, чинећи пресудни корак ка даљем распаду СССР, тако што је важење својих закона ставила изнад закона СССР, увела двојна држављанства, ставила под контролу имовину на територији и изразила решеност да ће се стварање демократске руске државе засноване на владавини права дешавати унутар обновљеног СССР-а у циљу остваривања права на људско достојанство, слободан развој и употребу матерњег језика, као и самоопредељење народа у форми националне државе или национално-културних облика које народи изаберу.³⁹⁵ Два месеца касније, 9. августа 1990. године усвојена је Резолуција „О одбрани економске базе суверенитета РСФСР“, а крајем октобра донет је закон о „Функционисању аката органа СССР-а на територији РСФСР“. Модел ове Декларације био је примењиван у готово свим декларацијама о суверенитету аутономни области, а кључно питање је било ко има право на самоопредељење. Према Кану суштински захтеви Декларација о суверенитету аутономних области били су: замена позиције подређености новим статусом суверености, проглашавање супрематије локалних закона над федералним, гаранција аутономије у економском одлучивању и контрола над ресурсима који су се налазили на њиховој територији, наглашавање поштовања

---

³⁹⁴ Ibid, pp. 57-58.

³⁹⁵ “Russian State Sovereignty”, June 12, 1990, *Seventeen Moments in Soviet History* (multi-media archive), <http://soviethistory.msu.edu/1991-2/eltsin-and-russian-sovereignty/eltsin-and-russian-sovereignty-texts/russian-state-sovereignty/>, 7/5/2018.

локалних језика и обичаја.³⁹⁶ Успостављање становишта да се федерација гради од доле на горе, да свака аутономна област самим тим треба да узме што више суверенитета, како је то Јељцин говорио у лето 1990. године, да републички закони важе изнад федералних и да се јурисдикција савезне државе протеже само дотле докле република није резервисала за себе право суверенитета, водили су закључивању низа билатералних споразума аутономних области тј. нових суверених република са центром у Москви. Кан то назива „парадом билатералних уговора“ који су следили након „параде суверенитета“, а чији је циљ био јачање аутономије унутар федерације.³⁹⁷

Крајем октобра 1990. године у резолуцији конститутивне седнице покрета Демократска Русија наведено је да ће се, у случају да Врховни совјет и председник СССР повреде суверенитет Русије, овај покрет борити за излазак Руске Федерације из састава СССР и национализацију својине Совјетског Савеза на територији републике. Затим је у јануару 1991. године донет закон „О правоснажности аката органа Совјетског савеза на територији РСФСР“ којим се потврђује приоритет републичких закона и предвиђа казна за грађане и одговорна лица у случају спровођења савезних закона који нису ратификовани у Русији, па Закон о буџету којим су редуковани приходи за СССР а тиме и могућност подршке другим републикама које самим тим нису могле да испуне своје обавезе у производњи.³⁹⁸

Не мали значај у оваквом односу РСФСР био је осветнички однос Јељцина према Комунистичкој партији и Горбачову. Како сам Јељцин наводи: „Можда је најтежи период мог читавог живота био након мог избацивања из Политбироа.“³⁹⁹ Размишљајући о односу са Горбачовим након овог избацивања из Политбироа Јељцин наводи: „Зашто то крити - мотивације за многе од мојих акција су биле уграђене у наш конфликт, који је израстао у озбиљан, тик пре пленума Централног комитета 1987. године који је водио ка мом свргавању из Политбироа.“⁴⁰⁰ Чак је и некадашњи Бушов саветник за безбедност Брент Скоукрофт изјавио да верује да је „Совјетски Савез нестао кад је нестао, јер је то био начин на који се Јељцин могао

---

³⁹⁶ Jeff Kahn, “The Parade of Sovereignities: Establishing the Vocabulary of the New Russian Federalism”, *op. cit.*, p. 76.

³⁹⁷ *Ibid*, p. 83.

³⁹⁸ Mihail Gorbačov, *Sam sa sobom*, *op. cit.*, str. 509.

³⁹⁹ Boris Yeltsin, *The struggle for Russia*, Belka Publications Corp., Rendom House, New York, 1994, p. 15.

⁴⁰⁰ *Ibid*, p. 16.

решити Горбачова.⁴⁰¹ У септембру 1989. године Јељцин је први пут путовао у САД где је имао састанак са Брентом Скоукрофтом и видео се са председником Џорџом Бушом старијим, а Чејни је имао главну улогу у убеђивању Буша да ускрати подршку Горбачову и подржи Јељцина и распад СССР-а, уз увођење слободног тржишта у Русији.⁴⁰² У јулу 1990. године, Јељцин је дефинитивно и напустио Комунистичку партију. Дванаестог јуна 1991. године, годину дана након Декларације о суверенитету, Јељцин је изабран за председника Русије. Ово место уведено је на сверуском референдуму који се одржавао практично паралелно са свесовјетским референдумом о очувању СССР у марту 1991. године. Чак и на тим изборима слика коју је Јељцин креирао била је везана за слику Горбачова. Док је Горбачов представљао нешто старо – застарели Савез чији су дани одбројани, стари совјетски режим који се везивао за појам рата, социјализам – он је представљао нешто ново и модерно – Русију, независну републику и нову власт, капитализам.⁴⁰³ На тај начин наставило се са постојањем два центра, два пола – Совјетског Савеза и Русије, и сви други су могли да бирају између ова два пола.⁴⁰⁴ Ђукић наводи да од септембра 1990. дине Горбачов више не може „да изађе на крај“ са Јељцином.⁴⁰⁵

Декларација о суверенитету РСФСР правдана је тиме да ће наводно након што се ослободи СССР-а и терета да помаже друге савезне републике Русија постати једна од најразвијенијих земаља света.⁴⁰⁶ Међутим, ако је концепција национализма и сепаратизма прибалтичких држава водила њиховом отцепљењу од Совјетског Савеза, „онда је реализација оваквог модела Руске Федерације у својој коначној варијанти значила распад савезне државности.“⁴⁰⁷ У марту 1991. године, на свеопштем референдуму народ СССР-а се изјаснио за очување обновљеног СССР-а, Горбачов је одбијао захтеве „тврде линије“ да уведе ванредно стање и приступио изради Савезног споразума кроз такозване Новоогарјевске сусрете 9+1 (председници девет република и председник СССР). Текст новоогарјевског Споразума, који је требало да замени договор о образовању СССР-а, је усаглашен 23. јула, а Горбачов га је јавно објавио 2. августа 1991. године. У том периоду

---

⁴⁰¹ Zbigniew Brzezinski and Brent Scowcroft, *America and the World*, op. cit., p. 168.

⁴⁰² Mihail Gorbačov, *Sam sa sobom*, op. cit., str. 547.

⁴⁰³ Boris Yeltsin, *The struggle for Russia*, op. cit., p. 35.

⁴⁰⁴ Ibid, p. 36.

⁴⁰⁵ Срећко Ђукић, *Крај СССР-а и Русија – ново руско окружење*, op. cit., стр. 81.

⁴⁰⁶ Mihail Gorbačov, *Sam sa sobom*, op. cit., str. 504.

⁴⁰⁷ Ibid, str. 505.

западноевропске државе и јавност подржавале су Горбачова и обнову СССР, доношење новог Споразума и Устава, јер су се тако осећале сигурније,⁴⁰⁸ али без дилеме њихов закључак је већ крајем априла 1991. године био да је Горбачовљева ера завршена, да се СССР налазе у „револуционарној ситуацији“ (драстичне промене политичког система) и да ће власт преузети или тврдолинијаши или републике (реформисти попут Јељцина).⁴⁰⁹ Они су стали на страну република. Више од годину дана од проглашења, двадесет девог јула 1991. године Русија је признала независност Литваније, а 24. августа и остале две балтичке републике, чиме оне више нису биле део статусних реформи СССР.

3.2.1.3. Уместо потписивања споразума о новој федерацији - покушај пуча и проглашења независности

Потписивање новог Споразума, који је предвиђао стварање нове федерације суверених република, а након тога и усвајање новог Устава, требало је да се одржи 20. августа 1991. године, али до тога није дошло због покушаја пуча 19.-21. августа. Овај пуч организован је од стране снага безбедности СССР - војске, полиције и КГБ-а – са намером да се „устовлади ред“ тј. очува власт комунистичке партије и јединство СССР-а, али и да се очувају позиције лидера безбедносних органа, и био је предвиђен да се одигра у свим републикама, по моделу интервенција у Мађарској, Чехословачкој или Пољској 1981. године. Уведено је ванредно стање, тенкови су изашли на улице, постојао је списак лица за хапшење, штампа је укинута, издавани су декрети. Пучисти су били окупљени у форми Главног комитета за ванредно стање (ГКЧП) који су чинили шеф КГБ-а, министар одбране, министар унутрашњих послова, неки чланови Политбироа, премијер, и са којим су сарађивали и потпредседник СССР (који је у време пуча и заточеништва Горбачова проглашен за в.д. председника СССР), министар спољних послова, председник Врховног совјета, као и Горбачовљев најближи сарадник, шеф његовог кабинета,

---

⁴⁰⁸ Јељцин наводи натписе појединих угледних европских дневних листова које су писле о његовој посети Стразбуру, мотивисну намером да успостави директне везе са Европским парламентом након погоршања односа са Горбачовим, Boris Yeltsin, *The struggle for Russia*, op. cit., p. 25.

⁴⁰⁹ “CIA Memorandum, The Gorbachev Succession”, National Security Council, April 1991, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=2755713-Document-13>, 8/6/2018, p. 1.

представници синдиката радника и сељака.⁴¹⁰ Они су били и против новог Споразума о Савезу. Горбачов, који је био заточен на Криму у то време, је одбио захтев ове групе да уведе ванредно стање и преда им власт из наводно здравствених разлога што је било кључно за неуспех пуча. До инцидента и погибије тројице лица на улицама Москве је ипак дошло што је довело до повлачења војних снага и пропасти пуча. Јељцин је потом суспендовао активности Комунистичке партије.

Након неуспелог пуча уследила је серија проглашења независности – Естоније, Летоније, Јерменије, Молдавије, Белорусије, Азербејџана, Киргистана, Узбекистана, Украјине – а затим и референдуми. Августовски покушај пуча је у ствари спречио потписивање новог Споразума о Унији и омогућио силазак Горбачова са чела Комунистичке партије 24. августа 1991. године, чиме су раздвојене функције председника партије и државе. Неуспели августовски пуч је по Јељцину прекретница између два века, период када се последња империја заснована на страху урушила (иако он сам ни касније није желео да потпише ниједан споразум о новом савезу који би садржао централне органе власти).⁴¹¹ То је по њему био догађај који је у главама Руса направио коначан раскид између Русије и СССР-а.⁴¹² То је, на крају, њему обезбедило коначну подршку свих западних лидера, након година стављања њега у други план и његовог нуђења Русије као нове реалности.⁴¹³ Током покушаја пуча Јељцин предузима свеопшту национализацију. Ставио је под своју непосредну контролу све савезне органе извршне власти, укључујући КГБ, МУП и Министарство одбране на руској територији, преузео командовање Оружаним снагама СССР на територији РСФСР, преузео телевизијско-радијску компанију и друге информативне агенције које су биле у власништву КПСС и поништио све антиуставне акте организатора покушаја пуча, преузима сва предузећа на територији Русије, архиву КГБ-а и државну банку СССР-а.⁴¹⁴

---

⁴¹⁰ Детаљан опис припреме за августовски пуч, који Јељцин упоређује са сменом Хрушчова, даје сам Јељцин у: Boris Yeltsin, *The struggle for Russia*, op. cit., p. 41. Он наводи да поучен овим искуством он није као своје обезбеђење узимао официре КГБ-а, а да је место потпредседника државе у потпуности укинута. У случају немогућности да обавља своју дужност, председника Русије мења премијер.

⁴¹¹ Boris Yeltsin, *The struggle for Russia*, op. cit., p. 41.

⁴¹² Ibid, p. 75.

⁴¹³ У време пуча Јељцину су позиве упутили Џон Мејдор, Џорџ Буш, Хелмут Кол, премијери Италије, Шпаније и Француске, Аргентине, Јапана и Канаде, Ibid, p. 131-134.

⁴¹⁴ Срећко Ђукић, *Крај СССР-а и Русија – ново руско окружење*, op. cit., стр. 95-96.

Имајући у виду свеукупне реформе и већ проглашене независности, Горбачов је понудио нови Споразум о савезу, који су требале све републике да потпишу, а са онима које то не би учиниле би се започео процес раздвајања. Даљи рад на новом споразуму кретао се у правцу конфедерације, уз даље задржавање одредби о савезној држави – постојале би заједничке институције парламент, председник и потпредседник, који би се бирали заједнички на непосредним изборима на период од пет година, слично америчком систему, државни савет, владу, врховни суд, јединствена армија, унутрашња, спољна политика, монетарна политика - чему су се Јељцин и Кравчук (украјински председник) противили желећи да створе нешто што би био обичан савез држава тј. где не би постаје никакве заједничке институције нити Центар. У септембру 1991. године независност три балтичке републике је призната и оне су постале чланице УН.

Осамнаестог октобра 1991. године потписан је Договор о економској заједници суверених држава (програм Јавлински). За Горбачова, републичке границе су имале смисла једино у оквиру јединствене уније, јер су велике републике попут Казахстана и Украјине биле у великој мери мултиетничке са огромним бројем руског становништва. „Украјина је у садашњој форми настала само зато што бољшевици нису имали већину у Ради, па су они додали Харков и Донбас Украјини. А Хрушчов је проследио Крим од Русије Украјини као братски гест. И када је почео разговор о сецесији Украјине, моћан покрет против тога се појавио у Донбасу, на југу, и на Криму. Крим је коначно донео одлуку да или ће Украјина бити у Унији или се враћамо Русији.“⁴¹⁵, говорио је Горбачов 29. октобра 1991. године пред конференцију о Блиском истоку у Мадриду. Занимљива је конверзација између Горбачова и Гонзалеса (Felipe González Márquez), тадашњег премијера Шпаније. Наиме, Горбачов је тада рекао да је чврсто уверен у једну ствар - да није могуће расцепати Русију и Украјину и да ће оне бити заједно, на шта је Гонзалес одговорио: „Наравно, немогуће је расцепати Русију од Русије, она почиње у Кијеву.“⁴¹⁶

---

⁴¹⁵ “Record of Dinner Conversation between Gorbachev, Bush, Gonzalez and King Juan Carlos of Spain, Madrid” October 29, 1991, op. cit., p. 11. У моменту када је Украјина и дефинитивно почела да излази из руске сфере утицаја и приближава се ЕУ и НАТО, Крим је припојен Русији 2014. године, а у Донбасу су избили немири. То је разлог због кога се савремена дешавања не могу посматрати одвојено од распада СССР.

⁴¹⁶ Ibid, p. 12.

У тим моментима и Јељцин и Кравчук и Шушкевич су се изјашњавали у прилог Уније. Међутим, настављена је демонстрација савезних институција, посебно након што је Русија укинула финансирање савезних министарстава и проглашавања савезних институција републичким. Парафирање новог споразума о Савезу – „конфедеративна демократска држава“ најављено је 25. новембра 1991. године. Против било каквог Савеза и централних органа оштро је иступао украјински председник Кравчук, који се није ни појавио на заседању поводом потписивања новог споразума, а ни сам Јељцин није желео да га парафира, а затим ни други лидери. Може се рећи да је Јељцин учинио све да Украјину задржи у каквој таквој вези и солидарним и добрим односима са Русијом, али да се ово неће показати реалним ни до 2017. године. Можда је Украјину требало пустити још тада, а покушати остварити договорен Савез са осталих седам република. На последњем састанку у Ново Огарјеву Јељцин је скренуо пажњу на одсуство Украјине и да без ње неће бити савеза.⁴¹⁷ Он је предлагао измену Споразума припремљеног за парафирање тако да он носи назив „Савез суверених држава (USS) – конфедеративна демократска држава“, како би се и дефинитивно отклонила било каква конотација да се ради о јединственој држави са заједничким органима, већ савезу држава – а не једној држави. То је било супротно од онога што је Горбачов желео и за шта су, како је он сматрао, Јељцин и он постигли договор. Овај предлог је потписан и упућен на разматрање осталим републичким и савезним органима са намером да га председници република и председник Савеза потпишу 20. децембра. Ипак, 1. децембра 1991. године на референдуму у Украјини, на супрот мишљења Горбачова, народ се изјаснио за независност, коју Русија признаје наредног дана 2. децембра 1991. године, само дан пре него што је Договор о Савезу суверених држава одобрен од стране Врховног совјета СССР.

3.2.1.4. Формирање ЗНД и крај СССР

За председника Русије Јељцина, Украјине Кравчука и белоруског парламента Шушкевича ово је значило крај Новоогарјевског процеса. То су биле три републике које су чиниле 90% друштвеног производа СССР. Они су у највећој

---

⁴¹⁷ Наведено према: Срећко Ђукић, *Крај СССР-а и Русија – ново руско окружење*, op. cit., стр. 102.

тајности у Беловешкој шуми два дана радили на формирању Заједнице независних држава (ЗНД), иако се овај план припремао годину дана раније у виду четворног Споразума између Казахстана, Русије, Белорусије и Украјине⁴¹⁸, што може указивати на то да су они сво време обмањивали Горбачова у погледу подршке новој Унији. Осмог децембра три председника су потписали Изјаву шефова држава Републике Белорусије, РСФСР и Украјине и споразум о формирању Заједнице независних држава (ЗНД), под изговором спречавања даљег неконтролисаног распада СССР јер су преговори о потписивању новог Савезног споразума запали у ћорсокак, иако је он тек упућен у парламенте република на разматрање, као и да је „објективни процес изласка република из састава СССР и формирања независних држава постао (је) реална чињеница.“⁴¹⁹ Циљ је био ослободити се „глобалног центра који је издавао команде више од 70 година.“⁴²⁰ Центар се кривио за дубоку политичку и економску кризу, нарасле социјалне тензије и међуетничке сукобе. О потписивању овог новог споразума о ЗНД Јељцин је прво обавестио америчког председника Буша. У том моменту, сам Горбачов још увек није био обавештен о резултатима овог састанка тј. потписаном Споразуму о ЗНД.⁴²¹ Ова Заједница требало је да представља сукцесора СССР – у погледу свих међународних обавеза преузетих уговорима од стране СССР-а, укључујући спољни дуг, јединствену контролу над нуклеарним оружјем и непролиферацију.⁴²² Споразум је гарантовао територијални интегритет и неприкосновеност постојећих граница у оквиру Заједнице, немешање у унутрашње ствари, одрицање од употребе силе, економских и других санкција и притисака, тежњу нових нуклеарних држава ка достизању ненуклеарног статуса, гарантовао једнаке слободе и права грађанима, слободу кретања, увео обједињену команду над стратешким наоружањем и координирајуће институте Заједнице, укључујући и координацију спољнополитичке делатности и не допушта примену норми трећих држава, укључујући бивши СССР. Заједница

---

⁴¹⁸ У анализи ЦИА о Горбачовљевом наследнику од 29. априла 1991. године наводи се да Јељцин и лидери Казахстана, Украјине и Белорусије већ преговарају четворострани споразум који би био основа за изградњу новог политичког система који би искључивао тадашњу централну владу. “CIA Memorandum, The Gorbachev Succession”, April 1991, op. cit., p. 13.

⁴¹⁹ Mihail Gorbačov, *Sam sa sobom*, op. cit., str. 31.

⁴²⁰ “Memorandum of Telephone Conversation, Bush-Yeltsin”, December 8, 1991, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=3247155-3-Memorandum-of-Telephone-Conversation-Bush>, 8/6/2018, p. 2.

⁴²¹ Ibid.

⁴²² Ibid.

независних држава је практично успостављена као међународна организација, без наднационалних елемената. Беловешки споразум надмашио је Ново-огарјевски у разградњи заједничке и јединствене државе. Иако се 11 од 15 република СССР на савезном референдуму од 17. марта 1991. године изјаснило да жели очување савезне државе овај Споразум је констатовао да „Совјетски савез као субјекат међународног права и као геополитичка реалност више не постоји.“⁴²³

Разматрање Горбачовљевог споразума о савезу на Конгресу народних депутата СССР није успело будући да су представници Русије и Белорусије повукли своје представнике из Конгреса.⁴²⁴ У републичким парламентима са друге стране, радило се на ратификовању Беловешког споразума без разматрања Споразума о Савезу суверених држава. Он је великом већином гласова 12. децембра 1991. године ратификован у руском Конгресу народних депутата, чему је претходила денонсација Договора о Совјетском Савезу из 1922. године. Двадесет првог децембра исте године одржан је самит у Алма-Ати на којем је осталих осам република приступило Споразуму о образовању ЗНД (Грузија је тада била присутна као посматрач јер је себе третирао као Балтичке земље – окупирану територију СССР-а) и потписано неколико докумената између осталих и Протокол о обједињеној команди над заједничким војно-стратешким пространством и јединственој команди над нуклеарним оружјем и Одлука о чланству у УН. Протокол о јединственој команди је предвиђао поделу одговорности између председника Русије Јељцина и маршала Јевгенија Шапошњикова (Yevgeny Sharoshnikov) коме је дат дупликат команди над нуклеарним оружјем. Шефови остале три нуклеарне државе имали су могућност да забране употребу нуклеарног оружја, али не и да нареде њихово лансирање.⁴²⁵ Одлуком о чланству у УН све остале чланице су се сложиле да Русија преузме чланство СССР у УН, укључујући стално чланство у СБ УН, а на шта ниједна друга чланица ове организације није имала примедби.⁴²⁶ Двадесет трећег децембра те године Горбачов је предао председничке прерогативе Јељцину, а 25. децембра (на католички Божић) јавно објавио да напушта функцију председника СССР, чиме је СССР и званично престао

---

⁴²³ Наведено према: Mihail Gorbačov, *Sam sa sobom*, op. cit., str. 532.

⁴²⁴ Ibid, str. 536.

⁴²⁵ Срећко Ђукић, *Крај СССР-а и Русија – ново руско окружење*, op. cit., стр. 153.

⁴²⁶ Yehuda Z. Blum, “Russia Takes Over the Soviet Union’s Seat at the United Nations”, *European Journal of International law*, Vol. 3, Issue 2, August 1992, p. 356.

да постоји. Буш није желео распад СССР-а и био би срећан да пред собом има „једну слабију земљу и према томе мање агресивну од онога какав је био Совјетски Савез у годинама Хладног рата“ тј. „више је волео да има посла са једном државом неголи са несрећеном дружином свадљивих и нестабилних република, у којима би многе границе представљале разлог за оспоравања и сукобе.“⁴²⁷ Ова тврдња се данас свакако потврђује. Међутим, у условима када Москва није могла да одржи Савез нити војни блок Варшавски пакт, а Европска Заједница је тек јачала своје јединство, САД су морале да дефинишу другачију стратегију која је обухватала интеграцију и проширење.

За Збигњева Бжежинског ово је моменат који је означио крај последње велике територијалне империје, што значи коначни крај Првог светског рата.⁴²⁸ Пост-совјетски простор има бар три одлике које су последице овог распада по начелу *uti possidetis* – капацитет новонасталих држава да обављају све функције државе, „руско питање“ тј. питање огромног броја Руса који су се нашли у новим независним државама и руска територија која је постала мања од седамнаестовековне руске империје. Због тога се Русија стално пита докле су њене границе и нерешена етно-територијална питања између држава бившег СССР-а попут Крима, Трансдњестровља, Нагорно-Карабаха, Абхазије и Јужне Осетије.⁴²⁹

Споразум о формирању ЗНД замењен је Статутом ЗНД које су државе чланице ратификовале. Украјина и Туркменистан никада нису ратификовали овај Статут, већ су учествовале у својству придружених чланица. Грузија је званично 2008. године након сукоба са Русијом око Абхазије и Јужне Осетије поднела захтев за излазак из чланства, што је и ступило на снагу наредне године, док је Украјина повукла све своје представнике из органа ЗНД 2018. године, због присједињења Крима Русији и сукоба у Донбасу. Занимљиво је то да су оснивачи ЗНД предвидели и могућност за друге државе које деле циљеве и принципе Споразума о оснивању да постану чланице Заједнице (члан 13).

---

⁴²⁷ Serđo Romano, *Pad američke moći*, op. cit., p. 35.

⁴²⁸ Zbigniew Brzezinski and Brent Scowcroft, *America and the World*, op. cit., p. 7.

⁴²⁹ Gerard Toal, *Near Abroad – Putin, the west, and the contest over Ukraine and the Caucasus*, Oxford University Press, 2017, p. 65-68.

3.2.1.5. Закључна разматрања

Да сумирамо, Горбачовљеве реформе и први слободни избори за ново тело Конгрес народних депутата 1989. године изнедриле су или ревитализовале мноштво нових лидера од којих су неки били кључни носиоци распада СССР кроз уништавање Центра и јачање република – попут Јељцина. Горбачов је желео стварање нове Уније у којој би републике уживале истински суверенитет, али где би Русија имала специјалну улогу – улогу лидера (хегемона). Будући да републике више не прихватају директно вођство Русије, ова њена специјална водећа улога би могла бити остварена једино кроз Унију, нови центар, где би све републике биле представљене и где би Русија, с обзиром на њене могућности, снагу и способности могла да се оствари - да води друге. У томе, сматрао је Горбачов, лежи њена историјска мисија.⁴³⁰

Трансформација и урушавање монопола комунистичке партије, као и смањење издвајања за војску и њено значајно смањивање од 1988. године значили су знатно слабење две основне полуге старог система, које је представљало кохезионо ткиво заједничке совјетске државе. Са смањењем тог вида контроле, расли су и апетити локалних лидера, који су путем пораста национализма, то незадовољство искористили да уруше Центар. Поред тога, чини се да је основни проблем у Горбачовљевим реформама не то што је било превише промена, већ што их није било довољно. Јељцин наводи да је Горбачов у почетку био ужаснут самим концептима тржишта и приватне својине и да перестројка у ствари није значила прекид са совјетском прошлошћу и поретком.⁴³¹ То доказују и Горбачовљеви наводи да се „перестројка појавила као алтернатива двома историјским крајностима: егоистичном ситносопственичком капитализму, с једне стране, и стаљинистичком тоталитаризму, са друге.“⁴³² Федоров наводи да је Горбачов напустио идеју радикалне реформе када је видео да су војно-индустријски комплекс и републике против тога.⁴³³ Горбачов је тако од стране комуниста и конзервативаца виђен као издајник - либерал, а од стране либералнијих и

---

⁴³⁰ “Record of Dinner Conversation between Gorbachev, Bush, Gonzalez and King Juan Carlos of Spain”, Madrid, October 29, 1991, op. cit., p. 14.

⁴³¹ Boris Yeltsin, *The struggle for Russia*, op. cit., p. 17.

⁴³² Mihail Gorbačov, *Sam sa sobom*, op. cit., str. 555.

⁴³³ “Ambassador Rodric Braithwaite diary”, 5 March 1991, op. cit., p. 1.

радикалних кругова као „умивени комуниста“ који не раскида са социјализмом. Зато му ни једни ни други нису у потпуности веровали и желели су да га уклоне са власти. Горбачов се нашао разапет између оних који су захтевали радикално одбацивање и демонтажање социјалистичког система и самог СССР-а и оних који су желели да наставе по старом, између демократа-националиста и тоталитарних комуниста. Ове две групе су у суштини делиле исто полазиште: да СССР није могао да опстане без да буде поиман као империја, а ово поимање СССР-а као империје није могло да постоји без поимања силе и страха, што се управо и десило оног момента када је први чекић заривен у берлински зид.⁴³⁴ Ово полазно становиште конзервативце је водило ка томе да заговарају „чврсту руку“ како би империја опстала, а радикал-демократе ка томе да она више није ни могућа, јер се СССР одрекао употребе силе и страха на међународном плану као средства очувања империје/Савеза. Ови конзервативци (и сами пучисти) видели су демократе као агенте Централне обавештајне агенције САД (CIA) ангажоване у циљу помагања Американцима да окупирају СССР и поделе са својим НАТО партнерима совјетске природне ресурсе.⁴³⁵ Са друге стране, Горбачов и Јељцин делили су став да повратка на старо нема и да је потребно извршити и додатне кадровске промене конзервативаца што их је сврстало насупрот њима, али су разлике постојале у погледу темпа и коначног исхода промена. Изгледа да је у то време Горбачовљева опција да се СССР као јединствена држава може очувати без употребе силе и уз мирољубиву трансформацију – перестројку - за припаднике оба екстрема била нереална и непожељна. Према Извештају CIA о Горбачовљевом наследнику наводи се да је Горбачов дошао у ову ситуацију зато што су се његове политике генерално кривиле за катастрофу у земљи из које он није понудио ниједан кредибилан излаз:

- Уништио је стари лењинистички политички систем, а није створио нове поуздане политичке структуре које би га замениле,
- Његов „анти-кризни програм“ је лош покушај да се обнове старе методе вертикалне контроле како би се стабилизовала економија
- Радници више не верују Горбачовљевој влади

---

⁴³⁴ Boris Yeltsin, *The struggle for Russia*, op. cit., p. 35.

⁴³⁵ Ibid, p. 55.

- Горбачовљева одлучност да готово по сваку цену задржи унију којом би се владало из центра наставиће да погоршава сукобе између центра и република.⁴³⁶

Поред тога, Горбачов је потпуно потценио значај и снагу национализма у различитим деловима Совјетског савеза.⁴³⁷ Конзервативне струје које су желеле да поново ојачају партијски и бирократски апарат, али и спрече да заврше као комунистички лидери након револуција у Источној Европи, покушале су крајем августа 1991. године неуспели пуч, након чега су демократ-националисти предвођени Јељцином преузели пуну власт, иако су и даље преостале да функционишу „институције формиране у другом времену“ – пре свега Конгреси народних депутата, које су Јељцину и омогућиле долазак на власт, а са којим се он касније оштро обрачунао. И иако је Русија кренула путем либерално-демократских реформи то не значи да су и све друге републике, посебно несловенске, учиниле исто.

Овде ваља напоменути и трећу опцију, која и данас има своје присталице у словенским државама, а то је обнова руског православног царства – Свете Руси, и оживљавање оне духовности која се везивала за предреволюционарну руску царску породицу.⁴³⁸ У Србији се овај утицај, такозвани трећи пут, такође може осетити и увидети кроз деловање појединих друштвених и црквених кругова и њихове активности. Међутим, јачање овог правца носи са собом страх од обнове руског империјализма, посебно код руских суседа – бивших совјетских република, али и у Источној Европи, посебно Пољској. Овом страху доприносе и наводи појединих заступника овог правца попут оног да Русија још увек није достигла оно за шта је предодређена, „још није досегла границе које су потребне њеној величини.“⁴³⁹ Још за време Јељцина, посебно по питањима црноморске флоте на Криму и нуклеарног наоружања које је постало обједињено под руском командом, за разлику од одредби

---

⁴³⁶ “CIA Memorandum, The Gorbachev Succession”, April 1991, op. cit., pp. 2-3.

⁴³⁷ Zbigniew Brzezinski and Brent Scowcroft, *America and the World*, op. cit., p. 168.

⁴³⁸ Један од заступника идеје да је СССР био казна Божја за грех руског народа који је одбацио веру и цара и да Русија мора изабрати „трећи пут“ – пут национално-религиозног самодржавља, у Леонид Решетњиков, *Вратити се Русији-трећи пут или ћорсокаци безнађа*, Еуро Giunti и Наша Србија, Београд, 2014. Такође, у Србији су се појавила дела у којима се заговара стварање „православног царства“ као део обнове руске духовности, у: *Пројекат Русија*, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2009, Књига прва, стр. 309.

⁴³⁹ Леонид Решетњиков, *Вратити се Русији-трећи пут или ћорсокаци безнађа*, op. cit., 67.

Беловешког споразума који је предвиђао заједничку, страхови од империјалне политике Русије су јачали.

3.2.2. Русија након распада СССР 1991-1993

До краја јула 1992. године све републике бившег Совјетског Савеза биле су чланице УН. Сам Јељцин се на заседању СБ УН први пут појавио 31. јануара 1992. године. Током те године у Русији је спровођен програм реформе у свим областима, што је изазвало потпуни колапс, хаотичност система – инфлацију, пад продуктивности, незапосленост - као и велико незадовољство народа. Стабилизација се није назирала, а парламент је по мишљењу извршне власти био главна препрека за стабилизацију прилика.⁴⁴⁰ У мају 1992. године потписан је Споразум о колективној безбедности између појединих држава бившег Совјетског савеза (који ће од 2002. године добити и своју организациону димензију у виду Организације договора о колективној безбедности). Средином јуна 1992. године потписан је споразум о нуклеарном наоружању између Јељцина и Буша, а у јулу 1992. године Русија је позвана да присуствује састанку Г7. Највећи проблем са Украјином тичао се нуклеарног наоружања које се налазило на украјинској територији, будући да би Украјина одрицањем од нуклеарног оружја изгубила статус силе а и тражила је у том случају пружање америчких безбедносних гаранција од Русије, као и поделе црноморске флоте, тако да се руској флоти омогући стационирање у кримској луци Севастопољ. Споразум о ова два питања постигнут је у јуну 1993. године. Већ крајем 1992. године са избором новог америчког председника почело се размишљати о томе како Источно Европљанима и бившим земљама СССР-а пружити заштиту од потенцијално агресивне политике Русије према њима. У том контексту у САД се разматрало и проширење НАТО на Грузију и Украјину.

У Русији, већ крајем 1992. године Конгрес народних депутата је желео да смени владу и уклони Јељцина са власти (јер би у супротном он уклонио њих), а највећи сарадник у томе им је био Јељцинов заменик (потпредседник Русије) Александар Руцкој (Alexander Rutskoy), који је почео да се противи владиној

---

⁴⁴⁰ Boris Yeltsin, *The struggle for Russia*, op. cit., p. 176.

економској и спољној политици, оптужио неке од руских лидера за корупцију и био против јачања председничких овлашћења. Крајем децембра 1992. године постигнут је компромис између Конгреса и председника да се листа кандидата за премијера састави у Конгресу, да затим председник врши избор од пет кандидата које представља Конгресу ради гласања и рангирања, након чега председник предлаже Конгресу коначног кандидата за премијера - једног од тројице првопласираних.⁴⁴¹ У децембру 1992. године нови премијер Виктор Черномирдин (Viktor Chernomyrdin) изгласан је у Конгресу. Он је на том месту изабран уместо дотадашњег Јељциновог заменика за економске реформе, в.д. премијера и кандидата за премијера Јегора Гајдара (Yegor Gaidar), чија номинација у Конгресу није задобила потребну подршку. У суштини спор између Конгреса и председника је био спор око тога да ли ће Русија имати председнички или парламентарни политички систем. Прихватање да се референдум одржи десило се тек након неуспелог импичмента у Конгресу 28. марта 1993. године, који је покренут због Јељциновог декрета о увођењу ванредних мера а који се тумачио као противуставан. На референдуму у априлу 1993. године, уз јаку информациону пропаганду пласирану кроз владино тело претходно створено од стране Јељцина, народ се у већини изјаснио да подржава председника Русије, владину социјалну и економску политику, у мањој мери превремене изборе за председника, а већој превремене изборе за Конгрес.⁴⁴² Након референдума приступило се измени Устава, а због Ручкојевих оптужби за корупцију формирана је владина Комисија за борбу против корупције, и поједини лидери попут министра за безбедност, су смењени. Како би прекинуо дуалност власти – између совјета (парламента) и нове владе (извршне власти) – и омогућио усвајање новог Устава који је председнику давао већа овлашћења Јељцин почетком септембра 1993. године започео израду декрета о распуштању Конгреса народних депутата и формирао Федерални Савез, као противтежу Конгресу. Предложио је да се седнице Уставног суда не држе до избора новог парламента. Јељцин наводи да је распустио парламент не зато што му је било „мука од њега“, већ зато што је Врховни Совјет постао „моћна, деструктивна сила, претња руској безбедности.“⁴⁴³ Јељцин је због свог искуства у

---

⁴⁴¹ Ibid, p. 197.

⁴⁴² Ibid, p. 212.

⁴⁴³ Ibid, p. 244.

Белој кући током покушаја пуча у августу 1991. године знао у којој мери и на који начин је ова зграда обезбеђена, због чега је њено заузимање било од кључног значаја. Декрет о укидању Конгреса је објављен и ступио на снагу 21. септембра 1993. године и њиме су поред Конгреса народних депутата Русије, укинута и локални и регионални совјети, што је од стране Уставног суда проглашено неуставним. Јељцин није успео да претходно заузме Белу кућу и она јесте постала седиште реакције депутата. Будући да је Јељцинов декрет проглашен неуставним, Руцкој је у парламенту преузео дужност вршиоца дужности председника Русије и поништио декрет Јељцина. Дошло је до блокаде парламента 24. септембра, претходно су прекинуте све линије комуникације са Белом кућом, искључена струја, топла вода и грејање, Јељциновог наређења да се он ослободи побуњеника и жестоких сукоба.⁴⁴⁴ Ова побуна угушена је 4. октобра уз ангажовање Јељцинових снага безбедности⁴⁴⁵, Руцкој је био ухапшен (све до фебруара 1994. године када су „завереници“ и августовског пуча и септембарске побуне амнестирани), а позиција потпредседника укинута. Нови избори организовани су у децембру 1993. године, а нови парламент чинили су Државна дума, као симбол повратка предреволюционарној Русији, и Савет федерације. Нови устав донет је 25. децембра 1993. године, тачно две године након укидања СССР-а, чиме је и коначно прекинута свака институционална веза са претходним комунистичким поретком. У том периоду почиње и Први чеченски рат, који означава почетак руског рата против исламског тероризма и фундаменталиста, као новог феномена, као што ће 11. септембар 2001. године означити почетак америчког свеобухватног „рата против терора“. Јељцин их назива „варварском цивилизацијом“ наводећи да су се велике нуклеарне и технолошки напредне силе попут САД, Британије, Француске, Индије, Израела и Русије одједном нашле суочене са другом, „варварском цивилизацијом“ – средњовековним примитивизмом – која доводи у питање „наше вредности, наш свет, наше само постојање.“⁴⁴⁶ Он наводи: „Не знамо како да се боримо са овим проклетством, које изгледа да је испузало из неког дубоког историјског подземља

---

⁴⁴⁴ Ibid, p. 264.

⁴⁴⁵ Ibid, p. 13.

⁴⁴⁶ Boris Yeltsin, *Midnight Diaries*, Public Affairs, New York, 2000, p. 56.

из претходних векова. Ми тек учимо како да се боримо са њим.⁴⁴⁷ Први чеченски рат је показао слабост руске војске и представљао претњу за распад Русије.

Током распада СССР-а поједине аутономне области других совјетских република желеле су да остваре своју независност а затим и присједињење са Русијом, међутим као што је већ речено право на самоопредељење признато је конститутивним републикама, не и народима, и у том смислу промене граница република нису биле прихватљиве. Ова питања решиће се 2008. године, признањем Русије, након краћих сукоба, 26. августа те године независности Јужне Осетије и Абхазије, која је за време Стаљина насилно припојена Грузији (по моделу признања једнострано проглашене независности Косова пар месеци раније 17. фебруара 2008. године од стране Западних земаља), и референдума на Криму 2014. године, којим је он присједињен Русији.⁴⁴⁸ Питања Трансдњестровља и Нагорно-Карабаха остају да се реше.

Занимљиво је то да су се већ 1993. године јавиле идеје за поновним стварањем де факто конфедерације са заједничким наднационалним институцијама. Председник Казахстана Нурсултан Назарбајев предложио је тада нови савез између Русије, Белорусије и Казахстана по угледу на Европску унију, али је тај предлог одбијен. Ова идеја прихваћена је седам година касније у облику Евроазијске економске заједнице. У том периоду, након промене парламентарне структуре у Москви, будући да су у међувремену на изборима 1995. године победили неокомунисти и екстремни националисти и да је промењен састав Владе, идеја о ближим интеграцијама је постала прихватљива али реализована само између Русије и Белорусије. Другог априла 1996. године формирана је Заједница Русије и Белорусије која је ојачана годину дана касније 2. априла 1997. године променивши назив у „Савез Русије и Белорусије“. Посебан значај у ојачавању ових односа има симболика датума – дана 25. децембра 1998. године, тачно седам година од када је званично престао да постоји СССР – потписан је низ докумената који су требали да ојачају интеграцију две земље. А 8. децембра 1999. године, на дан када је потписан Беловешки споразум између Русије, Белорусије и Украјине о стварању

---

⁴⁴⁷ Ibid.

⁴⁴⁸ Након распада СССР-а поставило се питање контроле Црноморске флоте и Крима, који је Хрушчов дао на поклон Украјини. Најпре су Украјинци захтевали да флота положи заклетву министру одбране Украјине, на шта руски врховни совјет одговорио позивима на нелегалност Хрушчовљевог чина 1954. године, Boris Yeltsin, *The struggle for Russia*, op. cit., pp. 152-153.

ЗНД и престанку постојања СССР, формирана је „Савезна држава Русије и Белорусија“. Њен модел је требало да прати модел уређења СССР. Савезу је желео да се прикључи и Казахстан и Киргизија, као и Молдавија, а главни изазов представљала је Украјина. Деловање у овим бившим совјетским републикама у правцу евроатлантских уместо „нео-совјетских“ интеграција довело је до озбиљних криза и довођења у питање ових интеграција, посебно након што је Украјина одустала од учешћа у пројекту Јединственог економског пространства Русије, Белорусије и Украјине, који је затим обустављен. Ово питање је делимично превазиђено стварањем Евроазијске економске уније 1. јануара 2015. године, чија је идеја усвојена 2011. године. Руско окружење се данас налази између руског и западног лидерства – између Русије, ЗНД, ОДКБ и САД, Европске уније и НАТО.⁴⁴⁹

3.2.3. Формирање Европске уније и започињање процеса проширења

На формирање Европске уније утицали су унутрашњи и спољни фактори. Са једне стране, формирању Уније допринели су унутрашњи фактори попут већ постојећих дубљих интегративних процеса (попут Шенгенског споразума и Конвенције), сагласност држава чланица око тога да је интеграцију потребно додатно продубити и у сфери заједничке спољне политике и безбедности (са могућношћу стварања заједничке одбране), жеља за њеном већом ефикасношћу имајући у виду нове безбедносне претње, али и економска криза праћена великом стопом незапослености и слабим економским растом. Са друге стране, формирање Уније омогућила је стратешка трансформација у свету - крај Хладног рата, распад Варшавског пакта и СССР-а која је омогућила уједињење Немачке, веће јединство Уније и њену независнију улогу у свету. Овај процес видео се као победа воље држава Европе да се уједине, за разлику од присилне поделе на коју су били осуђени након Другог светског рата и пада гвоздене завесе.⁴⁵⁰ Жак Делор, председник Европске комисије само месец и по дана пре пада Берлинског зида говорио је: „... можете видети промене у напретку у Средњој и Источној Европи и у Совјетском

⁴⁴⁹ Срећко Ђукић, *Крај СССР-а и Русија – ново руско окружење*, op. cit., стр. 66.

⁴⁵⁰ Žak Delor, „Moramo zbrisati Jaltu!“, govor u Savetu Evrope, Strazbur, 26. septembar 1989. godine. Navedeno prema: Aleksandra Popović (ur.), *Evropa s dušom – govori koji su odredili savremenu Evropu*, Fondacija Konrad Adenauer, Beograd, 2009, str. 116.

Савезу, и заједно са овим променама – убрзавање европских интеграција од Јединственог акта. Све нам то даје разлоге да самима себи поставимо циљ – превазилажење поделе на Старом континенту. Једном речју: морамо збрисати Јалту.“⁴⁵¹

Захтеви Централно и Источно-европских држава као и нових независних држава да се прикључе Унији довели су до започињања и формулисања процеса проширења и на државе које су биле под комунистичком управом, у чијој је основи од самог почетка била политика условљавања. Током 1990их започети су и процеси интеграције Западноевропске уније у Европску унију, чиме је дата основа за развој Заједничке безбедносне и одбрамбене политике ЕУ.⁴⁵²

Драган Симић наводи да су Европу 1991. године чиниле три политичке, идеолошке и безбедносне макроструктуре и функционалне целине: западна Европа (у виду Европске Заједнице – касније ЕУ - и са значајним присуством САД), 2. Источна и средња Европа („ослобођена“ идеолошких, политичких, војних и економских чинилаца СССР-а, уз присуство „вакуума моћи“), 3. СССР пред распад тј. Руска Федерација.⁴⁵³ Наведено је, такође, био један од разлога за избор наших предметних актера јер они пресудно утичу на безбедност Европе и Западног Балкана. Симић наводи да су након Хладног рата преовладале две „безбедносно-стратешке замисли“: једна, ужа, која обухвата економско и безбедносно високо интегрисани трансатлантски оквир, заједно са земљама Средње и Источне Европе, без СССР односно Русије и друга, шира, замисао која обухвата и СССР односно касније Русију и простире се од „Ванкувера до Владивостока“, односно простор обухваћен КЕБС-ом (ОЕБС-ом).⁴⁵⁴ У сваком случају Европа је требала постати јединствена безбедносна целина или заједница заснована на сарадњи у безбедности односно „кооперативном“ безбедносном систему чије је језгро, као што је већ поменуто, састављено од либерално-демократских држава које своју стабилност и демократију „извозе“ у концентричне кругове небезбедности који су чинили њено окружење.

---

⁴⁵¹ Ibid, str. 122.

⁴⁵² Тако ће настати Европска одбрамбена агенција, Институт за безбедносне студије и Сателитски центар ЕУ, будући да је ступањем на снагу Лисабонског уговора престала потреба за ЗЕУ, а државе чланице ЕУ су донеле одлуку о распуштању ЗЕУ, која је званично престала да постоји 30. јуна 2011. године.

⁴⁵³ Dragan R. Simić, *Nauka o bezbednosti*, op. cit., str. 109.

⁴⁵⁴ Ibid, str. 110.

Стубови безбедности у Европи су током 1990их година били НАТО и у мањој мери ЗЕУ и КЕБС (касније ОЕБС). Након урушавања комунистичких режима у Источној и Средњој Европи овај простор је постао „брисани“ простор у коме је постојао „вакуум моћи“ и који је требало попунити. Имајући у виду правац транзиције ових земаља ка либерално-демократском моделу друштвеног и државног уређења оне су, природно, изразиле жељу за започињање економских и безбедносних интеграције које би их учиниле делом Западних међународних установа – пре свега НАТО-а и Европске уније. У својим критеријумима чланства ове организације су јасно указале на потребне правце транзиције које државе кандидати за чланство морају да испуне како би им приступиле. Њихова трансформација концентрише се око заједничких вредности – демократије, заштите људских права, владавине права и мирољубивог решавања спорова. Ове земље нису желеле да им се икада више понови „гвоздена песница“ Русије која би им диктирала успостављање неког другог уређења од оног који су оне желеле. НАТО је пружао војну заштиту од таквог сценарија, због чега је он и имао примат у безбедности Европе у том периоду. У складу са Вентовом поделом система безбедности у периоду током 1990их година овај систем би се могао назвати кооперативним будући да су државе у великој мери идентификовале своје безбедносне концепте једне са другима.

Стварање јединственог тржишта и дубље економске и политичке интеграције, либерално-демократске реформе на Истоку Европе, распад Варшавског пакта и СССР-а, као и уједињење Немачке биле су основне покретачке снаге за стварање Европске уније. Уговором о оснивању Европске уније од 7. фебруара 1992. године (ступио на снагу у новембру 1993. године) остварене су најсвеобухватније измене Римских уговора и створена два нова „стуба“ европских интеграција – поред првог стуба који је обухватао економску и монетарну интеграцију са израженим наднационалним обележјима, формиране су и заједничка спољна и безбедносна политика (са перспективом заједничке одбрамбене политике) и сарадња у области правосуђа и унутрашњих послова формирана на начелу међувладине сарадње. У сваком од покушаја дубље безбедносне и одбрамбене интеграције била су одлучујућа два фактора: однос према суверенитету и однос према нуклеарној заштити САД и војној улози

НАТО.⁴⁵⁵ Ипак имајући у виду промену стратешког окружења, као и промењену природу претњи, у ЕУ се развијала потреба стварања Европске безбедносне и одбрамбене политике, која је формирана 1999. године и када је дошло до успостављања такозваног планског циља (енгл. *Headline Goal*) - стварања мањих, мобилних и професионалних јединица које би могле у кратком временском року да интервенишу на кризном подручју. Сваки пут се, у то време, међутим водило рачуна да дубље интеграције у овој области не имплицирају настанак европске војске будући да би тиме била нарушена примарна функција НАТО.

Позиција Високог представника за спољну и безбедносну политику уведена је Уговором из Амстердама 1997. године (ступио на снагу 1999. године) чиме се настојало да се створи ЕУ која „прича истим гласом“. Тада је унета и одредба о флексибилизацији и „појачаној сарадњи“ која ће имати значајне последице на будуће обликовање Уније, будући да ће дозволити веће интеграције у разним областима, па и ојачану структурисану сарадњу у оквиру Заједничке безбедносне и одбрамбене политике Уније, са уговором у Ници и Лисабонским уговором. Такође, у овај Уговор укључени су и Петербуршки задаци Западноевропске уније, који ће Лисабонским Уговором бити проширени.⁴⁵⁶ Европска безбедносна и одбрамбена политика формирана је 1999. године. Унија је још и раније себи доделила улогу „глобалног играча“, што је било подстакнуто и формирањем Европске монетарне уније и заједничке валуте.

Нове државе Источне Европе још од распада СССР-а и Варшавског пакта наглашавале су своју намеру за чланством у ЕУ и НАТО. Оне нису пристале на споразуме са СССР којима би биле ограничене у погледу избора организације чијем би чланству приступиле, јер би то умањило њихов суверенитет и независност и умањило њихове шансе за чланство у овим организацијама.⁴⁵⁷ Оне су се противиле

---

⁴⁵⁵ Matijas Jop, „Evropska odbrambena i bezbednosna politika“, u: Verner Vajdenfeld, Wolfgang Vesels (ur.), *Evropa od A do Š – priručnik za evropsku integraciju*, Konrad Adenauer Fondacija, Beograd, 2010, str. 87.

⁴⁵⁶ Петербуршки задаци из 1992. године обухватају хуманитарне задатке и операције спасавања, очување мира, и борбене операције у решавању криза укључујући мере стварања мира. Лисабонским уговором ови задаци су проширени тако да обухватају и операцијама разоружања, војног саветовања и пружања техничке помоћи, спречавања сукоба и задацима постконфликтне стабилизације.

⁴⁵⁷ Paul Wolfowitz Memoranda of Conversation with Vaclav Havel and Lubos Dobrovsky in Prague, April 24-26, 1991, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4325707-Document-29-Paul-Wolfowitz-Memoranda-of>, 9/6/2018, p. 5.

теорији „вакуума моћи“ због којег би се овај простор сматрао нестабилним, већ се, по њима, шта више он сада може сматрати стабилнијим, јер више не представља „тампон зону“ између два света.⁴⁵⁸ Европска унија је за све земље које желе да јој се прикључе развила посебне услове и критеријуме, као и механизме. Услови су садржани у Уговору о ЕУ и односе се на географске и политичке критеријуме – да се ради о европској држави и да се ради о држави која поштује стандарде и вредности Уније (политика условљавања). Са друге стране, посебни критеријуми чланства усвојени су на састанцима Европског савета попут оног у Копенхагену у јуну 1993. године када су усвојени такозвани Копенхашки критеријуми – политички у смислу постојања либерално демократских уређења, јаким институција и одговорних влада уз поштовање људских права, економски у смислу стварања тржишне економије са довољним степеном способности да учествује на европском тржишту у односу на конкуренцију и у правном смислу прихватања правних тековина ЕУ (овај критеријум ће бити допуњен 1995. године на самиту у Мадриду постојањем ефикасне јавне управе способне да примени правне тековине ЕУ). За земље Западног Балкана ови критеријуми су додатно допуњени и од 2000. године је покренут процес стабилизације и придруживања. Ти критеријуми су: регионална сарадња и добросуседски односи између држава Западног Балкана, испуњавање обавеза преузетих међународним споразумима и специфични критеријуми одређени за сваку земљу посебно (у случају Србије на пример и примена споразума којима су окончани сукоби на простору бивше Југославије и сарадња са Међународним кривичним трибуналом за бившу Југославију). За суседне земље Средоземља покренут је Барселона процес 1995. године. Политика условљавања и начело диференцијације основни су елементи политике придруживања и проширења. Са земљама Централне и Источне Европе потписани су Европски споразуми, са Русијом Споразум о партнерству и сарадњи између ЕУ и Русије 1994. године (ступио на снагу 1997. године, након дугог процеса ратификације у државама чланицама), а са земљама Западног Балкана Споразуми о стабилизацији и придруживању. Споразум са Русијом предвиђао је широк спектар сарадње, не само у економској области, већ и у политичком дијалогу, друштвеној и културној сарадњи, образовању, науци и технологији, како би чинио оквир

---

⁴⁵⁸ Ibid, p. 9.

постепеног укључивања Русије у шири простор сарадње у Европи.⁴⁵⁹ Много у тадашњем односу ЕУ према Русији односило се на одржавање Јељцина на власти и страх да се строгим условљавањем не отежа његова унутрашња политичка позиција. Ипак, имајући у виду први чеченски рат и примедбе европских државе на руско поступање у њему односи су почели да се захлађују. Овај споразум је истицао 2007. године а ЕУ и Русија су већ почетком новог века преговарали успостављање „четири заједничких простора“ (економски; слобода, безбедност, правда; спољна безбедност; истраживање, образовање и култура), који међутим нису успешно окончани. „Проблем се манифестовао у трговинским споровима, безбедносној сарадњи и сукобима око вредности.“⁴⁶⁰ Као и у случају односа са САД, Русија је тежила успостављању равноправних односа, заснованих на начелу једнакости и узајамног поштовања интереса, а не односима у којима би она била третирана као једна од држава која испуњава критеријуме прописане од стране европских тела и која чека у реду да буде део европских или евроатлантских организација. Посебно удаљавање у односима десило се поводом начина решавања преосталих спорова на постосвјетском простору (Молдавија, Украјина, Грузија) које ће ЕУ након проширења почети да третира као своје суседство, као и улоге ЕУ у економском удаљавању ових држава од Русије и такозваним „обојеним револуцијама“. Као и случају односа са САД, Руски односи са ЕУ су „ресетовани“ 2010. године када је потписано Партнерство за модернизацију, као и низ билатералних споразума са европским земљама, али Русија није успела да реши најважније питање у овом односу питање виза за руске грађане.⁴⁶¹ Након 2014. године и кризе у Украјини односи са ЕУ су поново заоштрени.

Иако не у том степену, ЕУ је током деведесетих година развила значајне ближе односе на свим континентима, иако неретко инсистирајући на прихватању процеса глобализације, демократизације и либерализације тј. тржишне привреде, владавине права и поштовања људских права. У случајевима када треће државе не прихватају ова начела ЕУ прибегава стратегији „уздржаног дијалога“ са циљем да

---

⁴⁵⁹ Tuomas Forsberg and Hiski Haukkala, “The European Union”, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018, p. 270.

⁴⁶⁰ Ibid, p. 271.

⁴⁶¹ Ibid, 272.

постигне кооперативни ангажман појединих држава.⁴⁶² У овоме се налази и језгро европске концепције светског поретка.

---

⁴⁶² Franko Algijeri, „Politika prema Aziji“, u: Verner Vajdenfeld, Wolfgang Vesels (ur.), *Evropa od A do Š – priručnik za evropsku integraciju*, Konrad Adenauer Fondacija, Beograd, 2010, str. 218.

4. ФОРМИРАЊЕ КОНЦЕПЦИЈА СВЕТСКОГ ПОРЕТКА У ПОЛИТИКАМА БЕЗБЕДНОСТИ САД, РУСИЈЕ И ЕУ НАКОН ХЛАДНОГ РАТА

„Стиче се утисак да се у сваком веку, као да је у питању неки природни закон, појављује једна земља која поседује моћ и вољу, као и интелектуалну и моралну снагу, да у складу са сопственим системом вредности обликује читав међународни поредак.“⁴⁶³

У овом периоду издвајају се три централна питања пост-хладноратовских међународних односа око којих су се преламале (и још увек се преламају) концепције светског поретка САД, Русије и ЕУ, а која ће довести до нестабилности светског поретка у XXI веку. То су: безбедност у Европи (НАТО улога, способности, проширење и однос са Русијом, посебно у односу на постосвјетски простор), начела употребе силе и контрола наоружања. У сваком од наредних потпоглавља размотриће се ставови и политика три предметна актера према овим питањима који су, видеће се, различити. Ове разлике објашњиве су кроз различите потребе идентитета и безбедности које ће водити формулисању различитих начина управљања којима се тежи њиховом задовољавању (концепције светског поретка), а што доводи до нестабилности светског поретка.

4.1. Доба демократског мира и стратегија ангажовања и вођства/проширења САД (1993-1996)⁴⁶⁴

Одговорност и способност Америке да учини свет сигурним за демократију кроз њено активно ангажовање у условима надмоћне позиције у свету након Другог светског рата била је идеја још америчког председника Харија Трумана пре 80 година. САД ће се поново наћи у овој позицији након победе у Хладном рату, а

---

⁴⁶³ Henri Kisindžer, *Diplomatija I*, VERZAL Press, Beograd, 1999, str. 5.

⁴⁶⁴ У овом делу дисертације будући да се бавимо концепцијом светског поретка САД користимо и терминологију и наратив који је својствен америчком. Слично ћемо урадити и у наредним поглављима у односу на Русију и ЕУ.

доминација (ангажовање кроз употребу силе и вођство кроз институције и коалиције) ће још једном бити начин за стварање доба демократског мира.

Судећи по Стратегији националне безбедности из 1990. године, САД у том периоду виде Совјетски Савез као „конструктивног партнера“ којег треба укључити у међународни систем, чиме замењују своју четрдесет година дугу политику обуздавања политиком интеграције, у условима преласка из биполарног у мултиполарни међузависни свет под вођством САД. У самој Стратегији наводи се да је једно од питања са којима се САД суочавају у безбедносном окружење те године: „Како можемо осигурати наставак међународне стабилности у периоду када биполарност САД-СССР уступа место глобалној међузависности и мултиполарности? Шта ће бити америчка настављајућа водећа улога и нове улоге вођства које ће наши савезници преузети?“⁴⁶⁵ Политика интеграција значила је одређивање нове улоге континуираног америчког вођства након Хладног рата и сигурност неповратности процеса демократизације и либерализације у Европи, што значи спречавање повратка старих елита. Овај страх је донекле био оправдан јер ове нове елите нису успеле у кратком року да покажу добробити политичке и економске трансформације, већ су се, шта више, показале у јако негативном светлу посебно у односу на приватизације, владавину права и демократске изборе. Интеграције у постојеће Западне институције, како економске тако и безбедносне, виђене су као начин да се ови негативни трендови држе под контролом. Поред тога, НАТО и ЕУ као кључне организације за спровођење стратегије интеграције морале су да покажу свој кредибилитет у испуњавању такве функције и способност да конфликте у Европи решавају на ефикасан и солидаран начин. Америчко вођство било је кључно у овим напорима.

Већ смо поменули нека од уверавања америчких и других европски званичника током 1990. године о томе да се НАТО неће ширити на Исток у случају да дође до немачког уједињења, да САД неће користити трансформацију СССР како би остварила своје безбедносне интересе на уштрб његових и како СССР неће бити изостављена из европске безбедносне архитектуре.⁴⁶⁶ И у наредној 1991.

---

⁴⁶⁵ “National Security Strategy of the United States”, White House, March 1, 1990, op. cit., p. 7.

⁴⁶⁶ Више о овоме може се наћи у тексту и документацији коју је објавила Архива националне безбедности Универзитета Џорџ Вашингтон, која нам је у значајној мери користила током писања историјског дела дисертације, “NATO Expansion: What Gorbachev Heard, Declassified documents show security assurances against NATO expansion to Soviet leaders from Baker, Bush, Genscher, Kohl, Gates,

години, када се одвијао процес окончања Варшавског пакта и распад СССР, наставило се са сличним уверавањима. У марту 1991. године совјетски министар одбране маршал Дмитри Јазов (Dmitry Yazov) је приликом посете седишту НАТО-а у Бриселу изразио забринутост да Чеси, Пољаци и Мађари могу постати део НАТО и питао тадашњег британског премијера Џона Мејдора (John Major) о томе какав је став НАТО о интересовању руководства Источно-европских земаља да се прикључе НАТО-у, на шта је Мејдор одговорио да се „ништа тог типа неће десити.“⁴⁶⁷ Такође, генерални секретар Алијансе Ворнер је у јулу 1991. године рекао делегатима руског Врховног Совјета, који су били у посети НАТО како би сазнали који су планови ове организације након распада Варшавског пакта, да су он и Савет НАТО против проширења НАТО и да 13 од 16 НАТО чланица подржавају такав приступ, о чему је обавестио лидере источно-европских земаља.⁴⁶⁸ Том приликом Ворнер је рекао: „Не смемо дозволити изолацију СССР-а од Европске заједнице.“⁴⁶⁹ За Русију у то време трансформација НАТО у смислу смањења војних капацитета, као и његово проширење, били су директно повезани са могућношћу спровођења економских и политичких реформи у Русији, мањих издвајања за војску и одржавањем Јелцина на власти јер би у супротном дошло до јачања конзервативних снага које би тежиле очувању постојећег војно-индустријског комплекса СССР и успориле демократску реформу.⁴⁷⁰

Међутим, ствари ће се значајно променити као резултат стратешке трансформације – урушавања Варшавског пакта и СССР-а – чиме стратегија интеграције СССР као равноправног партнера више није била могућа, а „нова

Mitterrand, Thatcher, Hurd, Major, and Woerner”, Slavic Studies Panel Addresses “Who Promised What to Whom on NATO Expansion?”, Published on December 12, 2017, *National Security Archive*, https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/russia-programs/2017-12-12/nato-expansion-what-gorbachev-heard-western-leaders-early#_edn1, 8/10/2018.

⁴⁶⁷ “Ambassador Rodric Braithwaite diary”, 5 March 1991, op. cit., p.3.

⁴⁶⁸ “Memorandum about results of the delegation of the Supreme Soviet of the RSFSR’s visit to Belgium on invitation of NATO Headquarters”, 03.07.1991. године, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325708-Document-30-Memorandum-to-Boris-Yeltsin-from>, 13/4/2018, p. 2.

⁴⁶⁹ Ibid.

⁴⁷⁰ Ibid, p. 1. Ова Стратегија повезивања демократије у Русији са трансформацијом НАТО у лабав политички савез неће успети јер ћемо већ у року од осам година имати проширен милитаризован НАТО и недемократску Русију све изолованију од Евроске заједнице. Због тога ће Русија покушавати да ублажи ове ефекте инсистирајући на томе да ако већ не може да спречи чланство источноевропских земаља у НАТО (на које им је и признала право иако је покушавала да их политички одврати и онемогући им да то учине) онда бар да ограничи размештање НАТО војне инфраструктуре и нуклеарног наоружања на територију нових чланица.

Европа“ и пост-совјетски простор постали су нови изазов за безбедност Европе и САД. У таквим условима једино на шта се Европа могла ослонити били су САД и НАТО и укључивање свих ових нових актера у процес интеграција, што би их држало на путу либерално-демократских реформи и давало им смисао деловања. Имајући у виду ставове европских савезника који нису били ентузијастички поводом проширења што због самих односа између западно и источноевропских земаља што због жеље да не изолују Русију, САД су преузеле водећу улогу у овом процесу. Русија није била искључена из овог процеса и постала је чланица Северноатлантског савета за сарадњу по његовом формирању у децембру 1991. године, што се поклапа са периодом престанка постојања СССР-а.

4.1.1. Доба демократског мира кроз америчку доминацију

Америчка борба за стварање „демократског мира“ није нова. Након Другог светског рата она се водила у оквирима Хладног рата тј. борбе против комунизма. На пример, 1983. године републикански председник Реган успоставио је Националну задужбину за демократију како би се унапредило ширење демократије и слободе у свету. Након Хладног рата и престанка комунистичке претње није више било препрека за стварање овог пројекта у чему је САД-у припадало посебно место и улога. У Бушовој Стратегији националне безбедности САД од 1. јануара 1993. године, која је објављена након што је Буш изгубио изборе крајем 1992. године и само пар недеља пред инаугурацију новог председника Вилијама Клинтона (William Clinton), формулисано је стварање доба демократског мира као нова мисија америчке политике која се треба остварити кроз стратегију ангажовања и вођства САД. Оваква мисија одређена је са циљем задржавања америчке ангажованости у свету, након што је главни противник престао да постоји, а не повратка у изолационизам. Тиме, са републиканцем Бушом, а не демократом Клинтонем, започиње пут ка стварању глобалног демократског мира под америчким вођством односно доминацијом. „Наша политика има један врховни циљ: прави мир – не илузорни и крхки мир који се одржава равнотежом страха, већ трајни демократски мир заснован на дељеним вредностима“⁴⁷¹ и владавини права,

---

⁴⁷¹ “A National Security Strategy of the United States”, The White House, January 1, 1993, op. cit., p. ii.

наводи се у Стратегији. „Имамо још доста да идемо ако желимо да историчари гледају уназад на крај 20ог века као на почетак „Доба демократског мира“⁴⁷², закључује Буш у свом уводном обраћању у Стратегији националне безбедности 1. јануара 1993. године. Ова Стратегија се назива још и „стратегија ангажовања и вођства“ и представља претечу Клинтонове стратегије „ангажовања и проширења“ из наредне године. Ангажовање, вођство и проширење представљају главна средства ка остваривању либерално-демократског мира и светског поретка – америчке концепције светског поретка. Ангажовање укључује и војни интервенционизам у случајевима када су витални национални интереси САД и њених савезника погођени, а вођство се види и као одговорност САД као најмоћније светске нације након Хладног рата. Поред тога, САД ће деловати самостално када год је то њен интерес, јер „не смемо никад дозволити да наше исказано преферирање мултилатералне акције једноставно постане изговор за америчко неделовање.“⁴⁷³ Поред ове нове мисије и стратегије за њено остваривање, Стратегија из 1993. године започиње са тријумфалистичком реториком у смислу да је распад СССР представљао „колективну победу“ САД и њених савезника у Хладном рату, да је САД из Хладног рата изашла као светска надмоћна сила, као и да је повлачење Ирака из Кувајта представљало победу тих истих актера, што је све доказ тога да „САД остају нација чије су снага и вођство суштински за стабилни и демократски светски поредак.“⁴⁷⁴ То је значило промену званичне реторике САД која није подржавала распад СССР, али јесте увек сам крај Хладног рата приписивала победи политике „обуздавања“. Руско виђење завршетка Хладног рата је другачије, што ћемо видети у каснијем делу дисертације.

Политички и економски, главни изазови за САД биће подршка новонасталим либералним демократијама Источне Европе и бившег СССР-а, као и наставак напора да се спроведу либерално демократске реформе у оним државама које су још увек под комунистичком влашћу. У овој стратегији улога УН заузима важно место. Рат у Босни и успостављање такозване Зоне забрањеног лета 1993. године Резолуцијом УН потврдиће се наставак сарадње Русије и САД и нова улога у НАТО у нестабилном свету. То је била прва криза након стратешке

---

⁴⁷² Ibid.

⁴⁷³ Ibid, p. 3.

⁴⁷⁴ Ibid, p. 1.

трансформације у којој ће САД учествовати и значајно ће усмерити ток и начин даљег ангажовања америчких снага. Генерални секретар УН Хавијер Перез де Куељар (Javier Pérez de Cuéllar) говорио је 1993. године о настајућем праву хуманитарне интервенције које ће потиснути начело суверенитета. То је требала да буде основа новог „новог светског поретка“.

У том периоду, до НАТО самита разматране су опције да ли треба кренути у правцу проширења НАТО, што је заступао Стејт Департмент, или само Партнерства за мир са уопштеном везом са чланством, без јасних гаранција чланства, за шта се залагало Министарство одбране. Овај став се након усаглашавања унутар САД, морао усаглашавати са НАТО савезницима које нису желеле поновну појаву претње на Истоку или смањење одбрамбене способности НАТО, сам генерални секретар НАТО је постао обазривији јер није желео да НАТО услед проширења изгуби способност да делује, и на крају требало је убедити и самог Јељцин да евентуално ширење НАТО значи већу безбедност за све тако што ће врата НАТО остати отворена а Русија бити укључена у процес проширења.

Седмог септембра 1993. године Стејт департмент је предложио Стратегију за НАТО ширење и трансформацију. Она предвиђа фазно проширење НАТО по групама држава у кључним регионима, закључно са чланством Русије, Белорусије и Украјине до 2005. године. У њој се наводи и да би генерални секретар Ворнер, пре свега под утицајем Јељцинов позитивног става о чланству Централно-европских земаља у НАТО (како су они тумачили резултат Јељцинове посете Пољској и нацрт његовог писма Клинтону), подржао стратегију проширења. Остало је да се убеди савезници, пре свега Француска, у значај овог проширења. Трансформација НАТО у тој концепцији предвиђала је и улогу НАТО у управљању евроазијском стабилношћу, који би са продубљивањем Северноатлантског партнерства могао да заврши у суштини са спајањем са КЕБС-ом, чинећи тако основне елементе новог свеевропског система колективне безбедности.⁴⁷⁵ Овде ваља напоменути да је Јељцин био упознат са израдом ове Стратегије, као што су и творци Стратегије били упознати са нацртом Јељциновог писма Клинтону у коме се говори о проширењу НАТО, а у коме Русија наводно признаје право државама

---

⁴⁷⁵ “Strategy for NATO's Expansion and Transformation”, United States Department of State, September 7, 1993, op. cit., p. 7.

ЦИЕ на чланство у овој организацији, о чему ћемо нешто више касније. Какав год био нацрт тог писма, коначна верзија од 15. септембра 1993. године изричито наводи да Русија не преферира нумеричко ширење НАТО на Исток као модел који би осигурао безбедност Источно-европских држава.⁴⁷⁶

У периоду од 1994-1996. године у САД је усвојено три стратегије националне безбедности ангажовања и проширења. У овим стратегијама се наводи да је кључна безбедносна претња из претходног периода – ширење комунизма – нестала, а да су нове претње другачијег карактера и протежу се од етничких конфликта и отпадничких држава, преко ширења оружја за масовно уништење, до претњи изазваних великим климатским и демографским променама. Кључни циљеви ових стратегија су: одржавање америчке безбедности кроз војне снаге које су спремне да добију два регионална рата која би се водила истовремено, учвршћивање америчког економског опоравка кроз отварање страних тржишта, као и промовисање демократије у иностранству. „Хладни рат може бити завршен, али потреба за америчким вођством у иностранству остаје јака као и увек“⁴⁷⁷, наводи се у Стратегији из 1994. године. Америчко лидерство се изражава као одвраћање агресије, промовисање мирољубивог решавања опасних конфликта, отварање страних тржишта, помагање демократским режимима и решавање глобалних проблема. Она тежи ширењу заједнице тржишних демократија, посебно у земљама од геостратешког интереса за Америку, јер ће то омогућити већу безбедност и просперитет за САД. НАТО, која је међу свим европским безбедносним организацијама највећа политичко-војна алијанса, мора бити централна за превенцију конфликта у Европи, јер једино она има војне снаге, интегрисану команду, широк легитимитет и праксу сарадње које су суштинске за привлачење нових учесника и одговор на нове изазове.⁴⁷⁸ При томе, како се наводи у Стратегији из јула 1994. године, циљ НАТО није да повлачи нову линију поделе у Европи даље на Исток, већ да прошири стабилност, демократију, просперитет и безбедносну сарадњу у широј Европи.

---

⁴⁷⁶ “Retranslation of Yeltsin letter on NATO expansion”, U.S. Department of State, October 9, 1993, op. cit., p. 2.

⁴⁷⁷ “A National Security Strategy of Engagement and Enlargement”, The White House, July 1994, <http://nssarchive.us/NSSR/1994.pdf>, 9/6/2018, Prewiev.

⁴⁷⁸ Ibid, p. 22.

Важно је напоменути нови правац размишљања у САД који ће представљати основу суштинског размимоилажења интереса САД и Русије на крају XX и почетку XXI века и формирања руске концепције светског поретка. Он је најбоље исказан у стратегијама националне безбедности САД из тог периода у којима се каже: „Нацијама би требало да буде омогућено да очекују да ће њихове границе и њихов суверенитет увек бити очувани. У исто време, ово не значи да ми или међународна заједница морамо толерисати озбиљна кршења људских права унутар ових граница.“⁴⁷⁹ Начело хуманитарног интервенционизма, које је посебно добило на значају након дешавања на Хаитију, у Босни, Руанди и Сомалији тих година, постаће значајна окосница будућих односа великих сила, пре свега због начела употребе силе у међународним односима. Он ће касније прерасти у концепт „одговорности да се заштити“ који ће се озваничити кроз ову организацију усвајањем Резолуције Генералне скупштине УН „Одговорност да се заштити“ 2005. године.

Конгрес САД је 1995. године усвојио Акт о ревитализацији националне безбедности у коме се између осталог позива на размештање антиракетног штита, усвајање политике проширења НАТО као политике САД и потврђује да војно планирање у НАТО укључује заједничке војне операције изван географских граница НАТО земаља када заједнички интереси САД и других држава чланица захтевају такве акције у циљу заштите виталних интереса (касније назване коалиције вољних).⁴⁸⁰ У НАТО-у је исте године израђена Студија о НАТО проширењу. Година 1995. је била година консултовања и студија о НАТО проширењу (Клинтон: „Како?“ и „Зашто?“) како би се онда могле донети коначне одлуке и постигнута сагласност о временском оквиру проширења и земљама које би ушле у први круг постепеног проширења (Клинтон: „Ко?“ и „Када?“), али је било јасно и отворено исказано да је НАТО ширење, према тада усвојеној политици САД, неизбежно и без права на вето било које треће државе, па и Русије.⁴⁸¹

---

⁴⁷⁹ “A National Security Strategy of Engagement and Enlargement”, The White House, February 1995, <http://nssarchive.us/NSSR/1995.pdf>, 9/6/2018, p. ii.

⁴⁸⁰ “National Security Revitalization Act”, 104th Congress, <https://www.congress.gov/bill/104th-congress/house-bill/7>, 9/6/2018.

⁴⁸¹ “December 21 NAC: Guidance for Discussion of the Vice President's Visit to Russia”, North Atlantic Council, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4390831-Document-17-December-21-NAC-Guidance-for>, 12/6/2018, p. 4.

4.1.2. Руски одговор на стратегију ангажовања и проширења САД

У априлу 1993. године директивом председника Јељцина усвојена је спољнополитичка концепција Руске Федерације. У њој се констатује да је сукоб идеологија приведен крају, Запад се види као центар светске економије и међународних односа, као и глобалних цивилизацијских процеса, а не у склопу војно-политичких концепата моћи или као претња, Западна Европа се означава као све независнији „глобални играч“, док се као још један „карактеристични процес“ који ће се дешавати у будућности означава борба између „полицентризма светске политике (САД, Западна Европа, Јапан и друге државе са улогама регионалних лидера) и амбиције САД да одржи своју доминацију“⁴⁸² у условима када војни потенцијал САД створен за конфронтацију са СССР-ом, услед краја Хладног рата, губи своју релевантност. У том смислу међународни безбедносни систем се види као кооперативан а не конфликтан у односу на Запад, док је одржавање свеобухватних односа са САД, развој партнерства међу њима и потенцијално савеза, врховни приоритет руске спољне политике, уз чврст отпор повратку америчке политике у империјалну или било ком покушају упуштања у политику претварања САД-а у „једину суперсилу“.⁴⁸³ У Стратегији се наводи да је руска спољна политика условљена трима дугорочним задацима: оживљавањем Русије као демократске и слободне државе, економским оснаживањем и подизањем квалитета живота грађана, као и постизањем „једнаког и природног“ укључивања Руске Федерације у светску заједницу као велике силе.⁴⁸⁴ Најважнији спољнополитички задаци Русије су решавање конфликта у њеном окружењу и надзор над поштовањем људских и мањинских права руског народа који је остао да живи у другим пост-совјетским државама, ван граница Русије, као и очување јединства и територијалног интегритета Руске Федерације.⁴⁸⁵ Поред тога што Русија себе види као велику силу која је заједно са другим сталним чланицама Савета безбедности одговорна за очување међународног мира, она себе види и као државу која носи главни терет активности очувања мира у оквиру ЗНД, што су све елементи

---

⁴⁸² “Foreign Policy Conception of the Russian Federation”, 1993, in: Andrei Melville and Tatiana Shakleina (eds.), *Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities*, CEU Press, Budapest, 2005, p. 29.

⁴⁸³ Ibid, p. 42.

⁴⁸⁴ Ibid, p. 27.

⁴⁸⁵ Ibid.

идентитета Русије. У Стратегији се први пут уводе термини „ближе суседство“, које се односи на државе чланице ЗНД и друге бивше совјетске републике, и „даље суседство“ које се односи на некадашње суседе СССР-а. Из тога јасно произилази и један од спољнополитичких приоритета – „очување руске улоге као велике силе унутар глобалне равнотеже утицаја.“⁴⁸⁶ Ова стратегија јасно указује на то да је Русија себе, и након распада СССР, сматрала за велику силу и желела да очува ту своју улогу, што је део њене идентитетске потребе која утиче на формулисање њене концепције светског поретка. Поред тога, као што је већ наведено, овакво становиште Русије, које се практично позива на вековну историју царске Русије, изазвало је заоштравање односа и неповерења или бар пружио основу за даље оптужбе Русије да спроводи империјалну политику, што ће посебно постати случај након 2007. године, и промене средстава Москве у циљу остваривања овог приоритета. Важно је нагласити да у овом документу Русија тежи стварању новог светског поретка заснованог на праву, као и да дели „широко прихваћено начело да обавезе преузете од стране држава у сфери људске димензије представљају свачији легитиман интерес и не могу се сматрати искључиво унутрашњим пословима једне или друге државе.“⁴⁸⁷ У том периоду руска спољна политика заснивала се на интеграцији у Западни систем на равноправним основама, а не у односу на њега. Руски страхови били су везани за страх од изолације и новог обуздавања (због чега безбедност, па и Европска, мора бити колективна а не блоковска), губитак водеће улоге на постсовјетском простору и политику САД која би себе означила као једину суперсилу. Руска војна доктрина из новембра 1993. године сматрала је да ширење војних блокова и савеза наноси штету интересима безбедности Русије и да представља једну од могућих претњи по Русију.⁴⁸⁸

У писму које је Јељцин упутио Клинтону 15. септембра 1993. године наводи се да Русија више подржава промену мисије НАТО, његову трансформацију из војног у политички савез, а не његов развој кроз ширење на Исток. Јељцин је поводом јасно изражених намера Пољске, Чешке, Словачке и других ЦИЕ земаља да се учлане у НАТО изричито навео да Русија поштује суверено право сваке земље

---

⁴⁸⁶ Ibid, p. 32.

⁴⁸⁷ Ibid, p. 61.

⁴⁸⁸ Наведено према: Paul J. Marantz, “Neither Adversaries Nor Partners: Russia and the West Searching for a New Relationship”, in: Alexander V. Kozhemiakin, Roger E. Kanet (eds.), *The Foreign Policy of the Russian Federation*, Macmillan Press Ltd, London, 1997, p. 60.

да изабере како ће осигурати своју безбедност, укључујући и чланство у политичко-војним савезима, али да истовремено Русији није пријатно због све веће одлучности да се НАТО развија тако што ће се бројчано ширити на Исток, додавањем нових ЦИЕ земаља. Истовремено Јељцин подсећа на „дух Споразума о коначном решењу за Немачку..., посебно одредбу којом се забрањује размештање страних трупа унутар источних земаља СР Немачке, што искључују могућност ширења НАТО зоне на Исток.“⁴⁸⁹ То показује да је Русија још тада овај Споразум тумачила као ограничење ширења НАТО. За разлику од таквог сценарија, будући да главну претњу по безбедност Европе више не представља конфронтација између Истока и Запада, већ међуетнички конфликти, Русија истиче приступ заснован на недељивој безбедности који води ка истинском паневропском безбедносном систему заснованом на колективним акцијама у циљу превенције и решавања криза и сукоба, а не чланству у блоковима.⁴⁹⁰ Иако није видео НАТО као противника, Јељцин јесте упозорио на став руског јавног мњења који ће укључивање ЦИЕ земаља у НАТО видети као врсту неоиолационизма или нове политике обуздавања Русије, што ће подрити његову реформистичку политику базирану на одсуству конфронтације између Истока и Запада. Ово писмо датирано је само недељу дана пре распуштања Конгреса народних депутата и Јељцин је добро предвидео да ће се проширење НАТО одразити и на његов рејтинг.⁴⁹¹ Већ смо говорили о овој карти на коју је Русија тада играла: повезивање успеха, па и самих демократских реформи у Русији са проширењем НАТО.

Победа националиста у Русији само је још више подгрејала страхове међу ЦИЕ земљама од поновне појаве недемократске и агресивне Русије⁴⁹², што ће их оснажити у тражењу чланства у НАТО. По Јељцину, природно је било најпре успоставити ближе односе између НАТО и Русије, који морају бити “неколико

---

⁴⁸⁹ “Retranslation of Yeltsin letter on NATO expansion”, U.S. Department of State, October 9, 1993, op. cit., p. 2.

⁴⁹⁰ Ibid.

⁴⁹¹ Ibid. На изборима у децембру 1993. године две провладине странке под вођством Гајдара и Шакраија оствариле су 15.5% и 6.7% гласова, док је Либерално демократска партија Жириновског остварила најбољи резултат са 22.5%, а комунисти су имали 12.4%. У периоду од две године комунисти су израсли у најјачу политичку странку у Русији са освојених 22.3% и Јељциновом тесном победом у другом кругу председничких избора 1996. године над Зјугановим.

⁴⁹² Наведено према: Paul J. Marantz, “Neither Adversaries Nor Partners: Russia and the West Searching for a New Relationship”, op. cit., p. 59.

степени топлији од оних између Алијансе и Источне Европе.⁴⁹³ Такође, он наводи да „дугорочно, вероватно не треба отписати могућност да ћемо се чак и ми прикључити НАТО.“⁴⁹⁴ Али у том моменту, оно што је он нудио биле су званичне безбедносне гаранције Русије Источно-европским државама са акцентом на заштити суверенитета, територијалног интегритета, неповредивости граница и одржавање мира у региону. Ове гаранције би се могле наћи у форми политичке изјаве или споразума о сарадњи између Русије и НАТО.⁴⁹⁵

4.1.3 Партнерство за мир и проширење НАТО: Ставови старих и будућих савезника

САД се крајем 1993. године плашио да не изгуби моментум за проширење и своју лидерску позицију у Европи, као и да поново не ојачају комунистичке снаге у ЦИЕ земљама због чега је жртвовао довршетак реформи у Русији и Јељцинов рејтинг. Украјина је још тада, 1993. године, изразила интересовање за чланством у НАТО, будући да је нову руску политику видела као империјалистичку. Чеси су предлагали „средњи курс“ - постепену еволуцију НАТО, политику условљавања – са прописаним критеријумима за чланство које би и Русија једног дана могла да испуни, а све у циљу избегавања да се у том моменту направи разлика између ЦИЕ земаља. Поновна доминација комуниста у овим земљама довела би у питање могућност њиховог чланства и НАТО.⁴⁹⁶ Проширење НАТО је било и у одбрамбеном интересу Немачке, која се залагала за чланство Вишеградске групе у НАТО, пре њиховог чланства у ЕУ, иако је немачки министар спољних послова Кинкел (Klaus Kinkel) изражавао став да ванредни НАТО самит не сме ослабити реформистичке снаге у Москви. Британија и Француска нису биле поборници ширења НАТО, веровали су да Русија и Украјина никада не могу ни постати њене чланице, већ да се са ове две земље мора успоставити само специјални однос, и

---

⁴⁹³ “Retranslation of Yeltsin letter on NATO expansion”, U.S. Department of State, September 15, 1993, op. cit., p. 2.

⁴⁹⁴ Ibid.

⁴⁹⁵ Ibid.

⁴⁹⁶ “Your October 6 Lunch Meeting with Secretary Aspin and Mr. Lake”, U.S. Department of State, October 5, 1993, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4390819-Document-05-Your-October-6-Lunch-Meeting-with>, 20/7/2018, p. 3.

плашиле су се уношења националних ривалитета у НАТО са пријемом нових ЦЕИ чланица.⁴⁹⁷

Због Јељциновог писма и позиције савезника крајем 1993. године на самиту НАТО у јануару 1994. године кренуло се са чланством у Партнерству за мир, које је било отворено за све под једнаким условима и није Русију нити било коју другу државу остављало изолованом, док је питање чланства остављено као дугорочнија могућност. На састанку са Вореном Кристофером (Warren Christopher), тадашњим државним секретаром САД, 22. октобра 1993. године који је Јељцину саопштио да ће Клинтон на наредном НАТО самиту предложити „Партнерство за мир“ које би било отворено за све земље ЦИЕ и нове независне (постсовјетске) државе (ННД) на *једнакој* основи, Јељцин је узбуђено питао да ли је добро разумео да ће бити „партнерства, а не чланства“, на шта је секретар Кристофер одговорио „да, то је случај, неће бити чак ни придруженог статуса“, што је за Јељцина била „брилијантна идеја, удар генија.“⁴⁹⁸

Једнако учешће свих ЦЕИ и ННД под једнаким условима и у статусу партнера у оквиру програма „Партнерство за мир“, а не чланова НАТО, било је решење за све руске страхове и забринутост по питању даљег развоја НАТО, због чега је Јељцин ово решење са одушевљењем прихватио. „*Председник Сједињених Држава ће водити Европљане. Важно је да постоји идеја партнерства за све, а не новог чланства за неке*“⁴⁹⁹, навео је Јељцин. Али Кристофер није крио да ће се о чланству расправљати касније – као дугорочној могућности отвореној за све на једнакој основи, на основу процене сарадње и интероперабилности унутар партнерства, што је рекао и на састанку са руским министром спољних послова Козирјевим (Andrey Kozurev) и након тога Јељцином. Јељцин је међутим у том моменту схватио Партнерство као алтернативно решење, замену, за чланство, док је за САД и чланице Вишеградске групе Партнерство било само почетни корак, заузимање стартних позиција на једнакој основи, оквир из кога ће изнедрити нови чланови у даљој будућности. Позиција Вишеградске групе заснивала се на виђењу и представљању Русије као нове претње, због чега је неопходан њихов пријем у

---

⁴⁹⁷ Ibid, p. 5.

⁴⁹⁸ “Secretary Christopher's meeting with President Yeltsin”, Moscow 10/22/93, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4390822-Document-08-Secretary-Christopher-s-meeting-with-20/7/2018>, p. 9.

⁴⁹⁹ Ibid.

НАТО, као вид гаранције безбедности. На самиту НАТО у јануару, као што је Кристофер и рекао, није било никаквог новог чланства нити придруженог чланства. Из овога се може закључити да је Јељцин пристао на Партнерство под једнаким условима за све, али не и на чланство појединих ЦЕИ и ННД у НАТО чиме би се изоловала Русија и третирали као поновна претња на Истоку – што је управо оно што ће се касније десити. Он је хтео да Русија буде део НАТО интеграција под једнаким условима, надајући се да ће се на томе завршити и да неће доћи до бројчаног ширења НАТО. Како Маранц (Paul J. Marantz) наводи: „Када је Партнерство за мир први пут званично најављено у јануару 1994. године многи аналитичари су очекивали да ће оно бити искоришћено за одлагање за више година доношење контраверзне одлуке о пуноправном НАТО чланству за државе Централне и Источне Европе.“⁵⁰⁰

Све земље бившег СССР и Варшавског пакта су постале чланице Партнерства за мир до краја јануара 1995. године (осим Таџикистана који је то постао 2002. године). За САД и савезнике није било дилеме да ли ће оне постати чланице, већ када и како, што је рекао Клинтон након састанка са председницима Вишеградске групе 12. јануара 1994. године. А *када* је дошло након што је Русија смањила своје конвенционалне снаге у складу са Споразумом о конвенционалним снагама у Европи до краја 1995. године, иако је више пута захтевала његову ревизију због нарушавања начела равнотеже снага у случају пријема нових чланица⁵⁰¹ и након што је Јељцин поново изабран за председника Русије средином 1996. године. Са пријемом нових чланица 1999. године, у новембру те године потписан је и Споразум о адаптацији СФЕ Споразума, који је успоставио територијални систем националних и територијалних ограничења конвенционалног наоружања, али он није ратификован због сталних условљавања НАТО земаља у погледу решавања замрзнутих конфликта и посебно повлачења признања Јужне Осетије и Абхазије.

---

⁵⁰⁰ Наведено према: Paul J. Marantz, “Neither Adversaries Nor Partners: Russia and the West Searching for a New Relationship”, *op. cit.*, p. 96.

⁵⁰¹ Пријем прве три чланице ЦИЕ у НАТО значио је додатних 300.000 војника који би били део НАТО снага, “The Debate Over NATO Expansion: A Critique of the Clinton Administration's Responses to Key Questions”, Arms Control Association, Posted: September 1997, https://www.armscontrol.org/act/1997_09/nato, 20/7/2018.

Партнерство за мир је предложено на НАТО самиту у јануару 1994. године са намером да се нове државе СССР-а и Источне Европе вежу за остатак Европе, а САД се обавезала и да помаже развој демократије у овим државама. На састанку са лидерима земаља Вишеградске групе 12. јануара 1994. године Мађарска и Пољска су поновиле да су оне део Западне културе, а да Русија није, да оне држе своју реч а да Русија „у једној руци држи оловку, а у другој гранату“.⁵⁰² Чешка је била за уважавање руских интереса и постизање договора између НАТО и Русије, будући да није ни могуће ни пожељно изоловати Русију. На крају тог састанка Клинтон је изјавио да је безбедност ових земаља везана за саму безбедност САД-а, да је мало региона у свету који имају такав значај и да је интегрисана Европа коју они траже велика колико год могу да досегну.⁵⁰³ Међутим, амерички западноевропски савезници нису били сигурни у којој мери ће укључивање нових земаља у НАТО допринети безбедности Алијансе и плашили су се негативних последица у Русији у том случају. „Многи НАТО савезници виде ПЗМ као компромис између моменталног чланства и ничега“⁵⁰⁴, навео је Клинтон у разговору са чешким председником Хавелом 11. јануара 1994. године. Оно што је Клинтон посебно волео код ПЗМ је то што је омогућавао да се одмах почне са заједничким обукама и вежбама, доласком НАТО трупа на простор ЦИЕ земаља, као и да се успостави путања за чланство ових држава у НАТО, а да се при том не повлачи нова линија поделе Европе даље на Истоку, што би уплашило поједине бивше совјетске републике попут Украјине, која не жели да буде враћена у руску орбиту.⁵⁰⁵ Због тога Алијанса мора остати отворена за друге европске чланице, што је потврђено на НАТО самиту у јуну 1994. године. Страх од обнове историјских и геополитичких амбиција Русије према својим некадашњим саставним деловима, као и повратка неокомуниста, постојао је и код Клинтона, као и код ЦИЕ земаља, и мере су се предузимале како би се припремио спреман одговор и одвраћање уколико би се оне

---

⁵⁰² “The President's Luncheon Plenary Meeting with the Heads of State and Government of Poland, Hungary, Slovakia and the Czech Republic”, The White House, January 12, 1994, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4390826-Document-12-The-President-s-Luncheon-Plenary>, 28/7/2018, p. 2.

⁵⁰³ Ibid, p. 2.

⁵⁰⁴ “The President's Meeting with Czech Leaders”, The White House, January 11, 1994, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4390825-Document-11-The-President-s-Meeting-with-Czech>, 28/7/2018, p. 2.

⁵⁰⁵ Ibid.

јавиле. Чланство за неке, а не партнерство за све, како је то Јељцин формулисао, управо су имале овакве ефекте на Русију. У наредном периоду приближавали су се односи НАТО и Русије, али НАТО није одустао од проширења на Исток, што је 1997. године узроковало првим позивима за чланство Пољској, Чешкој и Мађарској, након што је потписан Оснивачки акт НАТО-Русија. Победа комуниста се десила у децембру 1995. године што ју је, заједно са формулисањем одвојене концепције светског поретка са Кином, полако сврставало на супротну страну од НАТО интеграција. Америчке безбедносне гаранције су биле кључне за престанак савезника на проширење НАТО.

4.1.4 Вапај Русије за очувањем равнотеже и НАТО политика отворених врата

САД је у разговорима о уједињењу Немачке успела да се избори за опстанак НАТО-а и на тај начин осигура своје присуство у Европи и утицај на европске послове, док је за Русију тај посао остао да се уради након распада СССР-а годину дана касније. Будући да су се СССР и Варшавски пакт, као облик који је омогућавао присуство Совјета на тлу Источне Европе и утицај на њене послове, распали а да КЕБС још увек није био развијен нова руска држава се „ухватила“ за једино стабилно тело у том моменту – НАТО – како би наставила да учествује у европским пословима и на неки начин задржала своје присуство у ЦИЕ. Опасност од нестабилности узроковане овим распадом и растом национализма у Европи превазилазила се различитим механизмима дизајнираним за стабилно спровођење процеса либерализације и демократизације, у складу са концепцијом либерално-демократског мира, и на крају резултирала чланством нових ЦИЕ држава у НАТО односно ЕУ.

Још једно „партнерство“ десило се 1994. године. Конференција за безбедност и сарадњу у Европи је 5. децембра 1994. године преименована у Организацију за безбедност и сарадњу у Европи (ОЕБС) на самиту у Будимпешти чији завршни документ носи назив „Ка истинском партнерству у новој ери“. У документу се заговара почетак дискусије о изградњи модела заједничке и свеобухватне безбедности за Европу у XXI веку, заснованог на начелима и

обавезама КЕБС-а.⁵⁰⁶ Јељцин је тада, у свом говору навео да постоји могућност за поновну поделу Европе и настанак „хладног мира“ због покушаја изолације Русије и нове поделе у Европи.⁵⁰⁷ Претходно је Русија одустала од потписивања Индивидуалног програма партнерства, као вид „шок технике“ у дипломатији како је то Козирјев описао⁵⁰⁸, након што је Северноатлантски савет усвојио закључке у којима се задржава отвореност Алијансе за приступање нових европских чланица (Козирјев ће га потписати крајем маја, на основу договора Клинтон-Јељцин у Москви и одлуке Савеза за безбедност РФ). Овај модел Русија и данас непрестано тражити и предлаже. Модел партнерства је требао да спречи ширење НАТО, стварање нове поделе у Европи (како је то Русија видела) и узме у обзир и руске интересе. У том периоду Русија је наставила са указивањем на то какав је њен став по питању проширења НАТО. У многим каснијим сусретима руских и Западних званичника поновљено је руско противљење проширењу НАТО-а, због тога што Русија не представља претњу за земље ЦИЕ Европе, што приближавање НАТО-а руским границама има негативно симболично значење и што се тиме ремети равнотежа снага у Европи уз изолацију Русије и унутрашње политичке проблеме који би се јавили, док су Американци упорно понављали да је НАТО „универзална структура безбедности у Европи“⁵⁰⁹ и да се ширењем НАТО остварује већа стабилност и безбедност у Европи, као и да се у процесу проширења Русија не искључује, али да ниједној држави неће бити дозвољено да блокира проширење (Клинтон). Такође, већ тада је постало очигледно да су Руси схватили да их САД не узима у обзир као једнаке партнере, да жели да искључи Русију из интеграција у европски простор, утиче на спречавање поновних интегративних процеса у ЗНД у војној сфери и не признавање примата руских интереса на постсовјетском простору и сл.⁵¹⁰ На састанку са Клинтоном у Москви 10. маја 1995. године, Јељцин

---

⁵⁰⁶ “CSCE Budapest Document 1994: Towards A Genuine Partnership In A New Era”, 21 December 1994, OSCE, <https://www.osce.org/mc/39554?download=true>, 28/7/2018.

⁵⁰⁷ Andrew Marshall, “Russia warns NATO of a 'Cold Peace'”, *Independent*, 21 December 1994, <https://www.independent.co.uk/news/russia-warns-nato-of-a-cold-peace-1386966.html>, 28/7/2018.

⁵⁰⁸ Andrei Kozyrev, „Partnership or Cold Peace?“, *Foreign Policy*, No. 99, Summer, 1995, p. 3.

⁵⁰⁹ “Record of Conversation between V.P. Lukin, First Deputy Secretary of State Strobe Talbott and Special Adviser to the Secretary of State Jim Collins”, December 16, 1994, From the Diary of V.P. Lukin, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4390829-Document-15-Record-of-Conversation-between-V-P>, 28/7/2018.

⁵¹⁰ “Information Memorandum on the results of the parliamentary hearing on the subject: ‘Russian-American relations’”, State Duma, Committee on Foreign Affairs, April 25, 1995, *National Security*

је навео да ширење НАТО представља понижење за Русију и ново окруживање Русије, да то изазива забринутост и код ратификације START II јер је Русији потребан нови паневропски систем безбедности а не стари блокови (ово је позиција коју је и Горбачов сво време заузимао приликом договора о чланству уједињене Немачке у НАТО), и његов пристанак на ширење НАТО граница ка руским за њега би представљало издају Русије. „Како мислите да то изгледа за нас ако један блок наставља да постоји док је Варшавски пакт укинут? То је нова форма окруживања ако се један преживели хладноратовски блок шири све до граница Русије... Требају нам нове структуре за пан-европску безбедност, не старе!“⁵¹¹, закључио је Јељцин и предложио одлагање НАТО проширења до 1999. или 2000. године, укидање блокова, постојање само европског простора који се стара о сопственој безбедности и пружање безбедносних гаранција свакој држави која жели да постане чланица НАТО да Русија неће угрозити њену безбедност. Са друге стране, Клинтон је рекао да НАТО представља покушај да се интегрише Европа и да су Европи поред економски и политичких веза са САД и даље потребне и безбедносне, како би се стабилност у Европи очувала. Такође, он је оставио отворена врата и за чланство Русије у НАТО, као што су Русији отворена врата и за друге Западне интеграције Г7 (чији ће члан Русија постати од 1998), и видео руску улогу у новом европском систему безбедности управо кроз специјалне односе НАТО и Русије и отворену могућност руског чланства.⁵¹² Два председника су се тада сагласила да неће бити проширења НАТО док не прођи избори у САД, где се Клинтон суочавао са републиканцима који су играли на карту НАТО проширења, и парламентарни и председнички у Русији средином 1996. године, где је Јељцин трпео велики притисак да до проширења не дође, због чега је предложио да проширење сачека ако не 1999-2000. годину онда бар наредне две године.⁵¹³ И заиста позива за нова чланство те и наредне године није било, већ само установљеног темпа проширења – прво Студије НАТО о проширењу (1995) која је одговарала на питање како, па

Archive, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4390832-Document-18-Information-Memorandum-on-the>, 28/7/2018, p. 5.

⁵¹¹ “Summary report on One-on-One meeting between Presidents Clinton and Yeltsin”, The Kremlin, May 10, 1995, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4390833-Document-19-Summary-report-on-One-on-One-meeting>, 28/7/2018, pp. 6-7.

⁵¹² Ibid, pp. 8-9.

⁵¹³ Ibid, p. 9.

онда одлука о томе ко и када (1996).⁵¹⁴ Битна новина овог састанка из маја 1995. године је што је чини се Јељцин прихватио да ће бити НАТО проширења, али постепеног и то после средине 1996. године, али да је потребно то објаснити руском и америчком народу, док ће се ЦИЕ државама објаснити да ће време за проширење доћи касније. Поред тога, НАТО би онда морао бити политичка, а не војна организација, која би била део шире европске безбедносне структуре предвођене ОЕБС-ом.

У складу са договором Клинтон-Јељцин из Москве, Козирјев ће потписати Индивидуални програм партнерства Русија-НАТО 30. маја 1995. године на министарском савету НАТО, на основу одлуке руског Савета за безбедност РФ од 24. маја, заједно са документом „Простор широког и дубинског дијалога и сарадње између Русије и НАТО“, што је требало да означи крај руских страхова о изолацији и нове поделе у Европи. Међутим, у свом говору на НАТО самиту, Козирјев је рекао да је водилца руске политике у Европи - Европа без линија поделе, стабилна и напредна оличена у Паневропском партнерству. Козирјев је подсетио да је НАТО само део једног таквог будућег европског система који би, да би био део тог система, морао да се промени из војног савеза у политичку организацију, са одговарајућим променама у НАТО институцијама и документима. Задржавање НАТО као војног савеза било би у супротности са трендом формирања јединствене Европе и поставило би се питање против кога се би НАТО требао да се брани. Јер ако је то Русија, од које НАТО треба да се брани, онда је јасно да ће се тиме успоставити нова подела у Европи, а ако је то нека трећа страна онда би Русија и НАТО могли заједнички да реагују, са другим европским институцијама (Овде би наравно било занимљиво размотрити опцију руског чланства у НАТО и да ли би онда то представљало претњу према трећој страни као што је Кина - њено обуздавање и окруживање, што би вероватно било погубно за Русију). Козирјев је тада рекао да руска позиција према НАТО проширењу остаје непромењена, што значи да оно није у складу са интересима руске националне безбедности као ни европске безбедности у целини.⁵¹⁵

---

⁵¹⁴ Ibid.

⁵¹⁵ “Statement by Foreign Minister Andrei Kozyrev of the Russian Federation”, Statement at the Acceptance of the Russian Partnership Programme, and the Broad, Enhanced NATO-Russia Dialogue and Cooperation beyond PfP, NATO Council, May 31, 1995, <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c950531b.htm>, 28/7/2018.

На наредним састанцима Јељцина и Клинтона, поновљена су иста гледишта, и наставило се са радом на дијалогу Русија-НАТО, како би се постигао узајамно прихватљив договор и документ, што ће касније бити Оснивачки акт НАТО-Русија. Јељцин је поновио руско становиште да је важно да ОЕБС буде главни механизам за развој новог безбедносног поретка у Европи и да би НАТО требао да се развија у политичкој а не војној димензији. Клинтон је већ на састанку у Халифаксу у јуну 1995. године предложио Јељцину војну сарадњу Русије и НАТО у оквиру ПЗМ, али има ли шта страшније за Централно и Источно европске земље од блиске војне сарадње Русије и НАТО у којој би они онда изгубили своје гаранције безбедности и заштиту под НАТО, далеко од Русије. Из тог разлога оваква војна сарадња ће се остварити само два пута и то само у 2011. години, будући да је то поново узбуркало јавно мњење у Русији а након тога поново уследила криза у односима. На самиту у Лисабону 2. и 3. децембра 1996. године усвојена је декларација „О моделу опште и свеобухватне безбедности за Европу XXI века“, чиме је започет рад на изради Повеље о европској безбедности. Значај успостављања овог модела Јељцин ће поновити и приликом потписивања Оснивачког акта НАТО-Русија, али ће се оно понављати и у свим наредним годинама.

Један од одговора на ширење НАТО је било и одуговлачење руске Думе да ратификује START II, који су у јануару 1993. године потписали Буш и Јељцин, а који је у јуну 1995. године Јељцин упутио у Думу на усвајање.

4.2. Формулисање руско-кинеске концепције мултиполарног света и новог међународног поретка (1997-2003)

4.2.1. Унутрашње политички предуслови формулисања руске концепције светског поретка услед неодустајања НАТО од проширења

Русија је током 1994. године била под теретом олигархије и криминализације друштва, подстакнутих немилосрдном приватизацијом и „шок терапијом“. Заједно са Првим чеченским ратом у коме се Војска Русије показала изузетно нестабилном и слабом, тријумфалистичком реториком Запада, наглашенијом улогом САД као

глобалног незаменљивог лидера у стварању стабилног и демократског света и преовладавања става у НАТО о његовом ширењу на Исток укључивањем ЦИЕ земаља, дошло је до јачања комуниста који су на парламентарним изборима у децембру 1995. године под вођством Генедија Зјуганова (Gennady Zyuganov) освојили чак 22,3% гласова (115 места више него на претходним изборима), док је партија тадашњег премијера Виктора Черномирдина освојила око 10% гласова. Чак је и за председника руске Думе у јануару 1996. године изабран комуниста Генедиј Селезњов (Gennadiy Seleznyov).⁵¹⁶ То је имало три значајне последице – подривен је и рејтинг Јељцина што је довело у питање његов избор за председника наредне године, дошло је до дистанцирања од америчког модела реформе унутрашње политике и потребе нове владе Русије да води конзервативнију политику у односу на Запад, што ће на најбољи начин радити нови министар спољних послова Јевгениј Примаков, који је на том месту заменио Козирјева након што је овај поднео оставку у јануару 1996. године. Примаков ће наставити да подсећа Запад на обећања која су дата Горбачову поводом ширења НАТО на исток, када се у формату „два плус четири“ преговарало о уједињењу Немачке и останку уједињене Немачке у чланству НАТО и да подсећа на дух Споразума о коначном решењу за Немачку из септембра 1990. године, као што је то учинио и Јељцин у свом писму Клинтону септембра 1993. године. Наравно, по питању проширења НАТО Западна позиција ће остати таква да се Споразум о коначном решењу по питању Немачке односи само на Немачку, а не и на државе ЦИЕ, укључујући и размештање и стационирање војних снага и инфраструктуре.

Такође, заједно са Кином, Примаков ће 1997. године формулисати концепцију мултиполарног света и новог међународног поретка заснованог на равнотежи снага и стратешком троуглу Русија-Кина-Индија (што су основи формирања BRICS). Примакова ће и сам Јељцин касније оптуживати за сарадњу са Комунистима. Поред тога, на чело Савета за националну безбедност Јељцин ће након избора поставити генерала Александра Лебеда (Alexander Lebed), који је био трећи на тим председничким изборима, са намером да придобије националистичке гласаче и приклони их реформистичком блоку. Он ће бити задужен посебно за питање

---

⁵¹⁶ Александар Дугин ће 1998. године постати саветник Селезњова за геополитику. Дугин се сматра покретачем евроазијске идеје на основама геополитике (посебно Макиндреровог концепта „хартленда“).

Чеченије и борбе против корупције и организованог криминала – оквир у који се рат у Чеченији првобитно стављао. Већ у августу 1996. године Лебед ће потписати споразум са чеченским председником Маскадовим (Aslan Maskhadov) којим је привремено окончан Први чеченски рат.

Јељцинова одлука да се кандидује за други председнички мандат крајем 1995. године у условима када је имао само око 6% подршке била је мотивисана и страхом од повратка комуниста на власт, који су остварили победу на парламентарним изборима, или да не завлада војна диктатура постсовјетских генерала подстакнута ратом у Чеченији.⁵¹⁷ У тим условима он је осећао своју политичку изолацију и незадовољство њему најближих људи због чега је променио свој изборни тим и прихватио сву помоћ – медијску, финансијску и у додатном особљу „политичких аналитичара“ - тадашњих медијских и банкарских олигарха међу којима су били и Борис Березовски и Микаил Ходорковски. Ова нова економска елита Русије није могла или није хтела да склопи нове договоре са растућим комунистичким блоком, због чега је морала да подржи Јељцина.⁵¹⁸ Јељцин је чак у марту 1996. године хтео да понови ситуацију из 1993. године и зарад добијања избора био је спреман на нови крвави обрачун са комунистима. Наиме, Државна дума је 15. марта 1996. године на предлог комуниста анулирала Беловешки споразум са 250 гласова за и 98 против и прогласила ништавном резолуцију руског Врховног совјета од 12. децембра 1991. године „О денунцирању споразума о СССР“ чиме де јуре престанак СССР за Русију више не важи. Истовремено позвала је на хапшење и суђење лидерима који су потписали Беловешки споразум. Јељцин је хтео да одговори одлагањем избора за две године, распуштањем Државне думе декретом и забраном Комунистичке партије, која је у то време држала локалне легислативне или извршне власти у више од половине региона Русије.⁵¹⁹ Само због чврстог става његовог вође аналитичког тима Анатолија Чубајса, (који је стално био у сукобу са Јељциновим претходним тимом) овакав сценарио је избегнут. Такође, један од предизборних потеза који је требало да одговори на захтеве комуниста је стварање

---

⁵¹⁷ Наведено према: Ian Jeffries, *The New Russia: A Handbook of Economic and Political Developments*, Rotledge, Abingdon, 2002, p. 488.

⁵¹⁸ Boris Yeltsin, *Midnight Diaries*, op. cit., pp. 20-21.

⁵¹⁹ Ibid, p. 24.

Заједнице Русије и Белорусије 2. априла 1996. године, који је ојачан и у децембру 1999. године, опет као вид припрема за председничке изборе наредне године.

На изборима средином јуна 1996. године, које Маргот Лајт (Margot Light) назива „последњим револуционарним изборима“ у којима су гласачи гласали између два фундаментално различита система – постојећег либерално-демократског и старог совјетског комунистичког⁵²⁰ – Јељцин је успео да освоји већину, али не и председничко место. Сукоб између два изборна тима кулминирао је између два круга избора када је Федерална служба обезбеђења ухватила двојицу Чубајсових помоћника са огромном количином америчких долара и након што су чланове аналитичког тима у коме је Јељцинова ћерка Татјана имала важну улогу, практично држали у заточеништву у Березовској компанији где се аналитички тим обично окупљао. Након тога Јељцин се решио својих најближих генерала. У другом кругу избора 3. јула победио лидера комуниста Генедија Зјуганова. Занимљиво је да је на овим изборима учествовао и Горбачов који је освојио само око 0,5% гласова. Он се тада такође противио НАТО проширењу, јер би оно допринело новој подели у Европи. Зјуганов је оптуживао Горбачова и Јељцина да покушавају да интегришу Русију у Запад, због чега се губи њена стратешка позиција.⁵²¹ По њему, уместо тога она би требало да развију своју сопствену позицију у складу са својом улогом која треба да буде улога велике силе.

Рат у Чеченији 1994.-1996. године, и посебно војна операција у Грозном, значајно је уздрмао односе Русије са иностранством и показао да руска војска није способна да се обрачуна у кратком року са овим проблемом. Током тог периода неколико руских потеза појачавало је захтеве ЦИЕ земаља за чланством у НАТО - одлука руске Думе из марта 1996. године да се анулира Беловешки споразум, изјаве секретара Савета за безбедност Лебеда да ће у случају НАТО проширења на Исток увести економске санкције земљама Источне Европе, да „иако су зарђале, совјетске ракете су пуној су борбеној готовости“ и захтевао да град Севастопол на Криму, буде враћен Русији.⁵²² То показује да Русија у том моменту није била спремна за

---

⁵²⁰ Margot Light, “Two Cheers for Russian Democracy”, *The World Today*, Oxford University Press, vol. 52, no. 8-9, August-September 1996, p. 201.

⁵²¹ David Wastell, “Steaks and a missile deal for Putin on Bush ranch”, 11 November 2001, Washington, *The Telegraph*, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/1362125/Steaks-and-a-missile-deal-for-Putin-on-Bush-ranch.html>, 12/6/2018.

⁵²² Boris Yeltsin, *Midnight Diaries*, op. cit., p. 64.

конкретне против-акције против ширења НАТО на Исток, већ се заустављала на вербалним изразима незадовољства и неслагања. Истовремено, не може се избећи размишљање о томе колико је од Лебедове политике и ставова усвојило данашње руско руководство, посебно након 2008. године. Лебед је касније 1996. године остао најпре без овлашћења да кадрира у Министарству одбране и Војсци, Јељцин је сумњао да сарађује и са комунистима и плашио се могућег покушаја пуча, јер је Лебед имао изузетну подршку у Војсци. Касније те године разрешен је места секретара Савета за безбедност, али је средином 1998. године постао гувернер Краснојарске области где је остао све до погибије у хеликоптерској несрећи 2002. године. Занимљиво је то да се приликом свог путовања у САД у јануару 1997. године Лебед састао и са тадашњим бизнисменом а садашњим председником САД Доналдом Трампом у његовој Трамп кули где су разговарали о Трамповим могућим инвестицијама у изградњу у Москви. Лебед је тада био представљен као Јељцинов наследник на месту председника Русије, јер је имао највише подршке у народу. Његови ставови према НАТО проширењу су били промењени будући да је том приликом изјавио да се не би мешао у НАТО ширење у Источној Европи⁵²³ (иако је касније те године био става да би проширење дестабилизovalo Алијансу и довело до руског одговора у виду ауторитарног облика владавине у Русији). Касније тог месеца он је био на инаугурацији председника Клинтона.

Током 1996. године водили су се разговори између представника НАТО и 12 заинтересованих земаља ЦИЕ како би се утврдила њихова позиција и спремност за чланство у НАТО и утврдило да ли и која од њих може прва бити позвана у чланство на мадридском самиту у јулу 1997. године. Одлучено је да то буду Пољска, Мађарска и Чешка, које су на НАТО самиту 8. јула 1997. године позване да се прикључе Алијанси, што је био крах руске политике повезивања демократских реформи са проширењем НАТО. Са друге стране, Русија је започела ближе интеграције са Белорусијом за шта је заслужно и то што је тадашњи белоруски министар спољних послова био активни члан Комунистичке партије Русије. Како Јељцин наводи први текст споразума остављао је Русију без суверенитета тј. предвиђао је наднационалне органе – стварање нове државе, нове

---

⁵²³ Rachel L. Swarns, "Unlikely Meeting of Minds: Lebed Meets The Donald", Archives, 1997, *The New York Times*, January 23, 1997, <https://www.nytimes.com/1997/01/23/world/unlikely-meeting-of-minds-lebed-meets-the-donald.html>, 12/6/2018.

федерације, са заједничким парламентом и врховним извршним ауторитетом (Врховним совјетом Уније), што је подсећало на покушај обнављања Совјетског Савеза.⁵²⁴ Због тога је овај првобитни текст промењен на инсистирање Јељцина и у априлу 1997. године формиран је „Савез Русије и Белорусије“. А 8. децембра 1999. године, на дан када је потписан Беловешки споразум између Русије, Белорусије и Украјине о стварању ЗНД и престанку постојања СССР, формирана је „Савезна држава Русија и Белорусија“.

4.2.2. Стратегије САД за нови век и проширење НАТО

Године 1996. године два председника су освојила своје друге мандате – средином године Борис Јељцин у Русији, а крајем године Бил Клинтон у САД. Почетком овог периода Јељцин је и даље признавао САД као лидера међу великим силама а Клинтона као једног од највећих америчких лидера⁵²⁵ – „Ниједан амерички председник није дошао у Москву толико пута (И као што је Бил рекао, вероватно ниједан и неће у будућности)... Некад је Клинтону и мени деловало да успостављамо нови светски поредак, нову будућност за нашу планету“⁵²⁶, наводи Јељцин. Такође, оба председника – Јељцин и Клинтон – ће готово у исто време (1999. године) бити у процедури импичмента који није добио подршку већине у парламентима. Руски председник је био оптужен да је крив, између осталог, за распад СССР-а, ужасну економску кризу која је захватила Русију у другој половини 1998. године и неспособност да управља државом због погоршаног здравственог стања, а амерички за лажно сведочење и ометање правде у вези са оптужбама за сексуално злостављање. Касније се показало да су њихови интереси ипак различити.

У периоду од 1997. до 2001. године у САД су усвојене три „националне стратегије безбедности за нови век“ и последња Клинтонова из децембра 2000. године која носи назив „Национална стратегија безбедности за глобално доба“, која наглашава улогу међузависности и разлог за наставак америчког активног ангажовања у свету. У овом периоду витални национални интереси САД – што су

---

⁵²⁴ Boris Yeltsin, *Midnight Diaries*, op. cit., p. 240.

⁵²⁵ Ibid, pp. 134-135.

⁵²⁶ Ibid, p. 132.

случајеви када она себи даје право на унилатералну употребу силе - су се проширили тако да обухвате не само заштиту територије, становништва и економске добробити САД, већ и критичку инфраструктуру и заштиту против ширења оружја за масовно уништење.

Проширење НАТО, као вид стварања неподељене и стабилне Европе, и стварање јаког НАТО-Русија партнерства који би омогућио учешће *демократске* Русије у „постхладноратовском европском безбедносном систему“ први је стратешки приоритет ових стратегија.⁵²⁷ Америчка концепција постхладноратовског европског безбедносног система први пут се јасно описује у Стратегији националне безбедности из 1997. године. НАТО остаје сидро америчког ангажовања у Европи, осовина транс-атлантске безбедности, гарант европске демократије и снага за европску стабилност, док је Партнерство за мир „централни и трајни део“ европске безбедносне архитектуре. Посебни односи успостављају се са Украјином и Русијом. „Задржаћемо око 100.000 војног особља у Европи како бисмо очували утицај и вођство САД у НАТО, одржали наше виталне трансатлантске везе, пружили видљиво одвраћање, одговорили на кризе и допринели регионалној стабилности“⁵²⁸, наводи се у Стратегији. У овој концепцији Европски безбедносни идентитет развија се унутар а не одвојено од НАТО, а паралелно са проширењем НАТО успостављају се и партнерски односи са Русијом који ће омогућити њено учешће у европском безбедносном систему. Ипак, како се наводи у Стратегији, овај систем ће бити уређен тако да се осигура да ниједан део Европе поново не постане зона такмичења великих сила или сфера утицаја. За ОЕБС је резервисана улога у превенцији конфликта и управљању кризама и одговору на друге невојне безбедносне претње у Европи.⁵²⁹ На тај начин улога НАТО је одговор на војне изазове и претње, док је улога ОЕБС у одговору на невојне. Улога Русије је консултативна, без права вета на трансформацију и проширење НАТО. Због тога ће Русија одбацити овакав вид европске безбедносне архитектуре, у којем она само привидно има утицаја, и наставиће да

---

⁵²⁷ “A National Security Strategy for a New Century”, The White House, May 1, 1997, <http://nssarchive.us/NSSR/1997.pdf>, 9/6/2018, p. 3.

⁵²⁸ Ibid, p. 27.

⁵²⁹ Ibid, p. 25.

се залаже за систем заснован на консензусу, у коме не постоји блок који може мимо УН да употребљава силу.

У погледу употребе силе, иако је већ 1995. године најавила да неће толерисати масовно кршење људских права унутар граница држава, у стратегији САД од 1997. године први пут се ова одредба дефинише у оквиру треће категорије америчких националних интереса када је могуће употребити силу – као хуманитарни интереси. До 1997. године хуманитарни интереси укључивали су околности природних или људски изазваних катастрофа и ванредних ситуација када би било неопходно пружити помоћ раду међународних организација у достављању хуманитарне помоћи, међутим у Стратегији из 1997. године хуманитарни интерес обухвата случајеве природне и људски изазване катастрофе или грубог кршења људских права, када САД може реаговати „јер њене вредности то захтевају.“⁵³⁰ Такође, концепт успостављања или наметања мира заузима чак и важније место у односу на хуманитарне интересе будући да се сврстава у другу категорију америчких националних интереса када је потребно америчко ангажовање. На крају, САД резервишу право унилатералне употребе силе тј. самоодбране у случају терористичког напада или заштите од ширења оружја за масовно уништење.

Према овим стратегијама, други су спремни да следе када САД поведе војну акцију и САД постаје не само водећа сила која спроводи своју спољну и безбедносну политику, већ сила од које други захтевају да води и преузме одговорност. САД су тада почеле да представљају себе као „силу по позиву“ – за успостављање мира, благостања, демократије и слободе. У суштини, како је то наведено у стратегијама, америчко вођство и ангажованост у свету представљају суштински услов за америчку безбедност. На крају, Стратегија из 1998. године шири листу виталних националних интереса САД тако да обухвати и критичку инфраструктуру (што се односи и на информатичке мреже). Стратегије националне безбедности из овог периода садрже одредбе о томе како је САД победила у Хладном рату, што је било супротно претежном руском виђењу краја Хладног рата у овом периоду по коме су или сви победили (Примаков) или нема победника (Горбачов).

---

⁵³⁰ Ibid, p. 11.

У јануару 1998. године потписана је Повеља партнерства са Балтичким земљама, што ће их дефинитивно ставити на пут евро-атлантских интеграција. Међутим, ни то, као ни прво проширење НАТО и рат против СРЈ нису у потпуности прекинули добре односе САД и Западних лидера са Јељцином и Русијом, али став према Русији у вези са дејствима у Другом чеченском рату, које ће управо потенцирати питање кршења људских права, ће дефинитивно представљати озбиљан ударац. То ће Русију додатно учврстити у намери да ојача своју концепцију светског поретка базирану на уравнотеживању и привржености постојећим начелима употребе силе у међународним односима, стварајући и његову организациону димензију, и на тај начин одбацујући сваку могућност америчког интервенционизма, па и на основу хуманитарних интереса.

4.2.3. Почети и правци руског уравнотежавања САД

Већ смо раније у дисертацији у делу који се односи на модел светског поретка мултиполарности навели да покушаје уравнотежавања посматрамо као војно-економско и политичко-идеолошко (као против-хегемонију). У овом делу дисертације указаће се на зачетке ових покушаја Русије и Кине, који ће водити стварању уравнотеженијег, иако и даље не уравнотеженог, светског поретка до 2016. године. Детаљније, инструментима овог уравнотежавања бавимо се у делу који се односи на руску концепцију светског поретка, коју смо одредили као модел мултиполарног светског поретка заснованог на равнотежи моћи.

4.2.3.1. Уравнотежавање САД у Азији

Уравнотежавање САД се до 1999. године одвијало у два правца. Један правац уравнотежавања кретао се унутар Азијског простора и троугла Русија-Кина-Индија, али пре свега око Русије и Кине, док се други правац кретао унутар европског простора и ослањао на троугао Француска-Немачка-Русија (такозвана „тројка“). Први правац био је видљив са доласком Јевгенија Примакова на чело Министарства спољних послова и у форми Руско-кинеске заједничке декларације о мултиполарном свету и новом међународном поретку 1997. године, док је други

правац постао видљив годину дана касније у виду састанка „тројке“ (осовина Москва-Берлин-Париз) и новог руског предлога за стварањем „Велике Европе“ која би се простирала од Лисабона до Урала. Састанци са европском тројком су се након две године променили, док се сарадња са Кином даље развијала.

Што се тиче прве линије уравнотежавања важно је напоменути да је још крајем 1992. године у Пекингу донета Заједничка изјава о основама узајамних односа између Народне Републике Кине и Руске Федерације, којом су једна другу признале као пријатељске земље, а да су у септембру 1994. године у Москви Јељцин и Ђианг Цемин (Jiang Zemin) усвојили Другу заједничку изјавили којом су успоставили „конструктивно партнерство“ засновано на добросуседским односима и узајамно корисној сарадњи.⁵³¹ У априлу 1996. године потписан је Споразум о продубљивању војног поверења у граничним регионима између Русије, Кине, Киргистана, Казахстана и Тацикистана са намером да се потврде новонастале границе и усвојена Трећа заједничка изјава којом су се обе стране формално изјасниле за успостављање „партнерства стратешке координације заснованог на једнакости и користи и окренуто ка 21. веку.“⁵³² Годину дана касније потписан је Споразум о смањењу војних снага у граничним регионима. Након што је Централни комитет Комунистичке партије Кине под вођством Ђијанг Цемина усвојио формулу о стратешком партнерству Кине и Русије за 21. век, омогућено је формулисање идеје о троуглу Русија-Кина-Индија, коју је он видео као „противтежу деструктивним хегемонистичким тенденцијама на светској сцени.“⁵³³

Због значаја који има за дисертацију важно је навести у целости Јељцинову формулацију руске концепције светског поретка: „Најтежи процеси савременог света... терају нас да размотримо ново разумевање структуре света. Ко ће успоставити светску стратегију? Ко ће писати правила игре за све земље? Ко ће бити способан да решава међународне проблеме узимајући у обзир интересе свих земаља? Русија и Кина имају заједнички приступ: Не треба један да притиска све дугмиће на контролном панелу светског развоја са само једном руком. Не требају

---

⁵³¹ “China and Russia: partnership of strategic coordination”, Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China,

https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18028.shtml, 10/10/2018.

⁵³² Ibid.

⁵³³ Јевгениј Примакoв, *Године у високој политици*, op. cit., p. 195.

се сви улози полагају у само један систем светске безбедности, амерички. Не треба посезати за ауторитарним средствима како би се одржале демократске вредности наметнуте од стране САД. Али исто тако не треба склизнути у мочвару хладног рата. Стални дијалог између једнаких партнера је неопходан.⁵³⁴

Јелцин је своје последње путовање након што је поднео оставку на место председника Русије имао у Кину а своје утиске са тог путовања сумирао је речима да је Кина увек подржавала његов концепт мултиполарног света.⁵³⁵

Током посете кинеског председника Руској Федерацији 23. априла 1997. године у Москви потписана је „Руско-кинеска заједничка декларација о мултиполарном свету и успостављању новог међународног поретка“. Ова декларација донета је у намери да се развије партнерство Русије и Кине засновано на једнакости и узајамном поверењу, а са циљем стратегијске интеракције у 21. веку. „У духу партнерства, стране ће тежити да промовишу мултиполаризацију света и успостављање новог међународног поретка“⁵³⁶, наводи се у првом члану Декларације. Нови међународни поредак је поредак заснован на начелима узајамног поштовања суверенитета и територијалног интегритета, узајамног ненападања, немешања у унутрашње ствари, једнакости и узајамног напретка, мирољубиве коегзистенције и другим универзално прихваћеним начелима међународног права. У другом члану наводи се: „Свака држава има право да независно изабере свој пут развоја у светлу својих специфичних услова и без мешања од стране других држава. Разлике у њиховим друштвеним системима, идеологијама и вредносним системима не смеју постати препрека развоју нормалних односа између држава.“⁵³⁷ У документу се, такође, наводи, да су све државе једнаки чланови међународне заједнице и да ниједна земља не треба да тражи хегемонију, ангажује се у политици силе или монополизује међународне односе. Стране су изразиле забринутост због покушаја да се прошире и ојачају војни блокови (мислећи на НАТО који је само два месеца касније на мадридском самиту у јулу 1997. године позвао Мађарску, Пољску и Чешку Републику да се

---

⁵³⁴ Boris Yeltsin, *Midnight Diaries*, op. cit., p. 164.

⁵³⁵ Ibid, p. 163.

⁵³⁶ “Russian-Chinese Joint Declaration on a Multipolar World and the Establishment of a New International Order”, adopted in Moscow on 23 April 1997, <http://www.un.org/documents/ga/docs/52/plenary/a52-153.htm>, 9/6/2018.

⁵³⁷ Ibid.

прикључе), будући да овај тренд може представљати претњу безбедности појединачним земљама и увећати тензије на регионалном и глобалном нивоу. Заједница независних држава виђена је као важан фактор у остваривању стабилности развоја у Евроазији, а Покрет несврстаних као важна сила која промовише мулти поларизацију и успостављање новог међународног поретка. У Декларацији се закључује да су народи свих земаља суочени са изузетно хитним питањем о врсти међународног поретка под којим ће живети у наредном веку. Нема дилема да је Кина приликом формулисања овакве концепције делила страх Русије од распада и угрожавања територијалног интегритета (Русија од чеченског сепаратизма и тероризма, а Кина од ујгурског), као и обојених револуција које би за циљ имале рушење комунизма и комунистичке власти, попут промена које су се десиле у Источној Европи током 1989. године, и уосталом самом Пекингу те исте године. Због тога је утврђивање граница, борба против ширења војних блокова, исламског сепаратизма и тероризма и обојених револуција била главна покретачка снага руско-кинеског партнерства и формирања концепције светског поретка засноване на уравнотеживању.

Још једно важно питање око којег је дошло до удаљавања Западних од Источних чланица СБ УН је питање суверенитета. Управо је то повезано и са правилима употребе силе у међународним односима. Расправа која се водила у Уједињеним нацијама око концепта „одговорности да се заштити“ а на основу иницијативе Међународне комисије о интервенцији и држаном суверенитету из 2001. године, који је касније усвојен на Светском самиту Генералне скупштине УН 2005. године. По овом концепту суверенитет представља одговорност (за заштиту сопственог становништва), а не право које би неодговорним владама омогућавало да раде шта хоће унутар својих „запечаћених“ граница. У случајевима да се владе не понашају одговорно или нису у могућности да заштите своје становништво од геноцида, ратних злочина, етничког чишћења или злочина против човечности други су дужни да помогну а затим и реагују. По питању реакције, за Русију и Кину то не сме да значи право одређених држава да се мешају у унутрашње послове

земаља са наводно недемократским режимима и то по њиховом селективном мишљењу.⁵³⁸

Схватање да не наилазе на сагласност са САД поводом очувања сопствене безбедности и идентитета Русија и Кина су прибегле учвршћивању своје сарадње и вођства у стварању против-хегемонског блока.

4.2.3.2. Уравнотежавање на европском простору

Други правац руског уравнотежавања реализовао се на европском простору. У спољној политици, почетком 1997. године позиција Русије по питању проширења НАТО ипак је остала непромењена, а главни и непоколебљиви став тицао се противљења ширења НАТО војне инфраструктуре на исток (чак иако би проширење чланства НАТО на исток могло да буде прихватљиво, оно међутим није прихватљиво уколико подразумева и ширење војне инфраструктуре – трупа и нуклеарног наоружања – на исток, ближе границама Русије) због стварања нове поделе у Европи,⁵³⁹ и осећаја изолације Русије. У фебруару 1997. године америчка администрација је упутила Конгресу „Извештај о проширењу НАТО“. У односу на то 20 америчких сенатора је председнику упутило питања која су за циљ имала разјашњење појединих ставова и одлука коју се доносиле. На ова питања, Клинтонова администрација је упутила одговор Конгресу и сенаторима 11. септембра 1997. године. Тада су Пољска, Мађарска и Чешка већ биле позване да се прикључе Алијанси. На самиту Г7 + 1 у марту 1997. године Јељцин је поново јавно критиковао проширење НАТО наводећи да ће то створити нову поделу у Европи. У односу на своје суседство Русија се суочавала са покушајем стварања нове федерације са Белорусијом, на коју Јељцин није пристао, и проблемима са Украјином у вези Црноморске флоте који су се поново заоштрили у мају 1997. године. Овај проблем је решен тако што је црноморска флота подељена а кримска лука Севастопољ, у којој би било смештено 338 руских војних бродова, дата Русији

---

⁵³⁸ Alexander Sergunin, „The United Nations“, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018, p. 361.

⁵³⁹ “Excerpts from Evgeny Primakov Memo to Gennady Seleznev, ‘Materials on the Subject of NATO for Use in Conversations and Public Statements’”, January 31, 1997, *National Security Archive*, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4390839-Document-25-Excerpts-from-Evgeny-Primakov-Memo>, 8/8/2018.

под закуп на период од 20 година по цени од 98 милиона долара за годину, а што би се одбијало од украјинског дуга Русији за гас. Тиме је и дефинитивно стављена тачка на украјински територијални интегритет и суверенитет и над Кримом, што се није допало руским националистима, укључујући и Лужкова, градоначелника Москве.

Истовремено чини се да су два европска најмоћнија лидера у то време Ширак и Кол желели још више да умање осећај изолације Русије и држе је укључену. Јељцин је међутим сматрао да су они свесни да њихова сарадња у ствари служи за балансирање америчке доминације. Јељцин је имао изузетно добре односе са немачким канцеларом Хелмутом Колом и француским председником Жаком Шираком и заједно са њима, у жељу припрема за прво НАТО проширење на земље бившег Варшавског пакта, покушавао је да разради идеју о „Великој Европи“ која би се простирала до Урала и била прави оквир безбедности за нову Европу без подела. У овом простору развила би се инфраструктурна повезаност, као и снаге за брзо деловање на природне и технолошке катастрофе и установиле заједничке руско-француско-немачке културне и образовне институције. Ова „тројка“ сазвана је у марту 1998. године као противтежа поремећају равнотеже у Европи након што се НАТО географски приближио Русији. „Нешто је било потребно да опонира америчком притиску – воља за координацијом, независна европска одлучност“⁵⁴⁰, наводи Јељцин идеју окупљања Русије, Француске и Немачке у то време. Ова идеја јављала се и раније, чим се појавила америчка стратегија за проширење НАТО, а посебно је исказана приликом формирања ОЕБС-а 1994. године. Међутим, она је ускоро виђена као покушај стварања анти-америчког блока, због чега су се ставови Француске и Немачке мењали. Такође, дошло је до слома финансијског система у Русији, због чега она више није могла да враћа кредите, интервенција на Ирак и СРЈ које су ове односе додатно погоршале. И приликом удара на Ирак у децембру 1998. године и касније интервенције на СРЈ употреба силе није одобрена од стране Русије, а показало се каква је улога међународни посматрачких мисија ОЕБС и њихових специјалних представника попут Батлера и Вокера, као и нова улога НАТО. У оба случаја руско непристајање на усвајање резолуција СБ УН којима би се одобрила употреба силе тумачи се од стране Запада (посебно Немачке која се

---

⁵⁴⁰ Boris Yeltsin, *Midnight Diaries*, op. cit., pp. 148-149.

како Примаков наводи највише залагала за војне ударе због великог броја албанских избеглица у Немачкој) као „политичка слабост Русије“, јер није у стању да испуњава своју улогу у очувању међународног мира и безбедности, као спречавање одлучних акција међународне заједнице и урушавање улоге СБ УН.⁵⁴¹ Јељцин наводи да је рат у Југославији омогућио Американцима да поново врате Северно-атлантску солидарност („уједињење кроз крвопролиће“, Јељцин) на пут на који су желели.⁵⁴² Основно питање које се при том постављало, није била солидарност према Србији, већ начело употребе силе у међународним односима. Према Сталној мисији РФ при НАТО „агресија против Савезне Републике Југославије“ 1999. године представљала је најтежи ударац основним начелима међународних односа, озбиљно утицала на поверење међу државама и узроковала повратак војно-безбедносних аспеката у први план унутар и изван евро-атлантског простора.⁵⁴³ Јељцин се први пут састао са папом, а енглеска краљица Елизабета II је по први пут од убиства Романових посетила Москву. Нема дилеме да су највећи француско-немачки интереси у погледу Русије били везани за стварање западних конзорцијума за експлоатацију нафте и гаса, као и за међународну, посебно Немачку, „помоћ“ у области усавршавања рада руских нуклеарних централа.⁵⁴⁴

Почетком наредне године поново се заоштрава ситуација са Чеченијом, а НАТО започиње бомбардовање Југославије, иако се Русија томе противила. За Русију, косовска криза је глобална криза. Након бомбардовања Београда сва правила успостављена након Другог светског рата су се срушила. „Ако прихватимо таква правила игре, ризикујемо стварање глобалне кризе демократских вредности. Ускоро ће сила само једне земље или групе земаља одлучивати о свему у свету. Уместо менталитета светског ствараоца мира, видимо психологију светског полицајца и диктаторску земљу“⁵⁴⁵, навео је Јељцин поводом бомбардовања СРЈ. Како Јељцин наводи у то време је Клинтон сматрао да је у питању то што је Милошевић Србин, јер да је у питању председник неке друге националности за Русе би било много лакше да се сложе са бомбардовањем јер је Милошевић последњи

---

⁵⁴¹ Jevgenij Primakov, *Godine u visokoj politici*, op. cit., p. 349.

⁵⁴² Boris Yeltsin, *Midnight Diaries*, op. cit., p. 153.

⁵⁴³ “Russia-NATO: Facts and Myths, Russia's participation in multilateral efforts to strengthen European security”, Permanent Mission of the Russian Federation to NATO, op. cit.

⁵⁴⁴ Наведено према: Jevgenij Primakov, *Godine u visokoj politici*, op. cit., p. 91.

⁵⁴⁵ Boris Yeltsin, *Midnight Diaries*, op. cit., p. 256.

комунистички диктатор у Европи. Али права суштина у ствари уопште није била у томе што се ради о Србима, „словенском братству“, већ америчком приступу решавању косовског проблема, судбини Европе и судбини целог света. Због тога би Русија реаговала исто да се ради и о било којој другој земљи или народу.⁵⁴⁶ По Јељцину оно због чега су Американци повели рат против СРЈ је да ојачају северно-атлантску солидарност, свим средствима, осећаја угрожености због кризе послератних вредности, и страха од растуће европске независности – економске, политичке и моралне. Јељцин је дан након почетка бомбардовања изјавио: „Ово је у суштини покушај НАТО да уђе у 21. век у униформи светског полицајца. Русија никада неће пристати на ово.“⁵⁴⁷ Зар западни лидери нису свесни да „...сваки ракетни удар на Југославију је био посредни удар на Русију“⁵⁴⁸, питао се Јељцин страхујући од масовне револуције у Русији. Он је јасно ставио до знања да уколико дође до копнене интервенције НАТО на СРЈ да то може изазвати европски, па и светски рат (што ће се касније десити у Ираку) и да није било Русије вероватно би се десио ирачки сценарио. Управо овде ће започети одлучније и јасније формулисање руске концепције светског поретка на почетку 21. века као концепције уравнотежавања и контра-хегемоније у односу на америчку концепцију доминације, иако се она сво ово време обликовала. Жак Ширак, француски председник, је током НАТО бомбардовања указао на то да међу НАТО савезницима постоји амерички и француски „погледа на свет“. Замисао САД је светско вођство од стране САД, али се Французи нису сложили са тиме, јер нису желели да „једнодимензионална концепција униполарног света превлада“, али су Американци имали средства за спровођење ове концепције. Француски поглед на свет био је идеја мултиполарног света. Међутим, због промене лидера у Европи – у Шпанији, Британији (Блер) и Немачкој (Шредер) – превладала је америчка концепција, јер су ови лидери дошли на власт на идејама глобализације и идеализма.⁵⁴⁹ Черномирдин је у решавању југословенске кризе учествовао као изасланик Јељцина са циљем да убеди Милошевића да преговара са Западом јер никакву војну помоћ од Русије неће добити, а политичка подршка је већ исцрпљена пребацивањем политичког

---

⁵⁴⁶ Ibid, pp. 256-257.

⁵⁴⁷ Ibid, p. 258.

⁵⁴⁸ Ibid, p. 259.

⁵⁴⁹ Ibid, p. 263.

решавања овог питања са НАТО на УН.⁵⁵⁰ Споразум је потписан у јуну 1999. године, а руске трупе су биле прве које су се спустиле на косовску територију што је за њих значило моралну победу над моћним НАТО савезом. На НАТО самиту у Вашингтону 1999. године поновљена је политика отворених врата за пријем у чланство, без обзира на географски положај земље могућег кандидата, али уз поштовање дељених вредности и одговорности. На НАТО самиту у априлу 1999. године НАТО су приступиле Пољска, Мађарска и Чешка Република.

4.2.4. Нови председник за нови век: Борба за равнотежу се наставља

На унутрашњем плану за Русију су највећа претња током 1997. године постали олигарси, који су се отргли контроли и желели све већи политички утицај, али је још већа претња дошла са светском економском кризом и практично банкротом Русије и огромним „сивим“ сектором економије. У марту 1998. године на место премијера уместо Черномирдина Јељцин поставља Сергеја Киријенка, међутим само пар месеци касније, услед велике економске кризе која је захватила читаву Азију, он поново номинује Черномирдина за премијера. Будући да је Черномирдин два пута одбијен на гласању, а да се исто не би десило трећи пут што би отворило пут Јељцину да распусти парламент, покренут је други импичмент Јељцина. Како би избегао овакав сценарио Јељцин је за премијера предложио тадашњег министра спољних послова Примакова, који је и изгласан у парламенту у септембру 1998. године. Долазак Примакова на место премијера означава прелазак извора кадрова са економског на безбедносно-војно поље и са потпуно либералне и отворене владе комбинацију либерала и комуниста и затворенији тип управљања. Примаков ће успоставити тип владавине сличан комунистичком који је био виђен као повратак старог совјетског начина владавине, својеврсни реваншизам Јељциновом типу власти. Он је био оптерећен односима пријатељ-непријатељ и сталном сумњом у субверзивне активности критичара, опозиције, медија, па и самог Путина који је тада био на челу ФСБ и није подржао забрану рада Комунистичке партије због антисемитизма. Са таквим карактеристикама Примаковог типа управљања, значајем који је даван безбедносним службама, а

---

⁵⁵⁰ Ibid, p. 264.

будући да је његова популарност значајно расла, расла је и забринутост Јељцина да би Примаков могао да постане наредни председник Русије, што би био повратак у време пре Јељцинове власти.⁵⁵¹ Због тога ће га након само неколико месеци Јељцин и смени. Пре тога дошло је до великог скандала у вези са корупцијом и првог „сукоба“ са гувернерима који чак три пута, до јесени 1999. године, нису подржали Јељцинову одлуку да се смени државни тужилац који је покренуо ту аферу (смењен је у мају 2000. године). И као што је нови руски Устав избрисао позицију потпредседника Русије због претње коју је она представљала по положај председника Русије (што је „поука“ која је извучена након уставне кризе из јесени 1993. године), тако ће и гувернери свесни своје моћи у односу а председника након ове корупционашке афере постати следећа мета елиминације могуће концентрације моћи која би могла бити супротстављена председнику. Зато су још за време Јељцина покренуте реформе Савета Федерације које ће ојачати улогу председника у састављању Савета Федерације.

Крајем маја 1999. године Јељцин је сменио Примакова са места премијера, оптужујући га за сарадњу са комунистима, прогон нове руске економске елите и поларизацију друштва, и замењује га Сергејем Степашином (Sergei Stepashin), дотадашњим министром унутрашњих послова и замеником премијера.⁵⁵² Импичмент тог месеца није успео, а Степашина, који је на месту премијера био привремено, замењује у августу 1999. године Владимир Путин, који је од средине 1998. био на челу ФСБ. У јесен 1999. године започиње Други чеченски рат и долази до терористичких напада широм Русије. Ово је била борба за очување руског територијалног интегритета а страхови су били везани за ситуацију у којој се нашла СРЈ – посебно начин на који се приступило питању Косова и борцима „Ослободилачке војске Косова“ раније те године (да Чеченски терористи не буду виђени као борци за слободу, а Русија оптужена за ратне злочине, укључујући етничко чишћење или геноцид). Рат против СРЈ и међународна осуда због Чеченије додатно ће пореметити односе са Западним земљама – посебно САД, Француском и Немачком – које су били најжешћи критичари руске интервенције у Чеченији и суочити Русију са још једним покушајем изолације. Овај сукоб пореметиће и

---

⁵⁵¹ Ibid, p. 218.

⁵⁵² Степашин је, исто као и каснији председник Путин и Дмитри Медведев радио под руководством Собчека (Anatoly Sobchak) у Санкт Петербургу.

односе са Грузијом која није желела да јој уступи територију за извођење напада на Чеченију и на којој су се крили чеченски побуњеници.

У децембру 1999. године одржани су парламентарни избори. На њима су Комунисти поново победили, али су две нове партије у њима узеле учешће и биле друго и треће пласиране: „Јединство“ – нова конзервативна, центристичка партија власти и „Отаџбина“ – нова партија Примакова и Лужкова. „Отаџбина“ ће на председничким изборима подржати Путина, а у Думи чинити већину заједно са „Јединством“ у односу на Комунистичку партију.

За Јељцина је било важно да нови век почне са новим председником. „Нови век мора почети са новом политичком ером, ером Путина“⁵⁵³, говорио је Јељцин. Путин је изабран за другог председника Русије на председничким изборима у мају 2000. године. Консолидација Путинове моћи и саме институције председника у односу на парламент и федералне јединице, а све то уклопљено у шири концепт „државништва“ – понашање и деловање као велика сила - биће кључна полазна тачка за изградњу „јаке“ руске државе која ће тежити да обнови свој утицај и балансира деловање САД.⁵⁵⁴ У октобру 2000. године потписан је Уговор о оснивању Евроазијске економске заједнице, која је 1. јануара 2015. године замењена Евроазијском економском унијом. Русија је почетком 21. века себе видела као регионалног лидера – лидера међу земљама Заједнице независних држава.

Наде Русије на почетку 21. века биле су да ће након значајано погоршаних односа због интервенције НАТО на Косову и Другог чеченског рата, нови миленијум започети са истим оним новим разумевањем Истока и Запада, њиховим новим партнерством, као што је то био случај након агресије Ирака на Кувајт и заједничког деловања САД и СССР. Ипак страх је сво време постојао у погледу америчке улоге у свету, ширења НАТО и мешања у унутрашње ствари Русије тј. насилне промене режима. Постојала су и уверењу да ће након терористичких напада на Њујорк и Вашингтон, САД коначно увидети и разумети поступање Русије у Другом чеченском рату и признати да САД и Русија имају заједничког непријатеља у виду исламског тероризма против којег две силе треба да оформе

---

⁵⁵³ Boris Yeltsin, *Midnight Diaries*, op. cit., p. 6.

⁵⁵⁴ Matthew Sussex, “The triumph of Russian national security policy? Russia’s rapid rebound”, *Australian Journal of International Affairs*, Vol 71, No. 5, 2017, p. 510.

заједничку алијансу.⁵⁵⁵ Међутим, САД је задржала за себе лидерску улогу у овој борби истовремено настављајући залагање за демократизацију и либерализацију. Док се до 1999. године активност Русије усмеравала на обуздавање америчких амбиција да остваре доминацију, у новом миленијуму кључни страх ће се односити на америчку употребу силе и свргавање режима.

Након терористичких напада на Њујорк и Вашингтон 2001. године, Русија и Кина ће покушати да своју борбу са побуњеницима у Чеченији односно Ујгурима представе као борбу против исламског тероризма слично америчком рату против терора али САД никада није прихватио овакво поистовећивање. Употреба силе у међународним односима и начела борбе против савремених безбедносних изазова и претњи постаће кључно питање међународних односа у 21. веку, а по мишљењу Русије тема проширења НАТО „почела је да се издваја као један од најопаснијих иритирајућих фактора у односу Русије са Западом.“⁵⁵⁶ Други овакав фактор био је амерички став према интеграцијама на пост-совјетском простору које је Русија покушавала да оживи, а трећи питања контроле наоружања (конвенционалног и противракетне одбране).

Организација договора о колективној безбедности формирана је 2002. године, као систем колективне одбране, са битним одредбама да потписнице – бивше совјетске републике – не могу истовремено да буду и чланице других војних савеза (при чему је кључан био страх Русије од даљег ширења НАТО на пост-совјетски простор) и потреби постизања консензуса за успостављање страних војних база на територији држава чланица (чиме је Русија практично обезбедила вето на такву могућност). Повеља Шангајске организације за сарадњу потписана је у јуну 2002. године.

4.3. Формулисање концепције делотворног мултилатерализма ЕУ

4.3.1. Промоција демократије и борба против тероризма САД као кључна одредница европске концепције светског поретка

---

⁵⁵⁵ Gerard Toal, *Near Abroad – Putin, the west, and the contest over Ukraine and the Caucasus*, op. cit., p. 2.

⁵⁵⁶ Jevgenij Primakov, *Godine u visokoj politici*, op. cit., p. 225.

Као што је Јељцин приметио већ са настанком Европске уније она је тежила да има све самосталнију улогу у односу на САД и бивала перципирана као посебан „играч“ у међународним односима. На пример, 1995. године у односу према Либији и Ирану, када је дошло до уобличавања међународне позиције према борби против тероризма, али и примене санкција и акције према овим државама (за које се још тада наводило да подржавају тероризам) она није била једногласно прихваћена међу европским савезницима, пре свега – Уједињеним Краљевством, Француском и Немачком - које су и тада имале добре економске односе са Ираном и нису желеле да их олако жртвују због саглашавања са америчком политиком.

Још педесетих година двадесетог века, само пет година од оснивања НАТО, западноевропске државе су настојале да формирају европску политичку и одбрамбену заједницу која би их штитила од ширења комунизма, али и довела до „самопотврђивања Европе као треће снаге у систему конфронтационог биполаризма који се учвршћивао.“⁵⁵⁷ У таквим околностима међутим то није било успешно, а нови покушај биће могућ са крајем те биполарне конфронтације, како неки кажу коначним окончањем Другог светског рата, наступањем нових безбедносних претњи и негативним односом према америчком унилатерализму на почетку XXI века. Тек са покретањем првих безбедносних мисија и операција у свету, усвајањем Европске стратегије безбедности (ЕСБ) у децембру 2003. године, као и нових циљева загарантована је аутентичност спољне и безбедносне политике ЕУ.⁵⁵⁸

Промовисање и успостављање слободе и демократије широм света настављају да буду основа америчке безбедности и након 11. септембра 2001. године овог пута у форми „борбе против терора“ иако америчка борба против тероризма на Блиском истоку није настала тада. Она је нужно усмерена на промену режима унутар држава, јер се једино тако може осигурати промена карактера власти. То ће водити подршци „обојеним револуцијама“ широм Европе, Азије и Африке. Стратегија националне безбедности САД из 2002. године садржи три кључна елемента која се односе на остваривање овог циља и истовремено делимичног дистанцирања ЕУ од ове политике САД:

---

⁵⁵⁷ Matijas Jop, „Evropska odbrambena i bezbednosna politika”, op. cit., str. 88.

⁵⁵⁸ Dejan Orlić, „Operacionalizacija bezbednosne politike Evropske unije”, *Međunarodni problemi*, Vol. LVIII, br. 4, pp. 414-444, 2006, str. 416.

1. Идеализам (морална концепција светског поретка) по којој САД не теже само безбеднијем, већ и бољем свету,
2. Стварање „равнотеже снага која фаворизује слободу“ кроз америчко лидерство, коалицију вољних или под јасним мандатом НАТО,
3. Преемптивна унилатерална употреба силе, као вид самоодбране.⁵⁵⁹

Доба либерално-демократског мира у том периоду добија нове елементе – преемптивну употребу силе, промену режима и елиминацију лидера (тиранина). Након напада на Ирак председник Садама Хусеин је ухваћен у децембру 2003. године и три године касније обешен. То је указало на директнију америчку улогу у свргавању режима и изградње држава. У току Првог заливског рата Буш старији се зауставио на испуњавању мандата УН тј. онда када је ирачка војска протерана из Кувајта и није ишао у правцу свргавања или убиства Хусеина и окупације Ирака. Такође, приликом бомбардовања Србије НАТО се зауставио на повлачењу српске војске са Космета, али није ушао у Београд са намером да убије Милошевића. Смена власти се у том случају десила више од годину дана касније кроз „обојену револуцију“. Међутим, Ирак је представљао случај војног напада, окупације, смене режима и убиства председника што је изазвало шок и код руских и код европских партнера и водило даљем дистанцирању од САД.

Скоукрофт наводи да су постојала три општа тренда у САД по питању промоције демократије. Први, који он назива Вашингтон-Џон Квинси Адамс тренд, у којем Америка види себе као град светлости на брду. Она представља пример, модел који други желе да усвоје, а не тражење „чудовишта за уништавање“, и може гарантовати само за себе. Други тренд започиње са Вудро Вилсоном, који претходни тренд сматра превише ограничавајућим и верује да САД требају бити проповедници демократије. „Од тада траје дебата о томе да ли прихватимо државе онакве какве су и радимо са њима или покушавамо да их променимо у демократије“⁵⁶⁰, наводи Скоукрофт. Трећи тренд се јавља након 11. септембра 2001. године, са ирачким ратом. Он представља надоградњу вилсоничанског тренда у смислу да је сада америчка мисија да шири демократију, уколико је потребно и

---

⁵⁵⁹ “The National Security Strategy of the United States of America”, September 2002, The White House, <http://nssarchive.us/NSSR/2002.pdf>, 8/10/2018.

⁵⁶⁰ Zbigniew Brzezinski and Brent Scowcroft, *America and the World*, op. cit., p. 212.

силом. Европљани су због свог искуства са количијализмом знатно умеренији у овом послу, закључује он.⁵⁶¹

У новом миленијуму, поред јачања интеграција које се дешавају на Истоку, политичка кохезија трансатлантске заједнице слаби, посебно након америчко-британске интервенције на Ирак 2003. године. Дејана Вукчевић наводи да је до доношења Стратегије безбедности ЕУ током 2003. године дошло под утицајем два фактора. Прво, услед потребе преиспитивања идентитета и глобалних изазова Уније у условима процеса проширења и друго као последица ирачке кризе која је указала на постојање несагласности чланица Уније и потребу њеног превазилажења кроз заједничко „сагледавања и разумевања савремених претњи у циљу колективног одговора на њих.“⁵⁶² Ове факторе можемо прецизирати објашњењима Свена Бископа (Sven Biscop). У првом случају да су повољне околности за усвајање ЕСБ настале и услед размишљања о доношењу Уставног уговора ЕУ, док у другом да су државе чланице које су подржавале интервенцију у Ираку желеле да усвајањем истих претњи у ЕСБ као што их види САД покажу трансатлантску солидарност, док су оне које су се противиле интервенцији, иако су прихватиле дељење виђења претњи са САД, желеле да истакну да се решавање оваквих криза мора спроводити на другачије начине, другим средствима, осим војних интервенција предвођених САД (којих је до тада већ било неколико - у Босни, на Ирак, СРЈ и Авганистан).⁵⁶³ Бископ наводи и да се начелна сагласност европских земаља која је постигнута са усвајањем ЕСБ односила на то да употреба силе представља „последње средство“ чија употреба захтева мандат СБ УН, што је истовремено узроковало дилему око тога шта је приоритет ЕУ када дође у ситуацију да САД одлуче да употребе силу а ЕУ у начелу сматра да то не треба урадити или да још није време за то: да ли ће изабрати да подржи свог најближег савезника или да ће остати на својим принципијелним позицијама и аутономном курсу? По њему, ова дилема остаће „фундаментална препрека ка у потпуности јединственој и одлучнијој ЗСБП.“⁵⁶⁴

---

⁵⁶¹ Ibid.

⁵⁶² Дејана Вукчевић, *Европска унија као стратешки актер*, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 248.

⁵⁶³ Sven Biscop, “Background and Development of the ESS in 2003”, in: Jochen Rehl and Hans-Bernhard Weissert (eds.), *Handbook on CSDP*, second edition, European Security and Defence College, Brussels, 2013, p. 18.

⁵⁶⁴ Ibid, стр. 19.

То ће довести до развоја треће концепције светског поретка – концепције Европске уније. Она се заснива на мултилатералном приступу кризама који укључује сет различитих средстава, култура превенције и стратегија реакције.⁵⁶⁵ Европска стратегија безбедности представља нормативни оквир „глобалну визију, а не доктрину употребу силе“⁵⁶⁶, како то наводи Андре Думулин (Andre Dumoulin), која је настала као одговор на међународну нестабилност и америчку Стратегију националне безбедности из 2002. године која даје већи значај војној моћи и слободу унилатералне употребе силе САД. ЕУ је, међутим, у периоду између 1999. и 2003. године почела са изградњом цивилних и војних способности за управљање кризама иако није поседовала стратегијски оквир свог спољног деловања, што је требало да подстакне његов развој.⁵⁶⁷

Такође, почетком 2003. године ЕУ је покренула своју прву полицијску мисију - у Босни и Херцеговини (EUPM) – и спровела своју прву војну операцију „Конкордија“ (Concordia), под вођством Француске као оквирне нације, а на позив владе Р. Македоније.⁵⁶⁸ У оба случаја замењене су постојеће мисије НАТО. Те године одржан је и нови француско-британски састанак на коме је предложен концепт борбених група и утврђен нови плански или главни циљ за 2010. годину и ступио је на снагу Берлин плус споразум који је омогућавао коришћење НАТО капацитета за мисије ЕУ (као што је то био случај у мисији „Алтеа“ (Althea) у БиХ).

Кључно питање након Хладног рата, а посебно интервенције у Ираку 2003. године, постаје употреба силе у међународним односима и начела борбе против савремених безбедносних изазова и претњи. Разлози за могућу америчку унилатералну употребу силе дефинисани су у претходном периоду као витални национални интереси САД: територија, становништво, начин живота, критичка инфраструктура и спречавање ширења оружја за масовно уништење. Ипак, новина која наступа са 11. септембром је у томе да се ова сила може употребити и преемптивно, дакле пре него што се претња у потпуности оформи. Ова стратегија ће довести до додатног удаљавања европских земаља од САД. Бремер наводи да је први Заливски рат подржало преко тридесет страних влада, а да се четрнаест од

---

⁵⁶⁵ Дејана Вукчевић, *Европска унија као стратешки актер*, *op. cit.*, стр. 248.

⁵⁶⁶ *Ibid*, стр. 252.

⁵⁶⁷ Sven Biscop, “Background and Development of the ESS in 2003”, *op. cit.*, p. 18.

⁵⁶⁸ Као прва војна операција коју је ЕУ спровела изван Европе и без употребе НАТО средстава узима се операција „Артемис“ (Artemis) спроведена у периоду јун-септембар 2003. године у ДР Конгу.

њих придружило са најмање хиљаду војника. Са друге стране, како каже, Други ирачки рат је у почетку подржало још више земаља али су се у војну интервенцију укључиле једино Велика Британија, Аустралија, Шпанија, Италија, Украјина и Грузија, док су амерички савезници Француска и Немачка биле против. Такође, по речима генералног секретара УН Кофија Анана Други ирачки рат је био „илегалан“.⁵⁶⁹

У односу на промоцију демократије и борбе против тероризма, за разлику од САД, ЕУ се одређује као „цивилни актер“ који нагласак ставља на деловање „меке моћи“. Рат у Ираку послужио је као одличан пример формулисања другачије стратегије од оне америчке која се ослањала претежно на војна средства. С тога се овај, различити приступ безбедности ЕУ карактерише као „интегрисани, мултидимензионални или свеобухватни“, заснован на начелима превенције и мултилатерализма, односно отклањања узрока проблема ослањањем на невојна средства, тако да се отклони потреба употребе војних средстава.⁵⁷⁰ Због оваквог приступа ЕСБ предвиђа да је прва линија одбране ЕУ у иностранству и истиче значај унутрашњег уређења – доброг управљања – и међународних институција.

4.3.2. Ново проширење ЕУ - Успостављање европског поретка до граница са Русијом

У години када је усвојена Стратегија безбедности ЕУ у априлу месецу, потписан је и Уговор о пријему десет нових чланица Европске уније – Кипра, Малте, Словеније, Мађарске, Чешке, Словачке, Пољске, Естоније, Литваније и Летоније. Ове државе приступиле су Унији 1. маја 2004. године. Бугарска и Румунија постале су чланице нешто мање од три године касније. Ово проширење значило је превазилажење поделе у Европи кроз европску и трансатлантску интеграцију, будући да је исте године додатно проширено и чланство НАТО. Сам процес проширења био је одраз нормативне или трансформативне моћи ЕУ. Земље кандидати су кроз овај процес морале да хармонизују (ускладе) своје законодавство са законодавством Уније, што је био трећи копенхашки критеријум за пријем у чланство Уније дефинисан већ по формирању Уније 1993. године. Кроз усвајање

---

⁵⁶⁹ Ijan Bremer, *Supersila – tri moguće uloge Amerike u svetu*, op. cit., str. 100.

⁵⁷⁰ Sven Biscop, “Background and Development of the ESS in 2003”, op. cit., p. 18, 20.

ових прописа и правних тековина уније (*acquis communautaire*) успостављао се европски поредак који се сада простирао изван Западне Европе на централну, југоисточну и источну Европу. Сама политика проширења самим тим може се посматрати као међународни режим који има своја начела (либерална-демократија, тржишна привреда, мултилатерализам), норме (условљавање и диференцијација) и процедуре одлучивања (детаљно разрађене у документима Уније).⁵⁷¹ Путем дифузије, институционализације и интернационализације ових основних начела, норми и процедура одлучивања европски поредак се успоставља и даље шири и на своје суседство.⁵⁷² У том смислу проширење ЕУ има како своју нормативну тако и своју географску или геополитичку и стабилизациону димензију, која је од 2003. године постала глобална. Може се закључити да је проширење ЕУ регионалног, европског карактера, али да је *европски* поредак коме се тежи глобалног. Она на тај начин утиче и на обликовање идентитета ових актера, као и унутрашњих уређења, због чега се назива и „трансформативном силом“.

Сам процес проширења условљавао је дубинске промене Уније јер је било неопходно да се омогући несметано функционисање европских институција у условима повећаног броја чланова. Изменама Мастрихтског уговора омогућено је ово функционисање у периодима до „великог праска“ тј. великог проширења на десет нових чланица 2004. године након чега је била потребна свеобухватнија реформа основних документа Уније. За ову реформу формиран је Конвент који су чинили посланици Европског парламента и чланови Комисије ЕУ, као и представници влада и посланици националних парламената. „Политичким системима који хоће да остану делотворни и стабилни потребан је стратешки основни консензус о сврси, правцу и облику. Европској унији потребна је идеја о њој самој“⁵⁷³, наводи Вернер Вајденфелд.

Конвент је под руководством бившег француског председника Валери Жискара д'Естена средином 2003. године изнедрио Нацрт устава ЕУ. Уговор о уставности је на конференцији влада 29. октобра 2004. године потписало свих 25 држава чланица. Да би ступио на снагу он је морао да прође процедуру

---

⁵⁷¹ Марина Т. Костић, „Политика проширења Европске уније: концепт, научене лекције и случај Србије“, *Српска политичка мисао*, година XXI, vol. 45, No. 3/2014, Београд, стр. 221-222.

⁵⁷² Исто, стр. 222.

⁵⁷³ Verner Vajdenfeld, „Evropsko ujedinjenje, istorijski pregled“, op. cit., str. 39.

ратификације, као и сви претходни документи, у складу са националним процедурама држава чланица које су у неким случајевима предвиђале референдуме. У Француској и Холандији референдуми су одржани у пролеће 2005. године а њихови грађани нису одобрили усвајање новог Уговора о Уставу Европе чиме је онемогућено његово ступање на снагу. То је водило једној „фази рефлексије“ у којој су сагледане могућности и даљи правци реформе који су резултирали потписивањем Лисабонског уговора у децембру 2007. године.

Слично свом оцу, Буш млађи наставља са агендом демократског мира представљајући своју „Агенду за слободу“ на свом другом инаугурационом говору у којој је поновљена мисија САД да окончају тираније широм света кроз ширење демократских институција и слободе. То је учињено кроз наставак проширења НАТО, укључујући и посебно болну тачку за Русију – балтичке земље, али и Грузију и Украјину, ширење ЕУ и подршку прозападним снагама. Оваква политика виђена је као директна безбедносна претња руским националним интересима, што је довело до руског одговора како Крим не би постао база за НАТО поморске снаге.⁵⁷⁴ И у овом случају, као и у случају првог проширења НАТО на земље ЦИЕ, не може се занемарити улога локалних лидера, њихових страхова и жеља, у убрзавању процеса проширења. Сличан је случај и са Грузијом са доласком Михаила Сакашвилија на власт у децембру 2003. године и обојеном револуцијом у Украјини наредне године чији је циљ био чланство у ЕУ и НАТО, мимо тражења руске сагласности за то. Све ће то водити Путина да 2005. године јавно закључи да је распад СССР-а био највећа геополитичка катастрофа века која је оставила милионе Руса ван граница своје матичне државе, у државама које сада желе да одреде себе као нешто друго у односу на Русију, и која је започела процес дезинтеграције и саме Русије.⁵⁷⁵ Ово ће овим државама и Западу послужити као доказ да су њихови страхови сво време били оправдани и да Русија заиста жели да обнови своју империју или Совјетски Савез. Али оно што је суштина, распад СССР-а је оставио Русију као неједнаког играча, не као силу чија се сагласност или

---

⁵⁷⁴ John J. Mearsheimer, „Why the Ukraine Crisis Is the West’s Fault“, *Foreign Affairs*, Volume 93, Number 5, September/October 2014, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-08-18/why-ukraine-crisis-west-s-fault>, 21/7/2018.

⁵⁷⁵ Vladimir Putin, „Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation“, April 25, 2005, The President of Russia, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>, 21/7/2018.

одобрење треба тражити, већ као једна у низу новонасталих држава са бројним проблемима која ће и сама бити интегрисана у Запад.

Ово дистанцирање ће се ширити са новим терористичким нападима у Русији и Кини, обојеним револуцијама у Украјини, Грузији и Киргистану, проширењем НАТО, светском економском кризом, признањем ЈПН Косова, арапским пролећем и сменама режима које су свој врхунац имале у нападу на Либију и убиству њеног председника Гадафија, као и у нападу на Сирију и вероватно истом исходу за њеног председника Башара ал Асада, да се Русија није чврсто умешала 2015. године. Оваква тенденција ће додатно подгрејати руске и кинеске страхове од улоге НАТО, исламског сепаратизма и тероризма на њиховим територијама, промене режима и обојених револуција које су у овом периоду почеле све чешће да избијају око руских граница. Везе нових лидера у руском „блиском суседству“ са САД биле су блиске и дуготрајне, а стварање Заједнице Демократског Избора између Грузије и Украјине имало је за циљ да ове земље извуче из руске орбите и повеже их са чланством у ЕУ и НАТО.⁵⁷⁶ То ће додатно учврстити руско-кинеско партнерство, што се види и из њиховог заједничког деловања у УН, и ојачати их у намери да балансирају америчку политику.

Кључна тачка за Русију је било проширење НАТО и ЕУ које је обухватило и Балтичке земље, некадашње чланице Совјетског Савеза и стварање „Заједнице демократског избора“ између балтичких земаља, Румуније, Словеније, Македоније, Молдавије, Украјине и Грузије како би се промовисале евроатлантске интеграције од Балтика до Црног мора. У критици неколико сенатора одговора Клинтонове администрације по питању проширења НАТО наводи се да је Русија још 1997. године јасно ставила до знања да сматра неприхватљивим пријем било које бивше совјетске републике у НАТО и да би такав потез учинио Оснивачки акт НАТО-Русија мртвим словом на папиру. „То значи да уколико би балтичке земље или Украјина били заиста укључене у НАТО (а Русије не), ризикујемо ремилитаризацију Европе“⁵⁷⁷, наводи се у овој критици. Наравно, треба имати у виду да САД никада званично није признала укључивање балтичких земаља у

---

⁵⁷⁶ Gerard Toal, *Near Abroad – Putin, the west, and the contest over Ukraine and the Caucasus*, op. cit., p. 4.

⁵⁷⁷ “The Debate Over NATO Expansion: A Critique of the Clinton Administration's Responses to Key Questions”, Posted: September, 1997, op. cit.

састав СССР, што би могао бити један од изговора за њихово укључивање, што свакако није случај са Украјином и Грузијом. Ипак, треба имати у виду да је НАТО политика отворених врата, поред тога што је базирана на њиховом оснивачком уговору из 1949. године, била руковођена начелом да преостале европске државе Совјетског Савеза не буду остављене на поновну контролу од стране Москве и да се не осећају изоловано. Уосталом то би требало да важи и за Москву али чини се да у њеном случају то што је остављена за крај интеграција и што НАТО није замењен, представља повреду њене части и безбедности. Поводом НАТО проширења никако не треба занемарити економску мотивацију локалних елита у Украјини и Грузији које су виделе за себе огромну корист од бројних ЕУ фондова и донација. То је и данас случај будући да највећи део ЕУ буџета намењен за проширење одлази на „источно суседство“, посебно Украјину и Грузију, а мање на земље кандидате попут Србије.

Русија је током 1990их представљала претежно увређену државу, а након 2001. године безбедносно угрожену и уплашену силу. Тај осећај ће се појачавати са даљим напретком НАТО интеграција до њених граница и активностима САД и НАТО на смени режима. На крају, Русија ће сама схватити да уколико жели да буде велика сила „не учествује у коалицијама, већ прави коалиције“.

Након 11. септембра 2001. године, европски НАТО савезници донели су одлуку о активирању члана 5. Северноатланског уговора – одредбу о колективној одбрани, међутим САД су одлучиле да делују на основу члана 51. Повеље УН која садржи право на самоодбрану. Поред тога, дошло је до интервенције на Ирак што је поделило европске савезнике и додатно приближило САД и Велику Британију, пажња Вашингтона се све више окренула ка Блиском Истоку и Азији, посебно Кини, што ће означити почетак формирања европске концепције светског поретка и захтева за мултиполарним мултилатерализмом у коме би и она била уважена као сила. Због тога ће 2003. године по први пут донети своју Стратегију безбедности.

4.3.3. Лисабонски уговор и Заједничка безбедносна и одбрамбена политика

Вајсерт разликује четири фазе развоја европског приступа безбедности и одбране: промовисање европског приступа безбедности и одбране током Хладног рата, ревитализација ЗЕУ, развој ЗСБП под Уговорима из Амстердама и Нице и садашња фаза развоја ове политике под Лисабонским уговором који је ступио на снагу 2009. године.⁵⁷⁸ Лисабонским уговором ЕУ је добила статус правног лица, због чега се такође може посматрати као засебан актер у међународним односима. Делегације Европске комисије у трећим земљама постале су Делегације ЕУ.

Већ смо писали о околностима доношења Лисабонског уговора који ће омогућити функционисање Уније у условима проширења и продубљивања интеграција тако да обухвати и област безбедности и одбране, иако је тежња ка стварању заједничке политике одбране која може водити стварању заједничке одбране садржана још у Мастрихтском уговору и његовим одредбама о ЗСБП. Лисабонским уговором укида се структура стубова ЕУ али је ЗСБП остала да делује на начелима међувладине сарадње где се одлуке доносе консензусом. У Лисабонском уговору се по први пут као посебно поглавље уводи Заједничка безбедносна и одбрамбена политика. Створено је место Високог представника за спољне послове и безбедносну политику са петогодишњим мандатом који је уједно и потпредседник Комисије и председава Саветом за спољне послове. Њему у раду помаже новоформирана Европска служба за спољно деловање, која је почела са радом 1. децембра 2010. године. Такође, уведена је функција председника Европског савета, као једног од главних органа ЕУ, чији је мандат две и по године. Овим уговором су проширени Петерсбершки задаци из 1992. године и посебно наглашено да испуњавање свих ових задатака може допринети борби против тероризма, укључујући кроз помоћ трећим државама у борби против тероризма на њиховој територији (чл. 43, т. 1). Ово је у потпуности у сагласности са ЕУ начелом да се борба против претњи ЕУ води у иностранству тј. на територијама трећих земаља. Уведене су и нове клаузуле попут клаузуле солидарности (чл. 222 Уговора

---

⁵⁷⁸ Hans-Bernhard Weisserth, "Future prospects for the CSDP – A Practitioner's View", in: Jochen Rehl and Hans-Bernhard Weisserth (eds.), *Handbook on CSDP*, second edition, European Security and Defence College, Brussels, 2013, p. 132.

о функционисању ЕУ) о клаузуле о узајамној помоћи (чл. 42, т. 7), која у ствари представља систем колективне одбране држава чланица и позива се на члан 51. Повеље УН – право на индивидуалну и колективну самоодбрану. Лисабонски уговор уводи и могућност Сталне структурисане сарадње која омогућава државама чланицама које то желе и имају довољно војних капацитета за то, ближу сарадњу, као и могућност да се одређеној групи земаља повери извршавање одређеног задатка, под окриљем Уније, о чему ћемо више у делу у којем анализирамо потребе безбедности ЕУ у склопу ЕУ концепције светског поретка.

Формирање европске безбедности и одбране углавном се процењује у односу на САД и Русију као две земље које највише утичу на безбедност Уније. САД је још током 1990их година, посебно од кад је Немачку и Јапан почела да посматра као главне економске конкуренте, тражила већу поделу трошкова за пружање гаранција европској безбедности. Међутим, захтевање поделе трошкова у ситуацијама када САД самостално одлучује о предузимању војних интервенција у свету није наишло на веће прихватање у европским државама. Унилатералне одлуке захтевају и унилатерално спровођење, због чега ће ЕУ постајати више него икад удаљенија од САД, а САД бити принуђене да стварају коалиције вољних и у оквиру њих деле трошкове (Ирак, Либија, Сирија). САД због својих потреба, и поделе терета одбране Алијансе, и учешћа у преобликовању света ремилитаризује и ренационализује Европу, што се може видети и кроз садашње захтеве да се до 2024. године одбрамбени буџети савезника подигну на 2% БДП, па и на 4% како је то амерички председник Трамп саопштио на НАТО самиту у јулу 2018. године, што може имати погубне последице имајући у виду историју Европе. Са друге стране, самим тим што ЕУ жели да буде глобални играч и да заснива своје односе на равноправним основама са САД, а не америчком вођству, она мора у довољној мери да развије своје одбрамбене капацитете. И у једном и у другом случају видљиво је да ЕУ мора да преузме више одговорности за очување сопствене безбедности, иако ремилитаризација Европе може имати потпуно супротан ефекат. Старе чланице ЕУ имају другачију концепцију светског поретка од америчке, која се базира на њеној глобалној улози као дела глобалног мултилатералног поретка. Ово није зачуђујуће будући да је читав континентална европска традиција и идентитет везана за стварање правила и регулацију. Читав процес преговарања за чланство има облик

хармонизације прописа и усаглашавања државе кандидата са прописима ЕУ којима се ствара европски поредак.

Ширење поља за америчко унилатерално деловање разумеће се са једне стране као неделотворност постојећег међународног правног поретка а са друге управо као фактор подривања тог истог поретка. За разлику од САД који је своју концепцију у новом миленијуму градио на претпоставци неделотворности међународног поретка, ЕУ ће настојати да наглашава значај унапређења међународног права и институција и њихове примене називајући то делотворним мултилатерализмом. Концепција делотворног мултилатерализма настаће и као негација било које поларности – како би се избегле грешке прошлости – како би се одбацило свако наметање решења за Европу од стране „полова“ или Европа поново делила.

Закључићемо овај део речима Серђа Романа: „...уједињење Европе ће се остварити само упркос Америци. Циљ није да се ископа јарак између два континента, већ да гарантује Европи улогу у једноме свету у коме би простор настао опадањем америчке империје био попуњен искључиво ваневропским силама.“⁵⁷⁹

---

⁵⁷⁹ Serđo Romano, *Pad američke moći*, op. cit., str. 109.

5. УПОРЕДНА АНАЛИЗА КОНЦЕПЦИЈА СВЕТСКОГ ПОРЕТКА У ПОЛИТИКАМА БЕЗБЕДНОСТИ САД, РУСИЈЕ И ЕУ НА ПОЧЕТКУ XXI ВЕКА

„Између најјачих држава, највећих цивилизација и „културних кругова“ данашњег света нема оног потребног минимума заједничких вредности, интереса и циљева: већ се оцртава непомирљива главна линија поделе...“⁵⁸⁰

У претходном поглављу показали смо када је и како је дошло до формирања концепција светског поретка у политикама безбедности САД, Руске Федерације и Европске уније након Хладног рата које ће у новом миленијуму деловати као идеационе структуре или „логике“ које ће усмеравати даље правце њихових спољних и безбедносних политика и активности у односу на суштинска питања савремених међународних односа. До 2003. године формулисане су три концепције светског поретка у политикама безбедности: концепција америчке доминације, концепција мултиполарности засноване на равнотежи снага и концепцију глобалног управљања заснованог на делотворном мултилатерализму. У наредном делу дисертације анализираћемо ове концепције у складу са ширим појмом концепције светског поретка у политици безбедности и моделима које смо дали у уводном делу дисертације (на основу потреба идентитета, потреба безбедности и начина управљања) како би се утврдиле њихове сличности и разлике. Ово је уједно и централни део дисертације и главни предмет истраживања. Сва три елемента разматрају се у складу са одређењима која смо дали у теоријском делу дисертације, а која ћемо ради подсећања, навести само у случају прве концепције.

Анализа потреба идентитета врши се кроз утврђивање уверења актера о типском идентитету, идентитету улоге и колективном идентитету, анализа уверења о потребама безбедности кроз одговоре на питања: ко је објекат безбедности (шта се штити), која је примарна опасност (шта угрожава), ко је субјекат безбедности (ко штити), а облика управљања кроз утврђивање уверења о томе који је жељени облик светског поретка (начело управљања, средства, укључујући и институционалне

---

⁵⁸⁰ Dragan R. Simić, *Poredak sveta*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999, str. 312.

аранжмане, број управљача и коначно стање). Овде ваља напоменути да се ради о анализи преовлађујућих и званичних ставова и докумената предметних актера и њихових представника, али да се у сваком од њих могу наћи и групације са другачијим приступом.

Порекло формулисања ових концепција налази се још у 1990им годинама, у периоду након распада Варшавског пакта и СССР-а, али њихово коначно уобличавање – нормативно и институционално – и последице тог уобличавања највидљивије су у периоду након 2007. године па све до 2016. године и сукоба у Сирији, када се Русија први пут војно укључила у сукоб ван територије бившег СССР.

5.1. Концепција светског поретка у политици безбедности САД

5.1.1. Потребне идентитета САД

5.1.1.1. Типски идентитет САД: либерална-демократија

Типски идентитет државе се односи на суштинску карактеристику те државе која је чиним оним што јесте, на тип режима или карактер власти односно њено унутрашње уређење и постоји без обзира на Другог.

Типски идентитет САД се по Хурелу формирао око две супротстављене карактеристике: колонијалне и антиколонијалне. Наиме, са једне стране он је производ европске колонијалне политике која је укључивала поковавање староседелаца и тежње ка промени њиховог „варварског“ менталитета уз извоз европских вредности кроз територијално ширење и употребу силе, док су са друге стране, САД имале представу о себи као антиколонијалној и антиимперијалистичкој сили која одбија да води европску политику силе (презире европску политику равнотеже снага) и подржава начела самоопредељења и слободе народа, које тежи да успостави и као норме међународног права.⁵⁸¹ Ове две карактеристике америчког типског идентитета и данас постоје. Интервенционизам САД, било у грађанским ратовима или у оквиру борбе против тероризма, често је

---

⁵⁸¹ Наведено према: Hurrell, *On Global Order*, op. cit., p. 267.

имао карактер европског империјализма – представљао средство побољшања других народа и извоза америчких вредности уз успостављање америчких војних база, међународних организација и употребу силе.⁵⁸² Хурел исправно указује на то да оно што су за Регана биле комунистичке земље, за Буша су терористи – варварске творевине на које се не примењују никаква правила и који се могу једино уништити. Бушова реченица која је обележила борбу против тероризма да „Нема правила“ управо значи то.⁵⁸³

Ове карактеристике стављају у први план идеје вере (месијанске улоге) и слободе (често у форми *ароганције* слободе и безбедности, што значи да САД за себе желе да резервишу апсолутни степен слободе и безбедности). Кисинџер наводи да је поред религиозног елемента, посебан национални поглед на свет који се изнедрио из разноврсности различитих нација и вера досељених у САД укључивао као „доминантну особину која обележава и разликује целину“ и „љубав за слободом.“⁵⁸⁴ Комбинација „духа религије и духа слободе“ (Алексис де Токвил) биће посебно изражена у безбедносним политикама републиканских председника, посебно у стратегијама националне безбедности Џорџа В. Буша након терористичких напада од 11. септембра 2001. године. Поред слободе и демократије кључна одлика типског идентитета САД је и одговорност, која произилази из концепта друштвеног уговора на којем почива америчко унутрашње уређење. То је одговорност за добро управљање државом а на међународном плану то значи одговорност за заштиту (цивила у случајевима масовних кршења људских права) и одговорност сваке државе у међународном систему да одговорно управља својом државом.

Приликом уласка САД у Први светски рат Вудро Вилсон (Woodrow Wilson) је навео да Америка мора да интервенише како би „свет учинила сигурним за демократију“ одбацивши при том европски концепт одржавања равнотеже снага и залажући се за универзалне принципе.⁵⁸⁵ У том смислу мирољубиви међународни поредак је могуће створити само у свету демократских држава, јер се „ниједној

---

⁵⁸² Хурел наводи изјаву Теодора Рузвелта из 1908. године која се односила на Кубу и Централну Америку „Тражим минимум мешања потребног да их учиним добрим“, Ibid, p. 271.

⁵⁸³ Ibid, p. 195.

⁵⁸⁴ Наведено према: Henri Kisindžer, *Svetski poredak*, op. cit., str. 182.

⁵⁸⁵ Woodrow Wilson, “Making the World ‘Safe for Democracy’: Woodrow Wilson Asks for War”, Joint Session of Congress, April 2, 1917, <http://historymatters.gmu.edu/d/4943/>, 4/11/2018.

аутократској владавини не може веровати када је реч о поштовању уговорних обавеза.⁵⁸⁶ Самоопредељење је, по Вилсону, основа уређења новог светског поретка – поретка након Првог светског рата – и свака етнички и језички дефинисана и уједињена нација мора добити државу, јер само тако може постићи мир.⁵⁸⁷ Слобода, демократија и самоопредељење остаће главна начела америчке концепције светског поретка и до данашњег дана. Они се постижу не само кроз стварање правних норми, већ су и подржани кроз употребу силе. “Ослобађање народа захтева исту бруталну силу као и освајање”⁵⁸⁸, наводи Роберт Кејгану (Robert Kagan) приликом разматрања основних начела америчког погледа на свет.

Ова „оснивачка идеологија“, по Кејгану, садржи неразрешиву тензију између универзализма, уверења да сваком људском бићу мора бити допуштено да упражњава људска права, и индивидуализма, веровања да је међу овим правима и право да се буде остављен на миру. Због тога се америчка спољна политика стално налазила између ангажовања и изолације, осећаја одговорности и страха од тежине тог терета који су преузели на себе.⁵⁸⁹ Међутим, улога коју је преузела након Другог светског рата – улога глобалног лидера – доприносила је јачању америчког ангажовања у свету појачавајући уверење у изузетност Америке као нације. Она је у сваком свом сукобу приказивала себе као силу добра која се бори против сила мрака – као борца за слободу против снага ропства. Познате су Реганове речи из марта 1983. године када је Совјетски Савез назвао „империјом зла“. У том контексту, не изненађује да је крај овог периода виђен као коначни тријумф слободе, демократије и самоопредељења – силе добра - који се кроз америчко вођство, што је њена изузетна улога и одговорност, требају учинити глобалним. Стварање оваквог глобалног поретка, имајући у виду његов универзализам тј. општу прихваћеност, требало је да превазиђе политику вођену као равнотежа снага или геополитику. Ширење демократије за САД је процес који народи нужно прижељкују, јер људска природа је слободна. Због тога САД себи приписује да овом процесу помогну и ослободе све народе и људе који су потлачени. Ширење демократије, слободе и представничке владе постаје свеопшти циљ светског

---

⁵⁸⁶ Наведено према: Henri Kisindžer, *Svetski poredek*, op. cit., str. 199.

⁵⁸⁷ Наведено према: Ibid, str. 199.

⁵⁸⁸ Robert Kagan, *The World America Made*, Alfred A. Knopf, New York, 2012, p. 12.

⁵⁸⁹ Ibid, p. 13.

поретка. „Нација (САД, прим. аут.) заснована на изричитом позивању на идеју слободе и представничке владавине, идентификовала је сопствени развој са ширењем слободе и демократије...“⁵⁹⁰, наводи Кисинџер.

Као облик власти ова држава је током свог постојања следила форму представничке демократије и поделе власти која по њиховим уставописцима најбоље штити индивидуалну слободу Американаца и демократију. Истовремено то је био модел који је САД заједно са слободом ширила на друге државе. Он подразумева спречавање концентрације моћи и власти у рукама извршне власти тј. председника и даје значајна овлашћења законодавном телу – Конгресу тј. парламенту. Такође, ова равнотежа власти подразумева и поделу надлежности између федералног центра и власти локалних јединица или република. У том смислу власт се у овој форми представничке демократије ограничава и хоризонтално и вертикално. Поред тога, одлика овог уређења је да је легитимитет или пристанак оних над којима се влада битно својство сваке власти и без ње се поредак не може назвати демократским или слободним. Такође, власт почива на друштвеном уговору оних који владају и оних којима се влада, због чега су револуције допуштене у случајевима када таква сагласност не постоји и када се може свргнути тиранин. И управо је ту суштина америчке хегемоније и подршке демократским (или обојеним) револуцијама.

Скиделски (Robert Skidelsky) наводи још једну одлику типског идентитета САД а то је да се оне у спољној политици никада нису осећеле добро у улози изједначеног актера са другима, већ само у условима сопствене предности над другима. Оне су или господари ситуације (лидери) или ван ситуације (изоловани).⁵⁹¹

5.1.1.2. Идентитет улоге: Суперсила - спасилац заробљених нација и успостављач демократије и слободе

Као што смо видели у уводном теоријском делу дисертације идентитет улоге постоји само у односу према другом и зависи од положаја у друштвеној структури.

---

⁵⁹⁰ Henri Kisindžer, *Svetski poređak*, op. cit., p. 271.

⁵⁹¹ Robert Skidelsky, „Imbalance of Power“, Washington, Wednesday, March 17, 2004, <http://www.skidelskyr.com/site/article/imbalance-of-power/>, 18/1/2017.

Можда најбољи опис америчког идентитета улоге даје Валтер Расел Мид (Walter Russell Mead) када наводи да је амерички идентитет формиран од стране три школе глобалног ангажовања – промоције америчког предузетништва у иностранству Александра Хамилтона (Alexander Hamilton), посвећености ширењу америчких вредности Вудро Вилсона и поносу у части, независности и војној моћи Андру Џексона (Andrew Jackson).⁵⁹² Насупрот ових школа глобалног ангажовања налази се изолационизам Томаса Џеферсона (Thomas Jefferson) који је веровао у очување америчке демократије у опасном свету кроз амерички изолационизам.⁵⁹³ Друштвена структура створена услед светских ратова навела је САД на избор политике ангажовања и стварање *америчког* поретка кроз победу над Другим. Стратегије националне безбедности обједињују сва три циља школа глобалног ангажовања: постизање војне надмоћи, економског прогреса и промоције демократије и они су директно повезани са америчком безбедношћу. Сваки од ових циљева је релационог карактера и остварује се у односу на „другог“, које је у различитим временским периодима попримало различите форме: од ратова у Европи, преко Совјетског Савеза, саме нестабилности и тероризма и отпадничких држава. Уверење САД је да је њена војна, економска и идеолошка моћ чини првом међу једнакима, а њене дипломате првим међу једнакима.⁵⁹⁴ У том смислу САД размишља у оквирима релативних предности тј. њен интерес је да увек има предност у односу на друге, јер јој то омогућава да води и обликује или намеће решења у складу са својим интересима.

Волтер Џонс говори о слици „међународног агресора“ (Другог), као битном елементу америчког система веровања. Тај агресор је виђен као насилник који употребљава војне претње и акције како би слабије од себе потчинио и узео им шта год му треба, никад није задовољан узетим већ стално хоће још, не поштује међународно право и користи се инструментима пропаганде како би прикрио своје праве намере, због чега је једини језик који он разуме језик силе.⁵⁹⁵ Да би се

---

⁵⁹² Наведено према: Andrei Tsygankov, „Trump's views on Russia challenge America's foreign policy identity“, August 8, 2016, *Russia Direct*, <https://russia-direct.org/opinion/trumps-views-russia-challenge-americas-foreign-policy-identity>, 10/12/2018.

⁵⁹³ Ibid.

⁵⁹⁴ “A National Security Strategy of Engagement and Enlargement”, The White House, February 1995, op. cit., p. ii.

⁵⁹⁵ Walter S. Jones, *The Logic of International Relations*, sixth edition, Scott, Foresman/Little, Brown College Division, 1988, p. 51. Овај наратив је примењиван од Садама Хусеина, Слободана

супротставиле овом агресору САД морају имати надмоћну силу која проистиче из надмоћне економске позиције, морају да охрабре слабије народе да се супротставе тиранима и неодговорној власти користећи промоцију демократије, слободe и одговорности и кад је потребно и силу. У складу са амерички типским идентитетом слобода и демократија се односе на успостављање представничке демократије и либералних политичких и економских вредности, а одговорност се посматра двојачко: као одговорно понашање држава у међународним односима и као одговорно понашање власти према сопственим грађанима. При том, постоји уверење да без ова три услова (слобода, демократија и одговорност на унутрашњем нивоу) неће постојати ни одговорност на међународном. Овде је на пример, разлика америчке концепције у односу на руску која унутрашње уређење државе не повезује директно са одговорним понашањем на међународном плану због чега међународно друштво такође може бити стабилно (шта више једино је такво и стабилно) и у условима постојања недемократских држава, док се универзализам уместо плурализма види као извор нестабилности.

У виђењу улоге САД, у случају да не постоји овај други вид одговорности САД имају обавезу да помогну ослобађање „заробљеног народа“, трансформацију тих друштава као либерално-демократских и успостављање либерално-демократског светског поретка. Улога САД је тиме, увек борба против „Другог“ и ширење одређене врсте уређења и поретка које је универзално добро, а у чему САД имају водећу улогу.

Промоција слободe и демократије, као и схватање безбедности, воде уверењу САД о томе да САД имају обавезу да спасе такозване „заробљене нације“ из империјалног заточеништва. Тоал наводи да је председник Ајзенхауер још 1959. године успоставио Национални комитет за „заробљене нације“ (њих 22 је излистано као „заробљеници“ империјалистичке политике комунистичке Русије) и установио „Недељу 'заробљених нација“ која се одржава сваке године, како би скренуо пажњу на проблеме са којима се ове нације суочавају.⁵⁹⁶ У том смислу револуције у Источној Европи крајем 1980их и НАТО проширење се могу

Милошевића, Гадафија а и данас се у потпуности примењује према Русији и њеном председнику Путину, о чему детаљније пишемо у глави 6.

⁵⁹⁶ Gerard Toal, *Near Abroad – Putin, the west, and the contest over Ukraine and the Caucasus*, op. cit., p. 97.

посматрати и као „спашавање заробљених нација“ из обруча Русије и предузимање мера да овај процес буде неповратан. Након Хладног рата ова моралистичка визија света посебно је била видљива за време мандата два Буша, али су је настављали и демократски председници Клинтон и Обама. Почетком другог мандата Буша у јануару 2005. године је на пример промовисана, „Агенда слободе“ чији је циљ био крај тиранија у свету и промовисање демократије и слободе, јер су слободна и демократска друштва мирољубива друштва (Буш). У овом случају „Други“ није била Русија већ исламски тероризам насупрот чије идеологије је Америка успоставила идеологију добра – ширење демократије и слободе. Своју улогу суперсиле (силе која има највећу моћ, *глобалне* интересе и *глобалне* одговорности) и незаменљиве нације САД остварују кроз вођство, глобално ангажовање (употреба силе) и проширење.

Ова улога САД се остварује комбинацијом права и присиле. Однос према њима као и однос између њих је увек прагматичан тј. мотивисан уверењем о томе шта даје најбоље резултате у датим околностима. Најпре, постоје околности када се кроз механизме сагласности покушава остваривање трансформације саме државе која је објекат деловања. У том смислу кључна реч на којој се инсистира је *одговорност*, па је тако државна секретарка у мандату председника Буша млађег Кондолиза Рајс говорила о „трансформативној дипломатији“, а што се односи на дипломатски утицај САД на стварање држава са одговорним владама и начином управљања. Ово се ради на билатералном али и мултилатералном плану, у оквиру рада унутар и проширења Западних међународних институција. У случајевима када сагласност не даје резултате додаје се употреба силе. Тако је на пример почетком XX века закључак Теодора Рузвелта (Theodore Roosevelt Jr.) био да се ниједно право, па ни међународно, не може одржати без силе.⁵⁹⁷ Више од 100 година касније у Стратегији националне безбедности САД из 2010. године, стајаће да: „Ниједан међународни поредак не може бити подржан само путем међународних институција.“⁵⁹⁸ Наравно, америчка улога се у овом случају види као одлучујућа за одржавање тог поретка и права. Кембел, на пример, говори о виђењу САД након

---

⁵⁹⁷ Наведено према: Henri Kisindžer, *Svetski poredak*, op. cit., p. 191.

⁵⁹⁸ “National Security Strategy”, The White House, May 2010, <http://nssarchive.us/NSSR/2010.pdf>, 8/10/2018, p. 40.

Хладног рата као „усамљеној суперсили у опасном свету.“⁵⁹⁹ Џонс наводи: „Ако се светом треба владати разумом, а не силом, и ако се слабији чланови међународне заједнице неће оставити на милост и немилост јачем, онда је посебна одговорност већих демократских држава да опонирају међународном безакоњу.“⁶⁰⁰ У томе лежи улога САД да гарантује „минимум стандарда међународног понашања“⁶⁰¹, наводи овај аутор.

На крају, употреба присиле се објашњава тиме да суперсила није обавезана међународним правом нити међународним организацијама, и тада ступа на сцену моралистичко оправдање деловања САД. Вера у то да је свака америчка спољна политика, па и она супротна међународном праву и подржана силом, оправдана од стране Бога (и самим тим праведна) онемогућава самообуздавање у њеном вођењу и даје јој карактер мисије коју САД имају дужност да спроводе у свету. На тај начин вера у право односно слободу подржану силом битна је одлика америчке концепције светског поретка и разлика у односу на европску.

Док демократе силу користе за успостављање универзалних људских права, дотле су републиканци склони да је употребљавају за борбу против зла, где год се оно појави⁶⁰², што значи да се ниједан од ова два табора није одрекао употребе силе. Оба ова приступа (које Џон Миршајмер назива неоконзервативцима и либералним империјалистима), међутим, заговарају глобалну доминацију САД.⁶⁰³

САД је свој идентитет улоге након Хладног рата заснивала на томе да ако она поведе, друге демократске државе ће је следити. Америка је од почетка свог ангажовања у ширим светским оквирима видела себе као нацију чије је глобално вођство незаменљиво, што је изузетна улога коју САД-а прихвата заједно са одговорностима које она носи. Кисинџер наводи да је америчка спољна политика одраз уверења да су њена унутрашња начела универзална и да њихова примена мора бити увек поздрављена. Самим тим, прави изазов америчког ангажовања у

---

⁵⁹⁹ David Campbell, “Contradictions of a Lone Superpower”, in: David Slater and Peter J. Taylor (eds.), *The American Century: Consensus and Coercion in Projection of American Power*, Blackwell, Oxford, 1999, p. 224.

⁶⁰⁰ Walter S. Jones, *The Logic of International Relations*, op. cit., p. 52.

⁶⁰¹ Ibid.

⁶⁰² Ђан Бремер, *Supersila – tri moguće uloge Amerike u svetu*, op. cit., str. 64.

⁶⁰³ Џон Миршајмер их назива неконзервативцима (што би карактерисало администрацију Буша Млађег) и либералним империјалистима (што би карактерисало администрацију Била Клинтона и Барака Обаме), John J. Mearsheimer, “Imperial by Deseign”, *The National Interest*, January/February, 2011, p. 19.

свету представља пројекат ширења вредности за које се верује да сви народи желе да копирају.⁶⁰⁴ Ијан Бремер наводи пример ове улоге САД кроз спот на Јутјубу Корпуса морнаричке пешадије у коме група америчких маринача под пуном опремом јуриша ка диму који се уздиже на хоризонту при чему један глас каже: „Мало је оних који су спремни да тренутно реагују и иду у сусрет звуцима хаоса. Када куцне час, они ће бити први који ће кренути у сусрет звуцима тираније, неправде и очајања.“⁶⁰⁵ Ово је исто повезано са појмом одговорности о којој смо малопре писали.

5.1.1.3. Колективни идентитет: Слободне и демократске државе и подупирачи америчке глобалне доминације

Колективни идентитет се односи на идентификацију Сопства и Другог. У случају САД ово је посебно било изражено након Другог светског рата између САД и Западне Европе и САД и источноевропских земаља бившег Варшавског пакта, као и са новонасталим независним земљама бивше СССР-а. У складу са америчким типским идентитетом и улогом колективни идентитет се одређује на основу доприноса остваривању америчке релативне моћи, економског просперитета и успостављања либерално-демократског поретка. Демократске земље су мање склоне ратовању, више цене мир и стабилност, лакше постижу консензус и не подржавају тероризам нити изазивају хуманитарне катастрофе. Оне се ослањају на заједничке вредности и владавину права, институционализовану заштиту приватне својине и људских права и слобода.⁶⁰⁶

Кисинџер наводи да су сви председници САД након Харија Трумана (Harry S. Truman) тежили стварању заједнице нација која је одражавала амерички консензус о ширењу поретка сарадње међу државама које поштују заједничка правила и норме, прихватају либерални економски систем, одричу се територијалног освајања, поштују национални суверенитет других и усвајају партиципативне демократске системе владавине.⁶⁰⁷ Колективни идентитет је самим

---

⁶⁰⁴ Henri Kisindžer, *Svetski poredak*, op. cit., p. 182.

⁶⁰⁵ Ijan Bremer, *Supersila – tri moguće uloge Amerike u svetu*, op. cit., str. 25.

⁶⁰⁶ Ibid, pp. 159-160.

⁶⁰⁷ Henri Kisindžer, *Svetski poredak*, op. cit., p. 15.

тим припадност либерално-демократској заједници држава и успостављање кооперативног система безбедности између њих. Припадност одређеној заједници – у овом случају заједници демократских вредности – по САД је производ дељених вредности и „моралне визије“. У Стратегији националне безбедности из 1990. године наводи се да је заједничка „морална визија“ која држи на окупу америчка савезништва у Европи, Источној Азији и осталим деловима света та да је за њихов опстанак нужен свет који није претежно тоталитаран. Овај приступ произилази из америчког типског идентитета и докумената попут „Magna Carta“, Декларације независности и Била права, Декларације о правима човека, Повеље Уједињених нација, Универзалне декларације о људским правима и Хелсиншког завршног акта.⁶⁰⁸ У том смислу, ова Стратегија наводи да се америчка савезништва не заснивају само на заједничком виђењу непријатеља, већ на трајнијој основи дељења заједничких вредности и погледа на свет.⁶⁰⁹ Ова групација или заједница слободног света или либерално-демократских држава се некад назива и „Запад“ и чини део хегемонског историјског блока, посебно након распада СССР. Овакво виђење повезано је са америчким ангажовањем и проширењем које се односило на ширење међународних институција у којима САД имају водећу улогу, као и на употребу силе за решавање појединих међународних криза, што је друге актере навело да САД виде као хегемона, због чега су неке започеле стварање онога што у дисертацији називамо против-хегемонистичким блоком.

По завршетку Хладног рата САД су изашле у сусрет променама које су се дешавале у Источној Европи и захтевима ових земаља да буду део Запада или његових институција попут ЕУ и САД. У том смислу ове земље су биле део америчких планова за остваривање безбедности, економског напретка и наставка промоције демократије у Европи, као и успостављања америчког жељеног поретка демократског мира. Са удаљавањем појединих савезника од ових америчких циљева све више се поставља питање да ли јединствени „Запад“ и даље постоји, о чему ћемо више писати приликом разматрања европског колективног идентитета.

---

⁶⁰⁸ “National Security Strategy of the United States”, The White House, March 1, 1990, op. cit., p. 1.

⁶⁰⁹ Ibid. pp. 1-2.

5.1.2. Потреbe безбедности САД

5.1.2.1. Објекат безбедности: Људска права, слобода, демократија, глобална и регионална равнотежа снага која фаворизује слободу

Већ смо навели да основне или примарне интересе америчке политике безбедности представљају очување територије, становништва и начина живота (вредности и институције), као и америчке критичне инфраструктуре и спречавање ширења оружја за масовно уништење које је могуће остварити једино у условима америчке надмоћи и демократског мира. У том смислу ће се као циљ америчке политике безбедности 2010. године наћи и очување међународног поретка „унапређеног америчким вођством који промовише мир, безбедност и могућности кроз јачу сарадњу како би се одговорило на глобалне изазове.“⁶¹⁰ Управо су ово и главне вредности које САД штите, с тим што ће се нагласак на појединима од њих мењати у односу на постојеће околности у свету. На пример, у периоду након Хладног рата нагласак је био на промоцији демократије, док се у условима економске кризе нагласак ставља на економски прогрес, а истакнутих безбедносних претњи на очување релативне предности, која је уједно и неопходни услов очувања демократског мира. Сумирано, америчко вођство и поредак демократског мира остају главни услови америчке, па и глобалне безбедности. У терминима поларности такав поредак је уни-мултиполаран (Samuel Huntington).

Волтер Џонс у једној од најбољих књига на тему којом се бавимо „Логика међународних односа“ наводи да се америчко виђење света окреће око два појма – политичка слобода и тиранија. Он дефинише америчко схватање појма слободе као самоопредељење, владавина већине и право на неслагање, и она је највиши циљ у хијерархији кључних вредности САД-а. Овај аутор, такође, наводи да: „Када Американци цене друге друштвене системе, прво питање које постављају обично се тиче степена слободе говора и религије, права на гласање и толеранције неслагања. Политичке и верске слободе су стављене изнад економске добробити и питања економске правде.“⁶¹¹

⁶¹⁰ “National Security Strategy”, The White House, May 2010, op. cit., p. 7.

⁶¹¹ Walter S. Jones, *The Logic of International Relations*, op. cit., p. 50.

Основна вредност САД која се штити су слобода, људска права и владавина права, које се најбоље остварују у демократијама. У поретку демократског мира најбоље се остварују амерички национални интереси и промовишу америчке вредности, које постају универзалне. Управо у овом САД виде кључну разлику између себе и „других“. Стална борба против тенденција стварања тиранских власти (неконтролисана власт се шири до тог степена да постане тиранија) одлика је америчког унутрашњег политичког система, као и њиховог деловања на међународном плану.⁶¹²

У другу групу интереса који се штите спадају они који не утичу на опстанак САД али утичу на њену добробит (економски интереси) или природу света у којем живимо (односе се на стабилност савезника и успостављање мира). Све стратегије националне безбедности САД срачунате су на остваривање ове заштите у различитим међународним околностима у којима се јављају. Национална безбедност САД и сви амерички стратешки интереси најбоље се остварују у условима америчке војне супрематије, економског просперитета и ширења заједнице демократских и тржишно оријентисаних земаља, у „праведном и демократском“ светском поретку, јер је он отворен за амерички утицај и остваривање потреба. Као што смо навели, поред територије и становништва у САД се штити и начин живота – демократија, слобода, плурализам, грађанске вредности (слобода појединца и једнаке могућности, људско достојанство и толеранција). САД се показује као заштитник ових вредности од различитих непријатеља – империјализма, фашизма и комунизма, а данас исламског тероризма и руске агресије, јер се слобода и демократија у САД најбоље штите кроз слободу и демократију у иностранству. Нигде као у случају САД није изражена веза између унутрашњег и међународног поретка и безбедности, због чега она тежи да своје вредности, свој идентитет представи као универзални.

Отвореност Блиског истока, Северне Африке и Кавказа за проток нафте остаје један од кључних приоритета националне безбедности САД. Отвореност за увоз и извоз и нормално одвијање трговине такође је један од приоритета. На тај начин, показује се вредност америчког геополитичког интереса очувања глобалног лидерства, али и спречавања да се појави било који регионални лидер или

---

⁶¹² Ibid, p. 51.

хегемонска сила који би угрозио успостављену равнотежу снага. САД ће се увек борити против тога да се на европском или азијском континенту, који се налазе са других страна океана који их окружују и од виталног су значаја за америчку економију, појави било која доминантна сила која би могла да угрози америчко вођство.

5.1.2.2. Претње безбедности: Тирани(је), асиметричне претње и изазивачи глобалној доминацији

Главне претње се, у складу са америчким идентитетом и циљевима, налазе у домену војних конкурената попут Русије, економских конкурената попут Кине и Европске уније и тиранија које заједно угрожавају амерички начин живота и међународни поредак који САД теже да остваре. Претњу демократском миру данас, поред Кине и исламског фундаментализма, представља и Русија коју су САД увек виделе као свог „мрачног двојника“ (империја која не поштује људска права и слободе, приватно власништво и жели да силом доминира над суседима) а себе као супериорнијег актера.⁶¹³ Сједињене Америчке Државе верују да тираније и диктаторски режими имају унутрашњу тенденцију да се шире и угрожавају своје суседе – „неконтролисана тиранија у једној земљи ускоро је опасност за цео свет“⁶¹⁴, наводи Џонс. Поред тиранија (или отпадничких држава како се још називају) претње по америчку националну безбедност су асиметричне и крећу се од пролиферације оружја за масовно уништење и тероризма до пандемија. Такође, имајући у виду четврту вредност заштите – међународни поредак заснован на америчком вођству – претњу представља и све оно што би представљало алтернативну таквом поретку – у нашем случају то су и концепције светског поретка Русије и Европске уније. Трапара наводи да се „неодговорно понашање“ америчких непријатеља и „потенцијалних такмаца“ (Русија и Кина) посматра као претња, „јер онеспособљава постојећу архитектуру да се супротстави 'новим претњама'. Заправо, проблем је у томе што је само постојање независних актера

---

⁶¹³ Andrei Tsygankov, „Russia has an inferiority complex, America has a superiority complex“, August 5, 2014, *Russia Direct*, <https://russia-direct.org/opinion/russia-has-inferiority-complex-america-has-superiority-complex>, 10/12/2018.

⁶¹⁴ Walter S. Jones, *The Logic of International Relations*, op. cit., p. 51.

који нуде алтернативне визије о светском поретку претња идентитету/интересу САД.“⁶¹⁵

Још је у августу 1998. године беснео рат између САД и међународног тероризма и тиранина са упориштем на Блиском Истоку, због чега су САД, позивајући се на право на сомоодбрану и ослобађање, бомбардовале положаје у Ираку, а затим и Авганистану. У Стратегији националне безбедности из исте године Осама бин Ладен је означен као најистакнутији организатор и финансијер међународног тероризма.⁶¹⁶ Употреба оружја за масовно уништење, посебно нуклеарног оружја од стране неодговорних влада или терориста и борба против тиранија остаје највећа претња безбедности САД и данас.

У XXI веку и дефинитивно се кристалишу разлике око тога шта је извор нестабилности у свету и против чега се треба борити. За САД нестабилност у свету долази од ревизионистичких и реваншистичких сила, терориста, тиранија или отпадничких држава, као и њихове могућности да употребе оружје за масовно уништење. Тероризам се дефинише као политички мотивисано насиље усмерено према цивилном становништву, тираније или отпадничке државе као државе које пружају подршку терористима, крше људска права и слободе зарад личне добробити својих владара, не поштују међународно право, прете својим суседима, желе да дођу у посед оружја за масовно уништење и модерне војне технологије које би користиле у агресивне сврхе, одбацују „основне људске вредности и мрзе Сједињене Државе и све за шта се оне залажу“⁶¹⁷, а слабе државе као државе у којима постоји комбинација сиромаштва, слабих институција и корупције. У Стратегији националне безбедности САД из 2010. године наводи се: „Где владе нису способне да задовоље основне потребе својих грађана и испуне своје одговорности да пруже безбедност унутар својих граница, последице су обично глобалне и могу представљати директну претњу по амерички народ.“⁶¹⁸ Због тога се у овој концепцији стабилност остварује кроз америчко лидерство и либерално-

---

⁶¹⁵ Владимир Трапара, *Време ресетовања – односи Русије и Сједињених Држава у периоду од 2009. до 2012. године*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2017, стр. 250.

⁶¹⁶ “A National Security Strategy for a New Century”, The White House, October 1998, <http://nssarchive.us/NSSR/1998.pdf>, 9/6/2018, p. 16.

⁶¹⁷ “The National Security Strategy of the United States of America”, The White House, September 2002, <http://nssarchive.us/NSSR/2002.pdf>, 8/10/2018, p. 14.

⁶¹⁸ “National Security Strategy”, The White House, May 2010, op. cit., p. 26.

демократски мир („праведан и одрживи међународни поредак“), а оно је увек засновано на америчкој економској и војној надмоћи.

Сумња у делотворност и једнаку примену Споразума о неширењу нуклеарног оружја (након што су Индија и Пакистан тестирале нуклеарно наоружање 1997. године) и могуће стицање модерног наоружања и технологије, у комбинацији са оружјем за масовно уништење, од стране држава попут Северне Кореје, Ирана или Пакистана, након што су оне тестирале балистичке ракете, учврстило је Америку у ставу да не треба бити ограничена уговорима о контроли наоружања како би организовала своју одбрану против ових нових претњи. Шта више, Америка ће деловати против таквих настајућих претњи пре него што се оне у потпуности формирају, што је усвајање доктрине преемптивног напада у циљу самоодбране.⁶¹⁹ У том смислу постоје стална уверавања САД да постављање тактичких антиракетних система није уперено против Русије, већ тиранија и терориста. Али у условима када Русија почиње да се поима као тиранија и претња, постоји страх да ови системи ипак могу постати усмерени против ње, што доводи до стварања „хладног мира“.

Према Тоалу САД поново види Русију као највећу стратешку претњу од средине 2014. године.⁶²⁰ Из тог разлога појачава се њена војна подршка земљама на подручју које је некад било под совјетским утицајем и контролом - ЦИЕ земљама, балтичким државама и на Кавказу. Руска агресија опасност је по „међународни поредак заснован на правилима“, који је битан за америчку безбедност и вредности. Очување територијалног интегритета у пост-совјетском простору, који је означен као да је од виталног интереса за интересе САД, постаје битан објекат заштите од руске агресивне политике.

---

⁶¹⁹ “The National Security Strategy of the United States of America”, The White House, September 2002, op. cit., Preface.

⁶²⁰ Gerard Toal, *Near Abroad – Putin, the west, and the contest over Ukraine and the Caucasus*, op. cit., p. 275.

5.1.2.3. Субјекат безбедности: САД као лидер остваривања безбедности у свету

Описујући амерички однос према међународним институцијама Хурел наводи да САД „користи институције када то погодује САД-у, *ad hoc* коалиције вољних када је то прикладно, и веома је срећна да буде унилатералистичка када је то неопходно.“⁶²¹ У погледу употребе силе америчке стратегије националне безбедности су јасне. Сила се може, уколико је неопходно, употребити унилатерално када су угрожени витални национални интереси САД и њених савезника (територија, становништво, начин живота (економска добробит), критична инфраструктура и зарад спречавања ширења оружја за масовно уништење), у коалицији са партнерима када се ради о угрожавању „карактера света у којем живимо“ или националне добробити и у склопу ширих мултилатералних форума када се ради о заштити хуманитарних и других интереса.

Будући да Русија није била сагласна са оваквим развојем ситуације – у погледу ширења концепта очувања мира и операција наметања мира - а имајући у виду и нови концепт НАТО, као војног савеза предвођеног САД-ом, операције наметања мира ће се спроводити без сагласности УН, и уз мандат НАТО када се ради о интересима САД и њених савезника, али и у виду коалиције вољних предвођених САД-ом када се радило о америчким виталним интересима. Овакв развој ситуације, и поновно одсуство сагласности у СБ УН, водио је томе да и САД и Русија имају значајно мали број мировњака у УН операцијама, а највећи број трупа у операцијама предузетим по другим основама, у складу са својим концепцијама светског поретка.⁶²²

Крај Хладног рата обележило је наступање нове ере у међународним односима која је до тада била обележена непријатељством два блока предвођених

---

⁶²¹ Andrew Hurrell, “‘There are no rules’ (George W. Bush): International Order after September 11”, *op. cit.*, p. 191.

⁶²² Према подацима пројекта Међународног института за мир „Допринос за одржавање мира“ САД су у марту 2014. године имале 121 припадника УН снага за очување мира а у другим значајним операцијама (које нису под руководством УН) око 65.000 трупа. Према подацима за Русију из октобра 2016. године Русија има само 98 припадника УН мисија очувања мира, а Русија око 38.000 углавном на пост-совјетском простору, рачунајући Крим и Доњецк и Луганск. “Peacekeeping Contributor Profile: United States of America”, “Peacekeeping Contribution Profile: Russia, *Providing for Peacekeeping*, <http://www.providingforpeacekeeping.org/profiles/>, 8/12/2018.

Сједињеним Америчким Државама и Совјетским Савезом и отежаном могућношћу постизања договора у Савету безбедности Уједињених нација око битних питања очувања међународног мира. Нова ера или нови светски поредак који је наступио са престанком виђења страна као непријатеља требало је да означи крај ове нестабилности и почетак решавања међународних криза кроз заједничко деловање великих сила кроз СБ УН и сагласност око начина решавања ових криза. Из тог разлога, посебан проблем нису представљале операције очувања мира (peacekeeping operations) за које је увек постојала већа сагласност, већ операције стварања и наметања мира (peace making and peace enforcement) које се предузимају на основу Главе VII Повеље УН. Операције очувања мира базирани су на начелима сагласности земље домаћина, неутралности и употребе силе у случају самоодбране или мандата и њихов главни циљ био је контрола сукоба, омогућавање поштовања споразума о прекиду ватре и изолација регионалних конфликта како се они не би ширили на околна подручја.⁶²³ Поред ове поделе и дилема око њих и сам концепт очувања мира је са распадом СССР промењен – од неутралности, надгледања спровођења споразума о прекиду ватре и изградње поверења између сукобљених страна ка учешћу у изградњи нација и мира заснованог на либерално демократском моделу уређења друштва. У Оксфордском приручнику за операције очувања мира наводи се: „Суштински елементи ових мандата теже да одражавају оно што је раних 1990их Светска Банка назвала 'добро управљање'. За неке од њених критичара, ипак, УН очување мира је ушло у опасну нову еру, ону у којој покушава да наметне могуће погрешно схваћен појам либералног мира над често невољним или бар неприпремљеним примаоцима.“⁶²⁴

Из ових разлога, слично ставу Совјетског Савеза током Хладног рата, и Русија ће остати скептична према мисијама очувања мира. Такође, посебан развој након Хладног рата доживљавају операције наметања мира које подразумевају непостојање сагласности државе над којом се интервенише, нарушавање њеног суверенитета и пристрасност.

Након 1991. године и почетне сагласности око циљева и мандата операције наметања мира у Ираку где се тежило успостављању стања пре агресије на Кувајт,

---

⁶²³ Joachim Alexander Koops et al., *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations*, Oxford University Press, 2015, p. 2.

⁶²⁴ Ibid, p. 3

наредне операције у којима се употребљавала сила биле су мотивисане хуманитарним разлозима и почеле су да обухватају и амерички прогон и убиства вођа стране у конфликту која је означена као извор проблема, попут Сомалије 1992. године. Сомалија је водила САД у даљем одлучивању о употреби силе, те се од 1993. године наводе посебни национални интереси у чију заштиту се сила може употребити. Сомалија је довела до одлуке да се америчке трупе могу упутити на терен тек када је мировни споразум постигнут, а не пре.⁶²⁵ У случајевима који су уследили америчке трупе су упућиване на терен тек пошто је након масовних ваздушних напада остварен одређени мировни споразум. То је био случај са Босном и Косовом.

Судска гоњења лидера зараћених страна које су означене као извор конфликта постала су пракса у наредном периоду 1990их, имајући у виду неуспех амерички вођене мисије у Сомалији, али су мисије убиства тиранина или диктатора постале циљ америчких мисија након 11. септембра 2001. године, вероватно због недовољног успеха механизма судског гоњења из претходног периода.

5.1.3. Очекивани светски поредак: Либерално-демократски мир кроз америчку доминацију

Америчка концепција светског поретка се формулише око појмова глобална доминација (који укључује војни интервенционизам и интеграције) и демократски мир. Волц наводи да САД могу своје акције у иностранству оправдати на два начина – преувеличавањем руске претње и претераном реакцијом на „безначајне опасности“ и/или деловањем за добробит људи.⁶²⁶ Сједињене Америчке Државе ће своју „дужност богатих и моћних да помогну другима поистоветити са сопственим уверењима о томе како би требало да изгледа бољи свет.“⁶²⁷ У том смислу, САД могу да тврде да раде на стварању и одржавању светског поретка, али у пракси се догађа то да је интерес земље да сачува своју безбедност идентификована са

---

⁶²⁵ David Campbell, “Contradictions of Lone Superpower”, op. cit., p. 230.

⁶²⁶ Kenet N. Volc, *Teorija međunarodne politike*, op.cit., str. 219.

⁶²⁷ Ibid.

одржавањем одређеног – погодног – поретка.⁶²⁸ Борба против недемократских режима самим тим није циљ сам по себи већ напор да створи бољи свет.

Стварање доба демократског мира дефинисано је као коначни циљ америчке политике још 1993. године, након распада Варшавског пакта и СССР-а. Амерички дугорочни циљ је стварање света „у коме је свака од великих сила демократска, са многим другим нацијама које се такође придружују заједници тржишних демократија.“⁶²⁹

Суштину либерално-демократског мира и повезаност безбедности, економије и демократије у њему најбоље је описао бивши амерички председник Клинтон на следећи начин: „Безбедне нације су склоније да подрже слободну трговину и одрже демократске структуре. Нације са растућим економијама и снажном трговином су склоније да се осећају сигурно и да раде ка слободи. И демократске државе су мање склоне да прете нашим интересима и више склоне да сарађују са САД како би се одговорило на безбедносне претње и промовисале слободну трговину и одрживи развој.“⁶³⁰ То значи да је САД на глобалном нивоу тежила стварању глобалне безбедности, глобалног слободног тржишта и глобалне демократије, јер је то виђено као најбољи услов остваривања америчких интереса.

Више од десет година касније Џорџ Буш ће навести да је коначни циљ америчке државне политике помоћ у стварању света демократских држава којима се добро управља и које су одговорне према својим грађанима и међународном систему. „Ово је најбољи начин да се пружи трајна безбедност за амерички народ“⁶³¹, наводи се у Стратегији националне безбедности из 2006. године. Демократија, међутим, не значи само учешће на изборима. Како се то наводи у истој Стратегији, САД се залаже за стварање *делотворних* демократија која поред учешћа на изборима укључује посвећеност појединаца и партија који на њима учествују једнакости свих грађана, мањинским правима, грађанским слободама, добровољном и мирољубивом преносу моћи и мирољубивом решавању различитости.⁶³² Као што смо навели у делу који се односи на настанак америчке

---

⁶²⁸ Ibid.

⁶²⁹ “A National Security Strategy of Engagement and Enlargement”, The White House, July 1994, op. cit., p. 20.

⁶³⁰ “A National Security Strategy of Engagement and Enlargement”, The White House, February 1995, op. cit., p. i.

⁶³¹ “The National Security Strategy of the United States”, White House, March 16, 2006, op. cit., p. 1.

⁶³² Ibid.

концепције светског поретка Буш старији је као коначно стање или циљ америчке концепције светског поретка навео доба демократског мира. Како је он то описао у Стратегији из јануара 1993. године врховни циљ америчке политике је „прави мир - не илузорни и крхки мир који се одржава равнотежом страха, већ трајни демократски мир заснован на дељеним вредностима.“⁶³³ Буш млађи ће 2002. године такође навести да је циљ америчког ангажовања „праведни мир – мир који фаворизује слободу.“⁶³⁴ У остваривању те слободе и правде Америка мора имати водећу улогу. Обнова америчке снаге и утицаја, а самим тим и глобалног лидерства, у чијој се основи налази промоција универзалних вредности, остаће приоритет и Обаине администрације. Она је поредак који тежи да обликује назвала „међународни поредак који промовише праведни мир“, који се дефинише као мир у коме су појединцима, не само државама, дата фундаментална права која заслужују (будући да су ова права универзална).⁶³⁵ Први пут се у Обаиној Стратегији националне безбедности из 2010. године уводи четврти циљ за очување америчке безбедности. Поред јаке војске, економије и промоције демократије, то постаје и стварање међународног поретка унапређеног америчким лидерством који промовише мир, безбедност и шансе кроз јачу сарадњу како би се одговорило на глобалне изазове.⁶³⁶ Стварање оваквог поретка схвата се као америчка дужност/одговорност, а не право.

Иако је у првој Стратегији националне безбедности Џорџа Буша млађег из 2002. године изражена тежња ка стварању „равнотеже снага која фаворизује слободу“ - *међународног* поретка заснованог на равнотежи снага, та равнотежа снага доводила се у везу са промовисањем слободе и демократије, дакле америчких вредности, и америчком „одговорношћу да води“ у мисији победе слободе над претњама рата и терора, тиранија, сиромаштва и болести.⁶³⁷ У том смислу, циљ ове Стратегије био је да помогне у стварању не само сигурнијег, већ и *бољег* света.⁶³⁸

---

⁶³³ “A National Security Strategy of the United States”, The White House, January 1, 1993, op. cit., p. ii.

⁶³⁴ “President Bush Delivers Graduation Speech at West Point”, June 1, 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html>, 8/10/2018.

⁶³⁵ “National Security Strategy”, The White House, May 2010, op. cit., p 5.

⁶³⁶ Ibid, p. 7.

⁶³⁷ “The National Security Strategy of the United States of America”, The White House, September 2002, op. cit., p. 1

⁶³⁸ Ibid.

У овој концепцији светског поретка (коју аутори попут Бремера називају „неопходна Америка“) слобода је право сваког људског бића и универзална вредност, САД су изузетна нација због свега што су учиниле за свет јер је приморала лидере других земаља да буду одговорне својим грађанима, САД мора бити предводница јер једино она на глобалном нивоу може да промовише и штити основне слободе тако што ће све своје ресурсе треба да користити на промоцију демократије, слободе и тржишног капитализма и у том смислу да подржи сваки покрет који се јавља у некој земљи који хоће да спроведе промене аутократског режима.⁶³⁹

Слично декрету француске Народне скупштине из 1972. године под називом „Декларација о помоћи и братству страним народима“, о којој говори Кисинџер, у којој се наводи да ће Француска пошто је ослободила себе „пружити братско пријатељство и помоћ свим народима који желе да поврате своју слободу“⁶⁴⁰, САД су кренуле у поход ослобађања држава и народа света од тиранина и успостављања либерално-демократских поредака широм света.

Један други декрет је исте године донела француска Народна скупштина - „Декрет о прокламовању слободе и суверености за све народе“ – и Русо је о њему писао да ће „свако ко одбије да послуша општу вољу, бити натеран да то на сваки начин учини...Биће силом принуђен да буде слободан.“⁶⁴¹ Слично томе, САД су пружиле помоћ револуцијама унутар бивших „покорених“ земаља широм света чиме су наставиле своју мисију започету још након Другог светског рата – стварања доба демократског мира. У том смислу амерички модел биће револуционаран и реформистички, док ће касније концепције других актера бити реакционарне и чак ревизионистичке.

Како САД настоје да остваре овај свој коначни циљ?

Већ смо у теоријском делу дисертације говорили о моделу светског поретка заснованом на глобалној доминацији. Он обухвата владавину чије је основно начело доминација која се остварује кроз релативну предност и употребу средстава сагласности (које укључује и међународне установе, трансформативну дипломатију и промену режима) и присиле (која укључује војни

---

⁶³⁹ Ijan Bremer, *Supersila – tri moguće uloge Amerike u svetu*, op. cit., str. 166-169.

⁶⁴⁰ Henri Kisindžer, *Svetski poredak*, op. cit., str. 46.

⁶⁴¹ Ibid, str. 47.

интервенционизам), чији однос варира у односу на околности и прагматични избор САД и који могу бити употребљени на унилатерални или мултилатерални начин. У наредном делу бавићемо се начелом управљања и начинима и средствима остваривања америчког коначног циља. Роберт Кејган, на пример, наводи да је једини стабилни и успешни међународни поредак који Американци могу да замисле онај у чијем су оне центру и који се не може бранити без употребе силе, и то не било које силе већ америчке силе.⁶⁴² Трапара, такође наводи да је америчко вођство услов њеног опстанка и да се оно остварује кроз интеграцију у складу са сопственим вредностима које се виде као универзалне.⁶⁴³ Мајкл Кокс (Michael E. Cox) је у праву када каже да иако су се околности и непријатељи променили, пријатељи и циљ Америчког деловања у свету остали су исти, а то је да створи поредак у којем САД и даље остају доминантни актер и где се „демократски капитализам“ може развијати.⁶⁴⁴

У суштини, која год да је власт у САД она има једно основно начело америчког начина управљања светским поретком – то је да Америка мора да доминира (остварује материјалну премоћ и вођство). То је „непоречива истина“ сваке успешне стратегије националне безбедности САД, наводи се у Стратегији националне безбедности САД из 2015. године. Ту се наводи и да је „Јако и одрживо америчко вођство (је) суштинско за међународни поредак заснован на праву који промовише глобалну безбедност и просперитет као и достојанство и људска права свих народа. Питање није никад да ли Америка треба да води, већ како водимо.“⁶⁴⁵ Тиме се јасно ставља до знања да САД неће одустати од свог вођства, већ једино размотрити праву комбинацију средстава за одржавање тог вођства – присиле и сагласности.

Основна питања које САД постављају након Другог светског рата су самим тим: „Шта ће на најбољи начин осигурати амерички примат?“ и „Какав ће карактер управљања које произилази из тог примата бити“? Американци могу постати

---

⁶⁴² Robert Kagan, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, Alfred A. Knopf, New York, 2003, p. 94.

⁶⁴³ Владимир Трапара, *Време „ресетовања“ – Односи Русије и Сједињених Држава у периоду од 2009. до 2012. године*, op. cit., стр. 89-90.

⁶⁴⁴ Michael Cox, *US foreign policy after the Cold War: superpower without a mission?*, Pinter, Royal Institute of International Affairs, London, 1995, p. 5.

⁶⁴⁵ “The National Security Strategy”, The White House, February 2015, <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2015/02/2015.pdf>, Preface.

безбедни само у свету у којем су демократија, владавина права, приступ информацијама, слобода говора и људска права универзално призната и заштићена.⁶⁴⁶

У Стратегији националне безбедности из 2015. године наводи се да САД воде кроз:

1. Сврху – остваривање њених националних интереса,
2. Снагу – јачање економије, војну снагу, подржавање вредности, јачање отпорности америчког друштва
3. Пример – снага институција и владавина права као примери демократског управљања, поштовање међународног права,
4. Са поузданим партнерима – УН, регионалне организације, приватни сектор, савезници,
5. Са свим инструментима америчке моћи – употреба војне моћи и дипломатије,
6. Са дугорочном перспективом – посебно имајући у виду пет „транзиција“ које су значајно промениле безбедносни амбијент: баланс економске моћи је динамичнији, моћ се помера испод и изнад државног/владиног нивоа чинећи их одговорним већем броју актера, повећана је међузависност глобалне економије и технолошке промене се брзо одвијају, борба за моћ је у току између и унутар многих држава Блиског истока и Северне Африке, глобално енергетско тржиште се значајно променило и САД је постала највећи светски произвођач природно гаса и нафте.⁶⁴⁷

Америка доминира са позиције снаге, па самим тим, да би одржала своју доминацију у новим међународним околностима САД мора да обнови своју релативну снагу, адаптира се и осмисли нове начине организације међународних односа и институција (уговора и организација), тако да наставе да доприносе остваривању америчких интереса и вредности и самог вођства. То значи да ће и у овом веку САД радити у два правца: јачању своје војне, економске и идеолошке снаге тако да задрже релативну предност и друго, у правцу трансформације или стварања међународних установа (нових уговора и организација) који одржавају

---

⁶⁴⁶ Ijan Bremer, *Supersila – tri moguće uloge Amerike u svetu*, op. cit., str. 132.

⁶⁴⁷ “The National Security Strategy”, The White House, February 2015, op. cit., pp. 4-5.

међународни поредак заснован на америчким вредностима и интересима. У томе се огледа концепција светског поретка САД чији модел у дисертацији називамо моделом „глобалне доминације“. „Стављање Америке на прво место је дужност наше владе и темељ за лидерство САД у свету“⁶⁴⁸, наводи се и Стратегији националне безбедности нове америчке (Трампове) администрације из 2017. године.

Америчка Стратегија националне безбедности из 2010. године биће посвећена обнови америчког лидерства у свету, пре свега кроз јачање основе америчке моћи након светске економске кризе, и повратку умањеног америчког угледа у свету, до чега је дошло током рата против терора, кроз већи нагласак на међународном праву, одговорности и институцијама. Стратегија из 2015. године следиће тај правац и приоритете, посебно због дешавања у арапским државама тих година. Америчка надмоћ служиће за остваривање демократског мира који укључује промоцију слободе и демократије, у складу са америчким потребама идентитета и безбедности.

Поступање САД током напада Ирака на Кувајт показала су да не постоји замена за америчко вођство и ангажовање. У суочавању са тиранијом, нико не сме да доводи у питање амерички кредибилитет и поузданост. Посматрајући период након распада СССР-а, од 1992. године, чини се као да су сваког председника САД који је на власт дошао стављањем унутрашње изнад спољне политике и који је у плану имао дезангажовање САД у свету, задесили одређени догађаји који су их натерали да остану војно ангажовани широм света. Клинтон је задесила криза у Африци и распад Југославије, Буша терористички напади од 11. септембра, Обаму светска економска криза, револуције у Северној Африци, ратови у Грузији и Украјини, Трампа Северна Кореја и Иран. Наведени догађаји увек су изнова уверавали САД да је приоритет њене политике да води и да буде ангажована а не да учествује у владању у мултиполарном поретку равнотеже снага. У том смислу потврђује се Хурелова теза да терористички напади од 11. септембра 2001. године нису увели свет у ново доба, већ ојачали снажне тенденције које су већ биле видљиве у постхладноратовском поретку 1990их (у односу на степен америчке

---

⁶⁴⁸ “The National Security Strategy of the United States”, The White House, December 2017, <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2017/12/2017.pdf>, 15/10/2018, p. 1.

релативне моћи и сврхе њене употребе) и погоршали тензије и контрадикторности унутар тог поретка (у односу на легитимитет и проблеме наметања поретка).⁶⁴⁹ Политика интервенционизма оличена у два паралелна колосека – борби против тероризма и заштити цивила – се наставила и добила израженији облик у смислу неопходности промене тиранских режима и чак убистава непожељних лидера „тиранина“ попут Садама Хусеина или Муамера Гадафија. И једном и у другом случају амерички интервенционизам се показује као одговор на асиметричне претње – „проблеме створене или интензификоване глобализацијом (од којих је тероризам добар пример)“⁶⁵⁰ – који укључује стварање правила и дебата које се тичу унутрашњег уређења друштава и пре свега промене режима.

Имајући у виду идентитет и потребе безбедности САД, први корак ка стварању стабилног света је промена аутократских режима тако да тираније буду замењене слободним демократским политичким уређењима, налик на амерички.

Након 11. септембра 2001. године САД су постале одлучније и увереније у то да само либерално-демократске државе омогућавају унутрашњу стабилност и светски поредак и да су слабе државе опасне по безбедност САД исто као што то могу бити јаке државе. То их је додатно учврстило у намери да још активније делују и воде у правцу ширења слободе, демократије, слободног тржишта и развоја у читавом свету.⁶⁵¹ Поред тога, промоција демократије, која је некад укључивала и подршку такозваним обојеним револуцијама, виђена је као најделотворнија дугорочна мера превенције и решавања конфликта. Америчко ангажовање ће тиме постати додатно подстакнуто и учестало, уз уверење да се боре за исправну ствар. Идеалистичка димензија постаје значајно изражена – вредности за које се Америка бори су универзалне и праведне, а сама борба усмерена је ка стварању бољег, а не само сигурнијег света, што је у потпуности израз њиховог типског идентитета.

Стратегија из 2010. године наводи да изградња војне, економске и идеолошке премоћи остаје основа на којој почива америчко ангажовање у свету у циљу стварања праведног и одрживог међународног поретка. У оваквом поретку од држава се очекује да поред права имају и одговорности, јер ће у супротном бити

---

⁶⁴⁹ Andrew Hurrell, “‘There are no rules’ (George W. Bush): International Order after September 11”, *op. cit.*, p. 202.

⁶⁵⁰ *Ibid.*, p. 190.

⁶⁵¹ “The National Security Strategy of the United States of America”, The White House, September 2002, *op. cit.*, Preface.

кажњене и изоловане. Да би страх од ове казне био основан, војни капацитети морају бити довољно снажни да утичу на промену понашања државе која крши успостављена правила. САД ће овај поредак обликовати и кроз унапређење и јачање међународног права и рад на адаптацији постојећих међународних установа, тако да одговоре глобалним изазовима и односима. Ова Стратегија препознаје да када се америчка доминација ослони претежно на војну моћ тада се она поистовети са војном силом и њена способност хегемоније (доминације кроз сагласност) опада. У том смислу, трагање за балансом употребе војних и хегемонских елемената доминације остаје трајни циљ америчке стратегије, а данас се описује кованицом „паметна моћ“ Џозефа Наја. Због тога ће Обамина администрација више инсистирати на терминима „међународни поредак заснован на правилима (rules-based international order)“ који обухвата „међународне институције, организације и режиме“ и „међународно право“, што ће се касније у значајној мери користити као аргумент против деловања Русије у Украјини. Ово инсистирање није ништа друго до балансирање употребе елемената америчке доминације – присиле и сагласности – како би се она и на даље одржавала. То значи да унилатерална употреба силе и даље остаје опција за САД, када она то процени, а да ће коришћење елемената сагласности такође зависити од избора и процене САД. За Америку је могућност унилатералне употребе силе последица неповерења у потпуну делотворност и ефикасност међународних организација да омогуће поштовање правила и очувају стабилност, као и прагматичне карактеристике њиховог типског идентитета. „Ниједан међународни поредак не може се подржавати само кроз међународне институције“⁶⁵², наводи се у Стратегији националне безбедности САД из 2010. године. Инсистирање САД на „међународним одговорностима“ сваке државе и поштовању универзалних вредности и права отвара нова питања попут тога коме државе треба да буду одговорне, јер захтев за одговорношћу бирократији међународних организација само отежава ствари и постаје нови узрок незадовољства. Због тога је САД одговорна само себи и својим законима (САД није чланица ни Међународног кривичног суда у Риму), што у комбинацији са америчким ставом према употреби силе доводе САД у позицију светског полицајца. Због тога ће ЕУ инсистирати на разради механизма међународног

---

⁶⁵² “National Security Strategy”, The White House, May 2010, op. cit., p. 40.

права и организација које ће омогућити ефикасније испуњавање преузетих међународних обавеза – што ће назвати делотворним мултилатерализмом, како америчка улога „светског полицајца“ не би даље угрожавала европску безбедност и јединство. Овај приступ у суштини одбацује улогу Америке као светског полицајца и тежиште пребацује на међународне установе глобалног управљања, што указује на приступ који има више вере у њихову делотворност.

Развој унилатерализма у смислу увећања броја области и случајева у којима САД себи резервишу право за унилатералну употребу силе може се посматрати као још један вид америчког вођства у условима када постојећи међународни уговори нису делотворни. Будући да се овакав начин управљања више ослања на присилни део управљања (доминације) а мање на сагласност (хегемонију) подршка за америчке акције опада и до 2016. године достиже најнижу тачку у смислу броја земаља које су спремне да је следе.

Ангажовање служи остваривању америчких интереса и приоритета – глобалној безбедности, глобалном отвореном тржишту и глобалној демократији. Оно укључује употребу превентивне дипломатије „када може“ (кроз помоћ демократијама, економску помоћ, војно присуство преко океана, контролу наоружања, спречавање ширења оружја за масовно уништење, допринос мировним операцијама, против-терористичке акције, војну сарадњу и укљученост у мултилатералне преговоре) и претње „када мора“ (економске санкције или војни интервенционизам). У стратегијама САД наводи се да ће Америка деловати унилатерално војним средствима када мора тј. год су погођени њени витални интереси (становништво, територија и начин живота), у партнерству или савезништву када може тј. када се интереси САД и савезника поклапају, а погођени национални интереси нису од суштинске важности за САД и мултилатерално када су амерички интереси општије природе и проблеми се могу најбоље решити кроз међународну заједницу. Америчка Стратегија националне безбедности из 2006. године наводи да је коначни циљ америчке политике да оконча тираније у свету. „У данашњем свету, фундаментални карактер режима важан је колико и распоред снага међу њима“⁶⁵³, наводи се у Стратегији. То нужно води ангажовању САД у промени режима означених као тирански између осталог и путем обојених

---

⁶⁵³ “The National Security Strategy of the United States”, White House, March 16, 2006, op. cit., p. 1.

револуција. Изградња држава (nation building) важно је средство остваривања америчке концепције светског поретка.

За разлику од међународне употребе силе у циљу спречавања агресије на неку државу, концепт глобална безбедност се остварује кроз концепт „одговорност да се заштити“ који предвиђа одговорност да се интервенише, па и војно, у случајевима када постоји масовно угрожавање права грађана или кад се над цивилним становништвом спроводе злочини геноцида, етничког чишћења од стране владе те државе. Уколико су све тадашње интеграције – НАТО, ЕУ, СТО, Г8 – представљале добровољно одрицање од суверенитета, хуманитарни интервенционизам представљао је негирање суверенитета таквих држава. Ова концепција ће обухватити и смену владара ових држава оптужених за кршење права сопствених грађана тј. за ауторитаризам или недемократско поступање, најпре у СРЈ, па у Ираку, Северној Африци све до Сирије где ће се привремено зауставити и означити повратак суверенитета у први план (и у односу на интеграције и у односу на употребу силе где је Русије интервенисала на позив сиријске владе, као и у погледу „ресуверенизације“ појединих држава ЕУ поводом мигрантске кризе 2014. године). Она ће представљати негирање суверенитета држава у тим случајевима. Интервенција на СРЈ 1999. године ће показати да се за њене творце ова концепција не мора нужно спроводити на консесуалним основама, као што је то био случај на почетку новог светског поретка и заједничког деловања против агресије Ирака на Кувајт, већ и удруженим деловањем демократских држава Запада под америчким лидерством и у виду нове улоге НАТО, која би практично била замена за УН. Запад је очекивао руско учешће у овом новом систему. Пренебрегавање става Русије по питању ширења НАТО и не пристајање Русије да учествује у обрачуна са СРЈ за Запад ће значити одступање од демократских начела и „новог светског поретка“, што ће имати далекосежне последице по Русију у виду њиховог изразито негативног става према Русији током Другог чеченског рата.

Проширење се односи на проширење међународних организација под америчким вођством, пре свега НАТО и међународне финансијске институције, које не треба да створе нове линије поделе, већ прошире простор стабилности, демократије, напретка и безбедности у Европи. У наставку ћемо видети какав је

однос елемената шире концепције светског поретка у политици безбедности у случају Русије.

5.2. Концепција светског поретка у политици безбедности Руске Федерације

5.2.1. Потребе идентитета Руске Федерације

5.2.1.1. Типски идентитет: Централизована конзервативна држава

Нема дилеме да је типски идентитет Русије јако тешко одредити имајући у виду њено искуство. Али ако узмемо у обзир то да је Русија била монархија, па револуционарна комунистичка држава, стање након распада СССР-а можемо оценити као контрареволуција или чак конзервативни реакционаризам у време Путина. Главни показатељ тога је посебно инсистирање на руским „традиционалним вредностима“, централизација власти и виђење претњи, како се то наводи у доктринарним документима Русије, а што је део и одустајања од либерално-демократских реформи и вредности које је Јељцин начелно промовисао посебно у време његовог обрачуна са Горбачовом. То је међутим учинило Русију поново једном од носилаца другачије концепције светског поретка.

Најбољи опис оваквог типског идентитета Русије даје Чарлс Зиглер (Charles E. Ziegler) који наводи: „Историјски континуитет може се назрети у руској садашњој промоцији стабилности и противљења револуционарним покретима или народним протестима који прете ауторитарној влади, а која подсећа на Свету Алијансу конзервативних монархија спонзорисаних од стране Александра I. Народни устанци близу руских граница прете руском суверенитету и територијалном интегритету, у истој мери као што су идеје француске револуције претиле европским монархијама у деветнаестом веку.“⁶⁵⁴

Руски идентитет у XXI веку формиран је на рушевинама совјетског система и Јељцинове анархичне владавине. Након распада СССР-а остала су питања како

---

⁶⁵⁴ Charles E. Ziegler, „Diplomacy“, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, op. cit., pp. 134-135.

Русија види себе, где су границе Русије и ко су Руси. Да ли су оне одређене садашњим територијалним границама, етничким границама – докле живе етнички Руси, језичким границама или историјским границама у смислу некадашње руске империје и порекла.⁶⁵⁵ Лионел Понсар (Lionel Ponsard) наводи да је веза између свести о империји и развој руске националне државе остала суштинска карактеристика руског идентитета.⁶⁵⁶

Узроке многих дешавања током 1990их попут два рата у Чеченији, бомбардовања СРЈ или терористичких напада у Москви 2002. и 2004. године Путин је видео у слабости руске државе, јер „слаби добију батине“⁶⁵⁷ и помоћи коју САД пружа антируским снагама у њеном блиском суседству, али и побуњеницима у самој Русији. Због тога је било битно оживети јаку државу која „није ништа страно руском народу“ (Путин). Она обезбеђује поредак и иницира промене. Основни услов за то је било враћање власти у руке безбедносних структура, што се десило када је Јељцин своје кадрове почео да поставља из редова безбедносног сектора, а не економског, у свом другом мандату. Русија у том смислу постаје ревизионистичка држава која тежи обнови свог статуса кроз јачање улоге председника и номенклатуре по угледу на совјетска времена и повратак утицаја у свом блиском и даљем суседству кроз повратак територија и заштиту, укључујући и војну, руског народа ван граница Русије.

Дугогодишња искуства у односу председника и парламента и сепаратистичке тежње појединих република, праћене терористичким нападима, водиле су јачој централизацији власти у рукама председника и промени изборног система у односу на избор чланова парламента, због чега изгледа да Русија задобија ауторитарни типски идентитет. Путин данас нема независни парламент, али ни регионалне и локалне лидере, који би контролисали његову власт, као што је то био случај у Јељциновом периоду.

Како би се одржао идентитет јаке државе, и одговорило на америчку концепцију светског поретка – демократског мира спровођену кроз америчку хегемонију која укључује и обојене револуције и промене режима – усвојени су

---

⁶⁵⁵ Gerard Toal, *Near Abroad – Putin, the west, and the contest over Ukraine and the Caucasus*, op. cit., p. 70.

⁶⁵⁶ Lionel Ponsard, *Russia, NATO and Cooperative Security: Bridging the Gap*, Rotledge, 2007, p. 19.

⁶⁵⁷ Наведено према: Gerard Toal, *Near Abroad – Putin, the west, and the contest over Ukraine and the Caucasus*, op. cit., p. 90.

закони који су спречавали деловање појединих атлантистичких друштвених група, појединачна и медија који су заговарали промену режима. Такође, за руске суседе попут Балтичких земаља, Пољске, Украјине и Грузије, овакво стање показатељ је клептократије руског режима, кршења људских права и слобода и тежње да се очува на власти по сваку цену, због чега се он види као агресиван и претећи и назива „вождизам“, „ауторитарни национализам“ или „илиберални национализам“. Примаков наводи да је Русији потребна јака држава како би постојали потребни услов за развој њеног стратешког курса којим је Русија кренула, као и ради спречавања да се такав курс преокрене.⁶⁵⁸ Међутим, у Русији постоји и опасност настојање дела државног апарата да практично створи командно-тржишни систем, који чини посебна веза државног апарата и бизниса, као једнопартизма имајући у виду свеобухватност партије са Путином на челу и улогу Кремља у њиховом стварању и одржавању, што подсећа на функционисање номенклатуре и Комунистичке партије СССР-а.⁶⁵⁹ Такође, централизација власти се, поред вертикалне централизације, одвија и на хоризонталном нивоу кроз укрупњавање односно спајање појединих региона и ревизију административног уређења Русије.⁶⁶⁰

Са друге стране, Русија види себе као највећу евроазијску силу која има статус једне од водећих држава света.⁶⁶¹ А традиционалне руске духовне вредности обухватају и примат духовног над материјалним, колективизам, историјско јединство народа Русије и наставак историје „наше матичне земље“.⁶⁶²

Термин који се данас највише користи за опис руског типског идентитета, а који добија све већу популарност и међу некадашњим комунистичким земљама и шире, је „суверена демократија“. Настанак и схватање овог појма у највећој мери је реакција на дотадашњи либерални интервенционизам (било у виду хуманитарних интервенција или одговорности да се заштити). У суштини главни циљ кованице

---

⁶⁵⁸ Jevgenij Primakov, *Svet bez Rusije? Čemu vodi politička kratkovidost*, Službeni glasnik i Fakultet bezbednosti, Beograd, 2010, str. 83.

⁶⁵⁹ Ibid, str. 84.

⁶⁶⁰ Ibid.

⁶⁶¹ “The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, President of Russia, January 12, 2008, <http://en.kremlin.ru/supplement/4116>, 26/11/2018, Section II. The modern world and the foreign policy of the Russian Federation.

⁶⁶² “The Russian Federation's National Security Strategy”, President of Russia, 31 December 2015, <http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf>, 26/11/2018, Culture, Point 78.

„суверена демократија“ је да укаже на то да се неће допустити било какво мешање у унутрашње послове, а посебно не подстицање на промену власти кроз такозване обојене револуције. Суверена демократија представља један од елемената „идеократије“ како Алесио Стило (Alessio Stilo) назива Путинову власт. Поред тога ту су још и православни идентитет и потреба обнављања осећаја континуитета савремене Русије са руском империјом. При том, концепт суверене демократије овај аутор описује као мешавину демократије и ауторитаризма и наводи да га је први пут сковао италијански политичар и председник Европске Комисије Романо Проди 2004. године.⁶⁶³ Владислав Сурков у фебруару 2006. године је овај концепт описао као „политички живот друштва у коме су политичке снаге, њихове власти и одлуке, биране и контролисане од стране разнолике руске нације са циљем постизања материјалне добробити, слободе и правичности, од стране свих грађана, друштвених група и народа, од стране људи који га чине.“⁶⁶⁴

Некад се за опис овог политичког система користи термин „руковођена демократија“ (managed democracy) или „вођена демократија“ (governed democracy) када се поштовање демократских начела подређује поштовању националних интереса, као да поштовање демократских начела представља нешто одвојено од националног интереса а не један од националних интереса. У оваквом систему промене долазе одозго – на пример тако што садашњи председник предлаже кандидата који ће да га замени – а не кроз такмичење политичких и друштвених група. Економски токови у земљи такође се настоје контролисати одозго.

Русија се посебно од 2008. године када почиње укључивање очувања религијских и традиционалних вредности описује и као „империја породичног типа“ што значи давање предности постојању врховног ауторитета у лицу појединца над привременом влашћу која се бира на одређени мандат у представничким демократијама. Демократија се у овом моделу види као проблем и извор разарања Русије, будући да полази од тога да се о народу мора бринути као о деци а да је власт отац тј. да народ није способан да бира власт и да је она увек привремена, предлажу се трајнији модели владања, попут увођења поновне

---

⁶⁶³ Alessio Stilo, „'Geopolitical Awareness' as a Cultural Paradigm for Putin's Russia“, in: Özgür Tüfekçi, et al. (eds.), *Eurasian Politics and Society: Issues and Challenges* (eds.), Cambridge Scholars Publishing, 2017, p. 158.

⁶⁶⁴ Наведено према: Ibid.

монархије, који су у стању да се супротставе напорима за рушењем Русије. Ти модели су ауторитарни и могу почивати на сили или ауторитету. Појмови „ауторитаризам“ и „диктатура“ се при том настоје ослободити негативних конотација имајући у виду да је то „вештачки формиран ефекат чији је циљ да на нивоу емоција створи негирање политичког индивидуалног управљања.“⁶⁶⁵ Подршка опозиционим странкама и невладиним организацијама види се као део тактике непријатеља да уништи Русију „да друштвену енергију Русије окрене против Русије“. Након што се схвати логика непријатеља за уништавање једне земље треба да се формулише стратегија одбране. „Ако је циљ непријатеља константна промена власти на основу које се организује рушење кључних центара структуре, из тога следи да је наш главни циљ континуитет власти“ закључује се у Пројекту Русија.⁶⁶⁶

5.2.1.2. Идентитет улоге: „Учинити Русију великом поново“⁶⁶⁷

Као и у случају САД и овде се идентитет улоге Русије одређује у односу на „Другог“, пре свега САД и ЕУ, који се посебно након 2014. године виде као непријатељи.

Идентитет улоге Русије се од средине 1990их дефинише у односу на амерички процес ангажовања и проширења – демократизације, либерализације и проширења међународних организација у којима САД имају примат - због чега све више добија антидемократски, антилиберални, антиамерички и анти-НАТО карактер. Ово је свакако повезано са вишедеценијским менталитетом антиимперијализма који своје корене има у настанку СССР-а, будући да се САД све више описују као империјална сила. Константин Черњенко, генерални секретар СССР-а 1984-1985. године, је НАТО описао као „агресивни блок империјалистичких земаља“, што није далеко од данашњег руског виђења ове организације.⁶⁶⁸ Русија је тада подржавала и револуционарне комунистичке или антиимперијалистичке покрете, а у тим државама и данас задржава значајан утицај.

---

⁶⁶⁵ *Пројекат Русија*, op. cit., стр. 261.

⁶⁶⁶ Ibid, стр. 76.

⁶⁶⁷ Gerard Toal, *Near Abroad – Putin, the west, and the contest over Ukraine and the Caucasus*, op. cit., p. 89.

⁶⁶⁸ Наведено према: Walter S. Jones, *The Logic of International Relations*, op. cit., p. 18.

Такође, још су у тим раним годинама Хладног рата америчка војна и економска хегемонија виђени као напори да се успостави „Амерички век“, да се СССР обузда и да Америка задобије улогу светског полицајца, „чуvara глобалног рах Americana“, због чега САД представљају највећу претњу по СССР.⁶⁶⁹ Ово се такође данас у потпуности може приписати руском виђењу „Другог“. Поменимо још и ове релевантне речи Џонса да у виђењу СССР-а (данас Русије) САД примењују тактику страха како би држали контролу над спољним политикама европских и азијских савезника.⁶⁷⁰ Ово образложење је, на пример, било посебно актуелно након интервенција НАТО у ратовима на простору бивше Југославије када су они послужили као оправдање за опстанак, нову улогу и веће јединство НАТО.

По Бремеру, Путинов антиамериканизам и даље је извор његове популарности, коју користи за изградњу нове аутократске власти у Русији.⁶⁷¹ Наравно, антиамерички сентимент важан је са становишта контроле унутрашњих снага у Русији, што је разумљиво ако имамо у виду проблеме са којима се Јељцин суочавао у своја два мандата (пре свега у виду неокомуниста). Та реторика значајна је за окретање незадовољства народа због проширења НАТО ка Америци, а не руском руководству.

Што се тиче ЕУ, Фекљунина наводи низ аутора који сматрају да су руски „Други“ у односу на које она одређује свој идентитет Европа и Запад. Виђење позиције Русије као периферне у односу на Европу и признавање или непризнавање руског европског идентитета од стране Европе и Запада били су од изузетног значаја за обликовање разумевања руских међународних и унутрашњих интереса.⁶⁷² Из непризнате улоге Русије од стране Запада коју она тежи да има у односу на постсовјетски простор и Европу проистиче и њен „комплекс инфериорности“⁶⁷³, због чега она изнова и изнова тежи да се потврди као јака држава и велика сила. Ова њена вечита тежња, међутим, била је подривана сталном несагласношћу модела управљања у Русији и на Западу, будући да Русија никада

---

⁶⁶⁹ Ibid, p. 20.

⁶⁷⁰ Ibid, p. 31.

⁶⁷¹ Ijan Bremer, *Supersila – tri moguće uloge Amerike u svetu*, op. cit., str. 36.

⁶⁷² Valentina Feklyunina, “International norms and identity”, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, op. cit., p. 8.

⁶⁷³ Andrei Tsygankov, „Russia has an inferiority complex, America has a superiority complex“, August 5, 2014, *Russia Direct*, <https://russia-direct.org/opinion/russia-has-inferiority-complex-america-has-superiority-complex>, 10/12/2018.

није усвојила „либерални стандард цивилизације“, што би узгред речено она осећала као понижење или пораз, а који Запад везује за признање статуса велике силе.⁶⁷⁴ Морозов наводи да се Русија од Запада разликује и у институцијама и цивилном друштву.⁶⁷⁵ Свесна овог проблема један од највећих страхова руске елите и данас је промена режима и дубље промене „руских традиционалних вредности“ како се називају у савременим руским документима о спољној и безбедносној политици. Циганков наводи да је признање и поштовање оно што је кључно за кооперативну руску спољну политику.⁶⁷⁶ Међутим, иако очекивано након Хладног рата оно је изостало тако да је Русија од 2005. година почела да прибегава стратегији ревизионизма, стварања алтернативних партнерстава и организација и приморавања Запада и Европе да њени интереси буду уважени и поштовани. Након рата у Украјини, 2015. године само је једна трећина Руса и даље посматрала ЕУ на позитиван начин, што је сврстало у ред са САД и НАТО, руским традиционалним противницима.⁶⁷⁷

По Тоалу у пост-совјетској Русији постоје три виђења (или поимања) Русије која карактеришу њену „геополитичку културу“. То су: либерална европска Русија, обновљена империјална Русија и независна Русија као велика сила. Либерали, по њему, виде Русију као модерну мултиетничку федералну државу са стабилним границама, интегрисану у глобалну економију и либерални хегемонски светски поредак. Распад СССР је виђен као могућност да се изгради модерна демократска руска држава која поштује успостављене границе на постсовјетском простору и не подржава побуне Руса у другим пост-совјетским републикама, као ни одвајање територија са посебним статусом, промовише сарадњу са Западом а као највећу претњу види повратак комунизма, антилиберални национализам и екстремизам. Као највеће заступнике овог виђења Русије Тоал наводи ГенADIЈА Бурбулиса, делимично Андреја Козирјева, Бориса Немцова, Гарија Каспарова. Други тип виђења Русије је империјалистички, ослоњен на геополитику тј. евроазијство, и он поима Русију као центар православне цивилизације у Евроазији који заговара

---

⁶⁷⁴ Iver B. Neumann, “Russia as a great power, 1815–2007”, *Journal of International Relations and Development*, Volume 11, Issue 2, June 2008, p. 148.

⁶⁷⁵ Viatcheslav Morozov, „Global (post)structural conditions“, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, op. cit., p. 31.

⁶⁷⁶ Наведено према: Valentina Feklyunina, “International norms and identity”, op. cit., p. 12.

⁶⁷⁷ Tuomas Forsberg and Hiski Haukkala, “The European Union”, op. cit., p. 275

повратак руског народа и територија матици Русији. Распад СССР види као велику трауму и заверу, губитак величине и славе. Заговара повезивање словенских народа и држава, промену граница на постсовјетском простору које су вештачке творевине, тако да обухвати велики део руског народа. Све што би стало на пут обнови империје види се као претња, а посебно САД али и ЕУ. Међу њеним заговорницима су Александар Дугин, Александар Солжењицин, Јури Лужков, ГенADIЈ Зјуганов, Владимир Жириновски, Дмитриј Рогозин, Константин Малофејев. Трећи тип виђења Русије у чије заговорнике Тоал сврстава Јевгенија Примакова и Владимира Путина види Русију на прагматичан начин – као велику силу која има чврсто установљену вертикалу државне моћи, очуван територијални интегритет и снагу. Жал за СССР-ом је у ствари жал за статусом велике силе због чега тежи да успостави чврсте везе са државама на постсовјетском простору стварајући од њега руску сферу утицаја. Са Западом тежи прагматичној сарадњи, уз задржавање сумњичавости. Као претње види сепаратизам и исламски тероризам, „непатриотске“ олигархе, ривалске велике силе.⁶⁷⁸ Ова класификација „геополитичких култура“ Русије слична је класификацији „традиција или школа мишљења о Себи и Другом Андреја и Павела Циганкова на западњаке, државнике и цивилизационисте.“⁶⁷⁹ Бжежински, на пример, наводи да унутар руске политичке и пословне елите постоји више интерпретација у вези са глобалном улогом којој би Русија требало да тежи. То су Русија као модерна земља европског типа, Русија као доминантна европска сила у Европи одвојеној од САД или равноправна сила у односу на САД, Русија као стожер „евроазијства“, „уније Словена“ или антизападног савеза са Кинезима.⁶⁸⁰ Битно је навести и класификацију у односу на разумевање руске позиције у односу на Европу, будући да је Европа битан Други у односу на који се формира руски идентитет, коју дају Вајт и Факљунина. По њима постоје три оваква разумевања – „Русија као Европа“, „Русија као део веће Европе“

---

⁶⁷⁸ Gerard Toal, *Near Abroad – Putin, the west, and the contest over Ukraine and the Caucasus*, op. cit., pp. 72-73.

⁶⁷⁹ Andrei P. Tsygankov, Pavel A. Tsygankov, „Russian Theory of International Relations“, in: Robert A. Denemark (ed.), *The International Studies Encyclopedia*, Vol. X, Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell Publishers, 2010, pp. 6375-6387.

⁶⁸⁰ Zbignjev Bžežinski, *Amerika-Kina i sudbina sveta: strateška vizija*, Albatros Plus i Fakultet bezbednosti, Beograd, 2013, str. 144.

и „Русија као алтернативна Европа“.⁶⁸¹ Будући да су се прва два разумевања показала неадекватним пут који Русија сада може да следи је једино пут Русије као алтернативне Европе. Такође, постоје и друга бројна разврставања унутрашњих погледа на то каква руска улога у свету треба да буде.⁶⁸²

Према анализи докумената и говора руског руководства у XXI веку може се закључити да је доминантна позиција Русије у односу на то како види себе у свету и у односу на друге – позиција велике силе која је равноправна са САД и чији се интереси морају узети у обзир приликом одлучивања о важним питањима међународних послова. Русија жели да натера САД да се понаша у складу са међународним правом у чијем је средишту УН, као и да оствари стратешко партнерство са САД постижући нове стратешке договоре у области контроле наоружања и спречавање постизања безбедности САД на рачун Русије, што нарушава начело једнаке безбедности и повлачи нове линије поделе.⁶⁸³

У периоду након Хладног рата Русије је тежила да буде призната као стожер стабилности на постсовјетском простору, а посебно због бриге за Русе који су остали да живе ван граница Русије, руских трупа који су остали на спорним територијама на овом простору и очувања економског утицаја. Русија ипак никад није прихваћена као регионални легитимни хегемон на простору некадашњег СССР-а, нити од стране Запада нити од стране новонасталих држава. По Медлин Олбрајт, државној секретарки САД у Клинтоновој администрацији, Русија има право да брани своје интересе, али Американци Русима никада неће признати право на тзв. сфере утицаја изван руских граница.⁶⁸⁴ Оваква тежња Русије за регионалним лидерством и стварањем посебне сфере интереса додатно ће од ње удаљити новонастале државе које ће све више тражити заштиту Запада. За разлику од

---

⁶⁸¹ Stephen White, Valentina Feklyunina, *Identities and Foreign Policies in Russia, Ukraine and Belarus: The Other Europes*, Palgrave Macmillan, London, 2014, p. 248.

⁶⁸² Детаљније видети у: Shin Beom-Shik, „Russia’s Perspectives on International Politics: A Comparison of Liberalist, Realist and Geopolitical Paradigms“, *Acta Slavica Iaponica*, Tomus 26, 2009, pp. 1–24. Алексеј Арбатов, на пример, прави разлику на прозападну групу, умерене либерале, центристе или умерене конзервативце и неокомунисте и националисте, Alexei G. Arbatov, “Russia’s Foreign Policy Alternatives”, *International Security*, The MIT Press, Volume 18, Number 2, Fall 1993, p. 9-10; Дина Спехлер прави разлику на либералне, националистичке, активистичке, реалистичке и асертивне погледе на улогу Русије, Dina Roma Spehler, “Russian Foreign Policy During the Putin Presidency”, *Problems of Post-Communism*, Volume 57, Issue 5, September/October 2010, pp. 35-50.

⁶⁸³ “The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, President of Russia, January 12, 2008, op. cit., IV. Regional priorities.

⁶⁸⁴ Наведено према: Јевгенјј Примакoв, *Godine u visokoj politici*, op. cit., str. 271.

Европске уније, која је модел коју је ЗНД требало да следи, у ЗНД нема равноправног партнера Русији по снази па се тако ЗНД види као покушај успостављања нове руске доминације. У време енергетског сукоба Русије и Белорусије у фебруару 2007. године, белоруски председник Лукашенко изјавио је да руска политика наликује све више америчкој и да су се појавиле неке руске империјалистичке тежње што узнемирује руководства не само Белорусије, већ и других република бившег Совјетског Савеза, чије интересе Русија игнорише.⁶⁸⁵

Русија тежи да консолидује свој статус као велика сила у полицентричном свету, а један од начина да ово оствари је и кроз сарадњу са другим великим силама сличног опредељења о чему ћемо више у наредном делу.

5.2.1.3. Колективни идентитет: Противхегемонија и антиимперијализам

Према Венту, колективни идентитет означава поистовећивање сопства и другог – идентификацију безбедности и опстанка једне државе са безбедношћу и опстанком друге. То је посебна комбинација типског идентитета и идентитета улоге на основу које актери дефинишу благостање другог као део сопственог благостања. Интереси се одређују не само у односу на сопство, већ у односу на читаву групу која дели овај идентитет.⁶⁸⁶

Заједничке вредности и институције, као и заједнички страхови, важни су чиниоци колективног идентитета. Данашња Русија тежи да окупи и води савезнике који ће се супротставити америчкој тежњи да међународни систем учини једнополарним, универзално либерално-демократским и стави га под своју доминацију. Два кључна питања око којих се овај противимперијалистички или противхегемонски савез окупља су супротстављање унилатералној употреби силе и мешању у унутрашње ствари држава. Један од разлога који држи, на пример, на окупу земље ОДКБ-а у идеолошком смислу је критика промоције демократије и људских права као средства за промовисање националних интереса Западних

---

⁶⁸⁵ Наведено према: Срећко Ђукић, *Крај СССР-а и Русија*, op. cit., стр. 209.

⁶⁸⁶ Aleksandar Vent, *Društvena teorija međunarodne politike*, op. cit., str. 199.

земаља у постсовјетском простору.⁶⁸⁷ Симић, на пример наводи да се државе југоисточне Азије или Латинске Америке удружују „често првенствено“ због одбране своје економске, политичке и културне независности и самобитности „од насртљивог америчког империјализма.“⁶⁸⁸

Већ смо у историјском делу разматрали формирање руске концепције светског поретка и значај приближавања Русије и Кине. На почетку новог века ова сарадња је настављена и кроз институционализацију односа и даље дељење заједничких погледа на светски поредак, кључне претње и жељено стање. На самиту Шангајске петорке у Душанбеу у јулу 2000. године дефинисана су три зла: етнички сепаратизам, међународни тероризам и религијски екстремизам и изражено противљење било каквим интервенцијама у унутрашње ствари других држава под изговором хуманитарних потреба или заштите људских права. Изражена је подршка суверенитету, територијалном интегритету, независности и друштвеној стабилности сваке од држава чланица, подржан руски и кинески приступ решавању проблема у Чеченији и Тајвану и осуђена тадашња америчка најава повлачења из АВМ уговора односно размештање делова америчког антиракетног штита на Пацифику, посебно на Тајвану.⁶⁸⁹

Наравно овај колективни идентитет изграђен је у односу на „другог“ – у овом случају САД као центра моћи или хегемонистичке силе. Због тога се и формулише као против хегемонистички. Уколико се упореде политике појединих држава које полазе са становишта да је највећа претња по њих хегемон и његово унилатерално деловање базирано на војном интервенционизму, видљиво је да оне следе стратегију успостављања противхегемонистичког блока која укључује како употребу силе (у Грузији, Украјини и Сирији), тако и успостављање глобалног алтернативног политичког, економског и евентуално војног блока (стварање БРИКС-а, Евроазијске уније, Шангајске организације и Организације договора о колективној безбедности). Такође, Циганков наводи да је руски идентитет прихваћен од стране групе БРИКС и других чланова међународног система, будући

---

⁶⁸⁷ Ruth Deyermond, “The Collective Security Treaty Organization“, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, op. cit., pp. 426-427.

⁶⁸⁸ Dragan R. Simić, *Poredak sveta*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999, str. 289.

⁶⁸⁹ Mary Burdman, “‘Shanghai Five’ Summit Offers Eurasia New Strategic Outlook”, *EIR International*, Volume 27, Number 29, July 28, 2000, p. 45.

да оне теже да развију глобалне институције слободне од Западне доминације.⁶⁹⁰ Морозов, на пример, назива БРИКС „противхегемонским пројектом“ који није базиран само на „шупљем“ антизападњаштву, већ и на дубљим сличностима између њихових позиција у глобалном систему. Он закључује да ће успех овог пројекта зависити не од економског успона Кине или Индије, већ од појаве алтернативног хегемонског дискурса чији ће се основни појмови налазити изван „евроцентричног поља либералне демократије.“⁶⁹¹

Кисинџер наводи да је Азија изронила као једно од најзначајнијих завештања Вестфалског система у којем постоји претерана усредсређеност на национални интерес али недовољна кад су у питању људска права. По њему, свака влада одбацује страну критику своје унутрашње политике због искустава колонијализма.⁶⁹² У таквим условима развили су се јаки национални лидери који интензивно раде на јачању позиција сопствених земаља у новом светском поретку. Њихово привредно повезивање види се и као покушај да „заједничким снагама пружи делотворан одговор неравноправним односима које периферији намеће светски привредни центар.“⁶⁹³

Кина као и Русија тежи нечему што се зове „демократизација међународних односа“. То не значи учешће грађанског друштва и недржавних актера у глобалном управљању, како то америчка и европска концепција предвиђају, већ равноправније односе међу државама као главним актерима међународног система – повећање учешћа и моћи оних држава које су биле мање заступљене или скрајнуте у међународним организацијама и реформа гласачких права како би она одражавала нову реалност глобалног распореда моћи.⁶⁹⁴ Суштинско питање између Запада и Русије и Кине је у којој мери очување суверенитета и територијалног интегритета, као и начело немешања, могу да ограниче употребу силе за успостављање мира? На то се надовезује и сумња држава попут Русије и Кине да се интервенционизам некад спроводи зарад очувања других материјалних и геополитичких циљева водећих

---

⁶⁹⁰ Andrei Tsygankov, „Russia has an inferiority complex, America has a superiority complex“, August 5, 2014, op. cit.

⁶⁹¹ Viatcheslav Morozov, „Global (post)structural conditions“, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, op. cit., p. 36.

⁶⁹² Henri Kisindžer, *Svetski poredak*, op. cit., p. 141.

⁶⁹³ Dragan R. Simić, *Poredak sveta*, op. cit., str. 289.

⁶⁹⁴ Shaun Breslin, „Global Reordering and China’s Rise: Adoption, Adaptation and Reform“, *The International Spectator*, Vol. 53, No. 1, 2018, p. 63.

Западних земаља и да су оно што се представља као универзалне норме и вредности у ствари норме и вредности неколико најмоћнијих земаља Запада.⁶⁹⁵ Међутим, уместо почетног приступа Русије и Кине у коме су оне одбацивале и осуђивале начела попут „Одговорности за заштиту“, концепта људске безбедности, демократије, развоја данас оне врше њихову ревизију кроз усвајање ових термина „качећи“ их за поступања и схватања тј. интерпретације која одговарају њиховим интересима а не примењујући их како су они оригинално замишљени.⁶⁹⁶ Тако на пример начело одговорности за заштиту Русија тумачи у контексту руске обавезе да заштити сународнике – етничке Русе и оне народе који говоре руски - који живе у суседним бившим совјетским републикама, што је био аргумент приликом руске интервенције у Грузији и Украјини.⁶⁹⁷ Ова ревизија треба да доведе до подривања постојећег и стварања алтернативног светског поретка о чему ћемо више писати у делу који се односи на начин управљања.

5.2.2. Потребе безбедности Руске Федерације

5.2.2.1. Објекат безбедности: Вредносни плурализам, утицај у постсовјетском простору и глобална равноправност/равнотежа као истакнуте вредности заштите

Као основне вредности заштите у Русији се наводе уставни поредак, територијални интегритет, не мешање у унутрашње ствари (ни војно ни путем „меке моћи“), интеграције на постсовјетском простору предвођене Русијом, заштита права и живота Руса у блиском суседству.

Угрожавање територијалног интегритета потицало је од деловања националистичких и сепаратистичких покрета у појединим руским федералним јединицама (попут Чеченије), а посебно уколико су они подстицани или подржани од стране спољних актера попут САД.

---

⁶⁹⁵ Ibid, p. 64.

⁶⁹⁶ Ibid.

⁶⁹⁷ Tatiana Romanova, „Russia’s Neorevisionist Challenge to the Liberal International Order”, *The International Spectator*, Vol. 53, No. 1, 2018, p. 79.

У погледу интеграција на постосвјетском простору руски интереси се односе на очување стабилности и безбедности на руским границама, због чега она сматра да има посебну улогу у одржавању проруско орјентисаних режима у бившим совјетским републикама. Међутим, ову улогу им нико од Западних лидера није признао, као што није признао ни водећу улогу Русије у интеграцијама на постсовјетском простору, већ је радио у правцу лабављења веза ових република са Русијом. То би САД-у омогућило лакше спровођење своје стратегије ангажовања и проширења.

По Сасексу, постоје три основне карактеристике руске политике безбедности утврђене још средином 1990их. То је, прво, стално инсистирање на постојању „тампон зоне“ између ње и НАТО. Током Хладног рата ову тампон зону чиниле су државе Источне Европе које су биле чланице Варшавског пакта, док је са проширењем НАТО ова улога припала бившим земљама СССР. Због тога би њихово чланство у НАТО урушило безбедност Русије. На овом простору живи значајан број Руса који одржавају везу са Русијом и чак изражавају тежње за сједињавање са њом. Друга карактеристика руске политике безбедности је стални напор да се створи нова политичка и економска архитектура у бившем СССР-у, док је трећа истицање аргумента да је Запад тај који је ревизионистички, будући да је поштовање суверенитета основно начело међународног права записано у Повељи УН. У складу са овом карактеристиком такозване „хуманитарне интервенције“ на Косову, у Либији и Сирији, као и Ираку, виђене су као изговори за промену режима, а проширење НАТО и ЕУ представљене су као Западна хегемонија у којој је Русија и даље виђена као непријатељ и претња.⁶⁹⁸

Једна од вредности које Русија која види себе као велику силу брани је њена позиција у међународним односима. Поред суверенитета и територијалног интегритета главни циљ руске заштите је „постизање позиције ауторитета у светској заједници који на најбољи начин доприноси остваривању интереса Руске Федерације као једног од утицајних центара у савременом свету.“⁶⁹⁹

---

⁶⁹⁸ Matthew Sussex, “The triumph of Russian national security policy? Russia’s rapid rebound”, op. cit., p. 503.

⁶⁹⁹ “The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, January 12, 2008, op. cit., I. General provisions.

У Стратегији националне безбедности Руске Федерације до 2020. године од 12. маја 2009. године наводи се да су вредности које би Русија требало да брани: слобода и независност државе, хуманизам, мирна коегзистенција вишенационалног становништва, поштовање породичних традиција и патриотизам.⁷⁰⁰ У складу са типским идентитетом Русије, улога државе је незаменљива у заштити ових вредности које представљају и доказ постојања плурализма вредности који треба да чини савремени светски поредак. Светски поредак који Русија жели да створи такође је једна од вредности која се штити. То је мултиполарни поредак заснован на основним начелима међународног права попут неупотребе силе, мирољубивог решавања спорова, поштовања суверенитета и територијалног интегритета, немешања у унутрашње ствари, недељивости безбедности и недопуштености јачања безбедности једне државе на уштрб других.⁷⁰¹ Сва ова начела садржана су у руском виђењу и европске безбедности чиме ћемо се бавити у каснијем делу дисертације.

5.2.2.2. Претње безбедности: Тежња за глобалном доминацијом САД

Главна спољна претња по руску одбрану на почетку XXI века су територијални захтеви према РФ и мешање у унутрашње ствари, покушаји да се игноришу или крше интереси РФ у решавању међународних безбедносних проблема и супротстављање јачању РФ као утицајног центра у мултиполарном свету, као и ширење војних блокова или савеза на уштрб војне безбедности РФ.⁷⁰² Главна унутрашња претња је покушај да се насилно свргне уставни поредак.⁷⁰³ Као главни „зликовац“ иза ових претњи налази се тежња САД за глобалном доминацијом.

---

⁷⁰⁰ Наведено према: Владимир Трапара, *Време ресетовања – Односи Русије и Сједињених Држава у периоду од 2009. до 2012. године*, op. cit., стр. 179.

⁷⁰¹ Наведено према: Andrei Zagorski, „The Russian Proposal for a Treaty on European Security: From the Medvedev Initiative to the Corfu Process“, in: *OSCE Yearbook 2009*, Institute for Peace Research and Security Policy, University of Hamburg, Volume 15, 2009, p. 45.

⁷⁰² “Military Doctrine of the Russian Federation (2000)”, in: Andrei Mellvile and Tatiana Shakleina (eds.), *Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities*, Central European University Press, 2005, pp. 107-108.

⁷⁰³ Ibid.

У Концепцији спољне политике Руске Федерације из 2000. године, на пример, наводи се да се појављују нови изазови и претње по националне интересе Русије у међународним пословима – „растући тренд ка успостављању униполарног светског поретка, са економском и доминацијом моћи Сједињених Држава.“⁷⁰⁴ Ту претњу представља и веће ослањање на Западне институције и форуме у решавању кључних питања међународне безбедности, стратегија унилатералне акције која подрива правни поредак и омогућава арбитарно мешање у унутрашње ствари чиме се подрива улога суверених држава као основних чинилаца међународних односа.⁷⁰⁵ Од НАТО се, у овој Концепцији, очекује да поштује одредбе Оснивачког акта првенствено у погледу забране употребе силе или претње силом, размештања конвенционалних оружаних снага, нуклеарног оружја и средстава њиховог лансирања на територијама нових држава чланица. Посебан проблем је и НАТО стратешки концепт који не одбацује употребу силе у операцијама изван примене Вашингтонског споразума и без одобрења СБ УН.⁷⁰⁶ Употреба сила мимо Савета безбедности УН за Русију представља значајну претњу по сопствену и међународну безбедност. У свом чланку из фебруара 2012. године Владимир Путин је навео да је срж проблема глобалне безбедности то што су Американци постали опседнути идејом да буду „апсолутно нерањиви“, јер то подразумева да сви други буду рањиви, што не може бити прихваћено. Он се, такође, пита, одакле настају и увећавају се ризици ширења нуклеарног оружја, које САД виде као највећу претњу и нуди одговор у томе да све суровија и чак оружана мешања у унутрашње послове земаља могу натерати „ауторитарне (и друге) режиме да поседују нуклеарно оружје.“⁷⁰⁷

То значи да се претње по Русију налазе у домену оба стуба америчке глобалне доминације: и у домену „тврде“ (ширење војне инфраструктуре НАТО на Исток, хуманитарне интервенције) и у домену „меке“ моћи (у изазивању и организовању „обојене револуције“, ширење слободе и демократије као универзалних вредности). У погледу „тврде“ моћи претње се налазе у тежњи САД

---

⁷⁰⁴ “Foreign Policy Conception of the Russian Federation”, 2000, in: Andrei Mellvile and Tatiana Shakleina (eds.), *Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities*, op. cit., p. 91.

⁷⁰⁵ “Foreign Policy Conception of the Russian Federation”, 2000, op. cit., pp. 91-92.

⁷⁰⁶ Ibid, p. 99.

⁷⁰⁷ “Vladimir Putin on Foreign Policy: Russia and the Changing World”, *Valdai Club*, 27.02.2012, http://valdaiclub.com/a/highlights/vladimir_putin_on_foreign_policy_russia_and_the_changing_world/, 30/01/2019.

да остваре глобалну доминацију посебно кроз ширење и преузимање глобалне улоге НАТО, ширење НАТО и америчке војне инфраструктуре у Европи и на Блиском Истоку, близу руских граница, развијање противракетне одбране у условима непостојања споразума о противракетној одбрани, овладавање енергетским изворима на Блиском Истоку, Кавказу и Централној Азији, као и на Арктику. Као посебне претње војној безбедности у Стратегији националне безбедности Руске Федерације до 2020. године од 12. маја 2009. године наводе се и тежња појединих држава ка постизању војне супериорности и милитаризација космичког простора, ширење технологије за производњу оружја за масовно уништење и одустајање од међународних уговора у области контроле наоружања.⁷⁰⁸

На самиту НАТО у Букурешту у јулу 2008. године када је у заједничкој декларацији констатовано да ће Украјина и Грузија постати чланице НАТО, Путин је изјавио да Русија види појављивање јаког војног блока на својим границама као директну претњу руској безбедности. Медведев ће интервенцију у Грузији из 2008. године ставити у контекст не само самоодбране и спречавања геноцида, већ и заустављања ширења НАТО до руске границе.⁷⁰⁹ Две године раније руски министар спољних послова Лавров изјавио је да би даље проширење НАТО на Украјину и Грузију довело до поремећаја у глобалној геополитици, што би у ствари представљало улазак НАТО у оно што Русија сматра својом сфером интереса. У том случају Русија би заштитила своје интересе, економске и безбедносне, а Украјина и Грузија би се вероватно дезинтегрисале имајући у виду састав становништва и њихову концентрацију у одређеним деловима територија ове две државе.

У спољнополитичком концепту из 2016. године се наводи да су „системски проблеми“ у евроатлантском региону нагомилани у претходних 25 година, а испољени у виду геополитичке експанзије НАТО и ЕУ и нове политике обуздавања Русије, заједно са њиховим одбијањем да почну са применом политичких изјава

---

⁷⁰⁸ Наведено према: Срђан Перишић, „Национална безбедност као један од основних чинилаца геополитичког позиционирања Руске Федерације на почетку 21. века“, *Војно дело*, зима/2010, стр. 116.

⁷⁰⁹ Gerard Toal, *Near Abroad – Putin, the west, and the contest over Ukraine and the Caucasus*, op. cit., p. 190.

које се тичу стварања заједничког европског оквира безбедности и сарадње, резултирали озбиљном кризом у односима између Русије и западних земаља.⁷¹⁰

Виђење да је Русија укључена у или искључена из Европе, тачније европске безбедносне архитектуре обликовали су руско разумевање безбедносних претњи, од руског односа према тероризму до њене позиције према НАТО проширењу.⁷¹¹ Руски званичници и аналитичари виде постојећи светски поредак као да њиме доминирају САД и самим тим као претњу руским интересима и безбедности, посебно након Западних војних интервенција у Босни, на Косову и у Ираку, као и због америчког учешћа у „обојеним револуцијама“.⁷¹² Амерички унилатерализам и интервенционизам, али и интерпретација постојећих начела и норми међународног права тако да подупиру америчку концепцију светског поретка представљају посебну врсту претњи по руску безбедност. Због тога је Русија најпре негодовала и отворено се противила појединим тумачењима одредби Повеље УН поводом употребе силе у међународним односима (на пример приликом хуманитарних интервенција или одговорности за заштиту), да би затим у предлогу Уговора о европској безбедности из 2008-2009. године тражила заједнички рад на дефинисању и постизању сагласности око истоврсног тумачења тих начела и норми.

Већ смо навели да је једна од главних вредности заштите Русије очување уставног поретка које се може поистоветити са очувањем власти постојећег режима. Њему су претње између „меке“ и „тврде“ моћи (када може доћи до оружане интервенције). У Концепцији спољне политике из 2013. године наводи се да су неки концепти који се примењују усмерени ка свргавању легитимних власти у сувереним државама под изговором заштите цивилног становништва.⁷¹³ Војне интервенције и друге форме мешања које подривају начело суверене једнакости

---

⁷¹⁰ “Foreign Policy Concept of the Russian Federation (approved by President of the Russian Federation Vladimir Putin on November 30, 2016), Article 61,

http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkV6BZ29/content/id/2542248, 20/01/2019.

⁷¹¹ Valentina Feklyunina, “International norms and identity”, op. cit, p. 8.

⁷¹² Andrew Radin, Clinton Bruce Reach, *Russian Views of the International Order*, RAND Corporation, Santa Monica, Calif., 2017, p. ix.

⁷¹³ “Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation”, February 12, 2013,

http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkV6BZ29/content/id/122186, 26/11/2018, II. Foreign Policy of the Russian Federation and the Modern World, Point 15.

држава, а које се спроводе под изговором примене концепта „одговорности за заштиту“, су за Русију неприхватљиве.⁷¹⁴ Такође, поред употребе војне силе за Русију постоји и „ризик од деструктивне и незаконите употребе „меке моћи“ и концепата људских права како би се извршио притисак на суверене државе, мешало у њихове унутрашње односе, дестабилизovala политичка ситуација, манипулисало јавним мњењем, укључујући, под маском, финансирања пројеката за културна и људска права у иностранству.“⁷¹⁵ Неприхватљива је и интерпретација члана 51 Повеље УН која се односи на самоодбрану тако да укључи и борбу против међународно тероризма или пролиферације оружја за масовно уништење.

Такође, Путин у свом чланку из 2016. године наводи да се појам „мека моћ“, која се све чешће користи, представља скуп средстава и метода за постизање спољнополитичких циљева без употребе оружја већ кроз употребу информација и других средстава утицаја. Међутим, проблем са овим методама је што се пречесто користе да „развију и испровоцирају екстремистичке, сепаратистичке и националистичке ставове, за манипулисање јавности и вршење директног утицаја у унутрашњој политици суверених држава.“⁷¹⁶ Путин даље наводи да мора постојати јасна разлика између „слободе говора“ и „нормалне политичке активности“, са једне стране и „илегалних инструмената 'меке моћи' са друге“, у које спадају и активности „псеудо-НВО“ и других агенција које покушавају да дестабилизују друге државе и које су финансиране и подржане од стране спољних сила.⁷¹⁷ Због тога „Русија остаје дубоко сумњичава у односу на сваки предлог који изгледа као да охрабрује промену режима“⁷¹⁸, наводи Сергуњин.

Поред промене власти путем обојених револуција, са стране подстакнути тероризам, екстремизам и сепаратизам, који би водили у даљу поделу или распад држава посебна је опасност за Руску Федерацију, као и Кину и Индију које су заједно чланице Шангајске организације за сарадњу.

У Стратегији националне безбедности из 2015. године (тачка 43) наводи се да су главне претње по руску безбедност обавештајне и друге активности

---

⁷¹⁴ Ibid, III. Priorities of the Russian Federation for Addressing Global Problems, Rule of Law in International Relations, Point 31b.

⁷¹⁵ Ibid, II. Foreign Policy of the Russian Federation and the Modern World, Point 20.

⁷¹⁶ Vladimir Putin on Foreign Policy: Russia and the Changing World”, *Valdai Club*, 27.02.2012, op. cit.

⁷¹⁷ Ibid.

⁷¹⁸ Alexander Sergunin, „The United Nations“, op. cit., p. 361.

специјалних служби страних земаља и појединаца; активности терористичких и екстремистичких организација усмерене на насилно мењање уставног поретка Русије, ометање рада државних органа, уништавање или ометање рада војске и индустријских постројења, критичне инфраструктуре, узнемиравање становништва, укључујући поседовање и употребу оружја за масовно уништење; активности радикалних друштвених група и организација које користе националистичку и религијску екстремистичку идеологију, стране и међународне невладине организације, и финансијске и економске структуре, као и појединци фокусирани на уништавање јединства и територијалног интегритета Руске Федерације, дестабилизујући унутрашњу политичку и друштвену ситуацију – укључујући подстицање „обојених револуција“ – и уништавање традиционалних руских религијских и моралних вредности; активности криминалних организација и група; активности повезане са коришћењем информационих и комуникационих технологија; корупција и природне катастрофе.⁷¹⁹

5.2.2.3. Субјекат безбедности: Концерт великих сила уз поштовање сфера „привилегованих интереса“

Многи аутори наглашавају руски став о нужности кооперативног или колективног решавања међународних проблема. Трапара, на пример, наводи да је у новијим спољнополитичким документима и акцијама Русије видљиво „стално инсистирање на колективном управљању мултиполарним светом, и месту и улози Русије као једног од полова.“⁷²⁰ Џувал Вебер (Yuval Weber) наводи да циљ савремене руске стратегије под Путином није да учини земљу суперсилом већ да осигура своју позицију као једног од неколико регионалних хегемонских сила. По њему намера Русије је да се међународни поредак измени тако да велике силе координишу питања од транснационалног значаја а у својим сферама утицаја створе поредак под својим вођством „што би вратило Русију на позицију силе“, о чему су Горбачов и Буш старији преговарали на самиту у Малти 1989. године којим

⁷¹⁹ “The Russian Federation's National Security Strategy”, 31 December 2015, op. cit., Point 43.

⁷²⁰ Владимир Трапара, *Време ресетовања – односи Русије и Сједињених Држава у периоду од 2009. до 2012. године*, op. cit., стр. 94.

је окончан Хладни рат.⁷²¹ У том смислу, слично америчком приступу, три су правца у којима се развија руски став о субјектима безбедности. Први се односи на улогу УН, други на коалиције (конфигурације или стратешке троугле и организације под руским вођством) и трећи на унилатералну употребу силе, што је правац који се примењују након 2008. године, у случају угрожавања виталних руских интереса. Такође, редослед је важан јер се руски став о субјектима безбедности кретао управо од веће вере у систем УН, ка оснаживању алтернативних организација и коалиција, до унилатералне употребе силе, онда када је била у уверењу да се њени интереси не поштују.

Руске концепције спољне политике и стратегије националне безбедности наглашавају улогу УН као центра регулисања међународних односа и координације у светској политици у XXI веку, који нема алтернативу и који поседује јединствен легитимитет. Ипак она ову своју улогу не може остваривати сама, већ уз ослањање на друге међународне организације – глобалне, регионалне и подрегионалне.⁷²² Са све већом блокадом СБ УН, посебно након 2008. године, и супротстављеним странама САД, Велике Британије и Француске са једне и Русије и Кине са друге стране, расте ослањање и рад на јачању стратешких савеза попут ШОС, ОДКБ или BRICS. Чарлс Зиглер пише о мотивима и разлозима за промовисање концепта „мрежне дипломатије“ Сергеја Лаврова. Концепт „мрежне дипломатије“, наводи Зиглер позивајући се на изјаве руског министра спољних послова Лаврова, се односи на систем флексибилних савеза, састављених на прагматичним основама, не на хладноратовској блоковској политици и укључује било коју комбинацију држава зависно од подударних интереса. По Лаврову, он није усмерен против било које државе или организације, већ има за циљ решавање заједничких проблема. Једна од таквих конфигурација, по њему, је партнерство или троугао Русија-ЕУ-САД који не би био усмерен против Кине, већ би са њом сарађивао на питањима од заједничког интереса. Један други такав троугао по Лаврову је мрежа BRICS која није усмерена против САД или ЕУ. Ипак, како наводи Зиглер, након анексије Крима и погоршања односа са Западом (а ми бисмо рекли већ од 2010. године и пропадања последњег руског покушаја да успостави узајамно прихватљиву

---

⁷²¹ Yuval Weber, „Petropolitics“, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, op. cit., p. 110.

⁷²² Alexander Sergunin, „The United Nations“, op. cit., p. 357.

европску безбедносну архитектуру), руска мрежна дипломатија се фокусира на оне организације у којима не постоји америчко учешће попут ШОС, ОДКБ, ЗНД и троугао или конфигурацију Русија-Кина-Индија.⁷²³ У том смислу, конфигурације унутар мрежне дипломатије се праве са примарним циљем промене светског поретка од доминације САД ка уравнотеженијем, мултиполарном систему.⁷²⁴ Овакви партнерски договори треба управо да укажу на мултиполарну природу светског поретка заснованог на начелима једнакости узајамног поштовања и немешања и исти такав начин решавања спорова, уместо Америчког приступа заснованог на блоковском деловању, интервенционизму и неједнакости. Русија ће свакако преферирати успостављање нечега што би личило на Концерт великих сила у којем она има равноправно и ексклузивно учешће као велика сила – више као директна погодба између великих сила - будући да су руски лидери скептични у погледу могућности глобалног управљања у условима фрагментације и деглобализације.⁷²⁵

Такође, поред УН у смислу глобалне координације међународних актера и појединих стратешких мрежних повезивања, о којима смо претходно писали, и у складу са претходно изнетим Веберовим мишљењем, Русија као изузетак види делове постсовјетског простора у којима она има виталне интересе. „Са ретким изузецима (као што су неки конфликти у постсовјетском простору), Москва инсистира на учешћу УН у превентивној дипломатији, управљању кризама, стварању мира и постконфликтној изградњи мира“⁷²⁶, наводи Александар Сергуњин.

У Стратегији националне безбедности Руске Федерације до 2020. године од 12. маја 2009. године истиче се регионални приступ у решавању криза на европском простору – постојећа глобална и регионална архитектура ослоњена само на НАТО није савршена а све се више требају тражити решења постојећих проблема и регулисање кризних ситуација на регионалној основи „без учешћа сила изван региона“.⁷²⁷ На овај начин исказује се намера да се о питањима безбедности у

---

⁷²³ Charles E. Ziegler, „Diplomacy“, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, op. cit., p. 132.

⁷²⁴ Наведено према: Ibid, pp. 131-132.

⁷²⁵ Andrej Krickovic, „The G20“, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, op. cit., p. 375.

⁷²⁶ Alexander Sergunin, „The United Nations“, op. cit., p. 357.

⁷²⁷ Наведено према: Срђан Перишић, „Национална безбедност као један од основних чинилаца

Европи требају питати европске државе, укључујући и Русију, а не организација ослоњена на вођство САД, као спољне силе у односу на њу.

5.2.3. Очекивани светски поредак: Мултиполарни поредак заснован на равнотежи моћи

Три кључна појма око којих се формира руска концепција светског поретка су равнотежа моћи кроз противхегемонију и реципроцитет, мултиполарност и неинтервенционизам.

У светском поретку којим доминирају САД, промовисање мултиполарности је постало руско средство ограничавања америчке моћи.⁷²⁸ Михаил Горбачов, први и последњи председник СССР, је 1990. године у разговору са тадашњим америчким председником Бушом рекао да се нада да „нико овде не верује у бесмислицу да је једна од страна однела победу у Хладном рату.“⁷²⁹ Руски однос према Хладном рату биће такође заснован на виђењу краја Хладног рата не као победе САД, већ као заједничке победе Русије и њеног председника Јељцина и америчког руководства.

Андреј Циганков наводи да Русија жели од света признање њеног права да изгради систем јаке државе, очува статус велике силе и унапреди своје националне интересе у Евроазији и суседним регионима.⁷³⁰ У каквом поретку Русија верује да може да оствари ове циљеве (које ми називамо потребе идентитета и безбедности)? Размотримо ово питање кроз анализу руских стратешких спољнополитичких и безбедносних докумената и изјава највиших званичника.

У концепцијама спољне политике Руске Федерације се до 2013. године говорило о „праведном и демократском светском поретку заснованом на колективности у налажењу решења“ да би се у Концепцији 2013. године користио термин „полицентрични систем међународних односа“, а у Стратегији националне безбедности из 2015. године „полицентрични модел светског поретка“. У Концепцији из 2013. године наводи се да је међународно право оно које омогућава

геополитичког позиционирања Руске Федерације на почетку 21. века“, *op. cit.*, стр. 113-114.

⁷²⁸ Charles E. Ziegler, „Diplomacy“, *op. cit.*, p. 129.

⁷²⁹ “Excerpt from the second conversation between M. S. Gorbachev and G. Bush, Washington, White House”, May 31, 1990, *op. cit.*, p.8.

⁷³⁰ Andrei Tsygankov, „Russia has an inferiority complex, America has a superiority complex“, August 5, 2014, *Russia Direct*, *op. cit.*

сарадњу држава уз одржавање равнотеже њихових често сукобљених интереса, а да са „тенденцијом децентрализације глобалног система управљања, регионално управљање израста као основа за полицентрични модел света који одражава његову разноликост и варијатете.“⁷³¹ Посебан вредносни елемент руске концепције светског поретка огледа се у оживљавању руских „традиционалних духовних и моралних вредности“⁷³², чиме се такође прави отклон од „западних либералних вредности“ које имају негативне конотације и представљају одраз америчке тежње за доминацијом светом.

На конференцији руског клуба Валдај октобра 2014. године Руски председник Путин је изјавио да су многи механизми које имамо за очување светског поретка створени након Другог светског рата и да су почивали не само на равнотежи снага већ и на чињеници да су оснивачи ових механизма поштовали једни друге и покушавали да постигну споразуме. Улога овог механизма „контроле и равнотеже“, по њему, је да бар буде способна да одржи садашње проблеме у свету у одређеним границама и регулише интензитет нормалног такмичења између држава. Данас он очигледно не функционише а уколико га нови механизам не замени свет ће остати без других инструмената осим голе силе због чега је неопходно спровести његову рационалну реконструкцију и адаптацију на нове реалности.⁷³³ „Али Сједињене Државе, проглашавајући себе победником Хладног рата, није видела потребу за овим. Уместо успостављања нове равнотеже снага, суштинске за одржавање поретка и стабилности, они су предузели кораке који је бацио систем у оштру и дубоку неравнотежу“⁷³⁴, наводи Путин. Нема дилема да прича руских званичника о униполарном свету у коме САД желе да доминирају има утицаја на подривање легитимитета овог поретка и америчких акција.

У Концепцији спољне политике Руске Федерације из 2000. године наводи се да се нека очекивања од настанка нових, узајамно корисних, веза и односа партнерства између Русије и окружења предвиђених спољнополитичком

---

⁷³¹ “Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation”, February 12, 2013, op. cit., II. Foreign Policy of the Russian Federation and the Modern World, Point 19.

⁷³² Овде спадају слобода и независност Русије, хуманизам, међуетнички мир и сарадња, јединство култура, поштовање породичних и верских традиција и патриотизам, The Russian Federation's National Security Strategy, 31 December 2015, op. cit., II. Russia in the Modern World, Point 11.

⁷³³ “Meeting of the Valdai International Discussion Club”, President of Russia, October 24, 2014, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/46860>, 25/12/2017.

⁷³⁴ Ibid.

концепцијом Руске Федерације из 1993. године „нису материјализовала“.⁷³⁵ Због тога је Русија кренула путем јачања своје позиције и остваривања већег утицаја на глобалне токове са циљем стварања „стабилног, праведног и демократског светског поретка заснованог на општеприхваћеним нормама међународног права...и једнаким партнерским односима између држава.“⁷³⁶ Ово је посебно истакнуто имајући у виду да је растући тренд успостављања униполарног светског поретка заснованог на економској и доминацији силе САД, како је то у Концепцији описано, препознат као нова претња и изазов за Руску Федерацију, о чему смо писали у делу који се односи на потребе безбедности Русије. У Концепцији се наводи да ће Русија промовисати мултиполарни систем међународних односа који истински одражава различитост савременог света и велику различитост интереса која у њему постоји.⁷³⁷ У овој Концепцији тежи се поштовању људских права и слобода на основу важећих норми међународног права (немешања у унутрашње послова држава) и билатералних уговора. Концепција спољне политике Руске Федерације из 2013. године наводи да се тадашње стање светског развоја карактерише дубинским променама у геополитичком пејзажу које су у великој мери изазване или убрзане светском економском кризом. Уз смањивање способности Запада да доминира светском економијом и политиком и дисперзију глобалне моћи и развоја и њено померање на Исток „међународни односи су у процесу транзиције, чија је суштина стварање полицентричног система међународних односа“⁷³⁸, наводи се у Концепцији.

У Концепцији спољне политике из 2008. године даље се развија појам „демократског система колективне безбедности у Европи“, који указује на то да Русија треба да буде део тог система, даје се могућност да Русија делује унилатерално уколико постоји потреба за то али и позива на јачи мултилатерализам у чијем су средишту УН. У овој Концепцији први пут се отворено изазива универзалност вредности демократије и тржишне економије, схваћене у Западним терминима, и говори о њиховој употреби унутар различитих вредносних система,

---

⁷³⁵ “Foreign Policy Conception of the Russian Federation”, 2000, op.cit. p. 89.

⁷³⁶ Ibid, pp. 89-90.

⁷³⁷ Ibid, p. 91.

⁷³⁸ “Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation”, February 12, 2013, op. cit., II. Foreign Policy of the Russian Federation and the Modern World, Point 5.

чиме указује на постојање вредносне плуралности уместо универзалности.⁷³⁹ И председник Русије Дмитриј Медведев е 2008. године изјавио да свет треба бити мултиполаран. То значи да је униполарност неприхватљива и доминација недопустива и да Русија не може да прихвати светски предак у којем све одлуке доноси једна држава, јер је такав поредак нестабилан и прожет конфликтима.⁷⁴⁰ Такође, овде се наводи да Русија придаје велики значај унапређењу управљања светским развојем и успостављању саморегулишућег међународног система, што захтева колективно вођство водећих држава представљених по географским и цивилизацијским мерилима.⁷⁴¹

Концепцији спољне политике Руске Федерације из 2013. године јасније него било која друга концепција наводи значај концепције мултиполарног поретка заснованог на равнотежи моћи за очување безбедносних интереса. У том смислу РФ ће водити спољну политику која гарантује безбедност земље, штити и јача суверенитет и територијални интегритет и осигурава високо позиционирање у међународној заједници као једног од утицајних и компетитивних полова модерног света. Према овој Концепцији Русија се залаже за настанак међународног система заснованог на начелима једнакости, узајамног поштовања, узајамно корисне сарадње и не мешања у унутрашње ствари држава, као и на нормама међународног права, уз коришћење мултилатералне дипломатије као главног средства.⁷⁴² Међутим, модернизација руске војске и наоружања, као њена покретљивост, постала је стратешки приоритет Русије посебно након 2014. године и кризе у јужној Украјини.

По Сузан Гласер, потреба за пуном једнакошћу и поштовањем у спољним пословима води ка стратегији реципроцитета у руској дипломатији, било да је она позитивна или негативна. Руски дипломатски методи укључују и употребу сарадње и присиле, а реципроцитет је кључна стратегија у очувању руске части.⁷⁴³ Метју Сасекс описује руску политику националне безбедности као смишљену стратегију

---

⁷³⁹ Tatiana Romanova, „Russia’s Neorevisionist Challenge to the Liberal International Order”, op. cit., p. 82.

⁷⁴⁰ Paul Reynolds, „New Russian world order: the five principles“, *BBC*, September 1, 2008, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7591610.stm>, 25/12/2017.

⁷⁴¹ “The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, January 12, 2008, op. cit., III. Priorities of the Russian Federation for addressing global problems, 1. The emergence of a new world order.

⁷⁴² Ibid.

⁷⁴³ Наведено према: Charles E. Ziegler, „Diplomacy“, op. cit., p. 127.

„обнове“ (deliberate ‘rebound’ strategy) која треба да оствари брзи повратак моћи и статуса. Он ову стратегију везује за четири предуслова: кратак временски период за оживљавање државе како би се постигли њени циљеви, стратешки нагласак на територији и тврдој моћи, изградња алтернативних мрежа утицаја путем институција и активни напори да се подрију постојећи нормативни и правни стандарди тј. доведе у питање легитимност постојећег поретка и затражи стварање новог. Комбинација тврде моћи (модернизација руске војске и ново наоружање), геополитике (гасни ратови, инсистирање на сфери утицаја и деловање у Грузији и Украјини и повезивање са Кином) у комбинацији са информационим операцијама (кроз новоосноване руске медије на енглеском језику) начини су за остваривање руских циљева и делови стратегије обнављања, наводи Сасекс.⁷⁴⁴ То значи да се ради о бар четири фронта путем којих се тежи остваривању руске концепције светског поретка: спречавање америчке хегемоније кроз међународне институције; имитирање наратива у правдању политичких потеза; инсистирање на културолошкој и информационој суверености; спречавање обојених револуција у суседству које сматра својом сфером утицаја и војног интервенционизма САД кроз СБ УН и територијални ревизионизам. Детаљније ћемо се позабавити сваким од њих.⁷⁴⁵

1. Спречавање америчке глобалне хегемоније (кроз међународне институције)

Стварање нових институција на глобалном и регионалном нивоу које нису подстакнуте од стране САД представљају начин увећања моћи и изазова америчкој хегемонији у глобалном поретку и пружају оквир у коме Русија може да испољава свој утицај стварајући тако мултиполарни поредак коме тежи.⁷⁴⁶ Руски председник Путин је на пример као решење проблема које произилазе из Авганистана (трговина дрогом, тероризам, организовани криминал...) предложио глобалне

---

⁷⁴⁴ Matthew Sussex, “The triumph of Russian national security policy? Russia’s rapid rebound”, op. cit., p. 499.

⁷⁴⁵ Делови овог дела дисертације објављени су у чланку: Marina T. Kostić, „Џија хегемонија? Svet u uslovima takmičenja za novu globalnu vladavinu“, *Međunarodni problemi*, Vol. LXX, br. 4, 2018, Beograd.

⁷⁴⁶ Tatiana Romanova, „Russia’s Neorevisionist Challenge to the Liberal International Order”, op. cit., pp. 80-81.

напоре који се ослањају на УН и регионалне организације у којима Русија и Кина имају вођство.⁷⁴⁷

Са распадом совјетских интеграција било је нужно да Русија своје интеграције отпочне из почетка, као нова држава са значајно мањим ресурсима, али идентитетом велике силе. Језгро нових руских интеграција на постсовјетском простору настало је одмах са распадом СССР у виду Заједнице независних држава и Споразума о колективној безбедности. Виђене као нови оквир руске доминације ове интеграције нису прихваћене од стране свих постсовјетских република, па ни оних које су формирале ЗНД попут Украјине (која је повукла своје представнике и затворила канцеларије у мају и августу 2018. године, а до тада била придружена чланица и никада није ратификовала Повељу ЗНД).

Декларација о новом међународном поретку и мултиполарном свету је са Кином потписана 1997. године, када је донета одлука о НАТО проширењу на три Централноевропске земље. Годину дана раније потписан је Споразум о јачању поверења у граничним регионима са Кином, Казахстаном, Киргистаном и Таџикистаном, што је чинило такозвану Шангајску петорку. У новом веку, имајући у виду амерички интервенционизам и унилатерално деловање мимо Савета безбедности УН, америчку улогу у свргавању режима кроз обојене револуције, као и руске потребе идентитета и безбедности (посебно идентитет улоге и виђење главних претњи по безбедност) ове државе су започеле стварањем организационе противтеже америчком систему савеза и институција. Створене су Шангајска организација за сарадњу, Азијска банка за инфраструктуру, Организација договора о колективној безбедности и Евроазијска економска унија. По Путину, БРИКС представља „јединствену структуру“ и „упечатљив симбол“ транзиције из униполарног ка праведнијем светском поретку.⁷⁴⁸

Са стварањем ОДКБ као војног савеза 2002. године Русија је настојала да успостави одређени вид контроле и ограничења могућности чланица организације да се на њиховој територији у Централној Азији распореде трупе држава које нису њене чланице, под изговором борбе против тероризма и подршке интервенцијама у Авганистану и Ираку. У Повељу о ОДКБ је тако унета одредба да ће државе

---

⁷⁴⁷ “Vladimir Putin on Foreign Policy: Russia and the Changing World”, *Valdai Club*, 27.02.2012, op. cit.

⁷⁴⁸ Ibid.

чланице донети одлуку о стационарању група снага и војних објеката држава које нису чланице ове организације само након одржавања хитних консултација које би резултирале постигнутим договором са другим државама чланицама.⁷⁴⁹ Под притиском Русије и Кине трупе САД су 2005. године напустиле Узбекистан и Киргистан, које су ту биле због сукоба у Авганистану и Ираку.

Русија ће од економских и војних савеза које формира настојати да створи противтежу америчкој хегемонији. Међутим, као могући проблем на овом путу је што су ови савези базирани на посебном односу према суверенитету и национализму, будући да овим држава руководе јаки националистички лидери а њихова политика је заснована на начелима затворених друштава. Однос према америчкој доминацији, дељени поглед на то како светски поредак треба да изгледа и шта представља претњу таквом поретку споне су које вежу ове државе у јединствени блок или противтежу. Такође, борба против тероризма и екстремизма и очување безбедности на границама, уз спречавање мешања у унутрашње ствари или промене режима на овим просторима, остају кључни приоритети Шангајске организације. Из ових разлога је захтев САД за добијањем статуса у ШОС одбијен 2005. године.

Такође, Русија је реализовала планове за стварање Евроазијске економске уније, која је требало да буде пандан ЕУ и окриље економске сарадње са државама постсовјетског простора. Ово је посебно значајно ако се има у виду да је ЕУ 2009. године покренула иницијативу Источно партнерство која је обухватала и потписивање Споразума о придруживању са државама обухваћеним иницијативом (Молдавија, Белорусија, Украјина, Грузија, Јерменија, Азербејџан). Према Путину циљ Евроазијске уније је да постане моћна наднационална асоцијација способна да постане један од полова будућег мултиполарног света.⁷⁵⁰ Са друге стране, по САД-у Евроазијска унија је покушај „ресовјетизације“ региона, који ће САД покушати да успори или спречи.⁷⁵¹

---

⁷⁴⁹ Charter of the Collective Security Treaty Organization, 7 October 2002, https://web.archive.org/web/20110515080137/http://untreaty.un.org/unts/144078_158780/5/9/13289.pdf, 22/10/2018, Article 7, Paragraph 2.

⁷⁵⁰ Наведено према: Mikhail A. Molchanov, „The Eurasian Economic Union“, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, op. cit., p. 413.

⁷⁵¹ “Clinton Calls Eurasian Integration An Effort To ‘Re-Sovietize’”, *Radio Free Europe*, December 07, 2012, <https://www.rferl.org/a/clinton-calls-eurasian-integration-effort-to-resovietize/24791921.html>, 30/01/2019.

У оваквом односу снага, преклапајућих иницијатива и организација, државе постсовјетског простора, које су са последњим проширењем Уније постале и европско, а не само руско суседство, биле су изложене избору који није био нимало лак за њих и углавном је водио у поделу унутар друштва у овим државама, а некад и самих држава као што је то био случај са Украјином и Грузијом.

2. Спречавање америчке глобалне хегемоније кроз имитирање наратива

Поред тежње да створи баланс у организацијама, Русија је успела да консолидују руске медије и успостави медије на енглеском језику који су требали да компромитију основне постулате Западне хегемоније попут либералне-демократије и изнесу руско виђење догађаја и стања међународних односа.

Сасекс, на пример, наводи да је Русија применила тактику начелног усвајања Западних норми и начела а потом њихове „реинтерпретације за инструменталне потребе“ – остваривање регионалне хегемоније Русије и искоришћавање страха недемократских режима од „обојених револуција“.⁷⁵² Овај став Сасекса се потврђује на примеру наратива који је Русија употребљавала приликом интервенција у Грузији и Украјини (на Криму) а који је у значајној мери личио на Западни. Наиме, интервенција у грузијским провинцијама Јужној Осетији и Абхазији предузета је у складу са концепцијом „одговорност да се заштити“, са циљем хуманитарне мисије спашавања цивила од геноцида који би могао да почини фашистички и луди грузијски режим који их је војно напао. Једна од мера стабилизације или нормализације, као и превенције поновне оружане агресије, је признање њихове независности. Овде ћемо навести и наше уверење о томе да је Русија била уздржана, а не против, приликом гласања о резолуцији СБ УН 1973 у марту 2011. године, којом је захтеван хитан прекид ватре и заустављање насиља Гадафијевог режима против цивила, а којом је касније оправдана интервенција НАТО у Либији, зато што се управо она позвала на аргумент заштите цивила (начело одговорности да заштити) приликом интервенције у Јужној Осетији и Абхазији. Сличан наратив користиће се касније приликом интервенције у Криму,

---

⁷⁵² Matthew Sussex, “The triumph of Russian national security policy? Russia’s rapid rebound”, *op. cit.*, p. 508.

једино што је овде независност трајала јако кратко, будући да је, у складу са руским Уставним законом о пријему у Руску Федерацију и стварања новог субјекта у њој, била неопходан корак ка уласку у Руску Федерацију. Поред тога, Русија је интервенцију приказала и као да се изводи на позив незаконито свргнутог председника Украјине Јануковича, који је за њу и даље био легитимни председник иако ће касније признати ново украјинско руководство (као што ће се и у сукоб у Сирији укључити на позив председника Асада, који је за њу представљао легитимно изабраног председника). Јанукович је тада био у егзилу у Москви, одакле је руским властима упутио писмо у којем моли за помоћ Украјини, а које је руски амбасадор прочитао на седници СБ УН.

Русија је, такође, користила НАТО наротив коришћен за време бомбардовања СРЈ око Косова и касније разлоге за једнострано проглашену независност Косова, наводећи да народ на Криму има право на самоопредељење изражено кроз референдум. Поред тога, стално је коришћен наротив да се проширењем НАТО ствара нова подела у Европи, а да ради овог проширења које је у својој суштини геополитичко а не идејно, поједине НАТО земље подстичу насилне смене легално изабраних власти и руководиоца земаља око руских граница. Слично је и са позивањем на право на самоодбрану, слично ономе коришћеном од стране Буша приликом интервенције на Ирак, која је била преемптивног карактера. Путин је тако, након интервенције на Криму, изјавио: „руска црноморска флота је била рањива на ову регионалну нестабилност, која је чинила стратешку претњу руској безбедности и тиме је Русија имала легално право да се брани у складу са чланом 51. Повеље УН.“⁷⁵³

За формулисање руске концепције од битног значај су била дешавања на Балкану, посебно у вези са Косовом. На Криму се налазе руске заставе, а на Косову Америчке у том смислу и једна и друга интервенција завршене су одузимањем територијама државама чији су оне били саставни делови. Случај Косова се овде показује као преседан, а не јединствен случај, чиме се указује на опасно деловање САД и НАТО и реципрочно узвраћа признањем две грузијске покрајине - Јужне Осетије и Абхазије.

---

⁷⁵³ Kari Roberts, „The United States“, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, op. cit., p. 248.

У делу који се односи на колективни идентитет Русије говорили смо о захтевима Кине и Русије за „демократизацијом међународних односа“, будући да као главну опасност виде америчку доминацију, а која не значи учешће грађанског друштва и недржавних актера у глобалном управљању, већ равноправније односе међу државама. Дакле, за разлику од америчке и европске концепције светског поретка у којима се начело демократизације односи на унутрашње политичке режиме, руска концепција се односи на демократизацију међународних односа у смислу колективног одлучивања или вођства великих сила и равноправнијег представљања и учешћа држава у међународним пословима и односима.⁷⁵⁴ Романова то описује на начин да за Русију питање „ко ствара и одржава правила“ има већи значај од питања „каква су та правила“. Због тога Русија сматра да има иста права да делује и интерпретира норме као и САД.⁷⁵⁵

3. Културолошка и информациона сувереност

У оквиру формулисања противхегемоније америчкој глобалној доминацији Русија ће развити и посебне циљеве формулисања и очувања *руских* националних и друштвених вредности и то посебно након средине 2012. године и трећег Путиновог председничког мандата. Имајући у виду типски идентитет Русије који фаворизује термин „суверена демократија“ и у домену културе Русија користи појам суверенитет у склопу појма „културни суверенитет“. Ово је у потпуности у складу са руским представљањем свега што долази са Запада као претећег, па и демократије и отворених друштва или слободног протока информација и Интернета. Овај „културни суверенитет“ Русија ће бранити предузимањем мера заштите руског друштва „против спољног ширења идеологија и вредности и деструктивних информација и психолошких удара, применом контроле у информационој сфери и превенцијом ширења екстремистичких производа, пропаганде насиља и расне, религијске и међуетничке нетрпељивости“⁷⁵⁶, како се то наводи у Стратегији националне безбедности Русије из 2015. године. Такође, у

---

⁷⁵⁴ Tatiana Romanova, „Russia’s Neorevisionist Challenge to the Liberal International Order”, op. cit., p. 81.

⁷⁵⁵ Ibid.

⁷⁵⁶ “The Russian Federation’s National Security Strategy”, 31 December 2015, Culture, Point 82.

информационој сфери, са развојем дигиталне технологије, у Русији и Кини је у употреби термин „информациони суверенитет“ који ставља тежиште на садржај информације и саму информацију, а не на средство којим се она преноси, од којих је „сајбер простор“ само једно од њих, који се, као и други мора ограничити и контролисати.⁷⁵⁷ Стварање медија на енглеском језику након 2013. године попут *Russia Today* или *Sputnik* са глобалном видљивошћу омогућило је Русији да представи своје виђење стања међународних односа, концепцију светског поретка, осуди Запад у начину решавања међународних криза и представи их као лицемерне (оне који се залажу за окончање криза и људска права, а управо су они ти који их изазивају и крше показујући примере страдања у Сирији, Јемену, односа мучења према затвореницима у Гвантанаму или пак грубо поступање полиције Западних земаља према протестантима). У домену информационе сфере циљ Русије је „деамериканизација“ Интернета, медија и других видова комуникације. Суштину руског виђења питања повезаних са Интернетом карактеришу централно место државе и нагласак на државном суверенитету и анти-американизам који заговара „девестернизацију“ у „потрази за међународним признањем и престижом“.⁷⁵⁸

Такође, Русија жели да се и у овој области супротстави америчкој хегемонији, будући да Интернет види као само још једно од америчких средстава (или оружја) за победу у „сукобу идеја“ које служи за ширење њених универзалних вредности и идеологије, слично улози коју су радио и телевизија имали у току Хладног рата и његовом завршетку, и позива на „интернационализацију“ управљања Интернетом и успостављање норми међународног права и у овој области, посебно у виду Кодекса понашања.⁷⁵⁹ У том контексту Русија се још од 1998. године залаже за усвајање Резолуције СБ УН којом се забрањује „информациона агресија“ која означава „идеолошке покушаје или употребу идеја, за подривање стабилности власти.“⁷⁶⁰ Задобијање јаке противхегемонистичке позиције у „информационом рату“ постаје једно од суштинских преокупација руских власти, посебно након 2008. године. Део овог деловања чини и поменута „информациона сувереност“ која даје кључну улогу држави као регулатору

---

⁷⁵⁷ Julien Nocetti, „Cyber Power“, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, op. cit., p. 194.

⁷⁵⁸ Ibid, p. 185.

⁷⁵⁹ Ibid, p. 186.

⁷⁶⁰ Ibid, p. 190.

доступности информација за ширу јавност, што је посебно важно ако се има у виду руски страх од „обојених револуција“, нарушавање „традиционалних“ руских вредности, инсистирање на начелу немешања у унутрашње ствари држава и генерално намеру стварања мултиполарног поретка. Међутим, Русија такође настоји да покаже како САД, док Русију представљају као ауторитарну државу у којој не постоји слободан проток информација и медија, такође не поштује слободу медија и врши претерани уплив у приватност грађана у чему су им значајно помогли случајеви Едварда Сноудена и Џулијана Асанжа. Поред самосталног деловања на овом пољу, имајући у виду руски колективних идентитет, главни форуми на којима се пружа подршка Русији и ствара овакав алтернативни или противхегемонистички пројекат у погледу сајбербезбедности и активности у информационом домену су ШОС и BRICS у оквиру којих се развио и појам „информациони тероризам“. Уређивање ових питања на међународном нивоу је важно, посебно ако имамо у виду да информациона инфраструктура у америчким стратегијама националне безбедности представља део критичне инфраструктуре чија заштита спада у примарни интерес САД и самим тим могућа је унилатерална употребе силе. Будући да су САД у својој стратегији сајбер одбране из 2015. године навеле Русију и Кину међу главним конкурентима, Русија и Кина су одговориле склапањем договора из области сајбербезбедности у којем се обавезују на узајамну неагресију, промовисањем норми међународног права из ове области и „сајбер суверенитета“ насупротив „сајбер-слободе“ за коју се залажу САД.⁷⁶¹ Односи Русије и САД ће кулминацију у овој сфери доживети средином 2016. године када су САД оптужиле руске хакере за упад и крађу података Демократског националног комитета, урушавање угледа председничког кандидата САД Хилари Клинтон и победу њеног противкандидата Доналда Трампа, али ће се оне одразити и на односе са ЕУ која такође оптужује Русију за „информациону агресију“ тј. да „лажним вестима“ подрива њену стабилност, те је Француска на пример 2018. године усвојила Закон против лажних вести.

Поменимо на крају овог дела и стварање „Руског света“ (Русский мир) као јединственог пројекта Русије којим је она желела да очува своје вернике око московске патријаршије, пре свега Украјину и Белорусију, које заједно са Русијом

---

⁷⁶¹ Ibid, pp. 192-193.

чине једну – источнословенску цивилизацију. У јуну 2007. године, председник Путин је помогао стварање „Фонда Руски свет“ који промовише руски језик и културу широм света.⁷⁶² Стварању независног руског идентитета и посебног простора, у времену све већег дистанцирања од Запада, послужила је све јача улога Руске православне цркве којој је дата улога у заговарању и одбрани „руских традиционалних вредности“, и тиме мултиполарности, чије очување је као што смо видели један од циљева, али и оправдања, руске спољне и безбедносне политике.

4. (Спречавање) Промене режима и војног интервенционизма предвођеног САД-ом

За разлику од ширења демократије кроз промену режима и „моралну политику“, Русија је понудила модел „суверене демократије“.⁷⁶³ То значи да ће за разлику од Запада који своје деловање концентрише око појмова условљавање и трансформација унутрашњих политичких система држава, Русија тежити ка стабилизацији постојећих режима без обзира на то да ли су они унутрашње либерално-демократски организовани или не.⁷⁶⁴ У том смислу руско деловање је контрареволуционарно и усмерено на деловање против „три зла“ – тероризма, екстремизма и сепаратизма. У многим случајевима ова „зла“ се виде као подстакнута од стране САД због чега се тежи ограничавању и спречавању њиховог утицаја у региону Централне Азије. Већ смо поменули Путинов чланак у коме он као пречести производ „меке моћи“ види управо развој екстремизма, сепаратизма и тероризма путем деловања „псеудо-НВО“ и других агенција финансираних из иностранства. Он још наводи да, за разлику од оваквог испољавања „меке моћи“ Запада, Русија као ни Кина, Индија и Бразил, не користи или финансира националне невладине организације у другим земљама или било коју страну политичку организацију како би остварила своје интересе. Овакав утицај се може остваривати само отворено и на тај начин одговорно.⁷⁶⁵ Ипак, у складу са концептом хегемоније

---

⁷⁶² „Фонд «Русский мир» создан во исполнение Указа Президента РФ В. В. Путина от 21 июня 2007 года”, <https://russkiymir.ru/fund/>, 30/01/2019.

⁷⁶³ Matthew Sussex, “The triumph of Russian national security policy? Russia’s rapid rebound”, op. cit., p. 508.

⁷⁶⁴ Maria Raquel Freire, „The Shanghai Cooperation Organization“, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, op. cit., p. 401.

⁷⁶⁵ “Vladimir Putin on Foreign Policy: Russia and the Changing World”, *Valdai Club*, 27.02.2012, op. cit.

и противхегемоније о којој смо писали у теоријском делу дисертације, управо се кроз деловање на нивоу грађанског друштва шири противхегемонистичка идеја и ствара нови историјски блок који треба да замени постојећу хегемонију. У том смислу, сведоци смо све чешћих оптужби да Русија активно учествује у финансирању евроскептичних и националистичких снага у Европи попут Националног фронта у Француској, Алтернативе за Немачку у Немачкој, Покрета пет звездица у Италији, Слободарске партије у Аустрији, као и да кроз мрежу грађанских удружења и Цркву утиче на прилике у православним земљама, посебно на Балкану. Ови покрети се некад на Западу називају „московска пета колона“ или „популисти“ и представљају као претња по европску демократију.⁷⁶⁶ Москва се чак криви и за излазак Велике Британије из ЕУ и за победу Доналда Трампа на председничким изборима у САД 2016. године, као и за отпочињање „новог Хладног рата“.⁷⁶⁷ Такође, у периоду након 2014. године омиљени појам медија и појединих друштвених група био је „хибридно ратовање“ Русије у Украјини и Европи којим она жели да подрије демократију и постојећи поредак и јединство НАТО и ЕУ.

Русија ће 2012. године усвојити закон којим се наведене „псеудо-НВО“ финансиране из иностранства морају регистровати као „страни агенти“ и проћи ригорозније провере, као и закон по коме се учесници неодобрених јавних окупљања могу новчано казнити до 9.000 долара.⁷⁶⁸ Из Русије ће бити протерана америчка агенција USAID, због чега су се САД повукле из радне групе за цивилно друштво Билатералне председничке комисије формиране у јулу 2009. године, за време побољшаних односа две земље када су на њиховом челу били Барак Обама и Дмитри Медведев. У образложењу Министарства спољних послова Русије наводило се да је USAID „покушавала да утиче на политичке процесе кроз поделу

---

⁷⁶⁶ “Moscow’s Fifth Column: German Populists Forge Ties with Russia, Spiegel Online”, *Spiegel*, April 27, 2016, <http://www.spiegel.de/international/germany/german-populists-forge-deeper-ties-with-russia-a-1089562.html>, 30/01/2019; Madeline Rutowski, “A Threat to Democracy: Russia and the Rise of European Populism”, March 7, 2018, *Medium*, <https://medium.com/theciao/a-threat-to-democracy-russia-and-the-rise-of-european-populism-614765016087>, 30/01/2019.

⁷⁶⁷ “Russia accused of clandestine funding of European parties as US conducts major review of Vladimir Putin’s strategy”, 16 January 2016, *The Telegraph*, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/12103602/America-to-investigate-Russian-meddling-in-EU.html>, 30/01/2019; “Joint Statement from the Department Of Homeland Security and Office of the Director of National Intelligence on Election Security”, October 7, 2016, Homeland Security, <https://www.dhs.gov/news/2016/10/07/joint-statement-department-homeland-security-and-office-director-national>, 30/01/2019.

⁷⁶⁸ “Clinton Calls Eurasian Integration An Effort To ‘Re-Sovietize’”, *Radio Free Europe*, December 07, 2012, op. cit.

грантова, укључујући изборе на различитим нивоима, као и на институције грађанског друштва⁷⁶⁹, као и да је ова организација радила на подручју Северног Кавказа одакле потичу претње исламских екстремиста, а на шта је, по речима Министарства, Русија више пута упозоравала америчке колеге. САД ће ово назвати „криминализацијом напора грађанског друштва“ помогнутог од стране САД у Русији, Украјини, Белорусији или Туркменистану.⁷⁷⁰ За разлику од ограничавања рада страних невладиних организација у Русији, Русија ће прибећи методи стварања „државних“ невладиних организација, а 2010. године формиран су „Александар Горчаков фонд за подршку јавној дипломатији“ и „Руски савет за међународне односе“ који делују у оквиру руског Министарства спољних послова.

Сасекс се пита да ли ће ова руска стратегија, коју он процењује као успешну јер је успела да ослаби кохезију НАТО, консолидује постсовјетски простор под руском хегемонијом, доведе до повлачења САД од одржавања поретка заснованог на правилима и умањи значај Западних вредности, заиста и довести до остваривања руске националне безбедности.⁷⁷¹ Наравно, полазећи од руског виђења онога што представља главну претњу за стабилност светског поретка може се рећи да је руска стратегија успела да умањи ову претњу (америчке глобалне доминације) и крене путем стварања светског поретка заснованог на равнотежи моћи. Даљи успех ове стратегије пресудно ће зависити од шире подршке осталих актера.

5.3. Концепција светског поретка у заједничкој политици безбедности Европске уније

5.3.1. Потребне идентитета ЕУ

5.3.1.1. Типски идентитет: Унија демократских држава

---

⁷⁶⁹ „USAID se povlači iz Rusije”, *B92*, 19.09.2012, https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=09&dd=19&nav_category=78&nav_id=644250, 30/01/2019.

⁷⁷⁰ “Clinton Calls Eurasian Integration An Effort To 'Re-Sovietize’”, *Radio Free Europe*, December 07, 2012, op. cit.

⁷⁷¹ Matthew Sussex, “The triumph of Russian national security policy? Russia’s rapid rebound”, op. cit., p. 500.

Сама Унија се као творевина или ентитет посматрају као нешто јединствено или *sui generis*. Самим тим њем идентитет је *sui generis* типа и не може личити ни на један посебан национални идентитет, нити се ова два идентитета узајамно искључују.⁷⁷² Кисинџер наводи да се идентитет ЕУ може посматрати двојачко: као одрицање од идеје Вестфалије (у смислу умањења суверенитета држава чланица и ограничавања традиционалних функција њихових влада као што је, на пример, одрицање од контроле граница и националне валуте), али и као „повратак Европе на вестфалски међународни систем држава... овога пута као регионална а не једнонационална сила, и као нова јединица у новој глобалној верзији вестфалског система.“⁷⁷³ Због тога је, сматра овај теоретичар, ЕУ хибрид – ентитет између државе и конфедерације, који делује кроз састанке министара и заједнички чиновнички апарат, са космополитским идентитетом који је супротстављен националној лојалности.⁷⁷⁴

Овај космополитски идентитет значи подршку мултилатералним институцијама, успостављању регионалне и глобалне мреже правила и прописа, отвореном тржишту, либерално-демократским унутрашњим уређењима држава и кооперативној безбедности. Он је одговор на изазове глобализације где су се класични модели државе показали као немоћни а још увек се полажу наде не у стварање Европе као супер државе, већ Европе као „наднационалне демократије“ која представља „заједнички дом грађана Европе“.⁷⁷⁵ Унија види себе као заједницу држава засновану на вредностима које су заједничке за све државе чланице: поштовање људског достојанства, слобода, демократија, једнакост, владавина права и поштовање људских права, укључујући права мањина у друштву у којем плурализам, недискриминација, толеранција, правда, солидарност и родна равноправност превладавају.⁷⁷⁶ Ови елементи или начела заједничког идентитета формулисани су још седамдесетих година прошлог века.

---

⁷⁷² Hajnrih Šnajder, „Evropski identitet“, u: Verner Vajdenfeld, Vplfgang Vesels (ur.), *Evropa od A do Š – priručnik za evropsku integraciju*, Konrad Adenauer Fondacija, Beograd, 2010. godine, str. 132.

⁷⁷³ Henri Kisindžer, *Svetski poredak*, op. cit., str. 80.

⁷⁷⁴ Ibid, str. 81.

⁷⁷⁵ Romano Prodi, „Ka sve bližoj uniji evropskih naroda“, govor u Evropskom parlamentu povodom otvaranja rada Konventa o budućnosti Evrope, Brisel, 28. februar 2002. godine. Navedeno prema: Aleksandra Popović (ur.), *Evropa s dušom – govori koji su odredili savremenu Evropu*, Fondacija Konrad Adenauer, Beograd, 2009, str. 147-148.

⁷⁷⁶ „Consolidated version of the Treaty on European Union“, *Official Journal of the European Union*, C 326/28, EN, Brussels, 26.10.2012, Article 2.

Културно, религијско и хуманистичко наслеђе из којег су се развиле наведене универзалне вредности, као и заједничка историја и заједничке институције битни су ослонци европског идентитета. Поштовање људских права и основних слобода део је европског идентитета и једно од водилја политике Уније према Трећим земљама. Она свој израз има у стандардизованим клаузулама о људским правима која је обавезни саставни део споразума ЕУ са Трећим државама и у случају кршења повлачи за собом могућност неиспуњавања уговорних обавеза. Политика условљавања – постизање виших стандарда у области демократије и заштите људских права, за шта се заузврат добијају одређене економске, политичке техничке или неке друге користи, саставни је део спољне политике Уније.

Уговор о ЕУ (Лисабонски уговор) садржи одредбе о демократским начелима. У Поглављу 2 наводи се да ће функционисање Уније бити засновано на представничкој демократији. Грађани Уније директно су представљени кроз Европски парламент и непосредне изборе, а државе чланице кроз Европски савет и Савет министара. Политичке партије на европском нивоу доприносе изражавању воље грађана Уније. Такође, предвиђена је значајна улога за националне парламенте држава чланица. Све ове мере предузете су са циљем да се формулише европски идентитет и отклони уочени демократски дефицит.⁷⁷⁷ Такође, Лисабонски уговор предвиђа начело узајамне политичке солидарности које треба да води чланице у њиховом узајамном опхођењу. Стварање идентитета Уније, чији је један од основних институционалних ослонаца и стварање држављанства Уније, требало је да омогући њену легитимизацију и прихватање од стране грађана и друштвених група унутар Уније. Ово је битно из разлога што се Унија све чешће почела поистовећивати са „еврократијом“, бирократизованим Бриселом у виду Европске комисије, и претераном нормираношћу свих области живота, што је почело да изазива незадовољство грађана и такозвани популизам.

Оли Рен наводи да се демократија у Европи развијала еволутивно и револуционарно. Еволутивно, демократија се развијала постепено кроз јачање права и слободе грађана уз истовремено ограничавање власти владара, док се револуционарно она развијала кроз револуције и масовне покрете у Европи. Међутим, проблем са демократијом у Европи је у којој мери постоји *demos* који има

---

⁷⁷⁷ Ibid, Title II.

једнообразну политичку културу и који би самим тим чинио јединствени политички идентитет.⁷⁷⁸ Увођење вредности ЕУ у нормативне акте и нагласак на томе да је ЕУ заједница тих вредности чини део европског идентитета који се кроз процес проширења ширио на све земље чланице. Неки аутори, попут Рена, сматрају да се чак и граница ЕУ на Истоку одређује помоћу вредности, јер једино испуњавање услова и критеријума чланства међу којима је и усвајање вредности Уније представља степен обухвата Уније. У том смислу, Русија би могла постати чланица једино ако прихвати и испуни ове критеријуме и услове, чиме би Источна граница ЕУ могла бити источна граница Русије.⁷⁷⁹ Природу ЕУ Рен описује као „мрежа Европа“ заснована на демократском функционализму.⁷⁸⁰

Према Роберту Куперу, на пример, ЕУ је пронашла „трећи пут“ између хегемоније (империје) и равнотеже снага, два система владавине светом која су се показала екстремно нестабилним. То је ЕУ као „постомедерна заједница“ заснована на владавини права и „узајамном мешању“ у унутрашње ствари.⁷⁸¹ По њему постмодерна Европа започиње са Римским уговорима а њену основу чини жеља држава чланица да више не ратују међу собом. Међународни споразуми и институције попут Римских уговора и Споразума о конвенционалним снагама у Европи, конвенције које се односе на контролу наоружања и Међународни кривични суд само су одраз те воље, наводи овај аутор.⁷⁸² Међутим, развој ЕУ као постмодерне заједнице био је могућ зато што су иза ње стајале САД као тип „модерне државе“ која су биле спремне да употребе силу зарад очувања

---

⁷⁷⁸ Oli Ren, *Budući dometi Evrope*, Fondacija Konrad Adenauer, 2007. godine, str. 41-42.

⁷⁷⁹ Ibid, str. 50.

⁷⁸⁰ Ibid, str. 119.

⁷⁸¹ Купер прави разлику између „премодерних“, „модерних“ и „постмодерних“ држава. Премодерне државе су обично бивше колоније у којима је држава практично престала да постоји. То су слабе државе са урушеним институцијама у којима влада Хобсовско стање рата свију против свих. Ту наводи пример Сомалије и до недавно Авганистана. Модерне државе су традиционалне државе које функционишу по Макијавелистичким терминима и државном разлогу и теже контроли територија. Он ту сврстава Кину, Индију, Пакистан. На крају, ту су постмодерне државе или постимперијалне државе које се не заснивају на равнотежи снага, не наглашавају суверенитет нити врше поделу између унутрашње и спољне политике, већ се заснивају на концепту „узајамног мешања“ у унутрашње послове, одбацивању силе као начина решавања сукоба, све већој ирелевантности граница и безбедности заснованој на транспарентности, узајамној отворености, међузависности и узајамној рањивости. Robert Cooper, *The Breaking of Nations Order and Chaos in the Twenty-first Century*, Atlantic Monthly Press, New York, 2003.

⁷⁸² Ibid, p. 35.

безбедности и које су због своје војне снаге деловале „изван међународног система“ са улогом његовог чувара.⁷⁸³

5.3.1.2. Идентитет улоге: Унија као глобални стратешки актер

Као Унија више од 25 држава, са значајним бројем становника и уделом у светској трговини Европска унија себе види као глобалног играча, наводи се у Стратегији безбедности ЕУ из 2003. године.⁷⁸⁴ Самим тим она треба да учествује заједно са другим „глобалним играчима“ у одређивању вредности и правила понашања за стварање бољег света, улаже у економску и војну обнову и учествује у решавању међународних криза и сукоба тј. остваривању међународног мира и безбедности.

Идентитет улоге Европске уније развијао се такође у односу на „другог“ – у овом случају пре свега у односу на САД и Русију. Амерички унилатерализам са почетка XXI века, који се односи пре свега на неуважавање ставова европских савезника по питању употребе силе и начина решавања појединих међународних проблема, водиће ЕУ ка све већим тежњама за формулисањем независније спољне и безбедносне политике и Европске уније као самосталнијег и независнијег актера. Смит и Јангс (Michael H. Smith and Richard Youngs) наводе да је под Оба мином администрацијом за ЕУ било тешко да пружи подршку америчкој улози као глобалне полицијске снаге или да обликује начин на који су САД играле ту улогу.⁷⁸⁵ Роберт Кејган описујући разлику између САД и ЕУ у виђењу поретка и улоге силе у њему, наводи да се Европа окреће од употребе силе ка самоодрживом свету закона и правила, транснационалних преговора и сарадње. У том смислу, наводи овај аутор, европски поредак је близак кантовском поимању „вечног мира“, док је амерички поредак, онако како га САД види, хобсовски свет у коме она спроводи силу јер међународни закони и правила нису поуздани а права, безбедност и одбрана, као и промоција либералног поретка, и даље зависе од поседовања и

---

⁷⁸³ Ibid, p. 46.

⁷⁸⁴ “A Secure Europe in a Better World, European Security Strategy”, Brussels, 12 December 2003, op. cit., p. 1.

⁷⁸⁵ Michael H. Smith and Richard Youngs, „The EU and the Global Order: Contingent Liberalism”, *The International Spectator*, Vol. 53, No. 1, 2018, p. 48.

употребе војне моћи.⁷⁸⁶ По њему, за разлику од САД, ЕУ види ширу слику, не дели актере на добре и лоше и води политику убеђивања и економског и привредног повезивања уместо политике присиле и доминације, дајући већу шансу дипломатији и међународним установама односно мултилатерализму.⁷⁸⁷

Однос према америчком присуству у Европи, као гаранту стабилности и одбране од спољних претњи, остаће кључан за однос ЕУ према САД. Развијајући своју концепцију светског поретка, у складу са потребама идентитета и безбедности, ЕУ ће се међутим све више кретати од ове „стратешке зависности“ од САД ка „стратешкој аутономији“ прокламованој у европским стратешким документима. То значи да би ЕУ, као политичка и економска заједница, створила и довољну војну снагу да може да решава кризе на европском континенту, обликује политичка уређења у суседству и остварује утицај на ширем глобалном плану. Када је америчка улога „шерифа“ који гони изгреднике и успоставља ред постала претња за ЕУ, тиме што су ти изгредници почели и њу да виде као мету, ЕУ је у својој Глобалној стратегији из 2016. године навела да „није време за глобалне полицајце и усамљене ратнике.“⁷⁸⁸

Европски типски идентитет, стварање јединствене Уније као глобалног играча, са сопственим интересима, довеле су до њеног разилажења по низу питања. Као посебне тачке раздора између САД и ЕУ појављују се монетарна, економска и безбедносна питања, пре свега у односу на поштовање постигнутих договора и начина решавања криза. Поред Ирака, ту су пре свега питања поштовања споразума са Ираном, питање Израела и Палестине, Северне Кореје и недавно трговинских и климатских споразума. Можда је најбољи опис односа и улоге ЕУ и САД дао Кејган када је, поводом неслагања око употребе силе у међународним односима, рекао да су Американци са Марса а Европљани са Венере.⁷⁸⁹ Оли Рен, европског комесара за проширење у периоду од 2004. до 2010. године, је на Кејганове наводе да се Европљани претварају да нема „ексера“ (проблема), јер немају „чекић“ (тврду моћ), одговорио да је Кејган „промашио метафору“ за начин на који Европљани решавају

---

⁷⁸⁶ Robert Kagan, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, op. cit., p. 3.

⁷⁸⁷ Ibid, pp. 4-5.

⁷⁸⁸ “Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe, A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy”, June 2016, https://europa.eu/globalstrategy/sites/globalstrategy/files/regions/files/eugs_review_web_0.pdf, 28/10/2018, p. 4.

⁷⁸⁹ Robert Kagan, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, op. cit., p. 3.

проблеме, и да се не ради о чекићу већ, „шрафцигеру“, што значи кроз употребу меке моћи – „дејством мале снаге, али у дужем временском периоду“ – чиме се на крају много боље, делотворније и трајније решавају проблеми.⁷⁹⁰

У односу на Русију, основна линија поделе је такође у односу на употребу силе, али затим и карактер унутрашњег политичког уређења држава и могућности његове трансформације. При том, потребе идентитета и безбедности Источно-европских држава чланица, бивших чланица Варшавског пакта и Совјетског Савеза, играју значајну улогу у обликовању улоге ЕУ према Русији, посебно одбијањем да поново буду виђене као нечија „сфера утицаја“ у којој би се мало или нимало питале. У том смислу, оне стално подстичу репродукцију виђења Русије као „Другог“ – оног од кога се треба заштити и кога треба обуздати у својим империјалним тежњама да Европу учиним зависном. Поред тога, акције Русије показују се као нарушавање либерално-демократског поретка, поретка заснованог на либерално-демократским државама које међусобно сарађују на основу правила и норми.

У том смислу, из односа према САД следи да ће ЕУ тежити независнијој и самосталнијој глобално мирољубивијој улози заснованој више на мекој моћи и трансформативној улози политика проширења и суседства којим ствара систем добро уређених држава око себе, док из односа према Русији следи да ће она играти и улогу чувара глобалног либерално-демократског поретка заснованог на правилима.

5.3.1.3. Колективни идентитет: Ни Запад, ни Исток или и Запад и Исток?

У XX веку „колективни идентитет“ претпоставља се тамо где више актера размишља и говори у форми „ми“.⁷⁹¹ Питање колективног идентитета повезано је са питањем на кога актер може да рачуна, на чију подршку и одбрану и према коме има одређене одговорности и обавезе. Током Хладног рата на ово питање је било лако одговорити, не толико због унутрашње кохезије колико због разликовања у

---

⁷⁹⁰ Oli Ren, *Budući dometi Evrope*, op. cit., str. 23.

⁷⁹¹ Hajnrih Šnajder, „Evropski identitet“, op. cit., str. 131.

односу на Другог оличеног пре свега у комунистичком систему и СССР-у. Тај колективни идентитет Европске Уније био је део ширег идентитета који се могао описати речју „Запад“. Међутим, након Хладног рата, а посебно након све већих размимоилажења у погледу начина решавања проблема и све дубљим и ширим европским интеграцијама, о чему смо писали у претходна два потпоглавља, поставило се питање да ли јединствени „Западни идентитет“ и даље постоји. Роберт Кејган, на пример, пише да је крај Хладног рата имао дубљи утицај на трансатлантски однос него што се то обично наводи јер је дошло не само до нестанка заједничке претње и потребе колективног одговора, већ и потреба да се чува и јача кохезија и јединство онога што се зове „Запад“, будући да је либерално-демократски модел уређења друштва постао готово глобалан.⁷⁹² САД су у том новом светском поретку могле деловати самосталније, а ЕУ је могла да настави своје даље интеграције и у сфери безбедности и одбране стварајући тако сопствени идентитет и начин одговора на безбедносне претње. У мери у којој је рат против тероризма значио растакање појма „Запад“ и већу улогу САД и њених коалиција вољних, поновно виђење Русије као претње након 2014. године, међутим, вратиће поново у употребу наротив заснован на терминима „Исток“ и „Запад“, будући да се и сам контекст ових нових односа посматра као нови хладни рат. Ова подела је требала да има исту функцију као и током Хладног рата – да укаже на постојање јединственог Запада заснованог на либерално-демократским начелима и Истока који би значио ауторитарни систем управљања и вредности. Самим тим, улога НАТО, као оквира трансатлантског јединства, би значила његово поновно оснаживање иако не у оној мери као током Хладног рата, будући да се ЕУ развија као посебан стратешки глобални актер. Сам идентитет ЕУ се стога боље описује као пост-Западни или пост-блоковски, што би одражавало тежњу ЕУ да се не успостави нова подела у Европи на Запад и Исток, већ да се успостави јединствени систем правила који би важио у читавој Европи. „Пост-Хладноратовска Европа се сложила да питање више није 'Запад'. За Европљане, питање је постало 'Европа'“⁷⁹³, наводи Кејган. Европски и трансатлантски идентитет, ипак, остају повезани и настављају да се обликују око истих вредности.

---

⁷⁹² Robert Kagan, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, op. cit., p. 77.

⁷⁹³ Ibid, p. 84.

Основна начела или вредности око којих се формира трансатлантски идентитет су колективна одбрана заснована на солидарности, дељењу терета и заједничким циљевима, као и очувању Алијансе као заједнице слободе, мира, безбедности и дељених вредности.⁷⁹⁴ Формирање „Европе“ – целе, слободне и у миру – у оквирима НАТО остаће предмет сталних договора између САД и осталих европских трансатлантских савезника. Слично вредностима наведеним у Уговору о ЕУ, чланице НАТО „формирају јединствену заједницу вредности, посвећену начелима индивидуалне слободе, демократије, људских права и владавине права“⁷⁹⁵ и посвећене су остваривању сврхе и начела Повеље УН. Такође, од посебног су значаја начела одговорности и мешања у унутрашње ствари држава у случајевима када се у њима не влада или управља добро (основна разлика је у начинима овог мешања – војном силом и/или трансформативним приступом кроз испуњавање критеријума). Управо ове вредности чине суштину колективног идентитета Уније.

У том смислу, поред идентитета Уније као заједнице демократских држава, она има и шири трансатлантски идентитет, за разлику од евроазијског, који остаје важан елемент руског деловања. У Извештају о спровођењу Европске стратегије безбедности из 2008. године наводи се да ЕУ тежи остваривању делотворног мултилатералног поретка и да као кључног партнера Европе у овој и другим областима види Сједињене Државе. „Тамо где смо радили заједно ЕУ и САД су била значајна снага за добро у свету“⁷⁹⁶, наводи се у Извештају. Ово уверење о заједничком трансатлантском идентитету наводи и Дејвид Милибанд, некадашњи британски министар спољних послова, када каже: „Посвећеност људским правима, економској и политичкој слободи, једнакој вредности свих људи, нису 'западне вредности' али потребан им је Запад да их брани и да се за њих залаже. Ако трансатлантска веза не стане у одбрану демократске владавине широм света, ко ће?

---

⁷⁹⁴ “Strategic Concept: For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation”, Adopted by Heads of State and Government in Lisbon, 2010, <https://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf>, 28/10/2018, Preface.

⁷⁹⁵ Ibid, Article 2.

⁷⁹⁶ “Report on the Implementation of the European Security Strategy - Providing Security in a Changing World”, Brussels, 11 December 2008, https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/reports/104630.pdf, 28/10/2018, p. 11.

Ако Европа и Америка не ставе људска права у исти ранг са трговином и безбедношћу, ко ће?⁷⁹⁷

Питање колективног идентитета посебно долази до изражаја након Хладног рата – од 1989. године када је започео процес уједињења Немачке и проширења Европске уније на Исток. У мери у којој ове нове државе уносе са собом елементе „модернизма“ уместо „постмодернизма“ (Купер) или „историјског“ уместо „постисторијског“ (Кејган) зависи и постојање дељеног идентитета. Иако у 21. веку ЕУ развија сопствени идентитет и потребе безбедности, трансатлантски односи, чији је израз НАТО, за ЕУ остају незаменљив, иако више не једини, основ сарадње заснован на заједничкој историји и одговорностима.⁷⁹⁸

5.3.2. Потребе безбедности Европске уније

5.3.2.1. Објекат безбедности: заједничке (либерално-демократске) вредности, добра управа и функционисање Уније

Као први циљ спољног деловања Уније у Уговору о ЕУ наводи се заштита вредности, основних интереса, безбедности, независности и интегритета Уније.⁷⁹⁹ У Глобалној стратегији ЕУ из 2016. године као заједнички интереси наводе се: промовисање мира и гарантовање безбедности грађана и територије Уније, унапређење просперитета грађана Уније, промовисање и јачање демократије и живота у складу са вредностима Уније, као и промоција светског поретка заснованог на правилима и мултилатерализму, као његовом основном начелу, и Уједињеним нацијама као његовим централним елементом.⁸⁰⁰

Стварање Заједничке безбедносне и одбрамбене политике (ЗБОП) било је предузето са намером да се ЕУ оспособи да самостално у одређеном периоду буде

---

⁷⁹⁷ Dejvid Miliband, „Јака Британија у јаким Европи“, говор у Међународном институту за стратегијске студије, Лондон 26. октобра 2009. године. Наведено према: Александра Поповић (ур.), *Европа с душом – говори који су одредили савремену Европу*, Фондација Конрад Аденауер, Београд, 2009, стр. 204.

⁷⁹⁸ „A Secure Europe in a Better World“, European Security Strategy, Brussels, 12 December 2003, op. cit., p. 9, 13.

⁷⁹⁹ „Consolidated version of the Treaty on European Union“, op. cit., Title V, Chapter 1, Article 21, Point 2 (a).

⁸⁰⁰ „Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe, A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy“, June 2016, op. cit., Point 1, pp. 8-9.

у могућности да се одбрани и реагује у случајевима кризних ситуација. Ради јачања овог капацитета Уније предузете су различите и многобројне мере укључујући цивилне и војне мисије, стварање борбених група, појачане сарадње, европске индустријске базе у области наоружања и војне опреме. Све ове мере имају за циљ очување мира, стабилности и напретка Уније и њених држава чланица, али и европског идентитета формираног око европских вредности, заједничког историјског наслеђа и заједничких институција. У Преамбули Уговора о ЕУ наводи се да су државе чланице решене да јачају европски идентитет и независност како би промовисале мир, безбедност и напредак у Европи кроз примену заједничке спољне и безбедносне политике укључујући брзо уобличавање заједничке одбрамбене политике, која може водити ка заједничкој одбрани.⁸⁰¹

Кршење европског идентитета и вредности на којима је заснована – поштовање људског достојанства, слободе, демократије, равноправности, владавине права и поштовања људских и мањинских права у друштву у коме превладавају пруларизам, недискриминација, толеранција, правда, солидарност и родна равноправност – није само ствар појединачне државе која то чини, већ она представља опасност за друге државе чланице, узајамно поверење и саму природу Уније и основна права њених грађана, због чега оно може довести и до суспензије неког од права државе чланице која крши вредности Уније, на пример права гласања у Савету министара ЕУ.⁸⁰² Ова могућност уведена је са Уговором из Амстердама, када се очекивао пријем Источно и Централно Европских земаља које нису имале развијене демократске системе и као средство заштите демократских институција и поштовања основних вредности Уније.⁸⁰³ Овај поступак умало није покренут против Аустрије 2000. године. Европска комисија је увела нови механизам заштите европских вредности назван „нови оквир владавине права“ 2014. године ради спречавања систематског кршења владавине права у државама чланицама у шта спада доношење одлука које подривају интегритет, стабилност и функционисање националних институција и механизма за обезбеђивање владавине права.⁸⁰⁴ Он предвиђа ступање Европске комисије у дијалог са државом

---

⁸⁰¹ „Consolidated version of the Treaty on European Union”, op. cit., Preamble.

⁸⁰² Ibid, Article 7.

⁸⁰³ “Suspenzija prava država članica”, u: Vladimir Medović (ur.), *Pojmovnik EU*, Delegacija EU u R. Srbiji, 2018, str. 313.

⁸⁰⁴ Ibid.

чланицом кроз „инструмент за рано упозоравање“, пре него што се покрене механизам суспензије права. „Нови оквир владавине права“ први пут је покренут у јануару 2016. године након доласка на власт конзервативне партије „Право и правда“ у Пољској годину раније, а због доношења закона који су јачали улогу извршне власти у односу на судску и медије.

У складу са чланом 3 Уговора о ЕУ, циљ Уније је да промовише мир, вредности и добробит својих грађана. Она својим грађанима обезбеђује простор слободе, безбедности и права без унутрашњих граница, унутрашње тржиште, економску и монетарну унију и промовише економску, социјалну и територијалну кохезију држава чланица, као и солидарност међу њима.

5.3.2.2. Претње безбедности: Асиметричне претње, национализам, протекционизам и сукоб САД и Русије

У Глобалној стратегији ЕУ свет се описује као „крхки“ у коме је једино што је извесно неизвесност. У таквом крхком свету мека моћ није довољна, већ је потребно и улагање у мере и средства превенције, као и одбрамбене способности.⁸⁰⁵ У условима када се нестабилност посматра као највећа претња, асиметричне претње представљају највећи изазов. Тероризам, ширење оружја за масовно уништење, регионални конфликти, слабе државе (корупција, злоупотреба власти, слабе институције и одговорност власти), организовани криминал и приватизација силе кључне су претње по Европску унију у периоду од 2003. године.⁸⁰⁶ У Европској стратегији безбедности се наводи да је слабост државе алармантна појава која подрива глобално управљање и доприноси међународној нестабилности.⁸⁰⁷ Ове претње су пре свега невојног карактера и нису видљиве или уобличене као што је то био случај са Совјетским Савезом и комунизмом, бар не до 2014. године када због припајања Крима Русија поново почиње да буде третирана као претња. Са друге стране, поред ових претњи, као опасност се види и америчко унилатерално и деловање ослоњено претежно на силу, посебно након интервенције на Ирак 2003.

---

⁸⁰⁵ “Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe, A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy”, June 2016, op. cit., Point 4, pp. 44-46.

⁸⁰⁶ “A Secure Europe in a Better World, European Security Strategy”, Brussels, 12 December 2003, op. cit., pp. 3-4.

⁸⁰⁷ Ibid, p.4.

године, због чега ЕУ настоји да формулише своју сопствену концепцију светског поретка. „Из европске перспективе, САД можда јесу бенигни хегемон, али у мери у којој њихове акције одлажу долазак светског поретка погоднијег за сигурност слабијих сила оне објективно јесу опасност“⁸⁰⁸, наводи Кејган.

За разлику од Кејгана који ову разлику приписује позицијама снаге односно слабости, наша теза је да ове разлике проистичу из различитих уверења о томе како се остварује безбедност и идентитет. Кејган ипак добро примећује, а то се може видети и из претходно побројаних претњи из Европске стратегије безбедности, разлику у поимању претње САД и ЕУ: за разлику од САД који као кључну претњу види „отпадничке државе“ (rough state), ЕУ већу претњу види у „пропалим државама“ (failed state) што доказује пример растуће толеранције према аутократским режимима и избора да је боље имати диктатора него хаос.⁸⁰⁹ То је и једна од лекција научених након Ирака и арапског пролећа. Међутим, то не значи да ЕУ не ради на демократизацији ових владајућих структура, будући да жели да створи прстен држава којима се „добро управља“, али кроз другачије методе него што то чине САД. Стабилност њених суседа на Истоку Европе, као и у Северној Африци најзначајнији су приоритети Уније. У том смислу, поред „лоше власти“, замрзнути конфликти и кризе у овом подручју стварају интерес ЕУ да стекне капацитете за управљање њима. Такође, могуће претње које долазе од унилатерализма других великих сила попут САД и Русије доприноси тежњи ЕУ да израсте у глобалног актера који се може такмичити својом концепцијом светског поретка.

У овом смислу постоји сличност између европског и америчког виђења али се начин одговора на ове претње разликује о чему говоримо у наредном потпоглављу. Са друге стране, сличност између европског и руског виђења претњи постоји када се ради о америчком унилатерализму и претераном коришћењу војне силе која се види као опасност и која се манифестовала у бројним терористичким нападима широм Европе, али и великим миграторним таласима из Северне Африке и са Блиског истока након 2011. године.

---

⁸⁰⁸ Robert Kagan, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, op. cit., p. 40.

⁸⁰⁹ Ibid, p. 30.

Са „буђењем Русије“ и њеним интервенцијама у Грузији, а посебно Украјини, поред тога што је то изазвало додатни страх код Источноевропских чланица, довело је и до израстања питања енергетске безбедности Уније у једно од приоритета и дало још један од разлога САД-у да се додатно ангажује у Источној Европи. Такође, са арапским пролећем, а посебно кризом у Сирији на чију дугорочност ни САД ни ЕУ нису рачунале, посебно истакнута претња, повезана са тероризмом, постају и илегалне миграције.

5.3.2.3. Субјекат безбедности: Од стратешке зависности ка стратешкој аутономији

Током 1990их година највећи број операција очувања мира у Европи, пре свега на Балкану, био је под руководством УН или ауторизован од стране УН. Међутим, са негативним искуствима у погледу могућности да овај мир заиста и сачувају европске земље су се концентрисале на успостављање ефикаснијих мисија – најпре под руководством НАТО, а затим и сопствених мисија које би потврђивале и улогу ЕУ као глобалног актера. Мисије које су биле под мандатом УН и НАТО, у новом миленијуму замењене су или допуњене мисијама предвођеним од стране ЕУ (SFOR у Босни и Херцеговини замењен је EUFOR-ом 2004. године, на Косову је успостављена мисија EULEX 2008. године, поред UNMIK и KFOR мисије, у Македонији у марту 2003. године успостављена је прва војна мисија ЕУ – CONCORDIA). У том смислу ЕУ се представља као актер који поред НАТО и УН може доносити одлуке о употреби силе и спроводити војне операције.

У свом говору на Минхенској конференцији 2007. године, Путин је на пример критиковао говор италијанског министра одбране у коме је наведено да употреба силе може бити легитимна једино када је одлука о томе донета од стране НАТО, ЕУ или УН, указујући на то да одлука о употреби силе може бити одобрена само ако је одобри СБ УН.⁸¹⁰ Једна од мотивација за развој сопствене безбедносне и одбрамбене политике, произилази и из намере да ЕУ поседује капацитете способне да брзо и ефикасно у кратком року одговоре на потенцијални напад или

---

⁸¹⁰ Из говора Владимира Путина на Минхенској конференцији 2007. године, “Putin's Prepared Remarks at 43rd Munich Conference on Security Policy”, February 12, 2007, op. cit.

кризу на европском подручју чак и онда када одлука у СБ УН из неког разлога није донета или се чека на њено доношење. Суштина стварања стратешке аутономије ЕУ је управо у томе да она створи механизме самосталног одлучивања и деловања у области безбедности и одбране у случајевима када је СБ УН блокиран у свом одлучивању, САД и НАТО нису вољни да предузму акцију за одбрану Европе или подрже неку другу операцију од интереса за ЕУ, у случају симетричних или асиметричних претњи, и свеукупно ради стварања алтернативе деловању под вођством САД.

ЕУ је са САД и другим неевропским савезницима потписала посебне договоре око њиховог учешћа у мисијама и операцијама ЗБОП, чиме жели да истакне свој мултилатерални приступ у спољном деловању и решавању заједничких проблема. Током Хладног рата ЕУ је била стратешки зависна од НАТО и одбране САД. Западноевропска унија и касније формирана Европски безбедносни и одбрамбени идентитет формирали су се као европски стуб НАТО и нису остварили значајнију самосталност. Тек са преношењем надлежности ЗЕУ на ЕУ и развојем ЗБОП, ЕУ добија могућност да оствари одређени степен аутономије у односу на НАТО, најпре кроз сарадњу ове две организације на равноправним основама, уз узајамну сарадњу и коришћење капацитета. На састанку Европског савета у Ници у децембру 2000. године предвиђено је стварање партнерства ЕУ и НАТО у процесу управљања кризама, две године касније усвојена је заједничка декларација којом је установљен формални оквир за сарадњу ЕУ и НАТО у области превенције сукоба и управљања кризама.⁸¹¹ Међутим, доказ постојања проблема у функционисању сарадње ЕУ и НАТО по принципима „Берлин плус“ споразума, који је између осталог предвиђао и могућност коришћења НАТО капацитета за операције ЕУ, је и то да у складу са њиме предузете само две операције – *Concordia* у Македонији и *Althea* у БиХ. То је значило и да ЕУ може уколико за то има интереса предузимати операције самостално, без консултација са НАТО и не везано за то да ли је и НАТО ангажован. Ово је био случај са операцијом *Artemis* у Конгу. Међутим ове операције ризикују сукоб са европским државама чланицама НАТО које нису чланице ЕУ (Турска, Исланд, Норвешка), па и САД-ом и Канадом. У будућности, границу стратешке аутономије ЕУ може представљати неувећавање

---

⁸¹¹ Дејана Вукчевић, *Европска унија као стратешки актер*, *op. cit.*, стр. 266.

постојећих нуклеарних капацитета држава са нуклеарним оружјем у Европи, како би се сачувала моћ одлучивања и премаћ САД у овој области, због чега ЕУ и остаје трајно везана за НАТО. Међутим, ЕУ може одлучити да и у овој области почне са увећањем својих способности у условима не постојања глобалних споразума о контроли наоружања са регионалним импликацијама. Такође, све већа самосталност Уније огледа се и у томе да се европске државе труде да већа издвајања за војни буџет, а које су САД од њих тражиле у циљу равноправнијег дељења терета НАТО савеза, троше на куповину наоружања и војне опреме европске одбрамбене индустрије, а не америчке.

Копс (Joachim Koops) наводи да су са развојем европске безбедносне и одбрамбене политике почетком новог миленијума и стварањем сопствених војних капацитета ЕУ, постојала два тренда у односу на ову организацију. Прво, постојала је нада да ће се ови нови капацитети користити као допринос УН мисијама очувања мира, а друго постојао је страх да ће развој ове политике додатно удаљити ЕУ од ангажовања директно у УН мисијама очувања мира. Они верују да су у периоду између 2003. и 2008. године постојали добри разлози за веровање у први тренд, будући да је ЕУ тада тежила да допуни одређене УН мисије (у Босни, на Косову, Конгу и Чаду) и да је остварена формализација и институционализација односа две организације кроз заједничке декларације из 2003. и 2007. године о управљању кризама.⁸¹² Заједничком декларацијом из 2003. године формиран је консултативни механизам „ЕУ-УН надзорни комитет управљања кризама“. Исти аутори наводе да је и након 2008. године уследило институционално јачање односа УН и ЕУ, уз посебан допринос ЕУ јачању операција очувања мира, представљајући модел за сарадњу УН са регионалним организацијама.⁸¹³ Почетком 2011. године, на захтев УН, започет је процес јачања подршке ЕУ мировним мисијама УН, а исте године на основу Резолуције ГС УН А/65/276 постаје посматрач са појачаним статусом у ГС УН, као једини недржавни актер. Овај статус јој омогућава да, иако без права гласа, представља заједничке позиције, интервенише, даје предлоге и учествује у заседањима ГС УН.⁸¹⁴

---

⁸¹² Joachim Alexander Koops et al., *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations*, op. cit., p. 63.

⁸¹³ Ibid, p. 64.

⁸¹⁴ “Multilateral relations”, *EEAS*, Published 12.6.2018, https://eeas.europa.eu/topics/multilateral-relations/2280/multilateral-relations_en, 13/01/2019.

ЕУ остаје актер који у својим стратешким документима највише потенцира улогу УН и европске државе су међу највећим „донаторима“ тупа које се налазе под руководством УН у операцијама очувања мира. Немачка је на пример у јануару 2017. године имала 432 припадника УН операција очувања мира (у операцијама вођеним од стране других актера има око 1.700 припадника), Италија 1.080 (око 3.000 у другим операцијама), Француска 93 (уз значајно ангажовање у мисијама у Африци са око 5.500 тупа које су предвођене од стране Француске).⁸¹⁵

Највећи број ангажовања ЕУ везан је за ЕУ суседство – Источно партнерство (посебно Украјина и Молдавија) и против-терористичке акције у Африци (Сахел и Медитеран). Такође, Француска као стална чланица СБ УН је најагилнија у захтевима за реформом Савета безбедности УН тако да укључи нове сталне чланице, пре свега Немачку, Бразил, Индију и неку од афричких земаља, у захтевима за реформом права вета тако да се сталне чланице СБ УН добровољно и колективно одрекну његовог коришћења у случајевима када се ради о масовним злочинима, као и операција очувања мира тако да буду делотворније у извршавању својих мисија.⁸¹⁶

Поред тога, Уговор о ЕУ у члану 42 предвиђа могућност да Савет повери извршавање одређеног задатка из области ЗБОП, под мандатом Уније, групи држава чланица које су вољне и поседују способности за извршавање тог задатка ради заштите вредности Уније и њених интереса. Унија уводи могућност формирања сталне структурне сарадње за оне државе чланице које предњаче у развоју својих војних способности и вољне су да уђу у дубље интеграције у области одбране. Такође државе чланице имају обавезу да помогну друге државе чланице у случају оружаног напада на њих, иако НАТО остаје основа колективне одбране.⁸¹⁷

---

⁸¹⁵ “Country Profiles”, *Providing for Peacekeeping*, op. cit., <http://www.providingforpeacekeeping.org/profiles/>, 30/12/2018.

⁸¹⁶ “France and the United Nations”, September 2018, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/united-nations/france-and-the-united-nations/>, 28/11/2018.

⁸¹⁷ “Consolidated version of the Treaty on European Union”, op. cit.

5.3.3. Очекивани светски поредак: Глобално управљање засновано на владавини права и делотворном мултилатерализму либерално-демократских држава

У Глобалној стратегији ЕУ из 2016. године ЕУ свет се описује као „комплекснији“, „повезанији“ и „спорнији“ и у њему ће, у складу са својим идентитетом и потребама безбедности, одређивати своју улогу, активности и опредељења. „Комплекснији свет“ треба да произведе јединственију Унију, то што је „повезанији“ да води ка глобалном управљању међузависношћу, а „спорнији“ ка јасном осећају одговорности, глобалном деловању, стварању партнерстава и промовисању демократије и људских права.⁸¹⁸ У складу са Глобалном стратегијом ЕУ ће тежити да кроз реалистичку процену стратешког окружења и доследни прагматизам оствари идеалистичку тежњу унапређења бољег света тј. своје концепције светског поретка којом ћемо се бавити у наставку.

Концепција делотворног мултилатерализма се базира на успостављању универзалних правила и вредности, демократији, слободној и фер трговини које су уграђене у међународне режиме. Тамо где међународни режими као системи регулације односа и процеса не постоје треба их створити и ЕУ у томе види себе као незаобилазног и важног актера. У Уговору о ЕУ (члан 21) наводи се да ће Унија дефинисати и следити заједничке политике и акције и радити у циљу постизања високог степена сарадње у међународним односима како би, између осталог, промовисала међународни систем заснован на јачој мултилатералној сарадњи и доброј глобалној управи.⁸¹⁹

ЕУ је била једна од предводника мултилатералног приступа глобалном управљању и регулацији.⁸²⁰ Свесна да „чиста стратегија равнотеже моћи традиционалних европских великих сила није више могућа због савремених геополитичких и стратешких реалности“⁸²¹ ЕУ се посветила развоју сопствене концепције светског поретка базиране на владавини правила и норми. Поред тога,

⁸¹⁸ “Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe, A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy”, June 2016, op. cit, Point 1, p. 8-9.

⁸¹⁹ “Consolidated version of the Treaty on European Union”, op. cit.

⁸²⁰ Michael H. Smith and Richard Youngs, „The EU and the Global Order: Contingent Liberalism”, op. cit., p. 46.

⁸²¹ Henri Kisindžer, *Svetски poredak*, op. cit., str. 82.

ова концепција обухвата мултилатералан приступ решавању криза, културу превенције и стратегију реакције.⁸²² У том смислу, кључни појмови око којих се формира концепција светског поретка ЕУ су: глобално управљање, мултилатерализам, „добра управа“ (good governance) и превенција.

Сам наслов прве Стратегије безбедности Европске уније – „Безбедна Европа у бољем свету“ – говори о томе да ова концепција настаје у контексту борбе против терора и моралистичке визије САД за стварањем „бољег света“. Крај Хладног рата оставио је САД „у доминантној позицији као војног актера“, али ниједна држава није способна да се самостално суочи са комплексним проблемима данашњице.⁸²³ Концепција светског поретка Европске уније обојена је узајамно амбивалентним односом према САД (од којих су тражиле већу аутономију након опоравка и израсле у компетитивног економског актера након 1957. године), као и страхом од потенцијалних непријатеља (где су зависне од америчке заштите и део су НАТО савеза).⁸²⁴ Једино деловањем у концерту и уз одређени степен стратешке аутономије у односу на САД и Русију, ЕУ представља значајног актера на међународној сцени – узимајући у обзир посебно политичке, економске и безбедносне показатеље. Још од настанка и економског развоја Европске заједнице/Уније, посебно од 1970их година постојале су сталне тензије са САД посебно у погледу економски питања (трговина и стране директне инвестиције којима су америчке фирме задоминирале производњом у Европи, монетарна питања) и поделе терета безбедности Западне Европе.⁸²⁵ Проблем америчког унилатерализма и посебно притиска на европске земље у погледу изградње гасовода које би је везали за Русију постојао још за време Реганове администрације, када су САД због тежње да наметне санкције СССР-у због ванредног стања у Пољској почетком 1980их биле против изградње гасовода из Сибира ка Европи, уз изговор да би тиме европске земље постале зависне од сировина чији би доток могао бити прекинут у било које време.⁸²⁶ Слична аргументација користи се данас у погледу примене санкција против Русије због Крима и Украјине чиме се врши

---

⁸²² Дејана Вукчевић, *Европска унија као стратешки актер*, op. cit., стр. 248.

⁸²³ “A Secure Europe in a Better World”, European Security Strategy, Brussels, 12 December 2003, op. cit., p. 1.

⁸²⁴ Walter S. Jones, *The Logic of International Relations*, op. cit., p. 88.

⁸²⁵ Ibid, p. 116.

⁸²⁶ Ibid, p. 121.

притисак на европске земље да одустану од гасних аранжмана са Русијом (попут Јужног тока или Северног тока 2), уз образложење да би тиме оне постале претерано зависне од Русије.

Начин на који ЕУ тежи да одржи стабилност је тројак: одговор на кључне претње које су пре свега асиметричне природе превентивно и у иностранству, изградња безбедности и добре управе/влада у суседству (стварање „прстена земаља којима се добро управља на Истоку и Медитерану“) и стварање међународног поретка заснованог на делотворном мултилатерализму (или глобално управљање). Делотворни мултилатерализам или глобално управљање, поред инвестирања у међународне установе, имплементације постигнутих договора и даљег правног регулисања, захтевају и трансформацију појединих стожера овог система попут УН или међународних финансијских институција, како би оне одсликале реалне процесе и стање и како се не би стварале алтернативне установе и пореци које би угрожавали европске интересе и вредности.⁸²⁷ Сама Стратегија базира се на култури превенције и препознаје да се безбедност Уније штити у иностранству, како се не би дозволило да се нека појава претвори у опасност на европском тлу. Борба против претњи Унији не води се само војним средствима већ се нагласак ставља на превенцији кроз деловање у иностранству, пре свега суседству ЕУ и употребу невојних средстава попут система контроле извоза наоружања и разних врста санкција. Говорећи о Извештају о реализацији Европске стратегије безбедности из 2008. године Вукчевић наводи закључак Никол Гнесото (Nicole Gnesotto) да је са једне стране, у овом документу, релативизован значај војне моћи за решавање међународних проблема, а са друге да је у њему истакнута потреба за „колективним светским управљањем“ који потврђује концепцију делотворног мултилатерализма представљеног у ЕСБ.⁸²⁸

Одговор на претње у иностранству остварују се кроз војно и цивилно присуство путем операција и мисија ЕУ у кризним подручјима која су од интереса за ЕУ. Политика проширења има за циљ стварање јединствене, стабилне и демократске Европе. Она је заснована на начелима диференцијације и условљавања и омогућила је ширење европског поретка – политичких, економских и правних

---

⁸²⁷ “Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe, A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy”, June 2016, op. cit., p. 39.

⁸²⁸ Наведено према: Дејана Вукчевић, *Европска унија као стратешки актер*, op. cit., стр. 253.

тековина – на земље које су желеле да буду њене чланице. Са друге стране, политика суседства, и њена посебна димензија – Источно партнерство – односи се на одржавање стабилности у суседству ЕУ на југу и истоку кроз помоћ у изградњи држава у којима постоји добра управа и отпорност институција.

Џулијан Линдли Френч (Julian Lindley-French) наводи да је европска стратешка култура, као вид специфичног баланса који један актер прави у избору средстава деловања, дефинисана од стране Американаца као контраст америчкој стратешкој култури, те се у том смислу јављају дихтомије попут Џозеф Нај насупрот Роберта Кејгана, Венера насупрот Марса или мека моћ насупрот тврде моћи. Уместо таквих или/или одредница, овај аутор наводи да су оне погрешне и да у суштини и САД и ЕУ располажу истим сетом инструмената али да они различито процењују када је који инструмент потребно применити. „У суштини, највећи део дебате око стратешког сукоба је у ствари метафора за улогу рата и стратешком концепту“⁸²⁹, наводи Линдли Френч. Ова култура подразумева постојање дељене процене окружења, дељеног погледа на вредности и интересе који се требају промовисати и штитити и дељено деловање у том правцу.⁸³⁰ То подразумева и поделу улога у остваривању заједничке безбедности и одбране која одређује развој одређених одбрамбених способности тј. специјализацију одбрамбених способности чланица у складу са њиховим улогама у обављању одређених задатака европске одбране.⁸³¹

Стварање међународног поретка заснованог на делотворном мултилатерализму представља концепцију светског поретка ЕУ. Једино у оваквом поретку ЕУ остварује своју безбедност и улогу глобалног нормативног актера. Овај концепт се у значајној мери заснива на функционализму, али и Буловој концепцији међународног друштва у коме су међународне установе и заједничке вредности темељ постојања. „Развој јачег међународног друштва, међународне установе које добро функционишу и међународни поредак заснован на правилима (rule-based international order), наш је циљ“⁸³², наводи се у Европској стратегији безбедности из

---

⁸²⁹ Julian Lindley-French, “The Future of European Security and Defence Policy: Implications for Member-States”, in: Jochen Rehl and Hans-Bernhard Weisserth (eds.), *Handbook on CSDP*, 2013, p. 128.

⁸³⁰ Ibid.

⁸³¹ Sven Biscop, “Future Perspectives of the CSDP – An Academic View”, in: Jochen Rehl and Hans-Bernhard Weisserth (eds.), *Handbook on CSDP*, 2013, p. 127.

⁸³² “A Secure Europe in a Better World”, European Security Strategy, Brussels, 12 December 2003, op. cit. p. 9.

2003. године. Овај поредак окупља се око поштовања међународног права и централне улоге Савета безбедности Уједињених нација у очувању међународног мира и безбедности. Свака од установа међународног друштва – уговори, режими и организације – морају бити делотворни у својој примени и садржати механизме за реаговање када су њихове одредбе прекршене. Овај поредак остварује се кроз политику проширења – ширења чланства и веза ЕУ, НАТО и других међународних организација попут Светске трговинске организације – и изградњу поверења. Основне јединице овог умреженог – „де-централног“ – светског поретка су „региони“ који представљају „критичне просторе управљања“.⁸³³

Међутим, овај поредак није имун на тип унутрашњег уређења држава које га чине. У томе је кључна разлика у односу на руску концепцију светског поретка. Поредак глобалног управљања ЕУ – међународно друштво засновано на делотворним међународним установама – зависи од квалитета влада које га чине. „Најбоља заштита за нашу безбедност је свет демократских држава којима се добро управља“⁸³⁴, наводи се у Стратегији из 2003. године. То су државе у којима постоји добра управа, владавина права и поштовање људских права, борба против корупције и злоупотребе власти. Самим тим, нису све државе данас чланице међународног друштва и у том смислу, слично америчкој концепцији, постоје отпадничке државе које представљају извор претњи и које се разликују у томе да ли су се одлучиле за изолацију или кршење међународних норми.⁸³⁵

И у овој концепцији владе морају бити одговорне за своје акције и штитити цивилно становништво од геноцида, ратних злочина, етничког чишћења и злочина против човечности (у складу са концептом „Одговорност за заштиту“). Након америчко-британске интервенције на Ирак 2003. године, ЕУ је себе видела као лидера у обнови мултилатералног поретка.⁸³⁶ И данас њени лидери на глобалним форумима позивају на обнову мултилатерализма, урушеног погоршаним односима САД и Русије.

---

⁸³³ “Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe, A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy”, June 2016, p. 32.

⁸³⁴ “A Secure Europe in a Better World”, European Security Strategy, Brussels, 12 December 2003, op. cit., p. 10.

⁸³⁵ Ibid.

⁸³⁶ “Report on the Implementation of the European Security Strategy - Providing Security in a Changing World”, Brussels, 11 December 2008, op. cit., p. 2.

Европска унија тежи постизању „стратешке аутономије“ која је неопходна за остваривање заједничких интереса грађана Уније, као и начела и вредности Уније. У Глобалној стратегији за спољну и безбедносну политику ЕУ наводи се да се ови циљеви најбоље се постижу у међународном систему заснованом на правилима и мултилатерализму.⁸³⁷ Због тога ће ЕУ наставити да се залаже за глобални поредак заснован на правилима и мултилатерализму као кључном начелу у чијем се средишту налазе Уједињене нације.⁸³⁸ Овај поредак се назива још и „глобално управљање за 21. век“ што значи да је „ЕУ посвећена глобалном поретку заснованом на међународном праву, који гарантује људска права одрживи развој, и трајни приступ заједничким добрима.“⁸³⁹ Како се у овој стратегији наводи, она представља спој реалистичке процене постојећег стратешког окружења и идеалистичке тежње да се створи бољи свет – спој интереса и вредности који се узајамно конституишу.⁸⁴⁰ У томе је слична америчкој Стратегији из 2010. година, која садржи опис света какав јесте и какав треба да буде тј. каквом САД теже. ЕУ је појединачно највећи финансијски донатор УН - финансира више од 30% редовног буџета УН, 33% операција одржавања мира и око пола укупног броја контрибуција држава чланица фондова и програма УН.⁸⁴¹

Основни начин на који ЕУ остварује жељени поредак био је кроз „меку моћ“ – свој пример, утицај, продубљивање и проширивање правног регулисања и модел организовања. Све већи акценат ставља се, међутим, и на развој војних способности посебно након америчког „претераног растезања“ на Блиском Истоку и улоге Русије у Грузији и Украјини. Деловање ЕУ креће се између изолационизма и исхитреног интервенционизма и вођено је „принципијелним прагматизмом“.⁸⁴² У овој концепцији, актери глобалног управљања нису само државе. То су и међународне организације и недржавни актери попут невладиних организација, привредних друштава и стручњака из појединих области. У различитим питањима глобалног управљања комбинације актера који управљају могу бити различите како

---

⁸³⁷ “Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe, A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy”, June 2016, op. cit., p. 4.

⁸³⁸ Ibid, p. 8.

⁸³⁹ Ibid, p. 10.

⁸⁴⁰ Ibid, p. 8, 13.

⁸⁴¹ “Multilateral relations”, *EEAS*, 12.6.2018, op. cit.

⁸⁴² “Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe, A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy”, June 2016, op. cit. p. 16.

би се постигла оптимална решења. Битна ставка европске стратешке аутономије је стварање јаке индустријске базе у области одбрамбене.

Говорећи о разликама између погледа на претње и начина њиховог решавања САД и ЕУ, Кејган наводи да оне не деле исти шири поглед на то како светом треба да се управља, о улози коју би међународне установе (међународне организације и међународно право) требало да имају у њему, као и адекватној равнотежи између употребе силе и дипломатије у међународним односима.⁸⁴³ Он наводи да је европски интерес „изградња света у коме војна снага и тврда моћ значе мање од економске и меке моћи, међународни поредак у коме међународно право и међународне институције значе више од моћи појединачних држава, где је унилатерална акција моћних држава забрањена, где све државе без обзира на њихову снагу имају једнака права и једнако су заштићене заједнички договореним међународним правилима понашања.“⁸⁴⁴ За Европљане се идеали и интереси остварују у свету чије се управљање заснива на начелима мултилатерализма, док је за Американце то у мањој мери случај.⁸⁴⁵

Јошка Фишер, немачки министар спољних послова, изјавио је да је суштина концепта Европе након 1945. године одбијање европског начела равнотеже снага и хегемонских амбиција било које појединачне државе.⁸⁴⁶ То указује на разлику европске концепције светског поретка у односу и на руску и на америчку. Такође, то указује на методе којима ЕУ жели да оствари овај циљ и онемогући настајање таквог хегемона – кроз „мултилатерализацију“ САД и успостављање поретка заснованог на правилима и мултилатералном управљању - а не односима снага.⁸⁴⁷ У том смислу светски поредак је само проширена верзија европског мултилатералног поретка.

---

⁸⁴³ Robert Kagan, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, op. cit., p. 37.

⁸⁴⁴ Ibid.

⁸⁴⁵ Ibid, p. 39.

⁸⁴⁶ "From Confederacy to Federation – Thoughts on the finality of European integration", Speech by Joschka Fischer at the Humboldt University, Berlin, 12 May 2000, https://www.cvce.eu/en/obj/speech_by_joschka_fischer_on_the_ultimate_objective_of_european_integration_berlin_12_may_2000-en-4cd02fa7-d9d0-4cd2-91c9-2746a3297773.html, 28/10/2018.

⁸⁴⁷ О „мултилатерализацији САД“ као кључном циљу европске спољне политике видети: Steven Everts, *Unilateral America, Lightweight Europe? Managing divergence in transatlantic foreign policy*, Centre for European Reform, February 2001.

6. ДЕЛОВАЊЕ РАЗЛИКА У КОНЦЕПЦИЈАМА СВЕТСКОГ ПОРЕТКА НА ГЛОБАЛНОМ, ЕВРОПСКОМ И ЗАПАДНО-БАЛКАНСКОМ НИВОУ

У претходном делу дисертације размотрили смо разлике које постоје између концепција светског поретка у политикама безбедности САД, Русије и ЕУ а у даљем делу дисертације размотрићемо утицај ових разлика на глобалном, европском и подрегионалном нивоу.

Компетитивност великих сила значајно је порасла након 2008. године, тиме нарушавајући стабилност светског поретка. У складу са руским идентитетом о коме смо писали у претходном поглављу, неукључивање Русије у одлучивању о употреби силе на Балкану и Блиском Истоку током 1990их и почетком 2000их, обојене револуције у руском суседству у првих пет година новог миленијума, као и проширење две организације у којима не постоји руско учешће – НАТО и ЕУ – до граница Русије и на Црно море, уз најаву даљег проширења, навеле су Русију да ове потезе види као покушај новог окруживања од стране Запада и претњу по свој идентитет и безбедност. Вера у то да се може остварити оно што је предлагано још у време формирања НАТО, као и након Хладног рата и касније након најаве нових проширења – нови безбедносни концепт и архитектура за Европу као заједнички дом или проширену Европу – а што би заменило хладноратовску блоковску структуру и представљало нови европски и светски поредак је изгубљена.

Према Јељциновим речима из децембра 1994. године изговореним на самиту КЕБС-а о последицама проширења НАТО као војног блока из времена Хладног рата, све до граница Русије, непризнавање равноправног статуса Русије и њена изолација, уз стварање нових подела у Европи – значиће наступање Хладног мира. Томас Фридман (Thomas L. Friedman) је пет месеци касније овакав мир поистоветио са „деромантизацијом“ руско-америчких односа наводећи да ови односи неће бити стратешко партнерство, али ни потпуна конфронтација. Они ће бити „необуздавање“ са селективном сарадњом и селективним конфронтацијама – „ера коју ће наша деца памтити као Хладни мир, као што ми памтимо последњих 40 година Хладног рата.“⁸⁴⁸ Хладни мир значи нову конфронтацију САД и Русије и нову

---

⁸⁴⁸ Thomas L. Friedman, “The Cold Peace”, *Foreign Affairs*, April 26, 1995,

линију поделе у Европи. То је мир који је претежно заснован на одвраћању, а не сарадњи, због чега јачају војне компоненте на уштрб механизма сарадње попут међународних установа (уговора, режима и организација). У условима када се не остварују потребе безбедности и идентитета, национализам и „ја први“ политика расту, што додатно заоштрава ситуацију.

Овакав исход Путин је уочио практично одмах по доласку на власт, са немогућношћу да са САД-ом испреговара било какву трајнију коалицију или договор – па ни против тероризма или противракетне одбране, као и са подршком САД-а такозваним обојеним револуцијама у руском окружењу, у постсовјетским државама. Већ 2001. године у Русији је усвојен Федерални уставни закон „Процедуре пријема у Руску Федерацију и формирање унутар ње нових конститутивних територија“, по којем ће 13 година касније Крим бити примљен у састав Руске Федерације. Након изласка САД из АВМ уговора 2002. године, интервенције на Ирак 2003. године и стационирања све већег броја америчких трупа у региону Централне Азије, ради интервенција на Блиском Истоку, као и због „обојених револуција“ у државама региона и великог ширења НАТО на Исток 2004. године којим је она дошла на границе са Русијом на Балтику, Путин је 2005. године изјавио да је распад СССР-а била највећа геополитичка катастрофа века.⁸⁴⁹ Овај моменат неки политичари и аутори узимају као почетак ревизионистичке или реваншистичке политике Русије, што значи довођење у питање основа завршетка Хладног рата – либерално-демократских уређења и постојећих граница – и директно супротстављање постизању безбедности кроз интеграције предвођене САД-ом и стварање демократских држава (или мира) путем мешања у унутрашње ствари (револуције и војне интервенције). Такође, тада је коначно превладала свест у Русији о томе да она у овом формату не може самостално да балансира или одвраћа активности САД и НАТО у њеном окружењу, већ да мора стварати равнотежу у свим областима – на нивоу међународних институција и стратешких партнерстава, војног присуства и утицаја, па и самог наратива и културних вредности. Годишње заседање BRICS-а започело је 2009. године, Нова развојна банка BRICS формирана је 2013. године, 2015. године формирана је Азијска банка

<https://www.nytimes.com/1995/04/26/opinion/foreign-affairs-the-cold-peace.html>, 28/10/2018.

⁸⁴⁹ Vladimir Putin, „Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation“, April 25, 2005, op. cit.

за улагања у инфраструктуру и Евроазијска економска унија. Ова противхегемонија није била могућа док се није остварио одређени степен сарадње између држава учесница, који је укључивао и сферу безбедности и одбране, док америчке акције нису пришле довољно близу границама ових земље и док након Светске економске кризе САД нису биле довољно ослабљене и њихов углед додатно пољуљан. Такође, унутар Европе, није могло доћи до формирања и спровођења засебне концепције светског поретка док се није достигао одређени (дубински) степен интеграције који је обухватио и сферу безбедности и одбране, омогућавајући тако Унији да себе види као јединственог глобалног актера, након потписивања Лисабонског уговора. Свеукупно, ови процеси своју зрелост достижу у периоду 2007-2010. година, када можемо говорити о њима као актерима са јасном идејом о томе како светски поредак треба да изгледа. Тих година дакле започиње Америчка усмереност на „обнову лидерства“, са доласком Барака Обаме на место председника САД, Лисабонски споразум о ЕУ је ступио на снагу, а Русија ће дефинитивно схватити да се обећања која су јој дата у погледу безбедносне архитектуре у Европи неће остварити (са пропашћу Медведевљевог Предлога уговора о европској безбедности).

Путин ће 2007. године одржати Минхенски говор у коме ће и дефинитивно активности Запада, посебно ширење НАТО на Исток, означити као непријатељске, а покушај стварања униполарног света од стране САД, посебно неконтролисано употребом војне силе и трком у наоружању, као највећу претњу светском миру.⁸⁵⁰ Подсећамо да ова упозорења нису нова, и бавили смо се њима у читавој дисертацији, али се овог пута Русија неће зауставити само на упозорењима, што је разлика у односу на дотадашњи пост-хладноратовски период. Уследиће гасна криза са Украјином 2006. и 2009. године, Светска економска криза 2008. године, ЛПН Косова, Букурештанска декларација НАТО којом се потврђује политика отворених врата и за Украјину и Грузију, интервенција Русије у Грузији уз признавање независности две њене покрајине, као и усвајање Источног партнерства ЕУ 2009. године, што ће представљати додатне ударце за односе између САД, Русије и ЕУ. Коначан ударац биће задат неусвајањем руских предлога Европског безбедносног уговора и Споразума о начелима односа између Русије и НАТО и одлука о

---

⁸⁵⁰ Putin's Prepared Remarks at 43rd Munich Conference on Security Policy, February 12, 2007, op. cit.

размештању европског дела глобалног противракетног штита (такозвана Трећа позиција Националне противракетне одбране САД), као и успостављање ближих економских односа Украјине и ЕУ, што ће даље водити и Украјинској кризи 2014. године, руском укључивању у сукоб у Сирији и најнижој тачки у односима три предметна актера.

Сва ова супротстављања која укупно доводе до нестабилности светског поретка последица су различитих концепција светског поретка САД, Русије и ЕУ, што је уједно и наша главна хипотеза коју ћемо настојати да докажемо у наредном делу дисертације. У наредном делу дисертације бавићемо се провером хипотезе и сагледавањем како предметни актери делујући ка остваривању својих замисли светског поретка доприносе све већој нестабилности светског поретка тј. слабљењу функционисања механизам сарадње и онемогућавању постизања договора у економској, политичкој, па и стратешкој сфери.

6.1. Разлике у концепцијама светског поретка у политикама безбедности САД, Руске Федерације и Европске уније на глобалном нивоу

6.1.1. Разлике у концепцијама светског поретка у политикама безбедности САД, Руске Федерације и Европске уније и употреба силе у међународним односима

Став САД, Русије и ЕУ према употреби силе дубоко је обликован ставом према суверенитету и начину успостављања мира. Док за САД и ЕУ суверенитет представља одговорност сваке државе да заштити своје становништво и гарантује му одређени степен људских права, за Русију је он право које не дозвољава другим државама да се мешају у унутрашња питања, чак ни под изговором хуманитарних интервенција или „одговорности да се заштити“ односно ради успостављања мира или заштите људских права.

Постхладноратовски период ангажовања НАТО указује на то да се он ангажовао и када су постојале резолуције СБ УН које је требало применити, али и онда када су оне изостале. Прва војна ангажовања НАТО, и то ван територије за

чију је одбрану ова организација била задужена, а ради заштите цивила, осигуравања примене резолуција УН и стварања мира, дешавала су се у Босни и Херцеговини у периоду 1992-1995. година. За разлику од тог периода бомбардовање СРЈ 1999. године уследило је и мимо одлуке СБ УН, као и интервенција на Ирак 2003 године (који је био бомбардован и током 1990их). Интервенција у Авганистану 2001. године уследила је као акт самоодбране САД након терористичких напада од 11. септембра те године. У Либији је 2011. године дошло до интервенције позивањем на Резолуцију СБ УН којом се требала осигурати зона забрањеног лета и сматра се операцијом „одговорности да се заштити“. У Сирији је дошло до низа бомбардовања након 2014. године. У сваком од ових случајева САД је деловала самостално или под окриљем НАТО (некад не уз учешће свих држава Савеза већ оних „вољних“). Ове интервенције су након 2001. године почели да прате и захтеви за сменом лидера ових земаља који су окарактерисани као тирани, а у неким случајевима ти лидери су осуђени и/или убијени. То је за Русију значило покушај САД да створи униполарни свет заснован на унилатералној употреби силе, мешању у унутрашње ствари и променама режима. „Сви покушаји да се у међународни језик уведу такви концепти попут „хуманитарна интервенција“ или „ограничени суверенитет“ како би се оправдала унилатерална сила која заобилази СБ УН су неприхватљиви“⁸⁵¹, наводи се у Концепцији спољне политике РФ из 2000. године.

Након септембра 2001. године САД себе виде као државу у рату. Могућност преемптивне употребе силе, као вида самоодбране, самостално, у коалицији или под мандатом НАТО, за стварање не само безбеднијег, већ и бољег света суштинска је одлика америчке концепције светског поретка након септембра 2001. године.

Промене режима зарад спречавања ширења оружја за масовно уништење тј. борба против отпадничких режима и терориста постају нови разлози за америчку једнострану употребу силе. Поред тога, у том периоду усвојена је доктрина преемптивног напада тј. реаговања као вида самоодбране на стварање претњи и пре него што оне постану у потпуности формиране. Усвајање ове доктрине последица је напуштања стратегије одвраћања и интеграције и превладавања уверења да је

---

⁸⁵¹ “Foreign Policy Conception of the Russian Federation”, op. cit, p. 95.

„најбоља одбрана, добар напад“.⁸⁵² Оваква промена правдана је променом претње – за разлику од Хладног рата у коме су непријатељи тежили избегавању ризика, отпадничке државе су данас спремне да преузму више ризика. Такође, оружје за масовно уништење је током Хладног рата представљало последње средство, док су данас отпадничке државе спремне да га користе као прво средство одбране због несразмерне моћи у односу на савезничке конвенционалне снаге. Оног момента кад САД, у циљу своје самоодбране, почињу да делују преемптивно, употребљавајући силу и пре него што је постојање реалне претње утврђено и без сагласности свих релевантних актера, Русија и Европска унија почињу да се удаљавају од америчке концепције светског поретка.

Такође, томе доприноси и промена циљева преемптивног деловања. За разлику од дотадашње политике обуздавања Садамовог режима и помагања демократским снагама да га промене, Буш је 2002. године најавио да ће САД ако треба употребити и војну силу да промени власт у Ираку како би се коначно обрачунала са његовим програмима за оружје за масовно уништење, што се и десило наредне године. Садам Хусеин је убијен 2006. године, а 2011. године слична судбина задесила је и Моамера Гадафија након војне интервенције на Либију. Русија није дозволила да слична судбина задеси и сиријског председника Башара ал Асада након арапског пролећа, а украјинском председнику Јануковичу је 2014. године пружио азил.

Након доласка Барака Обаме на чело САД деловало је као да је време „ресетовања“ заиста наступило и да ће САД променити свој приступ употреби силе, али „Арапско пролеће“ које је уследило већ крајем 2010. године демантовало је оваква мишљења. Кисинџер наводи да је један од главних доприноса САД овом таласу револуција у Северној Африци и на Блиском Истоку осуда, противљење и рад на уклањању влада које је оценила као аутократске.⁸⁵³ Са избором Барака Обаме за председника САД и Дмитрија Медведева за председника Русије, што је поновно бирање кадра из економске номенклатуре, доћи ће до „ресетовања“ односа – потписивања новог START-а и пријема Русије у Светску трговинску организацију. Међутим, нова америчка администрација се није одрекла унилатералне употребе

---

⁸⁵² “The National Security Strategy of the United States of America”, The White House, September 2002, op. cit., p. 6.

⁸⁵³ Henri Kisindžer, *Svetski poredak*, op. cit., str. 105.

силе када она процени да су њени или интереси њених савезника и партнера угрожени, нити је дозволила да у томе буде ограничена било чијим ветом у међународним организацијама. Уместо тога, употреба силе остала је ствар америчког избора, а не предмет ограничавања међународних установа. То је директна последица америчког поимања светског поретка и улоге свог лидерства у њему у циљу заштите америчких интереса. У Стратегији безбедности САД из 2010. године наводи се да употреба војне силе у појединим случајевима „може бити неопходна ради одбране земље и савезника или како би се очувао шири мир и безбедност, укључујући заштиту цивила који се суочавају са хуманитарном кризом ширих размера.“⁸⁵⁴ Овакав став је у потпуности у складу са одредбама концепта „Одговорност за заштиту“ и схватањем да су у глобализованом и међузависном свету многе претње повезане, не познају националне границе и захтевају одговор како на националном тако и на регионалном и глобалном нивоу.⁸⁵⁵ Из тог разлога дуготрајно помирење са Русијом и није било могуће, а одлучивање о употреби силе остаје кључан фактор разилажења две администрације.

Разматрајући питање могуће интервенције САД и НАТО на Иран, која би по њему имала катастрофалне последице, руски председник Путин наводи да је „Запад показао превише воље да 'казни' поједине земље. На сваки мањи развој он посеже за санкцијама, ако не и оружаном силом.“⁸⁵⁶ По њему овакав однос Запада према употреби силе представља и могући узрок пролиферације нуклеарног оружја јер приморава поједине земље да теже његовом стварању како би се заштитиле, верујући да је то једино средство одвраћања од могућег суровог, па и оружаног, мешања у њихове унутрашње ствари.⁸⁵⁷ Позиција САД по овом питању је да се ради не о дефанзивним, већ офанзивним намерама Ирана као „отпадничке државе“ да успостави регионалну хегемонију и теократске режиме у региону Блиског истока. Заузимање става о овом питању свакако захтева одговор на питање: Да ли би гаранција САД и НАТО да Иран неће бити нападнут уколико се придржава норми о неширењу оружја за масовно уништење отклониле његове или такве тежње неке друге државе, да овакво оружје стекне? Слично питање потегло се у случају Сирије

---

⁸⁵⁴ “National Security Strategy”, The White House, May 2010, op. cit., p. 22.

⁸⁵⁵ “60/1. 2005 World Summit Outcome”, Resolution adopted by the General Assembly, UN, 24 October 2005, <http://www.un.org/womenwatch/ods/A-RES-60-1-E.pdf>, 12/01/2019, Point 71, 138, 139.

⁸⁵⁶ “Vladimir Putin on Foreign Policy: Russia and the Changing World”, *Valdai Club*, 27.02.2012, op. cit.

⁸⁵⁷ *Ibid.*

када је одговор био да уколико се Асадов режим одрекне хемијског наоружања САД неће извршити интервенцију против ње. Ово ће подстаћи и решавање Иранског питања крајем 2013. године које ће окончати закључивањем најпре привременог споразума а затим и Заједничког свеобухватног плана акције у јулу 2015. године између Ирана, пет сталних чланица СБ УН, Немачке и ЕУ.

У руској концепцији, САД преувеличавају претњу нуклеарним оружјем Ирана и Северне Кореје да би оствариле своју глобалну доминацију кроз постављање противракетног штита и бројних војних база широм Блиског истока, Европе и Азије. Тежња ка стварању поретка заснованог на равнотежи моћи и подели сфера деловања (слично Медведевљевом предлогу секторског приступа у изградњи заједничке противракетне одбране) огледа се у Путиновој критици америчког ангажовања у Авганистану које није отклонило претње које потичу из ове земље попут тероризма, организованог криминала или трговине дрогом, и ставу да се претње из ове земље могу превазићи једино глобалним напорима који се ослањају на Уједињене нације и регионалне организације – ОДКБ, ШОС и ЗНД.⁸⁵⁸ Разлике ће се испољити у томе да је приликом разматрања употребе силе Русија заинтересована за демократију међу државама, а САД за демократију унутар држава.

Разлике у америчкој и руској концепцији светског поретка огледају се и односу према сукобу у Сирији. Поимање овог сукоба од стране САД било је да се ради о демократској револуцији, наставку „Арапског пролећа“, у коме је народ Сирије желео да збаци дугогодишњег владара-тиранина. Председник Обама је чак јавно позвао сиријског председника Асада да се повуче у августу 2011. године.⁸⁵⁹ Али док је САД позивао свет да подржи напоре ка остваривању демократије у Сирији и одрекне се хемијског наоружања, „друге велике силе као што су Русија и Кина су се томе успротивиле позивајући се на вестфалско начело немешања.“⁸⁶⁰ Супротстављање око Сирије ће се додатно заоштравати све до кулминације 2015. године када се Русија војно укључила у сукоб, на позив председника Асада, чиме је желела да укаже на поштовање начела немешања у унутрашње ствари. Међутим,

---

⁸⁵⁸ Ibid.

⁸⁵⁹ Chris McGreal, Martin Chulov, “Syria: Assad must resign, says Obama”, *The Guardian*, 19 August, 2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/aug/18/syria-assad-must-resign-obama>, 21/10/2018.

⁸⁶⁰ Henri Kisindžer, *Svetski poredak*, op. cit., str. 107.

то није био случај са Украјином, када се Русија умешала на Криму након збацивања са власти председника Јануковича 2014. године. Криза у Украјини ће довести до још веће нестабилности светског поретка – онемогућити или знатно отежати функционисање постојећих механизма сарадње и постизање договора – доводећи до оштрије поделе у Европи, изолације Русије (избацивањем Русије из чланства Г7, суспендовањем права гласа у Савету Европе, суспендовањем сарадње у оквиру Савета НАТО-Русија, увођењем санкција).

Као што смо видели приликом разматрања руске концепције светског поретка Русија се противи интерпретацији начела употребе силе на такав начин да се оправда њена употреба или даје право или одговорност једној држави или групи држава да делују мимо одлуке СБ УН позивајући се на начела хуманитарног интервенционизма, заштите цивила или „одговорности за заштиту“, као и интерпретацији члана 51 Повеље УН који се односи на право на самоодбрану на такав начин да укључи и борбу од међународног тероризма и ширења оружја за масовно уништење. Уместо тога Русија је захтевала стриктно поштовање начела суверене једнакости и немешања у унутрашње послове држава, одлучивање у СБ УН о употреби силе, стварање међународних противтерористичких коалиција, као и заједничких противракетних система и универзалних правила и одговорности за све земље са нуклеарним оружјем.

6.1.2. Контрола наоружања

Видели смо из претходног дела дисертације да су три уговора која су омогућила превазилажење поделе у Европи и крај Хладног рата практично стављени ван снаге – Уговор о конвенционалним снагама у Европи (CFE), Уговор о противракетној одбрани (ABM) и Уговор о нуклеарном оружју средњег домета (INF).⁸⁶¹ Ови споразуми, заједно са START-ом, чинили су део стратешке

---

⁸⁶¹ Амерички председник Доналд Трамп је 20. октобра 2018. године, на митингу у савезној држави Невади уочи парламентарних избора изјавио да ће се САД повући из INF Уговора и наставити да развија сопствено наоружање осим уколико Русија и Кина не буду спремне на нови договор, јер је Русија прекршила постојећи. Министарство одбране Велике Британије је подржало ову најаву Трампа, док је, са друге стране, Москва ове најаве протумачила као резултат „вечитог сна САД да доминирају светом“, „London podržava odluku SAD da napusti sporazum s Rusijom“, *NI*, 21.10.2018, <http://rs.n1info.com/a429584/Svet/Svet/London-podrzava-odluku-SAD-da-napusti-sporazum-sa-Rusijom.html>, 21/10/2018.

стабилности у свету и Европи, која је до 2019. године значајно поремећена. У овом делу дисертације ћемо се бавити противракетном одбраном у Европи, ставовима САД, Русије и ЕУ по овом питању, као и статусом контроле конвенционалних снага у Европи.

Борба САД против отпадничких држава – тиранија и терориста у XX веку – и страх да ови актери не дођу у посед оружја за масовно уништење и балистичких ракета, водиће је ка већој одлучности да размести Национални систем противракетне одбране.

Издавањем САД из АБМ Уговора и одлука Бушове администрације почетком миленијума да размести део копненог противракетног система средњег домета и у Европи (Ground-Based Midcourse Defense (GMD) system), поред већ постојећих ракета на Аљасци и у Калифорнији, као одбране од могућих ракетних напада из Ирана, до 2020. године додатно ће пореметити односе САД, Русије и Европске уније у XXI веку.

Батлер (Nicola Butler) и Бучер (Martin Butcher) разматрају три главна противника Бушовог предлога противракетне одбране - НАТО савезнике на чијој су територији требали бити постављени елементи америчке противракетне одбране, противнике у Конгресу због техничких несавршености овог система и противљење Русије.⁸⁶² У наставку ћемо навести објашњења која ови аутори нуде за сваког од ова три противника. У првобитним Бушовим плановима противракетне одбране у Европи, копнени делови противракетног система су требали бити постављени у Пољској и Чешкој. Тускова (Donald Tusk) влада у Пољској током 2007. и 2008. године није прихватила стационирање руских војника као меру изградње поверења између САД и Русије и желела је да противракетни систем буде део НАТО и ЕУ система безбедности и одбране, као и додатне безбедносне гаранције и финансије САД-а за модернизацију пољске војске (набавку Патриот и ТНААД противракетних система). Такође, Чешка се противила због стационирања америчких снага и базе (поучена лошим историјским искуством када су на њеној територији биле стациониране трупе СССР), жеље да систем буде под НАТО командом, антагонизовања са Русијом и веровања у лош утицај радара на здравље

---

⁸⁶² Nicola Butler and Martin Butcher, „Bucharest Summit: US Missile Defence Bases Continue to Divide NATO“, *Disarmament Diplomacy*, Issue No. 87, Spring 2008, <http://www.acronym.org.uk/old/dd/dd87/87nbmb.htm>, 28/01/2019.

људи и животну околину. Такође, како аутори наводе и Немачка и Словачка су желеле да се разговори о овом питање воде унутар НАТО и да систем буде под НАТО командом, док су неки савезници из Југоисточне Европе, посебно Румунија, наводили да они не могу бити заштићени уколико би се систем поставио како је замишљен у Пољској и Чешкој. Бугарска и Белгија (као и Канада) износиле су забринутост око нуклеарног отпада у случају обарања ракета изнад Европе због чега делује као да су Европа и Канада „замољене да прихвате нови и озбиљни ризик како би пружиле одбрану САД-у.“⁸⁶³ Са друге стране, аутори наводе да је Британија желела да њене две базе (Филингдејлс и Менвит Хил) буду део америчког противракетног штита. Како смо навели, другу препреку постављању Бушовог противракетног штита представљао је амерички Конгрес. Поједини сенатори изразили су дилему поводом овог плана због његове недовољне координације са НАТО савезницима, проширивања противракетне одбране у Европи изван постојећег система у Великој Британији, као и да оперативност система није потврђена због чега су захтевали додатна тестирања. Русија се противила због своје искључености из планова о постављању овог система, претње коју он представља за њене офанзивне стратешке способности због могућности да се њиме пресрећу и интерконтиненталне ракете (које Иран сигурно не поседује) због чега је код Русије постојала сумња да је систем уперен против ње, као и америчким размишљањима да се један од радара овог система нађе у Грузији или Азербејдану. Русија је због тога претила да ће ове државе узети као нове мете и да ће распоредити своје ракете на новим местима. Аутори даље наводе да је средином 2007. године Русија понудила сарадњу на пољу противракетне одбране и предложила коришћење руског радара у Азербејдану (под руском командом) и ракета пресретача из Турске и Ирака како се америчка постројења не би изградила у Источној Европи (ракете пресретачи су требале бити у Пољској а радар у Чешкој) што би натерало Русију да иступи из INF Уговора и распореди ракете средњег домета у Калињинграду.⁸⁶⁴ Такође, постављање делова овог система у свемиру би, по Русији, изазвало нову трку у наоружању. Ипак, јасно је да овакав предлог Русије не би био ни географски и стратешки оправдан, а ни са становишта ефикасности и контроле. Такође, исте

---

⁸⁶³ Ibid.

⁸⁶⁴ Ibid.

године је руски председник Путин упозоравао на то да одредбе о уништавању ракета средњег и малог домета нису универзалне, а да многе друге земље данас поседују овај тип ракета.⁸⁶⁵ САД су наставиле са својим планом противракетне одбране, која ће ускоро постати потпуно оперативан, као и са изградњом дела противракетне одбране или слоја који би се налазио у свемиру.

Како би превазишла неке од преосталих препрека Обамина администрација је у септембру 2009. године одустала од Бушових планова противракетне одбране и усвојила „Европски фазни прилагодљиви приступ“ (ЕРАА) који је требало да се реализује у 4 фаза у периоду од 2011. до 2022. године. Овај првобитни приступ је предвиђао изградњу регионалног система противракетне одбране против балистичких ракета лансираних са Блиског Истока према европским НАТО савезницима или америчким трупима стационираним у Европи. У овом систему пуна оперативност противракетне одбране (са ракетама SM3 Block IIВ) која би била оспособљена за пресретање и интерконтиненталних балистичких ракета била је предвиђена за последњу, четврту фазу, која је међутим отказана у марту 2013. године. Тиме се донекле отклонио руски страх од постављања овог система, али противљење Русије тиме није престало, а разговори су паузирани од стране Русије у октобру те године. То значи да би новонастала последња, трећа фаза дакле, требало да се реализује до 2020. године са пресретачима ракета средњег домета SM-3 ПА. Овог пута је Румунији понуђено да буде део овог пројекта, док је и Бугарска изразила жељу да буде део истог. Русији, као и европским савезницима сметао је наставак овог билатералног приступа САД - да појединим земљама Европе понуде учествовање у противракетној одбрани а да се претходно о томе не расправља на заједничким мултилатералним форумима. Међутим, са становишта тадашње администрације која није желела да противракетна одбрана САД буде било чиме спутана, амерички приступ је био разумљив. На састанку у Букурешту 2008. године НАТО савезници су се сложили да овај систем буде део шире НАТО противракетне одбрамбене архитектуре (НАТО BMD), а након што је САД 2009. године најавила план за ЕРАА, на самиту у Лисабону 2010. године усвојен је Стратешки концепт НАТО који представља и кључан политички документ у оквиру кога су предвиђене активности НАТО на пољу противракетне одбране. У јуну 2011. године усвојен је

---

⁸⁶⁵ “Putin's Prepared Remarks at 43rd Munich Conference on Security Policy”, February 12, 2007, op. cit.

Акциони план НАТО BMD. У складу са овим одлукама ЕРАА представља добровољну америчку контрибуцију и интегрални је део НАТО противракетне архитектуре. Циљ овог система је одбрана становништва, територије и снага НАТО савезника од потенцијалног напада балистичким ракетама дуж његове југоисточне границе.⁸⁶⁶ На овај начин САД остаје лидер у НАТО који наставља да буде главни оквир америчког вођства у остваривању европске безбедности, овог пута против главне претње – ширења нуклеарног оружја и оружја за масовно уништење и њихове евентуалне употребе од стране отпадничких држава.

Делови ЕРАА су размештени у Турској, Румунији, Пољској, Немачкој, Шпанији и на бродовима у Медитерану, као и у свемиру (два сателита).⁸⁶⁷ Одбрамбени систем САД у Румунији проглашен је оперативним 12. маја 2016. године, а у Пољској 2020. године, чиме ће читав противракетни одбрамбени систем бити оперативан. Са друге стране, „противници“ САД - Русија, Кина, Иран и Северна Кореја - такође поседују противракетне системе С-300 и С-400, али и развијају нове пројектиле (Русија супер и хиперсоничне) у чему се види надопуњавање кинеске економске и руске војне моћи у циљу успостављања глобалне равнотеже и одговарање на НАТО-САД противракетни штит у Европи. Пристајањем да противракетни штит буде део НАТО структуре, као и на уношење одредбе о повезаности стратешког офанзивног и дефанзивног наоружања у Преамбулу Новог START-а из 2010. године, Обамина администрација је настојала да ублажи негодовање НАТО савезника, са једне, и Русије, са друге стране, иако их није у потпуности отклонила (фаза 4 је укинута тек 2013. године).

Руски став по питању ЕРАА био је, да уколико САД наставе ка реализацији плана да инсталирају овај систем у Европи и на територији других држава, Русија ће предузети адекватне мере како би одржала своју националну безбедност на одговарајућем нивоу.⁸⁶⁸

Као што смо видели из претходних написа, САД нису дозволиле ниједној земљи, па ни Русији, право вета у погледу проширења НАТО и размештања ограниченог система противракетне одбране САД. Такође, оне су за себе

---

⁸⁶⁶ “Ballistic missile defence”, *NATO*, 17 Jul, 2018, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49635.htm#, 29/9/2018.

⁸⁶⁷ “Arms Control and Nonproliferation: A Catalog of Treaties and Agreements”, *Congressional Research Service*, May 8, 2018, <https://fas.org/sgp/crs/nuke/RL33865.pdf>, 29/9/2018, p. 16.

⁸⁶⁸ “Foreign Policy Conception of the Russian Federation”, *op. cit.*, p. 94.

резервисале право да преемптивно унилатерално војно реагују у склопу борбе против тероризма и спречавања ширења оружја за масовно уништење, што ће бити главна окосница будућег сукоба око Ирана. „Нуклеарно питање и наше друге бриге могу трајно бити решене једино ако ирански режим донесе стратешку одлуку да промени ове политике, отвори свој политички систем и пружи слободу свом народу“⁸⁶⁹, наводи се у Стратегији националне безбедности из 2006. године. Слично важи и за Северну Кореју. Овде треба напоменути и то да је став НАТО да Споразум са Ираном из 2015. године који се односи на нуклеарна питања није повезан и не ограничава ирански развој технологије балистичких ракета, као и да се не ограничава само на претњу од Ирана, већ уопштено претњу од ширења технологије балистичких ракета, будући да ју је до сада стекло или покушава да стекне преко 30 земаља.⁸⁷⁰

У Концепцији спољне политике РФ из 2008. године (као и 2013. године) наводи се подршка успостављању система колективног одговора на потенцијалне ракетне претње на равноправној или једнакој основи и изражава противљење унилатералним акцијама на пољу стратешке противракетне одбране која дестабилизује међународну ситуацију.⁸⁷¹ Русија ће константно наставити да тражи правне гаранције да амерички противракетни штит неће бити усмерен против њених нуклеарних снага за одвраћање.⁸⁷² Такође, у овом документу, као и у Концепцији спољне политике из 2013. године, предлаже се давање „глобалног карактера“ режиму успостављеном INF Уговором (или „универзализација обавеза“) и укључивање свих нуклеарних сила у договоре и уговоре о стратешкој стабилности, јер у савременом свету она се не може ограничити само на односе и уговоре између САД и СССР/Русије. На жалост, уместо да постану глобални или универзални тако што би им приступиле друге чланице, ови уговори су раскинути без извесности да ће ускоро бити испреговарани нови. То значи да су за једине две

---

⁸⁶⁹ “The National Security Strategy of the United States of America“, The White House, September 2006, op. cit., p. 20.

⁸⁷⁰ “NATO-Russia relations: the facts“, 07 Sep. 2018, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_111767.htm, 30/01/2019.

⁸⁷¹ “The Foreign Policy Concept of the Russian Federation“, President of Russia, January 12, 2008, op. cit., III. Priorities of the Russian Federation for addressing global problems, 3. Strengthening international security.

⁸⁷² “Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation“, February 12, 2013, op. cit., IV. Regional Priorities, Point 70.

стране које су биле обавезане овим уговором поново отворена врата да поново стекну наоружања чије је ширење и тестирање било забрањено. У Концепту спољне политике Руске Федерације из 2016. године наведено је да Русија види стварање глобалног противракетног одбрамбеног система као претњу националној безбедности због чега задржава право да предузме мере одмазде.⁸⁷³ Будући да САД нису желеле да одустану од изградње постројења у Европи, Русија је запретила да ће у том случају разместити тактичке ракете Искандер у Калињинграду, што је и учинила крајем 2016. године.

Медведев је крајем 2010. године на самиту Савета НАТО-Русија (NRC) предложио успостављање заједничког Европског система противрактне одбране, заснован на секторском приступу (свака страна је одговорна за одређени сектор – географску област, што је неке на Западу подсетило на пристанак формирање сфера утицаја) и заједничкој контроли, али ни ово није наишло на одобравање савезника и он је одбијен годину дана касније. Разлози овог предлога, као и одбијања свакако су садржани у концепцијама светског поретка две стране у складу са којима је Русија сматрала да треба равноправно да учествује у одбрани евроатланског простора, као и свим другим безбедносним аранжманима у Европи, док је за НАТО земље одбрана евроатланског простора који обухвата земље Алијансе недељива и не може се поверити државама ван НАТО савеза. Поред искључености, страх Русије био је и да ће се тиме нарушити стратешка равнотежа што би довело до нове трке у наоружању и модернизације руског нуклеарног наоружања уз распоређивање нових ракетних система, због чега се руски предлог базирао на стварању заједничког или универзалног система или „механизма сарадње“.⁸⁷⁴ Русија ће касније тражити правне гаранције да овај систем није уперен против ње, што је садржано у готово свим изјавама америчких званичника и НАТО документима. Насупрот томе САД је нудио неколико решења која су сва обухватала у суштини укључивање Русије у овај систем под америчким вођством, а не равноправно одлучивање о њему. То су били предлози да Русија учествује у дељењу података система за рано упозоравање и заједничким вежбама, да своје

---

⁸⁷³ “Foreign Policy Concept of the Russian Federation (approved by President of the Russian Federation Vladimir Putin on November 30, 2016)”, op. cit., Article 73.

⁸⁷⁴ “News conference following NATO-Russia Council meeting”, President of Russia, November 20, 2010, Lisbon, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/9570>, 29/11/2018.

радаре придружи овој противракетној одбрани, као и да као мера јачања поверења у бази у Пољској буду присутни и руски војници као део размене особља ради узајамног мониторинга постројења.⁸⁷⁵

Узроци оваквог руског понашања налазе се у њеном уверењу у повезаност стратешког офанзивног и дефанзивног наоружања и противљење америчким унилатералним акцијама, али пре свега тежњи да се очува стратешка равнотежа. Ово питање је посебно добило на значају због тога што су се преговори о новом споразуму о контроли нуклеарног наоружања који је требало да наследи START први пут одвијали у условима непостојања уговора о противракетној одбрани, јер су САД из њега иступиле 2002. године (Јавров). Ова веза је коначно наведена и у преамбули Новог START-а из 2010. године (ступио на снагу у фебруару 2011. године) и изјавама које су две стране дале приликом потписивања овог Уговора.⁸⁷⁶ У условима смањивања стратешког офанзивног наоружања, веза са стратешким дефанзивним наоружањем постаје све значајнија и потребне су додатне гаранције да се амерички противракетни систем неће додатно развијати тако да умањи руске стратешке офанзивне способности. У супротном Русија је задржала за себе право да се повуче из Новог СТАРТ-а. Са друге стране, Обама је навео да противракетни системи нису усмерени на стратешку равнотежу са Русијом, већ на одбрану САД против ограничених ракетних напада и њених размештених снага, савезника и партнера против регионалних претњи.⁸⁷⁷ При том, Русији није дато право вета на било коју одлуку САД о евентуалном развоју противракетног система САД у том правцу. Русија у складу са својом концепцијом светског поретка није желела да пристане ни на шта мање од евентуалне противрактне одбране засноване на начелима равноправности, што је посебно било видљиво након што је одбијен предлог америчког секретара одбране Роберта Гејтса из јуна 2009. године да Русија

---

⁸⁷⁵ Nicola Butler and Martin Butcher, „Bucharest Summit: US Missile Defence Bases Continue to Divide NATO“, *op. cit.*

⁸⁷⁶ У Преамбули Новог START-а наводи се „Признајући постојање међусобног односа између стратешког офанзивног наоружања и стратешког дефанзивног наоружања, да ће овај однос бити значајнији како се нуклеарно наоружање буде смањивало, и да постојеће стратешко одбрамбено наоружање не подрива способност и делотворност стратешког офанзивног наоружања страна“, “Treaty between the United States of America and the Russian Federation on Measures for the further Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms”, <https://www.state.gov/documents/organization/140035.pdf>, 29/9/2018.

⁸⁷⁷ Наведено према: “Arms Control and Nonproliferation: A Catalog of Treaties and Agreements, Congressional Research Service”, May 8, 2018, *op. cit.*, pp. 20-21.

учествује у дељењу података система за рано упозоравање и заједничким вежбама који би били део америчке противракетне одбране у Европи. Главно уверење Русије је при том било да је у Вашингтону све већ унилатерално решено, у складу са америчком праксом унилатералног деловања, и да је позив за учешће Русије само алиби, без реалне могућности за његову реализацију.⁸⁷⁸ Русија је на то одговорила развојем нових крстарећих и балистичких ракета и противракетних система у циљу доказивања Америци да није успела да је изолује, ослаби и спречи њено напредовање, као и да ће штитити себе али и своје савезнике ако буду нападнути и да ће јачати своје позиције на Арктику и Блиском Истоку.⁸⁷⁹

Будући да ништа од овога није договорено, преостало је да се посебни услови везани за ово питање уреду у ратификационим законима Новог START-а. У овим законима САД је навела да ће обавестити Русију да ће наставити развој и размештање система противракетне одбране против ракетних претњи држава попут Северне Кореје и Ирана, као и „квантитативна и квалитативна унапређења таквих система“, као и да САД верују да ови системи „не прете и неће претити стратешкој равнотежи са Руском Федерацијом“ и да самим тим не могу конституисати основу за оправдање евентуалног руског повлачења из Уговора (тачка 14). Такође, овде се наводи да „унилатерална изјава“ Руске Федерације о противракетној одбрани од 7. априла 2010. године (сачињена у вези са потписивањем Уговора), као ни Преамбула самог Уговора не представљају правну обавезу страна (тачка 14, (1) подтачке Ц и Д). Такође, у овом документу се наводи да ништа у Уговору не ограничава истраживање, развој, тестирање и процену, као ни размештање нуклеарног наоружања другог домета. У документу се наводи и одредба да политике САД и Русије засноване на „узајамно осигураном уништењу“ могу бити супротне безбедности две земље и да оне требају што пре одступити од стратешког односа заснованог на овој доктрини (Декларације, тачка 2 (Б)) и развити своје одбрамбене

---

⁸⁷⁸ “Russian official dismisses U.S. shield cooperation”, *Reuters*, 24 April, 2007, <https://www.reuters.com/article/us-shield-gates/russian-official-dismisses-u-s-shield-cooperation-idUSL2420915720070424>, 29/9/2018.

⁸⁷⁹ “Путин: Завршено тестирање "Сармата", може да погоди било коју тачку на планети”, *PTC*, 01 март 2018, <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/3055820/putin-rusija-razvija-novu-interkontinentalnu-balisticku-raketu.html>, 8/10/2018.

системе.⁸⁸⁰ У својој изјави након потписивања Уговора Медведев је рекао да је важно да нема добитника и губитника и да Уговор може бити делотворан и валидан само ако се САД уздрже од подизања својих способности противракетне одбране „квантитативно или квалитативно на такав начин да прети потенцијалима стратешких нуклеарних снага Русије.“⁸⁸¹ Русија је у свој закон о ратификацији увела клаузулу о томе да се може повући из Уговора уколико процени да развој америчке противракетне одбране представља претњу по њену националну безбедност (то би било у ситуацији када САД разместе 200 пресретача способних да пресретну интерконтиненталне балистичке ракете, какви су SM3 блок II постављени у трећој фази ЕРАА у Румунији и Пољској). Соков (Nikilai Sokov) подсећа на разлику у односу на Бушов предлог који је предвиђао „само“ 10 пресретача у Пољској. Такође, изградња било ког другог стратешког офанзивног наоружања САД или других држава конституише основ за повлачење Русије из Уговора, што произилази из дугогодишњег страха Русије од раста способности САД у конвенционалним снагама дугог домета.⁸⁸² Што се тиче тактичког наоружања, Декларација усвојена приликом ратификације Новог START говори да ће Русија ући у будуће преговоре о њима само као делу ширих преговора који би укључивали и питања противракетне одбране, конвенционалног наоружања дугог домета, милитаризације свемира и неравнотеже у конвенционалним снагама у Европи. Ови преговори били би вођени под начелом једнаке и недељиве безбедности.⁸⁸³ Подсетимо се да је ратификација START II Уговора, који никад није ступио на снагу, била везана за останак САД у АВМ Споразуму, дакле за услове постојања забране постављања глобалног противракетног штита. Нови START је ипак ратификован у условима непостојања Уговора о противракетној одбрани.

Поред тога постављање противракетног штита НАТО повезано је са руским сталним захтевима да проширење НАТО на Исток не сме да значи ширење војне

---

⁸⁸⁰ „Resolution of Ratification: Senate Consideration of Treaty Document 111-5“, 12/22/2010, <https://www.congress.gov/treaty-document/111th-congress/5/resolution-text>, 28/01/2019

⁸⁸¹ “Russian-US Treaty on Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms has been signed”, *President of Russia*, April 8, 2010, Prague, <http://www.en.kremlin.ru/events/president/transcripts/7396>, 30/01/2019.

⁸⁸² Nikilai Sokov, “New START Ratification in Russia”, January 25, 2011, Middlebury Institute of International Studies, <https://www.nonproliferation.org/new-start-ratification-in-russia/>, 30/01/2019.

⁸⁸³ Наведено према: Ibid.

инфраструктуре НАТО на територију нових држава чланица (чланице након 1999. године), близу руских граница (укључујући и Медитеран и Црно море), као ни размештање значајног броја страних трупа на територији ових држава, што је управо оно што ће се десити са распоређивањем ЕРАА. Оправдање за овакве активности НАТО ће понудити у томе да су се околности промениле, али и да поред тога НАТО снаге на Истоку Европе које су размештене по начелу ротације не представљају „значајне додатне снаге“, друго, да је Русија прва прекршила Оснивачки акт НАТО-Русија тиме што је угрозила територијални интегритет суседних земаља и употребила силу против њих и треће, да је географски и по законима физике немогуће да НАТО противракетни систем погоди руске интерконтиненталне ракете из база у Румунији и Пољској јер су способности ракета пресретача „ограничене, има их премало и њихова локација је превише јужно или превише близу Русији да би се то урадило.“⁸⁸⁴ Такође, Оснивачким актом НАТО-Русије из 1997. године предвиђено је да неће бити размештања нуклеарних снага у новим државама чланицама и да би се тиме кршио Уговор о неширењу нуклеарног оружја, на шта НАТО одговора да у том случају нема кршења Уговора јер сво нуклеарно наоружање које би било размештено на територији нових НАТО чланица остаје све време под америчком заштитом и командом.⁸⁸⁵ Став Русије ће бити да овим потезом, у условима непостојања споразума о противракетној одбрани и конвенционалним снагама у Европи, САД желе да обезбеде за себе апсолутну „нерањивост“, како то Путин наводи, што ће их у ствари у будућности учинити још агресивнијим, као и да се ширење оружја за масовно уништење тј. тежња појединих држава да стекну ово наоружање може посматрати као мера самоодбране од намера САД да насилно промене режим и структуру власти у овим земљама. У том смислу би евентуални војни напад САД или НАТО на Иран имао катастрофалне последице.⁸⁸⁶ Такође, ово је посебно важно ако имамо у виду страх Русије од „обојених револуција“ или „хуманитарних интервенција“ Запада у свом дворишту, али и у самој Русији.

Наставак даљих договора о противракетној одбрани са Русијом није уродио плодом и у октобру 2013. године разговори о противракетној одбрани у оквиру

---

⁸⁸⁴ “NATO-Russia relations: the facts”, 07 Sep. 2018, op. cit.

⁸⁸⁵ Ibid.

⁸⁸⁶ “Vladimir Putin on Foreign Policy: Russia and the Changing World”, *Valdai Club*, 27.02.2012, op. cit.

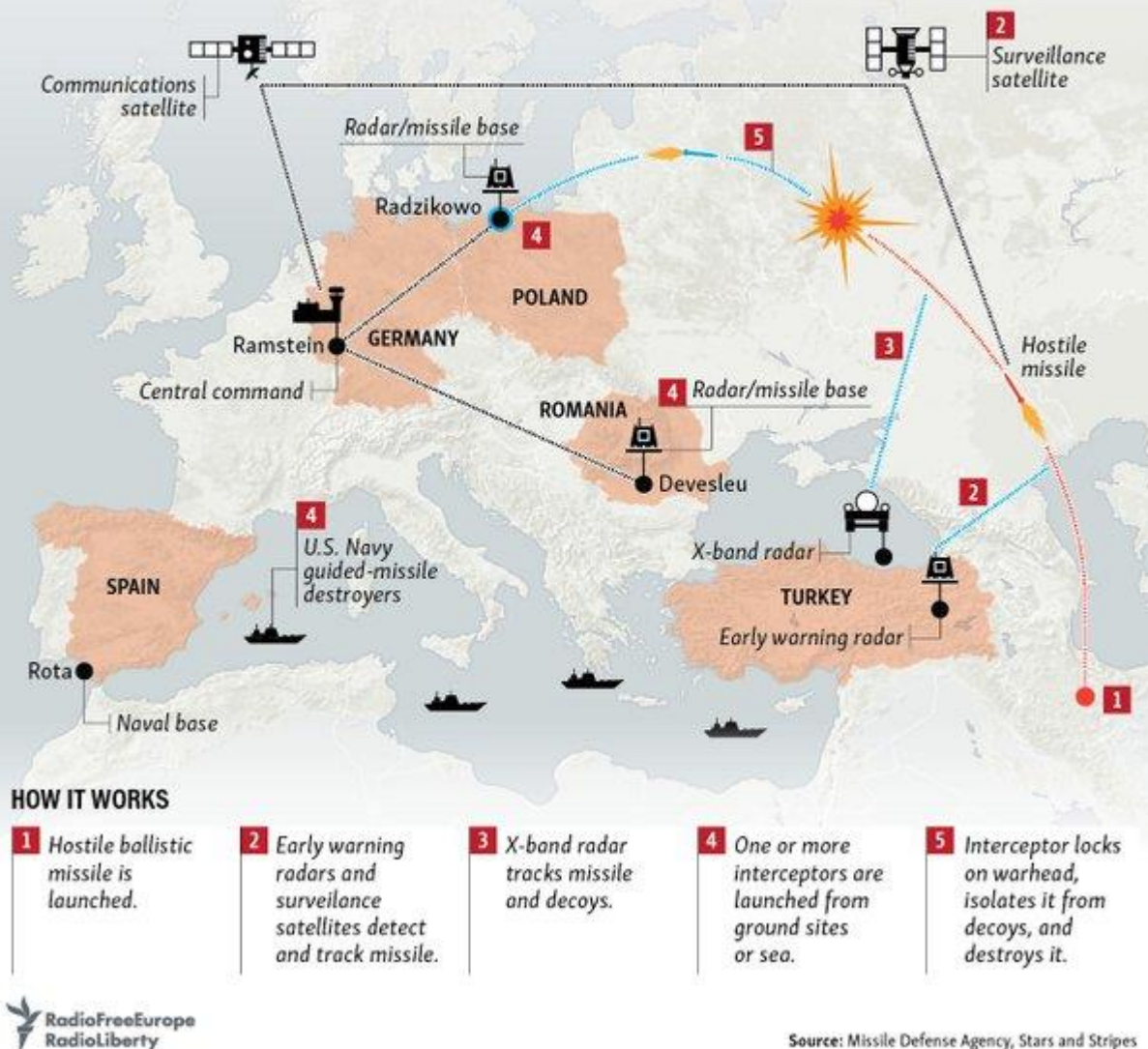
Савета НАТО-Русија су заустављени од стране Русије, а након дешавања у Украјини 2014. године практична сарадња су Русијом је суспендована. Даљи спор Русије, САД и ЕУ по овом питању тиче се будућности INF Уговора, будући да су Руси оптужили САД да ракете постављене у Румунији и Пољској у оквиру ЕРАА представљају његово кршење, САД сматрају да су ракете које су Руси поставили у Калињинграду и развој нових балистичких и крстарећих ракета у ствари његово кршење због чега ће га оне суспендовати почетком фебруара 2019. године, иако је Русија предузела низ мера да то предупреди. Русија је такође одмах након САД суспендовала важење овог Уговора, док ЕУ сматра да овај уговор треба да остане на снази и да је потребно испоштовати га будући да је то стуб европске стабилности, као и да ЕУ не жели ситуацију из времена Хладног рата када је Европа служила као полигон за сукоб суперсила.⁸⁸⁷ Повлачење из INF-а дешава се шест месеци након његовог суспендовања то јест почетком августа 2019. године.

---

⁸⁸⁷ „Mogerinijeva o Sporazumu o raketama: EU ne sme biti poprište bitke“, *Sputnik*, 1.2.2019, <https://rs-lat.sputniknews.com/evropa/201902011118711578-mogerini-eu-ne-sme-bit-poprliste-bitke/>, 1/02/2019.

EUROPEAN MISSILE DEFENSE SYSTEM

A high-tech 'shield' aimed at protecting Europe from **ballistic missile threats** is a step closer to being established. This is how it will work:

Слика 1: Европски систем противракетне одбране

Извор: Key Missile Defence Site Declared Operational (Source: North Atlantic Treaty Organization; issued May 12, 2016), *Defence Aerospace*, <http://www.defence-aerospace.com/articles-view/release/3/173811/aegis-ashore-missile-defense-site-in-romania-declared-operational.html>, 25/01/2019.

За Европу постављање НАТО/САД противракетног штита значи и додатни разлог останка америчких трупа у Европи у условима све већег осамостаљивања ЕУ, јачање америчког присуства у Источној Европи чиме се прави тампон зона

између Русије и Западне Европе, као и додатно јачање америчке војне индустрије кроз продају америчких система и ракета у условима економске кризе. У односу на европске савезнике почетна Бушова идеја није уважавала у довољној мери постојање НАТО-а и ЕУ, што је одраз превласти унилатерализма Бушове администрације и билатералних споразума уместо мултилатералног приступа, што је личило на ситуацију поводом интервенције на Ирак. У марту 2007. године Високи представник ЕУ за безбедност и одбрану Хавијер Солана тражио је да САД консултује ЕУ поводом одбрамбених планова у Европи, будући да се они тичу безбедности Европе, да утичу на однос ЕУ са трећим земљама, пре свега Русијом и да суверенитет, иако према уговорима о ЕУ у безбедносним питањима припадају државама чланицама, „мора бити компатибилан са општим интересом Уније за остваривањем безбедности.“⁸⁸⁸ Ипак, најважнији европски савезници попут Немачке и Француске инсистирали су на томе да овај систем буде део шире НАТО противракетне одбрамбене архитектуре о чему је и постигнута сагласност на самиту у Букурешту 2008. године, док су они који су имали билатералне договоре са Америком (Уједињено Краљевство, Пољска и Чешка) тежили да се питање противракетне одбране решава у директном договору са САД, без веће улоге ЕУ или НАТО.⁸⁸⁹ Да би се разумела западноевропска позиција неопходно је имати у виду страх о којем Волтер Џонс говори – да у припремама за ограничени нуклеарни сукоб, а верујући да је њега могуће и победити и преживети, Пентагон можда базира своју нуклеарну стратегију у Европи на неизреченој премиси коришћења Западне Европе као линије одбране за САД.⁸⁹⁰

Сада ћемо се позабавити Прилагођеним споразумом о конвенционалним снагама у Европи.

А како размишљати другачије него „блоковски“ ако НАТО и даље постоји као војни блок, питао се почетком новог миленијума Јевгениј Примаков.⁸⁹¹ Међутим америчко становиште је било да се укупна улога НАТО променила и да је он више систем колективне безбедности него одбране (од Русије). Ова разлика свакако је последица различитих концепција светског поретка у политикама

---

⁸⁸⁸ Nicola Butler and Martin Butcher, „Bucharest Summit: US Missile Defence Bases Continue to Divide NATO“, op.cit.

⁸⁸⁹ Ibid.

⁸⁹⁰ Walter S. Jones, *The Logic of International Relations*, op. cit., pp. 122-123.

⁸⁹¹ Јевгениј Примаков, *Године у високој политици*, op. cit., str. 285.

безбедности. Размишљање Русије о НАТО као блоку биће видљиво и приликом захтева за адаптацијом Споразума о конвенционалним снагама у Европи тако да обухвати лимит снага за НАТО као целину, а не да утврди само националне лимите, што би му приликом проширења омогућило стално увећавање конвенционалних снага и ономогућило паритет са снагама Русије. Међутим, Русија је касније прихватала модел националних лимита иако ни овај Уговор није ступио на снагу.

Што се тиче Прилагођеног уговора о конвенционалним снагама у Европи (АСФЕ), имајући у виду да се руске снаге нису повукле из Трансдњестровља нити Грузије, а што је био услов за његово ступање на снагу, НАТО чланице нису ратификовале овај Уговор, због чега је Русија у априлу 2007. године прогласила мораторијум на руску сагласност са овим Уговором. Мораторијум је садржао неколико елемената: да Русија неће дозволити инспекције предвиђене Уговором нити обавештавати о свом војном кретању; да по Русији повлачење руских трупа из Грузије и Молдавије није саставни део АСФЕ и самим тим правно обавезујући, због чега то не треба да буде препрека за његову ратификацију; да Балтичке државе и Словачка нису везане овим Уговором; да њихово чланство у НАТО, заједно са новим споразумима САД са Пољском, Бугарском и Румунијом о размештању војних база, представљају неприхватљиву повреду руске националне безбедности и; да уколико НАТО земље не ратификују овај Уговор у року од годину дана, Русија ће размотрити потпуно повлачење из Уговора.⁸⁹² Преговори који су уследили вођени су под окриљем ОЕБС (организације унутар које је Уговор и испреговаран), али нису уродили плодом будући да су обе стране остале на својим позицијама. Ове позиције додатно су учвршћене руским ангажовањем у Грузији у августу 2008. године и признањем независности Абхазије и Јужне Осетије, а договор је практично постао немогућ након дешавања у Украјини и на Криму 2014. године. Нови услов НАТО земаља постао је руско повлачење признања две грузијске провинције и повлачење са Крима, што је због уверења Русије о правом начину задовољења њених потреба идентитета и безбедности готово немогуће. Због тога је у марту 2015. године Русија суспендовала своје учешће у Заједничкој консултативној групи СФЕ Уговора, преферирајући постизање новог уговора који

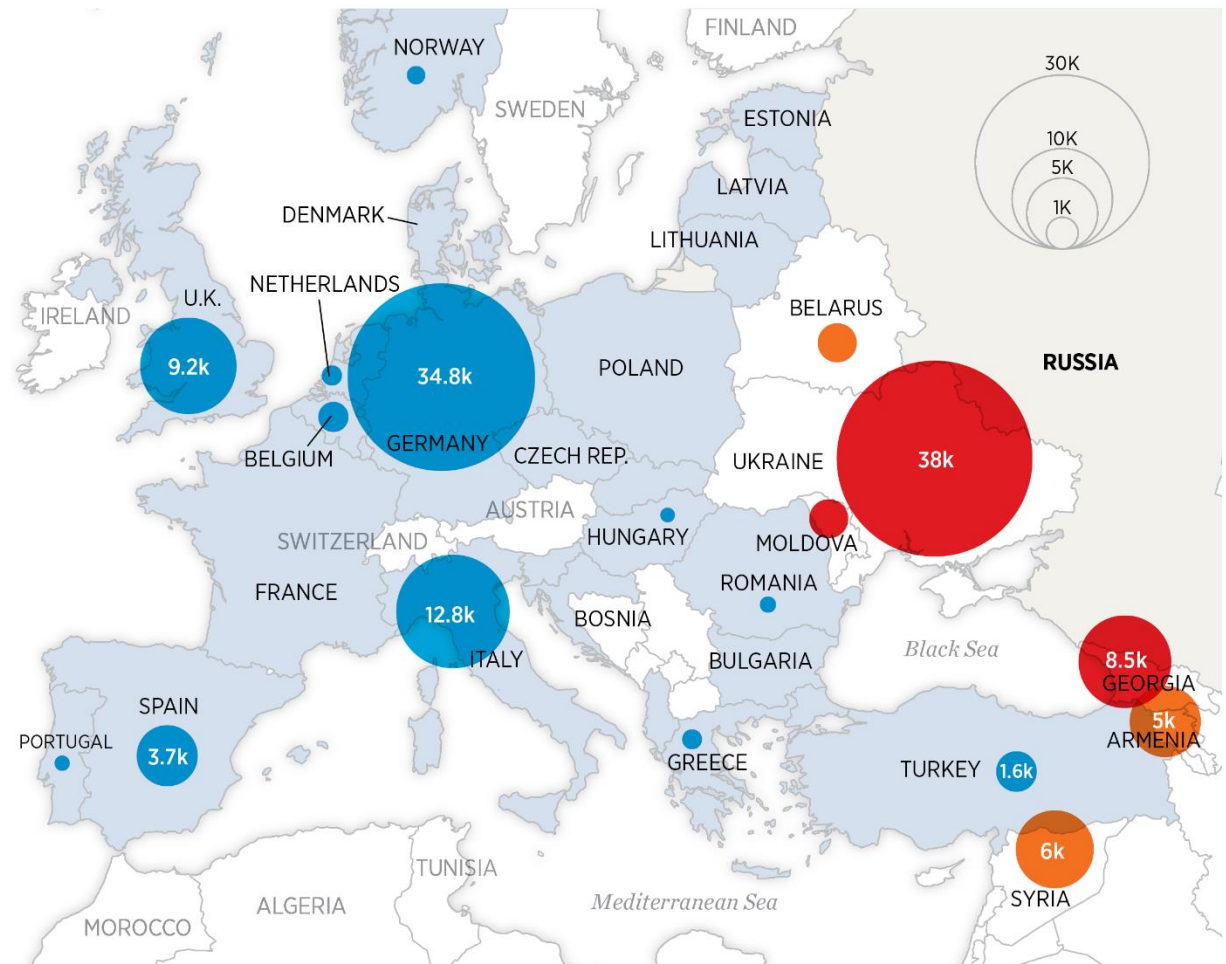
---

⁸⁹² "Arms Control and Nonproliferation: A Catalog of Treaties and Agreements, Congressional Research Service", May 8, 2018, op. cit., p. 39.

би био базиран на равнотежи снага између НАТО и Русије. Будући да би то било директно супротно америчкој предности и вођству у Европи оствареном након распада СССР и Варшавског пакта, мало је вероватно да ће до оваквог договора доћи.

Са друге стране, након америчких потеза и повлачења из појединих споразума о контроли наоружања, као и уочених недостатака након интервенције у Грузији 2008. године, Русија је започела са активном модернизацијом своје војске, која је своје тежиште почела да има и на Пацифику са развојем руске флоте и подморница са нуклеарним наоружањем. На тај начин уместо новог Уговора, на делу имам покушај Русије да *de facto* изједначи број трупа дуж линије поделе са НАТО у Европи. Слика доле представља илустративни приказ наведеног.

● U.S. troops ● Russian troops ● Russian troops in occupied territories ■ NATO member

NOTE: U.S. active-duty troops in 15 NATO nations with levels below 200 are not represented.

SOURCE: U.S. Department of Defense, Defense Manpower Data Center, and Heritage Foundation research.

heritage.org

Слика 2: Трупe САД (око 65.000) и Русије (око 61.000)

Извор: The Heritage Foundation, Assessing Threats To U.S. Vital Interests: Europe, October 4, 2018, <https://www.heritage.org/military-strength/assessing-threats-us-vital-interests/europe>, 25/01/2019

6.2. Европска безбедносна архитектура између „Европе целе, слободне и у миру“, „Европе као заједничког дома“ и „Шире Европе“

Имајући у виду америчку концепцију светског поретка за САД Европа представља предворје остваривања њених безбедносних интереса и истурену

линију одбране. Претежност унилатералног деловања САД и заснивање безбедности на билатералним односима посебно након 2001. године, указује на тренд јачања улоге земаља Централне и Источне Европе у остваривању америчке безбедности. Ово је посебно случај у условима када не постоји подршка старих НАТО савезника у Европи попут Француске и Немачке, што је био случај са интервенцијом на Ирак 2003. године или размештањем противракетне одбране у Европи под Бушом. Са друге стране, са развојем европске заједничке спољне и безбедносне политике, а посебно европске/заједничке безбедности и одбране ЕУ, након 2003. године она (њене наднационалне институције) све више инсистира на поштовању мултилатералних форума и договора и значају ЕУ као вида осигуравања њених интереса. Русија са друге стране негодује и по питању унилатералног и билатералног приступа САД, као и мултилатералног приступа ЕУ који искључују Русију из одлучивања и договора о безбедносним питањима која се односе, пре свега на њено окружење и приближавање НАТО (или боље решено америчке) војне инфраструктуре њеним границама и поремећају стратешке и конвенционалне стабилности (равнотеже). Безбедносна архитектура евронтлантског простора је у ове три концепције самим тим добијала различите форме:

- уједињена под вођством САД, унилатерално и билатерално када је у питању безбедност САД или у оквиру НАТО када постоји заједнички интерес, одбацујући поделу у Европи и држећи отворена врата и за чланство постсовјетских држава па и саме Русије; у овој концепцији Русија је само једна од земаља бившег Совјетског Савеза која је приступила НАТО интеграцијама заједно са другим чланицама Партнерства за мир 1994. године. Самим тим укључивање Русије, Украјине и Белорусије у НАТО представља део сувереног избора и окончање замисли НАТО проширења како је то предвиђено Стратегијом НАТО проширења Стејт департамента из септембра 1993. године,
- уједињена под заједничком политиком и институцијама ЕУ и НАТО, посебно када тежи да ограничи унултерализам или билатералне договоре са САД,
- Русија у оквиру равноправне сарадње Русија-НАТО земље у којој би се поштовали интереси свих страна (без блоковског заузимања позиција).

Постојала су размишљања Примакова и Солане о томе да Заједнички савет НАТО-Русија постане центар европске безбедности.⁸⁹³

У расправи о овом питању читава се једно од суштински питања међународних односа у погледу значаја међународних установа: „Да ли и када су државе, посебно велике силе, ограничене међународним установама?“ или „Да ли су и у којој мери постојеће међународне установе способне да ограниче деловање држава, посебно великих сила?“.

Након Другог светског рата стабилност у Европи је постала од пресудног значаја за САД. Стратегије националне безбедности САД на почетку XXI века наводе три стратешка циља САД у Европи: прво, изградња интегрисане, демократске, напредне и Европе у миру (што је и услов за постојање америчке безбедности); друго, рад са европским партнерима на решавању глобалних изазова са којима ниједна држава не може да се суочи самостално (кроз заједничке међународне организације); и треће, минимизирање ризика од ширења оружја за масовно уништење након распада СССР-а (кроз различите механизме контроле наоружања и заштите објеката).⁸⁹⁴ Главни инструмент у остваривању неподељене, мирољубиве Европе и „зоне демократске стабилности“, како се то у Стратегији националне безбедности из 1999. године наводи, је била политика проширења НАТО и програм Партнерство за мир, и у склопу тога, реформа њихових политичких, економских и безбедносних, укључујући и војних, система.⁸⁹⁵ Кроз заједничке органе НАТО-Русија и НАТО-Украјина тежило се укључивању ових земаља у европски безбедносни систем, а кроз приступање новонасталих нуклеарних држава режиму неширења нуклеарног наоружања и потписивањем споразума којима је нуклеарно наоружање бившег СССР-а прешло под јединствену команду Русије решено је питање неширења нуклеарног оружја. ОЕБС је виђен као место које омогућава САД-у да развија европску безбедносну архитектуру на начин комплементаран НАТО стратегији и које је у неким случајевима исплативија у односу на унилатералну акцију САД.⁸⁹⁶ Овом приликом посебно се потенцира

---

⁸⁹³ Jevgenij Primakov, *Godine u visokoj politici*, op. cit., str. 299.

⁸⁹⁴ “A National Security Strategy for a Global Age”, The White House, December 2000, op. cit., p. 50.

⁸⁹⁵ “A National Security Strategy for a New Century”, The White House, December 1999, op. cit., p. 29.

⁸⁹⁶ Ibid, p. 30.

такозвана трећа корпа ОЕБС која се односи на демократију и људска права, јер се улога ОЕБС, у САД стратегији, види као „најбољи избор“ за унапређење демократије, људских права и владавине права у Европи, на Кавказу и у Централној Азији. Као што ћемо видети касније, ово је тачка разликовања у погледу улоге ОЕБС у односу на руску концепцију која потенцира прву корпу ОЕБС која се односи на политичко-војну димензију, критикујући ангажовање ОЕБС у овим просторима посебно у односу на такозване „обојене револуције“.

У концепцији светског поретка САД европска безбедносна архитектура односи се на превласт НАТО као главног мултилатералног механизма и средства остваривања безбедности у Европи, јер је НАТО оквир који омогућује учешће САД у европској безбедности и присуство њених трупа на терену. Као што смо видели у почетном делу дисертације највећи број расправа о овом питању вођен је током завршетка Хладног рата и разматрања услова за уједињење Немачке, који су обухватили и будућност НАТО. У овој концепцији политика безбедности и одбране која се развија у оквиру Европске уније је само део или „европски стуб“ НАТО. Андре Думулин наводи да је америчка политика била принуђена да измени ставове након образовања ЕУ која је у своје деловање укључила и стуб Заједничке спољне и безбедносне политике са могућношћу стварања заједничке одбране тако да садрже: позитиван став према развоју ЗСБП, НАТО као основни форум за консултације између држава чланица, очување војне интегрисане структуре НАТО, признавање права ЕУ да предузме неку заједничку војну акцију изван територије Европе ради заштите сопствених интереса или поштовања међународног права, укључивање и држава чланица НАТО које нису чланице ЕУ у расправи о европској безбедносној и одбрамбеној политици.⁸⁹⁷ Током 1990их година НАТО је доживљавао своју трансформацију и требало је да у складу са новим безбедносним изазовима, ризицима и претњама преузме и нове функције и улогу. Ратови на простору бивше Југославије били су добар повод за то. Постхладоратовски НАТО је требао да омогући наставак америчког вођства у Европи по питању очувања безбедности и одбране, а не да допринесе мењању односа у смислу равноправне улоге јединствене ЕУ и САД у очувању европске безбедности и евентуалне поделе НАТО. То се видело у расправама које су вођене током 1990их у погледу војног

---

⁸⁹⁷ Наведено према: Дејана Вукчевић, *Европска унија као стартешки актер*, op. cit., стр. 257-258.

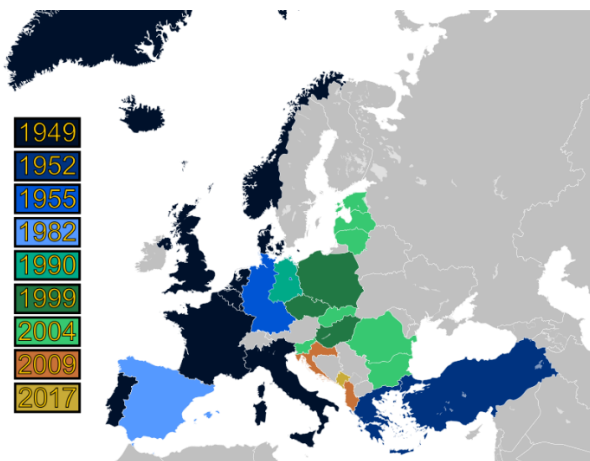
команданта савезничких снага у Европи, као и јужној Европи, где су САД инсистирале на очувању америчке команде, а европски савезници, посебно Француска, на преузимању ове команде од стране европских држава. „За САД 'европеизација' НАТО није значила и да САД треба да се одрекну свог права да наметну своје мишљење о кључним питањима која се тичу НАТО-а, нити напуштање њене кључне позиције у оквиру Организације. Вођство није дељива категорија“⁸⁹⁸, наводи Вукчевић. Будући да „вођство није дељива категорија“, посебно у погледу војног командовања снагама и одбране, никакво одвајање ЕУ и њене безбедносне и одбрамбене политике није добродошло, као ни стварање било каквих паралелних команди европским снагама које би евентуално могле настати са стварањем европске војске. У том контексту, стратешка аутономија ЕУ би само допринела подели НАТО и одвајању ЕУ од САД, при чему САД сматра да је главна улога у одбрани Европе мора да остане у рукама НАТО, али пре свега САД и њене европске команде, а не ЕУ, која још увек не располаже довољним способностима.

САД су увек инсистирале на томе да државе некадашњег Варшавског савеза, као и СССР-а имају право да бирају коме ће савезу да припадају, па самим тим и чланство у НАТО, као и да је од кључне важности то да је америчко или било које друго присуство у Европи прихваћено од стране државе домаћина – што је по САД случај са трупама САД у Европи, али не и са трупама Русије у земљама бившег СССР-а, попут Грузије, Украјине и Молдавије. Такође, НАТО је од својих првих планова проширења, који су укључивали и Русију, као и након првог проширења тврдио да оно, као ни њена „политика отворених врата“ нису усмерени против Русије, да је проширење НАТО допринело окончању поделе у Европи и њеној стабилности, демократији и безбедности, као и да у складу са чланом 13 Вашингтонског уговора свака држава има право да напусти Организацију уколико то жели, али да ниједна до сада није изразила жељу за тако нечим.⁸⁹⁹

---

⁸⁹⁸ Ibid, стр. 262.

⁸⁹⁹ “NATO-Russia relations: the facts”, 07 Sep. 2018, op. cit.

Слика 3: Ширење НАТО

Слика 4: НАТО 2018. године

Извор: Wikipedia, <https://en.wikipedia.org/wiki/NATO>, 16/12/2018.

У америчкој концепцији светског поретка руски страх од НАТО се не односи на могући напад те Алијансе на Русију, већ почива на страху Кремља да би грађани Русије могли да уоче како чланство у Западним институцијама и прихватање западних вредности помаже бившим совјетским земљама да постану успешније и богатије.⁹⁰⁰ Тиме би се додатно подстакла жеља Руса за политичким променама у земљи. Због тога Русија не дозвољава слободан избор ових, малих, земаља у погледу избора савеза и спољнополитичких оријентација и ослања се претежно на силу у односу са њима. Роналд Асмус (Ronald D. Asmus), на пример, описује Русију као „националистичку ревизионистичку силу“ која својим захтевом за новом безбедносном архитектуром у Европи тежи да поништи Западне вредности, утицај на њеним „границама са Европом“, правила која сматра нефер, да одвоји Европу од САД, спречи даље ширење НАТО, као и да релегитимише руску сферу утицаја у суседним земљама.⁹⁰¹ Са друге стране, постхладноратовски европски поредак је управо направљен са циљем брисања сфера утицаја, гарантовања граница у Европи и заштите малих држава у односу на предаторско понашање великих. Он наводи да је ширење ЕУ и НАТО био одговор на легитимну жељу источноевропских држава

⁹⁰⁰ Ijan Bremer, *Supersila – tri moguće uloge Amerike u svetu*, op. cit., str. 158.

⁹⁰¹ Ronald D. Asmus, “Renegotiating European Security”, December 13, 2008, *The Washington Post*, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/12/12/AR2008121203333.html>, 29/01/2019.

да пониште „вештачку одвојеност и постану део Запада да би осигурале демократски мир“ и да се узрок руско-грузијског рата не налази нерешеним сукобима у Абхазији и Јужној Осетији, већ жељи Грузије да буде део Запада, што Русија тежи да заустави.⁹⁰²

У новом миленијуму НАТО наставља да буде „сидро америчког ангажовања у Европи и копча трансатлантске безбедности“, „основа гаранције колективне одбране држава чланица“ и „водећи гарант европске безбедности и снага за европску стабилност“ који има кључну улогу у промовисању „интегрисаније и безбедније Европе спремне да одговори на нове изазове“.⁹⁰³ Кључну улогу по САД треба да има америчко војно особље стационирано у Европи које обезбеђује америчко вођство у НАТО, одговор на кризе, одвраћање агресије и регионалну стабилност.⁹⁰⁴ Због тога, САД намеравају да остану ангажоване у Европи у склопу НАТО, без обзира на то што ЕУ развија сопствену Заједничку безбедносну и одбрамбену политику. Јасно је стављено до знања да развој ЗБОП може да допринесе јачању способности Уније, која може да изводи операције самостално онда када НАТО као целина није ангажован, али да САД намеравају да остану у потпуности политички и војно ангажоване у Европи, јер се без широке стратегије ангажовања и јаког вођства САД, замисао стабилне, демократске и развијене Европе неће остварити.⁹⁰⁵ То значи да ЕУ не може бити замена за НАТО, већ само његова допуна. НАТО је наставио да води политику отворених врата за све демократске државе које су вољне и способне да деле терет одбране и унапређења заједничких интереса НАТО⁹⁰⁶, укључујући и Украјину и Грузију. Такође, у периоду Обаине администрације посебно се наглашава значај билатералних односа САД са европским савезницима уз мање помињање Европске уније, али стављање НАТО-а, поред УН, у средиште међународног поретка.

Што се тиче руске концепције безбедности у Европи, разочарење након што је бивала одбачена од стране европских држава као „полудивилизована периферијална држава која још увек има да пређе дуг пут пре него што постане

---

⁹⁰² Ibid.

⁹⁰³ “A National Security Strategy for a New Century”, The White House, December 1999, op. cit., p. 29.

⁹⁰⁴ Ibid.

⁹⁰⁵ “A National Security Strategy for a Global Age”, The White House, December 2000, op. cit., p. 51.

⁹⁰⁶ “The National Security Strategy of the United States of America”, The White House, September 2002, op. cit., p. 25.

чланица европске фамилије“.⁹⁰⁷ То је водило озлојађености и новом кругу геополитичког ривалства са Западом, „чим би се Русија осетила довољно јаком да може себи то да приушти“⁹⁰⁸ наводи Морозов. По Сакви, као антихегемонистичка сила Русија сада наглашава свој почетни став са краја Хладног рата – да је потребна таква трансформација глобалне политике која би била заснована на „панконтиненталном мировном поретку у Европи и плуралистичнијем (и праведном) међународним систему.“⁹⁰⁹

У претходним поглављима дисертације смо навели да је један од Горбачовљевих предлога за европску безбедносну архитектуру након Хладног рата и током преговора о уједињењу Немачке и њеном евентуалном чланству у НАТО био споразум између НАТО и Варшавског пакта. Примаков ће касније разматрати могућност да оквир европске безбедности буде заједнички комитет НАТО-Русија формиран Основачким актом НАТО-Русија 1997. године у оквиру којег земље чланице НАТО и Русија раде као једнаки партнери у областима од заједничког интереса. У новом веку Русија се јако трудила да дође до остваривања формалних веза између НАТО и ОДКБ чиме би се признала руска доминација у постсовјетском простору и остварила по Трењину идеална верзија европске безбедносне архитектуре, а по нама „други најбољи поредак“ како је то Платон говорио за демократије - нешто попут НАТО-ОДКБ комитета, при чему би ова два савеза била раздвојена трајно неутралним државама, попут Украјине.⁹¹⁰ Кажемо „други најбољи поредак“ јер је први најбољи онај који значи нестанак блокова у Европи и паневропска безбедносна архитектура.

Русија је задржала негативан став према ширењу НАТО на Исток, посебно на Украјину и Грузију, као и померање НАТО војне инфраструктуре ка руским границама због чега је руски председник Медведев јуна 2008. године у Берлину позвао на стварање нове паневропске безбедносне архитектуре – подухват који потиче још од Горбачова и Јељцина – и постизање Европског безбедносног уговора, у складу са говорима, најавама и обавезом коју је Москва једнострано преузела још

---

⁹⁰⁷ Viatcheslav Morozov, „Global (post)structural conditions“, op. cit., p. 35.

⁹⁰⁸ Ibid.

⁹⁰⁹ Richard Sakwa, „Russia’s 1989 plea for a new world order was rejected, and so Putinism was born“, op. cit.

⁹¹⁰ Dmitri Trenin, „Russia’s Spheres of Interest, not Influence“, *The Washington Quarterly*, 32:4, Washington, October 2009, p. 14.

1994. године на самиту ОЕБС. Он је тада предложио одрицање од употребе силе на простору који обухвата ОЕБС, поштовање начела недељивости безбедности и контроле наоружања. Медведев је том приликом критиковао ширење НАТО на исток јер се тиме наставља стари блоковски приступ безбедности што води ка маргинализацији и изолацији држава које нису укључене у тај процес и онемогућава успостављање паневропског система колективне безбедности. Уместо тога, по Медведевљевом говору, требало би испреговарати нови безбедносни поредак који надилази онај садржан у постојећим евро-атлантским институцијама и који би самим тим био истински отворен за све земље од Ванкувера до Владивостока.⁹¹¹

Међутим, убрзо након што је дошло до овог позива Медведева, само два месеца касније, у августу 2008. године дошло је до војне акције Грузије у циљу успостављања пуног суверенитета на просторима Јужне Осетије и Абхазије, које су једнострано уживале посебан статус још од распада СССР-а. Русија је на то одговорила такође војном акцијом и признањем ових провинција као независних држава. Ова интервенција представља остварење Путинових речи са Минхенске конференције и коначно отворено предузимање и војних акција у циљу очувања руских интереса у свом блиском суседству, први пут након краја Хладног рата. Интервенција Русије у Грузији и Украјини додатно довешће до заједничке осуде ових поступака држава чланица ЕУ и САД. По њима то ће представљати кршење „међународног поретка заснованог на правилима“ тј. начела територијалног интегритета, суверенитета и независности, која укључује и право на слободан избор. Слично питање јављало се приликом проширења НАТО на бивше чланице Варшавског пакта током 1990их.

Француски председник Никола Саркози је, ипак, у септембру 2008. године позвао на одржавање састанка ОЕБС на коме би се расправљало о Медведевљевом предлогу и идејама о европској безбедносној архитектури.

Главна идеја ове иницијативе је превазилажење „хладноратовске заоставштине“ како би се створио недељив простор безбедности и како се безбедност једне групе држава не би остваривала на рачун друге. Ова

---

⁹¹¹ Наведено према: Andrei Zagorski, „The Russian Proposal for a Treaty on European Security: From the Medvedev Initiative to the Corfu Process“, *op. cit.*, p. 44.

Медведевљева идеја је први пут конкретизована на Светској конференцији о политици одржаној у Евијану 8. октобра 2008. године кроз дефинисање пет начела на којима би Уговор почивао: поштовање међународног права, суверенитета, територијалног интегритета и политичке независности држава (што значи немешање у унутрашње ствари држава); јединствено тумачење и поштовање начела недопустивости примене силе или претње употребом силе и међународним односима; једнака безбедност која се објашњава са три НЕ – не обезбеђивање своје безбедности на уштрб безбедности другог, не дозвољавање активности које поткопавају јединство заједничког безбедносног простора и не развијање војних савеза који могу да прете безбедности других страна уговорница; затим четврто начело је да ниједна држава или међународна организација не могу имати ексклузивно право на одржавање мира и стабилности у Европи и; пето се односи на контролу наоружања, неширење оружја за масовно уништење, трговину дрогом и тероризам.⁹¹² При том Медведев је позвао на преиспитивање делотворности рада постојећих безбедносних организација у евроатлантском простору, али не са циљем њиховог укидања, већ са циљем њиховог усклађенијег заједничког деловања под јединственим оквиром.⁹¹³ Због тога је једна од идеја била да о овом предлогу Уговора разговарају челници НАТО, ЕУ, ОЕБС, ОДКБ и ЗНД. Како је објашњено у Концепту спољне политике Руске Федерације из 2008. године суштина иницијативе усмерене ка постизању Уговора о европској безбедности и главни циљ руске спољне политике у Европи је да створи истински отворени, демократски систем регионалне колективне безбедности и сарадње који обезбеђује јединство евроатлантског региона од Ванкувера до Владивостока на такав начин да не дозвољава његову нову фрагментацију и репродукцију блоковских приступа који и даље опстају у европској архитектури која је обликована током Хладног рата. Једино тако уједињена Европа у којој постоји једнака интеракција Русије, ЕУ и САД јача позицију држава евроатлантског региона у глобалном такмичењу, наведено је у Концепту.⁹¹⁴ Мисија Русије при НАТО такође ставља нагласак на недељевости безбедности схваћеној као не остваривање безбедности једне државе

---

⁹¹² Žarko Petrović, *Ruska vizija bezbednosti u Evropi i Srbija*, ISAC Fund, Beograd, 2009, str. 8.

⁹¹³ Andrei Zagorski, "The Russian Proposal for a Treaty on European Security: From the Medvedev Initiative to the Corfu Process", op. cit., p. 46.

⁹¹⁴ "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation", January 12, 2008, op. cit., IV. Regional priorities.

на рачун других и наводи да је намера Уговора била да „изгради заједнички простор војне и политичке безбедности у евроатлантском простору за све државе без обзира на њихово чланство у било којој војном или политичком савезу.“⁹¹⁵

У децембру 2008. године одржан је састанак ОЕБС-а у Хелсинкију где су постојећим начелима додата и начела једнакости, укључујући право народа на неутралност, и самоопредељења народа, а затим у јуну 2009. године на Крфу по чему ће ова иницијатива добити назив Крфски процес, па у Атини крајем те године. У јуну је Лавров предложио ревизију предлога тако да се контрола наоружања, мере изградње поверења и разумне војне довољности заснивају на начелима „неофанзивне одбране и уздржавања од сталног додатног стационирања значајног броја борбених снага изван територије једне земље.“⁹¹⁶ По овом предлогу све стране Уговорнице би требало да раде на адаптацији постојећих споразума из области контроле наоружања, као и да установе заједничку дефиницију шта представљају „значајне борбене снаге“. Сила не би требало да се употребљава за потребе решавања конфликта већ би се он решавао кроз три фазе: уздржавање од употребе силе, изградња поверења и дијалог између страна које би биле обавезне да уђу у тај дијалог, поштују формат преговора и одржавање мира око којег су се усагласиле.⁹¹⁷

Након овог низа консултација и дијалога о нацрту Уговора о безбедности у Европи, који се нису водили само у оквиру ОЕБС и његовог такозваног Крфског процеса, већ и у другим форумима и на билатералним састанцима, коначан предлог текста овог Уговора представљен је крајем 2009. године. Он представља форму споразума о колективној одбрани будући да садржи одредбе о томе да ће се напад на једну државу чланицу сматрати нападом на све. Има форму отвореног споразума коме могу приступити све државе евроатлантског и евроазијског простора као и међународне организације – ЕУ, ОЕБС, НАТО, ОДКБ и ЗНД (члан 10). Ово показује намеру Русије да направи један кровни правни оквир безбедности у Европи који би окупио не само државе већ и најзначајније међународне организације са евроатлантског и евроазијског простора. Овај нацрт Уговора не

---

⁹¹⁵ “Russia-NATO: Facts and Myths”, Permanent Mission of the Russian Federation to NATO, op. cit., Point 6.

⁹¹⁶ Andrei Zagorski, „The Russian Proposal for a Treaty on European Security: From the Medvedev Initiative to the Corfu Process“, op. cit., p. 48.

⁹¹⁷ Ibid, p. 45.

садржи било какве одредбе о унутрашњем уређењу држава чланица, за разлику од на пример Северноатлантског уговора који у Преамбули истиче одлучност држава чланица да штите слободу, заједничко наслеђе и цивилизацију њихових народа, засновану на начелима демократије, индивидуалне слободе и владавине права.⁹¹⁸ У њему су садржане одредбе које за циљ имају пуну укљученост Русије у европску безбедност засновану на начелима недељивости, једнакости и сарадње, као и гаранцијама да стране учеснице неће предузимати безбедносне мере или акције које би биле противне безбедносним интересима других страна (члан 1.). То значи да је Русија за себе желела да осигура механизам који би јој гарантовао да се безбедносне мере и акције неће предузимати против њене безбедности и да друге државе неће давати територију или користити туђу за напад против неке од страна потписница (члан 2). Али, најважније од свега, овакав Уговор би укључивао Русију у европску безбедност, која је по њој не може да се ослања само на НАТО и ЕУ. Основни механизми за остваривање овог Уговора су: консултације страна, конференције и ванредне конференције, што значи да не би постојала нова међународна организациона структура.⁹¹⁹

Овај предлог је међутим од стране већине других европских земаља, пре свега европских чланица НАТО и ЕУ, виђен као руска жеља да добије право вета над питањима евроатлантске безбедности, пре свега проширења НАТО.⁹²⁰ Русија је желела да се државе самостално изјашњавају о овој иницијативи а не као део неког блока, како је и дефинисано у Савету НАТО-Русија „29 једнаких партнера“, за разлику од претходног Сталног заједничког савета који је био организован по формули „НАТО+1“. Русија ће наставити да охрабрује земље ЕУ да размишљају о сопственим безбедносним интересима независно од савеза којима припадају. Загорски наводи да је Русија овим предлогом Уговора желела да већ постојећим начелима садржаним у виду политичких обавеза и начела у ОЕБС-овим документима да обавезујућу снагу међународног права кроз потписивање међународног уговора за све актере – државе и међународне безбедносне

---

⁹¹⁸ “The North Atlantic Treaty”, Washington D.C. - 4 April 1949, https://www.nato.int/cps/ie/natohq/official_texts_17120.htm, 12/01/2019

⁹¹⁹ “The draft of the European Security Treaty”, November 29, 2009, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/6152>, 26/11/2018.

⁹²⁰ Artyom Lukin, „Asian organizations“, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, op. cit., p. 395.

организације – као и да обезбеди јединствену интерпретацију тих обавеза и начела.⁹²¹ Лавров је у Њујорку у септембру 2008. године навео где Русија види да су прекршена ова начела је: размештање компоненти противракетног система у Пољској и Чешкој (касније Румунији, прим. аут.), ширење НАТО на Исток, планови за успостављање нових америчких база у Румунији и Бугарској, и недостатак спремности на страни владе САД да озбиљно разговара контроли нуклеарног наоружања и одржавању стартешког паритета са Русијом.⁹²²

У исто време, у децембру 2009. године Русија је поднела и Нацрт споразума о начелима односа између НАТО и Русије, који се такође базирао на начелима сарадње и једнаке и недељиве безбедности, али ни он није добио потребну пажњу нити подршку. Овај Нацрт споразума са НАТО је имао за циљ да обавезе НАТО да се претње безбедности у Европи разматрају у оквиру Савета НАТО-Русија, као и да обавезе Русију и старе НАТО чланице да се уздрже од стационирања на сталној основи (као и дуже од 42 дана у календарској години) значајног броја борбених снага (које су овог пута детаљно одређене) на територији других држава у Европи као допуне снагама стационираном на тим територијама 27. маја 1997. године (члан 4). Једини изузетак од овог случаја је када дође до ванредних ситуација које захтевају овакво размештање, али и тада једино уз сагласност свих чланица NRC (члан 4).⁹²³ Представници САД су овај, као и предлог Споразума о безбедности у Европи, схватили као покушај да се подрију НАТО и ОЕБС и инсистирали на томе да Русија, пре него што предложи нове, прво примени до тада постигнуте споразуме.⁹²⁴ Инсистирањем Русије да се ови предлози разматрају и на NRC уместо само у ОЕБС-у, где би и требало по америчком виђењу, ствара се подела међу НАТО савезницима и подрива јединство НАТО, наводи се у депеши америчког амбасадора при НАТО овим поводом.⁹²⁵ Овај нацрт Споразума такође предвиђа да планирање одбране држава чланица треба бити сразмерно њиховим безбедносним потребама и да се они не могу развијати на такав начин да представљају претњу

---

⁹²¹ Andrei Zagorski, „The Russian Proposal for a Treaty on European Security: From the Medvedev Initiative to the Corfu Process“, op. cit., pp. 47-48.

⁹²² Ibid, p. 49.

⁹²³ “NATO-Russia: Responding to Russias Latest Draft”, 9.12.2009, <https://www.aftenposten.no/norge/i/41dnE/09122009-NATO-RUSSIA-RESPONDING-TO-RUSSIAS-LATEST-DRAFT--TREATY-LIMITING-THE-DEPLOYMENT-OF-TROOPS-ABROAD>, 25/01/2019.

⁹²⁴ Ibid.

⁹²⁵ Ibid.

безбедности другим државама чланицама (члан 3), као и да се контрола наоружања, мере изградње поверења и безбедности морају посматрати као „материјална база стабилности и безбедности“ (члан 5). Ипак, на самиту Русија-НАТО у Лисабону 2010. године проглашено је „ново стратешко партнерство“ НАТО и Русије и једнакост 29 партнера унутар NRC, недељивост безбедности у евроатлантском простору, уздржавање од употребе силе на начин супротан повељи УН, као и значај контроле наоружања, постизања новог Споразума о конвенционалним снагама у Европи и START-а и разговора о постављању противракетне одбране у Европи.⁹²⁶

Након одбијања ових предлога, Русија ће све више своју спољну политику и активности дефинисати око појма евроазијство, стварајући алтернативни сет идеја, пракси и институција и заостравајући одговор на непоштовање њених „привилегованих интереса“ у суседству. Ипак, Савет НАТО-Русија остаће важна и главна полуга консултовања након 2016. године посебно о питањима Украјине и Споразума о ракетама средњег домета из којег су САД најавиле повлачење оптужујући Русију за његово кршење и наводећи да систем противракетне одбране у Европи није противан одредбама овог Споразума, за шта између осталог, са друге стране, Русија оптужује САД.

Лавров је 2010. године предложио јачање улоге ОЕБС у остваривању њених начела, тако што би она, слично предлогу у Европском безбедносном споразуму, постала правно обавезујућа кроз укључивање у Повељу ОЕБС, а не само декларације и тако што би ова организација добила правни субјективитет. Овде се ради о истом обухвату држава које би потписале Повељу (евроатлантском простору од Ванкувера до Владивостока), о начелима недељиве и свеобухватне безбедности која је једнака за све тј. не остварује се безбедност једне државе или групе држава на уштрб друге, о равноправном учешћу свих у процесу одлучивања, уз постојање права вета. Овим би фокус европске безбедности која се промовише кроз ОЕБС био на првој корпи а не унутрашње политичким питањима и карактеру режима.⁹²⁷ Међутим, уколико имамо у виду све до сада написано у дисертацији видећемо да је ОЕБС био од изузетног значаја у периоду након Хладног рата (од 1990. до 1999.

---

⁹²⁶ “NATO-Russia Council Joint Statement at the meeting of the NATO-Russia Council held in Lisbon on 20 November 2010”, *NATO*, https://www.nato.int/cps/su/natohq/news_68871.htm, 12/01/2019.

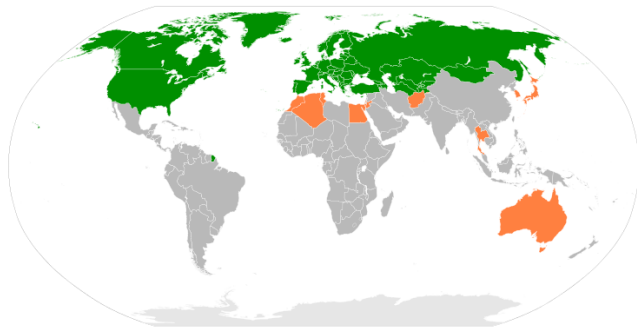
⁹²⁷ Наведено према: Владимир Трапара, *Време ресетовања – односи Русије и Сједињених Држава у периоду од 2009. до 2012. године*, *op. cit.*, стр. 279.

године када су на сваке две године одржавани самити) када је бивајући место у којем су се водили важни договори о контроли конвенционалног наоружања омогућио постизање договора о уједињењу Немачке и разматрање планова о будућој европској безбедносној архитектури. То је био форум који је Русији омогућавао стално истицање неслагања са проширењем НАТО и његовим активностима, предлагање нових договора и планова Русије о европској безбедности, али који је на терену служио као оправдање за многе акције САД и НАТО. Не заборавимо да је у америчкој концепцији европске безбедносне архитектуре ОЕБС, као и ЕУ, само допуна за НАТО (где се НАТО бави питањима одбране а ОЕБС питањима превенције конфликта и мониторинга демократије). Са растућом улогом НАТО и ЕУ, самити ОЕБС су опали тако да је у новом миленијуму до данас (јануар 2019. године) одржан само један, у Астани 2010. године.

У руском виђењу, Русија се била определила за отворену безбедносну архитектуру у Европи засновану на повлачењу конвенционалних снага из Европе и превазилажењу поделе у Европи кроз јачање паневропских безбедносних структура попут ОЕБС, док се НАТО определио за затворену безбедносну архитектуру у којој су само појачане поделе у Европи и граница померена на Исток, на уштрб јачања ОЕБС и јединства Европе, као и за јачање конвенционалних снага уместо повлачења. НАТО проширење је само увеличало синдром „истурених држава“ и створило предуслове за нову гвоздену завесу са стране Запада. НАТО због свог „генетичког кода“ на основу кога је настао у Хладном рату не може да произведе ништа друго до Хладни рат, закључак је Сталне мисије Руске Федерације при НАТО.⁹²⁸

---

⁹²⁸ “Russia-NATO: Facts and Myths”, Permanent Mission of the Russian Federation to NATO, op. cit., Point 6.

Слика 5: Чланице (зелено) и партнери (наранџасто) ОЕБС

Слика 6: Чланство ОЕБС

Извор: Organization for Security and Co-operation in Europe, https://en.wikipedia.org/wiki/Organization_for_Security_and_Co-operation_in_Europe, 16/12/2018.

Вигаудас Ушацкас (Vygaudas Usackas) амбасадор ЕУ у Русији у периоду од 2013. до 2017. године наводи да шта год да се деси у Русији у периоду до 2024. године „сукоб погледа на свет“ ће се наставити. У срцу овог сукоба су, по њему, суштинске разлике о праву Украјине и Грузије да изаберу савезе или асоцијацију са Западом. Сукоб постоји и у вези са Кримом и Источним партнерством, али и суштинских европских вредности попут друштвеног активизма, слободе говора и политичког плурализма. Ушацкас наводи и да ће руско руководство наставити да негира исход Хладног рата и да инсистира на новом европском безбедносном поретку заснованом на сферама интереса пре него слободном избору нација о томе којем ће савезу да се прикључе.⁹²⁹ Ове разлике између америчке и руске концепције светског поретка неминовно ће додатно заоштравати односе између њих изазивајући тако нову безбедносну дилему.

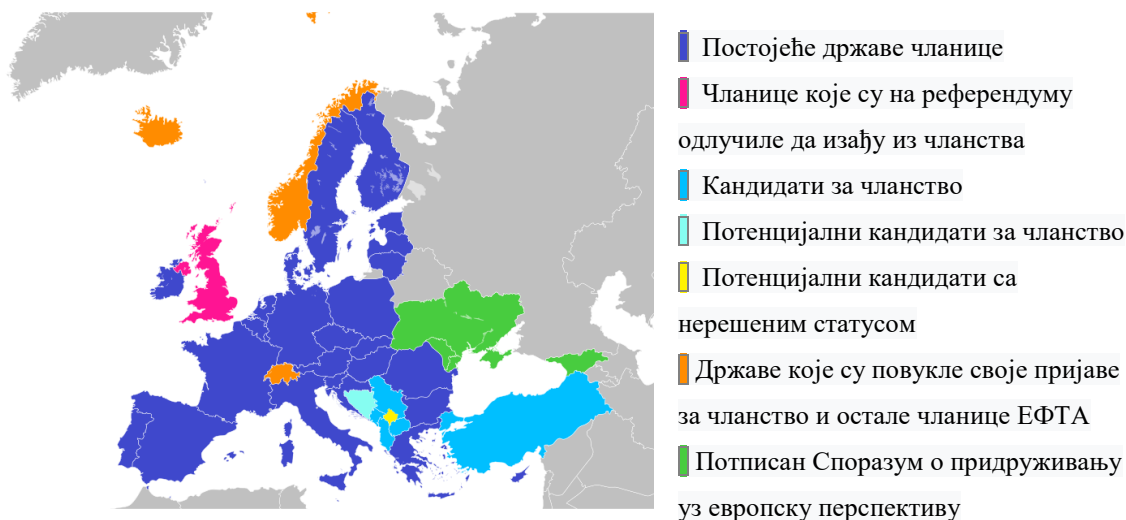
Што се тиче концепције Европске уније, она је концепција стратешке аутономије, која се помиње у њеној Глобалној стратегији и о чему смо писали. Она подразумева да ЕУ има своје одбрамбене снаге тј. војску и да није амерички „клијент“ по питању безбедности, већ равноправан партнер САД. Покушаји ЕУ да

⁹²⁹ Vygaudas Usackas, „Russia and the West: Handling the clash of worldviews“, 4th October, 2017, https://www.ecfr.eu/article/commentary_russia_and_the_west_handling_the_clash_of_worldviews_7234, 12/12/2018

буде трећи стуб светског поретка постојали су још током Хладног рата, али су своје остварење могли да доживе тек са његовим окончањем. Тензије око стварања самосталне европске одбране тицале су се односа према суверенитету, САД-у и НАТО-у и у великој мери је подела по овим линијама постојала између држава чланица окупљених око атлантистичке идеје предвођене Великом Британијом и континенталне идеје предвођене Немачком и Француском.⁹³⁰ Ове две идеје су се на моменат приближиле са британско-француским билатералним састанком у Ст. Малоу у децембру 1998. године, вероватно како би се добио француски пристанак на ваздушне нападе на СРЈ који су уследили пар месеци касније, што је омогућило стварање Европске безбедносне и одбрамбене политике и дефинисање Главног циља 1999. године (Headline Goal). Ипак нове поделе ће уследити током рата у Ираку 2003. године, а њихово премошћавање са новим француско-британским сусретом у новембру 2003. године када је предложен концепт борбених група, који ће подржати и Немачка, и бити дефинисан нови Главни циљ за 2010. годину. Заједничка безбедносна и одбрамбена политика уврштена је као посебна целина у Уговор из Лисабона и њиме је дозвољена већа интеграција држава чланица у овој области. Коначна граница аутономије европске одбране тицаће се развоја нуклеарног наоружања. Уколико САД не буду могле да убеду европске савезнике у постојање кредибилне нуклеарне заштите, а у условима непостојања заједничке претње као што је то био СССР, могуће је да ће се поједине европске земље, пре свега Француска, окренути додатном развоју нуклеарног оружја. У том подухвату, као и у случају развоја европске војске оне могу рачунати на Немачку, иако је у овој земљи производња нуклеарног оружја забрањена. Европска одбрана независна од САД и НАТО могућа је једино у условима постојања довољног броја нуклеарних снага те ће се безбедности света у будућности у великој мери огледати кроз преговоре о контроли стратешког наоружања. Са друге стране, излазак Британије из ЕУ доприносиће и даље атлантистичкој нуклеарној премоћи.

---

⁹³⁰ Matijas Jop, „Evropska odbrambena i bezbednosna politika”, op. cit., str. 88-89.

Слика 7: Политика проширења ЕУ

Извор: European Neighbourhood Policy, https://en.wikipedia.org/wiki/European_Neighbourhood_Policy, 16/12/2018.

Слика 8: ЕУ на Глобусу

Извор: Wikimedia Commons, EU on a globe.png, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:EU_on_a_globe.png, 16/12/2018.

За разлику од америчке концепција која ЕУ види као економску и цивилну силу пре свега, а НАТО као одбрамбену, ЕУ је током претходних 20 година развијајући своју заједничку безбедносну и одбрамбену политику тежила да комбинује цивилне и војне елементе и способности како би остварила своју стратешку аутономију.

Са проширењем ЕУ из 2004. године превазиђена је подела у Европи која је постојала током Хладног рата и створена је јединствена Европа од Атлантика до Балтика и Црног мора.

Међутим, аутори се слажу да ће од степена укључености Русије у европску безбедносну архитектуру зависити и њена кооперативност, а самим тим и стабилност светског поретка.⁹³¹ То значи да неће бити довољно само америчко одустајање од концепције глобалне доминације, већ

⁹³¹ Видети у: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018.

и европске инклузивности и воље да призна руске потребе идентитета и безбедности.

6.3. Западни Балкан у преклапајућим концепцијама светског поретка у политикама безбедности САД, Руске Федерације и Европске уније

Регион Западног Балкана данас чине Албанија, Босна и Херцеговина, Република Северна Македонија, Црна Гора, Србија и „Косово“, што је нешто уже „чланство“ од оног на које се оригинално односило, будући да је Словенија постала чланица ЕУ 2004. године, а Хрватска девет година касније.⁹³² Поред тога што различите концепције светског поретка стварају поделе између ових држава, поделе су присутне и унутар њих, слично као на постсовјетском простору. За сва три предметна актера овај регион је од посебног значаја и интереса националне или заједничке безбедности. Од земаља региона Албанија је чланица НАТО и кандидат за чланство ЕУ, Босна и Херцеговина је чланица Партнерства за мир и потенцијална чланица ЕУ, Црна Гора је чланица НАТО и кандидат за чланство у ЕУ, Северна Македонија и Србија су чланице Партнерства за мир и кандидат за чланство у ЕУ, док је „Косово“ потенцијални кандидат за чланство у ЕУ и на својој територији има међународно присуство, укључујући америчку војну базу.

Регион Западног Балкана се након великог проширења ЕУ од 2004. и проширења на Бугарску и Румунију 2007. године, као и проширења НАТО, нашао иза нове линије поделе Европе која се успоставила између Балтичког и Црног мора. Мађарска је у то време сматрала да рат у Босни јача руски утицај и да су Србија и Црна Гора виђене као државе из којих би Русија могла поново да уђе у ЦИЕ и добије излаз на Јадранско море.⁹³³ Међутим чланство у ЕУ и НАТО примирило је њихове страхове иако оне остају у потпуности посвећене уклањању сваког руског утицаја у овом делу Европе. Ипак, косовски и босански сукоби, посебно бомбардовање Срба од стране НАТО у тим сукобима, као и православни фактор, и даље стварају основ за веће учешће Русије у региону, због чега је извесно да ће их она држати

---

⁹³² Janusz Bugajski, “The Western Balkans”, <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0094.xml>, 29/01/2019.

⁹³³ “The President's Luncheon Plenary Meeting with the Heads of State and Government of Poland, Hungary, Slovakia and the Czech Republic”, The White House, January 12, 1994, op. cit., p. 2.

отвореним, као и сећање на ове догађаје. Са чланством и Републике Северне Македоније у НАТО, Србија и БиХ би остале једине земље Западног Балкана ван овог савеза, што ће даље водити и израженој поларизацији унутар БиХ и отежаном постизању договора око Косова. Поред тога, Србија (без Косова) и Република Српска унутар БиХ изражавају тежњу за евроазијским интеграцијама, већим повезивањем са Евроазијском унијом и ОДКБ. Ово може довести до сличних сценарија као у Украјини, с том разликом што су проевропске снаге доста ослабљене тако да је српски „Евромајдан“ теже остварити, чему на руку између осталог иде и криза Европске уније и њене идеје. Због тога је Западни Балкан остао пример региона у коме постоји преклапање концепција светског поретка САД, Русије и Европске уније. Због ових фактора отежано је искључивање Русије из овог региона (слично фактору који руски народ има и на просторима нових независних држава), иако су САД/НАТО и ЕУ у свакој области у значајној мери присутни у њему. Како ове концепције делују и које последице то има по регион размотрићемо у овом поглављу.

Темпо реформи у земљама Западног Балкана не зависи само од административних способности ових држава или политичке воље њихових руководства, већ и од тока решавања конфликта у региону на шта у значајној мери утичу три најважнија спољна актера: Европска унија, САД и Русија.⁹³⁴ Међутим, ЕУ и САД/НАТО својим интеграцијама и билатералним односима са земљама региона умањују или у потпуности искључују учешће Русије у овом региону, као и уосталом у читавој Европи и њеној безбедносној архитектури. Русија то види као намеру САД/НАТО и ЕУ да је изолују и окруже кроз „обојене револуције“ и евроатлантске интеграције, што су исти методи које Запад примењује и на Западном Балкану и на постсовјетском простору, а што би довело до нове поделе у Европи. Са друге стране ЕУ и САД стално истичу да европске и евроатлантске интеграције нису усмерене против Русије и да представљају одраз воље држава Западног Балкана да буду чланице ових организација, као да је то ефикасан начин стабилизације овог простора.

Свакако да разлике између концепција светског поретка САД, Русије и ЕУ на које смо указали у претходном делу дисертације не могу имати стабилизујуће

---

⁹³⁴ Dušan Reljić, *Rusija i Zapadni Balkan*, ISAC fond, Beograd, 2009, str. 5.

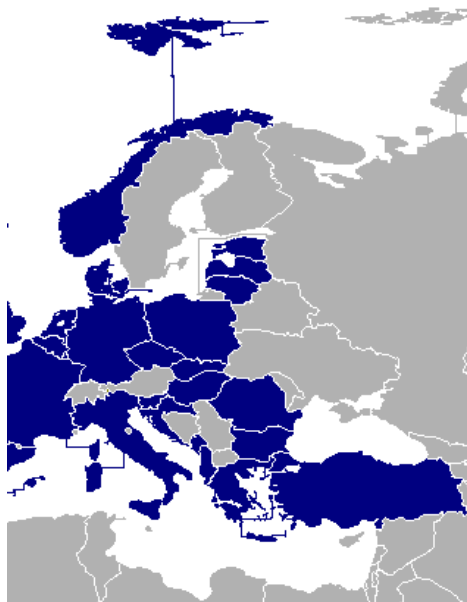
ефекте на регион Западног Балкана. Исто као и у случају глобалног и европског нивоа, и на нивоу Западног Балкана разлике у концепцијама светског поретка у XXI веку имају дестабилизујући ефекат, будући да стварају нове и оштрије линије подела између и унутар држава овог региона. Иако је сам назив региона „Западни Балкан“ терминологија створена у оквиру ЕУ интеграција, овде га користимо као погодан показатељ разлика концепција светског поретка и њиховог доприноса нестабилности овог подручја.

САД имају трајан интерес за мир у региону Западног Балкана због тога што нестабилност на овом простору представља претњу за мир у читавој Европи и угрожава америчке савезнике и успостављену равнотежу снага која одговара америчким интересима. Оне су у односу на Западни Балкан стално истицале начело самоопредељења, „ослобађање заробљених нација“, одговорности за заштиту и стварања демократских држава које би требало да буду део евроатланских организација. И у овом случају, америчко ангажовање се остварује на три нивоа: јачање безбедности, промовисање напретка кроз стварање слободне трговине и промовисање демократије. Два су главна инструмента за остваривање ових циљева као и уопштено у односу на Европу: интеграције држава овог региона у НАТО, а касније ЕУ, и реформа њихових политичких, економских и безбедносних, укључујући и војних, система. Такође, јачање регионалне сарадње кроз стварање низа регионалних иницијатива и организација, промовисање јаче безбедносне сарадње са НАТО и размена експерата представљају инструменте за остваривање зоне демократског мира на Балкану. Интеграција простора у НАТО требало је да има исти ефекат као и у случају Централно и Источноевропских земаља – стабилизацију, стварање демократских држава и умањивање или одстрањивање утицаја Русије, како више не би могла да се створи конкуришућа сила на овим просторима. Имајући у виду тежњу ових држава да буду део ЕУ, САД су стално истицале да пут ка ЕУ води преко НАТО и да су све државе пре него што постале чланице ЕУ постале чланице НАТО-а. Равнотежа снага у овом региону, у складу са америчком концепцијом значи равнотежу у корист оних земаља и народа које подржавају САД и тиме увећавају њену укупну глобалну моћ и ширину њеног простирања. Ратови током 1990их година су од Муслимана, Хрвата и Албанаца створили најприврженије савезнике САД на овим просторима, тако да се може

очекивати подршка ovom фактору у смислу постојања њеног утицаја и обликовања ситуације у региону. Такође, Црна Гора се још током 1990их и посебно након бомбардовања СРЈ видела као „реформистичка“ у односу на Србију и српски народ због чега јој се пружала подршка у процесима раздвајања од Србије, што је кулминирало стварањем Државне заједнице Србије и Црне Горе, а затим независне Црне Горе 2006. године. То је био наставак тренда који је америчка концепција светског поретка на Балкану подразумевала током 1990их година а који се заснивао на самоопредељењу република, либерално-демократском моделу уређења држава и евро-атлантским интеграцијама. Остваривање америчке концепције стварања демократског мира под америчким вођством манифестује се и условљавањем помоћи Србији након бомбардовања сменом режима и успостављањем нове владе која се ослања на „слободу и толеранцију, а не страх и репресију“, како је то у Стратегији националне безбедности САД из 1999. године наведено. У том циљу САД су јавно подржавале „демократске снаге“ у Србији како би се ојачале „независне политичке партије и слободни медији и убрзала транзиција Србије ка демократији.“⁹³⁵ САД су у првој деценији XXI века имале значајну улогу у решавању или покушајима решавања међуетничких конфликта – у Србији је извршена демилитаризација Ослободилачке војске Прешева, Медвеђе и Бујановца, а у Македонији потписан Охридски споразум 2001. године, решен је однос Србије и Црне Горе са референдумом о независности Црне Горе 2006. године, призната је ЈПН Косова 2008. године, настављене су реформе у БиХ (иако недовршене) 2009. године, окончан је спора око имена између БЈР/Р. Македоније и Грчке које ће омогућити будуће чланство Републике Северне Македоније, како се сада зове, у НАТО, наставак „дијалога Београда и Приштине“. Од ових питања у наредном периоду САД и ЕУ ће настојати да под својим вођством реше питања такозване нормализација односа Београда и Приштине и питања Босне и Херцеговине.

---

⁹³⁵ “A National Security Strategy for a New Century”, The White House, December 1999, op. cit., p. 3.

Слика 9: Чланице НАТО на Балкану 2018. године

Извор: Map of NATO countries.png, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_of_NATO_countries.png

Атлантски савет је у августу 2017. године издао извештај под називом „Балкан напред: Нова стратегија САД за регион“ који је замишљен као нови вид ангажовања САД-а у региону Западног Балкана, где оне имају „посебан ауторитет“. По њој САД треба да предузму четири корака како би се регион стабилизовао под америчким вођством. Прво, САД треба да успоставе стално војно присуство у Југоисточној Европи, а база Бондстил на Косову се види као идеална за ову сврху. Циљ ових трупа би био обука локалних снага за борбу против тероризма, пружање помоћи у случају хуманитарних катастрофа и одвраћање руског ревизионизма у погледу граница на Балкану. Други корак је рад на „историјском помирењу“ са Србијом кроз третман Србије као савезника и партнера, пре него изазивача проблема, али једино ако почне суштински да се удаљава од Русије. Трећи корак је повратак репутације САД-а као „праведног посредника“ који треба да оснажи демократске реформе у државама Западног Балкана и допринесе решавању спорова између Грчке и Македоније, Београда и Приштине и функционалности БиХ. Последњи корак односи се на стварање услова за економски напредак и останак младих у државама региона.⁹³⁶ Сам извештај управо полази од тога да постоји разлика у америчком и европском приступу овом региону и да без америчког приступа регион не може да се стабилизује у довољној мери да постане део Запада, евроатлантске заједнице, заокружен и дистанциран од Русије. Без решавања отворених питања и посебно односа са српским народом ова стабилност и целовитост се не може остварити због чега ће САД јачати улогу у два правца – прво ће бити одобривољавање и уздизање Србије (на пример кроз подсећања на српско-америчка пријатељства остварена током два рата, чиме би се

⁹³⁶ Damir Marusic, Sarah Bedenbaugh, and Damon Wilson, *Balkans Forward: A New US Strategy for the Region*, Atlantic Council, Washington, 2017, p. 3.

покушало успостављање и оживљавање „традиционално“ добрих односа; подршку „разграничењу“ као начину решавања статуса Косова или захтевима за укидањем такси уведеним на робу из Србије и Босне и Херцеговине крајем 2018. године у износу од 100%) а друго, у случају да оваква стратегија не успе уследиће оштрији приступ, уз могуће појачано војно присуство у региону и изолацију Србије. При том треба имати у виду питање да ли суседи Србије желе успостављање добрих српско-америчких односа, јер би тиме изгубили своју релативну предност, или желе да својим ставом о Србији као извору проблема натерају Србију да промени курс поводом Косова и успостави ближе везе са САД? Такође, Русија не жели да види добар однос Србије и САД, јер би тиме у условима новог такмичења са Западом изгубила можда јединог савезника на Балкану. Играјући на ову карту Србија ће покушати да добије најбоље могуће решење за Косово и убрзати европске интеграције. Русија има значајну улогу у односу на политику Републике Српске и најаве њеног одвајања, која се опет вероватно користи као брана против укидања овог ентитета или обесмишљавања њених надлежности које би се десило у складу са предлозима уставне реформе, као и у односу на Север Косова где већински живи српско становништво. Занимљиво је да и САД и Русија као доказ неуспешности политике ЕУ у Европи и на Балкану виде случај мигрантске кризе што и једна и друга држава покушавају да искористе за веће присуство у Европи и на Балкану и позивање на јачање свог утицаја и улоге. Оно што се без дилеме може закључити је да без чланства у ЕУ и НАТО, уз слабо америчко присуство, постигнути споразуми који одржавају постојећу равнотежу снага нису одрживи, а радикализација и ренационализација региона је све израженија.

Слика Русије „као међународног агресора“, и као „Друго“ постоји и на Западном Балкану. САД ће тежити да очува постојећу равнотежу снага у региону која омогућава државама и народима блиским САД да остваре превласт у региону, али тако да ниједна од њих не може да то учини самостално и без „надзора“. Такође, САД теже да остваре што већу независност овог региона у односу на руске енергетске изворе, што показује пример блокаде изградње Јужног тока. Након 2014. године САД стално напомиње да државе региона морају да изаберу страну и да „не

могу да седе на две столице истовремено.⁹³⁷ САД виде Русију на Балкану као актера који жели дестабилизацију, одржавање замрзнутих конфликта, поделу и слабост, а не Балкан интегрисан у европске и евроатлантске институције. Брајан Хојт Ји (Brian Hoyt Yee), у то време заменик помоћника државног секретара САД, је 2017. године у Београду изјавио да се на основу поступака Русије у региону чини да она жели да Балкан остане слаб и подељен, а не снажан и боље интегрисан у ЕУ.⁹³⁸ Такође, амерички амбасадор у Србији Кајл Скот (Kyle Scott) је на Београдском безбедносном форуму 2018. године навео да је америчка визија за регион „позитивна“, јер тежи да ове земље интегрише, док је руска „визија“ негативна јер тежи да ослаби државе и друштва региона.⁹³⁹ Слично руском ставу да не жели америчке базе на овом простору, САД истичу да не желе Руско-српски хуманитарни центар у Нишу, основан након великих поплава које су задесиле Србију 2014. године као међувладина организација под заједничким руководством руског и српског кодиректора, нити давање дипломатског имунитета особљу овог Центра. Овај Центар виђен је чак и као „шпијунски центар“ Русије на Балкану и будућа руска војна база.⁹⁴⁰ Такође, овај Центар виђен је и као место обучавања појединих друштвених група (организација „Србска част“) за супротстављање противницима председника Милорада Додика у Републици Српској и у коме се припремао покушај „државног удара“ у Црној Гори.⁹⁴¹ Стално се указује и на његов

---

⁹³⁷ Високи званичник америчког Стејт департмента Брајан Хојт Ји је на 17. Економском форуму у Београду изјавио да *"Поруке балансирања нису јасне поруке. Битно је да држава (Србија, прим.аут.) не балансира између две стране"*, „Ји: Не може се седети на две столице истовремено“, РТС, 23.10.2017. године,

<http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/2914372/hojt-ji-ne-moze-se-sedeti-na-dve-stolice-istovremeno.html>, 16/01/2019.

⁹³⁸ Ibid.

⁹³⁹ Говор Њ. Е. Кајла Скота на Београдском безбедносном форуму, 18. октобар 2018. године, "BSF 2018: Session 7: Balkans 360: Reassessing German and the US Engagement in the Western Balkans", <https://www.youtube.com/watch?v=ewKp1OYbTrY>, 16/01/2019.

⁹⁴⁰ Брајан Хојт Ји, званичник Стејт департмента за Европу и Евроазију је у јуну 2017. године на претресу о ситуацији у Југоисточној Европи одржаном у Пододбору за европску и регионалну безбедносну сарадњу Сената изјавио да се Руски хуманитарни центар налази у Нишу, „близу границе са Косовом“ где су САД тада имале 600 војника, а НАТО 4.000 и да је важно да „Србија има потпуну контролу над својом територијом и свега што је на њој. Ако дозволи да Русија оформи центар за шпијунску, изгубиће контролу над делом своје територије“, „Panika u SAD zbog ruskog centra u Srbiji, Skot: Ima razloga“, Б92, 15.06.2017. године, https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=06&dd=15&nav_category=78&nav_id=127222, 16/01/2019.

⁹⁴¹ „Gardijan: U Srpsko-ruskom humanitarnom centru se obučavaju Dodikovi plaćenici“, *Južne Vesti*, 13.1.2018. године, <https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Gardijan-U-Srpsko-ruskom-humanitarnom-centru-se-obucavaju-Dodikovi-placenicisr.html>, 16/01/2019.

ограничени домет јер помоћ из овог Центра није била добродошла у државама региона када су их задесиле ванредне ситуације, попут пожара у Грчкој која је том приликом истакла припадност ЕУ и њеним механизмима реаговања у ванредним ситуацијама.⁹⁴² Будући да САД задржава своје базе а оспорава руске, иако постоји пристанак земље домаћина, види се јасна намера САД да доминирају овим регионом и успоставе релативну предност у односу на друге актере. Не треба заборавити ни то да се Руско-српски хуманитарни центар налази само неколико стотина метара од нишког аеродрома над којим је у августу 2018. године управљање преузела држава Србија.

Слика 10: Удаљеност РСХЦ од аеродрома Ниш

Извор мапе (ознаке додате): Google maps
<https://www.google.com/maps/place/RSHC>,
 16/12/2018.

Слика 11: Удаљеност РСХЦ од базе Бондстил

Извор мапе (ознаке додате): Wikimedia Commons,
[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mapa_Srbije_\(de\).PNG](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mapa_Srbije_(de).PNG),
 16/12/2018.

Поред наведеног, најновија тема којом се Русија оптужује да подрива стабилност у региону је питање повезаности повећаног броја обољења од рака у

⁹⁴² „Руски центар из Ниша губи своју сврху због ЕУ окружења, није гасио požаре у Атини”, *Južne Vesti*, 27. 7. 2018. године, <https://www.juznevesti.com/Politika/Ruski-centar-iz-Nisa-gubi-svoju-svrhu-zbog-EU-okruzenja-nije-gasio-pozare-u-Atini.sr.html>, 16/01/2019.

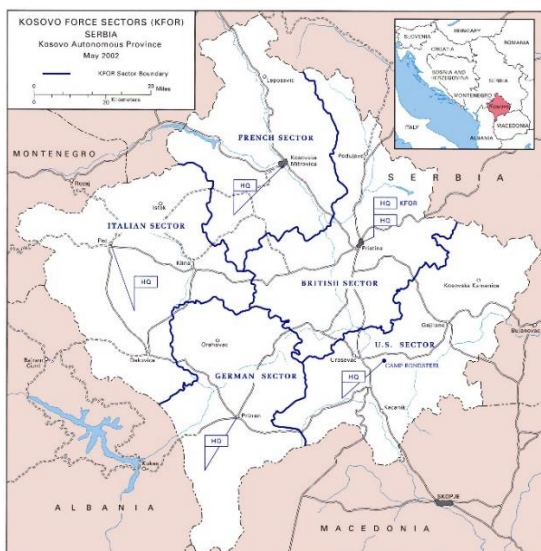
Србији и осиромашеног уранијума који је коришћен током НАТО бомбардовања. Представници НАТО истичу да оваква веза није научно доказана, али ће наставити да раде на томе кроз *ad hoc* Комитет о осиромашеном уранијуму који је успостављен 2001. године. Поједини заступници оваквог става у Србији наводе да је то само још једна прича којом Русија жели да „негује“ негативан однос Срба према НАТО, што се огледа и у подршци руских званичника подношењу тужби појединаца против НАТО земаља због бомбардовања осиромашеним уранијумом, а која датира још из периода непосредно након рата 1999. године.⁹⁴³ У Србији, доказивање такве везе ће се установљавати кроз рад Комисије за истрагу последица НАТО бомбардовања 1999. године по здравље грађана и животну средину формиране средином 2018. године одлуком Народне скупштине Р. Србије.⁹⁴⁴ На слици доле види се да је највише удара пројектилима са осиромашеним уранијумом током бомбардовања 1999. године било западно од пута Пећ-Ђаковица-Призрен на подручјима где су биле Италијанска мултинационална бригада, касније оперативна група, чији су војници и подизали највећи број оптужница против Министарства одбране Италије.⁹⁴⁵

---

⁹⁴³ „Putinovi eksperti pomažu Srbima u borbi protiv NATO: Zločin ne sme proći nekažnjeno!”, *Srbija Danas/Sputnjik*, 14.08.2018. године, <https://www.srbijadanas.com/vesti/drustvo/putinovi-eksperti-pomazu-srbima-u-borbi-protiv-nato-zlocin-ne-sme-proci-nekaznjeno-2018-08-14>, 16/01/2019.

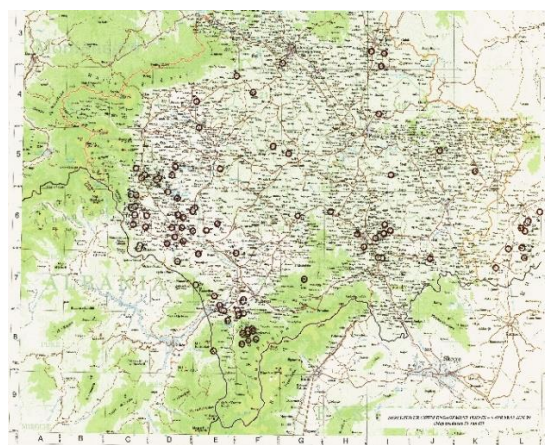
⁹⁴⁴ „Radovanović: Nema epidemije raka, ignorišu stručnjake“, *NI*, 13.06.2018. године, <http://rs.n1info.com/Vesti/a396073/Radovanovic-Nema-epidemije-raka-ignorisu-strucnjake.html>, 16/01/2019.

⁹⁴⁵ Италијанска новинска агенција ANSA објавила је 13. децембра 2017. године да је до сада 348 италијанских војника који су били у мисији на Косову и Метохији умрло од последица уранијумског зрачења. „Novi uznemirujući podaci stižu iz Italije: 348 vojnika umrlo od osiromašenog uranijuma na Kosovu i Metohiji“, *Srpski Telegraf*, <https://www.telegraf.rs/vesti/srbija/2919482-novi-uznemirujuci-podaci-stizu-iz-italije-348-vojnika-umrlo-od-osiromasenog-uranijuma-na-kosovu-i-metohiji>, 16/01/2019.

Слика 12: Мапа оперативних група КФОР 2006. године. Данас постоје две мултинационалне борбене групе: Запад (са седиштем у италијанској бази Вилађио сачињен од трупа Италије, Аустрије, Молдавије и Словеније) и Исток (са седиштем у америчкој бази Бондстил, сачињен од трупа САД, Пољске, Румуније и Турске)

Извор: Kosovo Force,
https://en.wikipedia.org/wiki/Kosovo_Force,
 18/12/2018

Слика 13: Тачке на којима је употребљен осиромашени уранијум 6. април – 11. јун 1999. године на Косову (по постојећим подацима НАТО 85 мета погођено је на Косову, 10 на осталој територији Србије и 1 у Црној Гори; укупно је било 112 удара, а 16 мета погођено је више од једном⁹⁴⁶)

Извор: Depleted Uranium, NATO Topics, 17-Mar-2005,
<https://www.nato.int/du/graphics/b010124k.jpg>,
 18/12/2018

За САД овај регион је значајан за безбедност Европе и НАТО као војног савеза, те је у том смислу чланство у НАТО допринос остваривању безбедности у Европи. За НАТО, чланство овог региона значи више демократије, економског просперитета и стабилности.⁹⁴⁷ По САД Русија користи зависност Западног Балкана од руског гаса, као и слабе државе на Балкану – у којима постоји развијена корупција, урушене институције и неслобода медија уз слабост цивилног друштва – да оствари своје присуство и већу улогу у Европи. Због тога се не може очекивати америчка пасивна улога на дужи рок у овом региону, већ са кризом Европске уније, њено све веће укључивање. Виђење руске улоге на Балкану као дестабилизујуће –

⁹⁴⁶ “Data concerning the locations of depleted uranium ordnance expended during Operation Allied Force (grid co-ordinates)”, NATO Information, 08-Feb-2001, <https://www.nato.int/du/docu/d010124a.htm>, 16/01/2019.

⁹⁴⁷ “NATO-Russia relations: the facts”, 07 Sep. 2018, op. cit.

посебно у односу на православне земље у којима Русија има већи утицај – наводи се и као разлог за остваривање појачаног војног присуства у региону.

Бушова администрација је у НАТО-у видела водећу снагу за стабилизацију Западног Балкана, док је Обамина изразила наставак посвећености стабилности и демократији на овом простору. Све земље региона учествују у НАТО мисијама и операцијама осим Србије која учествује само у УН и ЕУ мисијама и операцијама. У НАТО мисији у Авганистану ISAF 2011. године Албанија је имала 260 припадника, БиХ 55, Хрватска 320, Македонија није имала али је две године раније имала 165 припадника, Црна Гора је имала 36 припадника.⁹⁴⁸ У мају 2018. године у мисији „Одлучна подршка“ (Resolute Support) која је наследила ISAF 2015. године — Албанија је имала 83 припадника, Хрватска 106, БиХ 60, Македонија 39, Црна Гора 20.⁹⁴⁹ Такође, све ове државе, укључујући и Србију (укључујући и једнострано проглашену и од већине Западних држава признату државу „Косово“) су део Глобалне коалиције против Исламске државе Ирака и Леванта (ИСИЛ) која је формирана у септембру 2014. године и сарађују са САД у борби против тероризма, радикализма, екстремизма и организованог криминала на овом простору. У складу са својом политиком активне војне неутралности Србија је пружила подршку и руско-сиријској иницијативи за спровођење хуманитарне операције и помоћи у Сирији.⁹⁵⁰

Руска концепција светског поретка за подручје Западног Балкана значи то да ће Русија овај регион и себи блиске факторе у њему користити за остваривање главног циљ ове концепције – стварање мултиполарног света заснованог на равнотежи снага. Тиме ће она настојати да подрије америчку глобалну доминацију, али и утицај Европске уније, као друге конкурентне концепције на овом простору, кроз држање отвореним сукоба који омогућавају руско присуство у региону попут грчко-македонског, српско-албанског и босанског, како би се онемогућио њихов

---

⁹⁴⁸ “Afghanistan troop numbers data: how many does each country send to the Nato mission there?”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/news/datablog/2009/sep/21/afghanistan-troop-numbers-nato-data>, 16/01/2019.

⁹⁴⁹ “How Many Troops Are Currently In Afghanistan?”, *Forces Network*, 18th May 2018, <https://www.forces.net/newsoperations/afghanistan/how-many-troops-are-currently-afghanistan>, 16/01/2019.

⁹⁵⁰ У октобру 2016. године Србија је из Српско-руског хуманитарног центра у Нишу руским авионом упутила Сирији (граду Алепо) 50 тона хуманитарне помоћи. „Srbija poslala Siriji 50 tona humanitarne pomoći“, *NI*, 20.10.2016, <http://rs.n1info.com/Vesti/a202733/Srbija-poslala-humanitarnu-pomoc-Siriji.html>, 16/01/2019.

пријем у НАТО, а у циљу доприноса остваривању шире европске и глобалне равнотеже снага. Поред тога, користећи застој у проширењу Европске уније, пројекте енергетске безбедности и сарадњу са установама грађанског друштва попут Цркве Русија ће настојати да држи везу са овим регионом. Међутим, поред ослањања на локалне актере Русија нема могућност да подржи и ојача евентуално своје присуство снага на терену у Западном Балкану, уколико то не би било усаглашено са НАТО, јер је регион Западног Балкана окружен НАТО чланицама и америчким војним базама. Такође, заостравање ситуације Вашингтона и Брисела са Москвом чини постојање војне сарадње са Русијом отежаном и компромитујућом што показују дешавања и критике због постојања Руско-српског хуманитарног центра у Нишу. Такође, треба напоменути и то да Русија користи историју дешавања на овим просторима да истакне своје вредности насупрот оних које је „Запад“ показао на овом простору, а које се односе на немешање у унутрашње ствари држава (кроз критику стратегије „обојених револуција“), немогућност употребе силе у међународним односима без одобрења Савета безбедности УН (што се односи на бомбардовање СРЈ 1999. године) и на признавање независности сепаратистичких територија (што се односи на представљање питања Косова као јединственог случаја). Отпочињање преговора о Косову 2005. године био је кључни услов јачања руског утицаја у Србији, али је Русија тих година постала и важан економски и енергетски партнер свих Западно-балканских земаља.

Русија је такозване „обојене револуције“ које су се дешавале на овом, као и на постсовјетском простору, а чије су претече револуције у Централно и Источно Европским земљама бившег Варшавског пакта, видела као намерни покушај уништавања суверенитета држава и националне безбедности у циљу примене „геополитичке доктрине и глобалног пројекта“ чији израз представљају теорија глобалног вођства једне суперсиле и модел униполарног светског поретка.⁹⁵¹ У случају Србије сентимент који ЦИЕ државе имају према Русији као окупатору и насилнику у Србији се усмеравају на НАТО због бомбардовања и ЈПН Косова које је већина НАТО чланица признала. Такође, бомбардовање СРЈ види се као агресија,

---

⁹⁵¹ Konstantin N. Lobanov, Boris N. Selin, „Hybrid and «colour» technologies as a threat to the national security“, in: Proceedings of the POKO 2017 scientific conference „Impact of Changes in Operational Environment on Preparation and Execution (Design) of Operations“, 2017, p. 294.

а признање Косова као јединственог случаја начин да се заобиђе међународно право а све у циљу остваривања концепције глобалне доминације САД. Заоштравање односа између САД, ЕУ и Русије добија своју конфронтирајућу димензију управо током преговора о статуса Косова и кулминира те 2008. године када је Косово једнострано прогласило независност и било признато од стране САД и водећих земаља ЕУ, када је на Букурештанском самиту НАТО подржан пријем Грузије и Украјине и када је затим уследила интервенција на Грузију и признање независности њене две покрајине. Дмитриј Медведев је као председник Русије тада изјавио да Русија има „привилеговане интересе“ у свим оним државама са којима је традиционално повезана на основу посебних пријатељских, срдачних и историјских веза чак иако се оне не граниче са Русијом.⁹⁵² ЈПН Косова условила је трансформацију појединих партија власти попут Демократске странке Србије у противнике ЕУ због признања Косова, али је услед немогућности састављања власти ових снага европски пут Србије поново потврђен. Кључна улога у останку на европском путу припада странци бившег председника Србије Слободана Милошевића Социјалистичкој партији Србије, као и тадашњем заменику председника Српске радикалне странке (СРС) Томиславу Николићу који је почетком септембра 2008. године формирао посебан посланички клуб а непосредно пре тога изјавио да ће покушати да се у СРС избори да превладају они који су „и за Исток и за Запад, а не само за Исток, како је Шешел (председник СРС, прим. аутора) захтевао да буде“⁹⁵³, чиме је опозиција европским интеграцијама пресудно умањена. Тада је у Скупштини Србије изгласан Споразум о стабилизацији и придруживању, али и Енергетски споразум са Русијом чиме је „Гаспром“ стекао стекао гаранцију да ће моћи да стекне 51 посто удела у Нафтној индустрији Србије (што је и учињено у фебруару 2009. године). Србија се тиме нашла као транзитна земља у пројекту гасовода „Јужни ток“ за који је Уговор о изградњи потписан у мају те године од стране руског и италијанског премијера и представника Грчке, Бугарске и Србије, али се од овог пројекта на крају одустало. Међутим, Русија ће наставити са оваквим приступом посебно ако се има у виду да је Русија увек имала

---

⁹⁵² Наведено према: Dušan Reljić, *Rusija i Zapadni Balkan*, op. cit., str. 14.

⁹⁵³ „Nikolić: SRS više ne postoji“, *Политика*, 8.9.2008. године.

„прворазредне војностратешке и геостратешке интересе да преко српских држава...остане присутна на Балкану и југоисточној Европи.“⁹⁵⁴

Русија је и на Западном Балкану, као и на глобалном нивоу, применила стратегију имитирања поступања и наратива Запада (или „огледала“ западног начина поступања у Југоисточној Европи) како би обуздала САД и успоставила равнотежу, због чега се руска политика некад описује као одмазда или реваншизам. Русија ће међутим бити оптужена за све ово, онако како је реторички и она сама оптуживала Запад – за мешање у унутрашње ствари земаља на постсовјетском простору применом хибридног ратовања, за агресију на Украјину и Грузију и за кршење „поретка заснованог на праву“ - и платити цену свог деловања економским санкцијама, нарушеним односима са Западом и губљењем кредибилитета и утицаја на постсовјетском простору.

По Душану Рељићу, руски политички утицај на Западном Балкану почива највећим делом на три стуба: привилегована позиција Русије као сталне чланице Савета безбедности преко које тежи да утиче на токове решавања постојећих (замрзнутих) конфликта у региону; историјска, културна и политичка повезаност са православним народима на Западном Балкану али и онима који су већ део НАТО и ЕУ; привредни значај Русије, посебно у погледу енергетике.⁹⁵⁵ Александар Фатић указује на одбрамбени значај овог региона за Русију као истуреног стратешког региона у конвенционалним одбрамбеним доктринама Русије. Он наводи да војна доктрина Русије из фебруара 2010. године уводи као приоритет скупу и амбициозну политику развијања стратешких конвенционалних пројектила за чију реализацију су јој потребни стратешки савезници у Европи „који би помогли да се конвенционална снага оружја пројектује што даље према Западу.“⁹⁵⁶ Један од таквих савезника би могла бити Србија. Русија се, у складу са својим виђењем европске безбедносне архитектуре, залаже за заустављање ширења НАТО на преостале земље Балкана које још увек нису у чланству и залаже се ако не за интеграције са Русијом, онда бар за статус војне неутралности. Овде се посебно имају у виду оне државе попут Србије, Македоније и БиХ у којима постоји значајно

---

⁹⁵⁴ Dragan R. Simić, *Poredak sveta*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999, str. 291.

⁹⁵⁵ Dušan Reljić, *Rusija i Zapadni Balkan*, op. cit., str. 6.

⁹⁵⁶ Dr Aleksandar Fatić, „Srpska strateška dilema između NATO-a i Rusije“, u: Mirjana Kosić, Milan Karagaća (ur.), *Nova Srbija, novi NATO – vizija budućnosti za XXI vek*, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2011, p. 43.

противљење чланству у НАТО унутар самих друштава ових држава и које су традиционално и историјски биле везане за Русију. То се односило и на Црну Гору где је за покушај државног удара пред чланство у НАТО оптужена Русија и руски држављани уз учешће Срба. У Македонији је дошло до смене власти која се сматрала националистичком и повезаном са Русијом такође избио инцидент када је дошло до упада у Собрање. Директна америчка и НАТО војна акција у овом региону, као и НАТО и америчке базе које су успостављене на овом простору у претходних 20 година и ширење НАТО даље на Исток од великог су значаја за приступ Русије региону. Она се у складу са својом концепцијом начелно противила унилатералној употреби силе у овом региону, успостављању сталног страног војног присуства које ремети равнотежу конвенционалних снага на ободима Европе и њиховом чланству у војном блоку за који сматра да је реликт прошлости, блоковске политике, који се треба расформирати и заменити новом безбедносном архитектуром у којој Русија има равноправну и значајну улогу.

Говорећи у новембру 2017. године на посебној седници Народне скупштине Р. Србије Валентина Матвијенко, председница Савета Федерације Федералне скупштине Руске Федерације је навела да се руски приступ изградње међународне сарадње заснива на поштовању принципа не мешања у унутрашње послове суверених држава, борби против агресивног извоза страних вредности, немогућности наметања било ког модела демократије, као наводно универзалног, зато што свака држава мора самостално стварати своје државно устројство на основу заједничких принципа демократије, али с обзиром на своје историјске особине и савремене реалности, о недопустивости примене санкција, пре свега санкција према парламентарцима (у светлу санкција које су уведене за руске парламентарце због анексије Крима 2014. године). Русија приступање земаља Западног Балкана НАТО-у види као производ притиска и неслободе ових земаља, слично виђењу „обојених револуција“ које су се десиле на овом подручју, а где су се по руском виђењу десиле насилне смене режима који нису били наклоњени Западу.⁹⁵⁷

---

⁹⁵⁷ “Четрнаеста посебна седница Народне скупштине Републике Србије у Једанаестом сазиву”, 20.11.2017. године,

http://www.parlament.gov.rs/%D0%A7%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%B5%D0%B1%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0.32771.43.html, 20/12/2018

Међутим, из претходних налаза јасно је да је и Русија јавно и јасно стављала до знања да се противи НАТО интеграцијама појединих земаља на Западном Балкану, и посебно постсовјетском простору. Уколико се узме у обзор ревизионистичка политика Русије која се односи на промењени однос према распаду СССР-а, може се очекивати и покушај ревизије постојећег стања на Балкану и стварања једне нове Балканске уније која би била неутрална у односу на постојеће војне блокове. Посебан однос према Русији заузима Србија која није увела санкције Русији, иако је кандидат за чланство у ЕУ са којом би требало да има усаглашен приступ по овом питању, и која је и законски кроз Закон о одбрани навела да је њен одбрамбени интерес војна неутралност. Поједини руски аутори окупљени око Дугина се залажу за стварање Балканске унија на основу заједничке историје, која би потом била део Евроазијске економске уније. Они тврде да се безбедност ових држава не може најефикасније остварити кроз НАТО, већ уз руско присуство и ангажман са ОДКБ.⁹⁵⁸ Са друге стране, Русија је званично била на позицији да се не противи чланству ових земаља у ЕУ, иако је стално позивала Србију да процени позитивне ефекте чланства у Унији, али са формирањем Евроазијске уније може се рећи да ће и овде земље морати да бирају због искључиве природе споразума о слободној трговини. Од земаља Западног Балкана Србија има статус посматрача од 2013. године, а у односу на Евроазијску економску унију једино Србија има започете разговоре склапању Споразум о слободној трговини. Такође, Србија је једина држава у Европи, поред појединих држава чланица ЗНД, која има потписан Споразум о слободној трговини са Русијом, од августа 2000. године (као и са Белорусијом и Казахстаном). Тиме што Србија не постаје чланица ЕУ, Русија штити и свој економски интерес.

Иако Србија истиче своју политику активне војне неутралности којом означава своју међународну сарадњу и са ЕУ, НАТО са једне стране, као и са ОДКБ и БЕУ са друге стране, због искључиве природе политика ових актера, посебно од 2014. године, биће тешко бити чланица и учествовати у подједнакој сарадњи са свим странама. Такође, у погледу економских односа улазак у ЕУ или затварање поглавља 30 које се односи на трговинске односе значи да Србија неће моћи да има

---

⁹⁵⁸ Леонид Савин, „Нова Југославија није могућа“, *Политика*, 17.2.2018. године, <http://www.politika.rs/scc/clanak/398524/Nova-Jugoslavija-nije-moguca>, 20/12/2018

споразуме о слободној трговини са државама или организацијама са којима ЕУ није у уговорном односу, док ће морати да примени већ потписане споразуме. У склопу руске верзије поретка ово би био економски и политички неисплатив и неефикасан пут Србије. Ипак, мора се указати на то и да веће повезивање са Русијом не значи потпуно слободу државе у погледу савезништава како то руска страна приказује, већ такође предвиђа консултације и немогућност слободног самосталног избора сарадње и савезништва.

Сергеј Лавров, руским министар спољних послова је потврдио да чланство Црне Горе, без референдума, и јачање напора да се и Македонија и БиХ нађу у истој организацији значи јачање линија раздвајања у Европи и слабљење европске безбедносне архитектуре.⁹⁵⁹ Русија оптужује Запад да тиме подрива традиционално добре односе Русије са овим државама и народима, посебно у случајевима захтева да се ове државе одреде за једну од страна – Запад, ЕУ и НАТО или Русија. У складу са руском концепцијом, то представља нарушавање недељивости европског безбедносног простора и остваривање безбедности Запада на уштрб безбедности Русије, која се доводи у ситуацију изолације и заокруживања. По Русији политика САД и одређених западних земаља у овом региону је усмерена на учвршћивање њихове доминације у региону и самим тим представља „озбиљан дестабилизујући фактор“.⁹⁶⁰ То се, по Путину, огледа у одвајању Косова од Србије, признању нелегитимно проглашене независности Косова, „увлачењу“ Црне Горе у НАТО упркос ставу половине становника, и чак промена имена и националног идентитета Македоније како би постала чланица НАТО, упркос неуспелом референдуму о томе.⁹⁶¹ Такво поступање је по Русији основни узрок нестабилности у региону, што се уклапа у руско виђење америчке доминације у свету као главне претње безбедности због које је потребно створити мултиполарни светски поредак заснован на равнотежи моћи.

Европска унија има два приоритета на западном Балкану – стабилност (или нормализација односа) и добра управа. Многи аутори данас говоре о

---

⁹⁵⁹ „Лавров: Земље Балкана треба саме да процене услове уласка у ЕУ“, *РТС*, 2.3.2018. године, <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/3058373/lavrov-zemlje-balkana-treba-same-da-procene-uslove-ulaska-u-eu.html>, 20/12/2018

⁹⁶⁰ „Путин: Србија стратешки партнер, поштујемо курс ка ЕУ“, *РТС*, 16.1.2019. године, <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/3388523/putin-srbija-strateski-partner-postujemo-kurs-ka-eu.html>, 16/01/2019.

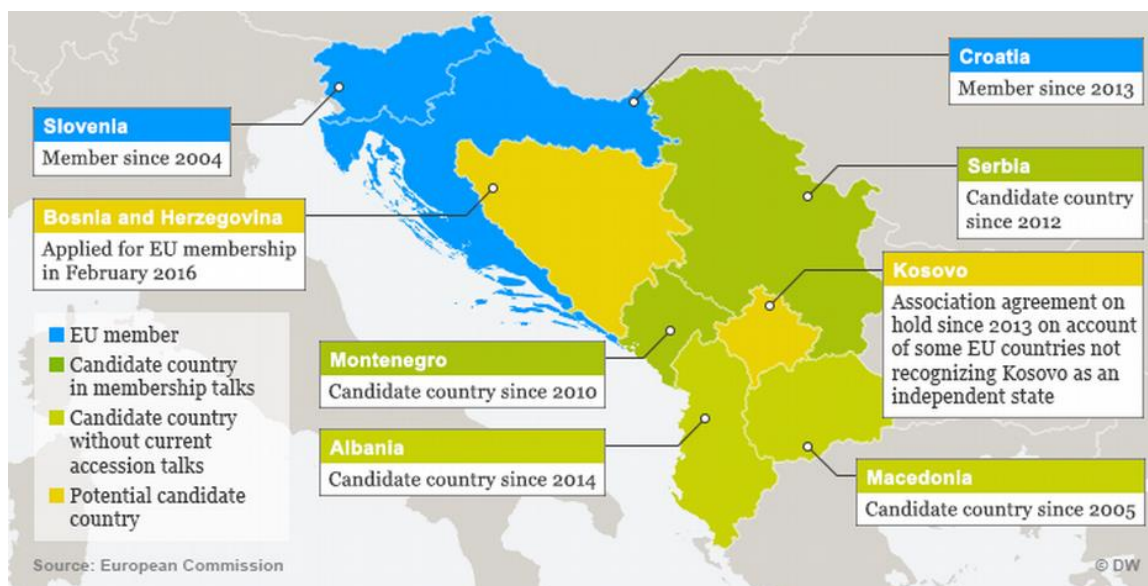
⁹⁶¹ Ibid.

„стабилнократијама“ на Балкану како би указали на појаву ауторитарних тенденција и у овом региону и толеранцију истих од стране ЕУ због стабилности. Међутим, ЕУ инсистира на остваривању оба циља – нити је стабилност могућа без демократских институција и добре управе, нити је добра управа или једном речју демократија могућа без стабилности. И ово је управо аргумент који карактерише европску концепцију светског поретка – поредак заснован на владавини права и добром управљању. Стратегија Европске комисије „Веродостојна перспектива проширења и појачано ангажовање ЕУ на Западном Балкану од 6. фебруара 2018. године наводи да кандидати за чланство морају дати владавини права, правди и основним правима врховни приоритет у преговорима. Изглед за чланство у ЕУ је у политичком, безбедносном и економском интересу саме Уније и представља инвестицију у стабилну, јачу и уједињену Европу засновану на заједничким вредностима. То је моћно средство трансформативне моћи ЕУ које доприноси јачању демократије, владавине права, поштовања основних права и помирења у региону.⁹⁶² За разлику од САД, европска концепција на Западном Балкану се ослања на политику условљавања у региону, јаку економску сарадњу и улагања у инфраструктурну повезаност региона и цивилне мисије у кризним регионима. Акциони план ЕУ за остваривање за подршку трансформацији Западног Балкана обухвата шест иницијатива: јачи подстицај и контролу владавине права, јачање безбедносне сарадње, подршку социоекономском развоју и чланству Србије у СТО, већу повезаност унутар региона, подршку помирењу и остваривању добросуседских односа.⁹⁶³ Будући да је један од основних услова даљег проширења ЕУ њена консолидација након Брегизита, а да је председник Европске комисије Жан Клод Јункер по ступању на дужност најавио да у време његовог мандата – дакле до 2019. године неће бити проширења – и да је евентуално разматрање проширења могуће тек 2025. године, Немачка је покренула Берлински процес, који омогућава задржавање кредибилитета Уније и саме политике проширења.

---

⁹⁶² “A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans”, Strasbourg, 6.2.2018, Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of the Regions, European Commission, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf, 17/01/2019, p. 1.

⁹⁶³ Ibid, pp.17-18.

Слика 14: Западни Балкан+Словенија и ЕУ (плаво – чланице ЕУ, зелено – кандидати за чланство, наранџасто – Потенцијални кандидати (ЈПН Косова није призната од стране свих чланица ЕУ али је ССП ступио на снагу 2016. године)

Извор: “EU to start membership talks with Macedonia and Albania”, Deutsche Welle, <https://www.dw.com/en/eu-to-start-membership-talks-with-macedonia-and-albania/a-44409473>, 21/01/2019

Главни инструмент у остваривању ових приоритета ЕУ је политика проширења. Ово се некад види као бирократски или легалистички приступ ЕУ Западном Балкану заснован на уверењу да се сви проблеми у европском суседству могу решити кроз процес проширења који сам по себи представља списак реформи које држава кандидат треба да испуни и успостављање *европског* поретка.⁹⁶⁴ У процесу приступања државе кандидати преузимају правне тековине и вредности ЕУ кроз већи број такозваних поглавља, јачају државне институције, демократију и тржишну привреду због чега се међу првима отварају и међу последњима затварају поглавља о правосуђу и основним правима и правди, слободи и безбедности, али и усаглашавају своју спољну и економску политику са заједничком политиком ЕУ и остварују добросуседске односе. Приступ ЕУ ће, за разлику од америчког приступа, бити вођен пре свега нормативним питањима, иако постоје значајни заговорници, унутар ЕУ, пре свега земље бившег Варшавског пакта, што скоријег пријема свих земаља Западног Балкана у ЕУ, без обзира на

⁹⁶⁴ Damir Marusic, Sarah Bedenbaugh, and Damon Wilson, *Balkans Forward: A New US Strategy for the Region*, op. cit., p. 24.

степен испуњености критеријума за чланство у ЕУ. Овај њихов захтев вођен је пре свега страхом да застој у проширењу ЕУ и смањена улога САД у региону не произведу стратешки вакуум који би испуниле друге силе попут Русије, мотивом блиске сарадње са САД и тежњом да остваре коначно заокруживање региона Европе у коме би могућност остваривања руских интереса и утицаја била минимална. У овим захтевима посебно предњаче Мађарска, Пољска, Бугарска и Румунија. Са друге стране, старије чланице ЕУ инсистирале су током читавог процеса придруживања и приступања на стриктном остваривању свих нормативних услова попут сарадње са Хашким трибуналом (због којег је постојао проблем за Србију приликом потписивања ССП због противљења Холандије и Белгије), добросуседских односа (пре свега решавање статуса спорних територија, имена Македоније и граничних питања) и изградње државе (поглавља 23 и 24). Из тог разлога не може се очекивати да ће решавање прва два питања аутоматски довести до чланства у ЕУ, без решавања и последњег које се односи на демократију и добру владавину. То произилази из идентитета Уније као нормативне силе која жели да потврди своју трансформативну моћ. То међутим, не значи да елите појединих држава Западног Балкана неће покушавати да „плаше“ ЕУ и САД Русијом како би им се евентуално убрзао процес интеграција и без спроведених реформи и испуњених услова.

Нормативизам ЕУ односи се и на истицање разлике између либералних и суверених демократија, што у потпуности одговара разликама у концепцијама светског поретка о којима смо говорили и то посебно у односу на потребе идентитета. Либералне демократије подразумевају представничке демократије засноване на подели и контроли власти, док суверене демократије тј. националне аутократије или ауторитарни капитализам по виђењу Европске комисије, како на пример саме себе описују Мађарска и Пољска и наравно Русија, представљају „систем у којем елите имају монопол над ресурсима користећи државне установе и овлашћења који нису под контролом уставних система као у либералним демократијама.“⁹⁶⁵ Ови системи се виде као начин подривања јединства ЕУ, њеног

---

⁹⁶⁵ Оли Рен, тадашњи ЕУ Комесар за проширење наводи да је модел „ауторитарног капитализма“ или „националног ауторитаризма“ заснован на национализму као легитимишућој идеологији и на популизму као методу за остваривање политичке подршке. Аутократији као политичком систему недостају неки од кључних елемената либералне демократије – политичка конкуренност, владавина права, законодавна одговорност, јака улога медија и грађанског друштва. Olli Rehn,

идентитета и безбедности, али пре свега указују на могући неуспех ЕУ да трансформише и осигура неповратност процеса демократских реформи у Европи. Такође, све европске државе овај регион посматрају као саставни део ЕУ, територијално целовит и јединствен, и не желе да регион као ни читава Европа буду поново подељене на сфере утицаја између САД и Русије.

У погледу спољне политике у контексту политике проширења посебна забринутост ЕУ се изражава поводом јаче војне сарадње између Србије и Русије, која се манифестује и у већем броју војних вежби које изводе две стране, као и у неусаглашавању Србије са ставовима ЕУ у погледу санкција према Русији, иако се похваљује њено учешће у мисијама ЕУ.⁹⁶⁶

Табела 8: Процент придруживања држава чланица ЗБ декларацијама
Савета министара ЕУ

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Албанија	98,4	100	100	100	93,9	100
Босна и Херцеговина	46,8	71,9	51,5	79,4	69,7	60,9
Македонија	96,8	96,8	25,7	76,5	72,7	85,3
Црна Гора	100	96,8	97,1	100	100	100
Србија	98,4	87,5	51,4	73,5	66,6	46,3

Извор: Табела састављена на основу података из Анализа усаглашавања Србије са спољнополитичким декларацијама и мерама Европске уније (по годинама), Центар за спољне и безбедносне послове ISAC, Београд, <https://www.isac-fund.org/lat/library/politicke-analize-i-studije>, 21/01/2019

Србија се углавном није придруживала декларацијама ЕУ које се односе на Русију (и поводом Грузије и Украјине), Кину, Иран и Северну Кореју, укључујући и питања непролиферације и заштите људских права, и у том смислу Србија је део глобалног балансирања Русије и Кине и противхегемонистичког блока које се супротставља америчкој доминацији и интервенционистичком наративу (мешању у унутрашње ствари држава). Након украјинске кризе 2014. године, Србија се није

“Europe's smart power in its region and the world, Speech at the European Studies Centre”, St Antony's College, University of Oxford, 1 May 2008, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-08-222_en.htm, 15/1/2019.

⁹⁶⁶ “European Parliament resolution on the 2016 Commission Report on Serbia”, The European Parliament, 22.3.2017, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A8-2017-0063+0+DOC+PDF+V0//EN>, 15/1/2019.

придружила ниједној од 10 декларација које су се односиле на кризу у Украјини, а Македонија и Босна и Херцеговина се нису усагласиле са 9 декларација које су се односиле на Украјину.⁹⁶⁷ Сличан тренд наставио се све до 2017. године, и посебно након ескалације и већег укључивања Русије у сукоб у Сирији 2015. године. Имајући у виду тренутно стање тренд непридруживања Србије и БиХ декларацијама ЕУ које се односе на Русију и Кину и у највећем броју случајева на земље које нису признале ЈПН Косова ће се наставити, док ће се Северна Македонија са својим новим руководством у највећој мери придруживати, а Албанија и Црна Гора наставити са највишим, па и стопостотним придруживањем спољнополитичким декларацијама и мерама ЕУ. Даље заоштравање односа између САД, Русије и ЕУ довешће до даље поларизације унутар Северне Македоније, Србије (и Косова), као и Босне и Херцеговине.

---

⁹⁶⁷ Izveštaj: „Analiza usaglašavanja Srbije sa spoljnopolitičkim deklaracijama, stavovima i merama Evropske unije tokom 2014. godine”, Nacionalni konvent o Evropskoj uniji Radna grupa za poglavlja 30 i 31 i ISAC Fond, Beograd, Februar, 2015. godine.

7. ЗАКЉУЧАК

„Интелектуалци анализирају функционисање међународних поредака, а државници их изграђују“⁹⁶⁸, рекао је Кисинџер у својој *Дипломатији*. Међутим, нити се ваљани светски поредак може изградити без прикупљеног знања и закључака о функционисању поредака од стране интелектуалаца, нити се пореци могу ваљано анализирати без знања и искустава државника. Разлика између интелектуалца (аналитичара) и државника се на тај начин смањују. Теорија и пракса су у том смислу нераздвојни.

Истраживањем које смо спровели у овој дисертацији настојали смо да потврдимо општу хипотезу кроз разматрање посебних и појединачних хипотеза изнетих у уводном делу. У овом подухвату користили смо се теоријом социјалног конструктивизма у међународним односима и теоријским концептима које ова теорија даје а који се односе на одређивање појма интерес и идентитет, безбедност и владавина. Такође, размотрили смо класификацију ових појмова коју користимо како бисмо детаљније описали потребе идентитета и потребе безбедности предметних актера, као и самог концепта владавине. Ови појмови користили су нам за конструисање кључног појма ове дисертације „концепције светског поретка у политикама безбедности“ који, у складу са Росенберговим дефинисањем интереса и поделом потреба на потребе идентитета и материјалне потребе, као и Вентовим разликовањем на субјективне и објективне интересе, одређујемо као субјективни интерес или уверење предметних актера о томе како да на најбољи начин остваре своје потребе идентитета и безбедности тј. у каквом светском поретку. При том појам светског поретка се у дисертацији односи на структуру или уређење међународних односа који садржи три елемента: врсту актера и њихове потребе идентитета и безбедности, распоред моћи и начин управљања међународним пословима (начело управљања, средства – институције и присила) ради успостављања жељеног стања. Ове концепције смо дефинисали као концепција глобалне доминације САД, концепција мултиполарног поретка заснованог на равнотежи моћи Русије и концепција глобалног управљања ЕУ. Стабилност светског поретка смо у дисертацији одредили као делотворно функционисање

---

⁹⁶⁸ Henri Kisindžer, *Diplomatija I*, VERZAL Press, Beograd, 1999, str. 14.

уређивачких механизма - механизма сарадње и постизања договора кључних актера о прихватљивом понашању и начину решавања конфликта. На тај начин успоставили смо оквир у коме смо даље истраживали однос разлика у концепцијама светског поретка САД, Русије и ЕУ и стабилности светског поретка на почетку XXI, што је и наш предмет истраживања.

Општа хипотеза дисертације гласи да су разлике у концепцијама светског поретка у политикама безбедности Сједињених Америчких Држава, Руске Федерације и Европске уније, као уверења о томе како да на најбољи начин остваре своје потребе идентитета и безбедности, а које су формулисане на почетку XXI века у значајној мери допринеле нестабилности светског поретка успостављеног непосредно након Хладног рата.

Увидом у историјски део завршетка Хладног рата видљиво је да се ова стабилност односила на постизање договора две силе САД и СССР око контроле стратешког и конвенционалног наоружања, смањивања трупа у Европи, превазилажења поделе у Европи кроз уједињење Немачке и касније формирање Европске уније, трансформацију НАТО, заједнички одговор на ирачку кризу 1990. године, чланство СССР у неким важним економским форумима попут Г7, изјаве страна да више не виде једна другу као непријатеље, већ партнере који стреме стварању новог светског поретка (нове ере или епохе у међународним односима). Одговори предметних актера на стратешку трансформацију која је уследила – распад Варшавског пакта и СССР-а - представљали су почетак формулисања концепција светског поретка у новим условима, а које ће кулминирати са њиховом поларизацијом 2007-2008. године.

Из наведене опште хипотезе поставили смо четири посебних и девет појединачних хипотеза које односе на потребе идентитета, потребе безбедности и очекивани или жељени светски поредак, као и на начин на који ове разлике утичу на нестабилност светског поретка на почетку XXI века.

Потребе идентитета смо разматрали кроз поделу на типски идентитет, идентитет улоге и колективни идентитет. Потребе безбедности у односу на виђење тога ко је објекат безбедности, које су претње и ко је субјекат безбедности. Жељено стање или очекивани светски поредак смо разматрали кроз уверења предметних актера о најбољем начину управљања или владања у међународним односима,

основно начелу које руководи ово управљање, средствима којима се оно остварује и коначним стањем које би се постигло оваквим начином управљања. Податке о наведеним класификацијама смо налазили у званичним стратешким документима из области спољне политике и безбедности, говорима лидера предметних актера на билатералним и мултилатералним састанцима и конференцијама, изјавама на заседањима тела важних међународних организација и престижним скуповима, интервјуима и изјавама у медијима. Такође, за анализу ових елемената користили смо се и секундарним изворима – монографијама и научним чланцима на тему америчке, руске и европске спољне политике и безбедности, као и уопштено светског поретка и савремених међународних односа. Основни метод којим смо се користили у овом делу дисертације био је упоредни метод, који је имао за циљ да утврди да ли постоје разлике у елементима концепције светског поретка у ширем смислу.

Упоредним методом утврђено је да се типски идентитет САД може одредити као децентрализована либерално-демократска држава, руски као централизована конзервативна држава, а ЕУ као наднационалне унија демократских држава, чиме је потврђена прва појединачна хипотеза. Такође, утврђене су разлике у разумевању сопствених улога у савременим међународним односима тако да се идентитет улоге САД разуме као суперсила са одређеном мисијом – ширења либерално-демократског поретка и ослобађања заробљених нација, као и одржавања такве глобалне и регионалне равнотеже снага која ће увек омогућавати њену релативну премоћ. Свој идентитет улоге Русија разуме као улогу уравнотежавања или противхегемоније чији је циљ очување равнотеже моћи у мултиполарном свету и спречавање остваривања глобалне доминације једне силе. На крају, ЕУ је своју улогу видела у остваривању своје стратешке аутономије и значаја у одређивању правила међународних односа, као и очувању мултилатерализма. У погледу колективног идентитета такође су утврђене разлике тј. потврђена трећа појединачна хипотеза, што је видљиво из одређивања колективног идентитета САД као дељеног са осталим слободним и демократским земљама и онима који подупиру њену глобалну доминацију. Разматрајући руска стратешка партнерства извукли смо закључак да Русија колективни идентитет на почетку XXI века има са државама које такође теже уравнотеживању глобалне моћи САД тј.

противхегемонији, разматрањем односа ЕУ са САД и Русијом утврђено је да ЕУ свој колективни идентитет има са либерално-демократским државама и онима који теже стварању делотворног глобалног управљања. Потврђивањем појединачних хипотеза потврђена је и прва посебна хипотеза.

У погледу друге посебне хипотезе она се разматрала кроз такође три појединачне хипотезе. Ова посебна хипотеза се односила на утврђивање тога да ли постоје разлике између предметних актеру у поимању тога шта је објекат безбедности, које су претње и ко је задужен за старање о безбедности. Прва појединачна хипотеза која се односила на разлику између виђења тога шта је објекат безбедности потврђена је кроз анализу стратешких докумената, говора и изјава руководства ових актера тако да су САД у истраживаном периоду као објекат безбедности (зарад очувања територије, становништва и начина живота САД) у предметном периоду виделе либерално-демократске вредности и очување глобалне и регионалне равнотеже снага која фаворизује слободу, Руска Федерација је (зарад очувања територије, становништва и уставног поретка) као објекат безбедности одредила глобални вредносни плурализам, утицај у постовјетском простору и глобалну равнотежу, док је ЕУ као објекат безбедности (зарад очувања свог јединства и функционалности) одредила очување либерално-демократских вредности, успостављање држава са „добром управом“ у свом суседству и мултилатерализам. Друга појединачна хипотеза односила се на виђење претњи. И овде је потврђена разлика између предметних актера тако да је САД, као примарне претње видела тираније и друге асиметричне претње, као и изазивачи њеној глобалној доминацији, Русију суму тежњу САД да доминира светом кроз унилатералну употребу силе и „обојене револуције“, а ЕУ асиметричне претње и погоршање односа САД и Русије, које би могло водити новој подели у Европи. Што се тиче виђења тога ко је субјекат безбедности утврђена је начелна сагласност око тога да се УН налазе у средишту одлучивања о решавању међународних спорова и сукоба, али су предвиђени и изузеци од тога који су се у пракси показали као правило, па је тако на пример концепт „одговорности за заштиту“ често коришћен на инструменталан начин ради правдања појединих насилних акција. САД су на почетку новог века претежно користиле унилатералну силу и коалиције вољних које она предводи у случајевима када није било сагласности у СБ УН, Русија је себе

видела као примарног актера одржавања безбедности у свом блиском суседству, а када се ради о међународној безбедности ван овог простора инсистирала је на доношењу одлука кроз СБ УН или деловању по позиву власти појединих држава, док је ЕУ заговарала практиковање мултилатералног приступа и употребу силе под мандатом УН.

Што се тиче утврђивања разлика у субјективним интересима тј. уверењима актерима како на најбоље начине да остваре претходно дефинисане потребе идентитета и безбедности, она је била предмет посебне хипотезе 3 и појединачних хипотеза путем којих се она доказивала. Прва појединачна хипотеза се односила на утврђивање какво је уверење САД о томе у каквом светском поретку најбоље остварује своје потребе идентитета и безбедности и на основу анализа примарних и секундарних извора података закључено је да је за САД то концепција глобалне доминације чија смо основна својства описали у теоријском делу приликом разматрања овог модела светског поретка. За Русију је то стварање мултиполарног поретка равнотеже моћи односно противхегемонистичког блока заснованог на новим међународним безбедносним и економским установама, имитирању наратива САД приликом интервенција, самом интервенционизму у приоритетним зонама или сферама интереса и спречавању такозваних обојених револуција, као и инсистирању на културолошком и информационом суверенитету. Сваки од ових показатеља посебно је разматран у делу који се односи на концепцију светског поретка Руске Федерације. На крају, ЕУ верује да ће своје потребе идентитета и безбедности најбоље остварити у глобалног управљања у чијем се седишту налазе Уједињене нације и друге мултилатералне институције које функционишу на делотворан начин и старају се о примени правних правила. Тиме је потврђена трећа посебна хипотеза да САД, Русија и ЕУ различито дефинишу своје услове остваривања потреба идентитета и безбедности што се огледа у њиховом различитом одређивању очекивано или жељеног светског поретка који теже да остваре кроз одређени начин управљања (начела и средства).

Кроз потврду прве три посебне хипотезе утврдили смо постојање разлика у концепцијама светског поретка САД, Русије и ЕУ, након чега смо разматрали допринос ових разлика нестабилности светског поретка на глобалном, регионалном и западнобалканском нивоу, што је предмет четврте посебне хипотезе.

На глобалном нивоу кроз анализирање деловања ових концепција и њихових разлика утврђено је да су оне допринеле нестабилности светског поретка, будући да уређивачки механизми нису били делотворни у случајевима одлучивања о употреби силе у решавању конфликта као и контроли наоружања што се огледа не само у непримењивању одредби већ постигнутих споразума, већ повлачењу из њих и заустављању даљих преговора о постизању нових. Ово обухвата случајеве борбе против тероризма и ширења слободе кроз интервенције у Ираку, „обојене револуције“ које су се дешавале у руском суседству током првих пет година новог века, заоштрене односе са Ираном и размештање америчког/НАТО противракетног система, такозвано Арапско пролеће и интервенцију у Либији 2011. године, као и интервенције у Сирији од 2011. године. Што се тиче контроле наоружања данас су сви споразуми на којима је почивала стратешка равнотежа готово разрушени. САД се 2002. година повукла из Уговора о противракетној одбрани, договори око новог споразума нису постигнути као ни механизми којима би се отклонило руско противљење овом систему, ЕУ је успела да привидно мултилатерализује акције САД по овом питању тако да је амерички противракетни штити постао допринос широј НАТО противракетној одбрани, из спора са Русијом по овом питању проистекла је руска модернизација ракетног наоружања и Русија је почела распоређивање својих ракета у Европи. САД су је оптужиле за развој и нових ракета средњег домета што је послужило као изговор за најаву повлачења САД из Уговора о ракетама средњег домета. Једини уступак Русији који је направљен а који је омогућио опстанак кључног уговора у овој области је уношење одредбе о вези између стратешког офанзивног и дефанзивног наоружања (иако само у Преамбулу Новог START-а, што се тумачи као да нема правну снагу). Имајући у виду амерички однос према даљем надограђивању успостављеног система противракетне одбране у правцу постављања одређених елемената у космосу Русија је најавила да ће то изазвати нову трку у наоружавању, распоређивање руских снага близу обала САД, као и довођење у питање продужетка важења Новог START за још пет година.

На регионалном нивоу анализирали смо како разлике у концепцијама светског поретка доприносе нестабилности европског поретка. Европска безбедносна архитектура је још од краја Хладног рата била предмет дискусија, али је предмет спора постала након 1997. године и првих позива за проширење НАТО

упућених државама бившег Варшавског пакта. Различите концепције водиле су различитим предлозима и решењима којима смо се детаљно бавили у шестом делу дисертације. У складу са концепцијом светског поретка САД, САД је тежила очувању водеће улоге у безбедности у Европи, иако уз сталне захтеве да се терет овог вођства равномерни је подели. Европа је често посматрана као истурени простор остваривања безбедности САД, због чега је САД некада прибегавала унилатералним или акцијама заснованим на билатералним основама посебно са новим чланицама НАТО. Ипак, НАТО, чија су врата остала отворена и за нова проширења, као оквир опстанка америчких трупа у Европи и успостављања америчке војне инфраструктуре остаје незаменљив оквир безбедности. Русија је у складу са својом концепцијом покушавала да понуди свој одговор у виду модела безбедности у Европи који би обухватао све државе Европе, укључујући и Русију на једнаким основама и по начелу недељивости безбедности. Она је увек ишла по принципу нуђења најпре разградње војних блокова, затим њихове трансформације у више политичке актере и на крају стварања противтеже и захтева за постизањем споразума о сарадњи између војних блокова. У том смислу, Савет НАТО-Русија је понекад виђен као одговарајући модел али под условима равноправног руског учешћа у одлучивању и одлучивања које није засновано на блоковском окупљању. Ово се међутим, до сада није у потпуности остварило. На крају, ЕУ је тежила преузимању примарне улоге за безбедност у Европи и свом суседству, чему је требало да допринесе њено позиционирање као глобалне стратешке силе са аутономним способностима одлучивања и деловања. Заједничка безбедносна и одбрамбена политика ЕУ има задатак да оствари ове циљеве.

На крају, у последњем делу шестог поглавља, бавили смо се анализирањем деловања разлика у концепцијама светског поретка на западно балканском простору. Утврђено је да је позиција САД у овом региону таква да тежи да одржи успостављену равнотежу снага која одговара њеним интересима и интересима њених савезника у Европи и на Балкану. САД је на овом простору своје вођство базирала на начелима самоопредељења, „ослобађања заробљених нација“, одговорности за заштиту и стварања демократских држава које би требало да буду део евроатланских организација. Сам регион је тежила да дубље повеже кроз интеграционе процесе и унутрашње реформе - јачање безбедности, промовисање

напретка кроз стварање слободне трговине и промовисање демократије, као и реформе њихових политичких, економских и безбедносних, укључујући и војних, система уз значајно учешће америчких експерата. Са друге стране, Русија ће настојати да одржи отвореним спорна питања у региону како би одржала свој утицај у њему и користила локалне актере за остваривање свог главног циља: стварање мултиполарног света заснованог на равнотежи моћи. Тиме ће она настојати да подрије америчку глобалну доминацију, али и утицај Европске уније, као друге конкурентне концепције на овом простору. Русија ће и даље наставити да се залаже за војну неутралност и неширење НАТО-а на државе региона. Поред тога, Русија ће кроз енергетске пројекте настојати да држи директну везу са овим, као и да својим присуством на терену покуша да оснажи оне актере у којима још увек има значајан утицај попут Србије и Републике Српске. Ипак, она је на разне начине осуђивања у региону а њена улога показана као дестабилизујућа и негативна. Такође, Европска унија има два приоритета на западном Балкану – стабилност (или нормализација односа) и добра управа. Многи аутори данас говоре о „стабилкратијама“ на Балкану како би указали на појаву ауторитарних тенденција и у овом региону и толеранцију истих од стране ЕУ због стабилности. На крају, ЕУ и у случају Западног Балкана спроводи своју стратегију успостављања *европског* поретка кроз своју трансформативну моћ, чије је најефикасније средство политика проширења заснована на начелима условљавања и диференцијације. ЕУ инсистира на остваривању стабилности и решавању преосталих спорних питања, као и на јачању демократских институција и добре управе.

Потврђивањем појединачних и посебних хипотеза долазимо и до потврђивања опште хипотезе о томе да су разлике у концепцијама светског поретка САД, Русије и ЕУ у значајној мери допринеле нестабилности светског поретка будући да су водили растакању и неуспостављању нових механизма сарадње и договора на глобалном, регионалном и подрегионалном нивоу.

Спроведеним истраживањем у овој докторској дисертацији настојали смо да остваримо одређене резултате и научни допринос. Кроз разматрање историјског дела дисертације утврдили смо три кључна актера за одржавање међународне стабилности, као и друге актере који доприносе или помажу остваривању

концепција предметних актера тако што им се придружују у уверењима и делању у правцу остваривања одређене концепције. Утврђено је да ови актери имају способност и намеру да обликују свет у складу са својим субјективним интересима тј. уверењима о томе како да на најбољи начин остваре своје потребе идентитета и безбедности. Ова уверења се у сваком случају представљају као универзална и једина могућа за очување стабилности светског поретка. Међутим, ова уверења довела су до супротног исхода, па тако уместо универзалне прихватљивости једне од концепција данас је на делу њихово узајамно и паралелно постојање. Такође, посебан је резултат остварен у односу на разматрање Западног Балкана у преклапајућим концепцијама светског поретка ако се имају у виду ове преклапајуће концепције светског поретка.

Што се тиче научног доприноса, он се односи најпре на допринос литератури која се бави питањима светског поретка, његове стабилности и савремених међународних односа, посебно односа САД-Русије-ЕУ. Потврђена је претпоставка која је садржана у значајном делу литературе да је дошло до кризе владајуће, америчке, парадигме светског поретка будући да су се, као што смо видели дефинисале и друге две које једнако конкуришу за универзално важење. Због тога је било битно детаљније размотрити узроке настанка ових алтернативних концепција као и њихове карактеристике. Посебан допринос ове дисертације је што даје детаљнији увид у дешавања и околности окончања Хладног рата кроз увид у оригинална документа и разговоре вођене између лидера и других званичних представника САД и СССР, као и руских и лидера из тог времена, и представника европских држава. Указано је на то да питања која су тада отворена остају и даље отворена и представљају значајан извор поларизације концепција светског поретка.

У теоријском смислу потврђене су претпоставке социјалног конструктивизма у међународним односима које истичу значај интеракције кључних актера међународних односа, као и расподеле идеја, којима се затим конструишу нове друштвене реалности које усмеравају спољне и безбедносне политике предметних актера. Посебно у делу који се односи на формулисање концепција светског поретка видљив је значај интеракције или акције и реакције у креирању и спровођењу спољних и безбедносних политика међузависних актера у глобализованом свету. Карактер савремених међународних односа као друштвених

односа даје додатну релевантност проучавању међународних проблема кроз социјално конструктивистичку парадигму. Такође, потврђен је значај социјално конструктивистичких основних појмова попут идентитета и интереса за проучавање међународних односа и објашњење спољних политика актера. Значајно је у теоријском смислу и разматрање концепта безбедности и владавине као друштвених конструката који има своје место у међународним односима иако се често инсистира на томе да су међународни односи анархични, како то наводи неореалистичка парадигма.

Такође, у овој дисертацији је показано како се у односу на „другог“ тј. у узајамном одређивању идентитета улога светски поредак након Хладног рата трансформисао од кооперативног у конфликтни. Као што смо видели из историјског дела дисертације Горбачов је сматрао да ће се нови светски поредак формирати на основу новог партнерства и интеграције Истока и Запада на равноправним основама, али су у условима стратешке трансформације интеграције на равноправним основама постале интеграције у већ постојеће Западне институције под америчким вођством и то на такав начин да је Русија била последња у низу планираних интеграција, уз прихватање Западног модела политичке и економске реформе. Нити су ове интеграције биле успешне, нити је политичка реформа представничке децентрализоване демократије и економска реформа „шок терапијом“ дала добре резултате осим што је додатно учврстила Русија у ставу да је распад СССР-а био грешка и да је потребно повратити стари статус силе који би омогућио стварање мултиполарног света заснован на равнотежи моћи. У жељи да избегне своју судбину са краја Другог светског рата, ЕУ ће тежити да учврсти своју самосталнију позицију засновану на аутономних способностима и деловању.

Даљи допринос овој дисертацију огледа се и у нашем доприносу развоју и значају појма „концепције светског поретка у политикама безбедности“ као субјективних интереса тј. уверења актера о томе како да на најбољи начин остваре своје потребе идентитета и безбедности. Ово се односи пре свега на стварање жељеног типа светског поретка – заснованог на одређеним начелима, актерима и средствима. Такође, ова дисертација пружа користан увид у разлике између ових концепција као могућих узрока глобалне нестабилности и објашњења појединих

међународних проблема. У дисертацији смо настојали да остваримо допринос и стварањем теоријских модела концепција светског поретка – модела глобалне доминације, равнотеже моћи и глобалног управљања у односу на које бисмо одређивали концепције светског поретка САД, Русије и ЕУ. Поред тога, дисертација даје концептуализацију стабилности светског поретка као делотворног функционисања уређивачких механизма - механизма сарадње и постизања договора кључних актера о прихватљивом понашању и начину решавања конфликта.

Закључак ове дисертације је писан у време Минхенске безбедносне конференције 2019. године где је једна од тема гласила „Ко ће саставити делове?“. Ова синтагма се односила на делове мозаика либералног међународног поретка створеног након Хладног рата, који изгледа као да се распада, и њихово преуређивање. За овај осећај распада светског поретка су по Волфгангу Ишингеру (Wolfgang Ischinger), председавајућем Минхенске безбедносне конференције подједнако криве и Русија (због Крима, одбацивања либерално-демократског управљања и промовисања модела управљања заснованог на „јаког вође“) и Кина (која промовише свој модел „ауторитарног државног капитализма“) и САД (због Трамповог довођења у питање слободне трговине или НАТО-а).⁹⁶⁹ „Нова ера такмичења великих сила је у току између Сједињених Држава, Кине и Русије, чему се придружује и одређени вакум вођства у ономе што је познато као либерални светски поредак“⁹⁷⁰, наводи он. Из овог разлога можда можемо поново говорити о новом светском поретку 3.0, у периоду након Хладног рата, или боље речено фази глобалног преуређивања које карактерише конфликтност водећих актера, урушавање постојећих споразума и начела управљања и све већи захтеви за трансформацијом међународних установа створених након Другог светског рата. Ова фаза дакле не подразумева одсуство елемената поретка, већ њихову кризу и могућу трансформацију.

---

⁹⁶⁹ Wolfgang Ischinger, "Who Will Pick Up The Pieces?", 13 February 2019, Munich Security Conference 2019, <https://www.securityconference.de/en/publications/food-for-thought/single-view/article/food-for-thought-who-will-pick-up-the-pieces/>, 14/02/2019.

⁹⁷⁰ Ibid.

Поред метафоре „распадања“ или „расула“ светског поретка коју смо поменули, од 2014. године се посебно говори о „непоретку“, „глобалном хаосу“, „свету без правила“, „пост-уређеном светском поретку“, „новој нормали“ или „новом хладном рату“.⁹⁷¹ Уколико кренемо од онога што је дефинисало настанак новог светског поретка и што је представљало његове предуслове или темеље лако ћемо уочити у којој мери су они сада пољуљани или порушени. То се односи на стратешку, политичку, економску стабилност, као и виђење тога ко представља пријатеља а ко непријатеља. Брајан Вајтмор (Brian Whitmore) је, на пример, нестабилност савременог светског поретка дефинисао кроз неколико поларизација: различити нормативни концепти управљања; различита виђења светског поретка – Западна која се залаже за „међународни поредак заснован на правилима“ и Источна која се заснива на свету којим доминирају велике силе и у којем мале државе немају избора и не чује се њихов глас; Идеолошка борба унутар западних држава на либералне и илибералне демократије; и на основу виђења стабилности међународног система – Запад сматра да је свет заснован на правилима стабилнији свет, док Русија и Кина сматрају да је то мултиполарни светски поредак.⁹⁷²

Немачка канцеларка Ангела Меркел је у свом новогодишњем говору за 2019. годину изјавила да је „извесност међународне сарадње (је) под притиском“ јер се узајамни интереси више не узимају у обзир.⁹⁷³ У овој дисертацији смо покушали да покажемо како овај притисак на међународну сарадњу тј. нестабилност светског поретка долази из разлика у концепцијама светског поретка у политикама безбедности као субјективних интереса актера које они себично следе.

Либерално-демократски поредак је немогуће одржавати, бар не још, без америчке доминације, која је међутим данас ослабљена. Постоје бар четири објашњења за ово слабљење: смањивање америчке економске моћи на којој почива америчка доминација тј. предности у односу на друге компетитивне актере, посебно након Ирака и Светске економске кризе; смањивање способности америчког

---

⁹⁷¹ Ове метафоре извучене су из назива панела који су се одржали на безбедносним форумима GLOBSEC 2018, Варшавски безбедносни форум 2018. године и Минхенска безбедносна конференција 2019. године.

⁹⁷² Brian Whitmore, Plenary session: “Russia and the West: If it’s not a cold war, then what is it?”, Warsaw Security Forum, October 25, 2018.

⁹⁷³ „Меркел: Немачка мора да преузме још већу одговорност у свету“, 31. децембар 2018, <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/3373594/merkel-nemacka-mora-da-preuzme-jos-vecu-odgovornost-u-svetu.html>, 31/12/2018.

вођства тј. сагласности савезника да следе њене акције што је водило већем осамостаљивању ЕУ, посебно Немачке и Француске као „мотора“ Уније и њеном инсистирању на мултилатерализму; губитак „меке моћи“ тј. привлачности модела друштва којем остали теже, посебно након доласка Доналда Трампа на чело САД; и мањак стратешког поимања о кретањима између њених конкурената (посебно стратешко повезивање Русије и Кине), а што је омогућило одређену успешност концепције уравнотежавања. Међутим, све ово није довело до одустајања САД од своје концепције светског поретка, већ је напротив натерало да још интензивније и отвореније ради на измени глобалних услова како би свет опет био погоднији за америчку доминацију која почива на војној премоћи, економској предности и промоцији демократије. То ће наравно водити још оштријој конфронтацији са другим силама.

Бжежински је још пре једне деценије закључио да свет са падом америчке моћи неће бити кинески, већ свет „глобалног и политичког хаоса“.⁹⁷⁴ То веома личи на поредак који је Ишингер описивао, а што наводимо на почетку овог дела дисертације. Данас смо сведоци да ће САД, свесна своје одговорности за редистрибуцију моћи ка појединим азијским земљама, покушати да овај „глобални и политички хаос“, који у исто време и доба „геополитичког грабежа“, разреши преуређивањем светског поретка у којем ће се наставити њена релативна предност и вођство које води стварању либерално-демократског мира, уз ономогућавање да било која друга непријатељска појединачна сила загосподари Европом или Азијом. Ова концепција стварања демократског мира не спроводи се одједном, већ корак по корак, када се за то стекну услови и дође време (Скоукрофт).⁹⁷⁵ Због тога САД најпре мора да обнови своје вођство, најпре економско и војно, а затим и идеолошко, због чега изгледа као да она што више губи свој примат то више диктира, посебно са доласком Доналда Трампа на место председника. Њена мека моћ и „просвећено“ вођство губе на изражају и снази, што је директна последица досадашњих резултата америчког вођства у 21. веку, посебно рата у Ираку, глобалне финансијске кризе и америчког односа према савезницима тим поводом.

---

⁹⁷⁴ Zbignjev Bžežinski, *Amerika-Kina i sudbina sveta: strateška vizija*, op. cit., str. 81.

⁹⁷⁵ Zbigniew Brzezinski and Brent Scowcroft, *America and the World*, op. cit., p. 93.

Средства америчке глобалне доминације, као што смо видели у дисертацији, представљају комбинацију сагласности и присиле. Новина савремених услова у којима САД делују је криза делотворности ових средстава, јер нити је сагласност савезника више толико одлучна, нити способност САД да различитом интерпретацијом правила створи себи услове погодне за деловање нити је могућност унилатералне употребе силе више могућа у мери која је постојала у првим деценијама након Хладног рата. То ће натерати САД под новом Трамповом администрацијом да се снажније и активније посвети преобликовању постојећих услова и односа моћи, кроз измену постојећих међународних уговора (економских, климатских), повлачење у ситуацијама када не може да оствари свој интерес (на пример из UNESCO-а, као и из уговора у области контроле наоружања) и обнову америчке економске снаге, која је као што смо видели основа њене релативне моћи, укључујући и кроз измену постојећих трговинских споразума и равномернију расподелу трошкова одбране у Европи и Азији.

Трампов предизборни слоган „Америка на првом месту“ одраз је Трамповог национализма, реализма и прагматизма (који често значи и више унилатерализма), што значи да ће САД још више ставити нагласак на обнову своје „тврде моћи“, чак и на терет савезника које нова Трампова Стратегија националне безбедности из 2017. године назива противницима, у условима све компетитивнијег међународног окружења, а мање инсистирати на демократским начелима унутар држава. Ипак, оне неће одустати од подршке „обојеним револуцијама“, као виду промоције демократије и слободе у свету. Свесна руско-кинеске противхегемоније која се спроводи кроз организације грађанског друштва посебан феномен у Западним друштвима постаће „популизам“ и борба против руског, а све чешће и кинеског, утицаја. У том смислу прибегава се поновном идеолошком балансирању и обуздавању усмереном ка Русији и Кини, посебно након 2008. године.⁹⁷⁶ Такође, САД у условима новог погоршања односа са Русијом у погледу контроле наоружања може доћи до даљег наставка изградње противракетног штита и вероватно поновног активирања четврте фазе ЕРАА пројекта.

---

⁹⁷⁶ “Which new world order: unipolar? Bipolar? Multipolar? Non-polar?”, <https://policyanalysis.wordpress.com/2009/11/23/which-new-world-order-unipolar-bipolar-multipolar-non-polar/>, 31/10/2018.

Комбинација диктатуре или тираније са високо модерном технологијом (посебно ракетним технологијама или вештачком интелигенцијом) услед пораста економске моћи, постаје једна од кључних брига савременог америчког деловања. То је једна од препрека за дубљу сарадњу са Кином. Такође, то је и све већа економска компетитивност између великих сила тј. услови у којима САД више немају значајну предност у економској области. Са друге стране, подстицај овој сарадњи може се извући из стратегије из доба Никсона (Richard Nixon) која гласи да „све док САД буду успевале да са сваком од комунистичких суперсила остану у бољим односима него што су оне међу собом, спектар кинеско-совјетске сарадње у напорима за стицање светске хегемоније – та ноћна мора америчке спољне политике – постајаће све ужи.“⁹⁷⁷ Из тога следи да ће однос САД према Кини остати амбивалентан – са једне стране сарадњом са Кином настојаће да умањи значај Русије, а са друге својим протекционистичким мерама и трговинским спором, као и противљењем кинеским активностима у Јужном кинеском мору и постављањем противракетног штита по ободима Кине настојаће да онемогући настанак кинеске хегемоније у Азији.

Са друге стране, заговорници концепције мултиполарног света су у почетку громогласно поздравили долазак Доналда Трампа на место председника САД, јер су у његовом противкандидату Хилари Клинтон (Hillary Clinton) већ видели нове ратове САД. Иако већина није очекивала моментално дезангажовање САД (неки вероватно јесу) очекивања су ипак постојала у погледу тога да ће доћи до већег прилагођавања САД условима мултиполарног света и прихватања стварања демократичнијег међународног система – заснованог на плурализму политичких и вредносних система држава и већем учешћу осталих држава у одлучивању о међународним питањима – веће једнакости и равноправности, како не би постојале државе првог и другог или чак трећег реда – уместо инсистирања на демократичнијем унутрашњем уређењу држава. Али они притом заборављају суштинску одлику америчког ангажовања – а то је да она када се ангажује, она то ради под њеним условима и њеним вођством или уопште не ради (Скиделски), као и да је коначан циљ америчког деловања стварање поретка демократског мира који најбоље одговара америчким интересима. Европска концепција глобалног

---

⁹⁷⁷ Henri Kisindžer, *Svetski poredak*, op. cit., str. 231.

управљања, као и руска концепција равнотеже снага виђене су као покушаји ограничавања америчке моћи.

Што се тиче ЕУ, она ће наставити да ради на стварању бољег света заснованог на делотворном мултилатерализму или глобалном управљању у коме не постоје полови већ мноштво актера укључених у креирање и реализацију договора. Извесно је да ће се ЕУ кретати ка сценарију „Европе у више брзина“ где ће Француска и Немачка настојати да продубе и интензивирају сарадњу, што потврђује и потписивање новог уговора о сарадњи и интеграцији приликом обележавања 56-годишњице потписивања Јелисејског уговора 22. јануара 2019. године. Споразум је посебно значајан са становишта сарадње две државе у Уједињеним нацијама, а такође ваља се подсетити и на Француско залагање по питању реформе Савета безбедности УН и како би и Немачка, могла постати једна од сталних чланица. У овом споразуму је важно истаћи успостављање сарадње у остваривању самосталног приступа свемиру кроз инвестиције у истраживање и развој, индустријску сарадњу како би индустрија у овој сфери била компетитивнија, као и промовисање стварања међународних смерница о етици приликом коришћења нових технологија.⁹⁷⁸ Такође, поред реформе СБ УН, Немачка ће се заложити за трансформацију, не и растурање или укидање, и других међународних институција формираних након Другог светског рата како би оне одражавале реалност тј. нову расподелу моћи у свету и одговориле на нове околности. Ово је важно из разлога да друге државе попут Кине и Индије, које су сада значајно напредније него када су постојеће глобалне институције створене не би створиле нове, алтернативне попут Азијске инвестиционе банке (иако постоји Светска банка), Шангајске организације (иако постоји Г20) и формата 16+1 којим Кина сарађује са делом ЕУ.⁹⁷⁹ У том смислу, нова равнотежа снага мора бити реалистички одражена у међународним установама како би оне остале глобалне (свеобухватне) и јединствене, и на једнообразан и универзалан начин уређивале питања за која су основана. Такође, ЕУ највећу претњу по своју безбедност почиње поново да види у све већем ривалитету и сукобу САД и Русије, посебно у домену

---

⁹⁷⁸ “Treaty of Franco-German cooperation of Aachen”, January 22, 2019, <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/allemande/relation-bilaterales/traites-de-cooperation-franco-allemand-d-aix-la-chapelle/>, 23/01/2019.

⁹⁷⁹ Davos 2019 - Special Address by Angela Merkel, Federal Chancellor of Germany, World Economic Forum, Published on February 9, 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=7uVajpmp6A>, 09/02/2019.

контроле наоружања, што изазива страх да Европа поново буде попрште одмеравања снага две силе, као и кршењу постојећих начела либералног поретка, посебно начела слободне трговине. ЕУ ће такође, настојати да одржи свој економски статус и инсистирати на сарадњи и са САД и са Русијом, што је посебно видљиво у домену енергетике. Такође, ЕУ је заговорник постизања споразума о контроли наоружања и са Кином, док ће проблем са кинеским инвестицијама због карактера кинеског капитализма постајати све значајнији.

Када се ови приступи упореде, напоменућемо још само и нешто о њиховом узајамном односу. Док се и ЕУ и Русија залажу за централну улогу УН, за ЕУ је важно да постоје либерално-демократске државе тј. важно је унутрашње уређење држава а не само да су оне равноправни партнери у међународној заједници. Ипак, треба имати у виду геостратешку димензију европске политике, која тежи да ограничи утицај Русије, Кине и Турске. У комбинацији са концептом одговорности сваког актера овог система – то значи да су сви подједнако одговорни за поштовање правила. Са друге стране, намеравана последица руског и кинеског деловања је уравнотежавање моћи САД-а, укључујући у Европи, је заштита сопственог суверенитета, територијалног интегритета и начела унутрашње организације, уз успостављање већег плурализма на глобалном нивоу. Са друге стране, између руске и европске концепције постоји слагање око тога да свет не треба бити униполаран нити деловање актера унилатерално, али разлика постоји у томе што европска концепција захтева одређен карактер унутрашњег уређења држава чланица међународног друштва (либерално-демократски), док је руска концепција заснована на плурализму вредносних и политичких система.

Из свега наведеног у овој дисертацији, у овом сукобу различитих концепција за глобално важење, можемо закључити да једино јака, кохерентна и стабилна друштва могу постати лидери у свету. Унутрашње нестабилним државама, као што је то био СССР, прети стална могућност дестабилизације изнутра и распада због чега они не могу дугорочно водити свет, пре него што уреде своје унутрашње односе на трајнијој основи.

ЛИТЕРАТУРА:

Монографије, зборници радова, научни чланци

- Algijeri, Franko, „Politika prema Aziji“, u: Verner Vajdenfeld, Wolfgang Vesels (ur.), *Evropa od A do Š – priručnik za evropsku integraciju*, Konrad Adenauer Fondacija, Beograd, 2010, str. 217-220.
- Alcaro, Riccardo, “The Liberal Order and its Contestations. A Conceptual Framework”, *The International Spectator*, Vol. 53, No 1, March 2018, pp. 1-10.
- Arbatov, Alexei G., “Russia's Foreign Policy Alternatives”, *International Security*, The MIT Press, Volume 18, Number 2, Fall 1993, pp. 5-43.
- Armstrong, David, “The evolution of international society”, in: John Baylis, Steve Smith, Patricia Owens (eds.), *The globalization of world politics*, 5 edition, Oxford University Press, Oxford, 2011, pp. 34-49.
- Aron, Raymond, *Peace and War: A Theory of International Relations*, Transaction Publishers, New Brunswick (USA) and London (UK), 2003.
- Baldwin, David, “The Concept of Security”, *Review of International Studies*, Vol. 23, No. 1, January 1997, pp. 5-26.
- Barnett, Michael, “Social Constructivism”, in: John Baylis et al. (eds.), *The Globalization of World Politics*, sixth edition, Oxford University Press, Oxford, 2013.
- Beom-Shik, Shin, „Russia’s Perspectives on International Politics: A Comparison of Liberalist, Realist and Geopolitical Paradigms“, *Acta Slavica Iaponica*, Tomus 26, 2009, pp. 1–24.
- Biscop, Sven, “Background and Development of the ESS in 2003”, in: Jochen Rehl and Hans-Bernhard Weisserth (eds.), *Handbook on CSDP*, second edition, European Security and Defence College, Brussels, 2013, p. 18-19.
- . “Future Perspectives of the CSDP – An Academic View”, in: Jochen Rehl and Hans-Bernhard Weisserth (eds.), *Handbook on CSDP*, 2013, second edition, European Security and Defence College, Brussels, pp. 126-127.
- Blum, Yehuda Z., “Russia Takes Over the Soviet Union’s Seat at the United Nations”, *European Journal of International Law*, Vol. 3, Issue 2, August 1992, pp. 354-361.

- Bozo, Frédéric, *Mitterrand, the End of the Cold War, and German Unification*, Berghahn Books, New York, 2010.
- Bowker, Mike, *Russia, America and the Islamic World*, Ashgate, Hampshire, 2007.
- Bremer, Ijan, *Supersila – tri moguće uloge Amerike u svetu*, CIRSD, Beograd, 2015.
- Breslin, Shaun, „Global Reordering and China’s Rise: Adoption, Adaptation and Reform”, *The International Spectator*, Vol. 53, No. 1, 2018, pp. 57-75.
- Brzezinski, Zbigniew and Brent Scowcroft, *America and the World*, Basic Books, New York, 2008.
- , *Amerika-Kina i sudbina sveta: strateška vizija*, Albatros Plus i Fakultet bezbednosti, Beograd, 2013.
- Buzan, Barry and Lene Hansen, *The evolution of international security studies*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.
- Burdman, Mary, “‘Shanghai Five’ Summit Offers Eurasia New Strategic Outlook”, *EIR International*, Volume 27, Number 29, July 28, 2000, 44-47.
- Bull, Hedley, *The Anarchical Society*, Palgrave Macmillan, third edition, Basingstoke, 2002.
- Bush, George H. W., Brent Scowcroft, *A World Transformed*, Knopf Doubleday Publishing Group, 2011.
- Vujaklija, Milan, *Leksikon stranih reči i izraza*, treće izdanje, Prosveta, Beograd, 1980.
- Вукчевић, Дејана, *Европска унија као стратешки актер*, Институт за политичке студије, Београд, 2013.
- Giddens, Anthony, *The Constitution of Society*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1984.
- , *Sociologija*, četvrto izdanje, Ekonomski fakultet, Beograd, 2006.
- Goodman, Nelson, *Ways of Worldmaking*, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1978.
- Gorbačov, Mihail, *Sam sa sobom*, Laguna, Beograd, 2014.
- Grevi, Giovanni, “Diversity Management: Regionalism and the Future of the International Order”, *The International Spectator*, Vol. 53, No 1, March 2018, pp. 11-27.
- Griffiths, Martin and Terry O’Callaghan, *International Relations: The key concepts*, Routledge, London and New York, 2002.

- Devetak, Richard, Anthony Burke, Jim George, *An Introduction to International Relations*, 2nd Edition, Cambridge University Press, New York, 2012.
- Deutsch, Karl, *Political Community and North Atlantic Area*, Princeton University Press, Princeton, 1957.
- Diez, Thomas, Ingvild Bode and Aleksandra Fernandes da Costa, *Key Concepts in International Relations*, SAGE, 2011.
- Deyermond, Ruth, "The Collective Security Treaty Organization", in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018, pp. 421-429.
- Ђукић, Срећко, *Крај СССР-а и Русија – ново руско окружење*, ЈП Службени гласник, Београд, 2011.
- Everts, Steven, *Unilateral America, Lightweight Europe? Managing divergence in transatlantic foreign policy*, working paper, Centre for European Reform, London, February 2001.
- Ejdus, Filip, *Међународна безбедност: Теорије, сектори и нивои*, Службени гласник и Београдски центар за безбедносну политику, 2013.
- Zagorski, Andrei, „The Russian Proposal for a Treaty on European Security: From the Medvedev Initiative to the Corfu Process“, in: *OSCE Yearbook 2009*, Institute for Peace Research and Security Policy, University of Hamburg, Volume 15, 2009, pp. 43-59.
- Ziegler, Charles E., „Diplomacy“, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018, pp. 123-137.
- Jeffries, Ian, *The New Russia: A Handbook of Economic and Political Developments*, Rotledge, Abingdon, 2002.
- Jones, Walter S., *The Logic of International Relations*, sixth edition, Scott, Foresman/Little, Brown College Division, 1988, p. 51.
- Jop, Matijas, „Европска одбрањена и безбедосна политика“, u: Verner Vajdenfeld, Wolfgang Vesels (ur.), *Европа од А до Ђ – прљчник за европску интеграцију*, Konrad Adenauer Fondacija, Београд, 2010.
- Kagan, Robert, *The World America Made*, Alfred A. Knopf, New York, 2012.
- , *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, Alfred A. Knopf New York, 2003.

- Kahn, Jeff, "The Parade of Sovereignities: Establishing the Vocabulary of the New Russian Federalism", *Post-Soviet Affairs*, No. 16, Vol. 1, 2000, pp. 58-89.
- Kegley, Charles W., Shannon L. Blanton, *World Politics: Trend and Transformation*, 2014 – 2015 edition, Cengage Learning, Wadsworth, USA.
- Kisindžer, Henri, *Svetski poredak*, CID Podgorica, 2015.
- . *Diplomatija I*, VERZAL Press, Beograd, 1999.
- Kozyrev, Andrei, „Partnership or Cold Peace?“, *Foreign Policy*, No. 99, Summer, 1995, pp. 3-14.
- Koops, Joachim Alexander et al., *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations*, Oxford University Press, 2015.
- Костић, Марина Т, „Политика проширења Европске уније: концепт, научене лекције и случај Србије“, *Српска политичка мисао*, година XXI, vol. 45, No. 3/2014, Београд, стр. 219-233.
- . „Ћија хегемонија? Свет у условима такмичења за нову глобалну владавину“, *Међународни проблеми*, Vol. LXX, br. 4, 2018, Beograd. str. 391–411
- Krickovic, Andrej, „The G20“, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018, pp. 367-376.
- Kwist, Dana F., LTC, U.S. Army, *The Soviet withdrawal From Eastern Europe: A Move In Crisis*, Individual Study Project, 28 February 1990.
- Light, Margot, "Two Cheers for Russian Democracy", *The World Today*, Oxford University Press, vol. 52, no. 8-9, August-September 1996.
- Lindley-French, Julian, "The Future of European Security and Defence Policy: Implications for Member-States", in: Jochen Rehr and Hans-Bernhard Weissert (eds.), *Handbook on CSDP*, second edition, European Security and Defence College, Brussels, 2013, pp. 128-131.
- Lobanov, Konstantin N., Boris N. Selin, „Hybrid and «colour» technologies as a threat to the national security“, in: Proceedings of the POKO 2017 scientific conference „Impact of Changes in Operational Environment on Preparation and Execution (Design) of Operations“, 2017, pp. 293-307.
- Lukin, Artyom, „Asian organizations“, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018, pp. 388-399.

- Mazarr, Michael J. et al., *Understanding the Current International Order*, RAND Corporation, Santa Monica, California, 2016.
- Marantz, Paul J., “Neither Adversaries Nor Partners: Russia and the West Searching for a New Relationship”, in: Alexander V. Kozhemiakin, Roger E. Kanet (eds.), *The Foreign Policy of the Russian Federation*, Macmillan Press Ltd, London, 1997.
- Marusic, Damir, Sarah Bedenbaugh, and Damon Wilson, *Balkans Forward: A New US Strategy for the Region*, Atlantic Council, Washington, 2017.
- Матић, Милан, Милан Подунавац, *Политички систем – теорије и принципи*, друго издање, Факултет политичких наука, Београд, 1997. година.
- Meersheimer, John J., “Imperial by Design”, *The National Interest*, January/February, 2011, pp. 16-34.
- Милосављевић, др Славимир, др Иван Радосављевић, *Основи методологије политичких наука*, Службени гласник, друго измењено и допуњено издање, Београд, 2003.
- Minkler, Herfrid, *Imperije*, Albatros Plus i Službeni glasnik, Beograd 2009.
- Molchanov, Mikhail A., „The Eurasian Economic Union“, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018, pp. 410-420.
- Morozov, Viatcheslav, „Global (post)structural conditions“, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018, pp. 22-42.
- Neumann, Iver B., “Russia as a great power, 1815–2007”, *Journal of International Relations and Development*, Volume 11, Issue 2, June 2008, pp. 128–151.
- Nocetti, Julien, „Cyber Power“, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018, pp. 182-198.
- Nye, Joseph S., Jr., “Soft Power”, *Foreign Policy*, No. 80, Twentieth Anniversary, Autumn, 1990, pp. 153-171.
- Onuf, Nicholas G., *World of Our Making – Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, University of South Carolina Press, South Carolina, 1989.
- “Soviet Union and Russia”, in: Glenn E. Curtis (ed.), *Poland: A Country Study*, U.S. Library of Congress, Washington, 1992.

- Orlić, Dejan, „Operacionalizacija bezbednosne politike Evropske unije”, *Međunarodni problemi*, Vol. LVIII, br. 4, pp. 414-444, 2006.
- Перишић, Срђан, „Национална безбедност као један од основних чинилаца геополитичког позиционирања Руске Федерације на почетку 21. века“, *Војно дело*, зима/2010.
- Petrović, Žarko, *Ruska vizija bezbednosti u Evropi i Srbija*, ISAC Fund, Beograd, 2009.
- Ponsard, Lionel, *Russia, NATO and Cooperative Security: Bridging the Gap*, Routledge, 2007.
- Primakov, Jevgenij, *Godine u visokoj politici*, Izdavački grafički atelje „M“, Beograd, 2002.
- , *Svet bez Rusije? Čemu vodi politička kratkovidost*, Službeni glasnik i Fakultet bezbednosti, Beograd, 2010.
- Пројекат Русија*, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2009, Књига прва.
- Radin, Andrew, Clinton Bruce Reach, *Russian Views of the International Order*, RAND Corporation, Santa Monica, Calif., 2017.
- Reljić, Dušan, *Rusija i Zapadni Balkan*, ISAC fond, Beograd, 2009.
- Ren, Oli, *Budući dometi Evrope*, Fondacija Konrad Adenauer, 2007. godine.
- Решетњиков, Леонид, *Вратити се Русији-трећу пут или ћорсокаци незнања*, Evro Giunti и Наша Србија, Београд, 2014.
- Roberts, Kari, „The United States“, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018, pp. 237-253.
- Romano, Serđo, *Pad američke moći*, Albatros Plus, Beograd, 2014
- Romanova, Tatiana, „Russia’s Neorevisionist Challenge to the Liberal International Order”, *The International Spectator*, Vol. 53, No. 1, 2018, pp. 76-91.
- Sergunin, Alexander, „The United Nations“, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018, pp. 355-366.
- Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009. године.
- Simić, Dragan R., *Nauka o bezbednosti*, JP Službeni glasnik i Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002.
- , *Rasprava o poretku*, Zavod za udžbenike, drugo izdanje, Beograd, 2012.

- . *Svetska politika*, Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa, Beograd, 2009.
- . *Poredak sveta*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999.
- Slaughter, Anne-Marie, *A New World Order*, Princeton University Press, Princeton, 2004.
- Smith, Michael H. and Richard Youngs, „The EU and the Global Order: Contingent Liberalism”, *The International Spectator*, Vol. 53, No. 1, 2018, pp.45-56.
- Spehler, Dina Roma, “Russian Foreign Policy During the Putin Presidency”, *Problems of Post-Communism*, Volume 57, Issue 5, September/October 2010, pp. 35-50.
- Steans, Jil et al., *An Introduction to International Relations Theory*, 3 edition, Pearson Education Limited, Edinburgh, England, 2010.
- Stilo, Alessio, „’Geopolitical Awareness’ as a Cultural Paradigm for Putin’s Russia“, in: Özgür Tüfekçi, et al., (eds.), *Eurasian Politics and Society: Issues and Challenges* (eds.), Cambridge Scholars Publishing, 2017.
- “Suspenzija prava država članica”, u: Vladimir Medović (ur.), *Pojmovnik EU*, Delegacija EU u R. Srbiji, 2018, str. 313-314.
- Sussex, Matthew, “The triumph of Russian national security policy? Russia’s rapid rebound”, *Australian Journal of International Affairs*, Vol 71, No. 5, 2017, pp. 499-515.
- Terriff, Terry et al., *Security Studies Today*, Blackwell Publishers Inc., Malden, 1999.
- Toal, Gerard, *Near Abroad – Putin, the west, and the contest over Ukraine and the Caucasus*, Oxford University Press, 2017.
- Трапара, Владимир, *Време ресетовања – односи Русије и Сједињених Држава у периоду од 2009. до 2012. године*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2017. године.
- Trenin, Dmitri, „Russia's Spheres of Interest, not Influence“, *The Washington Quarterly*, 32:4, Washington, October 2009, pp. 3-22.
- Tsygankov, Andrei P., “Russia in Global Governance: Multipolarity or Multilateralism?” in: Dries Lesage and Pierre Vercauteren (eds.), *Contemporary Global Governance: Multipolarity vs New Discourses on Global Governance*, Peter Lang Publishing Group, Frankfurt/Brussels, 2009.
- . Pavel A. Tsygankov, „Russian Theory of International Relations“, in: Robert A. Denemark (ed.), *The International Studies Encyclopedia*, Vol. X, Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell Publishers, 2010, pp. 6375-6387.

- Fatić, Dr Aleksandar, „Srpska strateška dilema između NATO-a i Rusije“, u: Mirjana Kosić, Milan Karagaća (ur.), *Nova Srbija, novi NATO – vizija budućnosti za XXI vek*, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2011, pp. 39-47.
- Feklyunina, Valentina, “International norms and identity”, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018, pp. 5-21.
- Forgacs, David (ed.), *The Gramsci reader: selected writings, 1916-1935*, New York University Press, New York, 2000.
- Forsberg, Tuomas and Hiski Haukkala, “The European Union”, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018, pp. 269-21.
- Freire, Maria Raquel, „The Shanghai Cooperation Organization“, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018, pp. 400-409.
- Haass, Richard N., “The Age of Nonpolarity: What Will Follow U.S. Dominance”, *Foreign Affairs*, Vol. 87, No. 3 (May - Jun., 2008), pp. 44-56.
- Hoare, Quentin and Geoffrey Nowell Smith, *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, ElecBook, London, 1999.
- Hurrell, Andrew, *On Global Order*, Oxford University Press, Oxford, 2007, pp. 44-45.
- . “‘There are no rules’ (George W. Bush): International Order after September 11”, *International Relations*, Volume 16, Issue 2, August 2002.
- Hulsman, John C., *A Paradigm for the New World Order*, Palgrave Macmillan, 1997.
- Hyde-Price, Adrian, “‘Beware the Jabberwock!’: Security Studies in the Twenty-First Century”, in Heinz Gärtner, et al (eds.), *Europe's New Security Challenges*, Lynne Rienner Publishers, USA, 2001, pp. 27-54.
- Campbell, David, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1992.
- . “Contradictions of a Lone Superpower”, in: David Slater and Peter J. Taylor (eds.), *The American Century: Consensus and Coercion in Projection of American Power*, Blackwell, Oxford, 1999, pp. 222-240.
- Cooper, Robert, *The Breaking of Nations Order and Chaos in the Twenty-first Century*, Atlantic Monthly Press, New York, 2003.

- Cox, Robert W., "Gramsci, Hegemony and International Relations", in: Robert W. Cox and Timothy J. Sinclair (eds.), *Approaches to World Order*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1996, pp. 124-141.
- Cox, Michael, *US foreign policy after the Cold War: superpower without a mission?*, Pinter, Royal Institute of International Affairs, London, 1995.
- , Steven Hurst, "'His Finest Hour?' George Bush and the Diplomacy of German Unification", *Journal Diplomacy & Statecraft*, Volume 13, 2002 - Issue 4, pp. 123-150.
- Šnajder, Hajnrih, „Evropski identitet“, u: Verner Vajdenfeld, Vplfgang Vesels (ur.), *Evropa od A do Š – priručnik za evropsku integraciju*, Konrad Adenauer Fondacija, Beograd, 2010. godine, str. 131-134.
- Waltz, Kenneth, *Theory of international politics*, Reading, Mass: Addison-Wesley Pub. Co., 1979.
- , *Teorija međunarodne politike*, Centar za civilno-vojne i Alexandria Press, Beograd, 2008.
- Weber, Yuval, „Petropolitics“, in: Andrei P. Tsygankov (ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, Routledge, New York, 2018, pp. 99-117.
- Weisserth, Hans-Bernhard, "Future prospects for the CSDP – A Practitioner's View", in: Jochen Rehr and Hans-Bernhard Weisserth (eds.), *Handbook on CSDP*, second edition, European Security and Defence College, Brussels, 2013, p. 132-134.
- Wendt, Alexander, "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, Vol. 46, No. 2, Spring, 1992, pp. 391-425.
- , *Društvena teorija međunarodne politike*, Fakultet političkih nauka i Čigoja štampa, Beograd, 2014.
- , "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory", *International Organization*, Vol. 41, No. 3, Summer, 1987, The MIT Press, pp. 335-370.
- , „Constructing International Politics“, *International Security*, Vol. 20, Issue 1, Summer, 1995, pp. 71-81.
- White, Stephen, Valentina Feklyunina, *Identities and Foreign Policies in Russia, Ukraine and Belarus: The Other Europes*, Palgrave Macmillan, London, 2014.
- Yeltsin, Boris, *Midnight Diaries*, Public Affairs, New York, 2000.
- , *The struggle for Russia*, Belka Publications Corp., Rendom House, New York, 1994.

Интернет, медијски извори и изјаве званичника

- Arms Control Association. “The Debate Over NATO Expansion: A Critique of the Clinton Administration's Responses to Key Questions”, Posted: September 1997, https://www.armscontrol.org/act/1997_09/nato, 20/7/2018.
- Aftenposten. “NATO-Russia: Responding to Russias Latest Draft”, 9.12.2009, <https://www.aftenposten.no/norge/i/41dnE/09122009-NATO-RUSSIA-RESPONDING-TO-RUSSIAS-LATEST-DRAFT--TREATY-LIMITING-THE-DEPLOYMENT-OF-TROOPS-ABROAD>, 25/01/2019.
- B92. „USAID se povlači iz Rusije”, 19.09.2012, https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=09&dd=19&nav_categoria=78&nav_id=644250, 30/01/2019.
- . „Panika u SAD zbog ruskog centra u Srbiji, Skot: Ima razloga“, 15.06.2017. godine, https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=06&dd=15&nav_categoria=78&nav_id=1272222, 16/01/2019.
- BBC. Paul Reynolds, „New Russian world order: the five principles“, September 1, 2008, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7591610.stm>, 25/12/2017.
- Janusz Bugajski, “The Western Balkans”, <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0094.xml>, 29/01/2019.
- Bush, George H.W., “Toward a New World Order”, Address Before a Joint Session of the Congress on the Persian Gulf Crisis and the Federal Budget Deficit, September 11, 1990, <http://www.cryan.com/war/speech/>, 14/3/2017.
- Valdai Club. “Vladimir Putin on Foreign Policy: Russia and the Changing World”, 27.02.2012, http://valdaiclub.com/a/highlights/vladimir_putin_on_foreign_policy_russia_and_the_changing_world/, 30/01/2019.
- Vesti News. “Soloviev’s Exclusive Interview With President Putin - The New World Order and Russia’s Place in It”, Published on March 30, 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=bWoIE1CWYbQ>, 28/6/2018.
- Говор Њ. Е. Кајла Скота на Београдском безбедносном форуму, 18. октобар 2018. године, “BSF 2018: Session 7: Balkans 360: Reassessing German and the US

- Engagement in the Western Balkans”,
<https://www.youtube.com/watch?v=ewKp1OYbTrY>, 16/01/2019.
- Deutsche Welle, “EU to start membership talks with Macedonia and Albania”,
<https://www.dw.com/en/eu-to-start-membership-talks-with-macedonia-and-albania/a-44409473>, 21/01/2019.
- Dejvid Miliband, „Jaka Britanija u jakoj Evropi“, govor u Međunarodnom institutu za strategijske studije, London 26. oktobra 2009. godine. Navedeno prema: Aleksandra Popović (ur.), *Evropa s dušom – govori koji su odredili savremenu Evropu*, Fondacija Konrad Adenauer, Beograd, 2009, str. 190-206.
- Žak Delor, „Moramo zbrisati Jaltu!“, govor u Savetu Evrope, Strazbur, 26. septembar 1989. godine. Navedeno prema: Aleksandra Popović (ur.), *Evropa s dušom – govori koji su odredili savremenu Evropu*, Fondacija Konrad Adenauer, Beograd, 2009.
- Independent. Andrew Marshall, “Russia warns NATO of a 'Cold Peace'”, , 21 December 1994, <https://www.independent.co.uk/news/russia-warns-nato-of-a-cold-peace-1386966.html>, 28/7/2018.
- Ischinger, Wolfgang, "Who Will Pick Up The Pieces?", 13 February 2019, Munich Security Conference 2019, <https://www.securityconference.de/en/publications/food-for-thought/single-view/article/food-for-thought-who-will-pick-up-the-pieces/>, 14/02/2019.
- Joschka Fischer, "From Confederacy to Federation – Thoughts on the finality of European integration", Speech at the Humboldt University, Berlin, 12 May 2000, https://www.cvce.eu/en/obj/speech_by_joschka_fischer_on_the_ultimate_objective_of_european_integration_berlin_12_may_2000-en-4cd02fa7-d9d0-4cd2-91c9-2746a3297773.html, 28/10/2018.
- Južne Vesti. „Gardijan: U Srpsko-ruskom humanitarnom centru se obučavaju Dodikovi plaćenici“, 13.1.2018. godine, <https://www.juznevesti.com/Drushtvo/Gardijan-U-Srpsko-ruskom-humanitarnom-centru-se-obucavaju-Dodikovi-placenici.sr.html>, 16/01/2019.
- . „Ruski centar iz Niša gubi svoju svrhu zbog EU okruženja, nije gasio požare u Atini“, 27. 7. 2018. godine, <https://www.juznevesti.com/Politika/Ruski-centar->

- iz-Nisa-gubi-svoju-svrhu-zbog-EU-okruzenja-nije-gasio-pozare-u-Atini.sr.html, 16/01/2019.
- Medium. Madeline Rutowski, “A Threat to Democracy: Russia and the Rise of European Populism”, March 7, 2018, <https://medium.com/theciao/a-threat-to-democracy-russia-and-the-rise-of-european-populism-614765016087>, 30/01/2019.
- N1 TV. „Putin, da može da vrati vreme, sprečio bi raspad SSSR“, 02.03.2018, <http://rs.n1info.com/Svet/a368775/Putin-da-moze-da-vrati-vreme-sprecio-bi-raspad-SSSR.html>, 25/12/2017.
- „Нова стратегија САД: Конкуренти Русија, Кина, Иран и С. Кореја“, 19/1/2018, <http://rs.n1info.com/a358018/Svet/Svet/Vojna-strategija-SAD.html>, 21/1/2018.
- „London podržava odluku SAD da napusti sporazum s Rusijom“, 21.10.2018, <http://rs.n1info.com/a429584/Svet/Svet/London-podrzava-odluku-SAD-da-napusti-sporazum-sa-Rusijom.html>, 21/10/2018.
- „Radovanović: Nema epidemije raka, ignorišu stručnjake“, 13.06.2018. godine, <http://rs.n1info.com/Vesti/a396073/Radovanovic-Nema-epidemije-raka-ignorisu-strucnjake.html>, 16/01/2019.
- „Srbija poslala Siriji 50 tona humanitarne pomoći“, 20.10.2016, <http://rs.n1info.com/Vesti/a202733/Srbija-poslala-humanitarnu-pomoc-Siriji.html>, 16/01/2019.
- Nedeljnik. Žak Levesk, „O hladnom ratu i perestrojki: Uspon i pad evropske politike Mihaila Gorbačova“, 11.11.2017, <http://www.nedeljnik.rs/lmd/portalnews/o-hladnom-ratu-i-perestrojki-uspon-i-pad-evropske-politike-mihaila-gorbacova/>, 14/4/2018.
- North Atlantic Treaty Alliance. “Statement by Foreign Minister Andrei Kozyrev of the Russian Federation”, Statement at the Acceptance of the Russian Partnership Programme, and the Broad, Enhanced NATO-Russia Dialogue and Cooperation beyond PfP, NATO Council, May 31, 1995, <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c950531b.htm>, 28/7/2018.
- Depleted Uranium, NATO Topics, 17-Mar-2005, <https://www.nato.int/du/graphics/b010124k.jpg>

- “Ballistic missile defence”, 17 Jul, 2018,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49635.htm#, 29/9/2018.
  - “NATO-Russia relations: the facts”, 07 Sep. 2018,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_111767.htm, 30/01/2019.
  - “NATO-Russia Council Joint Statement at the meeting of the NATO-Russia Council held in Lisbon on 20 November 2010”,
https://www.nato.int/cps/su/natohq/news_68871.htm, 12/01/2019.
- Permanent Mission of the Russian Federation to NATO. “Russia-NATO: Facts and Myths, Conventional arms control in Europe”,
<https://missiontonato.mid.ru/web/nato-en/russia-nato-facts-and-myths/>,
21/7/2018.
- Политика. „Nikolić: SRS više ne postoji“, 8.9.2008. године.
- Леонид Савин, „Нова Југославија није могућа“, 17.2.2018. године,
<http://www.politika.rs/scc/clanak/398524/Nova-Jugoslavija-nije-moguca>,
20/12/2018
  - „Putin prisustvovao testiranju hipersonične rakete“, 26.12.2018,
<http://www.politika.rs/sr/clanak/419026/Putin-prisustvovao-testiranju-hipersonicne-rakete-VIDEO>, 28/12/2018.
- President of Russia. “Meeting of the Valdai International Discussion Club”, October 24, 2014, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/46860>, 25/12/2017.
- Vladimir Putin, „Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation“, April 25, 2005,
<http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>, 21/7/2018.
  - “Meeting of the Valdai International Discussion Club”, October 24, 2014,
<http://en.kremlin.ru/events/president/news/46860>, 25/12/2017.
  - “News conference following NATO-Russia Council meeting”, November 20, 2010, Lisbon, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/9570>, 29/11/2018.
  - “Russian-US Treaty on Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms has been signed”, April 8, 2010, Prague,
<http://www.en.kremlin.ru/events/president/transcripts/7396>, 30/01/2019.

- Providing for Peacekeeping. “Peacekeeping Contributor Profile: United States of America”, “Peacekeeping Contribution Profile: Russia,
<http://www.providingforpeacekeeping.org/profiles/>, 8/12/2018.
- .“Country Profiles”, <http://www.providingforpeacekeeping.org/profiles/>, 30/12/2018.
- Radio Free Europe. “Clinton Calls Eurasian Integration An Effort To 'Re-Sovietize””, December 07, 2012, <https://www.rferl.org/a/clinton-calls-eurasian-integration-effort-to-resovietize/24791921.html>, 30/01/2019.
- Reuters. “Russian official dismisses U.S. shield cooperation”, 24 April, 2007,
<https://www.reuters.com/article/us-shield-gates/russian-official-dismisses-u-s-shield-cooperation-idUSL2420915720070424>, 29/9/2018.
- Robert Skidelsky, „Imbalance of Power“, Washington, Wednesday, March 17, 2004,
<http://www.skidelskyr.com/site/article/imbalance-of-power/>, 18/1/2017.
- РТС. “Путин: Завршено тестирање "Сармата", може да погоди било коју тачку на планети”, 01 март 2018,
<http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/3055820/putin-rusija-razvija-novu-interkontinentalnu-balisticku-raketu.html>, 8/10/2018.
- . „Ји: Не може се седети на две столице истовремено“, 23.10.2017. године,
<http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/2914372/hojt-ji-ne-moze-se-sedeti-na-dve-stolice-istovremeno.html>, 16/01/2019.
- . “Лавров: Земље Балкана треба саме да процене услове уласка у ЕУ”, 2.3.2018. године,
<http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/3058373/lavrov-zemlje-balkana-treba-same-da-procene-uslove-ulaska-u-eu.html>, 20/12/2018
- . „Путин: Србија стратешки партнер, поштујемо курс ка ЕУ“, 16.1.2019. године,
<http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/3388523/putin-srbija-strateski-partner-postujemo-kurs-ka-eu.html>, 16/01/2019.
- . „Меркел: Немачка мора да преузме још већу одговорност у свету“, 31. децембар 2018, <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/3373594/merkel-nemacka-mora-da-preuzme-jos-vecu-odgovornost-u-svetu.html>, 31/12/2018.
- Russia Direct. Andrei Tsygankov, „Trump's views on Russia challenge America's foreign policy identity“, August 8, 2016, , <https://russia-direct.org/opinion/trumps-views-russia-challenge-americas-foreign-policy-identity>, 10/12/2018.

- . Andrei Tsygankov, „Russia has an inferiority complex, America has a superiority complex“, August 5, 2014, <https://russia-direct.org/opinion/russia-has-inferiority-complex-america-has-superiority-complex>, 10/12/2018.
- Rehn, Olli, “Europe's smart power in its region and the world, Speech at the European Studies Centre”, St Antony's College, University of Oxford, 1 May 2008, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-08-222_en.htm, 15/1/2019.
- Spiegel. “Moscow's Fifth Column: German Populists Forge Ties with Russia, Spiegel Online”, April 27, 2016, <http://www.spiegel.de/international/germany/german-populists-forge-deeper-ties-with-russia-a-1089562.html>, 30/01/2019
- Sputnik. „Mogerinijeva o Sporazumu o raketama: EU ne sme biti poprište bitke“, 1.2.2019, <https://rs-lat.sputniknews.com/evropa/201902011118711578-mogerini-eu-ne-sme-bitu-bitke/>, 1/02/2019.
- Srbija Danas/Sputnjik. „Putinovi eksperti pomažu Srbima u borbi protiv NATO: Zločin ne sme proći nekažnjeno!“, 14.08.2018. godine, <https://www.srbijadanas.com/vesti/drustvo/putinovi-eksperti-pomazu-srbima-u-borbi-protiv-nato-zlocin-ne-sme-proci-nekaznjeno-2018-08-14>, 16/01/2019.
- Srpski Telegraf. „Novi uznemirujući podaci stižu iz Italije: 348 vojnika umrlo od osiromašenog uranijuma na Kosovu i Metohiji“, <https://www.telegraf.rs/vesti/srbija/2919482-novi-uznemirujuci-podaci-stizu-iz-italije-348-vojnika-umrlo-od-osiromasenog-uranijuma-na-kosovu-i-metohiji>, 16/01/2019.
- The Guardian. Richard Sakwa, „Russia’s 1989 plea for a new world order was rejected, and so Putinism was born“, March 31, 2017, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/mar/31/putinism-russia-1989-world-order-rejected>, 1/12/2018.
- . Chris McGreal, Martin Chulov, “Syria: Assad must resign, says Obama”, 19 August, 2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/aug/18/syria-assad-must-resign-obama>, 21/10/2018.
- . “Afghanistan troop numbers data: how many does each country send to the Nato mission there?”, <https://www.theguardian.com/news/datablog/2009/sep/21/afghanistan-troop-numbers-nato-data>, 16/01/2019.

- The New York Times. Andrew Rosenthal, “The Malta Summit: Bush And Gorbachev Proclaim A New Era For U.S.-Soviet Ties; Agree On Arms And Trade Aims”, , <http://www.nytimes.com/1989/12/04/world/malta-summit-bush-gorbachev-proclaim-new-era-for-us-soviet-ties-agree-arms-trade.html?pagewanted=all>, 25/3/2018.
- . “Soviets and Hungary Agree on Troop Pullout”, March 11, 1990, <https://www.nytimes.com/1990/03/11/world/soviets-and-hungary-agree-on-troop-pullout.html>, 14/4/2018.
- . Celestine Bohlen, “Evolution in Europe; As Soviets Leave Hungary, Dispute Arises Over the Bill”, July 4, 1990, <https://www.nytimes.com/1990/07/04/world/evolution-in-europe-as-soviets-leave-hungary-dispute-arises-over-the-bill.html>, 14/4/2018.
- . Rachel L. Swarns, “Unlikely Meeting of Minds: Lebed Meets The Donald”, Archives, 1997, January 23, 1997, <https://www.nytimes.com/1997/01/23/world/unlikely-meeting-of-minds-lebed-meets-the-donald.html>, 12/6/2018.
- The Telegraph. Toby Harnden, “Secret US deal with Putin over ABM treaty”, Washington, 14 December 2001, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/1365326/Secret-US-deal-with-Putin-over-ABM-treaty.html>, 12/6/2018.
- . David Wastell, “Steaks and a missile deal for Putin on Bush ranch”, 11 November 2001, Washington, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/1362125/Steaks-and-a-missile-deal-for-Putin-on-Bush-ranch.html>, 12/6/2018.
- . “Russia accused of clandestine funding of European parties as US conducts major review of Vladimir Putin's strategy”, 16 January 2016, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/12103602/America-to-investigate-Russian-meddling-in-EU.html>, 30/01/2019.
- The Washington Post, “Putin's Prepared Remarks at 43rd Munich Conference on Security Policy”, February 12, 2007, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/02/12/AR2007021200555.html?noredirect=on>, 26/11/2018.

- . Jim Hoagl, „Jaruzelski rules out rapid withdrawal of Soviet troops in Poland“, February 5, 1990,
https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1990/02/05/jaruzelski-rules-out-rapid-withdrawal-of-soviet-troops-in-poland/25caa740-0da5-4c2a-888c-a1be4d55f48b/?utm_term=.e178d0b365c8, 14/4/2018.
- . “Bush, Gorbachev arrive in Helsinki for summit”, By Dan Balz and Michael Dobbs, September 9, 1990,
https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1990/09/09/bush-gorbachev-arrive-in-helsinki-for-summit/fb3fed97-31d2-4f93-9cf1-3ee441d1321f/?utm_term=.56b0cbf80bc6, 12/10/2018.
- . Ronald D. Asmus, “Renegotiating European Security”, December 13, 2008,
<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/12/12/AR2008121203333.html>, 29/01/2019.
- Forbes. Douglas Bulloch, „China Is Not A Market Economy, And The WTO Won't Survive Recognizing It As Such“, Published on December 8, 2017,
<https://www.forbes.com/sites/douglasbulloch/2017/12/08/china-is-not-a-market-economy-and-the-wto-wont-survive-recognising-it-as-such/#529dd4d137fc>, 10/12/2017.
- Foreign Affairs. John J. Mearsheimer, „Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault“, Volume 93, Number 5, September/October 2014,
<https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-08-18/why-ukraine-crisis-west-s-fault>, 21/7/2018.
- . Thomas L. Friedman, “The Cold Peace”, April 26, 1995,
<https://www.nytimes.com/1995/04/26/opinion/foreign-affairs-the-cold-peace.html>, 28/10/2018. Romano Prodi, „Ka sve bližoj uniji evropskih naroda“, govor u Evropskom parlamentu povodom otvaranja rada Konventa o budućnosti Evrope, Brisel, 28. februar 2002. godine, u: Aleksandra Popović (ur.), *Evropa s dušom – govori koji su odredili savremenu Evropu*, Fondacija Konrad Adenauer, Beograd, 2009, str. 140-149.
- Forces Network. “How Many Troops Are Currently In Afghanistan?”, 18 May 2018,
<https://www.forces.net/newsoperations/afghanistan/how-many-troops-are-currently-afghanistan>, 16/01/2019.

France Diplomatie. “France and the United Nations”, September 2018,
<https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/united-nations/france-and-the-united-nations/>, 28/11/2018.

“Четрнаеста посебна седница Народне скупштине Републике Србије у
Једанаестом сазиву”, 20.11.2017. године,
http://www.parlament.gov.rs/%D0%A7%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%B5%D0%B1%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0.32771.43.html, 20/12/2018

Документи

Virtual Centre for Knowledge on Europe. “François Mitterrand, Of Germany and France”, https://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/6e9ce6bf-2fe8-422b-9a95-9c0d9d22e2c3/Resources#2d60e5b7-ce65-49e1-9bbb-1eca80125915_en&overlay, 20/4/2018.

European Commission. “A Secure Europe in a Better World”, European Security Strategy, Brussels, 12 December, 2003,
https://www.files.ethz.ch/isn/10155/doc_10184_290_en.pdf, 28/10/2018.

—. “Report on the Implementation of the European Security Strategy - Providing Security in a Changing World”, Brussels, 11 December 2008,
https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/reports/104630.pdf, 28/10/2018.

—. “A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans”, Strasbourg, 6.2.2018, Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of the Regions,
https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf, 17/01/2019..

European External Action Service. “Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe”, A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security

- Policy, Brussels, June, 2016,
https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf,
 18/3/2017.
- “Multilateral relations”, Published 12.6.2018,
https://eeas.europa.eu/topics/multilateral-relations/2280/multilateral-relations_en, 13/01/2019.
- European Council on Foreign Relations. Vygaudas Usackas, „Russia and the West: Handling the clash of worldviews“, 4th October, 2017,
https://www.ecfr.eu/article/commentary_russia_and_the_west_handling_the_clash_of_worldviews_7234, 12/12/2018
- Izveštaj: „Analiza usaglašavanja Srbije sa spoljnopolitičkim deklaracijama, stavovima i merama Evropske unije tokom 2014. godine“, Nacionalni konvent o Evropskoj uniji Radna grupa za poglavlja 30 i 31 i ISAC Fond, Beograd, Februar, 2015. godine.
- “Military Doctrine of the Russian Federation (2000)”, in: Andrei Mellvile and Tatiana Shakleina (eds.), *Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities*, Central European University Press, 2005.
- Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China. “China and Russia: partnership of strategic coordination”,
https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18028.shtml, 10/10/2018.
- National Security Strategy Archive. “National Security Strategy of the United States”, The White House, March 1, 1990, <http://nssarchive.us/NSSR/1990.pdf>, 14/3/2017. године.
- “National Security Strategy of the United States”, The White House, August 1, 1991, <http://nssarchive.us/NSSR/1991.pdf>, 15/3/2017.
- “National Security Strategy of the United States”, The White House, January 1, 1993, <http://nssarchive.us/NSSR/1993.pdf>, 15/3/2017.
- “The National Security Strategy of the United States”, The White House, March 16, 2006, <http://nssarchive.us/NSSR/2006.pdf>, 15/3/2017.
- “A National Security Strategy for a New Century”, The White House, December 1, 1999, <http://nssarchive.us/NSSR/2000.pdf>, 21/9/2018.

- “A National Security Strategy for a New Century”, The White House, May 1, 1997, <http://nssarchive.us/NSSR/1997.pdf>, 9/6/2018.
- “A National Security Strategy for Global Age”, White House, December 2000, <http://nssarchive.us/NSSR/2001.pdf>, 27/9/2018.
- “A National Security Strategy of Engagement and Enlargement”, The White House, July 1994, <http://nssarchive.us/NSSR/1994.pdf>, 9/6/2018.
- “A National Security Strategy of Engagement and Enlargement”, The White House, February 1995, <http://nssarchive.us/NSSR/1995.pdf>, 9/6/2018.
- “The National Security Strategy of the United States of America”, September 2002, The White House, <http://nssarchive.us/NSSR/2002.pdf>, 8/10/2018.
- “National Security Strategy”, The White House, May 2010, <http://nssarchive.us/NSSR/2010.pdf>, 8/10/2018.
- “A National Security Strategy for a New Century”, The White House, October 1998, <http://nssarchive.us/NSSR/1998.pdf>, 9/6/2018.
- “The National Security Strategy of the United States of America”, The White House, September 2002, <http://nssarchive.us/NSSR/2002.pdf>, 8/10/2018.
- “A National Security Strategy of Engagement and Enlargement”, The White House, July 1994, <http://nssarchive.us/NSSR/1994.pdf>, 8/10/2018.
- “The National Security Strategy”, The White House, February 2015, <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2015/02/2015.pdf>, 10/10/2018.
- “The National Security Strategy of the United States”, The White House, December 2017, <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2017/12/2017.pdf>, 15/10/2018.
- National Security Archive. “Strategy for NATO's Expansion and Transformation”, United States Department of State, September 7, 1993, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4390816-Document-02-Strategy-for-NATO-s-Expansion-and>, 1/7/2018.
- “Record of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow”, May 18, 1990, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4325695-Document-18-Record-of-conversation-between>, 9/4/2018.

- U.S. State Department, "Washington Summit Briefing Points", June 4, 1990, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=3402679-Document-17-U-S-State-Department-Washington>, 26/3/2018.
- "September 12 Two-Plus-Four Ministerial in Moscow: Detailed account", September 12, 1990, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4325703-Document-25>, 6/4/2018.
- "Excerpt from the second conversation between M. S. Gorbachev and G. Bush, Washington", The White House, May 31, 1990, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4325698-Document-21-Record-of-conversation-between>, 26/3/2018.
- "Soviet Transcript of the Malta Summit", December 2-3, 1989, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB298/Document%2010.pdf>, 26/3/2018.
- "Letter from Mr. Powell (N. 10) to Mr. Wall: Thatcher-Gorbachev memorandum of conversation", June 8, 1990, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4325699-Document-22-Letter-from-Mr-Powell-N-10-to-Mr>, 26/3/2018.
- "Memorandum of conversation between Mikhail Gorbachev and Helmut Kohl", February 10, 1990, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4325683-Document-09-Memorandum-of-conversation-between>, 4/4/2018.
- "Valentin Falin Memorandum to Mikhail Gorbachev (Excerpts)", April 18, 1990, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4325693-Document-16-Valentin-Falin-Memorandum-to-Mikhail>, 7/4/2018.
- "Memorandum of Conversation between Helmut Kohl and George Bush at Camp David", February 24, 1990, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4325690-Document-13-Memorandum-of-Conversation-between>, 6/4/2018.
- "Mr. Hurd to Sir C. Mallaby (Bonn). Telegraphic N. 85: Secretary of State's Call on Herr Genscher: German Unification", 6 February 1990, <http://nsarchive.gwu.edu/dc.html?doc=4325676-Document-02-Mr-Hurd-to-Sir-C-Mallaby-Bonn>, 3/4/2018.
- "Record of conversation between Mikhail Gorbachev and Francois Mitterrand (excerpts)", May 25, 1990, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4325696-Document-19-Record-of-conversation-between>, 12/4/2018

- “Memorandum of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow”, February 9, 1990, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325680-Document-06-Record-of-conversation-between>, 6/4/2018.
- “Teimuraz Stepanov-Mamaladze notes from Conference on Open Skies”, Ottawa, Canada, February 13, 1990, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325684-Document-10-01-Teimuraz-Stepanov-Mamaladze-notes>, 5/4/2018.
- “Malta First Expanded Bilateral with George Bush” December 2, 1989, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=2755711-Document-11;>
- “Memorandum of Conversation between James Baker and Eduard Shevardnadze in Moscow”, February 9, 1990, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325678-Document-04-Memorandum-of-conversation-between>, 3/4/2018.
- “Memorandum of conversation between Vaclav Havel and George Bush in Washington”, February 20, 1990, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325688-Document-12-1-Memorandum-of-conversation-between>, 6/4/2018.
- “Mr. Hurd to Sir C. Mallaby (Bonn). Telegraphic N. 85: Secretary of State’s Call on Herr Genscher: German Unification”, 6 February 1990”, <http://nsarchive.gwu.edu/dc.html?doc=4325676-Document-02-Mr-Hurd-to-Sir-C-Mallaby-Bonn>, 3/4/2018.
- “U.S. State Department, ‘Two Plus Four: Advantages, Possible Concerns and Rebuttal Points’”, February 21, 1990, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325687-Document-11-U-S-State-Department-Two-Plus-Four>, 3/4/2018.
- “James A. Baker III, Memorandum for the President, ‘My meeting with Shevardnadze.’”, May 4, 1990, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325694-Document-17-James-A-Baker-III-Memorandum-for-the>, 9/4/2018.
- “Retranslation of Yeltsin letter on NATO expansion”, October 9, 1993, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4390818-Document-04-Retranslation-of-Yeltsin-letter-on>, 9/7/2018.

- “Gorbachev-Bush memcon, November 19, 1990, Paris”, November 19, 1990,
<https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=3402680-Document-18-Gorbachev-Bush-memcon-November-19>, 9/4/2018.
- “Memorandum of Conversation between A. N. Yakovlev and Ambassador Reginald Bartholomew”, October 8, 1991,
<https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=3117106-Document-10-Memorandum-of-Conversation-between-A>, 12/6/2018.
- “Record of the Main Content of Consultations between A.A. Obukhov and R. Bartholomew”, October 7, 1991,
<https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=3117105-Document-09-Record-of-the-Main-Content-of>, 12/6/2018.
- “Record of Dinner Conversation between Gorbachev, Bush, Gonzalez and King Juan Carlos of Spain”, Madrid. October 29, 1991,
<https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=3247154-2-Record-of-Dinner-Conversation-between>, 8/7/2018.
- “Paul Wolfowitz Memoranda of Conversation with Vaclav Havel and Lubos Dobrovsky in Prague”, April 27, 1991,
<https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4325707-Document-29-Paul-Wolfowitz-Memoranda-of>, 8/6/2018.
- “Memorandum of conversation between George Bush and Eduard Shevardnadze in Washington”, April 6, 1990, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4325691-Document-14-Memorandum-of-conversation-between>, 7/4/2018.
- “Ambassador Rodric Braithwaite diary”, 5 March, 1991,
<https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4325706-Document-28-Ambassador-Rodric-Braithwaite-diary>, 8/6/2018.
- “Memorandum of Telephone Conversation between Mikhail Gorbachev and George Bush”, July 17, 1990, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4325701-Document-24-Memorandum-of-Telephone-Conversation>, 6/4/2018.
- “First Main Plenary of the G-7 Summit in Houston”, July 10, 1990,
<https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=2755712-Document-12>, 9/4/2018.

- “CIA Memorandum, The Gorbachev Succession”, National Security Council, April 1991, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=2755713-Document-13>,
Пристапљено 8/6/2018.
- “Memorandum of Telephone Conversation, Bush-Yeltsin”, December 8, 1991,
<https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=3247155-3-Memorandum-of-Telephone-Conversation-Bush>, 8/6/2018.
- “Paul Wolfowitz Memoranda of Conversation with Vaclav Havel and Lubos Dobrovsky in Prague”, April 24-26, p. 5, 1991,
<https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4325707-Document-29-Paul-Wolfowitz-Memoranda-of>, 9/6/2018.
- “NATO Expansion: What Gorbachev Heard, Declassified documents show security assurances against NATO expansion to Soviet leaders from Baker, Bush, Genscher, Kohl, Gates, Mitterrand, Thatcher, Hurd, Major, and Woerner”, Slavic Studies Panel Addresses “Who Promised What to Whom on NATO Expansion?”, Published on December 12, 2017,
https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/russia-programs/2017-12-12/nato-expansion-what-gorbachev-heard-western-leaders-early#_edn1, 8/10/2018.
- “Memorandum about results of the delegation of the Supreme Soviet of the RSFSR’s visit to Belgium on invitation of NATO Headquarters”, 03.07.1991. године, <https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4325708-Document-30-Memorandum-to-Boris-Yeltsin-from>, 13/4/2018.
- “December 21 NAC: Guidance for Discussion of the Vice President's Visit to Russia”, North Atlantic Council,
<https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4390831-Document-17-December-21-NAC-Guidance-for>, 12/6/2018.
- “Your October 6 Lunch Meeting with Secretary Aspin and Mr. Lake”, U.S. Department of State, October 5, 1993,
<https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4390819-Document-05-Your-October-6-Lunch-Meeting-with>, 20/7/2018.
- “Secretary Christopher's meeting with President Yeltsin”, Moscow 10/22/93,
<https://nsarchive2.gwu.edu//dc.html?doc=4390822-Document-08-Secretary-Christopher-s-meeting-with>, 20/7/2018.

- “The President's Luncheon Plenary Meeting with the Heads of State and Government of Poland, Hungary, Slovakia and the Czech Republic”, The White House, January 12, 1994, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4390826-Document-12-The-President-s-Luncheon-Plenary>, 28/7/2018.
- “The President's Meeting with Czech Leaders”, The White House, January 11, 1994, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4390825-Document-11-The-President-s-Meeting-with-Czech>, 28/7/2018.
- “Record of Conversation between V.P. Lukin, First Deputy Secretary of State Strobe Talbott and Special Adviser to the Secretary of State Jim Collins”, December 16, 1994, From the Diary of V.P. Lukin, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4390829-Document-15-Record-of-Conversation-between-V-P>, 28/7/2018.
- “Information Memorandum on the results of the parliamentary hearing on the subject: ‘Russian-American relations’”, State Duma, Committee on Foreign Affairs, April 25, 1995, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4390832-Document-18-Information-Memorandum-on-the>, 28/7/2018.
- “Summary report on One-on-One meeting between Presidents Clinton and Yeltsin”, The Kremlin, May 10, 1995, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4390833-Document-19-Summary-report-on-One-on-One-meeting>, 28/7/2018.
- “Excerpts from Evgeny Primakov Memo to Gennady Seleznev, ‘Materials on the Subject of NATO for Use in Conversations and Public Statements’”, January 31, 1997, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4390839-Document-25-Excerpts-from-Evgeny-Primakov-Memo>, 8/8/2018.
- North Atlantic Treaty Organization. “Strategic Concept: For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation”, Adopted by Heads of State and Government in Lisbon, 2010, <https://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf>, 28/10/2018.
- “The North Atlantic Treaty”, Washington D.C. - 4 April 1949, https://www.nato.int/cps/ie/natohq/official_texts_17120.htm, 12/01/2019
- “Data concerning the locations of depleted uranium ordnance expended during Operation Allied Force (grid co-ordinates)”, NATO Information, 08-Feb-2001, <https://www.nato.int/du/docu/d010124a.htm>, 16/01/2019.

- Organization for Security and Cooperation in Europe. “CSCE Budapest Document 1994: Towards A Genuine Partnership In A New Era”, 21 December 1994, <https://www.osce.org/mc/39554?download=true>, 28/7/2018.
- “President Bush Delivers Graduation Speech at West Point”, June 1, 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html>, 8/10/2018.
- “Russian-Chinese Joint Declaration on a Multipolar World and the Establishment of a New International Order”, adopted in Moscow on 23 April 1997, <http://www.un.org/documents/ga/docs/52/plenary/a52-153.htm>, 9/6/2018.
- Seventeen Moments in Soviet History (multi-media archive). “Russian State Sovereignty”, June 12, 1990, <http://soviethistory.msu.edu/1991-2/eltsin-and-russian-sovereignty/eltsin-and-russian-sovereignty-texts/russian-state-sovereignty/>, 7/5/2018.
- “Text of NATO-Warsaw Pact declaration”, November, 19, 1990, <https://www.upi.com/Archives/1990/11/19/Text-of-NATO-Warsaw-Pact-declaration/9721658990800/>, 9/4/2018.
- “The draft of the European Security Treaty”, November 29, 2009, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/6152>, 26/11/2018.
- The European Parliament. “European Parliament resolution on the 2016 Commission Report on Serbia”, 22.3.2017, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A8-2017-0063+0+DOC+PDF+V0//EN>, 15/1/2019.
- “Treaty between the United States of America and the Russian Federation on Measures for the further Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms”, <https://www.state.gov/documents/organization/140035.pdf>, 29/9/2018.
- “Treaty on the Final Settlement with Respect to Germany”, September 12, 1990, http://chnm.gmu.edu/1989/archive/files/germany-final-settlement_e0189c0884.pdf, 1/4/2018.
- “Treaty of Friendship, Cooperation and Mutual Assistance Between the People's Republic of Albania, the People's Republic of Bulgaria, the Hungarian People's Republic, the German Democratic Republic, the Polish People's Republic, the

- Rumanian People's Republic, the Union of Soviet Socialist Republics and the Czechoslovak Republic”, May 14, 1955,
http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/coll_pcc/wapa_treaty.html,
 3/4/2018.
- “Treaty of Franco-German cooperation of Aachen”, January 22, 2019,
<https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/Allemagne/rerelations-bilaterales/traite-de-cooperation-franco-allemand-d-aix-la-chapelle/>, 23/01/2019.
- United Nations Development Program. “Human Development Report 2002: Deepening democracy in a fragmented world”,
http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/263/hdr_2002_en_complete.pdf,
 25/3/2018.
- United Nations General Assembly. “60/1. 2005 World Summit Outcome”, Resolution adopted by the General Assembly, UN, 24 October 2005,
<http://www.un.org/womenwatch/ods/A-RES-60-1-E.pdf>, 12/01/2019.
- United Nations Security Council. “United Nations Security Council Resolution 687”,
<http://unscr.com/en/resolutions/doc/687>, 8/6/2018.
- US Congress. “National Security Revitalization Act”, 104 Congress,
<https://www.congress.gov/bill/104th-congress/house-bill/7>, 9/6/2018.
- . „Resolution of Ratification: Senate Consideration of Treaty Document 111-5“,
 12/22/2010, <https://www.congress.gov/treaty-document/111th-congress/5/resolution-text>, 28/01/2019
- „Фонд «Русский мир» создан во исполнение Указа Президента РФ В. В. Путина от 21 июня 2007 года”, <https://ruskiymir.ru/fund/>, 30/01/2019.
- “Foreign Policy Conception of the Russian Federation”, 1993, in: Andrei Melville and Tatiana Shackleina (eds.), *Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities*, CEU Press, Budapest, 2005.
- “Foreign Policy Conception of the Russian Federation”, 2000, in: Andrei Mellvile and Tatiana Shackleina (eds.), *Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities*, Central European University Press, 2005.
- “Foreign Policy Concept of the Russian Federation (approved by President of the Russian Federation Vladimir Putin on November 30, 2016),

http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/2542248, 20/01/2019.

Homeland Security “Joint Statement from the Department Of Homeland Security and Office of the Director of National Intelligence on Election Security”, October 7, 2016, <https://www.dhs.gov/news/2016/10/07/joint-statement-department-homeland-security-and-office-director-national>, 30/01/2019.

“Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation”, February 12, 2013, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/122186, 26/11/2018.

Congressional Research Service. “Arms Control and Nonproliferation Activities: A Catalog of Recent Events, CRS Report for Congress”, Updated January 19, 2006, <https://fas.org/sgp/crs/nuke/RL30033.pdf>, 21/9/2018.

—. “Anti-Ballistic Missile Treaty Demarcation and Succession Agreements: Background and Issues”, Report for Congress, Updated April 27, 2000, <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a478219.pdf>, 27/9/2018.

—. “Arms Control and Nonproliferation: A Catalog of Treaties and Agreements”, May 8, 2018, <https://fas.org/sgp/crs/nuke/RL33865.pdf>, 29/9/2018.

„Consolidated version of the Treaty on European Union”, *Official Journal of the European Union*, C 326/28, EN, Brussels, 26.10.2012.

Woodrow Wilson, “Making the World ‘Safe for Democracy’: Woodrow Wilson Asks for War”, Joint Session of Congress, April 2, 1917, <http://historymatters.gmu.edu/d/4943/>, 4/11/2018.

Пројекти, политичке анализе и остали интернет извори

Brian Whitmore, Plenary session: “Russia and the West: If it’s not a cold war, then what is it?”, Warsaw Security Forum, October 25, 2018.

Butler, Nicola and Martin Butcher, „Bucharest Summit: US Missile Defence Bases Continue to Divide NATO“, *Disarmament Diplomacy*, Issue No. 87, Spring 2008, <http://www.acronym.org.uk/old/dd/dd87/87nbmb.htm>, 28/01/2019.

Google maps, <https://www.google.com/maps/place/RSHC>

European Neighbourhood Policy,

https://en.wikipedia.org/wiki/European_Neighbourhood_Policy

Institut Barcelona Estudis Internacionals. „The EU in an Unsettled International System: Crisis, Polarity and Multilateralism (EU-IANUS)“, ,

http://www.ibei.org/index.php?option=com_content&task=view&id=447&Itemid=120, 10/2/2017.

Kosovo Force, https://en.wikipedia.org/wiki/Kosovo_Force

Key Missile Defence Site Declared Operational (Source: North Atlantic Treaty

Organization; issued May 12, 2016), *Defence Aerospace*, <http://www.defence-aerospace.com/articles-view/release/3/173811/aegis-ashore-missile-defense-site-in-romania-declared-operational.html>, 25/01/2018.

Map of NATO countries.png,

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_of_NATO_countries.png

Organization for Security and Co-operation in Europe,

https://en.wikipedia.org/wiki/Organization_for_Security_and_Co-operation_in_Europe,

Sokov, Nikilai, “New START Ratification in Russia”, January 25, 2011, Middlebury Institute of International Studies, <https://www.nonproliferation.org/new-start-ratification-in-russia/>, 30/01/2019.

The Heritage Foundation, Assessing Threats To U.S. Vital Interests: Europe, October 4, 2018, <https://www.heritage.org/military-strength/assessing-threats-us-vital-interests/europe>, 25/01/2019

Which new world order: unipolar? Bipolar? Multipolar? Non-polar?,

<https://policyanalysis.wordpress.com/2009/11/23/which-new-world-order-unipolar-bipolar-multipolar-non-polar/>, 31/10/2018.

Wikimedia Commons, EU on a globe.png,

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:EU_on_a_globe.png,

Wikimedia Commons,

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mapa_Srbije_\(de\).PNG](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mapa_Srbije_(de).PNG)

Биографија аутора

Марина Т. Костић је рођена 13. јануара 1983. године у Неготину, Република Србија. Основну школу и Гимназију „Предраг Костић“ (друштвено-језички смер) завршила је у родном граду, а диплому основних студија стекла је 2007. године на Факултету политичких наука Универзитета у Београду, смер Међународни односи са општим успехом 9,42. Марина је 2012. године стекла звање Специјалиста политиколог из области међународне политике на Факултету политичких наука Универзитета у Београду. Ово звање је стекла завршетком Специјалистичких академских студија на студијском програму Међународна политика (120 ЕСПБ бодова) на Факултету политичких наука Универзитета у Београду са просечном оценом у току студија 9,88 и оценом 10 на одбрани завршног рада под називом „Место и улога међународних установа у стварању светског поретка“, ментор проф. др Драган Р. Симић. Докторске студије, смер – Међународне и европске студије уписала је у академској 2012/2013. години, а све испите је положила просечном оценом 10,00.

Тренутно је запослена у Институту за међународну политику и привреду као истраживач-сарадник. Секретар је часописа Међународни проблеми и помоћник координатора за пројекте Института. Претходно је радила у Српској банци а.д., Министарству одбране (као војни службеник у Управи за међународну војну сарадњу), Факултету за пословне студије и право (као асистент), Привредној комори Београда (као самостални стручни сарадник у Одељењу за економске односе са иностранством) и Народној скупштини Републике Србије (као стажиста у Одбору за односе са Србима изван Србије). У мандату 2014-2018. године била је члан Управног одбора Института за политичке студије.

Стипендиста је фондације Конрад Аденауер и Организације за европску безбедност и сарадњу. Генерални секретар је невладине организације Струковно удружење сектора безбедности.

Учесник је бројних домаћих и међународних конференција, школа, тренинга, семинара и курсева. Аутор је већег броја научних чланака у категоризованим научним часописима

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Марина Т. Костић

број уписа 1110

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

„КОНЦЕПЦИЈЕ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА У ПОЛИТИКАМА БЕЗБЕДНОСТИ СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА, РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ И ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ НА ПОЧЕТКУ XXI ВЕКА“

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 29.7.2019. године

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Марина Т. Костић

Број уписа 1110

Студијски програм Међународне и европске студије

Наслов рада „Концепције светског поретка у политикама безбедности Сједињених Америчких Држава, Руске Федерације и Европске уније на почетку XXI века“

Ментор проф. др Драган Р. Симић

Потписани _____

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 29.7.2019. године

_____

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„КОНЦЕПЦИЈЕ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА У ПОЛИТИКАМА БЕЗБЕДНОСТИ СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА, РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ И ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ НА ПОЧЕТКУ XXI ВЕКА“

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 29.7.2019. године

---

1. Ауторство - Дозвољавање умножавања, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољавање умножавања, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. Ауторство - некомерцијално – без прераде. Дозвољавање умножавања, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. Ауторство - некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољавање умножавања, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. Ауторство – без прераде. Дозвољавање умножавања, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. Ауторство - делити под истим условима. Дозвољавање умножавања, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.